

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XXXVIII

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
ET
INSTITUT DE LA LANGUE SERBOCROATE

RECUEIL
DE DIALECTOLOGIE
SERBE
XXXVIII

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Comité de rédaction

*Dr Drago Ćupić, dr Pavle Ivić, dr Asim Peco, dr Mitar Pešikan et
dr Slobodan Remetić*

Rédacteur en chef
PAVLE IVIĆ

B E O G R A D
1992

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
XXXVIII

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор
*Др Павле Ивић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан
др Слободан Реметић и др Драго Ћупић*

Главни уредник
ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД
1992

Секретари часописа
Др Слободан Реметић и мр Никола Рамић

Финансирање помогли Министарство науке Србије и општински
фонд за средње образовање Зајечар

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35/II
и
Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд, Кнез-Михаилова 35/I

Израда програма и припрема за штампу: Милош Била и Мара Карјук

Штампа: ИНТЕРГРАФ, Београд, Благоја Паровића 150

САДРЖАЈ

	Стр.
Радосав Ј. Ђуровић: Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине ..	9-378
Јакша Динић: Речник тимочког говора (други додатак)	379-586

РАДОСАВ Ј. БУРОВИЋ

**ПРЕЛАЗНИ ГОВОРИ
ЈУЖНЕ БОСНЕ И ВИСОКЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ**

**Свом оцу,
покојном Јеврему Ђуровићу**

Овај рад је скраћена верзија докторске дисертације коју сам одбранио 8. маја 1989. г. на Филолошком факултету у Београду пред комисијом у саставу: академик Асим Пецо, др Душан Јовић, др Радоје Симић и др Славко Вукомановић. Из рукописа сам, ради уштеда, изоставио у цјелини или дјелимично историјске и етнографске садржаје, поједине цитате и упуте на литературу, те објашњења неких дијалекатских феномена. Прилог из синтаксе објавићу у посебном раду.

Јужна Босна (ЈБ) и висока Херцеговина (ВХ) нису мој завичај. Испитивање терена обавио сам из радозналости, о свом трошку и у слободном времену. Захваљујем СИЗ-у науке региона на новчаној потпори у висини цијене магнетофонских трака и Просветно-педагошком заводу Ужице на плаћеном одсуству од мјесец дана и надокнади трошкова одбране дисертације.

Што се појављује овај рад о прелазним идиомама на мосту штокавског истока и запада – највећа је заслуга двојице академика: Асима Пеца и Павла Ивића. Они су, пажљивим ишчитавањем текстова, савјетима и конкретним упутствима, битно утицали на његову методолошку основу, садржај и физиономију. Сличну помоћ пружили су ми и моји професори: Р. Симић, С. Вукомановић и Д. Јовић. Свима њима упућујем ријечи захвалности и поштовања.

Захвалност дугујем, такође, двојици Ужичана: мр Видану Николићу – за помоћ у изради карата и проф. Рајку Тубићу, просв. савјетнику, за копирање текстова.

Помоћ и несебично гостопримство информатора широм ЈБ и ВХ биљешим, уз искрену захвалност, ниже – у методолошкој основи истраживања.

САДРЖАЈ

	Страна
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И ЛИТЕРАТУРА	9
I. ШТОКАВСКИ ДИЈАЛЕКАТ И НАУКА О ЈЕЗИКУ	9
II. ОСТАЈА ЛИТЕРАТУРА	16
I. УВОД	19
Подручје – положај и границе	19
Осврт на историју ЈБ и СИХ и њихов демографски развој	24
О теми, методологији рада и информаторима	41
Попис знакова	44
ЈБ и СИХ према дијалекатском окружењу	44
II. ФОНЕТИКА	55
ВОКАЛСКИ СИСТЕМ	55
Глас јат	55
Боја вокала	92
Међусобне замјене вокала	99
Слоготворност	113
Редукције и губљење вокала	115
Вокал и	115
Вокал е	128
Вокал а	130
Вокал у	135
Вокалске групе	136
Покретни вокали	145
Секундарни вокали	148
КОНСОНАНТСКИ СИСТЕМ	150
С о н а н т и	150
Сонант ј	150
Сонанти р, л, н	157
Сонанти љ, м, њ	159
Сугласник х	163
Сугласник ф	175
Африкате	179
Фонеме џ и џ	186

Промјене сугласника <i>к, г, х</i>	187
Остали консонанти и ситније појаве	189
Рефлекси група <i>*st' (*sk'), *zd' (*zg')</i>	194
Јотоване	200
Сугласничке асимилације	202
Судбина консонантских група	205
Сугласничке геминације	216
Метатеза	222
Десоноризација финалних консонаната	223
Хаплоглогија и сродне појаве	225
ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ ПРОЗОДИЈСКОГ СИСТЕМА	226
III. МОРФОЛОГИЈА	253
ИМЕНИЦЕ	253
Именице мушког рода на сонант и консонант	253
Остале именице мушког рода	263
Именице средњег рода	266
Именице женског рода на <i>-а</i>	271
Именице женског рода на сугласник	276
ЗАМЈЕНИЦЕ	278
Именичке замјенице	278
Придјевске замјенице	284
ПРИДЈЕВИ	290
БРОЈЕВИ	297
ГЛАГОЛИ	301
Инфинитив	301
Презент	302
Аорист	303
Имперфекат	304
Императив	304
Глаголски придјиви	305
Глаголски прилози	307
Перфекат	308
Плусквамперфекат	308
Хабитуал	309
Футур I	310
Футур II	311
Потенцијал	312
О појединим глаголима и групама глагола	312
ПРИЛОЗИ И ПАРТИКУЛЕ	321
Прилози за мјесто	321
Прилози за вријеме	322
Прилози за начин	323

Прилози за количину	323
ВЕЗНИЦИ	323
IV. ЗАКЉУЧАК	325
V. ТЕКСТОВИ	334
РЕЗЮМЕ	367
КАРТЕ	
Карта бр. 1: Мрежа испитаних насеља – списак и скраћенице	21
Карта бр. 2: Српска држава средином X вијека	27
Карта бр. 3: Национални састав испитаних насеља	32
Карта бр. 4: Основни правци миграција у БИХ	41
Карта бр. 5: Прелазни говори јужне Босне и сјеверноисточне Херцеговине	46
Карта бр. 6: Рефлекси дугог ненаглашеног јата	61
Карта бр. 7: Групе <i>ТЂ, ДЂ, СЂ, ЗЂ, ЦЂ</i> у говору Муслимана	73
Карта бр. 8: Вокалске редукције у ЈБ и СИХ	116
Карта бр. 9: Судбина африката у јужној Босни	178
Карта бр. 10: Група <i>-чн-</i> у говору Муслимана ЈБ и СИХ	214
Карта бр. 11: Група <i>-дн-</i> у говору Муслимана у ЈБ и СИХ	218
Карта бр. 12: Дугосилазни акценат у говорима ЈБ и СИХ	227
Карта бр. 13: Акценатске промјене у глаголима <i>звати</i> и <i>звати се</i>	237
Карта бр. 14: Акценат у Д-Лсг личних замјеница; Квантитет <i>-е</i> у Г-Асг личних замјеница	241
Карта бр. 15: Промјена именица типа <i>Јóво, Мýјо</i>	264
Карта бр. 16: Показна замјеница <i>тај</i>	288
Карта бр. 17: Хабитуал у говорима ЈБ и СИХ	310

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И ЛИТЕРАТУРА

I. ШТОКАВСКИ ДИЈАЛЕКАТ И НАУКА О ЈЕЗИКУ

1. Алекс. *Релџ*. I, II Алексин Радомир, *Језик Матије Антуна Релковића*. — ЈФ IX, Београд, 1930, 197-272; X, Београд, 1931, 91-165.
2. Алекс. — Вуком. *Жупа* Радомир Алексин и Славко Вукомановић, *Основне особине александровачког и брусског говора*. — АФФ 6, Београд, 1966, 291-319.
3. Баотић *Дерв*. Baotić Josip, *Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente*. — ВН DZb IV, Sarajevo, 1983, 9-208 + 3 karte.
4. Барј. *НПСГ* Данило Барјактаревин, *Новопазарско-сјенички говори*. — СДЗБ XVI, Београд, 1966, I-XIV + 1-177.
5. Белић *ДИЈС* А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*. — СДЗБ I, Београд, 1905, I-CXII + 1-715 + две карте.
6. Белић *Диј. карта* А. И. Беличъ, *Диалектологическая карта сербского языка*. — Санктпетербургъ, 1906, 1-59 + карта.
7. Белић *ГД* А. Белић, *Галички дијалекат*. — СДЗБ VII, Београд, 1935, 1-351.
8. Белић *Значај* А. Белић, *Означају западног штокавског говора за историју српскохрватског језика*. — ЈФ XXIII, Београд, 1958, 69-75.
9. Белић *Период*. А. Белић, *Периодизација српскохрватског језика*. — КиЈ 4-5, Београд, 1958, 161-170.
10. Белић *Ист. I* др Александар Белић, *Историја српскохрватског језика. Књ. II, св. 1: Речи са деklinацијом*. — Београд, 1962, 1-272.
11. Белић *Ист. II* др Александар Белић, *Историја српскохрватског језика. Књ. II, св. 2: Речи са конјугацијом*. — Београд, 1962, 1-212.
12. Белић *Фонет*. др Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика I, Фонетика*. — Београд, 1969, 3-169.
13. Бошк. *Уп. грам.* Радосав Бошковић, *Основи упоредне граматике словенских језика, I Фонетика*. — Београд, 1972, 3-108.
14. Брабец *Тул.* Ivan Brabec, *Govor Tuzle i okolice (doktorska disertacija u rukopisu)*. — Zagreb, 1955, 1-223 + 2 karte.
15. Брабец *Особине* Ivan Brabec, *Glavniје fonetske osobine govora u tuzlanskom kraju (uporedene sa osobinama u drugim štokavskim govorima)*. — Pitanja književnosti i jezika IV i V, Sarajevo, 1957/58, 43-68.

16. Броз. *Фојн*. D. Brozović, *Govor u dolini rijeke Fojnice* (doktorska disertacija u rukopisu). – Zagreb, 1956, 1-229 + karta.
17. Броз. *Извј.* Dalibor Brozović, *Izvještaj o dijalektološkim istraživanjima u srednjoj Bosni*. – Ljetopis JAZU 65, 334-351.
18. Броз. *Граница* Dalibor Brozović, *O jednom problemu naše historijske dijalektologije – stara ikavsko-ijekavska granica*. – ЗФП IV-V, Н. Сад, 1961/62, 51-57.
19. Броз. *Ијешћ*. Dalibor Brozović, *O problemu ijekavsko-šćakavskog (istobosanskog) dijalekta*. – HDZb 2, Zagreb, 1966, 119-208.
20. Броз. *Дуј. сл.* Dalibor Brozović, *Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičkog prostora*. – Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 5, Zadar, 1970, 5-53.
21. Броз. *Предм. мозаик* Dalibor Brozović, *O predmigracionom mozaiku hrvatskosrpskih dijalekata na području Bosne i Hercegovine*. – Radovi sa Simpozijuma "Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura", Zenica, 1973, 81-88.
22. Будм. *Дубровачки* Pero Budmani, *Duborvački dijalekat, kako se sada govori*. – Rad LXV, Zagreb, 1883, 155-179.
23. Вајан *Злат. I* André Vaillant, *La langue de Dominiko Zlatarić, I Phonetique*. – Paris, 1928, XX + 368 + bibliographie.
24. Ваљ. *Вис.* Naila Valjevac, *Govor visočkih Muslimana (Akcentat i fonetika)*. – ВН DZb IV, Sarajevo, 1983, 283-354.
25. Вуј. *Мрк.* Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат (с кратким освртом на сусједне говоре)*. – СДЗб XVII, Београд, 1969, 73-401 + карта.
26. Вук *СР* Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник*. – Београд, 1935, I-XLII и 1-880.
27. Вуковић *Мост.* Јован Вуковић, *Карактеристичне особине мостарског говора*. – Глас Југословенског професорског друштва XII, Београд, 1937, 953-964.
28. Вуковић *П – Др.* Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*. – ЈФ XVII, Београд, 1938-39, 1-113.
29. Вуковић *Имљ.* Јован Vuković, *Imljani. Govorne osobine*. – GZM XLV, Sarajevo, 1959, 111-116.
30. Вуковић *Међујез. додири* Јован Vuković, *Reflexi međujezičkih dodira u fonetskim osobinama bosanskohercegovačkih govora*. – Radovi Naučnog društva BiH XX, Sarajevo, 1963, 157-172.
31. Вуковић *Бх. типови* Јован Vuković, *Bosanski i hercegovački ijekavski govorni tipovi u svjetlu ruščlanjavanja ijekavskog narečja*. – GZM XVII, Sarajevo, 1963, 17-28.
32. Вуковић *Кр.-лен.* Јован Vuković, *Kreševsko-lepenički govor*. – Radovi Naučnog društva BiH III, Sarajevo, 1963, 287-311.

33. Вуковић Жена Јован Вуковић, *Govorne osobine stanovništva Žepe*. – GZM XIX, Sarajevo, 1964, 45-62.
34. Вуковић Ист. др Јован Вуковић, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, I dio: Uvod i fonetika. – Београд, 1974, 1-225.
35. Вуком. Јајце I Славко Вукомановић, *Изајештај о испитивању говора Јајца и околине*. – Гласник САНУ XII, Београд, 1960, 232-234.
36. Вуком. Марг. Славко Вукомановић, *Језик Ступана Марковца Маргитића*. – Београд, 1971, 5-160.
37. Вуком. Јајце II Славко Вукомановић, *Гласови ч и џ у говору католичког становништва у Јајцу и околини*. – Зборник за језик и књижевност I, Титоград, 1972, 19-27.
38. Вуком. Варијанте Slavko Vukomanović, *Nacija, jezik i naše književnojezičke varijante*. – Sveske 5-6, Sarajevo, 1984, 241-254.
39. Вушовић ДИХ Данило Вушовић, *Диалекат источне Херцеговине*. – СДЗб III, Београд, 1927, 1-70 + карта.
40. Вушовић Његош Данило Вушовић, *Прилози проучавању Његошева језика*. – ЈФ IX, Београд, 1930, 93-196.
41. Георг. ЛП Светозар Георгијевић, *Јат (ћ) у говору Личког Поља*. – ЈФ XVII, Београд, 1938/39, 133-149.
42. Даничић СА Ђуро Даничић, *Српски акценти*. – Београд – Земун, 1925, 1-236.
43. Дешић ЗБИГ Милорад Дешић, *Западнобосански цјекавски говори*. – СДЗб XXI, Београд, 1976, 1-316 + 5 карти.
44. Драг. ГЛЈ Милан Драгичевић, *Говор личких јекаваца*. – СДЗб XXXII, Београд, 1986, 7-238 + 3 карте.
45. Ђорђ. МД Ђорђе С. Ђорђевић, *Матија Дивковић*. – Глас Српске краљевске академије LII, 30-139, LIII, 1-136.
46. Ђуровић Приб. Радосав Ђуровић, *Рефлекси јата у околини Прибоја*. – СДЗб XXVI, Београд, 1980, 237-317 + 2 карте.
47. Жуљић ДВД Mijo Žuljić, *Današnji vareški dijalekat*. – Školski vjesnik XV, Sarajevo, 1908, 36-41, 148-151, 255-258, 347-351, 425-428, 495-499, 572-575, 669-672, 772-777, 894-908.
48. Ивић О неким пробл. Павле Ивић, *О неким проблемима наше историјске дијалектологије*. – ЈФ XXI, Београд, 1955/1956, 97-129.
49. Ивић Разв. конс. Павле Ивић, *Два главна правца развоја консонантизма у српскохрватском језику*. – Годишњак Филозофског факултета у Н. Саду II, Н.Сад, 1957, 159-183.
50. Ивић Галип. Павле Ивић, *О говору галипољских Срба*. – СДЗб XII, Београд, 1957, XXI + 520.

51. Ивић *Иза.* Др Павле Ивић, *Извештај о дијалектолошкој експедицији по ужој Србији октобра 1959.* — Годишњак Филозофског факултета у Н. Саду IV, Н. Сад, 1959, 397-400.
52. Ивић *ВР* др Павле Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године.* — Београд, 1966, 19-245.
53. Ивић *Српски народ* Павле Ивић, *Српски народ и његов језик.* — Београд, 1971, 5-327 + 2 шеме и Дијалектолошка карта српскохрватског подручја.
54. Ивић *Дијалект.* Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика.* — Н. Сад, 1985, 5-215 + Дијалектолошка карта штокавског дијалекта.
55. Ивић *Посав.* I, II Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor.* — Rad JAZU 196, Zagreb, 1913, 124-254; Rad JAZU 197, Zagreb, 1913, 9-138 + karta.
56. Јах. — Тош. *Гем.* Dževad A. Jahić i Branko Đ. Tošović, *Redukcija i asimilaciona geminacija grupe dn u ijekavskoštakavskim govorima istočne Bosne i u pskovskim srednjoruskim govorima (kontrastivna analiza).* — Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti 13, B. Luka, 1980, 77-94.
57. Јахић *Босна* mr Dževad A. Jahić, *Ijekavskoštakavski govori istočne i jugoistočne Bosne (doktorska disertacija u rukopisu).* — Београд, 1981, I-XXII + 1-630 + 8 karti.
58. Јовић *Трст.* Душан Јовић, *Трстенички говор.* — СДЗб XVII, Београд, 1968, XVI + 238 + карта.
59. Куна *Лаштр.* Herta Kuna, *Jezik fra Filipa Laštrića bosanskog franjevca XVIII vijeka.* — Djela ANU BiH, knj. XXVII, Sarajevo, 1967, 1-194.
60. Ласт. *КГ* Bogdan Lastavica, *Korenički govor.* — Nastavni vjesnik XIV, Zagreb, 1905-1906, 752-765.
61. Маретић *Грам.* Prof. dr Tomo Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika.* — Zagreb, 1963, 5-690.
62. Марковић *Анчић* Светозар Марковић, *Језик Ивана Анчића.* — СДЗб XIII, Београд, 1958, 1-147.
63. Милас *Мост.* Matej Milas, *Današnji mostarski dijalekat.* — Rad JAZU 153, Zagreb, 1903, 47-98.
64. Мил. *Црмн.* Бранко Милетић, *Црмички говор.* — СДЗб IX, Београд, 1940, 209-663 (с картом).
65. Москов. *АСПГ* Милош С. Московљевић, *Акценатски систем поцерског говора.* — Библиотека Јужнословенског филолога 1, Београд, 1928, VIII + 110.
66. Ник. *Тршић* Берислав М. Николнћ, *Тршички говор.* — СДЗб XVII, Београд, 1968, 367-473.

67. Ник. *Мачва* Берислав М. Николић, *Мачвански говор*. — СДЗб XVI, Београд, 1966, 179-313 (с картом).
68. Ник. *Осн. акц.* Берислав М. Николић, *Основи млађе новоштокавске акцентуације*. — Библиотека Јужнословенског филолога 1, Београд, 1970, 5-122.
69. М. Ник. *Гороб.* Мирослав Николић, *Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге)*. — СДЗб XIX, Београд, 1972, 625-746.
70. Окука *Усора* Miloš Okuka, *Neke osobenosti vokalizma današnjeg govora donjeg toka Usore*. — Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu VII, Sarajevo, 1972-73, 83-100.
71. Окука *ГР* Miloš Okuka, *Govor Rame*. — Sarajevo, 1983, 7-144.
72. Ост. *Петар I* Бранислав Остојић, *Језик Петра I Петровића*. — Титоград, 1976, 1-283 + прилози снимака.
73. Пав. *Леп.* Slavko Pavešić, *O narodnom govoru u Lepenici u Bosni*. — Ljetopis JAZU 64, Zagreb, 1960, 362-393 (s kartom).
74. Павл. *Јајце* Миливој Павловић, *О становништву и говору Јајца и околине*. — СДЗб III, Београд, 1927, 97-112 (с картом).
75. Петр. *Змијање* Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*. — Библиотека ЗФЛ МС XIV/1-2 и XV/1-2, Н. Сад, 1973, 1-214 (с картом).
76. Петр. *ГБК* др Драгољуб Петровић, *Говор Банице и Кордуна*. — Н.Сад — Загреб, 1978, 7-205.
77. Пецо *Буна* Асим Пецо, *Говор села Буне*. — Зборник за филологију и лингвистику I, Н.Сад, 1957, 169-181.
78. Пецо *Ортиџеш* Асим Песо, *Akcentat sela Ortižeša*. — Grada Naučnog društva NR BiH X, Sarajevo, 1961, 5-51.
79. Пецо *ЦХ* Асим Пецо, *Мјесто централнохерцеговачког говора међу осталим говорима данашње Херцеговине*. — ЈФ XXV, Београд, 1961-1962, 295-328.
80. Пецо *ГИХ* Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*. — СДЗб XIV, Београд, 1964, 200 (с картом).
81. Пецо *Једно поређење* Асим Пецо, *Једно поређење Букова језика са говорима јеванске Херцеговине*. — ЈФ XXVII, Београд, 1964-1965, 177-218.
82. Пецо *Стр. утицаји* Асим Пецо, *Страни утицаји на фонетику српскохрватског језика*. — АФФ VI, Београд, 1966, 321-330.
83. Пецо *Промене* Асим Пецо, *Промене непалаталних сугласника у вези са ј на српскохрватском подручју*. — ЈФ XXVII, Београд, 1966-1967, 143-187.
84. Пецо *Јеванс. оазе* Асим Пецо, *Јеванске оазе у западној Херцеговини*. — ЈФ XXVII, Београд, 1966-1967, 267-306 (с картом).

85. Пецо *Ут. тур. јез.* Асим Пецо, *Утицај турског језика на фонетику што-кавских говора.* — НЈ XVI, Београд, 1967, 127-145.
86. Пецо — Мил. *Ресава* Асим Пецо и Бранислав Милановић, *Ресавски говор.* — СДЗб XVII, Београд, 1968, 241-366 (с картом).
87. Пецо *Јат у сјевернохер.* Асим Пецо, *Рефлекси Ђ у сјевернохерцеговачком говору.* — Зборник за филологију и лингвистику XI, Н.Сад, 1968, 243-248.
88. Пецо *Аки.* Dr Asim Peco, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika.* — Београд, 1971, 5-180.
89. Пецо *И-шћа I* Asim Peco, *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne (I dio: Uvod i Fonetika).* — ВН DZb I, Сарајево, 1975, 2-264.
90. Пецо *ПД* Dr A. Peco, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata.* — Београд, 1978, III-VII и 1-202.
91. Пецо *Соц. промј.* Асим Пецо, *Образ социолошких промјена на говор нашег села.* — Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића VI, Пријеполје, 1979, 39-45.
92. Пецо *Прелазни говори* Asim Peco, *Prilog proučavanju prelaznih govora.* — Rado-
vi ANU BiH LXX, Сарајево, 1981, 43-52.
93. Пецо *И-шћа II* Asim Peco, *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne (II dio: Akcenat, Oblici, Tekstovi).* — ВН DZb III, Сарајево, 1982, 8-258.
94. Пецо *ГП* Asim Peco, *Govor Podveležja,* — ВН DZb IV, Сарајево, 1983, 209-287.
95. Пецо *ГЗХ* Asim Peco, *Ikavskošćakavski govori zapadne Hercegovine.* — ANU BiH, Djela LXI, Сарајево, 1986, 3-230.
96. Пецо *Из језика* Dr Asim Peco, *Iz jezičke teorije i prakse.* — Београд, 1987, 4-281.
97. Пецо *Турцизми* Асим Пецо, *Турцизми у Вуковим рјечницима.* — Београд, 1988, 7-249.
98. Пеш. *Староцрн.* Митар Б. Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и лешански говори.* — СДЗб XV, Београд, 1965, VII + 294 (с картом).
99. Пиж. *Кол.* Мато Пижурица, *Говор околине Колашина.* — Титоград, 1981, 1-251 (с картом).
100. Поп. *Госпођ.* Иван Поповић, *Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине.* — Београд, 1968, 1-248.
101. *Прав.* *Правопис српскохрватског књижевног језика са правописним речником.* — Нови Сад — Загреб, 1960, 5-829.
102. Рем. *Кладань* Слободан Н. Реметић, *Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини.* — Прилози проучавању језика VI, Н. Сад, 1970, 105-133.

103. Рем. ЦШ Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*. — СДЗб XXXI, Београд, 1985, V-XIX и 1-525.
104. РСАНУ I-XII *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Београд, 1959-1984.
105. РМС 1-6 *Речник српскохрватског књижевног језика*. — МС — МХ, књ. 1-3, Н. Сад — Загреб, 1967-1969; књ. 4-6, Н. Сад, 1971-1976.
106. Решетар Betonung Milan Rešetar, *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*. — Wien, 1900, 4° 222 stupca.
107. Решетар Шток. Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*. — Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung VII, Wien, 1907, 4° 320 stubaca (sa dve karte).
108. Решетар Лекц. I, II Milan Rešetar, *Primorski lekcionari XV vijeka*. — Rad CXXXIV, 80-160; Rad CXXXVI, 97-199.
109. Решетар Зборник Milan Rešetar, *Dubrovački zbornik od godine 1520*. — Beograd, 1933, 1-296.
110. Решетар Држић Milan Rešetar, *Jezik Marina Držića*. — Rad JAZU 248, Zagreb, 1933, 99-240.
111. Руж. Пљевља Гојко Ружичић, *Акцентски систем пљевљског говора*. — СДЗб III, Београд, 1927, 113-176.
112. Руж. ИГЗБ Гојко Ружичић, *Главније особине неких икавских говора западне Босне*, — Годишњак Саре и Васе Стојановић I, Београд, 1934, 30-45.
113. Руж. Теш. — магл. Гојко Ружичић, *Један незапажен босански говор*. — Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XVI, Београд, 1936, 236-254.
114. Руж. Изв. Гојко Ружичић, *Извештајо испитивању говора католика и муслимана на левој обали Босне, између Босанског Брода и Лашве*. — Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића III, Београд, 1936, 35-37.
115. Симеон ЕРЛН I, II Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I, II*. — Zagreb, 1969, VII-LXIV i 1-1010; V-XII i 1-926.
116. Симић Левач Радоје Симић, *Левачки говор*. — СДЗб XIX, Београд, 1972, 1-618 (с картом).
117. Симић Прилог Радоје Симић, *Прилог проучавању говора Србије*. — АФФ 11, Београд, 1974, 403-430.
118. Симић Скица Радоје Симић, *Скица за дијалектолошку карту северне Србије*. Југословенски семинар за стране слависте 31, Београд, 1980, 93-136.

119. М. Симић *Обади* Милорад Симић, *Говор села Обади у босанском Подрињу*. – СДЗБ XXIV, Београд, 1978, 1-124.
120. Станић *Ускочки* Милија Станић, *Ускочки говор*. – СДЗБ XX, Београд, 1974, 5-259.
121. Стеван. *ИЦД* Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*. – ЈФ XIII, Београд, 1933-1934, 1-128 (с картом).
122. Стеван. *ССХЈ I, II* М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамматички системи и књижевнојезичка норма)*, I део: *Увод, Фонетика, Морфологија*. – Београд, 1964, III-X и 1-653; II део: *Синтакса*. – Београд, 1969, V-VIII и 1-902.
123. Тешић *Љешт*. Милосав Тешић, *Говор Љештанског*. – СДЗБ XXII, Београд, 1977, 159-238 (с картом).
124. Hamm Stsl. *čit.* Josip Hamm, *Staroslovenska čitanka*. – Zagreb, 1960, 1-160.
125. Ђупић *Бјелоп*. Драго Ђупић, *Говор Бјелопавлића*. – СДЗБ XXIII, Београд, 1977, IX + 226 (с картом).
126. Шим. *ГИКЕ* Mate Šimundić, *Govor Imotske krajine i Bekije*. – Djela ANU BiH XLI, Sarajevo, 1971, 3-219.
127. Шкаљић *Турц*. Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom - hrvatskosrpskom jeziku*. – Sarajevo, 1973, 7-662.
128. Шурмин *Биљешке* Đuro Šurmin, *Njekoлико bilježaka o govoru hercegovačkom*. – Nastavni vjesnik III, Zagreb, 1894-1895, 164-175.
129. Шурмин *Сарајевски* Đuro Šurmin, *Osobine današnjeg sарајевског govora*. – Rad JAZU 121, Zagreb, 1895, 186-209.

II. ОСТАЛА ЛИТЕРАТУРА

1. Ањћ. *Коњиц* dr Pavo Anđelić, *Historijski spomenici Konjica i okoline*. – Konjic, 1975, 7-324.
2. Бешл. *Стећци* Šefik Bešlić, Stećci. – Sarajevo, 1971, 11-495 (sa 2 karte).
3. Вего *Насеља* Marko Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*. – Sarajevo, 1957, 7-184 (s kartom).
4. Вего *Бх. држава* Marko Vego, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*. – Sarajevo, 1982, 7-219.
5. Дедијер *Херц*. д-р Јевто Дедијер, *Херцеговина*. – СЕЗБ XII, Београд, 1909, 3-448.
6. Гилф. *Путовање* Александар Гилфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и старој Србији*. – Сарајево, 1972, 5-404.

7. Дедијер *Бх. становн.* Јевто Дедијер, *Поријекло босанско-херцеговачког становништва*. — Преглед 7/8, Сарајево, 1911, 421-431.
8. Динић *Српске земље* Михаило Динић, *Српске земље у средњем веку*. — Београд, 1978, 9-443.
9. *Енциклоп.* *Енциклопедија Југославије* 2. — Zagreb, 1982, 108-375.
10. *Ист. I* Група аутора, *Историја народа Југославије*, књ. прва. — Београд, 1953, 5-821.
11. Креш. *Ханови* Hamdija Kreševljaković, *Hanovi i karavan saraji u Bosni i Hercegovini*. — Sarajevo, 1957, 3-164 (s kartom).
12. Кулишић *Мул.* Špiro Kulišić, *Razmatranja o porijeklu Muslimana u Bosni i Hercegovini*. — GZM VIII, Sarajevo, 1953, 145-158.
13. Кулишић *Етн. формације* Špiro Kulišić, *Starije etničke formacije i etnički procesi u obrazovanju naroda Bosne i Hercegovine*. — Pregled 1, Sarajevo, 1961, 9-16.
14. Петрић *Мигр.* Mario Petrić, *O migracijama stanovništva u Bosni i Hercegovini*. — GZM XVIII, Sarajevo, 1963, 5-13.
15. Скарић *Сарајево* Vladislav Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije*. — Sarajevo, 1937, 1-243.
16. Солов. *Боеумили* Александар Соловјев, *Нестанак божумилства и исламизација Босне*. — Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине I, Сарајево, 1949, 42-79.
17. Трифк. *СП* поп Стјепо и Владимир Трифковић, *Сарајевско поље*. — СЕЗБ XI, Београд, 1908, 3-426.
18. Хоџић *Главатицево* Šefko Hodžić, *Glavatičevo*. — Glavatičevo, 1975, 3-53.
19. Цвијић *БП* Јован Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*. — Београд, 1922, 1-418.
20. Ћирк. *Косача* Сима М. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић — Косача и његово доба*. — Београд, 1964, 1-309.
21. Ћоровић *Хист.* др Владимир Ћоровић, *Хисторија Босне*. — Београд, 1904, 1-658.

I

УВОД

1. ПОДРУЧЈЕ – ПОЛОЖАЈ И ГРАНИЦЕ

1. У међуријечју извора Босне и горње Неретве постоје четири идиома који чине прелаз између ијекавскошћакавског источнобосанског (ијешћ. иб.) и ијекавскоштакавског источнохерцеговачког (ијешт. их.) говора.¹ Испитивање ових говорних типова има посебан значај за сх. дијалектологију не само због тога што они чине прелаз између најмлађег, их., и архаичнијег, иб. говора него и због тога што се на овом подручју укрштају карактеристичне изоглосе, од којих неке раздвајају јужнословенску језичку територију на источни и западни дио.² Овај рад уклања ту бјелину на карти босанскохерцеговачког (бх.) дијалекатског комплекса и даје слику њене језичке ситуације данас, о којој у литератури има само претпоставки, без ослоња на теренска истраживања.

2. Подручје захвата јужну Босну (ЈБ) и сјевероистичну Херцеговину (СИХ). На њему су највише бх. планине: Бјелашница (2067 м), Трескавица (2088 м), Лелија (2033 м), Игман (1504 м), Височица (1942 м), Иван-планина (1744 м) и Ормањ (1143 м). Граница му иде од извора Босне долином Железнице преко Трнова до Доброг Поља, наставља долином Бистрице до ушћа Говзе, одатле повија према југу и југозападу долином Говзе и иде рубом загорске висоравни, испод Лелије, па избија на Неретву код Улога. Код Улога граница прелази Неретву захватајући калиновачка села између Неретве и пл. Црвањ (1872 м), а одатле долином Неретве преко Главатичева до Коњица. Од Коњица оштро скреће ка сјевероистоку тако

¹ Ијешћ. иб. у литератури се означава различитим терминима: ијекавскошћакавски говорни тип (Пецо *ПД* 96), дијалекат (Броз. *Ијешћ.* 120), ијекавски босански архаичнији говорни тип (Вуковић *Бх. типови* 18). Ивић наговјештава да ће будућа дијалектолошка истраживања потврдити претпоставку о потреби диференцирања фојничко-тузланских говора као посебне дијалекатске јединице (*Дијалект.* 142). О неким проблемима сх. дијалектолошке номенклатуре у новије време пише Д. Петровић (НЈ XXVI/4, 234-240). Уп. и Пецо, НЈ XXVII/1-2, 93-100.

² В. код Ивића, *op. cit.*, 14-16.

да долином Трешанице, преко Иван-седла, избија на босанску страну код села Вуковића, одатле преко Тарчина и даље долином Зујевине иде све до њеног ушћа у Босну, гдје се затвара на Врелу Босне (в. карту бр. 1).

3. У овако ограниченом простору издвајају се четири етнографске и лингвистичке цјелине: загорско-бјелимићка, Комска жупа, СИХ и ЈБ. Подаци о говорним типовима су прикупљени у 51 насељу, од којих су 17 у Загорју и Бјелимићима, три у Комској жупи, 10 у СИХ и 21 у ЈБ.

4. Под топонимом *Загорје* подразумева се област између Доброг Поља у Босни до р. Слатинице у Херцеговини, те између пл. Трескавице, Височице и Лелије и р. Неретве, Бистрице и Говзе.³ Загорју припадају и Бјелимићи са 20 села у општини Коњиц.⁴

5. Комска жупа је смјештена међу р. Ракитницом, Неретвом и Трешаницом и пл. Височицом. Тако се зове по средњовјековној фортификацији Ком, коју први пут спомиње Поп Дукљанин у свом Летопису.⁵

6. У СИХ — међу р. Ракитницом, Неретвом и Трешаницом, пл. Орман и Бјелашницом, — завучено је 12 међусобно врло удаљених и неповезаних села.

7. Јужној Босни, између Иван-седла и р. Бијеле, припада и пет-шест села некадашње општине Умољани, у горњем току Ракитнице. Овај најљепши дио Босне истеже се између Бјелашнице, Игмана, Зујевине и Жељезнице. Комплекс се проширује и на дио Загорја, између Доброг Поља и Љуте, које је у етнографском и лингвистичком погледу Херцеговина.

8. Државне и административне границе између Босне и Херцеговине су постављане и помјеране између вијенаца Бјелашнице и Трескавице и горње Неретве. Данашња административна граница повучена је 1958. г. када су, територијалном реорганизацијом општина, осам села (*Умољани, Милишићи, Крамари, Ђобовци, Озимине, Первизи и Синановићи*) одвојена од Коњица и припојена Трнову. Те године су општинска варошица Улог и четири херцеговачка села лијево од Неретве (*Језеро, Рајац, Залужје и Гапићи*) издвојена из невесињског среза и припојена Калиновику.⁶

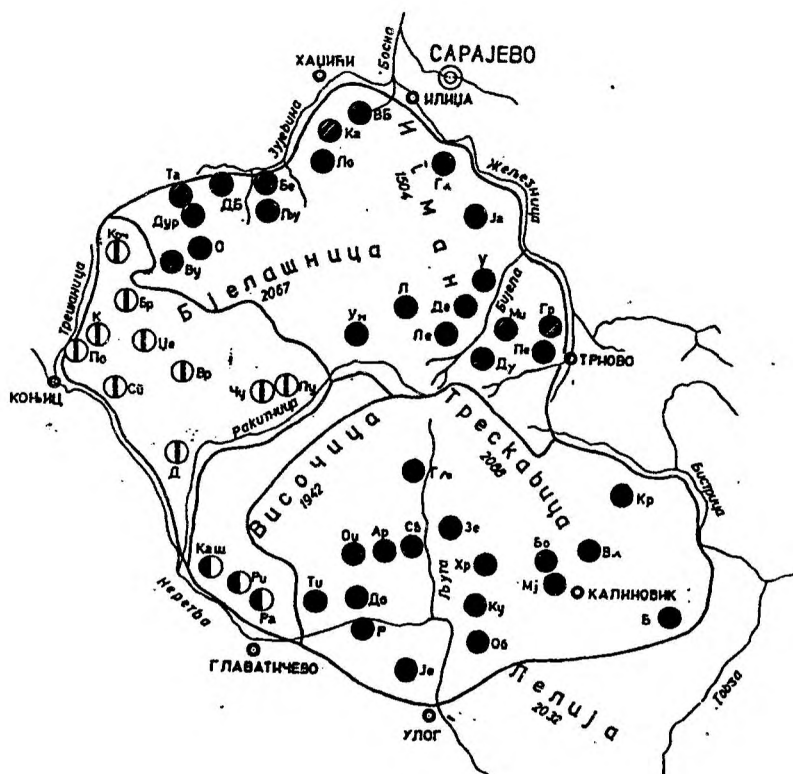
³ За становнике низина и приморских крајева Загорје је подручје иза планина (гора). Веко наводи да се у средњем вијеку "područje od izvora rijeke Neretve (Neretvice) do grada Veletina na Neretvi u pravcu Glavatičeva i na sjever do Bistrice i Govze kod Miljevine na istok" називало Загорје (Бх. држава 55). Становништво ових крајева данас под Загорјем подразумева област око Калиновика и горње Неретве, тј. онај дио Босне који историчари означавају као Кучевско Загорје. Апелатив живи у традицији. У Божановићима код Калиновика сам забиљежио: "Ово су ти Загорани, бона, што никоме не дају пардона".

⁴ Топоним *Бјелимићи* Отачани тумаче према хидрониму *Бјелџм*, најјачем врелу испод Височице, одакле извире Бјелимићка ријека.

⁵ В. код Ф. Шишића, *Летопис Попа Дукљанина*, 1928, стр. 327. Исп. и: Анђ. Коњиц 24 и 145-149; Веко *Насела* 149-150; Динић *Српске земље* 230; Хоџић *Главатицево* 8-9.

⁶ Садашња административно-територијална граница између Босне и Херцеговине поклапа се са убицираном границом босанске државе у XII в. Исп. карту *Босанска држава у XII-XIV веку* (Ист. I 59) са картом бр. 1; в. и код Vega, *Historijska karta srednjovjekovne bosanske države*, op. cit., на крају.

Карта бр. 1: Мрежа испитаних насеља — списак и скраћенице

ЛЕГЕНДА

- Насеља Загорја и Бјелимића
- Насеља Комске жупе
- ⦿ Насеља сјевероисточне Херцеговине
- ⊗ Насеља јужне Босне

Ар(гуд), Бе(ганови), Б(орија), Бо(жановићи), Бр(ђани), Вл(ахоље), Вр(доље), ВБ (Врело Босне), Ву(ковићи), Гл(авогодина), ГЈБ (Горња Јљута), Гр(ачаница), Де(јчићи), До(љани), ДБ (Доња Биоча), Д(убочани), Ду(јмовићи), Дур(ановићи), Зе(ломићи), Ја(сен), Је(зеро), К(ањина), Ка(сатићи), Каш(ићи), Кр(бљине), Крч, Ку(тине), Ле(дићи), Ло(кве), Л(укавац), Лу(комир), Лју(бовчићи), Ми(јановићи), Мј(еховина), Об(аљ), О(џак), Оџ(аци), Пе(ндичићи), По(дорашац), Р(ајац), Ра(зићи), Ри(бари), Сп(иљани), Св(ијенча), Та(рчин), Ти(ис), У(мчани), Хр(ељићи), Чу(ховићи) и Це(пи).

9. Данас се, како је закључио Дедијер⁷ почетком овог вијека, може говорити о политичким и етнографским границама БиХ. Јадранско-црно-морска вододијелница на Иван-планини, Орману, Бјелашници и Трескавици раздваја подручје, *grosso modo*, на двије различите лингвистичке и етнографске цјелине — Херцеговину и јужну Босну.⁸ Ова чињеница је у непосредној вези са дијалекатском сликом простора, у коме су се, дјеловањем сплета геофизичких, историјских, етнографских, економских и социокултурних околности, развила четири ијекавска говора типа (в.т.3) са тенденцијом конвергенције у условима појачаних комуникација на периферијским превојима:

- а) бјелимпићко-загорски штакавски (бз.),
- б) комски штакавски (ком.),
- в) шћакавско-штакавски СИХ (сих.) и
- г) јужнобосански шћакавски (јб.).

Прва два су издаци најмлађег их., четврти је дио архаичнијег их., а трећи, сих., настао је у процесу конвергенције два базична бх. дијалекта. Посебно је питање дијалекатског супстрата у СИХ, за који мислим да је био шћакавски (в.т. 17 и 508).

Сви су ови говори прелазни. У овоме раду биће ријечи и о карактеру њихове прелазности, тј. о сноповима изгласа које им нису матичне и о релевантним аутохтоним особинама.⁹

10. Јужно и југозападно од бз. и ком. је их. који је описао Пецо.¹⁰ Из дијалектолошке карте се види да су у их. дијалекатски комплекс укључена и сва села између горње Неретве и пл. Зеленгоре. На тој страни граница иде од Изгора прско Игри на Придворицу па се даље "повија ка западу на Селане и Заборане".¹¹

На истоку и сјеверистоку бз. и јб. су одвојени од ијект. говора источне и југоисточне Босне р. Жељезницом и Биштрцом. Ову границу је повукао Јахић у раду о говорима тог дијела Босне.¹²

На Планини и у Сарајевском пољу, лијево од Жељезнице, нашао сам јб. шћакавски.¹³ Шћакавско је, дакле, и Сарајевско поље, чак и сва села

⁷ Дедијер *Херц. б.*

⁸ Цвијић пише о најоштријој супротности "која се запажа прелазећи из Босне, шумовите и зелене, у јадранско приморје, земљу голу и кршну са стенама беличасте и сиве боје" (БП 42-43). И Ђуровић истиче значај природних граница међу средњовјековним жупама: "Границу између Босне и хумске области чинила је Неретва. То је изразито природна граница, коју сем те, ту већ сужене, реке чини и један појас високих, тешко пролазних планина" (*Хист.* 122).

⁹ О том појму в. шире код Пеца *Прелазни говори* 46.

¹⁰ Пецо *ГЛХ* 1-200.

¹¹ Пецо, *op. cit.*, 9.

¹² Јахић *Босна* 2

¹³ Сарајевско поље "ima oblik riječne delte, kojoj se vrh nalazi u samom Sarajevu... Najveću dajžinu ima u pravcu sjeverozapad - jugoistok između sela Hreljeva i Vojkovića.

око Бјелашнице и Игмана, без обзира на конфесионалну припадност! Овдје се мора ревидирати бх. дијалектолошка карта. Шурминове,¹⁴ Скарићево¹⁵ и Трифковиће¹⁶ тврдње о штакавизму Сарајевског поља не одговарају стварном стању на терену.¹⁷ На основу Јахићеве¹⁸ и моје грађе сада се са сигурношћу може повући јужна изоглоса шћакавског ареала од Коњица до Дрине. У СИХ јасно се диференцира линијом: Подорашац — Кањина — Врдоље — Чуховићи — Лукомир — Умољани, у ЈБ такође: Зорановићи — Јасен — Крупац — Сарајево. Истим правцем муслиманска села Лукавац и Гај и српска Леђићи, Умчани и Јасен су штакавска, а мјешовита Цепи (у СИХ) и Пендичићи (у ЈБ) су штакавско-шћакавска.

Сарајевски говор је описао Шурмин. Пошто је његов метод непоуздан, у те резултате се сумња.¹⁹ Зато су испитивањем захваћена и села на југозападном крилу Сарајевског поља, те на сјеверним падинама Бјелашнице и Игмана.

Подручје се завршава на сјеверу на линији Иван-седло — Зујевина²⁰ — Врело Босне. Дале је познати шћакавски дијалекат.²¹

Западно и југозападно од ијешћ.-шт. сих., на завоју Неретве, у базену Јабланице и долине Раме, посебни су говорни типови, у којима се мијешају икакви и ијекавски, шћакавски и штакавски рефлекс. Рама је икавскошћакавска,²² Јабланица икавско-ијекавска шћакавска,²³ а Дрежница икавскошћакавска.²⁴

која износи 12 km" (Скарић Сарајево 12). Трифковићи наводе да се становници села Сарајевског поља називају Пољацима, а они из Планине — Планинштацима (СП 5).

¹⁴ Шурмин Сарајевски 192.

¹⁵ "Ali iznenaduje, što se mjesto konsonantske grupe *šč*, pojavljuje *št* (op. cit., 75).

¹⁶ Op. cit., 77.

¹⁷ Јужна граница ијешћ. иб. дијалекта није утврђена. На терену се оно што јесте често разликује од онога што мислимо или претпостављамо да би могло бити. Јахић прихвата Шурминову тврдњу о штакавизму Сарајевског поља (op. cit., 92-93). Брозовић је опрезнији: југозападно од Фојнице ставља је на била *Битовињ* и *Вранице*, односно на развође Босне и Неретве (*Ијешћ.* 163); за сарајевски пише да је ијекавскошћакавски (op. cit., 164), а у предјелу Иван-планина — западни обронци Романије могућа су фронтална помјерања (op. cit., 168).

¹⁸ Op. cit., 286-291.

¹⁹ О вриједности Шурминова метода в.: Пецо *И-шћа* 176; Брозовић, op. cit., 158 и 192; Јахић, op. cit., 61-62.

²⁰ Хидроним *Зујевина* забиљежен је као *Зуемња* (в. Вулетић — Вукасовић, *Стари нацрт смучке жупе усред краљевине Босне*. — ГЗМ, Сарајево 1891, 275), у турским документима — *Zuimlja* (Скарић, *ibid.*).

²¹ О шћакавским иб. говорима писали су: Броз. *Ијешћ.*, Броз. *Фојн.*; Брабец *Тул.*, Брабец *Особине*; Вуковић *Кр.-леп.*; Жуљић *ДВД*; Рем. *Кладан*; Окука *Ћбора*; Ваљ. *Вис*. Још неки радови наведени су у попису литературе.

²² В.: Окука *ГР* 35, 64-65; Броз. *Ијешћ.* 164-165; М. Филиповић, *Рама у Босни*, СЕЗБ LXXIX, 44-46.

²³ В.: Пецо *Јат у сјевернохер.* 246; Решетар *Шток.* 82; Броз. op. cit., 163.

²⁴ М. Окука, *Глас х у говору Муслимана Дрежнице у Херцеговини*. — Књижевност и језик 2, Београд, 1982, 103.

2. ОСВРТ НА ИСТОРИЈУ ЈБ И СИХ И ЊИХОВ ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ

11. Подручје је смјештено у средишњем дијелу Републике БиХ, која због своје драматичне историје и различитих утицаја са запада и истока, југа и сјевера, чини један риједак и занимљив културно-историјски музеј.²⁵ Данашња демографска основа и дијалекатска слика ЈБ и СИХ је формирана у средњем вијеку, послније доласка Словена. Сва четири идинома садашњим особинама, дијакроним слојевима и размјештајем потврђују основне историјске чињенице о положају и међусобним односима бх. средњовјековних жупа или области.²⁶

12. Почетком VII вијека Словени су овдје затекли остатке становништва илирског и римског, а можда и трачког поријекла, које је већ било проријеђено претходним варварским упадима, епидемијама, глађу и другим невољама.²⁷ Што није изгинуло у налетима Словена и Авара, склонило се у планине или утекло на приморје. Остатак је постепено славенизиран. Сточаре римског поријекла у Подгорју спомине и Дедијер. Њихови преци, "још за вријеме Римљана" говораху "поквареним римским језиком".²⁸ Има индиција да су са Словенима овамо провалили и Авари. Иако је њихова држава пропала крајем VIII вијека, претпоставља се да се остатак задржао у високој Херцеговини, о чему свједочи топоним *Обре* – *Обри* (словенски назив за Аваре) у околини Коњица.²⁹

Словенска племена Србе и Хрвате спомине Константин Порфирогенит (912-959) у раду *De administrando imperio* (гл. 29-36). Српска племена су се настанила на широком подручју "од Саве и Пливе до Лима и западне Мораве и од Цетине до Бојане".³⁰ У "Земљи Хрвата" наводе се жупе Плива и Ливно.³¹ Српска племена су населила и Хум (Захумље), Травуницу и Дукљу.

13. Традиција племенског живота Словена се наставља на бх. простору. Геоморфолошке карактеристике подручја су биле врло погодне за такву друштвену организацију. Веога тврди да су словенска племена живјела у

²⁵ В. код Ћуровића *Хист.* 9.

²⁶ Исто је закључио Пецо за западну Херцеговину (ЈФ XL, 138; ГЗХ 14). Исп. и Ивић *Дијалект.* 143 и 180. Да је Динић имао резултате дијал. истраживања ЈБ и СИХ, са више вјероватноће би одредио границе земље Х. Стјепана на линији Коњиц – Врхбосна – Гласинац (в. *Српске земље* 255).

²⁷ Дедијер *Херц.* 36; Скорић *Сарајево* 31.

²⁸ Дедијер, *op. cit.*, 107-108.

²⁹ В. код Скорића, *О географској номенклатури Босне и Херцеговине*, Гласник Географског друштва Београд, св. 13, стр. 33-34. *Обре* у Коњицу региструје и Аџић, *op. cit.*, 266.

³⁰ Ћуровић, *op. cit.*, 104. Србе први пут спомине франачки списатељ Ajnhard у *Аналима*. В. шире Ћуровић, *op. cit.*, 104.

³¹ С. Станојевић – В. Ћуровић, *Одабрани извори за српску историју*, књ. X, Београд, 1921, стр. 71-72.

некој врсти међусобне изолације.³² Друштвене и просторне (географске) јединице ових племена су биле жупе. Њихова су имена настајала по називима ријека, поља или жупана. У интерпретацији чињеница о организацији друштвеног живота у жупама (*архонтија* = област; *град, жупан, бан* — у Рашкој *велики жупан*) историчари спомињу шћакавизам *зборишће* у значењу мјеста гдје се одржавао "подимни збор" (*дим* = кућа) ради доношења закона и суђења. Једна таква жупа по имену *Босна (Врхбосна)*³³ са два града: *Которац* (име сачувано у топониму села *Которац* у Сарајевском пољу) и *Десник* — налази се у околини данашњег Сарајева. Из овог основног конститутивног елемента, уједињавањем више словенских племена, касније се развила прва средњовјековна босанска држава, којој је припадала и ЈБ са ијешћ. дијалектом.

14. Дијелом СИХ (у географији: *Висока Херцеговина*),³⁴ између горње Неретве и вијенаца Бјелашнице и Трескавице, још од средњег вијека су постављане и помјеране границе између хумских и босанских жупа, области (*архонтија*) и држава. И мозаичан приказ ових граница у даљем историјском процесу, какав се разабира из обимне литературе, указује на прелазни географскоетнички, административнополитички и лингвистички карактер подручја. Рефлекси таквих давнашњих подјела су видљиви у савременој административној подјели и дијалекатској слици.

Историчари су, по Порфиrogenиту и Дукљанину, реконструисали границе ужих друштвених босанско-хумских јединица између горње Неретве и извора Босне (в. карту бр.2). У горњем току Босне (*Горња Босна*)³⁵ спомиње се (око 1200. год.) жупа Врхбосна, а у Боснику³⁶, у порјечју Жезљезнице (1428. год.), жупа Смучка (данашњи трновски крај). Бјелашница и Трескавица, на сјеверу, у X в. су у саставу Хума. Дукљанин у XII в. у Подгорју,³⁷ већ у саставу босанске државе, налази ове жупе: Вишева, Дбар (или Идбар), Ком и Неретва.³⁸ Историчари се не слажу једино у томе гдје би могла бити жупа Дбар: по једнима Дбар је у друго име за жупу Ком,³⁹

³² Мијешала су се "privremeno radi zajedničkog ratovanja i nekog suđenja ili dogovora o ispašama" (Бх. држава 13).

³³ L. Taloci (ГЗМ I, Сарајево, 1889, 5) и Џ. Truhelka (*Les restes illyriens en Bosnie*, Paris, 1900, 12-15) лексему *Босна* неувјерљиво, преко албанског *bos*, доводе у везу са илирским **boss* = мјесто гдје се испира со или слани извор. Исп. и Вего, op. cit., 13-26. Mayer (*Die Sprache der alten Illyrier*, Wien, 1957, 248) мисли да је апелатив *Босна* (индоевр. **bhog* = текућа вода) донијело једно витално словенско племе, које је у горњем току Босне ујединило више племена и родова под истим именом. В. и Наставни вјесник XLII, Загреб, 1933/34, 47-48. Скок га изводи из истог хидронима, за који претпоставља да би могао бити предсловенска, чак и прединдоевропска ријеч (EP 191).

³⁴ EJ 2, 161.

³⁵ Вего, op. cit., 24.

³⁶ В. код М. Филиповића, *Горња Босна*, Географски преглед, Сарајево, 1957, 160-161.

³⁷ "Ime podgorje nastalo je po tome što se ... župe nalaze ispod planina Treskavice i Bjelašnice te Durmitora" (Вего, op.cit., 27).

³⁸ Ф. Шишић, *Летопис попа Дукљанина*, Београд, 1928, 327.

³⁹ Вего, ibid.

други мисле да су то двије жупе, али их не разграничавају,⁴⁰ док трећи налазе доказе за убикацију града Дбар у горњи ток рјечице Дбрачице (у народу: *Башиџа*) испод Прења.⁴¹ Ако бисмо, ослањајући се на Дукљанинов ред појмова, Динићеву анализу историјских чињеница⁴² и сигурну локацију града Велетина, Дбар смјестили у данашње Бјелимине, томе би се противило стање у савременој дијалекатској слици, пошто бјелимински и загорски говори припадају јединственом типу. И у средњем вијеку Бјелимини су у саставу жупа или Гобзе или Загорја.⁴³ Према томе, жупа Дбар, вјероватно, није никад ни била на подручју ових говорних типова.

И Загорје је (в.т.4) у средњем вијеку гранична, прелазна област. Дукљанин га спомиње у саставу жупе Вишева у области Подгорја. Из *Повеље Кулина бана* види се да је ова област, под именом Кучевско загорје, први пут прикључена Босни мало прије 1193. год. У славу те побједе Кулин је саградио и посветио цркву у насељу Босни (Милићи, Бискупини). У повељама босанских владара и у дубровачким изворима Загорје се у средњем вијеку спомиње више пута, увијек као јужна, гранична област босанске државе.⁴⁴ Овдје су подигнута два града — Обаљ и Велетин — ради одбране од упада из Хума. Средином XV в. Загорје је у посједу херцега Стјепана Вукчића — Косача. Око 1469. год. ова област је пала под власт Османлија (нахија Загорје у вилајету Херсек), када је отпочео процес исламизације старосједјелаца.

ЈБ и СИХ Турци су већ били заузели. Послије пада Босне (1463) Планина и Сарајевско поље су у саставу вилајета Saray-ovasi, СИХ (стара жупа Неретва) са околином Коњица је кадилук Неретва у вилајету Kiral (Краљева земља⁴⁵), а Комска жупа, као посебна нахија, иде у вилајет Херсек (Земља Херцегова).

15. Говорни типови ЈБ и СИХ су се формирали на подручју првог проширења босанског државног нуклеуса, на југу, за вријеме Кулина бана. То је подручје Кулинове славе, тј. област која се јавља као разлика између Босне на југу у X и Босне у XII вијеку.⁴⁶ Главне особине ових идиома, настале у средњесрпскохрватском периоду (XIV – XV в.) унутар граничних босанско-хумских жупа, диференцирају се и у савременој дијалекатској слици тако да представљају основу за њихову класификацију. У турском периоду, у измијењеним социolingвистичким условима, ови прелазни го-

⁴⁰ Ђуровић *Хист.* 120; Динић *Српске земље* 231-232.

⁴¹ Нпр. Ањђ., *op. cit.*, 136.

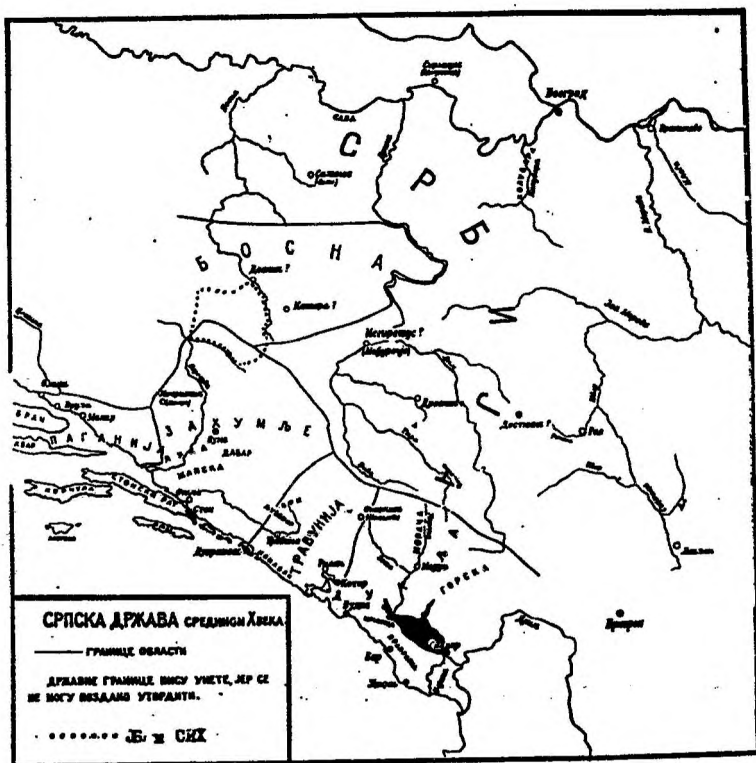
⁴² Динић, *ibid.*

⁴³ Вего *Насела* 123.

⁴⁴ Познан Ђурић, жупан Загорја, признаје хумског кнеза Константина Нелипчића (Вего, *op. cit.*, 55). Јавља се 1327. год. у Дубровнику као изасланик босанског бана Стјепана Котроманића (в. L. Taloci, *Istraživanja o postanku bosanske banovine s naročitim obzirom na povelje kormendskog arhiva*, ГЗМ, Сарајево, 1906, 410-411). Један дубровачки трговац тужи двојицу Загораца 24. маја 1335. В. Vuk Vinaver, *Trgovina robijem*, *Analitički historijski institut u Dubrovniku*, Dubrovnik, 1953, 141.

⁴⁵ Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1982, 119.

⁴⁶ Нсп. Vego, *Historijska karta srednjovjekovne bosanske države*. Насела, на крају.

Карта бр. 2: Српска држава средином X вијека⁴⁷

вори настављају развој унутар истих природних и друштвених цјелина. Пошто је турски теократски систем своје управне јединице (вилајете, кадилуке и нахије) даље одржавао у границама средњовјековних области и жупа, те подјеле су оставиле трагове у језику, тако да се типолошке дискриминанте данас крећу у границама традиционалних историјских јединица.⁴⁸

⁴⁷ *Ист. I*, последије стр. 212. Зону ЈБ и СИХ учртао Р. Ђ.

⁴⁸ Уп. карте изоглоса са: Босна у доба бана Матеја Нинослава, Ширене Босне у XIV веку, Босна у почетку XV века (Сима Тирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд, 1964, 64, 162, 217), Босанска држава у XII – XIV веку, Територија босанских велможа у XV веку (*Ист. I*, последије стр. 528 и 550).

16. Према овоме, о прелазним говорима ЈБ и СИХ у односу на положај средњовјековних босанско-хумских земаља може се закључити:

а) Ијешт. говори су у границама средњовјековне српске државе (в.т. 10 и нап. 26). Каснија фронтална помјерања њихових дискриминанти правцем сјевер — југ под утицајем херцеговачких миграција и савремених импулса из сарајевског базена су минимална и готово безначајна.

б) У границама Комске жупе (в.т. 5) развио се прелазни ијешт. говорни тип са више херцеговачких и босанских особина. Пошто је Комска жупа 1404. год. прикључена посједу Косача, претпостављам да се њена карактеристична особина *Мјјо, Јџо — Мјјџе, Јџџе* развила у XIV в. када је ова област била у саставу старе босанске државе.

ц) Планине Бјелашница и Трескавица су тако изразите препреке између Босне и Херцеговине да је бз. ијешт. говор, формиран у жупи Загорје у Подгорју (в. т. 4), остао у основи источнохерцеговачки, иако је ова област између 1193. и 1444. год. у саставу Босне. Друге особине (спорадична геминација, енклитике *хи, хим/хин*), које бз. везују за босанске говоре, развиле су се касније.

д) У старим жупама Врхбосна и Смучка (данас: Сарајевско поље и Планина) развио се иб. ијешт. говор са статусом посебног дијалекта, чији се импулси осјећају и допиру у ијешт.-шт. сих.

16. Национални ентитет трију народа (Хрвати, Муслимани и Срби) и дијалекатска слика подручја је коначно обликована у турском периоду (XV — XIX в.). У том сложеном процесу дјеловање Цркве босанске, исламизација, миграције и поријекло становништва, као одлучујући фактори, имају кохезиони или дивергирајући значај.

У етничкој структури подручја, у вријеме турске доминације, поред Срба и Хрвата, исламизацијом јужнословенског етничког супстрата — јавља се муслимански етнос, који је овдје и данас бројчано премаћан. Пошто су исламизацијом ЈБ и СИХ настале трајне последице у популационој слици, задржимо се на овоме процесу у мјери у којој је језик национално обиљежје.⁴⁹

17. Савремена истраживања, заснована на примарним изворима (турски дефтери), показују да је исламизација највише вршена током XV и XVI в. над припадницима све три конфесије (богумили, православни и католици).⁵⁰ Иако су готово сви бигумили, "добри Бошњани", из економ-

⁴⁹ Исламизација БиХ се различито тумачи. На истину могу рачунати само они радови који су засновани на историјским чињеницама. У временима мржње било је покушаја фалсификована чињеница, већином из политичких или вјерских разлога. Једни стављају знак једнакости између Муслимана и Турака, а други исламизацију траже само у богумилима. Примјер пропаганде м. историјских истраживања в. код М. Handžića, *Islamizacija Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1940).

⁵⁰ У то доба "вера није била ствар истинског опредељења или чврсте традиције, него фирма, која се мењала према политичким приликама или потребама" (Туровић, *op. cit.*, 479).

ских, психолошких и политичких разлога примили ислам, то ипак не значи да се муслимански етнос у нас развио искључиво или претежно из богумилске секте.

Пошто је Црква босанска ортодоксно богумилско учење прилагодила специфичним друштвеним и државним потребама, добивала је подршку неких босанских краљева и у своје редове премамила дио властеле и масе сељака, тзв. "мрсне људе". Тај процес је нарочито дошао до изражаја за вријеме бана Кулина. Босански краљ Томаш (1443-1461) насилно је у ужој Босни покрестио око 2.000 богумила а 4.000 протјерао у Хум; прикривени дио остатка богумила у почетку турске владавине већ је био примио ислам.⁵¹ Изгледа да се један број изгнаних патарена, који су касније примили ислам, настанио у СИХ. Ћоровић наводи, према католичком херцеговачком шематизму за 1867. годину, да се у Дубочанима (в. карту бр. 1) породица Хележ до "pre коју godinu ... držala ludila bogumilskog".⁵² Ханџић пише да је у Врдољу и Умољанима, као у Дрежници (уп. КиЈ 2, 102-105), касно извршена исламизација и још додаје да су по томе Новалићи узели презиме а Милишићи су последњи прешли у Мухамедову вјеру.⁵³

18. Иако нису вршена етнолошка испитивања комплекса, на основу наведених историјских чињеница и радова општијег карактера о поријеклу бх. становништва (Кулишић *Мусл.*, *Етн. формације*; Петрић *Мигр.*; Дедијер *Бх. становн.*) претпоставља се да је шћакавизам у СИХ особина етничке формације богумилске провинијенције, која је касније са Власима примила ислам. Пошто се популациона слика СИХ битно промијенила прије великих миграција турског доба, овај слој је, дакле, стариначки а шћакавизам предмиграциони дијалекатски супстрат.

19. Наука још нема коначан суд о исламизацији. Ипак, "preovladjuje da Muslimani Bosne i Hercegovine u velikoj većini potiču od domaćeg slovenskog stanovništva, koje je prešlo na islam za vrijeme turske uprave, i manjim dijelom od osmanlijskih doseljenika koji su docnije poslovenjeni".⁵⁴ Цјелокупно муслиманско сељаштво је било и остало словенског поријекла.⁵⁵ У саживљавању словенског становништва са османлијским досељеницима у градовима посредовали су муслимански старинци, што се види по архаичним говорним особинама и остацима старих словенских обичаја.

Процес исламизације у БиХ је отпочео још средином XV в. У XVI в. он је углавном био завршен у босанским селима. Нека забачена планинска села СИХ примила су касно ислам (око 1700. године). Ислам су прихватили: највећи дио богумила, дио Срба и влашких сточарских

⁵¹ Исп. Ћирк. *Косача* 244. В. и С. Ћерић, *Muslimani srpskohrvatskog jezika*, Sarajevo, 1968, 66.

⁵² Ћоровић, *op. cit.*, 187.

⁵³ Ханџић, *op. cit.*, 33-34.

⁵⁴ Кулишић *Мусл.* 145.

⁵⁵ Кулишић, *op. cit.*, 115. Исп. и Дедијер: "У сеоском становништву нема оријенталних досељеника" (*Бх. становн.* 430).

племена око Бјелашнице, Трескавице и Височице. Један дио богумила у Хуму вратио се у "грчку вјеру" после 1453. г.⁵⁶

Ислам су најприје прихватиле босанске велможе и властеличићи. За њима је, у очекивању пореских повластица и ради заштите од вјерских погрома и кулука, тако чинио и дио сељаштва. Овај процес је једнако текао у ЈБ и СИХ као и на другим странама БиХ. На Црнач-гробљу у Г. Которцу нађен је мрамор неког хришћанина Богчина, чији се син Балабан спомиње као конвертит у Исабеговој вакуфнами 1462. године.⁵⁷ Исти извор спомиње и муслиманско гробље у Касатићима, што је доказ да је исламизација сељаштва и даље од Сарајевског поља започела прије коначног пада Босне.⁵⁸ Први Муслимани нису крили своје поријекло ни хришћанска имена отаца.⁵⁹ У сарајевском крају у XV в. живио је неки Вуксан са женом му Маријом и четворо дјеце. После његове смрти синови Стојан и Дука постају Хусеин и Мустафа, кћери Јована и Љиљана — Аиша и Фатима, а жена Марија остаје хришћанка.⁶⁰ Више сличних примјера наћи ће се у хуцетима шеријатских судова, гдје се као парничари јављају сељаци Муслимани са хришћанским именима очева. Тако се у једном хуцету из 1469. год. спомињу тројица сељака — Хусеин Павлов, Мухамед Павлов и Хасан Радивојев — у спору са неким Давуд-бегом.⁶¹ Исти извори с почетка и средине XVI в. показују како конвертити из нижњих слојева, пошто нису имали угледа међу Муслиманима, заклањају своје поријекло најчешће под очевим именом Абдулах (*abd* = роб, слуга + *alah*), али не прекидају у свему са пређашњом традицијом.⁶²

20. ЈБ и СИХ пале су под власт Аустро-Угарске 1878. год. На демографске промјене Загорја и Комске жупе имале су утицаја и мјере које су предузимале окупационе власти с циљем да изврше репартицију херцеговачких избјеглица из Ц. Горе и Далмације. После неуспјеха у херцеговачком устанку (1875-1878) многа херцеговачка села су остала пуста јер је српски живаљ, плашећи се одмазде, пребјегао у Ц. Гору и Далмацију.⁶³

Турски аграрни систем и кметовске односе, на симановско изненађење враћеног становништва, озаконила је Аустро-Угарска, што је био главни узрок новом херцеговачком устанку 1882. год. и другим периодичним

⁵⁶ Солов. *Богумили* 42-79.

⁵⁷ Скарин *Сарајево* 34, 40. Исп. и Солов. *op. cit.*, 50.

⁵⁸ Због тога Солов. претпоставља да су Касатићи морали бити богумилско село. Овај, а и други подаци, доказују да је неоснована Гаковићева тврдња како је исламизација Босне започела тек 1683. год. В. *Прилог за историју и географију Босне*, Сарајево, 1933, 20.

⁵⁹ Скарин *Шир. усл.* 32

⁶⁰ Скарин *Сарајево* 65.

⁶¹ Солов. *Богумили* 53.

⁶² Један Муслиман из Пресјенице код Трнова дао је сину име *Келимен*. В. шире код Скаринџа, *op. cit.*, 53. Уп. и Хандић, *op. cit.*, 22.

⁶³ В. шире код Kapidžić dr Hamdije, *Hercegovacki ustanak 1882. godine*, Sarajevo, 1958, 22.

потресима. Жариште устанка 1882. је било у Загорју са центром устаничке "јачи" у Улогу, а непосредан повод му је објављивање војног закона. У устанку је учествовало компактно српско и муслиманско становништво.

21. У току другог свјетског рата становништво ових крајева је тешко страдало међусобним истребљивањем или у јединицама партизанске војске.

Послије рата ЈБ и СИХ имале су какав-такав привредни развој, нарочито у узгоју и експлоатацији шума, дрвопрерађивачкој индустрији, туризму, лову и риболову. На Бјелашници и Игману, пред XIV зимске олимпијске игре (1984), изграђени су репрезентативни спортски и угоститељски објекти и савремени путеви. У међувремену, због изразитих миграција у индустријске басене Сарајева, Коњица и Мостара, извршена је депопулација високе Херцеговине тако да је она данас остарјела.

22. Дијалекатска слика подручја је последица социјалног уобличавања различитих метанастазичких слојева и конфесионалних групација. Интерференцијом дијалекатских типова, по правилу, доминантним постају особине бројчано већих, хомогенијих и на социјалној лествици виших друштвених групација. У томе одлучујући утицај имају закони великих бројева и национална припадност, чија је битна одредница конфесионална традиција.⁶⁴ Све ово потврђују основни индикатори о демографском развоју подручја, посебно о националном саставу, метанастазичким и стариначким слојевима.

23. У ЈБ и СИХ живе три народа: Муслимани, Срби и Хрвати. Преовлађују Муслимани и мјешовита насеља.

Пошто комплекс не обухвата у цјелини подручје ни једне од пет општина (Илиџа, Калиновик, Коњиц, Трново и Хаџићи) а пописни подаци се објављују само за основне друштвено-политичке заједнице, национална структура видљива је из одговарајућих по пунктовима (карта бр. 3).⁶⁵

⁶⁴ О феномену интерференције међу дијалектима в.: Вуком. *Варијанте* 254; Броз. *Диј. сл.* 20.

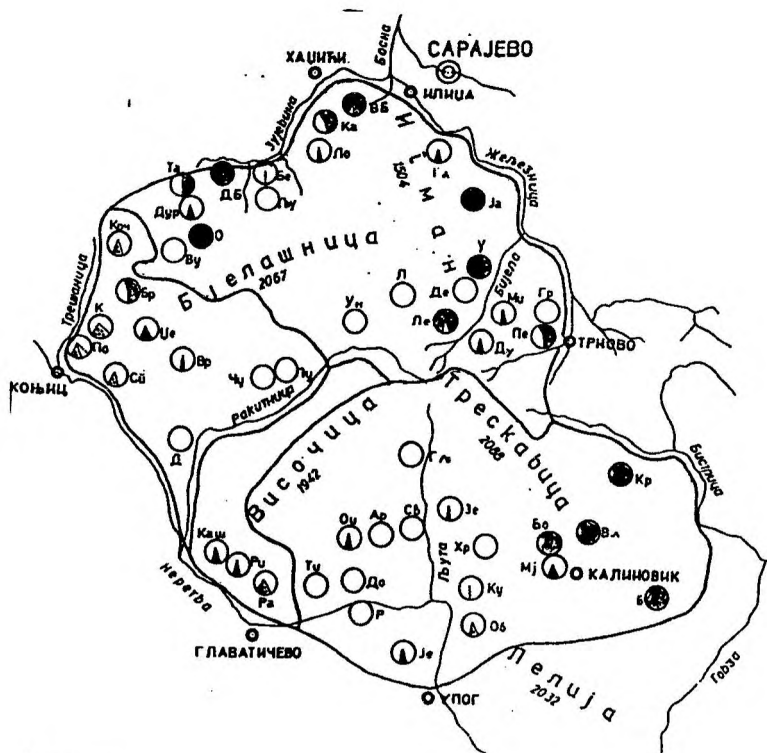
⁶⁵ В. Popis stanovništva, домаћinstava i stanova 1981. godine, Sarajevo, 1982.

Скраћенице: Ц – Црногорци, М – Муслимани, С – Срби, Х – Хрвати, А – Албанци, О – остали.

Подаци о националном саставу насеља нису објављени. Добротом Божа Марковића, помоћника директора Републичког завода за статистику Сарајево, дошао сам и до ових података.

Демографске промјене у БиХ могу се пратити тек од средине XIX вијека кроз двије процјене – Јукићеву из 1840. (в. Zemljopis i poviestnica od Slavoljuba Bošnjaka, Zagreb, 1951, 16-18) и турску 1851/52. године (в. Ђ. Пејановић, *Становништво Босне и Херцеговине*, Београд, 1955, 29-30), више прорачуна, четири аустроугарска и седам југословенских пописа. Подаци ни једног пописа не помажу у идентификацији стварне слике националног састава подручја пошто оно не захвата у цјелини територију ни једне општине, а на сјеверу дијели чак и неколике мјесне заједнице. Због тога реалнији мозаик националног састава подручја приказујем по пунктовима. Овакав методолошки поступак доноси мање проблема и више је у функцији генетсколингвистичког тумачења дијалекатских особина. Једино се Крч, Гл и ВБ у попису не узимају као посебна насе-

Карта бр. 3: Национални састав испитаних насеља

Легенда:

- Муслимани
- Срби
- ⊗ Хрвати

ла, па су подаци за њих дати у саставу Брадине, Храснице и Гладног Поља. Иначе, национални састав подручја ових пет општина, које припадају сарајевској и мостарској заједници општина, 1981. изгледа овако:

Општина	Црногорци	Хрвати	Муслимани	Срби	Остали	Свега	У гр. нас.
Илиџа	475	6880	18738	22246	600	48939	48939
Калиновик	35	29	2681	3691	2	6438	1141
Коњиц	67	11148	22862	6518	211	41406	9746
Трново	19	19	5693	2242		7937	
Хаџићи	51	857	12406	5778	74	19166	4152
Свега	647	19533	62380	40475	887	123922	63978

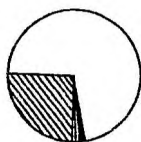
Гл, ВБ и Ја, по поријеклу и начину живота становништва, чувају обилежја села. Међутим, у пописној документацији и она се сврставају у градска насеља.

Ар: М 131; Бе: Х 4 (1,58%), М 247 (97,62%), С 2 (0,79%); Б: С, 186; Бо: С 91; Бр: Х 2 (0,47%), М 169 (39,76%), С 254 (59,76%); Вл: С 205; Вр: М 191 (88,83%), С 24 (11,16%); ВБ: Х 26 (8,12%), М 29 (9,06%), С 263 (82,18%); Ву: Х 2 (0,85%), М 233 (99,14%); Храсница у чијем је саставу Главогодина: Ц 106 (1%), Х 384 (3,63%), М 1.512 (71,17%), С 2.387 (22,61%), О 165 (1,56%); ГЛБ: М 249; Гр: М 127; Де: М 228; До: М 124; ДБ: С 116; Д: М 250; Ду: М 218 (97,75%), С 5 (2,24%); Дур: М 144 (96,64%), С 5 (3,35%); Зе: М 88 (94,45%), С 5 (5,68%); Ја: С 38; Је: М 101 (79,52%), С 26 (20,47%); К: Х 109 (47,39%), М 121 (52,60%); Ка: М 147 (46,81%), С 166 (52,86%); Каш: М 127 (88,19%), С 17 (11,80%); Кр: С 17; Брадина у чијем је саставу Крч: Х 44 (6,48%), М 14 (2,06%), С 620 (91,44%); Ку: М 55 (96,49%), С 2 (3,50%); Ле: М 2 (3,77%), С 51 (96,22%); Ло: М 490 (94,04%), С 29 (5,56%), А 2; Л: М 255; Ју: Х 1, М 247; Љу: М 288; Ми: М 58 (90,62%), С 6 (9,37%); Мј: М 99 (66,44%), С 50 (33,65%); Об: Х 15 (15,81%), М 3 (1,16%), С 240 (93,02%); О: С 121 (98,37%), М 2 (1,52%); Оц: Х 8 (5,29%), М 142 (94,03%), С 1 (0,66%); Пе: М 61 (42,36%), С 82 (56,94%); По: Х 112 (21,05%), М 392 (73,68%), С 19 (3,57%); Р: М 66; Ра: Х 16 (8,74%), М 144 (76,69%), С 23 (12,56%); Ри: М 134 (72,82%), С 50 (27,17%); Сп: Х 133 (22,35%), М 454 (76,30%), С 7 (1,17%); Св: М 167, С 1; Та: Ц 2 (0,24%), Х 202 (24,90%), М 339 (41,80%), С 266 (32,79%); Ти: М 128; У: С 22; Ум: М 244; Хр: М 59; Чу: М 319 (99,68%), С 1 (0,31%); Це: М 451 (64,61%), С 247 (35,38%).

Мрежа пунктова је довољно густа, чак и у Загорју гдје је насељеност по км² најнижа у БиХ.⁶⁶

Од 51 испитаног насеља, 28 (54,91%) су мјешовитог националног састава, у 15 (29,41%) живе само Муслимани а у 8 (15,68%) само Срби. Чисто хрватских насеља нема. Хрвати, већином настанени око Коњица и Хаџића, претежно досељеници, у националној структури подручја чине занемарљив дио.⁶⁷

Ријечју, у ЈБ и СИХ преовлађују Муслимани са 15.048 (68,53%) становника, затим долазе Срби — 5.645 (25,72%), а незнатан дио — 1.058 (4,82%), углавном на периферији, Хрвати (в. график).

- Муслимани
- ▨ Срби
- Хрвати
- Остали

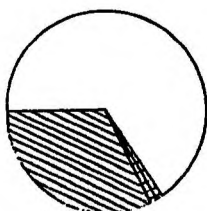
Слична је ситуација и у ужим лингвогеографским цјелинама. Тако у насељима Загорја, укључујући и Бјелимиће, Муслимани у националној

⁶⁶ Видак Алигрудих сврстава Калиновик у ред општина које имају до 30 становника на 1 км². В. Преглед 11-12, Сарајево, 1963, 571-476.

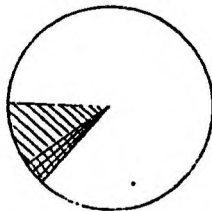
⁶⁷ На подручју општине Хаџићи од 19.166 становника је 857 Хрвата. Они већином живе у граду или на лијевој обали Зујевине и Ресничке ријеке. Сви су досељеници, претежно из сјеверне Херцеговине или средње Босне (Крешево, Лепеница, Фојница). Тако је и у Тарчину, гдје од 202 Хрвата нема ни једног старосједиоца. У СИХ, у околини Коњица, међу Хрватима наћи ће се и понеки старосједјелац (нпр. Зовке из Кањине).

структури учествују са 64,18%, Срби са 34,77% и Хрвати са 1,04% (а); у Кж. Муслимана је 79,25%, Хрвата 3,13% и Срба 17,61% (б); у СИХ Муслимани су заступљени са 60,68%, Срби са 29,29% и Хрвати са 10,02% (в); у ЈБ, такође, најбројнији су Муслимани – 70,65%, затим долазе Срби – 23,49% и Хрвати – 4,11% (г).

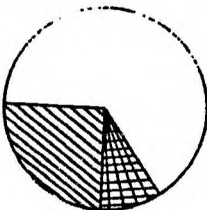
а) Бз. област

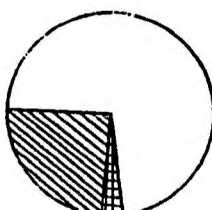
б) Кж.

в) СИХ

г) ЈБ

24. ЈБ и СИХ су више метанастазичке него стариначке области. То потврђују: радови општијег карактера (а),⁶⁸ антропогеографске студије Дедијер Херц. и Трифк. СП (б) и усмена традиција (в).

25. Загорје, Бјелимћи, Кж., СИХ и већи дио ЈБ нису етнографски испитани. Испитивања су вршили Дедијер само у четири борачка села и Трифковићи у двадесетак сарајевских. Савремени етнографи (в. т. 18), у радовима о етногенези и миграцијама у БиХ, не могу а да не укључе и овај комплекс у метанастазичку област. Недостатак етнографских података о средишњем дијелу подручја надомјешта подацима те врсте које сам сам сабрао из традиције.

Сви извори воде ка закључцима: Становништво ЈБ и СИХ је већим дијелом досељеничко (1); нешто више старинаца има у ЈБ међу Муслиманима и мањи дио у СИХ (2); становништво високе Херцеговине је већином досељено између XV и XVIII вијека (3); стариначки слој у ЈБ је сачувао архаичне особине ијешћ. дијалекта и наметао га ослабљеним миграционим таласима динарске струје.

⁶⁸ Поред радова наведених у т. 18, в. и ове: др Јевто Дедијер, *Старе сеоске породице у Херцеговини*, ГЗМ, Сарајево, 1907, 391-393; Васо Чубриловић, *Порекло муслиманског племства у Босни и Херцеговини*, Југословенски историјски часопис 3 и 4, МСМXXXV, 368-403.

Између појмова старинци и поријекло народа не може се ставити знак једнакости.

26. Према Дедијеру становништво високе Херцеговине је досељено из источне Херцеговине и Ц. Горе. Данашња етнографска слика ове зоне је последица јаких емиграционо-имиграционих процеса, условљених ратовима, вјерским погромима, кугама и номадским сточарењем.

И овдје има старинаца, углавном међу Муслиманима. Њихово учешће у структури становништва се креће од 9,52% у борачким селима до 26,56% у коњичком округу. Нема извора о стариначким слојевима у српском становништву, као што ни међу Муслиманима нема оних који воде поријекло од оријенталних досељеника. Што се српско становништво одржало у овим крајевима за вријеме турске управе, има се захвалити читлучком систему.⁶⁹

У Борчу, на десној страни Неретве, испитана су четири насеља: Улог, Стране, Обалъ и Језеро. За Борач Дедијер даје овакав преглед (уп. график):

"Старинаца 4 породице.

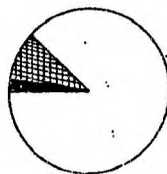
Досељеника:

а) Из Источне Херцеговине 36 пор.

б) Из Црне Горе..... 1 пор.

в) Из Бугарске..... 1 пор.

Свега 42 пор."⁷⁰

- Старинци
- Динарска струја
- Остали

Слично је стање и у осталим загорско-бјелимичким насељима, што потврђују подаци које сам сакупио Цвијићевим методом, углавном од информатора по пунктовима. Логично је претпоставити, пошав од конфигурације терена, да су се миграциони таласи из источне Херцеговине и Ц. Горе могли ширити преко Борча ка ЈБ између пл. Бјелашнице и Височице, преко загорске висоравни и долином Љуте. Једни дијелови ове струје одвајали су се у правцу запада и сјеверозапада и провлачили испод Височице, преко Комске жупе и коњичких високих села до Иван-планине и даље према средњој и јужној Босни.

⁶⁹ Дедијер Херц. 169.

⁷⁰ Дедијер, *op. cit.*, 397.

У десетак села сјеверне Херцеговине, гдје је долазио Дедијер,⁷¹ друге су прилике: четвртина старинаца, скоро половина дошљака из централне и западне Херцеговине и икавско-ијекавски шћ. идиом.⁷²

27. На подручју Загорја, Бјелимића, Кж. и СИХ у усменој традицији, посебно код српског становништва, још су жива сјећања о поријеклу појединих родова и фамилија и времену њихова досељавања. Импресионирају детаљи о животним судбинама и историјским догађајима. Усмена традиција и муслиманског и српског народа потврђује тезу о владајућим миграционим слојевима источнохерцеговачког и црногорског поријекла у структури становништва ових крајева. Није потврђена претпоставка о претежном богумилском супстрату муслиманског етноса. За бз. област то би била само књишка творевина. У Кж. и СИХ, напротив, и усмена традиција, и народни говор, упућују на трагове патарена, од којих су неки тек средином XIX в. примили ислам (в.т. 17). Ипак, неке чињенице које наводи Ханџић нису потврђене.⁷³ *Нџвалићи* из Врдоља нису од богумила него од досељеника из Ц. Горе.⁷⁴ Ни у Умољанима није како Ханџић доказује. *Бандићи* су из Херцеговине, *Трешње* од Бјелимића, а *Фатмићи* су досељеници. Старосједјеоци су *Кустуре* и *Кадрићи*.

Слично је стање и у осталим селима високе Херцеговине.

У православном Обљу сви су досељеници: *Говедарице*, *Ђеранићи*, *Сладоји*, *Пурковићи* и *Ђоге*. Говедарице и Ђеранићи су из Гацка, Сладоји са Жрвња (Требиње), Пурковићи из Куча а Ђоге из Стоца. Најприје су се доселили Ђеранићи (прије 150 година), за њима Говедарице (прије 130 година) из Михољаче, гдје и сада имају родбину.⁷⁵ У Кутинама, муслиманском селу, од 25 кућа остало је 11 Пањета и два Хацића. Пањете су досељени из Никшића 1737. а за Хациће се не зна откуда. *Јовдовићи* у Божановићима су се доселили из Даниловграда у Крбљине, а овдје су купили имање од бега. *Мандићи* у Влахољу су досељени из Мјеховине 1880. год., *Сарићи* у Боријама из Ц. Горе, *Кундије* у Зеломичима од Пљеваља, *Ђиће* на Језеру из Почитеља при крају XVIII в. *Ханџићи* у Мјеховинама су старосједјеоци, исламизирани Срби.

У 12 од 13 бјелимићких села испод Височице (*Свијенча*, *Граделина*, *Луке*, *Јежепросина*, *Дољани*, *Велуше*, *Сопот*, *Аргуд*, *Љубача*, *Читлук*, *Тине*, *Дундб* и *Ситник*) живе само Муслимани, претежно досељеници. Православни су се задржали у Ситнику. Остаци гробаља (нпр. *Шиповића гробље*), камених ограда и складава по странама, обраслих високим шу-

⁷¹ Дедијер, *op. cit.*, 398.

⁷² Уп.: Јам у сјевернохерц. 246; Решетар *Шток*. 81-82; Броз. *Ијешћ*. 163.

⁷³ В. нап. 49.

⁷⁴ Била су двојица браћѐ. "Један је остб у Сандваку, а дрџей дџпртлб вџџе".

⁷⁵ Дедијер пише да су Ђеранићи досељени из Гацка прије 200 година, тј. око 1710. В. Херц. 350. Информатори Говедарица Ђурђа (1909) и Говедарица Гајо (1926), међутим, наводе да у Обљу нема Гајовића него да су они, у ствари, Говедарице. Њихов прадед Гајо оженио се снахом удовицом да би задржао читлук. Ђеранићи су у Гацко дошли из Ц. Горе.

мама, обилсжавају ово подручје и као емиграционо. Међу Муслиманима има и старосједјелаца. *Тињаци* су у Тињама од старине, а *Шурковићи* из Оцака чак чувају предање на своје патаренско поријекло. Тињаци знају за рођаке у Борову (Невесине) камо су се доселили са Црвене стијене изнад Тиња. *Маслићи* из Никшића, по доласку у Оцак, "преписали" су презиме у *Њишићи*. *Мемљи* су из Ц. Горе најприје стигли у Свијенчу и одатле у Оцак, а *Фџагићи* су давно дошли из Сарајева.

Комски говорни тип, зачуђујуће одсјечно, показује да је ова област мјешавина двију метанастазичких струја — их. и цх. Њему, по свим особинама, припадају и врлетни Дубочани с десне стране Ракитнице. Неће бити да су Муслимани Комске жупе потомци богумила, а да су се православни касније доселили.⁷⁶ Хоџић превиђа да је између 1813. и 1815. год. куга поморила комска села,⁷⁷ након чега је обновљен живот номадским сточарима из источне и централне Херцеговине. Све су фамилије у Кашићима — *Заклањи*, *Шуње*, *Пинтоли*, *Шпаге*, *Бахтијари* — досељеничке. Пут Шпага од Ц. Горе до Кж. је водио преко Оцака (Невесине), Подвележја, Борака до Кашића.⁷⁸ Шуње су из Локава (Дубраве). Тако је и у Рибарима. *Мушиновићи* су из Подвележја, *Авдићи* из околине Мостара, *Фалцићи* из Љубиња, а *Ћише* из Грахова, по чему су се, све до послје првог свјетског рата, презивали *Граховци*. Иста струја је населила и Дубочане. Овдје и млади знају да су *Маџићи* и *Незиревићи* из Бијелог Поља⁷⁹ (*"Маџићи су од Јасењани"*), *Максумовићи* из околине Љубушког, *Шпаге* из Грацке (Љубушки)⁸⁰ и *Чомџи* из Лукомира. Сви католици у Кж. су досељеници из западне и централне Херцеговине.

За разлику од Кж., у СИХ све српско становништво, па и муслиманско

⁷⁶ Хоџић *Главатицево* 14-15.

⁷⁷ Дедијер наводи "задњу кугу око 1813." (Херц. 161) као догађај по коме неке фамилије одређују вријеме досељавања. Болест је тих година покосила ниха насеља СИХ и ЈБ. И у околини Сарајева многа су остала пуста тако да није имао ко да сакупи љетину (в. Скорић *Сарајево* 160). Кж. је сачувала сјећања на та зла времена.

"Владдала она блес, такџовна куга, остало сѣ пустина, сѣ покџчла. То је било прѣ деџениѣ деџетнѣстѣ стѣлѣа. Нѣши су стѣри досѣлли из Подвележја у дрѣвѣј полџини деџетнѣстѣ стѣлѣа. Мѣј дѣдо је био стѣир па је са стѣкм дѣтѣ нѣкад у Бјѣлмићима и дндѣ дѣје кѣпио пѣсѣд и имѣтак" (Алија Мушиновић, рођ. 1906., Рибари).

⁷⁸ Пецо налази Шпаге у Подвележју као старинце. "Prije su bile Jukle. Po predanju neki od Jukla ukrao šrag u svog komšije i po tome je dobio naziv Špago" (ГП 226). Ту су и *Скарић*, од *Марића*, "sa jekavske teritorije" (ibid).

Шпаге су били на Борцима до 1905. год., а у Кашиће, "на свој камен", вратили су се из Санџака за вријеме балканских ратова.

⁷⁹ Бијело Поље је на прелазу између цх. и сх. говора (Пецо *ГИХ* 14-15). И Маџиће налази Пецо као старинце у Подвележју (ГП 225).

⁸⁰ Максумићи у Грацки су старосједиоци (в. Tvrtko Kanaet, *Ljubuški travari*, *Geografski pregled IV*, Sarajevo, 1960, 53; уп. и Пецо *Јекавс. оазе* 272-273).

Живот сточара из Грацке код Љубушког и Јасенице код Габеле описује и Дедијер као необичну и ријетку појаву. Ови селџаци, звани "травари", изгоне љети стоку на планине ЈБ и СИХ, најчешће на "Височицу више Бјелмића", а у повратку "се уставе на јесеништима по селима око Бјелмића, у Грушчи и у Жупи коњичкој" (Херц. 50).

уколико је досељеничко, источнохерцеговачког је и црногорског поријекла. Хрвати су новији досељеници из долине Неретве и западне Херцеговине.⁸¹ Међу Муслиманима има старинаца (в.т. 17). *Глигбревићи* из Крча (Брадина) и *Павловићи* из Кањине не знају када су се доселили из Ц. Горе, *Магазини* у Цепима су из околине Требиња, *Хебибовићи* у Чуховићима су од Главатичева, *Рамићи* у Брђанима од Гацка и *Ђукићи* од Добоја, *Борјаци* у Подорашцу су из Мађарске а *Збеве* у Кањини из Конавала. У Подорашцу *Трлини* су старосједјеоци, а сви остали, претежно, досељеници: *Петровићи* с Гајова, *Никшићи* с Боровца, *Шилићи* с Радешина, *Жилићи* из Турије, итд.

28. Наведени фрагменти усмене традиције потврђују Дедијеров закључак о три фазе насељавања СИХ и ЈБ.⁸² У првој фази су се населили старинци, али се не зна када ни одакле; у другој (XV-XVI в.) многе породице се повлаче испред турске силе из Ц. Горе, источне и јужне Херцеговине у високе планине; у трећој, (крајем XVI в.), долазе многи Муслимани "било Новљани, били поисламљени старинци".⁸³ "Послије овога времена престаје слободно насељавање и почиње кретање од читлука до читлука, од аге до аге".⁸⁴ Међутим, миграције становништва високе Херцеговине и ЈБ трају и даље. Оне су врло изражене почетком XVIII в. када херцеговачки планинци насељавају сарајевски округ,⁸⁵ односно "од XVII вијека до 1878."⁸⁶ и у наше доба. Ове последње, условљене економским разлозима, биће јаче него било које претходне. Само у времену између два последња пописа (1971-1981) забиљежена је депопулација загорске области за 30,60%.⁸⁷

На крају, додајмо, да биљези на веома старим муслиманским гробљима у неким селима (нпр. Аргуду, Блацама, Чуховићима, Умољанима) свједоче о континуитету живота овог поднебља доводећи у сумњу Дедијеров закључак да су сва села "на апсолутним висинама изнад 600 метара ... новијег поријекла".⁸⁸ Томе се противе и чињенице о муслиманским старјеницима које он налази "у Борчу", "око Маглића", "у Грушчи код Височице, око Бјелашнице, Трескавице..."⁸⁹

29. И у ЈБ (в.т. 7), по Трифковићима,⁹⁰ мојим етнографским подаци-

⁸¹ Досељавање католика из Далмације народ везује за "куге и морије". Ова струја је допрла до Влашића и до Сарајева (в. Дедијер *Бх. становн.* 427; уп. и Петрић *Мигр.* 12).

⁸² В. Херц. 146-147.

⁸³ Дедијер, *ibid.*

⁸⁴ Дедијер, *ibid.*

⁸⁵ Дедијер *Бх. становн.* 472; в. и Петрић, *ibid.*

⁸⁶ Петрић, *ibid.*

⁸⁷ *EJ.* 162.

⁸⁸ *Бх. становн.* 426.

⁸⁹ *Op. cit.*, 424.

⁹⁰ Трифк. *СП* 1-309.

ма и аналогји на Вогошћу и Биочу,⁹¹ становништво је млађе, миграционо, досељено прије 230-180 година, већином из Херцеговине и Ц. Горе. Етнографски је испитан само дно Сарајевског поља на лијеvim обалама Железнице и Босне до ушћа Зујевине.

Трифковићи су прије 80 година нашли у Сарајевском пољу 492 досељеничке породице (89,46%) а свега 55 (10,54%) стариначких. "Од тих 55 породица ... 46 је муслиманских, 8 православних и 1 католичка".⁹² Међу досељеним највише је из Херцеговине — 228 породица или 41,45% — већином из Билећа, Гацка, Колашина и црногорске Херцеговине. У Херцеговце укључујем и оних 40 породица за које Трифковићи пишу да су из Ц. Горе,⁹³ а у ствари оне су из оног дијела Херцеговине који је припао Ц. Гори после берлинског конгреса.

Демографска слика ЈБ данас је последица великих емиграционо-имиграционих покрета, који се могу пратити од XIV вијека. У околини Сарајева нема много старинаца, а у насељима гдје их има — највише је Муслимана. Веће сеобе у Далмацију су извршили средњовјековни владари (1305, 1338. и 1450. год.), потом Турци (1527.) и Савојски у Срем и Бачку (1697.). Оно старог становништва што је остало, проријеђено је великим кугама (1690, 1731, 1762. и 1782.).⁹⁴ Према томе, преци овдашњег становништва већином су досељени између 1782. и 1859. године. Јаки таласи досељеника из свих крајева БиХ обухватају околину Сарајева у социјалистичком периоду.⁹⁵ Поред ова два периода — другог (1782-1859) и петог (1945-1990) — у насељавању околине Сарајева, разабирају се још три: први — до последње куге 1782. године, трећи — између 1859. и 1878. и четврти — иза окупације БиХ.⁹⁶ У четвртном периоду враћају се Муслимани са сјевера и долази нешто католика из Далмације. Готово исте струје и периоде досељавања налази и Филиповић у Вогошћи и Биочи,⁹⁷ гдје, поред 7,4% старинаца, главну масу становништва чине досељеници динарске струје (77,40%).⁹⁸

Нема разлога да поријекло становништва у другим предјелима ЈБ буде другачије од ових у Сарајевском пољу, Вогошћи и Биочи. То потврђује усмена традиција коју сам биљежио и по ЈБ. *Вагаићи* (ДБ) су поријеклом из Бијелог Поља, *Шапићи* (Бу) од Стоца, *Алићи* из Рогатице, *Садиковићи* (Ка) из Љубушког, *Лиховићи* (Бе) су из села Дурана код Никшића,

⁹¹ В. др Миленко С. Филиповић, *Вогошћа и Биоча у Босни*, СЕЗБ XLVI, 617-696.

⁹² СП 67.

⁹³ Ор. cit., 74. Трифковићима се користи и Скарић *Сарајево* 16, али не наводи извор.

⁹⁴ Куга је косила и по Сарајеву. Мјесец дана иза Ђурђевдана 1782. доношено је 20-30 мртваца дневно пред Бегову цамију. В. Скарић, ор. cit., 128.

⁹⁵ У околини Сарајева су никла многа сателитска насеља. Једно од њих су Војковићи, на лијевој обали Железнице, са 2.245 становника, већином Срба из источне Босне.

⁹⁶ Исп. Трифк., ор. cit., 66-67.

⁹⁷ Ор. cit., 645-649.

⁹⁸ Ор. cit., 639, 645.

Новаковићи (ВБ)⁹⁹ од Фоче, Мјинићи (Ја) су од Колашина, Мехмедагићи (Ми) од Тузле, Мђевићи (Пе) из Требиња, Нерадини (Дур) из Крешева. Многе породице знају да су досељеничке, али не знају из којих су крајева (нпр. Бегићи у Ло) или спомину Ц. Гору као ширу област одакле су им преци (Смајевићи у ДБ, Мидовићи у Ле, Шувдице у О). Друге, опет, чувају сјећања на правце и вријеме кретања или сељакања, па и на претходна презимена која су мијењала најчешће из безбједоносних или вјерских разлога. Зна се нпр. да су се Смајевићи (ГБ) некад презивали Ивовићи, Шуванце (О) — Дамљановићи, Лиховци (Бе) — Дурани, а Миовчићи (Ле) — Гргуревићи. Старосједјеоци су Мемљи у Гл,¹⁰⁰ Калемји у Ка, Тенући и Тубози у Ву, итд.

Све хрватске породице на периферији ЈБ су досељеничке (в. нап. 67). У Та има око 50 кућа Хрвата. Сви су новији досељеници из Лепенице. Најраније су стигли Вјкићи, 1933. г.

30. Дакле, демографска слика ЈБ је посљедница великих етапних покрета динарске масе послјије пада југословенских земаља под власт Турака. СИХ и ЈБ, наставши се у средишту балканске метанастазичке зоне, претрпјеле су измјене у распореду, поријеклу и националном саставу становништва, па и у распореду дијалеката.¹⁰¹ Досадашња дијалектолошка и етнографска истраживања показују да су ови крајеви, као и средишњи дио Босне, представљали "etapna područja svih iseljeničkih struja koje su se kretale prema sjevernim i sjeverozapadnim oblastima Bosne".¹⁰² Процес насељавања је био дуготрајан и веома сложен. Најјачи таласи црногорске и источнохерцеговачке струје су највише наплавили високу Херцеговину (в. карту бр. 4) између XV и XVI вијека а ЈБ прије 230-180 година.

Друга струја са југозапада — из Далмације, западне Херцеговине и долине Неретве — само је дотакла ово подручје оставивши иза себе нешто Хрвата на периферији и Муслимана у Комској жупи и коњичком округу. Према томе, готово све српско становништво и већина муслиманског је источнохерцеговачког и црногорског поријекла. Муслимани етнички нису компактни. Међу њима свуда има старица, а у ЈБ још и потомака двију инверзних струја — западносрбијанске, изазване ослободилачким покретима у Србији током XIX вијека,¹⁰³ и тзв. аустро-угарске од повратника "из ... Угарске, Далмације, Хрватске и Славоније, који су се размјестили по свим крајевима, особито у централној и источној Босни,

⁹⁹ 99 у околини Фоче Новаковићи су се презивали Бодироге. Предак им се доселио на ВБ као слуга прије 160 година. Исп. и Трифк. *СП* 172. Бодирога има и у околини Стоца.

¹⁰⁰ В. и Трифк., *ор. cit.*, 157.

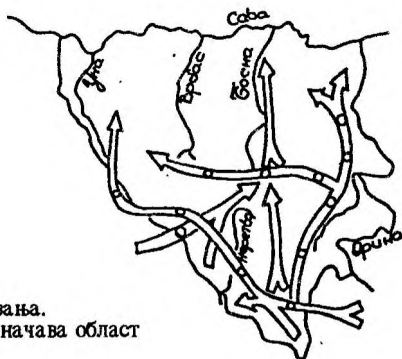
¹⁰¹ Шире о миграцијама в. Цвијић *БП*. Исп. и: Петрић *Миер.*; Броз. *Диј. сл.*

¹⁰² Петрић, *ор. cit.*, 11.

¹⁰³ В. шире код Šabana Hodžića, *Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788-1862. godine.* — Tuzla, 1958, 65-76. Исп. и: Дедијер *Бх. становн.* 403; Петрић, *ор. cit.*, 9; Ђ. Пејановић, *Становништво Босне и Херцеговине*, Београд, 1955, стр. 21.

градовима и око ријека ... Босне ... Неретве..."¹⁰⁴

Карта бр. 4: Основни правци миграција у БиХ¹⁰⁵

Етапе и мјеста
сталног насељавања.
Врх стрелице означава област
насељавања.

У једном дијелу ЈБ (између Бјелашнице, Игмана, Зујевине и Жељезнице) старинци су сачували главне особине архаичнијег ијешћ. иб. дијалекта (остаци непренисеног дугосилазног акцента, *ip* > *ијер*, шћакавизам и др). Интерференција међу двама типичним босанским дијалектима — их. и иб. — још траје. Архаичне особине ипак одолијевају стандарду традицијом и средњобосанским и источнобосанским залеђем. Новија литература превиђа резултате етнографских истраживања, која показују да међу старинцима у источној и средњој Босни има и Срба и Хрвата.¹⁰⁶

3. О ТЕМИ, МЕТОДОЛОГИЈИ РАДА И ИНФОРМАТОРИМА

31. Тема овог рада су говорни типови високе Херцеговине и ЈБ, који чине прелаз између их. на југу и иб. на сјеверу. Основном појму *прелазни говорни типови*, према окружењу, додате су одреднице: ијекавски, штакавски и шћакавски. Будући да висока Херцеговина (в. нап. 34) обухвата дио источне и сјеверне Херцеговине, с једне стране, а да је дио Босне јужно од Сарајева у саставу микрорегије "bosanskohercegovački krš",¹⁰⁷ с друге, рад је ограничен на СИХ и ЈБ, односно на овај дио БиХ у чијем су средишту кањони Неретве, Љуте, Слатинице, Ракитнице и Трешанице и масиви Бјелашнице, Ловнице, Височице и Трескавице.

¹⁰⁴ Пејановић, *ibid.*

¹⁰⁵ Петрић, *op. cit.*, 12.

¹⁰⁶ "Под старинцима разумијевамо становништво које се сматра као најстарије у једној области, и за које не памти нико да су се одакле доселили" (Дедијер, *op. cit.*, 424). О старинцима у Сарајевском пољу в. т. 29 и нап. 92. Није јасно како Јахић налази старинце у југоисточној Босни само међу Муслиманима (Босна 34).

¹⁰⁷ *ЕЈ*. 161.

Пошто су сви говорни комплекси у непосредном и даљем окружењу испитани — западна, источна и централна Херцеговина (Буна, Ортијеш, Подвележје), Дрежница, Требињска Ластва, Рама, Крешево, Фојница, Високо, Кладањ, Тузла, сјевероисточна, источна и југоисточна Босна — да би се могли пратити снопови изоглоса од западне Херцеговине до Дрине, структура и генетски односи међу дијалектима, мислио сам да је крајње вријеме да се ова бјелина уклони са бх. дијалектолошке карте. Области у завоју Неретве и између р. Трешанице и Тошћанице у СХ нису обухваћени истраживањем из два разлога: што су у тим предјелима налазе два специфична сх. дијалекатска индивидуалитета — коњичко-зијемаљски (кз.) и неретвичко-краљувчићки (нкр.) — за које је потребан посебан рад (1) и што би укључивање и ова два идиома отежало и онако обиман посао на утврђивању диференцијалних изоглоса четирију типова у четвороуглу Сарајево — Коњиц — Улог — Добро Поље (2).

Тема је мотивисана искључиво потребама науке и у вези је са пројектом *Босанскохерцеговачки дијалекатски комплекс — синхронијска дескрипција и однос према стандардном језику*.¹⁰⁸ У току испитивања ЈБ и СИХ први пут сам дошао у ове предјеле, чуо говоре и упознао обичаје становништва.¹⁰⁹

Извршио сам три врсте теренских испитивања: пробно — сондажно (од 29. VII до 12. VIII 1982), фронтално (од 4. до 28. VII 1983. и од 13. VII до 8. VIII 1985) и корективна (од 9. до 16. VII) у 51 насељу, у укупном трајању од 75 дана.¹¹⁰

Сву грађу, због недостатка комуникација и ради праћења диференцијалних изоглоса, прикупио сам идући од села до села, пјешке. Једино сам користио аутобус за долазак до општинских центара и до два пункта (Та, По). За вријеме теренског рада препјешачио сам и неколике веће маршруте: Калиновик — Бјелимћи — Главатичево — Коњиц; Коњиц — Умолани — Трново; Трново — Дејчићи — Умчани — Јасен — Главогодина — Илица; Касатићи — Иван-планина. Претходно сам, као сарадник Института за језик и књижевност у Сарајеву, био већ прикупио грађу за пунктове 29 (Вл) и 30 (ГЉ). За тај рад, који ми је био и од материјалне користи, захвалан сам АНУ БиХ.

Корпус се састоји од 670 стр. изворног текста са магнетофонских трака, 203 стр. билежака и 5 свезака попуњених упитника за испитивање бх. говора. Из корпуса сам повadio 96.480 података. Све важне лексеме сам пренео на регистарске картице, азбучним редом, по темама. Тако сам

¹⁰⁸ В. шире Д. Вујичић, *Проучавање бх. говора*, Сарајево, 1974, 15-33.

¹⁰⁹ Мој завичај је Вишеградски Стари Влак. Говор му је посебна дијалекатска цјелина и само је географски у ЈИБ.

¹¹⁰ Поред стандардних упитника, урадио сам и свој, са 14 маркантних изоглоса (рефлексн јата, акценатске алтернације, јекавска јотована, геминација, африкате, *po > re*, енкл. облици 3. л. пл. замјенице *-ero/-oro-*, *шт, жд / шћ, жћ*, инфинитив, промјена именица *Мјјо, Пјро, тџ* мј. *тџј*, акценат личних замјеница у јединини, архаизми у деklinацији), које сам касније преносио на компаративне схеме а одатле на карте.

дошао до интерпретације чињеница и генерализација о говорним типовима, њиховим генетским везама и мјесту на бх. дијалекатском комплексу. Дијалекатске феномене посматрао сам, кад је то било могуће, и у дијахроној перспективи, и у вези са екстралингвистичким факторима.¹¹¹ Због тога сам, у недостатку етнографских радова, вршио успутна испитивања поријекла становништва Цвијићевим методом (в.т. 25-29). Уз то, прегледао сам важнију историјску литературу и изворе, културно-историјске споменике, гробне записе и др.

32. Избор информатора је вршен по начелима упитника за израду лингвистичких атласа. Информатори су већином старије особе, махом неписмене али виспрене, слабо покретљиве, мјештани са идиолектима који најближе репрезентују прелазне идиоме ЈБ и СИХ. Њима, а и многим домаћинима дилем ЈБ и СИХ, дугујем захвалност за отворена врата домова и за помоћ у великом послу, који сам завршио с осјећајем мира и унутрашњег задовољства. Информатори су ми били:

Ибро Трнка (рођ. 1919) из Аргуда, Сулејман Лиховац (1918), Ума Лиховац (1918) и Мехмед Рахмановић (1934) из Беганова, Ристо Сарић (1901) из Борија, Глигор Јововић (1912) и Митра Мандић (1907) из Божановића, Рамо Рамић (1909) из Брђана, Живко Бозало (1897) из Влахоља, Фата Новалић (1892), Вејсил Новалић (1914) и Расим Новалић (1927) из Врдоља, Глиша Новаковић (1912) и Зорка Новаковић (1911) са Врела Босне, Сафет Шарић (1914) и Расим Шарић (1933) из Вуковића, Хашим Мемич (1909) из Главогодине, Мехо Хољан (1912), Алија Хољан (1922), Тамил Владовић (1904) и Бублин Алија (1934) из Горње Љуте, Фехим Миздрак (1912) из Грачанице, Адил Мулаосмановић (1922) и Мујо Дедић (1923) из Дејчића, Хусо Куртовић (1930) из Дољана, Радован Варагић (1920) и Мирко Варагић (1918) из Доње Биоче, Хамид Мацић (1931) и Сафет Максумовић (1934) из Дубочана, Зејнил Крупалија (1902) и Абид Крупалија (1912) из Дујмовића, Ахмет Туфо (1906) из Дурановића, Дерво Кулдија (1903) и Хана Кулдија (1917) из Зеломића, Алекса Минић (1904) и Јелка Минић (1913) из Јасена, Јусуф Ћипа (1909), Мехо Туцак (1909), Нефа Ћипа (1913) и Шећа Ћипа (1913) са Језера, Омер Карић (1933), Перо Зовко (1895) и Берислав Зовко (1937) из Канине, Мехмед Садиковић (1894) и Мухарем Калем (1913) из Касатића, Мехо Шпаго (1903) и Ибро Шпаго (1916) из Кашића, Душан Елез (1911) са Крбљина, Петар Глигоревић (1909) и Неђо Глигоревић (1922) из Крча, Шабан Пањета (1913) из Кутина, Данило Васић (1902) из Ледића, Мухарем Бегич (1896) из Локава, Мујо Хољан (1908), Салих Пинтол (1915) и Дервиша Берило (1920) из Лукавца, Омер Чомор (1931), Ибро Чомор (1928) и Суљо Чомор (1933) из Лукомира, Мухарем Хујић (1905) и Хамид Хујић (1913) из Љубовчића, Хасан Мехмедагић (1913) и Селим Мехмедагић (1945) из Мијановића, Ђурђа Говедарица (1903) и Грујо Говедарица (1926) са Обља, Лазар Шуваило (1921) из Оцака, Лутво Шурковић (1904) из Оџакџа, Раде Мојевић (1914) из Пендичића, Мато Јурић

¹¹¹ В. шире код С. Вукмановића, *Екстралингвистички фактори и распадање дијалеката*. — Проучавање босанско-херцеговачких говора 2, Сарајево, 1974, 95-98.

(1915) из Подорашца, Хусо Земанић (1931) из Рајца, Ибро Хоџић (1902) и Аиша Хоџић (1921) из Разића, Хусо Елезовић (1914) и Алија Мушиновић (1906) из Рибара, Мујо Ђибо (1900) и Раха Ђибо (1921) из Спљана, Салко Пинтол (1924) из Свијенче, Марко Кариван (1903) из Тарчина, Шабан Тињак (1909) из Тиња, Јока Кенић (1917) и Боро Кенић (1917) из Умчана, Мухарем Фатић (1905), Бајро Бандић (1917) и Авдо Бандић (1927) из Умољана, Захир Субашић (1917) из Хрелјића, Ахмет Хебибовић (1901) из Чуховића и Илија Магазин (1901) из Цепа.

4. ПОПИС ЗНАКОВА

33. У дескрипцији говорних типова користим стандардне графеме. За гласовне вриједности које одступају од ортоепских норматива и квантитет служе следећи знаци:

a°	— затворено <i>a</i> ,
a^e	— отворено <i>a</i> ,
u^e	— отворено <i>u</i> ,
y_u	— лабијално <i>u</i> ,
e^u	— затворено <i>e</i> ,
o^y	— затворено <i>o</i> ,
ρ	— вокално <i>p</i> ,
\tilde{b}	— јат,
$\underline{c}je$	— једносложно јат с редукованим вокалом првог слога,
л	— тврдо <i>л</i> ,
\acute{z}, \acute{c}	— мужирано <i>ж, ш</i> ,
$\text{ц}, \text{ч}$	— тврде африкате,
$\text{ц}', \text{ч}'$	— средње, умекшане африкате,
$\text{ђ}, \text{ћ}$	— меке африкате,
nn, mm	— геминирани, "дуги" сугласници,
z	— полудужина.

5. ЈБ И СИХ ПРЕМА ДИЈАЛЕКАТСКОМ ОКРУЖЕЊУ И ЛИТЕРАТУРИ

34. Занимљиво је да говори ЈБ и СИХ, у близини Сарајева, до сада нису испитани. Сви осврти на ове идноме у радовима општијег карактера, чак и у Шурминовој *Сарајевском*, више су импресије или претпоставке на подацима већином непоузданих информатора. Такве претпоставке или, чак, тврдње у вези са односом прогресивног и арханџијег иб. налазимо: у етнографским или историјским студијама (а), дијалектолошким радовима о проблемима бх. говора (б) и код Шурмина (в). Првој групи припадају три рада: Трифк. *СП*, Дедијер *Херц.* и Скорић *Сарајево*. Друга, шира група радова разматра бх. дијалектолошку проблематику ради идентификације предмиграционог дијалекатског супстрата или диференцијалних изоглоса иб. према иб. Ту су запажене радње А. Пеца,¹¹² Д.

¹¹² Пецо *ЦХ, ГНХ, Јат у сјевернохер., ПД, ГЗХ.*

Брозовића,¹¹³ Ј. Вуковића,¹¹⁴ П. Ивића¹¹⁵ и по једна С. Павештића¹¹⁶ и И. Брабеца.¹¹⁷ Овдје је и Јахић са *Босном* и једним истраживањем лексичко-семантичких изоглоса.¹¹⁸ Једино се непосредно тиче ЈБ Шурминов *Сарајевски*, објављен скоро прије вијек. У то вријеме мало се знало о бх. говорима, а ни дијалектологија као лингвистичка дисциплина, са поузданом методологијом, није била конституисана.

35. Вук Стеф. Караџић, наш први дијалектолог, у *Писменици сербскога језика* (Беч, 1814), ЈБ и СИХ сврстао је у херцеговачко нарјечје.¹¹⁹ Између те Вукове, у основи тачне класификације, и савремених о ијекавским говорима херцеговачког типа¹²⁰ стоје многе године и расправе о исходу додира двају основних ијекавских говора у БиХ. Веома су биле плодне и корисне расправе које су међусобно водили М. Решетар¹²¹ и А. Белић.¹²² "Може се рећи да су концепције у науци о класификацији наших дијалеката еволуирале од 1905. до 1910. више него у целом ранијем или целом каснијем периоду"¹²³ Белић 1905. ЈБ и СИХ укључује у зетско-босанске говоре,¹²⁴ а већ 1908. одатле издваја херцеговачки дијалекат, који захвата и СИХ и ЈБ.¹²⁵ Из других Белићевих радова, у вези са теоријом о икаквском супстрату између Босне и Дрине,¹²⁶ назире се да се ЈБ и СИХ узимају као прелаз између икавских и ијекавских говора, односно између западног и јужног штокавског дијалекта, гдје је *љ* у горњим токовима Дрине и Босне, и западно одатле, "прелазило увек у *и*, а у делу између доњег тока тих река у *ѝ*".¹²⁷

36. И А. Пецо се често осврће на дијалекатске типове ЈБ, а особито СИХ. У *ГИХ* класификовао је и остале ијекавске херцеговачке говоре (централнохерцеговачки, сјевернохерцеговачки, западнохерцеговачки)¹²⁸ и показао путеве даљег истраживања онога што се до сада није стигло.

¹¹³ Броз. *Фојн, Извј, Граница, Нјешћ, Диј. сл., Предм. мозаик.*

¹¹⁴ Вуковић *Међујез. додири, Бх. типови, Кр.-лп, Жена.*

¹¹⁵ Ивић *О неким пробл., Дијалект., Српски народ.*

¹¹⁶ Пав. *Леп.*

¹¹⁷ Брабец *Тузл.*

¹¹⁸ В. *Sveske* 5-6, Сарајево, 1984, 393-403.

¹¹⁹ Вук Стефановић Караџић, *О језику и књижевности* I, "Просвета", Београд, 1968,

¹²⁰

¹²⁰ Пецо *ПД* 69-98.

¹²¹ Решетар *Шток.*; *Zur Frage über die Gruppierung der serbokroatischen Dialekte*, *AF-slPh* XXX, 597-625.

¹²² Белић, *Der štokavische Dialekt von Rešetar*, *Rocznik slawistyczny*, Krakov, 1910, 82-103.

¹²³ Ивић *Дијалект.* 44.

¹²⁴ В. *Диј. карта.*

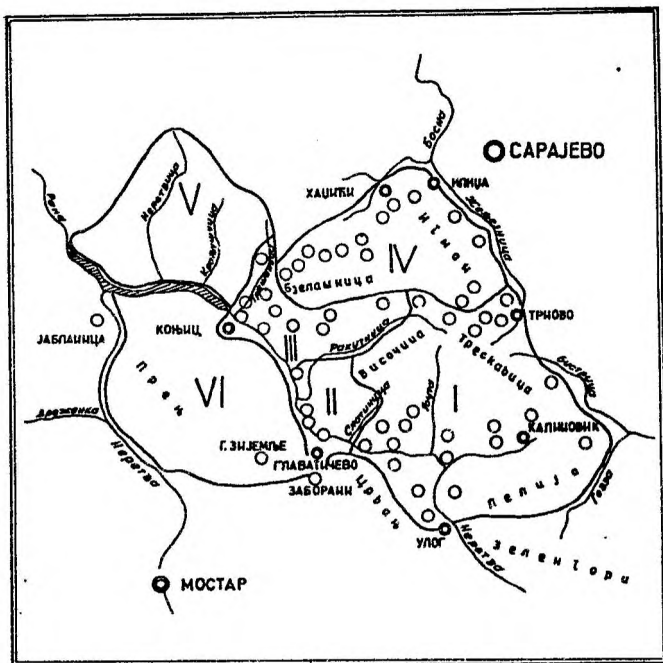
¹²⁵ В. *О српским или хрватским дијалектима*, Глас СКА LXXVIII, 60-164.

¹²⁶ Уп. *Период.* 13-15; *Штокавски дијалекат*, Народна енциклопедија српско-хрватска-словеначка IV, 1064-1077; *Значај* 69-75.

¹²⁷ Белић *Период.* 9.

¹²⁸ В. *ГИХ* 13-16, *ЦХ* 297-302, *Јат у сјевернохер.* 234-248, *ГЗХ* 7-11.

Карта бр. 5: Прелазни говори јужне Босне и сјевероисточне Херцеговине

Легенда:

- I Ијешт. бјелиничко-загорски
- II Ијешт. Комске жупе
- III Ијешт. шћ. сјевероисточне Херцеговине
- IV Ијешт. јужне Босне
- V Ијешт. неретвичко-краљувчићки
- VI Ијешт. коњичко-земаљски

Сјеверну Хрцеговину одређује као област која обухвата "један дио б. мостарског и коњичког среза",¹²⁹ односно као "територију која се налази сјеверно од линије Бијело Поље — Заборани, Сељани — Придворица".¹³⁰

¹²⁹ Пецо ГИХ 9.

¹³⁰ Пецо, op. cit., 15.

Из Дијалектолошке карте Херцеговине¹³¹ види се да "sjevernohercegovački ... obuhvata jedan dio opštine Mostar i opštinu Konjic".¹³² У споменутим радовима издвојене су главне особине сх. које га стављају наспрам осталих херцеговачких говора. О сх. Пецо закључује анализом јата у Мемоарима М. Ф. Алагића¹³³ и Решетара.¹³⁴ Ту, још 1968., добро запажа: "Решетар говори о Јабланици, а Алагић је родом из Коњица, што би значило да су и у кругу сјеверохерцеговачког говора могућа диференцирања мањих говорних типова. *То је без сумње тачно* (подвукао Р.Ћ.) и то ће најбоље да покажу теренска истраживања".¹³⁵ Раније је, према замјенама старих група **stj*, **skj*, **zđj*, **zgj* "од Дрежнице преко Коњица до Главатичева",¹³⁶ претпоставио да је цијела сјеверна Херцеговина у шћ. зони. Сада је, међутим, извјесно да је велика окука Неретве (око пл. Прења), шћакавска, а несумњиво да је Главатичево у саставу ијешт. Комске жупе, док је предјел између Коњица и р. Ракитнице, на десној страни Неретве, у саставу ијешт.-шћ. СИХ.

Цијела сјеверна и сјевероисточна Херцеговина није, дакле, јединствено говорно подручје. У скупу *ијекавских* говора тог комплекса издваја се пет прелазних говорних типова: ијешт. бз., ијешт. ком., ијешт.-шћ. сих., ијешћ неретвичко-краљушчићки (нкр.) и ијешћ. коњичко-зијемаљски (кз.; в. карту бр. 5). Предмет овог рада су прва три са ијешћ. јб.

Границу између (и)јекавског и икавског подручја, о којем пишу Ивић,¹³⁷ Пецо¹³⁸ и Брозовић¹³⁹ — поправио је Окука.¹⁴⁰ "Od fojničke oblasti ... granična linija zaokreće na jugoistok, sa kose između Vranice i Bitovnje i spušta se do rječice Tošćanice, zatim Tošćanicom izbija na Neretvu (danas Jablaničko jezero), te dalje teče 'uglavnom' Neretvom do njenog ušća".¹⁴¹

Издавање нкр. у области: Неретва, Тошћаница — пл. Битовиња — развође Трешанице и Краљушнице, — за сада је претпоставка коју треба доказати теренским радом. Нема разлога да тако не буде пошто ијешћ.-шт. сих. допире до слива Трешанице, а "krajnju južnu tačku gdje se dodiruju

¹³¹ В. ГИХ, на крају.

¹³² Пецо ПД 73.

¹³³ В. ЗФЛ XI, 243-248.

¹³⁴ В. Решетар *Шток*. 76, 81, 82, 84, 138, 182, 205. Других чињеница немају ни Ивић ни Брозовић (исп. Ивић *Дијалект*. 132, Броз. *Граница* 55-56). Решетарови подаци су непрецизни (не зна се увијек из којих су мјеста, нису сви акцентовани). Због тога и Пецо сумња да гвор у долини р. Неретве, између Јабланице и Коњица, има: *brijeg a bèsida* (Решетар, *op. cit.*, 81-82, 84; Пецо *Jat у сјевернохер.* 301). Област је икавска, "(i)jekavizmi su mehanički distribuirani" Окука *ГР* 30).

¹³⁵ Пецо *Jat у сјевернохерц.* 246.

¹³⁶ Пецо ЦХ 302.

¹³⁷ Ивић *Дијалект*. 132.

¹³⁸ Пецо ПД 73, ГИХ 15, ЦХ 300-302.

¹³⁹ Броз. *Ијешћ*. 163, *Граница* 55-56.

¹⁴⁰ Окука *ГР* 72-73.

¹⁴¹ Окука, *ibid*.

ijekavski i ikavski šćakavski govori predstavlja Tošćanica".¹⁴² Претпоставку потврђује и идиолект Хамзе Хајрудина из Подхума, од кога сам забиљежио:

двѣје, врѣјѣћ, снѣјѣт; лијѣкове; кумпјѣрѣ; шћѣп, шћѣне; нѣје; бѣлан.

Класификација и кз. у великој окуци Неретве, "сјеверно од линије Бијело Поље — Заборани...",¹⁴³ такође је претпоставка, заснована на подацима о главним особинама говора јужно, западно и источно од овога: ијешт. цх.,¹⁴⁴ ијешт. нх., ијешт. ком., ијешт.-шћ. сих. и икавских говора западне Херцеговине. Други дио апелатива је изведен према Г. Зијемљима, наспрам Д. Зијемљима која су у саставу нх.¹⁴⁵ Све особине које Пецо наводи за сх.¹⁴⁶ наћи ће се, вјероватно, у кз., који се овдје не обрађује.

Окука тврди за Дрежницу, у сјеверној Херцеговини, да је фрикатив *x* непознат и Муслиманима.¹⁴⁷ Варијанту једва чујног, слабо аспированог *x* код старијих и стандардног код млађих тумачи ванлингвистичким узроцима,¹⁴⁸ а не објашњава феномен губљења констриктива из говора старијих Муслимана. Овакве ријетке оазе, гдје је *x* мање-више уклоњено из говора Муслимана, могу се наћи још у неким селима високе Херцеговине (Дубочани, Лукомир), а и на ијекавској периферији (Мрковићи). Једини узрок овој појави је у закаснелој исламизацији православних, када су они већ били изгубили *x* из консонантског система. И Пецо доказује да прилике у Дрежници не доводе у сумњу "dosadašnje spoznaје o sudbini foneme *h* u govoru Muslimana".¹⁴⁹ Дрежница у Херцеговини је прешла у ислам тек око 1835.¹⁵⁰

Пошто су, дакле, нкр. и кз. идиоми у основи сх. говора, а предмет овог рада су говорни типови који чине прелаз између ијекавског нх. (млађег) и нб. (арханџинџег), ове прве — нкр. и кз. — остављам за будућа испитивања. Она ће, вјерујем, потврдити Пецову претпоставку и мој закључак о оправданости класификације нкр. и кз. у границама (и)јекавског сх. дијалекатског комплекса.

¹⁴² Окука, *op. cit.*, 30.

¹⁴³ Пецо ГИХ 15.

¹⁴⁴ Поред наведених радова в. и ове: Пецо *Ортијеш* 7-51, *Буна* 169-181, ГП 209-281; Милас *Мост*. 47-97; Вуковић *Мост*. 953-964.

¹⁴⁵ Исп. Пецо ГИХ, Дијалектолошка карта Херцеговине, на крају.

¹⁴⁶ В.: ЦХ 300-302, ГИХ 15-16, *Јат у сјевернохерц.* 243, ПД 73.

¹⁴⁷ М. Окука, *Глас x у говору Муслимана Дрежнице у Херцеговини*. — КиЈ 2, Београд, 1983, 101-104. Исп. и Asim Peco, *Prilog razmatranju i proučavanju hercegovačkog konsonantizma*. — *Studia linguistica Polono-Jugoslavica* IV, 107-112.

¹⁴⁸ Окука, *op. cit.*, 103.

¹⁴⁹ Пецо, *op. cit.*, 110.

¹⁵⁰ Соловјев *Богумили* 75. С. Бошњак пише да у Дрежницу до 1835. нису долазиле турске власти ни хоће: "Drežnica, selo tursko-kerstjansko, znatno, što prije 15 godinah nikakva poreza nije plaćalo, a to rad toga, što je caru dva sokola poklonilo" (*Poviestnica Bosne*, Zagreb, 1851, 55). Међутим, В. Палавестра тврди да је и Дрежница прешла на ислам "oko polovine XVI vijeka", али да је дуго остала ван домаћаја пратилаца исламизације (*Drežnica u Hercegovini*, Hercegovina 2, Mostar, 1982, 109).

Сјеверну Херцеговину дјелимично захвата и бз. говорни тип, који се, од Бјелимића преко Загорја, проширио на ЈБ све до Трнова. Бз. налазимо између и око пл. Височице и Бјелашнице у границама: р. Слатница — Височица — превој између Бјелашнице и Трескавице — р. Бијела — р. Жељезница, Бистрица, Говза — пл. Лелија — Улог — пл. Црвањ — Неретва.¹⁵¹ На сјеверу је граница између бз. и ијешћ. јб. на занимљив начин изломљена (в. карту бр. 5). У бз. комплекс увукло се село Лукавац (испод Бјелашнице) а у трновском крају и Ледићи (лијево од р. Бијеле). Интерференција међу бз. и јб. у трновском крају, на уском географском простору, изражена је у толикој мјери да дијалектолог бива у дилеми коме да прикључи Дујмовиће, Пендичиће и Умчане.

36. У својим радовима о херцеговачким говорима Пецо издваја 12¹⁵², 14¹⁵³, 16¹⁵⁴ односно 18¹⁵⁵ диференцијалних особина које сх. стављају насупрам цх. и их. говора. У те особине, изведене из Решетарова *Шток*. (нап. 134 и 135), сумња тврдећи да су "успутно забиљежене" и да немају "довољно потврда са терена".¹⁵⁶ Пошто је једном приликом сјеверну Херцеговину посматрао као област која иде "од Придворице ... до Бијелог Поља",¹⁵⁷ јасно је да се набројане особине односе на четвороугао: Коњиц — Јабланица — Дрежница — Г. Зијемља, тј. на кз. То потврђује и чињеница да међу тим особинама 7 нема ни у бз., ни у ком., ни у сих. Моја грађа, заправо, показује да постоје важне разлике међу прелазним говорима високе Херцеговине и јекавског говора који се у литератури означава као сјевернохерцеговачки, као и међу самим прелазним типовима. О међусобним односима ових говора и њиховој вези са сусједним биће ријечи у овоме раду.

37. Сјеверна граница ијешћ. на потезу "... Сарајево — Пазарић..."¹⁵⁸ спомиње се два пута у Пецовој расправи о узроцима свођења двају парова африката на један у муслиманским говорима штокавског дијалекта. Јужно од линије Сарајево — Пазарић, пише Пецо, фонетско-фонолошке вриједности ових парова су јасно издиференциране, а сјеверно одатле "гласови *ћ* и *ђ* углавном се јављају у функцији сва четири наша африката".¹⁵⁹ Ова је изоглоса непрецизна, на сјевер помјерена, и не односи се само на Муслимане. Један пар или поремећени односи с различитим артикулационим вриједностима према Сарајеву карактеристични су за јб. односно за зону сјеверно од линије: Иван-седло — Бјелашница — Игман — Жељезница. Неразликовање африката прекида се одсјечно у трновском крају. У свим

¹⁵¹ На истоку бз. је ограничен ијешћ. ИнЈИБ а на југу их. (т. 10, стр. 5).

¹⁵² Пецо ЦХ 300-302.

¹⁵³ Пецо ПД 73.

¹⁵⁴ Пецо Јат у сјевернохер. 243.

¹⁵⁵ Пецо ГИХ 13-16.

¹⁵⁶ Пецо Јат у сјевернохерц. 243.

¹⁵⁷ Пецо ГИХ 15.

¹⁵⁸ Пецо Н-шћа I 177.

¹⁵⁹ Пецо, *ibid.*

селима сјеверозападно од р. Бијеле (Шабанци, Дејчићи, Ђстојићи, Доња Пресјеница) и у два насеља на њеној десној обали, при самом ушћу у Жељезницу (Пендичићи, Грачаница), Муслимани или имају један пар или умекшавају ч и ц.

38. У ПД 96-98 Пецо, према Брозовићевом *Ијешћ.* 55-56, за јужну варијанту иб. издваја 6 дискриминанти. Међу 7 говора овог крила¹⁶⁰ је и сарајевски. О сарајевском Брозовић закључује према Шурмину и наводи "prof. Seida Traljića iz Instituta JAZU u Zadru, rođenog Sarajlije".¹⁶¹ Уколико се под овим појмом подразумева дијалекатска слика у околини Сарајева, онда се у њој диференцирају два говора: ијешт. иб.¹⁶² и ијешћ. јб.

Према домашима рефlekса *шћ*, *жћ* од **stj*, **skj*, **zdj*, **zgj* "bila Bitōvinjē i Vrānicē"¹⁶³ не могу бити границом ијешћ. иб. Ијешћ. су и говори јужно и југозападно од ових планина, у базену који Брозовић означава као *Nērētva*¹⁶⁴ (в.т. 10 и нап. 22 — 24). Уз то групе *шћ*, *жћ* су говорне особине становништва све три конфесије, а друге диференцијалне за ијешћ. иб.: *бардак* / *брдак*, *ре мј. ро*, *ѿ<ѿ*, *дјејѿ*, *ј мј. ђ*, хабицуал — чују се само у Муслимана.

39. У теоријском концепту о генези, предмиграционим супстратима и односима међу бх. говорима Брозовић маргинално захвата и ЈБ и СИХ.¹⁶⁵ Резиме концепта је тврђа да се овај комплекс и у средњосрпскохрватском периоду (XII-XV в.) налази на прелазу између источнорумског и источнорумског дијалекта,¹⁶⁶ који су се у новосрпскохрватском периоду (XV-XX в.) развили у источнорумски ијекавски шћавски и источнорумскохрватски ијекавски дијалекат.¹⁶⁷ Границе ових дијалеката у вријеме њиховог формирања су биле одређене "pojedinim geofizičkim osobinama samoga terena ... ili povjesnim uvjetima".¹⁶⁸

40. По завршетку дијалектолошке екскурзије у околини К. Сутјеске, Вареша и на лијевој обали Криваје Брозовић се 1958. задржао у Сарајеву да би "rasvijetlio neke pojedinosti iz Šurminove rasprave", које су му "otprije bile sumnjive".¹⁶⁹ За ЈБ информације из овог извјештаја немају значај пошто нису засноване на чињеницама са терена. Оне се, у ствари, односе или на говор урбане средине или на говор појединих муслиманских махала у Сарајеву, а Шурмин не подразумева под сарајевским само говор

¹⁶⁰ Говори у сливу Усоре, тешанско-маглајски, говори између Босне и Криваје, говори Високог, Фојнице и Крешева, сарајевски; в. Броз. *Ијешћ.* 189-192.

¹⁶¹ Броз. *Извј.* 348.

¹⁶² В. код Јахића Босна 3.

¹⁶³ Броз. *Ијешћ.* 163; в. и Фојн. 204.

¹⁶⁴ Броз. *Ијешћ.* 163.

¹⁶⁵ В. Граница 53-54, Предм. мозаик 82,84-85; Диј. сл. 8.

¹⁶⁶ Предм. мозаик 82-83.

¹⁶⁷ В. Диј. сл. 28.

¹⁶⁸ Броз., оп. cit., 5.

¹⁶⁹ Броз. *Извј.* 348.

чаршије. Од 10 наведених особина¹⁷⁰ — само *тко* поред *ко* нисам чуо у ЈБ. Лик *тко* Брозовић је забиљежио од Муслимана старинаца. Ипак, тачан је његов закључак да "razlike prema govorima na zapadu od Sarajeva nisu ... duboke".¹⁷¹

41. Павеша и Вуковић у описима говора Крешева и Лепенице¹⁷² осврћу се и на ЈБ. Павеша спомиње Пазарић и Тарчин у вези са стањем африкатских парова,¹⁷³ а Вуковић трновски крај као најјужније крило средњобосанског (архаичнијег) ијекавског говорног типа.¹⁷⁴ Оба рада имају за дијалектологију посебну вриједност.

И Вуковић и Павеша тврде да српско становништво у околини Сарајева,¹⁷⁵ нарочито око Пазарића и Тарчина,¹⁷⁶ не разликује гласове *ч* и *ћ*. Међутим, у опису опозиција блока видјеће се да слика није уједначена ни у једној конфесији.

Оба дијалектолога са истог, лепеничког терена доносе различите резултате за континуанте дугог јата. Павеша за лепенички тврди "da izgovor može biti i dvosložan i jednosložan".¹⁷⁷ а Вуковић, напротив, биљежи само вуковске замјене.¹⁷⁸ Дијалектолог, иначе, може да погријеши на терену ако биљежи замјене под акустичким утиском говора свога краја (1) или ако свој теоријски концепт о међудијалекатским односима жели да потврди стањем које претпоставља (2). Спор би могла да ријеши експериментална фонетика.¹⁷⁹

42. И у другим радовима¹⁸⁰ Вуковић ЈБ и СИХ означава као прелазне зоне између источнохерцеговачког и босанског. И један и други говор увијек означава терминол говорни тип, диференцира их, али им не одређује границе.¹⁸¹ Између ових типова, пише Вуковић, будући истраживачи треба да "obeleže granice ... i granice njihovih (glavnih i sporednijih) izoglosa".¹⁸² Теоријски концепт, изложен у овим редовима, исправан је, а извјесне непрецизности се јављају као последица недостатка дијалекатске

¹⁷⁰ Броз, *ibid.*

¹⁷¹ Броз, *op. cit.*, 349.

¹⁷² Пав. *Лен.*; Вуковић *Кр.-лен.* Истраживање су вршили истовремено, 1957. Вуковић је долазио у Лепеницу и 1958.

¹⁷³ Пав., *op. cit.*, 333, 336.

¹⁷⁴ Вуковић, *op. cit.*, 299, 307.

¹⁷⁵ Вуковић, *op. cit.*, 303.

¹⁷⁶ Пав., *op. cit.*, 363, 366.

¹⁷⁷ Пав., *ibid.*

¹⁷⁸ Вуковић, *op. cit.*, 290.

¹⁷⁹ В. А. Пецо, *Ортоепски нормативи стандардног ијекавизма*. - КиЈ 3 (1965), 27-42; исп. и Акц. 14, нап. 1.

¹⁸⁰ В. нарочито: *Међујез. додирци, Бх. типови, Жена*.

¹⁸¹ Према Палавестриним текстовима из Жепе класификовао је источну и југоисточну Босну (ИиЈИБ) у посебан дијалекатски комплекс, који, поред их. и сб. особина, има и своје, оригиналне. Ове говоре описао је Јахић (т. 10, нап. 18).

¹⁸² Вуковић *Бх. типови* 20.

грађе. Средишњи дио прелазне зоне, мисли Вуковић, чине трновски крај и Умољани, односно села око Бјелашнице и Трескавице.¹⁸³ Непрецизност је у томе што трновски крај, како је већ речено (т. 35), није јединствено говорно подручје. То није "teren između Treskavice, Bjelašnice i Jablanice",¹⁸⁴ на коме су *шћ* и *жћ* инфилтратори новијег времена. У снх. шћаканизам је предмиграциони дијалекатски супстрат богумилске провенијенције (уп. т. 17), а у трновском крају, сјеверно од р. Бијеле (т. 37), могао би бити архаичном особинном.

У *Жепи* 48 још додаје да су облици са извршеним јекавским јотовањем — *шућели*, *мрзела*, *оживље*, *вићети* — типичне особине "jedne široke zone južnobosanskih i zapadnijih južnih bosanskih govora (sa područja između Treskavice, Jahorine i Bjelašnice slušao sam gotovo bez izuzetka izgovor tipa *željeti*, *voljeti* i sl.)."¹⁸⁵ Ликова типа *жељети*, *вољети*, са неизвршеним јотовањем, нема ни у једном насељу ЈБ и СИХ. Бз., ком. и снх. говори се упадљиво разликују од јб. према резултатима новог и најновијег јотовања. Разлике су готово толике колике су између их. и нб. У трновском крају интерференција између јотованих и нејотованих форми је у току. Ипак, све ово захтијева анализу за све три групе консонаната + *j* по конфесијама. Међутим, тачна је Вуковићева претпоставка да се прозодијски ликови *мѣнѣ*, *мѣѣ*, *мѣни*, *мѣби* и сл. могу чути "između Bjelašnice, Treskavice i Jahorine".¹⁸⁶ Али, они нису једини ни владајући.

43. У прилогу о лексичко-семантичкој номенклатури средњедринских сточара (в. нап. 118) Јахић смјешта Дујмовиће (в. карту бр. 1) у штакавске говоре. Тачно је да у Дујмовићима нема "alternације štakavizam : šćakavizam (*kosište* : *kosišće*)",¹⁸⁷ али се и овде могу чути инфилтратори са сјевера: *shān*, *nūshām*, *snūshu*.

Према Јахићу,¹⁸⁸ зона јужно од Сарајева и источно од Жељезнице је у саставу нјешт. нб. Тамо су и *Башици*, *Тџиши* и *Турџи* (у трновском крају) те *Кијев* и *Крџац* (у околини Сарајева). Међутим, у сливу Миљачке, западно од Романије, нема ни једног пункта.

44. Једино се Шурминова расправа *Сарајевски*, много хваљена и кућена, конкретно односи и на ЈБ. На жалост, због ауторових методолошких погрешака, према тој радњи, сачувана је нетачна слика о говору Сарајева и околине до нашег времена. Готово у цијелом вијеку нема ни једне озбиљније дијалектолошке расправе о говорима средње и сјевероисточне Босне којом се Шурмин не позива у помоћ или одбацује.

Шурмин, прво, мисли да је у околини Сарајева, у границама: Високо

¹⁸³ Трновски крај и околину Бјелашнице спомиње три пута и Умољане једанпут. В.: Бх. типови 23; Жепи 45, 48, 50, 53, 57, 58.

¹⁸⁴ Вуковић Бх. типови 23.

¹⁸⁵ Вуковић Жепи 48.

¹⁸⁶ Вуковић, оп. cit., 53.

¹⁸⁷ Sveske 5-6, Sarajevo, 1984, 397.

¹⁸⁸ В. Босна 86-89.

— Кисељак — Игман — Трескавица — Бјелашница — Озрен — Високо, — један, ијекавско-икавски говорни тип прелазног карактера. У сарајевски укључује и ијешћ. јб. Да околина Сарајева није јединствено дијалекатско подручје и да сва три говорна типа — ијешћ. иб., ијешт. ИиЈБ и ијешћ. јб. — ијекавска, то не треба доказивати.

Међу Шурминовим "сарајевским" и ијешћ. јб. постоји висок степен слагања. Од 19 особина сарајевског, 13 (68,4%) нашао сам у јб. а неколико и у другим прелазним типовима. У Четири особине (рефлекси јата, јекавска јотовања, *грѣб* / *грѣб*, опозиције међу африкатама) резултати се дјелимично слажу, а никако у двије (Всг од *Милица*, наставци у замјеничко-придјевској промјени). Пошто говори ЈБ и СИХ чине прелаз између иб. и ик. а сарајевски је периферија првог, природно је што је међу сарајевским и јб. остварен висок степен корелације.

Све мане Шурминовог рада су последица методолошких погрешака и готово потпуне неиспитаности бх. дијалекатског комплекса крајем XIX в. Поређење још показује, ако се узму у обзир и савремена дијалектолошка истраживања, да су више од 2/3 сарајевског круга ијекавскошћакавска а највише 1/3, у троуглу р. Каљина — Сарајево — Трново, ијекавскоштакавска (1), те да нема основа за претпоставку о тобожњем икавском супстрату сарајевске околине (2).

45. Нешто дијалекатске грађе је сакупљено у пет пунктова (29 — Влахоље, 30 — Горња Љута, 36 — Чуховићи, 37 — Ледићи, 59 — Локве) у оквиру пројекта Босанскохерцеговски дијалекатски комплекс (в. т. 31 и нап. 108). Грађа није објављена. Део материјала из ових пунктова користио је и Д. Вујичић у анализи односа стандарднојезички израз — национална структура.¹⁸⁹ Ареали изоглоса *нисам* : *нијесам* / *нисам* и Гсг *Јов-а*, *Мех-а* у прилогу овог рада нису прецизни због велике разријеђености пунктова.

¹⁸⁹ В. Sveske 5-6, Сарајево, 1984, 383-392.

II

ФОНЕТИКА

ВОКАЛСКИ СИСТЕМ

46. Вокалски систем ЈБ и СИХ бројем фонетских јединица и њиховим фонолошким вриједностима одговара новоштоковском. Састоји се од 5 вокала: *и, е, а, о, у + р*. Од књижевнојезичког стандарда и их.¹⁹⁰ разликује се трима карактеристикама: (1) у сва четири говорна типа функцију вокала, последије редукције самогласника, нарочито високих, врше сонанти *л, н*, али и други сугласници; (2) у ЈБ и СИХ ниски *а* те средњи *о, е* вокали могу бити затвореније боје; (3) има потврда за лабијализовану артикулацију високог *и*. Прва, израженија особина, са жариштем у ЈБ, наплављава и остала три типа, а друга, факултативно присутна у јб., благо се одатле разлипла долином Железнице и преко Планине на сјеверно крило бз. и у сих.¹⁹¹ Иако за затворенију артикулацију вокала треба каткад оштро ухо, она се не може свести на афектацију¹⁹² или немарнији изговор,¹⁹³ па због тога има диференцијално дијалекатско значење.

1. ГЛАС ЈАТ

47. Рефлекси старог вокала јат и овдје се узимају за основни диференцијални дијалектолошки критериј.¹⁹⁴ Њихова је вриједност значајна из још неколика разлога. Дуго се било у увјерењу, по Шурмину (т. 44), да је околина Сарајева "prijelaz od ikavštine na jekavštinu",¹⁹⁵ у источном

¹⁹⁰ Исп. Пецо ГИХ 33.

¹⁹¹ О узроцима и значењу ове особине за међудијалекатске односе в. Пецо И-шћа I 86-95.

¹⁹² Вуковић *Кр.-леп.* 294; исп. и Жена 46.

¹⁹³ Броз. *Фон.* XXVI.

¹⁹⁴ Ивић *Дијалект.* 56; Пецо ПД 15. Класификација херцеговачких говора заснива се, врије свега, на овом критеријуму (в. Пецо ГИХ 16, ЦХ 297).

¹⁹⁵ Шурмин *Сарајевски* 186-187; исп. и: Скорић *Сарајево* 75; Трифк. *СП* 77; Кулишић *Мусл.* 150. Увјерење је подржавано данас напуштеном теоријом о икавском супстрату

сусједству нађен је Вуков изговор у двосложној замјени,¹⁹⁶ Вуковић и Павешкић у Лепеници биљеже различите вриједности (т. 41); на југу је их. а на сјеверу иб. с континуантима: *џје, џјџ (<џ), ијџ, ијџ (<џ)*¹⁹⁷; *џје, џје (<џ), ијџ, је (<џ)*,¹⁹⁸ Вуковић је доказивао да са ч, џ = ђ, ђ иду парови: *сјџено — бјџело, сјјџено — бјјџело* или *сјјџено — бјјџело* као ванлингвистички нанос око бх. градова.¹⁹⁹

Проблем је још актуелан и готово неисцрпан. Значај питања и наслов теме стављају јат прије других вокала. Преглед грађе дајем по говорним типовима и главним странама проблема.

48. Сва четири идиома су ијекавска. По правилу ни један немају више икавизама него други бх. ијекавски говори, нити екавизама мање од икавизама. Рефлекси дугог јата су двосложни. У јб. има и једносложних, али неупоредиво мање; једносложни у бз., ком. и сих. су разговорни инфилтрати из јужне и средње Босне, Сарајева и Коњица. Природно је онда што је овдје, као у већини ијекавских говора херцеговачког типа, главно питање квантитета другог слога двосложне замјене.

49. Јат под дугосилазним акцентом има вриједности: *џје, џјџ, џје, ијџ, је*. Основне вриједности у бз., ком. и сих. су: *џје* и *џјџ* (бз.: 2:1; ком.: 4:1; сих.: 3:1) а у јб. још и *је* (1:1:1). Све друге нису органске (карта бр. 6).

50. *џ > џје*:

Јб.: *вјјест* Ву, *двјје* Ву Ло Та ДБ Бс Де, *лјјева* (= лијево) Ло, *лјјек* Та, *лјјено* Ву, *прјје* Ву Та Ло О ДБ Љу Бс Гл Ја Де, *прјјеко* Ло, *рјјет* Дур Гл, *рјјети* Љу, *рјјехемо* Та, *рјјеч'* ДБ, *свјјет* Љу, *свјјету* ВБ, *сјјелџ* Та, *сјјено* О Љу Ја, *снјјег** Ло ДБ, *снјјег* Ло, *снјјџа* Ло, *сјјена* Ја, *цвјјет* Де;

Бз.: *бјјел* Ку, *бјјелј* Ку, *бјјелј* Мј, *од бјјелџ* Ар, *бјјелџ* Об Ар, *брјјест* Мј Бо, *вјјек* Бо, *вјјенаџа* Бо, *врјједнј* Вл, *двјје* Пе Гр Ми Бо Об Хр ЦЉ Б Мј Ле Ду Л Вл Св До Р Оџ Ти, *дјјете* (Всг) ГЉ, *дрјјема* се Ум, *зјјев* Л, *лјјџе* Је Ар Ти, *лјјек* Пе, *лјјен* Вл, *лјјено* ГЉ Ти, *лјјес* Ар, *мрјјет* Сп, *млјјечнј* До, *мјјех* Ар До, *мјјџа* До, *мјјџу* До, *прјјје* У Пе Гр Ми Ле Л Кр Вл О Мј Бо Је Об Ку Зе Св Ар До Оџ, *рјјеч* У ГЉ Мј Је Ку Зе,

између Босне и Дрине (т. 35, нап. 126; исп. супротне доказе: Ивић *Дијалект.* 146, О неким пробл. 97-129; Пецо *ПД* 100, 106; Броз. *Граница* 51-57; Јахић *Босна* 39-51). Тема је постала актуелном у дискусији о икавизмима и дијалекатском супстрату у говорима западне Србије и источне Босне (в. С. Реметић, *О незамењеном јату* и икавизмима у говорима северозападне Србије. — СДЗб ХХVII, 7-105; Р. Симић, *О тзв. "незамењеном јату" и около њега.* — ЈФ ХХХVIII, 131-151; С. Реметић, *"Стварни послови" и "диверзије"*, ЈФ ХХХVIII, 153-172). Незамијенено *џ* биљежи и Моловић у Тамнави (в. "Венац" 12/89, Г. Милановац, 1980, 59). Затворено *е* на мјесту јата биљежи Бровић 1958. год. и у Босни (Вареш). В. *Ивзј.* 337.

¹⁹⁶ Јахић, *ор. cit.*, 164, 169.

¹⁹⁷ Пецо *ГПХ* 47, 50.

¹⁹⁸ Броз. *Фојн.* 18, исп. и: *Нјешњ.* 132-133, *Ивзј.* 337.

¹⁹⁹ Вуковић *Међујез.* додири 164-167.

рѣјечи Мј, свѣјета Ку, сѣјено Ми Кр Вл ГЛБ Б Хр Св Ар До Р, сѣјена (Гсг) Вл ГЛБ Мј Хр Св До, са сѣјеном Хр, смѣјех До, снѣјег У Ду Вл ГЛБ Мј Је Хр Св Р До, стѣјене ГЛБ Оц Ти, тѣјело ГЛБ, цвѣјет Лс, цѣјеву ГЛБ, цѣјел Бо, цѣјелу Вл, цѣјелѧ Бо, за цѣјелу Зе, у цѣјелијем Оц;

Ком.: двѣје Д, рѣјетко Ри, свѣјет Д, сѣјелу се Д, сѣјено Д, сѣјена Д, сѣјену Д, снѣјег Д, снѣјег^к Ра, стѣјене Р Каш, рѣјеч Д, црѣјеп Д, црѣјепом Д;

Сих.: бѣјел Сп Це, бѣјелу Сп Це Лу, бѣјелѧ Це, врѣјех Вр Крч, двѣје Це Вр Чу Ум Бр Крч По, лѣјепо Це Бр, мѣјешѧ К, прѣјје Це Лу К По, рѣјеч Ум Крч, рѣјечи Ум, свѣјет Чу, сѣјено Сп К, сѣјена Лу К, смѣје(х) Ум, снѣјег Це, снѣјег^к Ум, снѣјегѧ Ум, стѣјене Це Ум, стѣјену Лу, тѣјесто Це, цвѣјет Крч, цвѣјетом Крч, цѣјелѧ Це, цѣјелѧ Це Ум, цѣјелуш Лу, цѣјелѧ Ум.

51. ѣ > ѣјѣ:

Јб.: вѣјѣк Де, врѣјѣх Ву, свѣјѣт ДБ, ниже сѣјѣна Пе;

Сих.: лѣјѣнѧ Крч, прѣјѣко Лу, сѣјѣно Крч, снѣјѣг Крч, стѣјѣне Вр;

Бз.: рѣјѣч ГЛБ.

У ових десетак примјера *е* у двосложној замјени није кратко као у *није*, *прѣјје* нити дуго као у *нијѣ*. Чиненица да су ликови са *ѣјѣ* забиљежени само у јб. и сих. води двама закључцима: (1) процес обнављања језика, овдје видљив у потирању Вуковог *ѣје* разговорним *ѣјѣ* из Сарајева, сада не иде Решетаровим правцем;²⁰⁰ (2) у томе су ови говорни типови са равноправним *ѣје* и *ѣјѣ* (в. примјере и у т. 52) отишли даље од их. гдје су *ѣје* и *ѣјѣ*.²⁰¹

52. ѣ > ѣјѣ:

Јб.: бѣјѣлѧ Ло, бѣјѣлѧ Де, дѣјѣлѧ ДБ, о(ѧ) дѣјѣлѧ ДБ, лѣјѣвѧ Ву, лѣјѣну Мѣјо Де, лѣјѣно Је Де, лѣјѣч'у Ву, мѣјѣшѧм Ло, мѣјѣшѧј Ло, мѣјѣнѧмо се Де, рѣјѣткѧ Лѣу, рѣјѣткѧ Бе, свѣјѣт ДБ Ка, свѣјѣту ВБ, свѣјѣтом Дур, сѣјѣлѣш ВБ, сѣјѣно Ка Де, око сѣјѣна Лѣу, снѣјѣг ДБ, тѣјѣсто Де, тѣјѣсно Де, цвѣјѣне Ја, цѣјѣв Ву Гл, цѣјѣви Гл, цѣјѣлу Ву, цѣјѣлу Ву;

Бз.: бѣјѣла Мј, Бѣјѣла Гр, бѣјѣлѧ Мј Гр, бѣјѣлу Гр, бѣјѣлије Гр, брѣјѣга Ми ГЛБ, врѣјѣдни Вл, дѣјѣлу Об, лѣјѣву Ду Л лѣјѣвом Ду Л, лѣјѣво Ти, лѣјѣну сѣне Зе, (двѣје) лѣјѣске ГЛБ, лѣјѣчи Пе, мѣјѣста (Гпл) Је, мѣјѣнѧ се Бо, мѣјѣша ГЛБ Мј, мрѣјѣт Кр, прѣјѣ Мј, прѣјѣх Св, прѣјѣни Св, рѣјѣк: што нѧ рѣјѣк Мј, рѣјѣтко Хр, рѣјѣци Гр, Свѣјѣнча Св, и(з) Свѣјѣнче Оц, свѣјѣт Ти, сѣјѣно Ми Пе Б Мј До, сѣјѣна Кр ГЛБ Хр, ниже сѣјѣна Ми, снѣјѣг Мј, снѣјѣга До Ти, срѣјѣмуша Лс, стѣјѣну Оц Ти, стѣјѣне Ти, под стѣјѣне ГЛБ, тѣјѣлу ГЛБ, трѣјѣзни ме Бо, цѣјѣви ГЛБ, цѣјѣви ГЛБ, цѣјѣлу Вл, цѣјѣлѧ Ле Зе Оц, цѣјѣлѧм Оц, цѣјѣнѧ Ле;

²⁰⁰ В. Rad 273, стр. 211. Исп. и Пецо ГИХ 53.

²⁰¹ Пецо, op. cit., 47.

Ком.: из Бѣјелѡгъ Пѡла Д, сѣјено Д, цѣјѡ Ри, по цѣјелијем Д, цѣјени Д;

Сих.: бѣјели Сп, дѣјели По, дѣјете (Всг) Чу, лѣјѡ Лу, лѣјени брѣте Лу, лѣјене Крч, рѣјѣмо Чу Це, рѣјет Вр Це, рѣјеч По, рѣјѣмо Сп, сѣјѣне К, сѣјѣта Ум, цѣјѣне Крч, цѣјѣи Це, цѣјѣа К, цѣјѣу Бр Чу, цѣјѣ Бр.

53. ѣ > ѣје.

Јб.: бѣјели ВБ Де, са бѣјелим Бе, брѣјѣгъ Ја, лѣјѣ Ву, мѣјѣмо ДБ, мѣјѣај ДБ, мѣјѣшани ДБ, нѣјѣмо ВБ, плѣјени Ка, просѣјѣана Ло, про-цѣјѣиш Ка, Црнѣ Рѣјѣка Та, рѣјѣч Ка, ЛѣУ, рѣјѣмо Та, сѣјѣта Лѣу, сѣјѣно О ВБ, сѣјѣна Бе, од тѣјѣста ДБ, умрѣјѣт Ву, цѣјѣне ВБ, цѣјѣли Гл, цѣјѣ Гл;

Бз.: у Бѣјѣлину У, брѣјѣ Р, врѣјѣдни Вл, дѣјѣа Хр, дѣјѣте (Всг) Ле, лѣјѣно У, мѣјѣа Кр, мѣјѣчнѣ Хр, рѣјѣчи Хр, сѣјѣна Гр, Хр, снѣјѣ Ле, снѣјѣга Пе, Цѣјѣтиш У, цѣјѣи Ле, цѣјѣоме Ле, цѣјѣије Бо, црѣјѣном У;

Ком.: ∅;

Сих.: бѣјѣа По, дѣјѣли По, рѣјѣт Чу, рѣјѣмо Сп, снѣјѣ По, цѣјѣли К Вр, цѣјѣ Ум.

54. ѣ > је.

Јб.: лѣно Ја, прѣјѣ вѡде Ка, нѣјѣ рѣч'и Бе, сѣјѣно Ка, спрѣјѣ Ву;

Бз.: у Бѣјѣ Ми, за бѣјѣ Вл, брѣ лѣни Ку;

Ком.: ∅;

Сих.: бѣјѣа По, бѣјѣ По, дѣјѣли По.

55. ѣ > ѣје:

Јб.: врѣјѣдна Ја, тѣјѣсна Де, Црнѣ Рѣјѣка Та.

56. Примјери из т. 53-55 захтијевају неколика објашњења или напомена.

1) Једносложне замјене ѣ (ѣје и је) су у јб. Десетак примјера из сих. потичу са периферије, највише из говора Хрвата близу Коњица. Оскудан број једносложних потврда у бз. је концентрисан у трновском крају (У Ле Гр Пе); оне из Загорја (Вл Кр Бо Хр) су комуникацијски инфилтрати. Једносложне јб. замјене су постале, ипак, дијалекатском особином. Њихова се фреквенција према двосложним (т.49), са статистичким односом 2:1, тј. ѣје:ѣје:је = 1:1:1, не може занемарити. Биће да је стање у Лепеници,²⁰² гдје Павешин и Вуковић имају различите резултате (т. 41), слично јб. с

²⁰² Тамо је "refleks dugog jata ... dvojak", двосложен и једносложен (Пав. Лен. 362). Једина је непрецизност у графми вриједности. Ако је у сѣра двосложна а у liéva једносложна, како би у другој лексеми била двосложна?

разликом у артикулацији интервокалног сонанта. У јб. *j* је варијабилне артикулације, али се јасно чује.²⁰³

2) Нису потврђени Вуковићеви закључци да је свуда по Босни једино Вуково *ѡје*²⁰⁴ и да дужење другог слога с појавом једносложне замјене (само око великих градова) имамо "od danas (i ne od juče)"²⁰⁵ као последицу страног утицаја на наш фонетски систем. Ако замјене *ѡје*, *ѡје*, *је* из Сарајева,²⁰⁶ настале доласком страних чиновника, шире школовани на околину, одакле дужина другог слога у свим ијекавским говорима, сем Ускока²⁰⁷ и ИиЈИБ,²⁰⁸ или једносложне замјене у цх., сх.,²⁰⁹ Прибоју²¹⁰ и Горобилу?²¹¹

3) Поријекло дужине у двосложној замјени је објашњено.²¹² Једносложне замјене потичу из Сарајева, а узроци својсна двосложних на једносложне могу бити у темпу говора и у интерференцији особина различитих дијалеката и говорних типова у урбаним агломерацијама.

4) Замјена *ѡје* у примјерима *плѡјѡнѡ*, *процѡјѡдиш* и сл. није исте природе. У оба случаја процес је вјероватно пошао од непотпуног дифтонга *ѡѡ*.²¹³ У првом је *ѡѡ* > *ѡѡ* > *ѡје* > *ѡје* > *ѡје*; у другом — процес је заустављен: *ѡѡ* > *ѡѡ* > *ѡје*. Ово би могао бити доказ да је процес новоштокавске политоније у ијекавским говорима текао упоредо са цијепањем дифтоншког јата.

5) Примјери у т. 55 су из јб. гдје се може чути непренесени дугосилазни. Код *вриједна* Ја иктус, тон и квантитет су на другом слогу замјене а не на првом.²¹⁴

6) У т. 53 је и *дѡјѡла* (Гпл) Хр, са продуженим јатом, што није карактеристично за бз. У књижевном језику је *дѡјѡла*. У Је забиљежен је још један (т. 52). Иначе је овдје: (ѡмѡ) *мјѡста* О, (дѡста) *мјѡста* До, *вјѡра* (Гпл према Нсг *вјѡра*) Сп, *мѡдјѡда* Гр Ум, *мѡђѡда* Б Ар, и сл.

7) Вукова вриједност је досљедна у отвореној ултимни: *дѡије*, *прѡје* (в.

²⁰³ То зависи од темпа говора и дужине слога (Пецо ГИХ 49). Павешни га не чује (ор. cit., 369).

²⁰⁴ Вуковић *Кр.-леп.* 292, *Бх. типови* 26, *Међујез.* *додури* 165, *Је* — *је* или *зато је* и *југозградном књижевном нагласку*, *Питања савременог књижевног језика* II, sv. 1, 33-39.

²⁰⁵ Вуковић *Бх. типови* 26.

²⁰⁶ Исп. Ц. Јахић, *Народни и урбани говори*, Преглед 10, 1377-1378.

²⁰⁷ Станић *Ускочки* 65.

²⁰⁸ Јахић *Босна* 183.

²⁰⁹ Пецо ЦХ 303, *Јат у сјевернохер.* 245.

²¹⁰ Ђуровић *Приб.* 273, 276-277.

²¹¹ М. Ник. *Гороб.* 625.

²¹² Пецо ГИХ 50.

²¹³ Белић *Фонет.* 87; Пецо, ор. cit., 55; Вуком. *Марс.* 50.

²¹⁴ У крешевско-лепеничком је *излијеѡи* (Вуковић *Кр.-леп.* 295). Такви примјери искачу из система јер и тамо, као у јб., нема непренесеног краткосилазног.

потврде у т. 50).²¹⁵ Тако је и у типу *тије, тијем*: *тйје* Ву ГЛБ Гр Л, *α(δ) тйје* Гр, *тйјем* Зе, *с тйјем* Вл, *са тйјем* Б, *међу тйјем* Је Д, *свйје* Бр, *од свйје* Ти, *по свйјем* Св. Само једанпут у *прије* Ми чула се експресивна дужина у домишљању. У јб., сих. и ком. са *прије* иде и *прија*. О промјени *е > а* у *прија* в. т.120.

57. Дуго јат под акцентом улазне интонације има замјене: *ије, ијје ије* и *је*. Основне вриједности *ије* и *ијје* су двосложне (јб.: 1:4; бз. 2:3; ком.: 1:1; сих.: 1:2). Класична замјена у сих. је сачувана комуникацијском изолацијом високих насеља између Бјелашнице и Височице. У ком. Вуков изговор је готово равноправан с продуженим ијекавским. Јужнобосанско *ије* је супротно сих. *ије*, а у бз. за мало је *ије* фреквентније од *ије* захваљујући само трновском крају (карта бр. 6).

58. *ѣ > ије*:

Јб.: *вриједне* Ло, *вријеме* Ло, *дијелу* Бе, *дијете* Та, *издијелло* ДБ, *испресијџају* Ја, *млијџко* Лбу ВБ Ја, *млијџка* Де, *млијџком* Ја, *нијџсам* Ву Дур Лбу Ка Де, *нијџси* Ка, *нијџсмо* ВБ, *нијџсу* Ја, *одијџло* Та, *примијџтила* Де, *сијџло* Бе, *сијџече* Та, *слијџгат* О, у *снијџгу* Ло ДБ, *стријџла* ДБ;

Бз.: *бијџла* Пе Ку, *бијџло* Гр, *вријџме* Ку Зе Св Ти, у *вријџме* Бо До Ти, *Извршнџм* *вијџћу* Св, *дијџте* Вл Бо Ку Оц Бо, *зацијџнио* Б, *зацијџни* Б, *звијџзда* Кр, *звијџзде* Зе, *издијџли* Ти, *млијџко* Б Ар До Бо, *млијџка* Б Је Хр Ар До, *насијџци* Ду, *нијџсам* Ми Ле Ду Кр Л Вл ГЛБ Б Мј Об Хр Зе До Р Ти, *нијџси* Б Оц Ле, *нијџсмо* Гр Вл До, *нијџсу* Пе ГЛБ Б Мј, Бо Об Ку Св Ми Б, *обијџлио* Оц, *огријџшио* се Бо, *одијџло* Об, *осијџчџм* Ле, *осијџчџ* Ар До, *осијџчџмо* До, *осијџци* Ку, *оцијџди* Б, *оцијџнила* ГЛБ, *нијџска* Об, *нијџском* Об, *побијџдио* До, *побијџдило* До, *побијџдџли* До, *побијџдџли* До, *погријџшио* Бо, *подијџлили* Об, *подијџлџчи* се Ду, *подријџкло* Оц, *подријџклом* Је, *посијџчџм* Бо, *пресијџчџм* ГЛБ, *примијџнит* Об, *промијџнила* Вл Бо, *процијџнили* Св, *ријџка* Бо, у *ријџци* Об, *ријџтко* Хр, *ријџцима* Ар, *свијџтле* (= свјетла): *видџ се свијџтле* Вл, *по свијџту* ГЛБ, Бо, *сијџло* До Ми Хр, *сијџла* До, у *сијџлу* Зе, *сијџна* (Нпл) Је Ар, *сијџна* (Апл) ГЛБ, *сијџнскџ* *кџље* Је, *сијџече* До, *смијџнио* Вл, *на стијџни* ГЛБ, *тријџбит* Об, *успијџват* Кр:

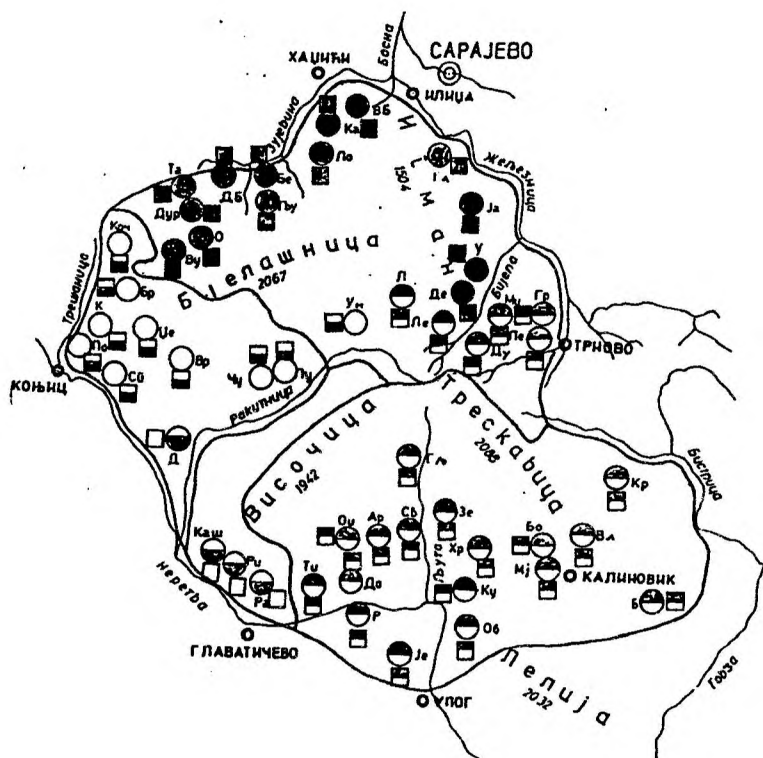
Ком.: *млијџко* Д, *млијџка* Д, *нијџсам* Рн Каш, Д, *нијџсмо* Рн Д, *нијџсу* Д, *одијџло* Рн, *промијџнили* Рн, *сијџчџ* Рн, *цијџпало* се Д;

Сих.: *бијџла* Це У, *бијџлије* (врџна) Бр, у *вијџку* Чу, *вријџдан* Чу, *вријџме* Крч, за *вријџме* Це Ум, *дијџте* Вр Чу Лу Ум, *дијџлу* По, *зацијџма*ло Ум, *звијџзда* Крч, *међу звијџздама* Крч, *излијџчит* Бр, *измијџнио* Бр, *измијџнле* Ум, *излијџчио* Бр, *лијџпу* Крч, *лијџка* Бр, *лијџпије* Ум, *млијџко* Це, Вр К, *млијџка* Сп Вр Чу Лу Ум Бр Крч, *нијџсам* Сп Вр Ум, *нијџси* Крч Чу Лу, *нијџсмо* Крч, *нијџсу* Це Чу Лу Ум Бр, *одијџло* Бр Це, *одијџлу* Лу, *осијџчџ* По, *осијџчџ* Це, *осијџчџ* Вр, *оцијџди* Це, *проријџчио* По, *посијџчџ* Крч, *расијџчџ* Це, *ријџка* Крч, *на ријџци* Ум, *ријџчи* Крч, *свијџће* Це, *свијџћџ*

²¹⁵ Исп. Решетар *Држић* 134.

Крч, на свијету Чу, сијело Чу, сијела УМ, сијена (Нпл) Крч, сијеч'ем УМ, сијеч'е Вр К Чу, сијџи Лу, стијена К, на стијени УМ, стријџио УМ, уријџиће Це, цијџио Бр Крч.

Карта бр. 6: Рефлекси дугог ненаглашеног јата

Легенда:

○	ијѐ (најчешће), ијѐ (рјеђе)	□	ије (најчешће), ије (веома ријетко)
○	ије и ије (равноправно)	▢	ије (често), ије (ријетко)
○	ије (најчешће), ије (нешто рјеђе)	▣	ије (најчешће), ије (упола рјеђе)
○	ије (често), ије (ријетко), ије (рјеђе)	▤	ије (често), ије (рјеђе), ије (још рјеђе)

59. б > ијѣ:

Јб.: бијѣла Дур, бијѣлѣ Љу ВБ, бријѣстови Ло, вријѣдан Ка, вријѣдна Ја, вријѣме Ву ДБ Љу Гл, за вријѣме ДБ, дијѣте Дур Бе Де, зацијѣнли Дур, лијѣка Ву Та, лијѣкове Ту, лијѣпо Ло, лијѣне Љу, лијѣчити Та, лијѣтавац Та, мијѣнат Љу, мијѣњања Љу, мијѣшају Ву, млијѣко Ву О ДБ Љу Ка Ја, млијѣка Ка Гл Ја, млијѣчаца Ја, мијѣшо Та, насијѣку Та, нијѣсам Ло О Љу Бе Ка ВБ Ја, нијѣсмо Де, нијѣсу ВБ Ло Љу, Гл Ја, одијѣло Дур Та Ја, одијѣла Бе, одријѣшт Де, одријѣши се Де, осцијѣнѣм Де, осцијѣку Љу, оцијѣпит Ву, пијѣсак Ка Де, плијѣнѣт Ка, плијѣни Ка Де, погријѣшит Де, погријѣшио Де, погријѣшила О, подријѣтло Та, поријѣкло Ву, поријѣклом Ву Бе, примијѣтѣла Бе, ријѣдак Дур, ријѣтку Ја, преко ријѣкѣ О, сасцијѣнѣ Ло, свијѣћу ДБ, свијѣћа ДБ, свијѣће ДБ, свијѣтло Љу, сијѣло Дур Љу Ка ВБ Де, сијѣла Бе Ка, сијѣлло се Љу, сијѣли се О, сијѣчѣ Та, сијѣчѣ ВБ, слијѣгат О, тријѣска Та, ублијѣдила Ја, цијѣдѣт Ка, цијѣдѣле Бе, цијѣлу ДБ, цијѣпат Ву, цијѣво У, цијѣво У, на цијѣвоу У;

Бз.: бијѣла Пе Вл Ку, на бијѣлу Бо, бијѣло Л, бијѣлије (цѣла) Вл, на бријѣгу ГЉ, на ши́роком бријѣгу Ле, вијѣнце Ја, вријѣдан Ми Ти, вријѣдно Оц, вријѣдности Оц, вријѣде Об, вријѣме Пе Ми Кр Хр Зе Св До Ти, за вријѣме Ле Вл ГЉ Бо До Св Оц, на вријѣме Св Ар, дијѣлио Об, дијѣлле Пе, дијѣлили Хр, дијѣлове Гр, (три) дијѣла Ле, дијѣте У Гр Ле Вл ГЉ Б, Об Ку Св Ти, дријѣна Ти, дријѣном Ти, занијѣтит Зе, запријѣчили Ле, звијѣзде Вл Зе, извијѣстите Вл, излијѣчи(ти) Је, измијѣшало се Бо, исцијѣди До, клијѣшта Св, (д)лијѣто Хр Ар, лијѣкови Ар, лијѣцио Пе ГЉ, на лијѣчењима Ја, мијѣшо Об, мијѣшали Об, млијѣко У Пе Гр Ми Ле Ду Кр Зе Ар, млијѣка У Кр Хр, о млијѣку До, нијѣсам У Пе Гр Ду Кр Л Вл Мј Бо Об Ку Св Ар До Оц Ти, нијѣсмо У Ми Бо Ку, нијѣсу У Гр Ду Р, Нијѣмац Вл, Нијѣмци Вл Бо, обијѣлио Пе, одијѣло Ле, одијѣла Л Св, одијѣла Р, одијѣлио Ти, осцијѣнеш Ле Б, осцијѣку Ар, осцијѣци Кр нијѣвац Л Је, са нијѣском Об, погријѣшио Зе, погријѣшили Зе, подијѣлит Р, подијѣлише Б, подијѣлио Кр Вл Ти, подијѣлили се Л, подијѣлѣли се Ти, побијѣдио ГЉ, побијѣњело Мј, подријѣкло Оц, промијѣнит Св, процијѣнили ГЉ, раздијѣлио Р, ријѣка Гр Вл ГЉ, преко ријѣкѣ Гр Л Кр ГЉ Бо, у ријѣчи Вл, ријѣчи Об Хр Ра, ријѣшио Гр, по свијѣту Вл, свијѣћа Кр, сијѣло У Ми Ле Мј, на сијѣлу Зе, сијѣла Хр, на сијѣла Об, по сијѣлима Кр, сијѣна (Нпл) Кр, на сијѣну Ми, у сијѣна Б, о сијѣнима Ар, сијѣчѣм Пе, сијѣчѣш Ду, несијѣчѣ Ку, До, сијѣку Б, сијѣци Ду Об, смијѣнио Вл, смијѣшно Об, смијѣшѣ Ар, уснијѣгу Св, по снијѣгу До, на сријѣди Је, Црвенѣ Стијѣна Ти, стијѣнѣ Вл, на стијѣни ГЉ, испод стијѣна Ти, стријѣтали Вл, упријѣцио се Ти, успијѣват Р, цијѣви ГЉ, цијѣне ГЉ, цијѣно У;

Ком.: вријѣдно Ра, вријѣме Ра, за вријѣме Каш Ти, на вријѣме Д, дијѣте Ра, заплијѣнише Ра, мијѣшају Ра, нијѣсмо Ра, одијѣло Ри, нијѣвци Ра, поријѣкло Каш, поријѣклом Д, поцијѣнио Ра, и(з) стијѣна Каш, убијѣдио Ра;

Снх.: бијѣла По, вријѣдан Вр Чу, вријѣдније Ум, вријѣме Вр Вр Крч, за вријѣме Вр Ум Бр, дијѣте Ум, дијѣлом К, донијѣли Лу, донијѣла Лу,

издијел'чио се Це, лијёкове Крч, К, по лијёски К, од Лијёскѣѣ К, лијёчио Сп, лијёшиѣк Крч, лијёчили Крч, млијёко Це, млијёка К, нијёсам Це, нијёсте Крч, нијёсу Це Лу, одијёло Це, одријёшио Бр, осијёче К, подијёлили Це, погријёшио Сп, поријёкло К, поријёклом К, ријёчи К, са отѣма ријёчи-ма К, ријёшио Сп, сијёла К, на сијёло К, стијёнама Лу, сријёдом Це, тријёска К.

60. Ћ > џјё:

Јб.: врџјёме Ка, за врџјёме Ло ДБ Ка, млијёко ДБ, одџјёло Ло, одрџјешт Це, осџјёци ДБ, оџџјёдио Јбу, пџјёну Ка, плијёни Ка, подџјёлли ДБ, просџјёлмо Ву, размџјёни Дур, уврџјёдио Ка, џџјёдла Бе;

Бз.: бџјёда Ти, бџјёле Хр, бџјёли Пе, у вџјёку Кр, врџјёме У, за врџјёме У Кр Вл Мј Об, забџјёлела Ле Ду, залџјёчио Ми, излџјёчила Гр, измџјёлло Пе, измџјёлшо До, лџјёчит Пе, лџјёкове Је, мијёнаху Ми, нијёсам Бо Оџ, стџјёне ГЈ, подџјёлли се Пе, премџјётит Гр, пренџјёли Бо, преџјёлла Ле, стрџјёлб У;

Ком.: снџјёли Ра;

Сих.: одџјёлу По.

61. Ћ > јё:

Јб.: за врјёме ДБ Јбу Ка Гл, запљёни Ка, пљёви Та, смјёшало се Ву, усјёвали Бе, џјёд'т Бе;

Бз.: за врјёме Пе Об, дјёте Гр, предјёвали Пе, стјёна Гр, за свјётло Р, уврјёдити Ми;

Ком.: Ø;

Сих.: врјёме К, одџјёли Це.

Једносложне замјене Ћ (џјё, јё), како показује грађа, концентрисане су у јб., мјестимично у бз., и то само у трновском крају. У дубини бз. талас слаби. У сих. ове ријетке замјене су карактеристичне за говор Хрвата; у говору Муслимана и Срба, уколико их има, механички су дистрибуиране.

У двосложним замјенама процес дужења другог слога је брже напредовао са јатом под акцентом улазне интонације. Истраживање показује да књижевни изговор замјене Ћ још влада у ком., сих. и бз., док се такав изговор од Ћ најбоље очувао у сих. и ком.

У односу на окружење, ЈБ и СИХ чине мост између прогресивнијег их. и архаичнијег иб. тако да бз., ком. и сих. незнатно модификује их. стање, а јб., с појавом једносложних замјена, иде у правцу иб. Како, по Брозовићу,²¹⁶ Павешиху²¹⁷ и Брабецу,²¹⁸ у средњој и источној Босни ни

²¹⁶ Броз. Фојн. 18, Ијешћ. 132, Извј. 237.

²¹⁷ Пав. Леп. 369.

²¹⁸ Брабец. Особине 49.

у једном случају нема Вукова изговора, то је много већа разлика између јужне и средње Босне, на једној страни, него између бз., ком. и сих. према их., на другој. Три говорна типа — бз., ком. и сих. — по замјенама дугог наглашеног јата су најближа их., а јб. је на средини Вуковићевих и Павешинеких разлика у Лепеници. Ако се има у виду цјелина бх. слике од западне Херцеговине до Дрине,²¹⁹ видљиво је (без обзира на разлике у биљежењу и методолошке поступке) да су појасевн једнословних замјена међу владајућим двословним повијени око највећих бх. градова (Сарајево, Мостар, Тузла). Сродност Шурминових запажања и ових резултата на дистанци од једног вијека оспорава претпоставку да ће двосложне замјене бити сведене на једнословне.

62. Префикс прѣ у композитама има дублете *прије-* (рејеђе) и *пре-* (чешће).

а) *Прѣ* > *прије-*:

пријевод Ти Мј, *пријеглед* Мј;

пријех Ра Вр, *пријех* Св, *пријехи* Св, *пријехемо* Чу Це;

пријетечно К, *пријeko* Ло, *пријeko* Лу.

б) *Прѣ* > *пре-*:

превоз Св, *превоза* Хр, *преглед* Гр, *пресједник* Ву Б, *пресдник* Б, *преседника* Л Тн, *Пресједница* Гр, на *Преседници* Вл;

прећ Бо.

в) *Прѣ* > *при-*:

пријетечно К.

Овај усамљен примјер, забиљежен у говору Хрвата у СИХ, миграцијски је инфилтрат из сјеверозападне Херцеговине.

63. Семантичка опозиција међу префиксима *пре-* и *при-* неутралисана је на штету *при-* само у хаџићком крају. У томе је генетска веза између јб. са средњом и источном Босном.²²⁰ У остатку јб., затим у ком. и сих. опозиција се чува. Сада је јасно да *пре-* мј. *при-* и обратно налазимо као недоследну особину од средине тузланске области²²¹ до пл. Бјелашнице и Игмана.

Сви примјери су само из говора Муслимана:

²¹⁹ В.: Пецо Јекавс. *оазе* 287-288, Буна 170-171, *Ортијеш* 5-6, ГП 231, ГНХ 14-16, 47, 50, ЦХ 297, 303; Вуковић П — Др. 12-18, Жена 47; Броз. *Фојн*. 18, *Ијешћ*. 132, *Извј*. 237; Брабец *Особине* 48-50; Јахић *Босна* 177; Шурмин *Сарајевски* 188; Ваљ. *Вис*. 323; Пав. *Леп*. 369.

²²⁰ Исп.: Броз. *Извј*. 337, *Фојн*. 32, *Ијешћ*. 133; Вуковић *Кр.-леп*. 291; Пав., *ор. cit.*, 327; Брабец, *ор. cit.*, 51; Ваљ., *ор. cit.*, 325; Куна *Лаштр*. 75; Ђорђ. *МД* 94. Факултативне варијанте *при-* и *пре-* јављају се и у другим штокавским говорима. В. код Р. Симића, АФФ 11, 407.

²²¹ Брабец, *ibid*.

прекивале (= *прикивале*) Љу, *прёкрио* (= *прикрио*) Бе, *прёпадали* Бе, *прётисни* Љу, *прётискови* (= *лемезови*) Љу, *премџјетит* Гр, *прёвићела* (= *привидјела*) Ле, *препдвиди* (= *приповиједај*) К.

Има и један обратан примјер из говора Хрвата:

прѣгнѣ (= *прегне*): *Нѣка се нѣко прѣгнѣ*. Та.

Са овима не треба мијешати ријетке хрватске икавизме у сих. и јб. (т. 99): *припѣ се* К, *прибацѣват* Та. Флукутирајући изговор *пре-* мј. *при-* примијењен је давно чак и у икавским микродијалектима у западној Босни.²²²

Пошто се ареал ове изоглосе поклапа са ареалима других иб. дискриминанти, вјероватно је да се ради о архаичној особини чији су узроци фонетске природе.²²³

За опозицију *при-* : *пре-* у бз. и сих. има много потврда, а њих овдје не биљежим ради штедње.

64. Супституенти дугог ненаглашеног јата су: *ије*, *ијѣ*, *ијѥ*, *ијѧ* и *јѥ*. На цијелом подручју преовлађују двосложне замјене над једносложним у односу 3:2 (у јб.: 3:4, у бз.: 5:3, у ком.: 2:1, у сих.: 2:1). Јужнобосански говор се издваја између осталих по томе што су у њему једносложне замјене освојиле. У ком. и сих. двосложних је двапут више од једносложних, а бз., с владајућим двосложним, стоји на средини између јб., на једној страни, и ком. и сих., на другој. По неколике их. двосложне замјене (*ијѣ*) забиљежене су само у бз. и сих.

65. *ѣ* > *ије*:

Јб.: *ѣ* *дѣије* Де У, *пѣ* *дѣије* Де, *кѣријен* Де, *ѣдњијела* Дур, *ѣднијели* Дур, *ѣ* *прије* ДБ Де, *пѣслије* Љу, *ѣ* *снијег* Ло;

Бз.: *нѣ* *бијелѣ* Ку, *нѣ* *бијел* Кз, *нѣ* *бијелѣг* Ку, *ѣ* *дѣије* Је Пе Ра, *ѣ(д)* *дѣије* Вл, *нѣ* *дѣије* Ар, *сѣ* *дѣије* Кр, *дѣијека* Ку, *дѣднијет(и)* Ми Вл ГЉ Ти, *дѣднијела* Пе, Вл Је, *дѣднијели* Вл, *пѣ(д)* *дријен* Ти, *зѣувијек* Мј, *ѣ* *лијевѣј* Ар, *ѣлијево* Р, *мѣлоприје* Об, *нѣјприје* Кр Бо, *нѣјприје* Б, *нѣјприје* Об, *нѣднијела* До, *нѣпријед* Л, *дѣадѣије* ГЉ, *дѣднијет(и)* Вл, *дѣдније(ти)* До, *дѣднијела* Св, *дѣднијеће* До, *пѣднијела* Вл, *пѣслије* Об, *прѣднијела* ГЉ, *прѣдѣиједѣ* се Гр, *сѣзрије* До, *сѣмријет* Св, *ѣ* *сеијет* Је До, *ѣ* *сијено* Кр, *ѣ* *сијено* До, *ѣ(д)* *снијег* Св, *ѣ* *снијег* Св, *ѣ* *стијене* ГЉ;

Ком.: *ѣ(д)* *дѣије* Ра, *дѣднијет(и)* Ра, *дѣднијет* Ра, *нѣпријед* Д, *ѣ* *ријеч* Ра, *дѣ* *ријекѣ* Каш, *нѣ* *за* *стијене* Кош.;

²²² Руж. ИГЗБ 6; исп. и Пецо И-шћа I 125.

²²³ Уопштавање *пре-* мј. *при-* се објашњава: (1) утицајем икавских говора на ијекавске (Вајан *Злат.* I 126; Пецо, *ibid.*; Б. Николић, ЈФ XXVI, 15; Јахић *Босна* 195), (2) губљењем осјеђања за вриједности јата и семантику односа (Решетар *Зборник* 160; Вуковић *Ист.* 82; Георг. *ЛП* 140) и (3) избјегавањем хомонимије у икавским говорима (Скок *Рјечник* 39).

Сих.: од бијелог Лу, и двије Лу, на двије Крч, по двије Крч, донијет(и) Лу, донијет(и) Ум, донијела Ум, изнијет(и) налијепо К, не мијешамо Крч, напријед Це, напријед^т Чу, напријед Це, излијечити Бр, измијени Ум, донијела Бр, донијели Це, отприје К, нџа стијене Ум, понијет(и) Бр, Крч, понијет Ум, џа свијета Вр, прѣко свијета Вр, џ(з) снџега Ум, џ(д) снџега Ум.

66. Ћ > ијѣ:

Бз.: донијели Об, одријѣчу Б, процијѣп Л;

Сих.: понијет(и) Крч, процијѣп Лу.

67. Ћ > ијѣ:

Јб.: двоцијѣвкѣ Гл, двоцијѣвку Дур, на дијел Јбу, донијела Ло, нанијѣ(ти) Та, најпослије ВБ, напријед ДБ, подијѣлимо се Ву;

Бз.: донијела Ку Пе, донијели Зе, извијѣсти Вл, измијѣшан Об, од костријѣти Об, и лијѣву Л, напријед Ар ГЉ, обијѣсти Тп, донијела Ку, донијели ГЉ, приповијѣтка Л, промијѣњен Вл, процијѣк Б, процијѣдити Гр, процијѣди Хр, разлијѣгну До, разумијѣм Об, на ријѣку Об, на сијѣно Мп, љ сијѣно Мп Ду, пџ(д) стијѣне ГЉ, нџа стијѣне Св;

Ком.: из Бијелог Пџа Д, донијело Каш, донијели Каш, изнијѣнемо Рп;

Сих.: ис Кџријѣна К, џеријѣ Вр, процијѣвнѣ Сп, по ријѣч Крч.

68. Ћ > ијѣ:

Јб.: из двоцијѣвкѣ Гл, донијет(и) Ја, донијела Ло, донијели ВБ, изнијѣ(ти) Де, напријет Ло, одријѣши се Це, пџнијет Јбу, пџнијѣсно Це, процијѣдим Ја, процијѣде О, пџ ријѣч^т Ка, џ сијѣно Ка, на снѣјѣ ВБ;

Бз.: на бијелог Ку, љ Бијѣлом Пџу Р, на брѣјѣ Р, дџнијет(и) Ле, дџнијела ГЉ, зџмијѣтити Зе, зџмијѣшам У, зџмијѣшамо У, излијѣчит У Је, измијѣшѣј Об, измијѣшѣни Бо, изнијѣли Р, џцијѣди се Ар, на лијѣву Л, напријед Пе Л, напријед Вл, нацијѣпѣш Ду, дџнијела ГЉ, одупријѣт(и) Вл, џко сијѣна До, нџа стијѣну Оц, нџа стијѣне Оц, пџмријѣне Је, пџнијет(и) Л, примијѣти Об, промијѣшѣј Мј, промијѣни Р, процијѣпом Б, пролијѣнеш Об, љ ријѣку Гр, растрѣјѣзни се Зе, разумијѣм Об, зџ сијѣно Хр, љ стијѣне ГЉ, нџа стијѣне Оц Тп Ко, пџ(д) стијѣне Оц ГЉ;

Ком.: из Бијелог Пџа Рп Д, дџнијели Каш, љ стијѣне Рп;

Сих.: од бијелог Лу, вјеројсповѣјѣсти Вр, дџнијели Крч, зџлијѣпѣн Це, љ Осѣјѣку Лу, крџа свѣјѣт К, прѣко свѣјѣта Бр, на срѣјѣду Чу, џстијѣло По.

69. Ћ > јѣ:

жѣвијѣ Хр, мѣјијѣ Зе;

мѣлијѣ Јс, ѣнијѣ Об, стѣријѣ Об, свѣјијѣ Л;

ѣмам ѣвија Гр (т. 389, нап. 872);

вѣликијем Вл, на дрвенијем Кр, пѣ(д) другијем Оц, под дрѣгијем Об, жѣвијем Мј, под јѣднијем Тн, с јѣднијем Вл, с јѣднијем Зе, за кѣкијем Вл, мѣјијем Је, у мѣјијем Тн, нѣшијем Л, нѣкијем Тн, у нѣкијем Тн, ѣвијем ГЛѣ, ѣвијем ГЛѣ, с ѣвијем Б, пѣ (ѣ)вијем Тн, у (ѣ)вијем Ле, у ѣвијем Св, сѣ тијем Је, ѣнијем Оц, ѣнијем Тн, с ѣнијем Пе Бо Тн, с ѣнијем Ку, Тн, пѣд ѣнијем Мј, пѣд ѣнијем Мј, у ѣнијем Св, у (ѣ)нијем Тн Ку, с пѣкѣнијем Вл, с правослѣвнијем Вл, с пѣвијем Бо, пѣд свѣкијем Ку, са свѣкијем Мј Л, свѣчијем Ду, са свѣчијем Св, сѣмијем Ду, са свѣјијем Ду Бо, стѣријем Пе, у тѣкијем Л, за тијем Ја Тн Оц Сп, ѣ тијем До, пѣ тијем Ку Оц, сѣ тијем Б, сѣ тијем Је Зе Сп, у тијем Б, у цѣрскијем Ку, нѣ за чијем Тн;

Ком.: ѣријем Д, ѣ горијѣ Д, зѣбитијѣ Ра, у мојие Рн, нѣкијѣ Ра, ѣвијѣ Каш, ѣкрѣстијѣ Ра, рѣнијѣ Ра Каш, тѣкијѣ Д;

зѣ другијем Д, жѣпскијем Ра, под јѣднијем Каш, с јѣднијем Ра, нѣкаквијем зѣхом Д, у ѣвијем Д, у (ѣ)нијем Рн, тѣретнијем Д;

Спх.: ѣвијѣ вѣжнијѣ стѣвѣри Ум, вријѣднијѣ Ум, гѣлијѣс Ум, дрѣгијѣ Це, Ёминовијѣ Ум, зѣкастијѣ Ум, јѣхаѣијѣ Чу, крѣнијѣ Крч, ѣд крѣнијѣ Крч, лијѣнијѣ Ум, мѣрѣвијѣ Бр, нѣкијѣ Чу, нѣшијѣ Чу, нѣкијѣ Бр Ум Сп, нѣкакијѣ Це, ѣнијѣ Лу Ум Чу, ѣплѣтенијѣ Це, ѣстѣлијѣ Це, рѣнијѣ Це, свѣкијѣ Крч Сп, свѣкакијѣ Ум, свѣијѣ Бр, цѣрнијѣ Ум;

стѣријѣ Сп;

дрѣжѣвнијем Лу, дрѣвенијем Це, пѣ(д) дрѣгијем Бр, у зелѣнијем Ум, ѣстијем Це, с јѣнијем Бр, кѣијем Бр, кѣлѣскијем Це, мѣхѣкијем Вр, нѣшијем К, са нѣкијем Бр, с ѣвијем Бр, ѣнијем Ар Чу, с ѣнијем К Бр Вр Чу, с ѣнијем(м) Бр, с ѣѣнијем Ум, пѣвијем Ум, пѣстијем К, свѣјијем К Це, са свѣјијем Лу, свѣкијем Це, сѣ тијем Сп К.

71. Резиме рефлѣкса дугог јата приказујем трима табѣлама са ѣсновним ѣлементима: говорни типѣви, варијѣцијѣ замјѣна, број потврѣда. Тако систематизѣвани резултѣти илуструјѣ изѣглѣсе унутрѣшње дифѣренцијѣцијѣ терѣна, ѣднос мѣђу рефлѣксима и мѣђу ѣднонима, тѣ ступњѣве процѣса дуђѣна другог слога замјѣне у зависности ѣд прирѣде ѣкѣнта.

а)

ѣ	Јб.	Бз.	Ком.	Спх.	Свѣга
ѣје	42	127	17	50	236
ѣјѣ	0	1	0	5	6
ѣјѣ	30	58	4	18	110
ѣјѣ	25	18	0	8	51
јѣ	5	3	0	3	11
Свѣга	100	207	21	94	412

б)

Ћ	Јб.	Бз.	Ком.	Сих.	Свега
ије	31	124	13	75	243
ијѐ	103	189	16	42	350
ијѝ	16	27	1	1	45
јѐ	9	7	0	2	18
Свега	259	347	30	120	756

в)

Ћ	Јб.	Бз.	Ком.	Сих.	Свега
ије	10	47	7	26	90
ијѐ	0	3	0	2	5
ијѝ	8	25	4	4	41
ијѝ	14	42	4	9	69
јѐ	11	5	1	7	24
Свега	43	122	16	48	229

Табеларни прикази, а и грађа, показују да ЈБ и СИХ у погледу рефлекса дугог јата чине прелаз између их. и сб. говора. Варијанте замјена иду од Вукових до разговорних у урбаним срединама. Досадашња знања о јатовим замјенама на ијкавском подручју не дају за право онима који су готови да ове друге замјене прогласе стандардом.²²⁹

СИХ са владајућом класичном ортоепском нормом *ије* (< Ћ), *ијѐ* (< Ћ) и *ије* (< Ћ) издваја се из комплекса. Објашњење томе в. у т. 61.

Процес *иѐ* > *ије*, изгледа, условљен је природом акцента и фонолошким контекстом.²³⁰ Решетар је добро закључно да је "dugo ě već u prvoj polovini XVI. vijeka bilo ... dvosložno u krajnjem otvorenom slogu ... i u završecima pronominalne i adjektivne deklinacije..."²³¹ Тиме се могу објаснити разлике међу јатовим замјенама у примјерима типа: *ѝмā ѝ висѝкије* : *дѝнијѝла* / *дѝнијѝла* / *дѝнијѝла*. Због тога су у ЈБ и СИХ у замјеничко-придјевској промјени оба слога двосложне замјене кратка, док други слог дугог ненаглашеног јата може бити и дуг. Природом акцента, фонетским окружењем и дифтоншком дужином може се објаснити неравномјерност замјене јата под дугоузлазним и дугосилазним акцентом према стандарду, тј. дијалекатска слика гдје класична замјена *ије* (< Ћ) још увијек преовлађује у сва четири идиома, а *ијѐ* (< Ћ) само у сих. Чињенице да у етничком супстрату СИХ има и средњовјесковних изгнаника (в. т. 17

²²⁹ Исп. нпр.: D. Brozović, *O nekim načelnim pitanjima pravopisne i ortoepske norme*, Jezik XX, 12-19, *O ortoepskoj vrijednosti dugog i produženog jata*, Jezik XX, 65-74, 106-118, 142-149; S. Pavešić, *O izgovoru i pisanju ijekavskog refleksa dugog jata*, Jezik 4 (1974-1975), 111-117.

²³⁰ В. нап. 199. Исп. и Т. Maretić, *Da li je ili ije?*, Nastavni vjesnik II, 151.

²³¹ Rad 248, стр. 134. Исп. и Георг. ЛП 143.

и 27) и да овдје и данас владају стандардне замјене двосложног јата — наводе на закључке да су и у ЈБ ове замјене увијек биле двосложне, а да су једносложне новија појава, настала дјеловањем разговорног језика Сарајева на околину.

Истраживање, међутим, не потврђује Решетарево учење да западна зона ијекавског подручја (ту је и Сарајево) има "за prasl. vokal *ě* u dugim slogovima jednosložan refleks, naročito ako ti slogovi nijesu akcentuirani, a gotovo redovno kad su pod uzlaznim akcentom",²³² нити Вуковићево да је у бх. ијекавским говорима, сем градова, свуда двосложан, Вуков изговор.²³³

Прелазност подручја у међудијалекатским односима илуструје компаративни преглед окружења према јб. и сих:

	ѣ	ѣ	ѣ
ИХ	ије, ијѣ	ије, ије	ије, ије
ЦХ	иѣ, јѣ, ијѣ	иѣ, јѣ, ијѣ	иѣ
Пива	ије	ије, ијѣ	ије
ИБ	ије (иѣ, јѣ)	ије (иѣ, јѣ)	ије, ијѣ, (јѣ, иѣ)
Фојница	иѣ, иѣ, иѣ	иѣ, иѣ, иѣ	иѣ, иѣ, иѣ
Сарајево	ије, (јѣ)	јѣ	јѣ
СИХ	ије, ијѣ	ије, ије	ије
ЈБ	ије, ијѣ, ијѣ, јѣ	ије, ије, ијѣ, јѣ	ије, јѣ, ије, ијѣ
Бз.	ије, ијѣ	ије, ије	ије, ијѣ, ијѣ
Ком.	ије, (ијѣ)	ије, ије	ије, ијѣ, ијѣ

Преглед показује: (1) да је јб. мост између их. и иб.; (2) да су ком. и бз. идиоми веома блиски их. (разлике су у дужини другог слога замјене); (3) да није сих. *ије* (< *ѣ*), поред *ије*, мј. их. *ије* и *ије* (< *ѣ*) мј. *ије* и *ије*, између сих. и их. би се могао ставити знак једнакости.

72. Јат у кратким слоговима, у зависности од фонетских позиција, има замјене: *је*, *е* и *и*.

73. *ѣ* > *је*:

бјѣжѣ ГЛѢ Каш, *бјѣжѣ* Вл ГЛѢ, *бјѣжѣ* Бр, *бјѣжѣ* ДБ Бс ВБ Ја У Пе Ле Вл Ку Каш Д Лу По, *бјѣжѣ* Л Ар, *бјѣжѣ* Л Ар Сп *бјѣжѣ* Ду, *бјѣжѣ* Ку, *бјѣжѣ* Ар, *бјѣжѣ* Дур Ар Л Вл ГЛѢ Ум, *бјѣжѣ* Чу Лу, *бјѣжѣ* Тн, *бјѣжѣ* се Бо, *бјѣжѣ* (= огртач) Л, *бјѣжѣ* Бс, за *бјѣжѣ* Ле, по *бјѣжѣ* Та, *бјѣжѣ* (в. нап. 4) Р, *бјѣжѣ* У, *бјѣжѣ* Л, *бјѣжѣ* Р, од *бјѣжѣ* Ар, у *бјѣжѣ* Ле Ар, у *бјѣжѣ* Рн, у *бјѣжѣ* Ар

²³² Rad 272, стр. 111.

²³³ В. Међујез. додир, 164-176, Бх. типови, 26.

Ти, бјелџераб Вр, бјѣлац (= огртач) Л, бјѣху Ар, бјѣше Ду ГЛЈ Је Ар Вр, бјѣше Мј Ар Чу, њбјеглица Ја, њбјесѣ До, њбјесѣ се Чу, њбјеси Де По, њбје Ар, с њбје Ву, прѣбјећ Ву, прѣбјегѣ Ву Бо Је, прѣбјегло Об, пѣбјећ Ву Ку Д, пѣбјегнѣ Р, пѣбјегнѣ Ар, пѣбјегнѣмо ДБ Ја ГЛЈ, пѣбјегне Де Ле Хр Св Ти, пѣбјегне Ја Вл ГЛЈ Је Об, пѣбјегоше Ти, пѣбјегни Де Зе Ти, пѣбјегѣ Ву ВБ Бе Ми Ле Л Вл ГЛЈ Об Ум К, пѣбјегла Ку, пѣбјегло Вл ГЛЈ, пѣбјегли Вл ГЛЈ По, сѣбјел ГЛЈ; вјѣмбају се Ка, вјѣверица ГЛЈ, вјѣнчат се Та Мј, вјѣнчат Д, вјѣнча Гл, вјѣнча Пе, вјѣнча се Пе Мј Зе Оц До, вјѣнчамо се Мј, вјѣнчају Ја, вјѣнчај Лју Гл, вјѣнчај Зе Св, вјѣнча Пе, вјѣнча Об Бр, вјѣнчаћу Бр, вјѣнчаваат Ја Ар, вјѣнчава се Хр, вјѣнчали се Кр, вјѣнчава Пе, вјѣнчава У Зе, вјѣнчавамо се Гл, вјѣнчавамо Бо, вјѣнчавамо се Ар Ти, вјѣнчавамо Мј, вјѣнчаеш Ле, вјѣнчање Ја Хр За До Оц Кр Св Ра К, вјѣра Л Це Крч Ра, вјѣре Бе, вјѣру Чу Бр, њ вјеру Чу, вјѣрујем К ДБ, не вјерујем Ку, вјѣрује Ву Ду, не вјерује Ка Мј, не вјерује Ду, не вјерују Об, вјѣровѣ ГЛЈ Вл, вјѣровамо Об Ра, не вјеруј Чу, вјѣруј се Ка, вјѣрујте Сп, вјѣрским К, вјѣройсповѣст Вр, вјѣройсповѣсти К, вјѣроватно Је Об, вјѣровања Об, вјѣронѣку Каш, вјѣтар Пе Ле Б Је, вјѣтра Ум Пе, през вјѣтра Пе, према вјѣтру Б, на вјѣтар Ду, вјѣчито Ти, вјѣшит Та, вјѣш Је, вјѣштина До, вјѣшај Кр, жѣвјети Об, жѣвјела У, жѣвјели Је, њжѣстан Хр, њжѣснѣ Хр, њжѣсно Хр, њжѣштава Б, мѣвјед Каш, нѣвјеста Ву Бе Ку Ти Лу Ум Крч, нѣвјестѣ У, нѣвјести О, нѣвјесту Бо, нѣвјесте Ти, наѣвјероватније Об, ѣвјерѣ Пе, ѣвјерена Пе, свјѣдок Зе, свјѣдока Гл Бр, свјѣтло Ум, свјѣтла Де, свјѣски Каш Ми, свјѣског Вл, свјѣском Ти, ѡвјѣрава се Чу, ѡвјѣрио Ри, ѡвјѣнча Каш, свјѣтови Бе, чѡвјек Бе Оц, чѡвјека Це;

добронѣмјерније Кр, зѣмјерити Ум, ѡмјѣнама Је, ѡмјѣне Об, ѡмјѣрѣ Ја Ле, ѡмјѣри Ле, мјѣсто Лју Бе Де Пе Ми Вл ГЛЈ Б Бо До Оц Каш Сп Це К, мјѣсто О ДБ Вл Б, мјѣсту ГЛЈ Б, Ку Це Мр Св До Вр, по мјѣсту Ти, ѡ нашѣм мјѣсту Д, ѡ ѡѣм мјѣсту О, мјѣста (Нпл) Ум Крч, ѡ мјѣсто Ра, мјѣсто пѣвѣ Д, мјѣсто дјѣта Та, мјѣсѣц Ло О ДБ Гл Ле Бо Ку Ти Ри Ум По, мјѣсѣца О Та ГЛЈ Б Мј Св Зе Р Ра Ум, мјѣсѣцу Ло, ѡ мјѣсѣц У, нѣ мјѣсѣц Зе, на мјѣсѣц Ти, ѡ мјѣсѣц Р, по мјѣсѣц Св До, у мјѣсѣцу Гл, прина мјѣсѣцу Ти, мјѣсѣцу ДБ Б Је, Вр К Ка У Вл Бо, мјѣсѣцима Бе, по мјѣсѣцини Ло, мјѣсечно ДБ Чу, мјѣсечно Р, без мјѣре Л, мјѣру Је, мјѣри О, мјѣriamo ДБ, мјѣшалѣцу Гл, мјѣшина До, мјѣшинѣ До, мјѣшине До Д, у мјѣшине Д, пред Мјѣшинѣца Де, на мјѣсти(ти) Ум, на мјѣст Де, на мјѣстим Бо, на мјѣстим се Об Ра, на мјѣсти се Лју, на мјѣсти Ар, на мјѣсти Ја, на мјѣстио ГЛЈ Ум Де, на мјѣстѣ се Де, на мјѣстите Чу, на мјѣрно Ја, на мјѣне Бе, с на мјѣром Об, на мјѣрава Крч, на мјѣшта Ја Бе, на мјѣштаима ДБ, примјѣнују Бе, на примјер ГЛЈ Зе До Оц, примјер По, размјерѣ Р, размјѣри Це, размјѣри Лу, смјѣти Каш, смјѣла ВБ Бо Наш, смјѣло Бе Гр, смјѣло се Кр ГЛЈ, смјѣли Д, не смјѣдо(х) Ду, не смјѣде Ле, смјѣне Гр, смјѣри Лу, ѡмјѣли Ра;

зѣнјеват О Та Лју Бе Ка ВС Гл Ја У Пе Гр Ми Р Кач Д Сп Бр, зѣнјевѣ Дур Бе, зѣнјевају ВБ СВ, зѣнјевѣј К, зѣнјевѣ Де Зе Д, натпјѣвавају О, пјѣват Ја Цу Крч По, пјѣваш Д, пјѣва О Об ХР Д Сп Вр Чу, пјѣва се

Кр Оц Д, *не пјевā се* Св, *пјевāмо* Крч, *пјевāју* О Де Је Хр Зе Оц, *пјевō* Чу, *пјевало се* Љу Оц, *пјевале* Дур Ду Кр Мј, *пјевали* Љу ВБ Де Вр, *пјевāј* Дур Чу, *пјесма* Дур Зе Св До Р Оц Ри Каш Сп Ум Бр Крч Сп Каш, *пјесми* Дур Љу Бе Ар Дје Вр Чу Крч, *пјесму* Ло, *пјесну* Чу, *са пјесмōм* Гл, *пјесме* Дур О Хр Зе Оц Ри, *пјесне* Љу Ум, *пјеснū* Љу, *пјевāнија* Ле, *пјевāње* Оц, *пјевач'* Љу, *пјенушат* О, *пјешац* Ка, *пјешāци* О Љу, *пјешци* Љу, *пјешци* Ка, *пјешāкā* Ка, *пјешāцима* До, *пјешкē* Ду, *пјешē* Кр Св До Ло Џе Лу Ум, *пјешē* Ло Та Хм Крч, *пјешкē* По, *прōпјевāју* Св, *пјешāчкā* Ле До, *пјешāдија* Бе, *спјевō* Вр, *упјенū се* Д, *не успје* Об, *успјела* Ку, *успјешниē* Ар;

гōрје (= горе) Љу, *гōрјела* Зе, *загōрјела* Ду, *изгōрје* Мј, *изгōрјела* Р, *обазрјē се* Пе, *остарјела* Бо, *остарјело се* Гл, *пригōрје* Лу, *прōстрјем* Де, *рјешāват* Ву, *рјечица* Оц, *рјēхемо* Сп, *старјешина* Крч.

74. Примјери из групе *рје* < *ѿ* захтијевају два објашњења:

а) Уз књижевно *горјети* и изведенице иде и *горети* (т. 94). Према стању у јб. и сих. овај тип је и даље споран.²³⁴ Метатеза у секвенци *рј* није примијењена.²³⁵

б) Архаични ликови *обазрје се* (стсл. *объзръѣти*) и *прострејем* (стсл. *прострѣти*) имају аутентичан рефлекс, који књижевни језик не прихвата пошто испред *р* стоји консонант. Оба примјера су из трновског краја.²³⁶

75. Групе *тје*, *дје*, *сје*, *зје*, *цје* имају диференцијално теренско и национално обилежје. Муслиманске говоре раздвајају на три комплекса: ЈБ и трновски крај (1), Загорје (2) и Бјелимџи, Комска жупа и СИХ (3). У ЈБ и трновском крају остају неизмјењене. Тако је и у *пјешћ.* *иб.*²³⁷ Преко загорског моста (између р. бистрице, Љуте и г. Неретве) прелива се ослабљен талас неизвршеног јотовања, да би се у трећем комплексу — међу кањонима Љуте и Ракитнице, и у СИХ — готово изгубио (карта бр. 7).

Другачија је слика у говору Срба. На једној страни су ЈБ и узак појас низ долину Трешанице у СИХ, гдје је половина лексичких јединица са измјењеним непалаталним сугласницима, у процесу међунационалне адаптације, уступила мјесто групама са јотованим пловизмом или аффрикатом, а на другој читав комплекс ЈБ и СИХ са нч. приликама.²³⁸

У Хрвата су ове секвенце претежно неизмјењене.

У свему овоме нема ничег нејасног пошто је позната миграциона сли-

²³⁴ В. шире о овоме: А. Пецо, *Судбина кратког ѿ у ијекивским говорима штокавског дијалекта*, ЈФ ХХІІ, 247-264; Ј. Вуковић, *Горјети или горети*, НЈ II, 176-180; М. Стевановић, *Неки "спорни" јекавизми*, НЈ IV, 83-98; А. Пецо, *Још нешто о "спорним" јекавизмима*, Стварање 3, Цетинје, 1955, 154-157.

²³⁵ В. Пецо *Из језика* 43.

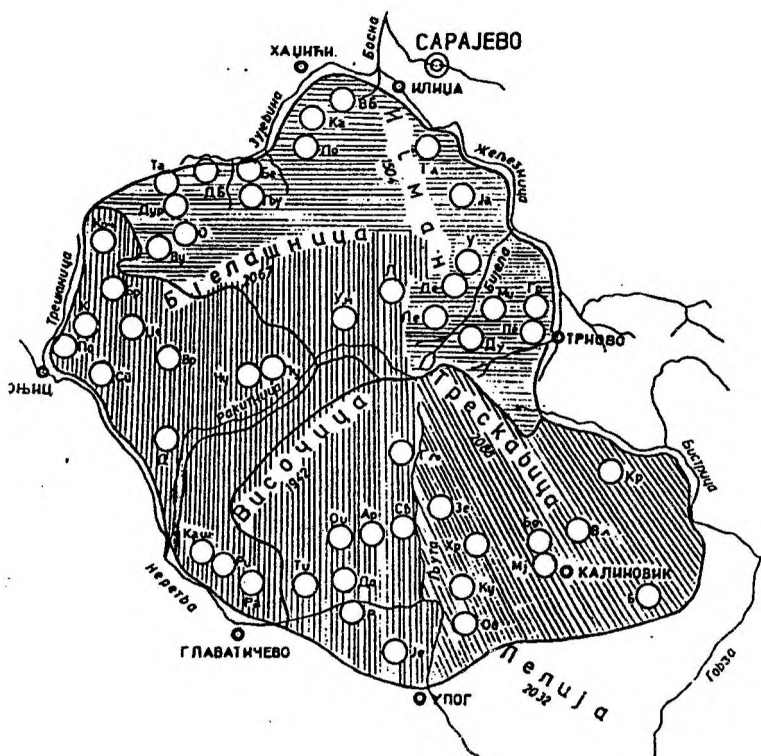
²³⁶ Оваквих примјера има више у *иб.* Исп. Броз. *Пјешћ.* 133.

²³⁷ Исп. Броз., *ор. cit.*, 138.

²³⁸ Исп. Пецо *ГЛХ* 61-68.

ка (т. 22-30) и положај подручја у међудијалекатским односима (т. 9-10).
В. још о овим питањима у т. 78 - 91.

Карта бр. 7: Групе *Тѣ*, *Дѣ*, *Сѣ*, *Зѣ*, *Цѣ* у говору Муслимана

ЛЕГЕНДА

- Нејотовани облици
- Мијешање јотованих и нејотованих облика
- Јотовани облици

Како ни у једном ијекавском говору штокавског дијалекта нема укрштања јотованих и нејотованих дискриминанти у овом степену, потврде су класификоване по народима (Срби : Муслимани : Хрвати), описаним просторним комплексима и фонетским секвенцама.

75. Групе *Тѣ*, *Дѣ*, *Сѣ*, *Зѣ*, *Цѣ* у говору Муслимана

ЈБ и трновски крај:

76. Групе *Тђ, Дђ, Сђ, Зђ, Цђ* у говору Срба:

ЈБ и СИХ: *отјера̀на Це, стјѐла Ја;*

дјѐца О ДБ ВБ Ја Пе Це Крч, дјѐцѐ ВБ Ја, дјѐци ВБ Ја, дјѐцу ВБ, дјѐцо ДБ, дјѐвѐр Крч, дјѐвѐјка ВБ Ја Крч, дјѐвѐјка О, дјѐвѐјку Це Крч, дјѐвѐјку Крч, дјѐвѐјке Ја, дјѐвојакѐ ВБ, здјѐле ДБ;

засједи Ја, осјетио ДБ Пе, осјетили ДБ, осјекли ДБ, осјекоше Ја, подсједѐмо Ја, подсједљ Крч, подсјекѐ Пе, подсјетѐ Пе, подсјету Пе, подсјекли ВБ, прѐсјекли ВБ, сјѐме Це, сјѐст ВБ Ја Пе, сјес О, сјеђет ВБ, сјѐдим ДБ, сјѐдем Пе, сјѐди Крч, сјѐди́мо ДБ, сјѐдѐмо Ја, сјѐде ДБ У Крч, сјѐду О, сјѐди ДБ Ја, сјѐдај ДБ, сјѐдио ДБ Це, сјѐћам се ВБ Ле, сјѐћаш се ДБ, сјѐћ ДБ, сјѐкло Ја, сјѐкира Пе, сјѐтујѐ Крч, сусједнѐ Це;

цјѐпало О ВБ Ја, цјѐпкѐш Ле;

Бз. и ком.:

на Сљтјеску Б, Сљтјескѐ Об; дјѐца Вл Б Об;

прѐсједник Б, у сусједнѐм Б.

77. Групе *Тђ, Дђ, Сђ, Зђ, Цђ* у говору Хрвата:

отјѐрали К, стјѐо К, Стјѐпа̀на Ка, тјѐрат Та;

дјѐца По, дјѐцѐ Та, дјѐтта Те, дјѐвѐјка По, дјѐвѐјкѐ По, дјѐтел'на По, кудјѐла Та, свљгдје К;

досјетио К, осјетили По, подсјѐда се По, сјѐст По Та, сјѐт (= сјѐдјети) Та, сјѐдит По, сјѐднѐ По, сјѐде Та, сјѐдите По, сјѐдио Та, сјѐли К, сјѐдо(х) По, сјѐкѐ К По, сјѐкира По, сјѐрнѐ По, старосјѐдилац По, сусјѐди К, усјѐћ То;

цјѐпало По Та.

78. У диференцијалним резултатима јекавског јотовања одсликана је хронологија социјалних и фонетских процеса на комплексу у односу на просторно и дијалекатско окружење, тј. фонетске дискриминанте на синхронијској равни само су последица интерференције вјерских и културних традиција, етничког супстрата и метанастазијских слојева из времена када су се диференцирали у национална бића. Зато стање измјена непалаталних сугласника у вези са јод јата није исто ни по консонантским групама, ни по народима, ни по идиомима (в. табелу фреквенције):

а) у Муслимана:

групе	ЈБ и околи́на Трнова	Загорје	Бјелимићи, Кж. и СИХ
<i>hɛːm̩jɛ (<Тђ)</i>	22 : 24	27 : 8	62 : 0
<i>hɛːd̩jɛ (<Дђ)</i>	36 : 61	40 : 14	169 : 14
<i>ʅɛːs̩jɛ (<Сђ)</i>	8 : 70	26 : 24	152 : 14
<i>ʅɛːz̩jɛ (<Зђ)</i>	1 : 0	1 : 0	1 : 0
<i>hɛːu̩jɛ (<Цђ)</i>	0 : 7	2 : 1	14 : 1

групе	ЈБ и околина Трнова	Загорје	Бјелимџићи, Кж. и СИХ
<i>пље:пје (<Пѣ)</i>	0 : 33	2 : 10	2 : 48
<i>бље:бје (<Бѣ)</i>	0 : 14	1 : 20	6 : 45
<i>мље:мје (<Мѣ)</i>	0 : 24	0 : 17	6 : 46
<i>вље:вје (<Вѣ)</i>	0 : 21	0 : 23	0 : 40
свега	118 : 244	143 : 117	450 : 208

б) у Срба и Хрвата

групе	у Срба		у Хрвата
	ЈБ и СИХ	Бз. и Кж.	
<i>хе:тје (<Тѣ)</i>	15 : 2	36 : 2	3 : 4
<i>ђе:дје (<Дѣ)</i>	57 : 24	73 : 3	6 : 8
<i>бе:сје (<Сѣ)</i>	30 : 40	49 : 2	0 : 20
<i>зе:зје (<Зѣ)</i>	0 : 0	1 : 0	1 : 0
<i>хе:цје (<Цѣ)</i>	1 : 2	5 : 0	0 : 1
<i>пље:пје (<Пѣ)</i>	1 : 20	2 : 8	0 : 5
<i>бље:бје (<Бѣ)</i>	0 : 10	1 : 15	0 : 4
<i>мље:мје (<Мѣ)</i>	0 : 23	0 : 23	0 : 6
<i>вље:вје (<Вѣ)</i>	0 : 12	2 : 26	0 : 5
свега	145 : 133	217 : 79	19 : 49

Кад се свуда искључе обавезне групе *ле* (<Лѣ) и *ње* (<Нѣ), остале потврде за доказ јекавског јотовања немају исту вриједност. Табела фреквенције је основ за пет закључака: (1) рефлексни консонантских група диференцирају се по идиомима и народима; (2) ни један комплекс ни народ немају искључиво јотоване или нејотоване форме; (3) у православних у ЈБ и СИХ равноправне су јотоване и нејотоване форме, а у бз. и ком. два пута је више првих; (4) у муслимана у ЈБ и околини Трнова три пута је већа фреквенција нејотованих ликова, у Загорју их је незнатно више, а прилике у Бјелимџићима, Кж. и СИХ су супротне првој зони; (5) у католика владају нејотовани облици. Све ово потврђују примјери, класификовани по консонантским групама, идиомима и народима.

79. *тје* > *хе*:

1) у Муслимана:

а) ЈБ и околина Трнова: *ддћерām* Ду, *ддћерају* се Ми, *ддћерāj* Ду, *ддћерō* Ми Ду, *ишћерāj* Гр, *ишћерала* Гр, *ишћерāно* Ву, *ндћерали* Јбу, *ндћерāно* Јбу, *дћерат* Де, *дћерāj* Ду, *дћерō* Ду, *ндћерām* Ду, *прћћерām* Ду, *прићћерају* Гр, *ућерām* Ду, *ућерō* Ду; тако и: *лћћело*; *шћћела* Ду;

б) Загорје: *долћћешē* ГЛђ, *ддћерām* Је Хр, *ддћерāмо* Је, *ддћерāj* Ку, *ддћерал(у)* Је, *ишћерашē* ГЛђ, *ишћера* Мј, *нилћће(му)* ГЛђ, *ндћерā* Мј,

наћеро ГЉ, наћерали ГЉ, облеће Је, оћераше ГЉ, одлеће ГЉ, оћера Зе, оћерај Мј, оћеро Мј, полёћесмо ГЉ, Је, поћерај Је, поћеро ГЉ, прёћерати Хр, ућерашё ГЉ, шёћесмо ГЉ, шёћерашё се ГЉ, тако и: Шћепан ГЉ; нё шёде (т. 223), шћдијагу (!) ГЉ;

в) Бјелимни, Кж. и СИХ: долёће Оц Бр, доћерат Р Чу, доћерам Р, доћера се Ар, доћерамо До Ум, доћерај Ти Вр, доћерајте Св, доћеро Р Чу Лу Вр, доћерали Ра, залёће се Лу, заћеро Вр Бр, ушћерат Ум, ушћера Лу Ум, ушћерај До Чу, ушћеро Лу, налёће Л Чу, наћерат Оц, наћера Ти, наћеро Чу Ум, наћерали Вр, одлећеше Ум, оћера До, оћера Ти, оћерај Р Вр, оћеро Св, оћерало Св, оћерали До, поћерамо До, поћерај Ум, поћерали До, поћерали Лу, прёћерали Ри, прићеро Бр, прдоћера Ра, ћерат Ти До, ћера Ум, шћдијаше (!) Лу, шћерам Вр, шћерали Вр Ум, као и: долёћели Чу, одлећела Ум, полёћели²⁴¹ Вр; шћло До, шћла Вр Бр К, нё шћели Св;

2) у Срба:

а) ЈБ и СИХ: доћераш У, доћерамо У, доћерај У, доћеро Це, доћерале ДБ, ушћерај Ја ДБ, ушћеро Ја, наћера Це, наћера Це, оћерај О, поћерај ДБ Ја, прдоћеран ДБ, ћерат О ВБ У, ућерају У;

б) Бз. и Ком.: доћераш Ле Кр, доћерај Вл, доћеро Пе Об, доћерали Пе, ушћерат Ле, ушћеро Пе, наћерат Вл, наћерај Ле Вл, наћерајте Вл, оћерали Вл, поћерај Пе Ле Об, поћеро Пе Б, прёћерам Пе, прёћерали Кр, рдоћеро Кр, рдоћерали Бо, ћерат Пе, ћерам Ле Об, шћеро Ле; тако и: долёћет Б, нё шћек Кр, нё шће Пе, шћла Вл Б Бо;

3) у Хрвата: поћерај По.

80. *оје > ђе:*

1) у Муслимана:

а) ЈБ и околина Трнова: *ђеде* (устаљено је: *дёдо; дёдо био јакџ Ми*; исп. т. 93) *Дур, ђецё Ка, кућёла Дур, прдићед Бе, шукунћед Бе, вићети* (за честе морфолошке икавизме типа *видла Ву Ло, стидит се Ву* в. т. 97 и нап. 284) *Де, вићет Ло Де, вићо Де, виће Де, вићели Дур, ђекад Ло, нёће* (в. т. 94 и нап. 260) *Гл, Де, нйће Гл, ђе Љу Бе, нё знам ђе сам био Де, ђе Ву, ђе ћеш? Де, ђе ли Ка, ђе Ло Дур Ка, ђе Сёвда? Де.*

У примјерима: *мёћед Дур Ка Гл Де, мёћеда Ву Ло, мёћеде Де — ђе- < -двё-* послвије испадања *в*

б) Загорје: *ћёверове Зе, ћёвјка Је Зе, ђецё Зе, ђецу Је, нёћёла Мј Зе, нёћёлё Ку, нёћёлу Хр, вићет Ку Хр ГЉ, вићело се Ку, вићели ГЉ, вёћекан Зе, ђекад Је, нёће ГЉ Је Ку, нйће Је Зе ђе ГЉ Ку, ђе Мј Је;*

ћетелина (исп. т. 94) *Мј Ку Зе, ћетелину Хр;*

мёћед ГЉ Мј Је Ку Хр Зе, мёћеда ГЉ Мј Хр;

сићели Је, сићеле Зе;

²⁴¹ Исп. Пецо ГИХ 62.

в) Бјелимићи, Кж. и СИХ: *ћевѣр* Св Ар Бр Л, с *тѣјем* *ћевѣром* Л, *ћевѣјка* Ар До Оц. Ти Ра Сп Вр Л, *ћевѣјка* Р Ум, *ћевѣка* Ра, *ћевѣјки* Вр, *ћевѣјку* Оц Ра Бр, *ж* *ћевѣјкѣм* Вр, *ћевѣјакѣ* Бр, *ћѣца* Св Ар До, *ћѣцѣ* Р Ра Каш Чу Лу Ум Бр, *ћѣци* Л Лу, *ћѣцу* К Лу, з *ћѣтетом* Ум, *ж* *ћѣцѣм* Св, *жћѣла* Ум, *кѣћѣла* Р Каш Чу Бр, *нѣћѣла* Р Оц Ти Ра Ри Каш Сп Чу, *пранћед* Д, *ћѣкѣ* Д, *поћѣка* Ри, *оћевѣнија* Бр, *вѣћет* Ар Оц Ти Ри Д Чу Лу К, *вѣћѣ(ти)* Лу, *вѣћѣћеш* Ум, *вѣћѣли* Вр, *вѣћѣ* Р Ти Ра Вр Лу, *вѣћѣка* Ра Лу, *вѣћѣкѣ* (т. 94 и нап. 259) Лу, *ћѣкад* Р, *нѣћѣ* Св До Ти Ра Каш Сп Ум, *нѣћѣ* Св До Оц Ти Ра Каш Вр Лу Бр, *вѣћѣ* Ти Каш Д, *вѣћѣ* Ри Чу Ум Бр, *вѣћѣ* Чу, *вѣћѣн* Бр, *вѣћѣнѣ* Вр, *нѣ* *оћѣ* Чу, *нѣ* *оћѣ* Чу, *оћѣ* Р Ти Ри Каш Вр Чу, *оћѣ* Ти, *оћѣ* Ум, *оћѣкаре* Лу, *ћѣ* Оц Ри Вр Чу Ум, *ћѣ-е?* Бр, *ћѣ* До Оц Ти Каш Чу, *Само вѣдѣш оћѣ сљѣјенѣ мѣше* *ћѣ лѣтѣ* К;

*ћѣтелина*²⁴² Ар До Ра Д Бр;

мѣћед Св Ар До Р Оц Ти Ри Каш Д Бр, *мѣћет* Ти, *мѣћѣда* До Каш Д, с *мѣћѣдом* Ар Р Ри Чу, са *мѣћѣдом* До Ум, *мѣћѣди* Лу, *мѣћѣда* Ар Оц Ум;

полѣћѣла Д;

2) у Срба:

а) ЈБ и СИХ: *ћевѣр* Крч, *ћѣверу* О, с *ћѣвером* О Ја, *ћевѣјкѣ* Крч, *ћѣд* ВБ, *ћѣца* У Дѣ, *ћѣцѣ* У Крч, *ћѣци* У Крч, *кѣћѣла* О ВБ Цѣ Крч, *нѣћѣла* О ВБ Цѣ, *нѣћѣлѣ* ВБ, *понѣћѣлѣком* Цѣ, *вѣћет* ДБ, *вѣћѣна* Крч, *нѣћѣ* ВБ Цѣ Крч, *нѣћѣ* ВБ Цѣ, *вѣћѣ* У, *оћѣ* Цѣ Крч, *оћѣна* Крч, *нѣнѣнѣ* Цѣ, *свѣћѣ* Цѣ, *ћѣ* ДБ Крч, *ја* *ћѣ су?* Крч, *ћѣ* *ћеш?* ДБ, *ћѣ* *сте* *отишли?* Крч, *како* *ћѣ* Ја, *ћѣ* Крч;

ћѣтелина Ја Цѣ;

мѣћед О ВБ;

б) Бз. и Ком.: *ћевѣр* Пе Ле, *ћѣвера* Бо, *ћевѣјка* Пе Ле Об, *ћевѣјку* Об, до *ћѣвојачкѣ* *вѣдѣ* Вл, *ћѣвица* Ле, *ћѣд* Пе Ле Б Бо, *ћѣда* Кр, *ћѣду* Пе, *ћѣде* Пе Бо, *ћѣца* Ле Об Бо, *ћѣцѣ* Кр Бо Об, *о(д)* *ћѣцѣ* Кр, *ћѣци* Ле, *ћѣцу* Пе Кр Бо, *и* *ћѣцу* Бо, *ћѣцо* Вл, *ж* *ћѣтетом* Бо, *кѣћѣла* Пе Ле Б, *нѣћѣлѣ* Пе, *нѣћѣла* Пе Об, *пранћед* Ле, *пранћед* Об, *ћѣко* Ле, *ћѣвојачкѣ* Бо, *вѣћет* Пе Бо, *вѣћѣћемо* Вл, *вѣћѣла* Бо, *нѣћѣ* Ле Вл Б Бо, *нѣћѣ* Ле Вл Б Бо, *оћѣ* Об, *свѣћѣ* Кр, *ћѣ-гѣд* (т.247) Кр, *ћѣ* Кр Об, *ћѣ* Пе, Ле, *ћѣ* *ћеш?* Вл;

ћѣтелина Ле Бо Об;

мѣћед Пе Ле Кр Об, *мѣћѣда* Ле Об, *мѣћѣде* Об, са *мѣћѣдом* Пе, *мѣћѣди* Вл, *мѣћѣда* Б;

посѣћет (равноправно је и: *вѣдѣла* ДБ Ја, *стѣдѣт се* ДБ; в. остале потврде у т. 97 и нап. 284) Бо, *посѣћѣли* Бо, *свѣћѣла се* Вл, *сѣћѣт* Вл, *стѣћѣла се* Кр;

²⁴² В. Ђуровић *Приб.* 300 и тамо изведену литературу. Исп. примере у т. 94 под д.

3) у Хрвата: *ћевѣр* По, *неђеља* По, *неђе* К По, *ће* По, *ће* *ће?* Та, *ће* Та.

Само старије облике од *тѣ*, *дѣ*, како показује грађа, имају Муслимани између Иван-планине, Бјелашнице, Зујевине и извора Босне, чиме се потврђује генетска веза јб. и ијешћ. иб. По неколика херцеговачка лика са основама *тѣр-*, *дѣт-*, *дѣд-* не искључују овај закључак јер их у нај-колоквијалнијим лексемама имају и архаични ијешћ. средње и источне Босне.²⁴³ На другој страни, фреквентни односи *ће*, *је* : *тје*, *дје* у остатку ЈБ, на Планини и високој Херцеговини одсликавају степен прелазности остала три идиома између ијешт. их. и ијешћ. иб. у вези са стариначким и миграционим слојевима (в.т. 22-30) и временом палатализације дентала.²⁴⁴

81. *сје* > *се*:

1) у Муслимана:

а) ЈБ и околина Трнова: *бекира* (исп. т. 98 и нап. 290) Ми, *бекиру* Ду, *бекиром* Ду, *бејна* Гр, *победово* Дур, *победимо* Ву, *бес* Ми, *беде* Де, *беди* Де, *бео* (в.т. 98 и нап. 290) Дур;

б) Загорје: *бекира* Мј Је Ку Хр, *бекиру* Зе, *бекиром* Зе, *бејна* Је, *бејна* Мј, *бејам* Је, *бес* Је Ку, *бејим* Мј, *беде* Мј Зе, *бејли* ГЉ, *бејти* се Ку;

закисели се (в. т. 75, 92 и нап. 240) Зе, *кисели* Је, *јукисели* се ГЉ;

в) Бјелимићи, Кж. и СИХ: *бејанање* Лу, *победу* Ти, *пребедника* Ти Л, *бедница* Л, *бекира* Оџ Ти Ра Ри Каш Д Сп Вр Лу Ум Л, *бекире* Р, *бекиру* Ти Св Д Вр Л Бр, *бекиром* Вр, *бејина* Св, *бејме* Ри Д Сп, *бејмена* Сп, *бендкос* Ти, *уејина* Св, у *бејине* Св, у *бејинам* Св, *бејна* вѣна Св Ар РИ Каш Д Сп Вр Лу, *бејна* До, *бејна* Л, *набек* Л, *бе-ће* Д, *бек* Вр Лу, *бечени* Св, *бетит* Вр, *бејам* Ра Сп, *бетим* Сп, *беја* се До Оџ, *бет* Бр, *бетили* Лу, *победу* К, *пребече* Ти, *бедити* Оџ, *бес* Св Ар До Р Ти Ра Ри Каш Д Сп Бр *бед* Л Ар Ум, *бед* До Ти Ра, *бед* Ар Ти, *бед* До, *бедимо* Ум, *беде* К, *беде* Ти Бр, *беди* Л Д Лу Ум, *бед* тѣ Ум, *бете* Д, *беде* Ум, *беја* К, *бедили* Ри, *бејам* се Каш К, *бет* се Ум, *беји* Св, *бечено* Лу;

киселина До, од онѣ *киселине* До, *кисели* кѣпс До Ар Р Каш Сп Вр, *кисел* Р.

И лексеме са основом *СВД-*, упрошћавањем скупа *св*, имају их. ликови:²⁴⁵ *бедок* Ра, *бедока* Ти Ра, *бедоци* Д, о *бедоцима* Ра, *бедоџу* Ра, *победоџит* Ра.

Потврђени су и хиперјекавизми: *беромак* Ум, *беромаштин* Л, *беромашка* Вр.

2) у Срба:

²⁴³ В. нпр.: Броз. *Ивј.* 340, *Ијешћ.* 138 и нап. 73; Пав. *Леп.* 370; Брабец *Особине* 60, 62.

²⁴⁴ Процес је био захватио *д* и *т* већ у XVI вијеку (Пецо *Промене* 166, 185).

²⁴⁵ Исп. Пецо *ГНХ* 62.

а) ЈБ и СИХ: *секира* Ја У Крч, *серна* Ја, *серна* У Це, *осекли* Крч, *поседе* се Крч, *поседемо* Крч, *поседу* Це, *пресекоше* Ја, *сести* У, *седу* ВБ, *седимо* Це, *седемо* Ја Крч, *седају* Це, *седе* У Крч, *седе* Крч, *не бећам* се *сетује* Крч;

кисели ДБ У Це, *кисело* Ја, *кисело* У, *закиселим* У, *покиселимо* Крч, *укисели* се У;

б) Бз. и ком.: *посек* Кр, *победа* Вл, *преседник* Вл Бо Б, *секира* Б Бо Об, *секири* Кр, *секиру* Кр Вл, *секиром* Ле, *осечена* Б, *серна* Ле Об, *серна* Пе, *ост* (< *осјетити*) Пе, *осећам* Пе, *осетио* Пе Бо, *осели* Вл, *поседевала* Вл, *посеко* Б, *просеко* Пе, *сес* Кр, *седем* Пе Ле, *седим* Ле Бо, *седнем* Ле, *седу* Б Бо Ле Вл, *се* тш Б, *сеديو* Б, *сели* Пе, *селе* Бо, *седели* Ле, *сећам* се Кр, *сести* се Вл, *се-ћемо* (= сјећн ћемо) Бо, *секо* Кр Вл; тако и у топониму: од *Пресенице* Пе, *према Пресеници* Пе, *на Преседницу* Вл;

кисели Пе Ле Б Бо Об, *кисело* Б, *кисели* се Ле, *укисели* се Бо.

82. *зје* > *је*: *изедеши* ГЛ, *изели* Гр (М) и *изеде* Об (С). У радном гл. приђеву фреквентнији су морфолошки икавизми (в.т. 96 и нап. 276).

83. *цје* > *ће*:

1) у Муслимана:

а) ЈБ и околина Трнова: *ћепало* Мј;

б) Загорје: *ћепало* Је Ку Хр;

в) Бјелимичи, Кж. и СИХ: *ћедило* Вр Чу, *ћепало* До Р Ра Ри Ум Хр Вр Чу Бр, *ћепаница* Ум;

2) у Срба:

а) ЈБ и СИХ: *ћепало* Крч;

б) Бз. и ком.: *ћепало* Ле Пе Об.

У основн *цвѣт*²⁴⁶ јотовање се не врши.

84. Групе *се* (< *сје*), *је* (< *зје*) и *ће* (< *цје*) су најпоузданији индикатори распрострањања их. дијалекта. Јасно је зашто их нема нико у зони В. Босне — Зујевина — Иван-планина — Бјелашница. Православни који су се овамо доселили прије XVII в., нису их могли ни донијети,²⁴⁷ а они који су стигли касније, изгубили су их у процесу интерференције с већином муслимана. И Вук разликује умекшане спиранте *с'*, *з'*, *ш'* из околине Сарајева (т. 241, нап. 573) од херцеговачког *с*, *з*.²⁴⁸

85. *лје* > *ље*: *биљега* Гр, *брзљебицу* Лу, *а(д) жљево* Д, *жљево* Св, *жљевицу* Об, *кољено* О, *кољена* Р Вл Об По, *с кољена* на *кољено* Ум,

²⁴⁶ Исп. Пецо, ор. cit., 64.

²⁴⁷ О хронологији палатализације фрикатива *с*, *з* и африкате *ц* в. Пецо *Једно поређење* 203.

²⁴⁸ Вук С. Караџић, *Српски рјечник* 1818, Београд, 1964, стр. XIX: в. и Нивн ВР 101-102.

нашеме кољену Јбу, на кољену Ку Ти, до кољенџ Чу, пот кољена Ти К, лѣвак Ми, лѣкара Пе, по лѣкара Ја, лѣкари Ми ГЛѢ, лѣкарима Гр Сп Бо, лѣкобилѣ Бо, лѣто Ло Хр Св До Вр ДБ Зе Ум, за лѣта Гр, прѣ лѣта У, на лѣто Вл, лѣта Ми, лѣтина Гл, мѣкар Де Ја Об, мѣкар О, у мѣкару Ја мѣкара До Гр, у мѣкару О, мѣкару Д, осмѣлетка Ра, плѣва Дур Бс Ка Гл Де Мј Је Ку Св О, плѣве (Апл) Мј, прѣлѣве Бе Ка Дур Гл Де Гр Мј Је Ку Хр Зе Св Ар До Р Оц Ра Сп Ум Бр О, прѣлѣве Ум, прѣлетје Јбу Бе, на прѣлѣве Чу, у прѣлѣве Ду, љ прѣлѣве Ра Бр, лѣб Ја Лу Б ДБ ВБ У Пе Кр Об По, хлѣб Лу Ву Ти Вр, лѣба Ми Р Лу ВБ У Кр Вл Бо Крч, хлѣба Ми Је Зе Ти Чу, нѣ хлѣба Р, хлѣбу Чу, лѣбац Крч;

жѣлезничкѣ Гл, у жѣлезнѣ Вл, жѣлезнѣ Гл, жѣлезнѣ Гл, излѣчиву (в. Прав. 331) Ву, лѣкарскѣ Вл, лѣковита Сп, лѣпши ДБ, лѣвши Крч, лѣпши Це, лѣвшига Јбу, лѣвши Ку, лѣпше Ку, лѣтнѣ Ка До, лѣтнѣ Св Кр Бо, лѣтнѣ Јбу, лѣтнѣ Це, лѣтошнѣ Р;

биљезит Ву, бѣлело²⁴⁹ Пе, вѣлела Бо, вѣлели Бо Де ГЛѢ, завѣлела Бо, забилѣжите Хр, забѣлет Је, залѣчиват (в. Прав. 300) Је, мѣт ГЛѢ Це Об, нѣ мѣт Об, мѣо К, мѣло се О, обилѣжена Ку, обилѣжавѣне Бе, обѣлела ГЛѢ, побилѣлело (= постало бијело)²⁵⁰ Мј, разбѣлела се Је;

дѣле Кр Вл Ло, долѣка Кр Вл, лѣти Ло Хр Ри Ум Пе Кр, лѣтѣс Вл, прѣлетѣс Бе Ка Гл Ку Хр Ар До Ра Сп Бр О, прѣјетѣс (т. 212 и нап. 486), прѣтѣс Гр.

Стандардно лијевати поред лити (в. Прав. 27) нема упоришта у народним говорима. И у ЈБ и СИХ је: залѣвѣна Ку, залѣвѣно Ум, љжлѣва До, лѣва Јбу, налѣва Та, налѣва Та, пѣлѣвај Ду, рѣжлѣвај Ар, рѣжлѣва Д О Ја, рѣжлѣва Мј, рѣжлѣвало се Сп, рѣжлѣвали Ар, сѣлѣва ГЛѢ, љлѣва Гл.

За јотовано л имам н: лѣкове Ја, Пе (С).

86. нје > ње: љ њедра Кз, из Њѣмачкѣ Об, Њѣмачкѣ Об, у Њѣмачку Р Вл, у Њѣмачкѣ Хр Р, зелѣњело се Хр, искѣпњело Св, озелѣњело Ум, поцрњело Мј.

87. нје > пје: трпѣлет Мј Хр Р Оц (М) и ВБ Об (С). Уз овај књижевни лик, за разлику од ИХ,²⁵¹ Ппве и Дробњака,²⁵² свуда стоје два пута фреквентнији морфолошки икавизми (в.т. 97).

За очувано пје (пјесма и сл.) в. 137 потврда у т. 73.

²⁴⁹ у гл. VI врсте са "чистијим" формама: бѣлело, вѣлели – преплићу се и оне са аналошким и: бѣлило Гр, вѣли ЈЛ (в.т. 96 и нап. 284-285). И Вук се овдје колебао, али је у СР ријешно дилему у корист дробњачких ликова (в. Вуковић II – Др. 73) и данашњег стандарда.

²⁵⁰ О судбини глагола од придјева који значе боје в. Ивић ВР 138; исп. и Ђуровић Приб. 298. Дистинкција између глагола са -и- и -је- у основи за ЈБ и СИХ остаје нејасна.

²⁵¹ Исп. Пецо ГИХ 64-65.

²⁵² В. код Вуковића, оп. cit., 47.

88. *бје* > *бље* само у: *пдбљећи* Бр, *пдблегне* Бр, *пдбљеџ* Бр, *сврбљет* (влада: *сврбит*; в.т. 97) Р Хр Вр Чу (М) и Об (С). Мора да су усамљено, их. *пдбљећи*²⁵³ донијели из југозападног ијекавског крила у СИХ преци Рамића последице XVII в.

За *бје* в. 110 потврда у т. 73.

89. У систему *мје* не даје *мље*, чак ни у гл. с лабијалом на крају општег дијела. Умјесто херцеговачких облика нађе се по који морфолошки икавизам (т. 97); усталисно је *мје* (в. 149 потврда у т. 73).

90. *вје* > *вље*: *жівљет* У Об Вл, *жівљела* Бо, *жівљели* Вл, *прежівљели* Пе (С). У Муслимана нема ни *живљет*; у свих је чешће: *прежівит* К (Х), *жівили* Џе Крч (С), К (М) и сл. (т. 97).

За стабилно *вје* (*вјера* и сл) в. 127 потврда у т. 73.

91. Јотоване лабијала није досљедно остварено ни у једном говору штокавског дијалекта. Два су узрока томе: (1) фонетска природа јата (*нје* < *нѣ* : *нје* < *нбје*)²⁵⁴ и (2) мијешање становништва. У јотовану лабијала у ЈБ и СИХ очувани су само почеци процеса који је прекинут миграцијама из југозападних предјела, па су због тога у конјугацији над књижевним формама превагнеле аналошке. У томе и јесте разлика између ЈБ и СИХ, на једној страни, и ИХ, на другој. У групама *лѣ* и *нѣ*, зато што су биле прве на удару,²⁵⁵ јотоване је остварено свуда, и у свих, без изузетка.

92. Инвентар лексичких јединица са екавским замјенама јата, углавном их. и сб. карактера, одређује ЈБ и СИХ као прелазна подручја. Досадашње класификације екавизама у ијекавским говорима су непотпуне. Пошто овдје има нешто више фреквентних а некњижевних јединица, свему фонду одговара класификација: екавизми стандардне ијекавштине, нестандардни екавизми општијег карактера и повременни екавизми.

93. Екавизми стандардне ијекавштине

а) Група *рѣ*:

брѣзовѣ Ло, *врѣмена* Ву Бс ДБ Гл Ја Пе Ле Л Кр Вл ГЛЈ Је Ар Оц Тн Каш Сп Џе Ум Бр К, *врѣмена* Ка ВБ Ми Б Св До Рн Вр По, *врѣћу* Ду, *врѣће* ДБ У К, у *врѣћана* Бе, *ждрѣбе* Об, *ждрѣбета* Об, са *ждрѣбетом* Пе, *зрѣнѣ* У *зрѣннѣ* Мј, *најврѣдни* О, *напрешињакѣ* По, *одрежѣш* Ле, *одрежи* Ву Јбу, *подрезивали* Ло, *подрезивало* се Гр, *прежине* Пе, *рѣжѣ* Гл, *рѣжѣмо* Ду, *рѣзо* Ву, *срѣћа* Дур, *срѣћѣ* ДБ ВБ, *срѣћу* Ми, *срѣжѣ* Та, *трѣшња* Кр, *на трѣшњу* Де, *трѣшње* Де, *црѣпуље* О.

Етимолошко *ѣ* у прилогу ГОРѣ (Hamm Stsl. cit. 102) има замјене -е или -и. Линкове са аналошким -и в. међу икавизмима (т. 98). Једном сам у Јбу забиљежио и са -је (т. 73). Екавизми претежу на цијелом подручју:

²⁵³ Пецо, оп. cit., 65.

²⁵⁴ В. о томе: Т. Марећ, *Да ли је ил ије?*, Наставни вјесник II, 150; Белић *ДНЈС* 137; Пецо, оп. cit., 66-67, *Једно поређење* 206-207.

²⁵⁵ Пецо *Јекавс. оазе* 292.

горе Ло Дур Та ДБ Бе Ка Ја Је Об Ар До Пе Гр Ле Л Вл ГЉ Хр Оц
Ти Сп Вр Лу Ум Бр К, и горе Бо Вл Мј.

б) Префикс *нѣ*:

Замјенице *неко* и *нешто* и њихови корелативи, код сва три народа, имају само *не*.²⁵⁶ Нема ни трагова некадашње јекавске замјене. Поред примјера у т. 70, 271 и 385, наводим и ове:

неко Ву О ДБ Ка ВБ Ја У Л Ле Ду Кр Б Вл Ку Ар Р Св Ти Ти Сп
Бр Це Вр Ум К, *нешта* Љу Ка Бе ВБ Ја Пе Гр Ду Б Вл ГЉ Је Св Оц Ти
Ри Каш Сп Бр Лу Чу Ум По, *пнеки* Дур Гл Мј Св Ра Бр, *неколка* Ми
Бо Р Сп Чу, *некад* Ву Ка Ло Де Бо Ку До Каш Чу, *пнекад* Ло ДБ ВБ Де
Бо До Ри Бр По.

в) Лексема *цѣста* О, *на цѣсту* Ле, *на цѣсту* По чешће се чује у не-
стандардном облику *тѣста* Ло О Та Љу Бе насталом декомпозицијом и
дисимилацијом африкате *џ*.²⁵⁷

г) По ЈБ, Загорју и СИХ *дѣдо* Бе Де Ми Је Ку Ти Крч, *дѣда* Је, *дѣдо*
Ка у Муслимана има књижевни статус. Значење ове лексеме није хипо-
користично (в. *Прав.* 254) нити *дѣрвиш* (Шкаљић, *Турц.* 213), већ онакво
како га је описао Вук (*avus*; *CP* 127) или како је код православних *ћед* (в.т.
80). Тек у новије вријеме овоме лику се у бх. дијалектолошкој литератури
оправдано посвећује пажња.

д) Са јекавизмима од основе *кѣсѣлѣ* (в. нап. 240; исп. и т. 81) у ЈБ
и трновском крају, у све три конфесије, чују се и стандардни екавизми (в.
Прав. 61, 372) од *кѣсѣлѣ* : *кѣсѣлѣ* Та ДБ, *кѣсѣлѣ* Ја, *кѣсѣла* У К, *пѣкисѣлѣ*
По, *пѣкисѣлѣ*мо ВБ, *пѣкисѣли* Љу, ВБ.

ђ) У топониму *Београд* мј. јата редовно је -е-: *Београд* Ву Та ВБ Бо
Ти Сп, *Бедград* ДБ Гр Је Р Це; једном и *Бидград* (т. 96).

е) Префикс *прѣ*:

У префиксу *прѣ-*, у сва четири говорна типа (сем дијела ЈБ гдје може
бити *пре-* мј. *при-* < *прѣ*; в.т. 63), *ѣ* > *е*:

прѣболит Ву, *прѣболѣт* Пе, *не прѣболѣва* Ле, *прѣбјећ* Ву, *прѣбаџива-*
ли Бе, *прѣвчи* Ло, *прѣварио* Та, *прѣвучѣм* Р, *прѣвучѣ* До, *прѣклони* се Ја,
прѣмастиваши Зе, *прѣмѣта* Гр, *прѣмѣкли* Пе, *прѣсвѣкла* Ло, *прѣсрио* По,
прѣсеко Пе, *до Прѣсенице* Ле, *прѣтрѣсѣм* Де Ле, *прѣџијѣнла* Ле, *прѣћерали*
Кр, и сл.

За *прѣ* > *прије* и *пре* в.т. 62.

ж) Остали случајеви:

дѣчко Ло ВБ Ја Ле Ку Мј ГЉ Сп Вр Ду, *дѣћко* Ка Ло, *дѣчка* Бе Зе
Каш Бр;

²⁵⁶ Тако је и у Сарајеву (Шурмин *Сарајевски* 190) насупрот стању у ије-шћ. нб. гдје је
не (Броз. *Ијешћ.* 133). Више о овој проблему и литератури в. Пецо *И-шће* 1 140-143.

²⁵⁷ Ђуровић *Приб.* 292.

обехање Ло Дур О Гр Ми Б Је Р Оџ Ти Ум К, обѣхат Гл Ја Бо Ар
Вр;

слезена Об Оџ Каш, али и: слазена Гр Ду БЉ.

94. Нестандардни екавизми општијег карактера

У овој су категорији екавизми који нису у корпусу књиж. језика
ијекавског изговора, али су толико типични за цјелину подручја или за
поједине идиоме да су постали општијег карактера.

а) *доље*: *дѣле* Ву Ло Дур О ДБ Љу Ка ВБ Де Пе Гр Ми Л Вл ГЉ Је
Об Хр Ар До Р Ти Каш Сп Вр Ум Бр Крч По, и *доле* Ти По;

б) *овдје*: *овде* Ву Ло Та Дур ДБ Љу Ка ВБ Пе Ми Ле Ду Кр Је Об До
Ри Каш Хр Зе Св До Р Оџ Ти Џе Ум Крч Сп К По, *овде* Дур Пе, *овде* Ја
Та, *оде* Ло Де У Гр Је, *овде* Вл Ум, и *овде* Та, *овде* Је, *овден* Ву, *одек*
Св, *овдека* Зе Св До Каш Лу, *овдекан* До, *овдена* Ву, *овденѧ* Ву Ло ДБ Љу
ВБ Бр, *овдена* Гр, *овднѧ* Љу;

в) *ондје*: *онде* Ву Ло ДБ Ка Де Пе До, *ондена* Ву ДБ, *ондека* ГЉ,
ондекаре Љу;

г) *негдје*, *нигдје*: *нѣгде* ДБ Љу Гр Крч До Ти, *нѣгде* Ло Ле Бе;

д) *дјетелина*: *дѣтелина* (исп. т. 75, нап. 239) Ву Ло Та Љу Бе Ка Гл
Де Л Зе;

ђ) *зјеница*: *зѣница* Бо Вл ГЉ До Ти Сп Вр Чу Бр / *зѣница* Ву ВБ Ка
У Пс Гр / *зѣнца* Крч К / *зѣнца* Бе ВБ Де;

е) *кострѣт*: *кѣстрѣт* У Ар Ри, *кѣстрѣти* Ри, *од кѣстрѣти* Кр, *од*
кѣстрѣти Об, *от кѣстрѣти* Кр, *от кѣстрѣти* Ри, *прес кѣстрѣти* Ри;

ж) *недѣља*: *нѣдела* Де Гр Џе, *нѣдла* ВБ По, *нѣдљѧ* Љу Пе, *нѣдѣљу* Љу,
у *нѣдљу* ДБ Пс Хр, *нѣдљѧ* Гр, *по нѣдљи* Мј, *три нѣдље* Та, *нѣдѣља* Та;

з) *на примјер*: *на прѣмер* Дур О Гл ДБ Бе Ја Пе Ми Б Мј Бо Об Ку
Св Ар До Р Оџ Сп Каш Вр Ум К По;

и) *послије*: *пѣсле* Ло ДБ Крч К По;

ј) *човјек*: *чѣек* Та ДБ Ја У Пе Ми Ле Ду Б Мј Бо Је Ку Зе Св Ар До
Оџ Ра Каш Д Сп Џе Вр Чу Лу Ум Бр Крч, *чѣек* ГЉ Ти, *нѣек* Де Ву Дур
Ка ВБ, Пе, *ч'ѣек* Ву, *чѣека* Ле Об До Вр, *чѣека* Дур Хр, *чѣека* Ле Ду Је,
Ум, *чѣека* Кр, *чѣека* Кр, *чѣека* Р Ду, *нѣека* Ву Ка, *ѡ(ѡ) нѣека* Ка, *ѡ чѣека*
До, *ч'ѣека* Пе, *ч'ѣека* ВБ, *чѣеку* Је, *чѣеку* Р Бр, *чѣеку* Св, *чѣеку* Каш, *нѣеку*
Ка, *на чѣека* Чу, *чѣеком* Вл, *чѣеком* Је, *ш чѣеком* Ду Џе, *ш чѣеком* Бо Бр,
чѣеково Зе.

Без објашњења екавизми из ове групе изгубили би на вриједности за
међудијалекатске односе и књижевни језик. Ради тога неколике напомене:

1) Ареали разведености за све нису исти. Примјери под а), б), ђ) и
ј) су свуда; оне из групе в), д) и ж) налазимо по ЈБ и Загорју, а под г) у
ЈБ и СИХ. Потврде г) и д) налазимо само у говору Муслимана и Хрвата.

Оваква разведеност екавских арсала показује како је ЈБ у вези са ије-шћ. иб.²⁵⁸ и како су из интеракције овог последњег са их. ЈБ и СИХ постале мост међу овим дијалектима.

2) Аналошко -е у прилогу *доле* (с етимолошким јатом) настало је према *овде* и сл. корелативима, гдје није био јат него партикула *де*.²⁵⁹ То врпједи и за стандардно *горе* (в. примјере у т. 93 под а). Ликове са рефлексом -и в. у т. 98. Обрнут процес се развио код *гдје*, *ђе* и изведеницама (в.т. 80) у којих је *е* из *де* замијењено јатовим рефлексом према *доље* или са *и* према *љети*, *зими*.²⁶⁰

3) Није грешка што су *дјетелина* и *кострет* у овој групи. У књиж. језику ијекавског изговора ипак је *дјетелина* (*Прав.* 262) иако ту није био *џ* него *л* (в.т. 75, нап. 239). Екавизам *детелина* је типична ије-шћ. иб. дискримината.²⁶¹ Ове потврде показују докле је ЈБ шћакавска. По један примјер из Л и Зе су јб. инфилтрати. Муслиманка из Зе, од које сам забиљежио *детелина*, провела је неколике године уз рат у Сарајеву. На другој страни нелогично је да је у књиж. језику само *кострет* (*Прав.* 386) кад је још у XVI в. било *костријет*.²⁶² И Вук има овај, данас нестандартни ијекавизам.²⁶³

4) До фонетских екавизама *чоек* и *човек* дошло се губљењем групе *вј* или губљењем *в* у сонантској секвенци те редукцијом *ј* у интервокалном положају. Пошто није важно шта је било него како је сада, и овим ликовима је овдје мјесто. Однос екавских и јекавских форми (исп. примјере у т. 72) је 14:1.

94. Повременни екавизми

Квалификација је условна пошто их има и усамљених и више пута забиљежених. И они су екавизми фонетски, аналошки или механички:

а) *изгдрети* ВБ, *изгдрела* ОБ, *сагдрели* ВБ. Примјере са *рје* < *рѣ* в. у т. 73. Дублети су и у Сарајеву.²⁶⁴

б) *врѣме* (према *времена*) Ка Оц Крч, за *врѣме* Бе ГЉ По, *стѣрѣ време* Оц. Зачудо, овај екавизам немају испитивачи архаичнијих босанских говора.²⁶⁵

²⁵⁸ О концентрацији екавизама у ије-шћ. иб. пише Брозовић (ор. cit., 132). Исти аутор даје њихов преглед у *LJetopisu JAZU* 62, стр. 375-380.

²⁵⁹ Маретић *Гарм.* 69; Пецо *ГИХ* 58.

²⁶⁰ Исп. Броз. *Фојн.* 36.

²⁶¹ Исп. Броз. *Ијешћ.* 133.

²⁶² Скок *ЕР II* 165.

²⁶³ Вук *СР* 303.

²⁶⁴ Исп. Шурмин *Сарајевски* 189.

²⁶⁵ В. нап.: Броз. *Фојн.* 33-37, *Извј.* 336-337; Ваљ. *Вис.* 323-326; Пав. *Леп.* 372. Регистрован је и у периферним ијекавским говорима — у ЈИБ (Јахић *Босна* 199), Прибоју (Ђуровић *Приб* 294), ужичком крају (М. Ник. *Гороб.* 625), Лици (Драг. *ГЉ* 43).

в) *прѣ* Л, *најпрѣ* Бе У Кр, *надрѣ* Св, *најпрѣн* Ри, *најпрѣм* Ри, *најпрѣ* Је Каш, *најпрѣ* Оц, *мајлопрѣ* Је Хр Сп, по једном и: *прѣје* Л и *најпро* Ум.

г) *после* Ло ДБ ВБ Крч К До — само у ЈБ и СИХ.

д) *нѣје* Ри, *нѣј(е)* вишѣ Л. Ово би могли бити ријетки архаизми од *нѣст* > *нѣ* + енкл. *је* > *нѣје*.²⁶⁶

ђ) Остали случајеви: *не врѣди* Б, *врѣдности* Вл; *рѣтко* Вл; *решѣње* ГЉ; *надрѣд*; *дѣвѣр* О, *дѣда* Бо; *кудела* Бе; *одтерало* Пе, *пoтeрa* Вр; *живели* Мј, *поверѣње* Б, *поверѣник* Б; *лекара* Је; *наљѣво круѣ* Пе.

Сви су ови екавизми механички дистрибуирани. Потичу из војничког живота (в. *надрѣд*, *наљѣво круѣ*) или других контаката представника овог говора са екавцима. Пошто се и на овом подручју слушају неке емисије РТВ Београд и Н. Сад (нпр. *Вечерас заједно*, недељни дневник, тв. филм и сл.), природно је да се језиком масовних медија убацују повременни екавизми и у средишње ијекавске говоре штокавског дијалекта.²⁶⁷

95. Корпус икавских лексема у ЈБ и СИХ је на нивоу југоисточне Босне,²⁶⁸ односно нешто је већи него у ИХ а мањи него у ИБ. Питање се тиче дијалекатског супстрата (т. 35, 44 и нап. 126, 127) и односа ових говорних типова према их. и иб. које повезују прелазним особинама. Шурминова тврдња да ЈБ чини "prijelaz od ikavštine na ijekavštinu" (т. 47, нап. 195) нема основа.

Све икавизме групишем у четири категорије: фонетски, морфолошки, лексички и механички. И ова је класификација, као и друге, условна будући да по неки примјер из једне групе може припадати другима.

96. Процес *ѣ* > *и* остварује се у четири случаја: а) испред сонанта *ј*: *ѣ* + *ј* > *и*, б) испред *љ*: *ѣ* + *љ* > *и*, ц) испред *ђ*: *ѣ* + *ђ* > *и*, д) испред *о* од *л*: *ѣ* + *о* (< *л*) > *и*. Тако је и у другим ијекавским говорима, а најчешће и у стандарду.

а) *ѣ* + *ј* > *и*:

бијаше Дур Де Мн Вл Вр, *не бијаше* Мн, *не бијаше* Мј, *бијашу* ГЉ, *вијали* Вл, *гријати* Ву, *грије* К, *гријали* У, *загријан* Ра, *загријани* Ар, *засмија* се Лу, *насијало* ДБ, *огријат* ВБ, *огрије* Мн, *погрије* (= подгрије) Ду, *огријање* Вл, *подсијем* У, *подсије* Мј, У, *подсијо* Хр, *подсијали* Пе Вр, *подсиј(ј)* Вр, *подсијана* Мп, *пригриеш* Вл, *погрије* (= подгрије) Б, *сијеш* Д, *сије* Ја Је, *сије* Л, *не сије* Св, *сијо* Хр, *сијала се* Це, *сијало се* Ја Је, *сијали* Бе Ду До Вр, *сијали* Вл, *подсијо* Ву, *смијем* Каш Ум, *смијем* Об, *не смијем* Та Љу Ја Бо Је Ум, *не смијем* Гл Де До, *не смијем* Ду, *смијеш* Об, *смијеш* Хр Зе, *не смијеш* Б Рн Вр, *не смијеш* Кр, *смије* Де Бо, *смије* Та, *не смије* Ка,

²⁶⁶ В. шире код Белића *Ист.* II 36-37, Маретића *Грам.* 289, Вуковића *Ист.* 73-74. Исп. и Ђуровић, *Ужички зборник* 7. 305.

²⁶⁷ О екавизмима у ијекавским говорима в.: Њивић *Дијалек.* 135; Џешић *ЗБНГ* 119-121; Петр. *Змијање* 51-52, 54-56.

²⁶⁸ Исп. Јахић, *оп. cit.*, 200-206.

не смиѣ ВБ, не смиѣ Ле Оц, не смије Ку, не смије Ву Вл До, не смијемо
Дс, смију Вл, не смиу Ми Ти Вр, смиѡ се Је, смијали се До, смијју се Ум,
ѡгрије се Ми, ѡгрије се Ар, шћѣдиѡше Вр, шћѣдиѡшу ГЉ.

б) $b + a > u$:

бѣлѣга Гр, бѣлѣжит Ву, забѣлѣжите Хр, обѣлѣжавање Бѣ, обѣлѣжена Ку, прибѣлѣжй Вл;

кудѣла Љу Ка Гл Бр, кудѣла Гл, кудѣе Гл;

недиѣла Љу ВБ Гл Ја Бр, у недиѣлу Бс, недиѣлу Ву.

У примјерима: *недља* ВБ По, *по недљи* Мј не зна се шта је редуковано — и или *е* — пошто је у ЈБ и *недеља* (в.т. 94 под ж).

Према кретању изгласе *кудѝла*, *неѝла* у ијекавским говорима што-кавског дијалекта ови фонетски икавизми²⁶⁹ подејећају и на лексичке. Њихов је ареал ужи од -*ѡлѡ*-,²⁷⁰ али испрекидан на разним странама.²⁷¹ Овдје ове јединице имају ликове: *куѡѡла*, *неѡѡла*²⁷² (т. 80) у говору Срба свуда, а у Муслимана и Хрвата у бз., ком. и сих.; *куѡѡла*, *неѡѡла* (т. 94) само у ЈБ и Загорју; *куѡѡѡла*, *неѡѡѡла* (т. 77, 75) само у Хрвата и Муслимана у ЈБ и трновском крају. Облике *кудѝла*, *неѝла* имају шћакавци Муслимани и Хрвати, а Срби веома ријетко. Брозовић у Фојници укључује ове икавизме у морфолошке²⁷³ а и у *неѝла* тумачи асимилацијом "s glasom l":²⁷⁴

B) $b + h > u$:

сѹћет Вл, сѹћело Ар, сѹћели ГЉ Је, сѹћеле За.

Број примјера је оскудан, сви се односе на секвенцу -ѣдѣ- и већ су објашњени.²⁷⁵ Од ових су чешћи лексички икавизми: *сидио*, *сидјела*, *сидјели* (в. потврде у т. 98). Јекавизми *сједио*, *сједит* већ су наведени у т. 75-77.

Г) $\delta \rightarrow 0$ ($\ll \lambda$) \rightarrow и:

Бидград (исп. *Београд* у т. 93) Вл, бдио Пе, вдио Ву Ло ДЕ Љу
Бе Ка Гл Де У Пе Ми Ле Ду Кр Вл ГЉ Бо Об Ку Хр Св До Ра Д Сп
Вр Лу Ум Бр К, нй вдио Де Пе Ар, вдио Та Пе Л ГЉ Д Бр, *дожтиво*
Св, *дгрио* Ка, *дднио* Ву Та Бе Де Пе Ми Је Хр Р Об Це Вр Чу Лу Крч,
дднио Ку, *долетио* Мј Вр, *ддспио* Об, *дио* Та ДЕ Об Ти, *дјјо* ГЉ, *дидба*

269 Исп. Пецо *И-шћа* I 121.

270 Ивић *Дијалект.* 135.

271 Забиљежени су нпр. у Лици (СДЗБ XXVI, 182), на Кордуну (Петр. ГБК 51), Змијању (Петр. Змијање 54), западној Босни (Дешић ЗБНГ 124), Фојници (Броз. Фојн. 28), Ужичком Подрињу (Н. Hirt, *Der ikavische Dialekt im Königreich Serbien*, Wien, 1903, 18; в. и ЈФ XXVI, 486, 488). Изненађује да је у југоисточној Босни *недиља* забиљежена само у доњем току Уџа (Јахић, *op.cit.*, 200).

²⁷² Тако је и у ИХ (Пецо ГИХ 58).

273 Броз., *ibid.*

274 Броз., *ibid.*

275 В. код Пеца *ГНХ* 59 и тамо наведеноу литературу.

Ти, *жѣвио* Ву Ка Гл Пе Ми Кр Мј Бо Је Хр Зе Оц Сп Ум К, *жѣлио* Ку Д, *зрѣо* Је, *изгдѣрио* Бр, *излѣтио* Об, *ѣзио*²⁷⁶ Ле Св Ри Каш Лу, *кѣсно* (в. примјере у т. 75, 81 и 93 под д) Гр, *обдѣлио* Ву, *облѣтио* Дур, *оглѣднио* Св Кр, *однио* Пе Кр ГЛЈ Је До Ти Ри Каш Чу Ка, *одлѣтио* Св, *остарио* Ву, Пе Је, *отио* (= хтио)²⁷⁷ Бр, *полѣтио* Ти, *пѣднио* Пе, *пѣнио* Бр, *пѣнијо* Ло, *посјѣдио* Ву, *прелѣтио* Л, *прежѣвио* Ка Кр Каш Чу К, *прѣнио* О, *прѣсрио* Пе, *прѣнио* Де, *прожѣвио* Св Д, *пролѣтио* Л, *разѣумио* Гр Св, *разѣумио* се Св Ра, *разбѣдио* се Вл Мј Це Лу, *рѣзнио* Кр, *расцѣдио* се Лу, *сѣо*²⁷⁸ Де Ду Л Је Ти Ум, *сјѣдио* Та ДБ ГЛЈ Це, *сѣдио* Де Л Ар, *смѣо* Дур Љу Гл Де Пе ГЛЈ Б Зе Ри Бр К, *смѣјо* Кр, *нѣ смѣо* Је, *нѣ смѣо* Зе, *стѣо*²⁷⁹ Де Ле Ду Кр Вл ГЛЈ Об Р Ра Лу Ум, *стѣјо* ГЛЈ Об, *ѣ стѣо* Је, *хтѣо* Об, *срѣо* Ле Р Д, *срѣо* се Ар Чу, *сѣсрио* Гр, *сѣсрио* се Ри, *снѣо* ГЛЈ, *старосѣдиоци* ВУ Љу ВБ Ум Бр, *старосѣдиоц* Сп, *стѣри сѣдиоц* Сп, *смрѣдио* Ти, *сѣјо* (= сијао) Це, *ѣвидио* Ву, *улѣтио* Об, *ѣмио* Гл Де У Гр Об Ку Зе Ар Бр, *ѣстио* Ву ГЛЈ, *ѣдио* Р.

У науци није оспорено Решетарево тумачење процеса *ѣ + о (< л) >* и.²⁸⁰ Са овима иду и други. Овдје су, поред *стио* и *хтио*, још и аналошки ликови:²⁸¹ *стјѣо* и *хтјѣо* (в. потврде у т. 75). Код *старосѣдиоци* (у књиж. језику: *старосјѣдилац* и *старосјѣдјелац*)²⁸² иницијални вокал другог дијела сложенице могао је настати морфолошким уједначавањем према *сио* (< *сѣл*).²⁸³

97. Морфолошки икавизми обухватају гл. VI врсте на -*ѣти* у којих је према односу *носити* – *носим* добивено *живити* – *живим*²⁸⁴ и *нѣсѣмѣ*²⁸⁵

пребѣлит Ву, *бѣлило* ме Гр; *вѣдили* К ГЛЈ, *вѣдла* (< *видила*) Ву Љу Љу Ја Де Ле Л Бо Каш Крч, *вѣдли* (< *видили*) ДБ Ми ГЛЈ Лу, *вѣдло* (<

²⁷⁶ Тако је и у их. В. Пецо, *ibid.*

²⁷⁷ За *хтио* в.: Белић *Фонет.* 93; Пецо, НЈ, н.с., XIII, 57, *И-шћа* 122-123. Ившићево *ѣјео* (Посав. I 173) и сих. *отио* Бр добивено је аналогично према иницијалном вокалу презента.

²⁷⁸ У књиж. језику *сјѣо* и *сѣо* (Прав. 697). У ЈБ и СИХ има још *сјѣо* Дур и *сѣо* Дур.

²⁷⁹ И овај је облик објашњен двама процесима: *ѣ + о (< л) >* и преласком групе *хт* у *ст*. У другом се "мора водити рачуна о аналошким уопштавањима (*хтјѣла* – *шћѣла*: *хтѣо* – *стио*)"; Пецо *И-шћа* I 123.

²⁸⁰ Rad 134, 128; в. и: Archiv fur sl. Phil. VI 88; НЈ, н.с., XIII 61-62; Пецо *ГИХ* 59.

²⁸¹ Ивић *Дијалект.* 135.

²⁸² Прав. 717.

²⁸³ Дешић *ЗБНГ* 122. Исп. и Јахић *Босна* 201.

²⁸⁴ О икавизмима типа *живити* в.: Решетар *Лекц.* I 127; Пецо *ЦХ* 303, *ГИХ* 59, *Дијалекатске особине у пјесничком језику Алекса Шантића*, НЈ, н.с., XVI, 317-339; Вуком. Марг. 35; М. Стевановић, *Карактер дијалектизма у језику Вука Караџића*, АФФ 5, 216-217; Ивић *Дијалект.* 137; Берислав М. Николић, *Однос данашњег тришћког говора према Вуковом језику*, ЈФ XXVI, 156; Дешић, *ор. сѣ.*, 125; Вуковић *Ист.* 71; М. Николић, *Стање континуитета јата у језику првог београдског романсијера*, КИЈ 4, 314-320; Ђуровић *Приб.* 298.

²⁸⁵ В. литературу у нап. 266. Исп. још: Броз. *Фрјн.* 28; Пецо *ГИХ* 59, *И-шћа* I 121; Решетар *Шток.* 67.

видило) Кр, *вдлли* (< *вдлили*) Л; *загрмило* Ми; *гдрит* Лу, *гдрила* (исп. примјере у т. 73 и 94) По, *изгдрчло* У, *изгдрло* (< *изгдрило*) О; *живит* Бу Та Р Чу, *преживит* К, *живила* Вр, *живили* Ло Та Хр Ти Ра Це Крч К, *доживили* Ти, *преживило* Каш; *поскүпило* Лу; *сврбит* ДБ Гл Кр Мј Каш Д Сп Це; *остарило се* Кр; *сједит* По, *сједла* (< *сједила*) По, *сједло* (< *сједило*) Бе; *смрдчло* ДБ; *стјидит* Ву ДБ; *трпит* О ДБ Ка Гл Пе Кр Б Рн Д Сп, *трпнати* Пе Це;

разүмит Та Бо, *споразүмити* Бо, *споразүмит* Д, *разүмйм* У Кр, *разүмйш* Гл Ду Б Зе, *разүмй* Бо, *разүмила* Љу, *разүмили* К, *споразүмите се* Кр, *споразүмили се* По;

ублиједила Ја, *црнила* По;

нјсам Ву Ло О Ту Љу Бе Ка ВБ Гл Де Пе Гр Ми Ду Кр Ар До Р Сп Вр По, *нјси* Ву Дур Љу Гл Де К, *нјсмо* Ву ДБ ВБ Ум, *нјсу* ДБ Бе У ГЉ До Р Це Ум.

Сви су ови икавизми настали обличким уопштавањем, али су им изоглосе различите. Прва група — *бдлит*, *трпит* — има густину распростирања у ЈБ, док јој је фреквенција у бз., ком. и сих. на их. нивоу.²⁸⁶ Одавде се издвајају *разүмит* и *црнила*. У *разүмит* и мј. је уопштило се према *разумио*;²⁸⁷ у *црнила* у, истог поријекла, даје облику значење гл. на — *џти*, тј. *постала црна*.²⁸⁸

Икавизам *нјсам* (према *није*) и сл. је равноправан са *нијесам* (в.т. 59-60) само у јб.; у бз., ком. и сих. преовлађује *нијесам* мада се може чути и *нјсам*. Истраживање, дакле, не потврђује у свему Д. Вујичића²⁸⁹ да су у ЈБ и СИХ *нјсам* и *нијесам*, а у Загорју, Бјелмичићима и Комској жупи искључиво *нијесам*. Ови облици нису условљени националном припадношћу.

98. Лексички икавизми од основа *сѣк*- и *сѣд*- обухватају само *сјекира* и *сједјети* те прилоге *горе*, *доље*, *овдје* и сл. корелативе (в. екавизме у т. 94 и нап. 259) различитих изоглоса. Најширу изоглосу у штокавском дијалекту има *сикира*,²⁹⁰ овдје аутохтоно: *сикира* Ву О Та ДБ Љу Бр Бе Ка ВБ Гл Је Ле, *сикиру* Ка, *сикиром* ДБ ГЉ (у ЈБ у све три конфесије), ријетко *сјекира* (само у Муслимана у трновском крају; в. потврде у т. 75), а најчешће *сјекира* (у Срба и Муслимана у бз., ком. и сих.; в. потврде у т. 81).

Изоглоса *сидио* Де Л Ар, *сидјела* Ло, *сидјели* Де од *сједјети* (на *сјести*) према *сио* или *сиђет* захвата само ЈБ. Потврде за јекавске нејотоване и јотоване форме в. у т. 75-76 и 80. За разлику од других ијекавских

²⁸⁶ Исп. Пецо ГИХ 59.

²⁸⁷ Rad JAZU CXXXIV, 129, нап. 2; Вушовић ДИХ 11; Јахић, *ibid*.

²⁸⁸ В. шире Ђуровић Приб. 298.

²⁸⁹ В. Sveske 5-6 (1984), 398-400.

²⁹⁰ Лексичке икавизме *сикира*, *сикирица* налазимо и у косовско-ресавском дијалекту, напр. у Левчу и црногорско-негитинском идиому; в. Симић *Левач* 132, *Прилог* 407, *Скица* 105.

говора²⁹¹ овдје је аналошко и мј. је само у радном гл. прицјеву. У старосидиоц и сл. (в. т. 96 под г) наглашено и је исте природе.

Лексикализовани, аутохтонни икавизми *гори, доли, овди, нонди, негди* и сл. распрострањени су у сва четири говорна типа:

гѳри Ву Ло Дур Љу Гл Ја Де Ми Ду ГЉ Мј Је Зе Св Ар До Р Оц Тн Рн Каш Д Сп Чу Лу Ум Бр Крч К, *и гори* Пе, *горика* Ду Вл Зе, *горикана* Је Рн, *горикане* До; *дѳли* Ло Дур О Љу Ка ДБ Гл Ја У Пе Гр Ми Ле Ду Вл Мј Бо Је Об Ку Зе Св Ар До Р Оц Тн Ра Ри Каш Д Сп Вр Чу Лу Ум Бр Крч, *дѳлика* У, *долѳка* Је Ра Ум К, *долѳкана* Зе, *долѳка* Зе Чу, *и доли* Оц; *ѳѳди* Ја Љу Кр, *ѳѳдика* У, *ѳѳди* Ле Ду Мј Зе, *ѳѳди* Мј, *ѳѳдикан* Зе, *ѳѳдика* Зе, *ѳѳдикана* Св Ум, *ѳѳди* Св Чу Љу, *ѳѳдика* Ар Ум, *ѳѳдикана* Зе Св Мј Лу Ку Оц Ар Тн, *ѳди* Та Ја Ду ГЉ, *ѳдика* Вл, *ѳѳди* Вл, *ѳѳди* Ле, *ѳдик* Ле, *ѳдика* ГЉ, *ѳѳдикан* ГЉ; *нѳгди* Ло Гр Ми Ар Лу; *нѳнди* Вл, *нѳндика* Св, *ѳнди* Ја Вл До Р.

Екавске и јекавске потврде и објашњења в. у т. 75, 80 и 94. Могуће је да се и у *гѳри* развило фонетским путем (сужавањем вокала послѣје *р*) а да је *дѳли* настало према *гѳри*.²⁹² Према овима су прилози са секундарним јатом добили и мј. етимолошког *ѳ*.²⁹³

99. Корпус механичких икавизама састоји се од свега 7 инфилтрата у долини Трешанице (СИХ), које је донијело и сачувало хрватско досељеничко становништво (т. 27, нап. 81) из ишћ. и ишт. говора западне и сјеверне Херцеговине.²⁹⁴

врѳће трѳе К, *дѳи* По, *прѳпѳ се* К, *прѳтежѳи* (в. т. 62 под в), *прѳнд* сѳнѳу К, *сѳѳло се* К.

Овако оскудна грађа изворних икавизама само потврђује закључак да ЈБ и СИХ нису биле нишн су данас икавске зоне. Доказа за погрешну Шурминову тезу (т. 44 и 47) и Белићеву теорију о икавском супстрату (т. 35, нап. 126-127) нема ни у ономастичкој грађи.

100. Секундарно јат забиљежено сам у ограниченом фонду страних и домаћих ријечи у секвенцама:

а) -ѳр > -ѳр > -ѳјер, -ѳјер, -ѳјер, -ѳјер:

асѳалтѳѳрано Љу;

ѳѳдиѳер Ја Б Је Св, *ѳѳдиѳер* Ми Кр Мј, у *ѳѳдиѳѳру* Ми, *ѳѳдиѳѳри* Мј Хр;

кѳмѳѳѳѳер Л Ар Це Вл, *кѳмѳѳѳѳер* Ле, *кѳмѳѳѳѳер* ВБ Це Чу, *кѳмѳѳѳѳер* Крч, *кѳмѳѳѳѳѳри* Крч, *кѳмѳѳѳѳѳри* Бе Ри Д Лу Чу, *кѳмѳѳѳѳѳѳ Ле*, *кѳмѳѳѳѳѳѳ Ле*, у *кѳмѳѳѳѳѳѳ* Л Вл, *кѳмѳѳѳѳѳѳѳѳ* Ле Ри, с *кѳмѳѳѳѳѳѳѳѳѳѳѳ* Ри;

²⁹¹ Исп. Броз. *Фѳјн*. 27, Јахић, ор. cit., 201.

²⁹² Јахић, ор. cit., 204.

²⁹³ В. нап. 259 и 260. Исп. и. Марковић *Анѳић* 33-34; Куна *Лаштр*. 73; Ђорѳ. *МД* 93-94.

²⁹⁴ Исп.: Пецо *ГЗХ* 8; Окука *ГР* 30-31.

дијѣрају Ву;

мѣјѣр К, нѣ мијѣр К, нѣ мијѣр К, ѣзмјѣрѣ (= измири) К, нѣмјѣрѣ се К;

б) -ѣр > -ѣр > -јѣр:

кумпјѣруша Ду, кумпјѣрача Це, кумпјѣрушу За;

в) -рѣ > -рѣ > -рије:

откријѣват Ра;

г) -ѣр > -ѣр > -ијѣр, -јѣр:

бандијѣра Це Крч, бандјѣра Це Крѣ, бандјѣр Крч;

д) -рѣ > -рѣ > -рјѣ, -ријѣ:

нѣтријѣс Зе, нѣстрјѣм Це;

ђ) -нѣ > -нѣ > -није:

нијѣћу К;

е) -мѣ > -мѣ > -мје:

ѣдмјѣћѣ Гр;

ж) -вѣ > -вѣ > -вје:

свјѣштѣнѣка Пе;

з) -мѣ > -мѣ > -мије:

умијѣвѣ се Ра.

Литература о овој појави је веома обимна²⁹⁵ а тумачења су различита.²⁹⁶ Вајан одваја *миер* од осталих лексема са суфиксом *-ијѣр* (нпр. *кондијѣр*). Пошто је *миер* потврђено у Босни у XV вијеку, а имају га стари чешки и полски, претпоставља се да је "la bosniaque a pu conserver un doublet ancien *mĕrŭ du slave commun".²⁹⁷ Поредећи стање у посавском икавском са говорима "у сливу Босне" (подвукао Р. Ђуровић), Ивић закључује да је *иу* > *ѣу* средњовјековна дијалекатска иновација, извршена прије замјене јата.²⁹⁸

Инвентар секундарних вриједности јата у међудијалекатским односима на бх. терену има ранг маркантне изоглосе. Зачудо, у новијим

²⁹⁵ В. нпр.: Вајан *Злат.* I 233; Ивић *Посав.* I 166-167; Ивић *Дијалект.* 141, 203; Вуковић *Кр.-леп.* 291-292, *Бх. типови* 25, *Међујез. додири* 168, нап. 20; Решетар *Шток.* 73-74, *Зборник* 167; Вуком. *Мара.* 50-51; Пецо *ГНХ* 60-61; Руж. *Теш.* - *магл.* 239-245; Броз. *Фолк.* 30-32, *Ијешћ.* 133-134; Ј. Нанун, *Sekundarno iје na zapadnom hrvatskom podričju*, *Jezik* I, 39-45; Куна *Лаштр.* 73-74; Жуљин *ДВД* 38; V. Putanec, *Neki novi hiperekavizmi*, *Jezik* XI, св. 3, 1963-64, 75-79; Марковић *Анчић* 47-48.

²⁹⁶ Преглед тумачења в. код Ђуровића, *op. cit.*, 300.

²⁹⁷ Вајан, *ibid.*

²⁹⁸ Ивић, *op. cit.*, 203.

истраживањима не провјеравају се Вуковићева уопштавања.²⁹⁹ Он, с правом, тврди да "refleksi *ije* - *je* od *ir* - *ir*" не иду паралелно ни историјски ни територијално,³⁰⁰ а прихвата да је *-ir* > *-ijer* због природе "sonantnog r" и комбинацији са претходним дугим *i*.³⁰¹ у вријеме кад је *čē* > *ije*. Остале су недоказане и до сада непровјерене двије Вуковићеве тезе: (1) да је *-rū* > *-rije* (*пријечати*) настало мијешањем "ijekavskih govora" са нормално очуваним *ir*.³⁰² и оних (средњобосанских) гдје је *-ir* > *-ijer*; (2) да је *-ur* > *-je* (*сјеромах*) билингвално исклизнуће.

Моје истраживање показује да постоје разлике у секундарним вриједностима јата између архаичнијих (босанских) и млађих (истоčnoхерцеговачких) ијекавских говора. Зато ЈБ и СИХ и по овој особини чине међу њима мост.

Процес се остварује у секвенцама сонант + високи вокал а не само у *-ir*, *-ur* како се до сада мислило. Та чињеница са тешањском сликом³⁰³ иде у прилог познатој тези о фонетској природи промјене.

Примјере под а), б) и г) имају све три конфесије, под в), г), е), ж) и з) само Муслимани а под ђ) само Хрвати. Хиперјекавизам *нијѣћу* настао је у процесу адаптације Хрвата икаваца ијекавцима Муслиманима и Србима. Има и неизмијењених група *-ēr*, *-ir* у туђицама *бандера* и *кромпир*: *бандѣра* Ле Џе Вр, *крѡмпѣр* Кр Бо, *кумпѣра* Ка. За *свјѣштеник* в. Ј. Vuković, *Pravopisna pravila ijekavskih glasovnih oblika*, Sarajevo, 1955, 83.

Нигдје нисам чуо их. *берѡмах*³⁰⁴ нити сб. *сјеромах*.³⁰⁵ Сумњам да је у средњој Босни *беромах* кад није *бекира*.

Именице *Мунѣр*, *Бранимѣр*, *вѣзѣр*, *пѡнѣр* имају стандардне облике.

Потврду за *коријен* (стсл. *корень*) в. у т. 67, за *дјетелина* у т. 75, 77, нап. 239, и 80, нап. 242, а за *кисео* у т. 75, нап. 240, и 81.

2. БОЈА ВОКАЛА

101. И вокалска боја је један од диференцијалних критерија међу прелазним типовима ЈБ и СИХ. Појава затвореније артикулације вокала на бх. дијалекатском комплексу је одавно запажена³⁰⁶ и објашњена³⁰⁷,

²⁹⁹ На то скреће пажњу Вуком. *Маре*. 51.

³⁰⁰ Вуковић *Међујез*. *додир* 168, нап. 20.

³⁰¹ Вуковић *Кр.-леп*. 292.

³⁰² Вуковић, *ibid*.

³⁰³ У Тешњу је *пѣр*, *мѣр*, али: *вјѣрови*; в. Руж., *ibid*. Исп. и Броз. *Цјешћ*. 134, нап. 51.

³⁰⁴ Пецо *ГНХ* 60.

³⁰⁵ Броз. *Фојн*. 30; Пав. *Леп*. 372. Тако је и у југоисточној Босни; в. Јахић *Босна* 208.

³⁰⁶ В.: Руж. *Теш.-мил*. 245, *Пѣв*. 44-45; Броз. *Цјешћ*. 137, 187; Брабец *Тул*. 62; Вуковић *Бх. типови* 24-25, *Кр.-леп*. 293-294, *Жепа* 46-47, *Имљ*. 33-34; Пецо *П-шћа I* 86-95; Ивић *Дијалект*. 142; Јахић *Босна* 121-125.

³⁰⁷ В. код Пеца, *ор. cit.*, 92-95.

али територијално још није прецизно издиференцирана због неиспитаности свег терена.³⁰⁸ Праћењем ареала ове појаве и њеног домашаја у односу на број фонема, овдје показујем како се типови ЈБ и СИХ понашају у међудијалекатским односима, на једном ширем подручју гдје је на половима дистинкција присутност — одсутност особине.

Прелазни идиоми ЈБ и СИХ не дају се смјестити у Вуковићеву класификацију босанске затворености вокала из четири разлога: (1) појава није ограничена само на дуге вокале; (2) она није таквог интензитета да мијења систем; (3) више је, за разлику од других босанских говора, захватило *о* него *а*; (4) у групи је и лабијализовано *и*, и то само у радном гл. придјеву ж. и ср. рода сг. и сва три рода пл. гл. *бити*, што се као архаизам не спомиње у описима босанских говора.

102. Затворенија артикулација нискога *а* иде у правцу оба средња вокала: *и* и *е* (*а^о*, *а^е*). По правилу *а^е* буде само кратко, и ван акцентованог слога, а *а^о* и дуго и кратко, али и оно у вана акценатској позицији. Појава је факултативна; захватила је ЈБ, СИХ и спорадично бз. само у Загорју.

1) Кратко акцентовано *а* > *а^о* у групама:

с(онант) + *а* + *о*(клузив): *ва^окџ* Де Ум, *ева^окџ* ДБ;

о + *а* + *о*: *ка^око* Дур ВБ Ја Ле Ум Бр, *ја ка^око* Ло;

с + *а* + с: *ма^оло* Бе Лу;

о + *а* + с: *та^омо* Та Бр.

2) Кратко ненаглашено *а* > *а^о* у групама:

о + *а* + с: *ба^орка* Вл, *ба^ога^оми* У Об, *ба^ога^оми* Зе, *да^олџко* Р Ло, *с на^ога^ома* Ло, *па^о му са^ош* Чу, *те^опа^олук* (тур. *terelik*) = женска капа окићена дукатима Ву;

а(фриката) + *а* + с: *ба^оџа^онак* Ло, *при^оча^оли* Бр;

о + *а* + *о*: *ка^око ка^оџ* Ка, *сви ка^од гдворџ* Ка, *пока^от^ор^ожало се* Вл;

с + *а* + с: *испре^окла^оња се* Ја, *затва^ора* Бр, *ен-а^омо* Чу;

с + *а* + *о*: *ис гара^обинџ* Б, *лива^ода* Де;

∅ + *а* + *о*: *а^око д^оте* У.

3) Имам само четири примјера гдје ненаглашено *а* > *а^о* у истим секвенцама:

о + *а* + с: *гле^ода^ом* Ум, *з^олог^ој* Ло, *нџ з^ома^о* Ло и

о + *а* + *о*: *нџка^око* Ло.

³⁰⁸ Штокавски дијалекат има двије зоне затвореније артикулације: периферијски ијекавски говори ("Дубровник и неки дијалекти Црне Горе") и ијешћ. СИБ и Посавине (Исцо, ор. cit., 92). Дају се класификације и према ступњевима затворености (Вуковић Бх. типол.: 24-25).

тако, онда је увлака СИХ међу их. и сб. приликама архаизам средњовјековне провенијенције (исп. т. 17 и нап. 52, 53) или комуникацијски рефлекс становништва око сарајевског басена. Има право Пско кад каже да је узрок овој појави прије екстралингвистичке него фонетске природе.³¹⁸ Вијековни страх и неповјерење поробљеног доброг Бошњанина оставио је више трага у артикулацији вокала него женска афектација, мухацерлуци и дернеци. Примјере који су последица тренутног психичког расположења говорника или природе његових органа треба одвојити од оних сталних, органских.

104. У сва четири говорна типа има случајева факултативног помјерања средњег *о* у правцу *у*. Потврде су најчесталије у ЈБ и СИХ. Према бр. лексичких јединица гдје *о > оу* у односу на оне са *а > ао* или *а > ае* прелазни идиоми ЈБ и СИХ чине индивидуалност међу ијекавским говорима штокавског дијалекта.³¹⁹ Процес је, дакле, више захватио *о* него *а*, на једној страни, али није таквог карактера да потпуно мијенја вокалски систем, на другој. Средње *о > оу* или *уо* у кратким и дугим, наглашеним и ненаглашеним слоговима, најчешће у окружењу сонаната и оклузива, али и других консонаната.

1) Кратко акцентовано *о > оу* у групама:

Ø + *о* + *с*: *оувај* Крч, *оув* Об, *оувам* Ти, *оувије* Зе, *оуни* Гл Об Крч, *оунај* Це, *оунијем* Св Ти, *из оуну страну* Ле, *оун* Р Каш Бр, *оунда* Дур Ми До ГЉ Ар Це Крч Ка, *оундар* Бр, *оуде* ВБ, *оуца* Лу, *оуцама* Ло;

о + *о* + *о*: *бдоугами*³²⁰ Ву ДЕ ДБ Гл Кр Бо Зе Об Вр Бр, *бдоугам* ВБ У Вл, *на бдоугме* Ло, *бдоугати* Ло, *бдоугат* Вл, *кдоубила* Ло, *как кдоуга* Св, *на пдоутоку* ГЉ;

о + *о* + *с*: *бодоумилска* Вр, *бдоулан* Је Лу, *бдоула(н)* Вл, *гдоуведа* Зе, *гдоунимо* Лу, *кдоуат* Лу, *кдоула* Мј, *кдоуме* У, *кдоуко* Ву Чу, *кдоују* Зе, *кдоуње* Лу;

с + *о* + *о*: *ма јдоук* Ло, *не мдоугу* Ло, *ндоугу* Св, *стрдоугу* Ло;

о + *о* + *к*: *кдоузе* Бр, *пдоустуме* (= ципеле) Бр, *пдоушто је* Лу;

с + *о* + *с*: *вдолове* Бр, *мдоуреш* Крч;

к + *о* + *с*: *хдоуни* Ву, *хдоустало* Ар;

а + *о* + *с*: *кирицдоувало се* Та;

с + *о* + *к*: *вдоузи* Вр;

³¹⁸ Пско И-ша I 94.

³¹⁹ Затварања или дифтонгизацију *о* спомињу и други дијалектолози, најчешће на периферији. Исп.: Петр. Змијање 29-30, ГЕК 37; Дешић ЗБНГ 41; П. Ивић, Прилози познавању дијалекатске слике западне Хрватске, ГФФ у Н. Саду VI, 200; В. Finka – А. Šojat, Karlovački govor, HDZb 3, 81; Драг. ГЉ 54-55; Пско И-ша I 97; Баотић Дерв. 57.

³²⁰ у их. *бдоуами* – *бдоуми* *а* је свјесно замијењено са *оу* да би се прилошки израз "гласовним склопом удаљио од основне ријечи бог" (Пско ГИХ 35-36). Ишћ. западне Босне има *бдоуами* (Пско И-ша I 97).

У ЈБ и СИХ $e^u < e$, кад га има, чује се најчешће у кратким (наглашеним и ненаглашеним) слоговима у окружњима: $o + e + o$, $s + e + o$, $a + e + o$, $\emptyset + e + o$, $s + e + a$, $s + e + k$, $s + e + s$, $o + e + s$, $o + e + \emptyset$, $a + e + s$, $a + e + k$, $o + e + a$, а има и 8 потврда за $\tilde{e} > \tilde{e}^u$ у истим позицијама:

1) Наглашено кратко $e > e^u$:

нѐчдѝа Це, у нѐчдѝу Ву, тѐчпелук Ву;

прѐчѝй ДБ;

чѐчтри Та;

глѐчала Об, јѐчс Кр, крѐчсат Ло, нѐчје Ка;

ѐчто Љу.

2) Ненаглашено кратко $e > e^u$:

Грѐдечѝна Ар, Гѐбецѝловина По, у нѐдечѝу Ву, пѐчћѝње Ка, рѐдитечѝли Љу, тѐчѝба Кр, цѝпѝчѝле Љу, ѝѝмѝрикѝ Ло;

ѝд ѝѝгѝ Ми;

ѝћѝш Ло;

нѝгѝѝ О Дур, нѝдечѝ Гл, ѝвѝдечѝкана Зс, ѝдечѝ Св.

3) Наглашено $\tilde{e} > \tilde{e}^u$:

мѝчсо Ло;

нѝчм(ам) нѝшта Д, нѝчмѝ Ло;

нѝчсе Де.

4) Ненаглашено $\tilde{e} > \tilde{e}^u$:

зѝдѝѝѝга Ти, ѝпрѝчѝан Де;

нѝрѝчѝѝш Б;

ѝпѝ Де.

5) Из хаѝићког краја имам примјер за дифтоншку затвореност: *мѝѝсо* Ло.

106. За нашу науку о језику, мислим, биће вриједне потврде са терена ЈБ и СИХ за затворену, лабијализовану артикулацију високог $u > \mathcal{U}$. Овако \mathcal{U} , слично руском y у *быть*, чује се у сва четири идиома, али само у забаченим селима, и то од старијих информатора. Биће да је то архаична особина из старосрпскохрватског периода, која се може додати двама доказима проф. Бошковића³²⁴ да је сх. језик у то доба имао глас y (исп. стсл. *быти*, *быль*). Није случајно што се у Повељи Кулина бана (1189) пише y иза лабијала (исп. и т. 14).

Све се потврде односе на радни гл. придјев од *бити* (в.т. 101). Имају још двије сх. лексеме са \mathcal{U} , али н овдје уз лабијале, и један турцизам:

³²⁴ Бошк. *Уп. грам.* 34. И прасловенски има $y <$ индоевропског u .

буџла Ка Бе ДБ Ум Бо, буџла По, буџла Вл, буџло О Ло, буџло О Ка, буџло Д Ку, *налеџ(т) те буџло* (= проклет био!) Ку, буџли Ву, буџли О Каш, буџли ДБ, буџли ДБ;

буџћѣм Ву;

ма па уџлѣ (= сигурно; исп. и Шкаљин Турц. 343): *ма па уџлѣ* згаџит ме и гџово Ум.

107. У сва четири говорна типа, као реакција на архаичнију затвореност вокалске боје, јавља се, у стању поремећене стабилности, и отвореност. Имам потврда из сва четири типа, највише за $o > o^a$ и $u > u^e$, упола мање за $e > e^a$ и $y > y^o$, а никако за a . У односу на архаичну затвореност, отвореност је овдје рецентна појава. Како се види по литератури, има је у периферијским, билингвалним срединама,³²⁵ а и у унутрашњости — у виду реакције на затвореност.³²⁶

1) $O > o^a, a^o$:

а) кратко ненаглашено $o > o^a$:

ко(џ) до^aмѣина Ле, ко^aмѣија Та, нѣбо^aдѣри Оџ, пѣто^aка Ум; задо^a-во^aлан Хр; нѣ мо^aре Ву Р, по^aлѣгали Ум, прѣко^aмѣндују Вл; о^aвакџ ДБ, кџ бо^aјѣги Лу;

б) кратко наглашено $o > o^a$ или a^o :

пѣтоком ГЉ; до^aбра Љу; џан Л Р Де, џана Је Де, џани Бе Ми Вл, џанај Лу Гр По, џана До По, џанџ Ву, џаније Бр; не мо^aгу Ја; џанда Вл, џандар Вр, п-џандар Ум;

џон Де, џони ГЉ, џовај (= овај) Вл, џонога Дур; џонда Вл;

ц) Ненаглашено $\bar{o} > \bar{o}^a$:

џ(џ) доктџ^aра Та, сџхѣје хџмџ^aра Ло; свѣзџ^a ВБ.

2) $И > u^e$:

а) кратко ненаглашено $u > u^e$:

Али^eбегу Ку, нѣ брзи^eне Вл, брди^eла ВБ, у ви^eду ја^eта У, гази^eлице Це, до^eли^eбаша (= онај који ломн крени колач) Кр, кџли^eба Ло Оџ, прет кџли^eбу Л, с коли^eма Ло, Мѣли^eвоје Зл, фѣми^eлиа Гл, фѣми^eлије Хр, фѣми^eлиѣ Та, фѣми^eлии Пе; покри^eвѣно Оџ; љѣти^eр Та; до^eбави^e ми У, накупи^eвај Вр, нѣје^e ДБ Л, џти^eшџ Л Ку, пџби^eли се Бр, пџди^eгла се Вл Ву, при^eтегни Ву; до^eли^e Ву, кџли^eко Ри, нѣди^e Дур; осѣм Ло;

б) кратко наглашено $u > u^e$:

џи^eпеле Сп; мусли^eмѣнскѣ О;

ц) наглашено $\bar{u} > \bar{u}^e$:

пѣсѣто Л, прѣчџ Л.

³²⁵ Исп. Пецо Стр. *утиџији* 323.

³²⁶ Исп.: М. Симин Обадѣ 54; Јахин Босна 125-127; Пецо Соџ. *промј.* 42.

3) $E > e^a$ нађе се ријетко, али само у кратким слоговима:

зе^ал^аница Це, д^еве^ар^о Ум, б^еде^ан^а Ка, пр^ије^а Б, љ^ее^ач^е Крч;

од њ^еага Це, п^еа^арис^о Кр, а б^еа^ал би Ву.

4) Најзад, по неколика примјера за $y > y^o$ и $y > y^o$:

доку^ом^енат Вл, К^уор-а^н Вр, у Су^ол^ејмана Ја, н^а о^ум Ум, у^окрадена Бе, у^оз^а ме Л;

к^уо^ио Д, м^уз^е Лу.

Из систематизоване грађе о вокалској отворености не види се неко правило. Ипак, јасно је да је појава више условљена дужином слога а мање окружењем. Од 87 потврда, 81 (92,75%) иде на кратке (наглашене и ненаглашене) слоге. Неупоредиво је већи број за стандардну артикулацију, и за то их не наводимо. Нема основа за какво територијално или конфесионално диференцирање грађе. Можда случајно није забиљежен неки примјер за $y > y^o$ у Бјелинићима.

108. Из досадашњег разматрања вокалске боје у говорима ЈБ и СИХ може се закључити следеће:

1) Систем је нестабилан. Од стандарда се разликује појавама затвореније и отвореније артикулације. Прва особина је архаична, вјероватно из средњесрпскохрватског периода, најизраженија у јб. типу, али и другдје; друга је рецентна, свуда присутна као реакција на поремећену стабилност. Тако се у међудијалекатским односима комплекс ЈБ и СИХ јавља мостом интерференције их. стандардне и иб. помјерене артикулације.

2) Затворену артикулацију могу факултативно имати ниски a и средњи o , e вокали. Затвореност a иде у правцу и o и e . Отворени могу бити највише o , u , мање e , y , а никако a . У потврдама за затворено u уз лабијале може бити да је сачувана архаична особина. Та чињеница би тада била вриједна за историју језика и упоредну граматику. На цијелом подручју неупоредиво је већи број потврда за стандардну артикулацију.

3) Промјене у боји су условљене квантитетом слога и фонетским окружењем, али без прецизних правила. Експериментална мјерења овдје нису била неопходна пошто промјене не доносе нове фонеме него варијанте стандардних.

3. МЕЋУСОБНЕ ЗАМЈЕНЕ ВОКАЛА

109. И овдје су, као и у другим говорима, забиљжене различите вокалске алтернације, условљене асимилационо-дисимилационим просецима, помјерањем артикулације, етимологизирањем или пријемом деформисаних варваризама. Прегледаћемо међусобне замјене вокала појединачно.

Вокал a

110. $a > a^o$

а) У нашим ријечима:

ливода Ти,³²⁷ на ливоду Ја, на ливодама Це, у сѣлошу³²⁸ Дур, сѣлоши Дур, уклоњѣто (према уклонити) Ја, забовлај Ву, испрѣклоњѣм се Ја, ѓтворат (према ѓтворити) Ку, ѓтворѣ Ку, долѣко Ло Ја Вл Бо ГЛЈ, недолѣко Це (чешће је: далѣко Гр Де Бо Об Ра Р До Хр Је Бр, из далѣка Це), ондолѣна Чу, ѓтолѣ Чу, сѣм (= сѣмо) Бе.

б) У ријечима страног поријекла:

из гаро^абѣнѣ Б, у коуцулѣриу³²⁹ Та, понѣиа (грч. παλαια; исп. Скок ЕР II 597, Вук СР 502) Кр, митрѣлѣз Вл, пушкомитрѣлѣз Б, ѓдрапа Бе Ка, ѓдрапе Ка, чдрапе Л Рн, чдрапи Чу Лу Бр, ѓдрѣпа Ка, чѓнак (тур. çanak) Ле, јѣсто^еше Вр, кѓ бо^ајѣги Лу, кѓнтро Оѓ Бр, сѣѓо кѓнтро Оѓ.

У ликовима ѓдрапа, чдрап и нема алтернације пошто је тур. çogar, çogaб (в.: Шкаљић Туриц. 164; Пецо Турицизми 162, 227). Тако говоре само Муслимани у ЈБ и СИХ. Православни и католици, свуда, и Муслимани у Бз. и ком. имају: чдрап Ти, чдрапе Ле Мј По, чдрапи сѣкнѣн Ар, под чдрапѓм Ти, по(ѓ) чдрапе Ти.

У СИХ, гдје је забиљежено ѓтолѣ (в. потврду овдје под а), чешће је ѓтолѣ Чу Лу Ум.

в) Стандардни итеративи гѣњати, гѣњати (persequi) свуда су установили морфем гоњ- на штету гањ-: гѣњѣм Ле, гѣњѣш Крч, гѣњѣ Пе Мн, гѣњѣју Бр, гѣњѣју се Ја, гѣњѣју Ле, гѣњѣ Ду Кр, гѣњѣли Хр, гѣњѣли се Је, гѣнали Вр.

III. $a > e$:

а) мѣремица (иначе је: мѣрамѣца Бе Лју, за мѣрамѣцу Бе Сп, мѣрамѣцу Ја) Бе, кѣњѣнѣици³³⁰ Пе Рн Сп Ум, обрѣњаћу (= обрѣмѣнача, торба упртача; исп. Вук СР 447), пријѣте^л³³¹ (али и: пријѣте^л Ду, пријѣте^л Гл, пријѣте^л Ра, пријѣте^лу Је) Дб Вр По, пријѣте^л Це, пријѣте^л Гл, с пријѣте^лом Бр, пријѣте^ли ВБ, за пријѣте^лѣ К, спријѣте^лѣили се По, зѣмѣнѣ У Мј ГЛЈ, мѣжѣнѣи О, повремѣнѣри се Бо, успѣревили смо Ра, ѓте^лѣ (напореѓо са: ѓтѣ^лѣ Ар Тн, ѓтѣ^лѣ Сп) Зе, ѓтѣ^лѣн Чу, ѣутре (уз: ѣутра Пе Р; исп. ликове са $a > u$ у т. 133) Ра Д, прѣѣутре Д.

б) У ријечима страног поријекла:

³²⁷ Тако и на разним странама БНХ. В. нпр.: БХ ДЗб V 25, БХ ДЗб II 17; Решетар Шток. 101; Петр. Змијѣне 31-33; Жуљић ДВД 40; Павл. Јајѣе 109-110; Пецо ГИХ 35, ГЗХ 52.

³²⁸ Није страна (исп. Јахић Босна 132) него домаћа (исп.: Скок ЕР III 194; Елезовић, СДЗб VI 197; Белић ДНЈС 28). Замјена a са o је под утицајем мађарског (в. Симић Левац 144), а донијела ју је инверзна, аустро-угарска струја (в. т. 30 и нап. 105).

³²⁹ В. објашњење: Пецо ГИХ 36; Белић ДНЈС 29.

³³⁰ Има га и Јахић у околини Рудог, Сокоца и Фоче, ор. cit., 129.

³³¹ Овако и у сјеверној, сјевероисточној и западној Босни (в.: БХ ДЗб V 25; Дешћ ЗБИГ 36).

меза (перс. *māzā*, тур. *meze*) Крч, *офензиџа* Ло, *кадер* (тур. *kadir*) ВБ, *кдтастерскѝ приод* (у О: у *кдтастру*) Хр, *захалёкала-е* Це.

Алтерација *а ~ е*, дешава се, како показује грађа, увијек иза сонаната, најчешће иза палаталних у неакцентованим слоговима. Изузеци могу бити туђице. Природа алтернације је објашњена.³³²

в) Нема потврда, и поред упорног трагања, за давнашњу промјену *ра > ре* у јб. и бз. типу. Изузетак су Кж., одакле потичу свега три потврде за *рест-*, и ЈБ са двије за *вреб-*. Дакле, свуда је *врабац*, *раст* (*раc*, *расти*, *раc^m*), али неће бити изненађење ако у предјелу пл. Височица — р. Слатиница — Неретва — Ракитница каткад изрони само *рест-*, а у ЈБ, у хаџићком крају, само *вреб-*:

врабац Ле Чу ГЉ Вл, *врабаца* Ле Чу Вл ГЉ;

раc Ле Вл, *расти* Чу, *расти* Чу, *раст* Ло, *раc^m* ГЉ, *расте* Вл ГЉ
Ло Ле У Је Ри, *урасте* Је, *нарастѹ* Ву, *растѸ* О Бе Ка Гл Ја Пе Гр Ле
Ло Чу ГЉ Вл Об, *одрастѸ* О Бе Ка Гл Ја Пе Гр;

вребац Ло, *вребаца* Ло;

изресте Сп, *одресте* Ти, *одрестѸ* Ри.

Потврде за *рест-* у Кж. нису никакав проблем, јер су импорти из цх. одакле потиче већина становништва ове зоне (в.т. 27). У ЦХ "svi kažu *rébac*", а и "*résti* је много обичније".³³³ Прелазни типови ЈБ и СИХ, према овоме, остају изван III Ивићеве зоне,³³⁴ гдје би било мјесто хаџићком и крешевско-лепеничком³³⁵ да има више потврда. Тешкоће су код их. и ком. који имају архаизме, али не иду у класификацију. У их. је: *врабац* — *вребац*, *расти* — *рести*,³³⁶ у ком. *расти* — *рести*, а *врабац*. Природа овог феномена је објашњена,³³⁷ али је спор о жаришту феномена.³³⁸ Прилике на терену ЈБ и СИХ бацају још свјетла на проблем. Ареали изоглоса *ра > ре* (*врабац* / *вребац*, *расти* / *рести*) и *ро ~ ре* (*гроб* — *греб*) не иду заједно. За *гроб* — *греб* у ЈБ и СИХ в. потврде у т. 116. Ако је у ком. *ресте*, а јесте, импорт, шта је са владајућим *греб* у јб. Муслимана, махом старинаца? Јасно је да *ра > ре* и *ро ~ ре* у прошлости нису имали територијално исте домаћаје, а вјероватно ни временске.

112. Према стандардном *а* имамо и у прилозима:

³³² В.: Белић ДНЈС 18; Вуковић П.-Др. 8-9; исп.: Дешић ЗБНГ 36; Јахић, оп. cit., 129-130.

³³³ Пецо ГП 238.

³³⁴ В. *Prace filologiczne XVII 2*, Warszawa, 1864. 383-393.

³³⁵ Није јасно да ли је овдје: *вребац* / *врабац* — *расти* (исп. Вуковић Кр.-леп. 294) или *вребац* — *ресте* / *расте* (исп. Пав. Леп. 373).

³³⁶ Пецо ГИХ 34.

³³⁷ Решетар Лекц. I 100, Шток. 101; Вајан Злат. I 255; Белић, ЈФ VIII 638; Пецо, *ibid.*; Ивић, *ibid.*

³³⁸ Исп. Пецо Лекавс. оазе 282-283.

а) *дѣсти* (само у Срба у трновском крају) Пе Вл Бо; иначе је *дѣста* Бе Оц Вр;

б) *вѣзди* Љу Вл Мј Сп Ду; уп. и: *вѣзда* Бо ГЉ Је Ку Зе До Р Тн Це К Лу.

У јб. је *вѣзди*, у Бјелимићима и ком. *вѣзда*, а у Загорју и сих. *вѣзда* и *вѣзди*. Промјена је аналошка. *Дѣсти* је дошло према *дѣјести*, *трѣсти*, а *вѣзди* према *три дни*. И данас се овдје могу чути запретани остаци дуала: *дѣјести* Це, *трѣсти* шѣсет *ѡдаја* Ку, *три дни* Сп.³³⁹

в) *сјутра*, *сутра* > *ѣутри*, *сјутри* у јб., трновском крају и Загорју:

ѣутри Пе, *сјутридан* Ло Ка Кр Ми Зе По, *ѣутридан* Вл Об Зе, *прѣсутридан* Ка Ло.

г) Нема алтернације *а* ~ *и* у компаративима од *мален*, *далек* и *дуг*. Само сам по једном у СИХ забиљежио: *дѣље* Чу, *нѣјмиње* Лу, камо је и мј. *а* дошло регресивном асимилацијом уз палатале.³⁴⁰ Свуда је: *дѣље* Ву Ло ВБ Пе Ле Кр Об ГЉ Вл Ар Оц Каш Сп Це Чу и *мѣње* Ло Гл Ми Б Ку До Вл ГЉ Ри Сп По. Појава је распрострањена у многим бх. говорима.³⁴¹

Нигдје се не говори *дажд*. Свуда је *кѣша*. Али у изведеници *даждевњак* (в. *Прав.* 250) *а* > *и*: *дѣждењак* ГЉ Гр, *дѣждевњак* Ле Ду Чу, *звѣждењак* Ло Ка. У Вл је *кѣшавац*.

д) Двапут је већа фреквенција гл. *ићи* + префикс *из* са *-и-* него са *-а-*. Обје варијанте су једино равноправне у сих. и ком. У јб. нема потврда са *-а-*:

ѣић Сп Оц, *ѣићем* Ло Кр, *ѣиће* (= *ѣиће*) Љу, *ѣићеш* ДБ, *ѣиће* Л Ум Оц, *ѣиће* Гл, *ѣишѡ* ГЉ Р, *ѣишло* Та Ка, *ѣишли* Ду Об, *ѣићи* Ум;

ѣићи Вл, *ѣишѡ* Ум Д Ми, *ѣишла* Бр, *ѣишли* Ду Лу.

Слично је стање и у сложеници *сѣ* + *ићи* која има варијантску двострукост. Двапут је чешће *сић* него *саћ*:

сић Ло Де Оц, *сићем* Ло Де Ду, *сиће* Де, *сишѡ* Л, *сишли* Де;

саћ ГЉ, *сашѡ* Вл Зе, *сашла* Зе, *сашли* ДБ.

ђ) Имају двије потврде за *бак* мј. *бик* из околине Улога:

ѡк Је, *ѡкѡѡ* Је.

³³⁹ Има и других објашњења. Решетар помишља на угледане према *гори*, *доли* (*Шток* 101) или на утицај чакаског (Rad 255, 184). Пецо (*ГЛХ* 35) прихвата Вајаново тумачење о два прилога: *do syti* и *do syta* (ор. cit., 257).

³⁴⁰ Исп. Решетар *Шток* 17. Овдје би могло бити *и* < *ь* или према *виши*, *нижи*, *шири*. Тако и Пившић, *Lik duždrevъ prema dъždrevъ*, *Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Bauckinowi de Courtenay, Krakow, 1921*, 68-78. Белић претпоставља два коријена (*ДНЈС* 50).

³⁴¹ Исп.: Решетар, ор. cit., 97; Жуљин *ДВЛ* 40; Шурмин *Сарајевски* 190, 201, *Биљешке* 166; Броз. *Фолк*. 12-13, *Пјешћ*. 134; Брабец *Особине* 64; Пецо *ГЛХ* 35; Куна *Лаштр*. 90; Јахић *Босна* 130-131.

б) У нашим ријечима:

б^угме (у Ка п: б^огме) Ло, б^угам ВБ (чешће су потврде: б^огами Бр Б, б^огам Вл Зе Ар До Ти Ум; исп. и примјере у т. 102 под 2, 104 под 1 и нап. 320), дугдворѣ се Це, одунуд Чу, њнђе³⁴⁵ Це Бр, њнда К, откумѣта се Оц.

Прелаз о у у је битна особина вокалног система периферијских ије-кавских говора на западу.³⁴⁶ У ЈБ и СИХ, види се, она нема већи ни обим ни значај него што га има на југоисточном их. крилу.³⁴⁷ У ријечима словенског поријекла процес је заустављен на лабијализацији, а гдје је ишао даље, има ток: о > оу > уо > у. Код цивилизацијских ријечи о > у најчешће у групи -ор (директур, доктор), па уз назале (вагун). Поред чисто фонетских разлога који условљавају ову појаву, нису искључене ни гласовне деформације приликом пријема овних туђица.

в) Још о неким појединостима у вези са алтернацијом о ~ у

Из књиж. дублета љутро — љутру (в. Прав. 760) јавља се само други пар: љутру Ву Дур ВБ Гр Мј Кр ГЉ Ар Сп Це.

У бз. и ком. функцију прилога стрмо у значењу главачке (deorosum) врши и Дсг именице стрмо (= стрмина, locus arduus): стрмо Ти, стрму Ар Хр До Д.

Мј. млађег опали пџуку у Ти је арханџије: љпалџ пџуку.

Само сам једном у Л испод Бјелашнице чуо западну књиж. варијанту милџџн (тал. milione). Свуда је милион: милџџн Р, милиџна Б, милибнџ Мј, милиџнџ Мј ГЉ, милибне Ра.

Мање је замјена о са у у кромпир — крумбир (њем. Grundbirne; исп. Скок ЕР II 215; Вук СР 318; РСАНУ 10, 640) него у Фојници.³⁴⁸ На цијелом подручју фреквенција ликова са о је пет пута мања од оних са у (в.т. 100 под а).

116. о > е:

а) У презенту гл. моћи, са приближно стабилнизованом јужнословенском изоглосом же > ре,³⁴⁹ имамо двојаку ситуацију: о > е или се не мијења и кад није под акцентом. У том се ЈБ и СИХ разликују од ИХ. У ИХ је: мѣрѣш — нѣ мерѣш,³⁵⁰ а у ЈБ и СИХ: мѣре — нѣ мере : нѣ море са фреквентним односом 57,57% : 42,43% у сва четири типа (у Муслимана 60,66% : 39,44%, у Срба 39,13% : 60,87%, у Хрвата 100% : 0), што потврђује грађа класификована по народима:

³⁴⁵ В. тумачене код Пеца ГИХ 37 и тамо наведену литературу.

³⁴⁶ В.: Дешић ЗБНГ 42-52; Драг. ГЉ 54-61; Ласт. КГ 754; Петр. Змијање 36; исп. и

Пецо Јекавс. оазе 283.

³⁴⁷ Исп.: Пецо ГИХ 38-39, ЦХ 302; Вушовић ДИХ 12; Вуковић П.-Др. 18.

³⁴⁸ Исп. Броз. Фојн. 6.

³⁴⁹ В. код Нивића Дијалект. 16.

³⁵⁰ Пецо ГИХ 37.

Муслимани:

нѐ мереш Ло Гр Гл Де Р Лу, нѐ мерш Ло Зе, нѐ мере Ву Дур Бс Ло
Љу Ка Гл Пе Л Де ГЉ Ку Св Зе Оџ Ти Ра Каш Д Сп Вр Бр, нѐ мере Ло
Ка Пе Л К, не мере Зе, нѐ мере Д, нѐ меремо Де Лу, нѐ мерте Св;

поред: нѐ мореш ГЉ Ку Св Р Ри, нѐ морш Ум, нѐ море Гл Де Мј
ГЉ Је Св До Зе Ар Чу Ум К, нѐ мере Ву, нѐ мере Р, нѐ може Ми Хр
До, нѐ меремо До Ум, нѐ морете Ум, нѐ морте Ум.

Срби:

нѐ мерем Ле, нѐ мереш Ја Ле, нѐ мере ДБ У Це Крч, нѐ меремо ДБ;
поред: нѐ мореш Об, нѐ море ДБ Ле У Кр Вл Б Об Бо Крч, нѐ може
Кр Бо, нѐ меремо Вл.

Хрвати:

нѐ мерем Та, нѐ мере Та, нѐ мере К.

Кад је под акцентом, вокал се не мијења. Потврде:

Муслимани:

мѐреш Љу Пе Гр Ми Де Ду Је Зе Св Ра Ри Сп, мѐрш Љу, мѐш Зе,
мѐреш Гр, мѐре Ву Љу Гр Ми Де Л Мј Је Зе Ра ГЉ Хр Вр Чу Лу Бр,
мѐре-бит Ву Де Л Ду Ар, мѐре-би ГЉ Чу Ум Р Оџ Ри Д, мѐре бит Љу
Ти, мѐре-бт Ло Гл Оџ, мѐр-бит Оџ Д Сп, мѐре-бти Ра, мѐре-б га Је Ар,
не мѐже ГЉ, мѐремо Де Ду ГЉ, мѐрете Ар Ум, мѐрте Ум.

Срби:

мѐреш ДБ Вл Ле Кр Б, мѐрш О ВБ, мѐш О, мѐре О ВБ У Ле Кр Вл,
мѐре-бити Б, мѐр-бит У, мѐр-бт Ја, мѐр-бти Ја, мѐже Б, мѐже-бит
О, мѐж-бити Ле Бо, мѐрете Ле Бо.

Хрвати:

мѐреш По, мѐре По К, мѐре-би Та, мѐре-бит К, мѐремо По, мѐрте
По.

Према овоме, логичан је закључак: (1) код Муслимана у ЈБ је мѐре — нѐ мере, а у бз., ком. и сих. напореда: мѐре — нѐ мере и нѐ море; (2) спорадично же > ре код Срба, само у трновском крају и на источном рубу Загорја, свједочи о метанастазичком, црногорском поријеклу дијела популације у овим предјелима (в. т. 27-29).

И ликови: нѐ мрем Сп, нѐ мреш Зе, нѐ мре Ву Зе Св — долазе овдје, само што је у њима е мј. о потпуно редуковано.

б) У збирним бројевима и бројним именицама сачуван је старији морфем -ер-:

чѐтверо У Ду Кр Је Ра Каш Вр Сп, чѐтверо Та, ђѐтверо Ло Ка Де
пѐтеро Та О Дур Бс Љу Ка ВБ У ГЉ Зе Ар Оџ Ра Ри Сп Вр Бр По, пѐ
пѐтеро Ву, шѐстеро ВБ Кр Је Хр, пѐтеро-шѐстеро Ра, пѐшѐстеро Ми Св
Ар, пѐтере К, сѐдмеро До, љ сѐдмеро Ја, ѓсмеро Кр Хр Зе Кач Бр До,

дѣвѣтеро ВБ, дѣсѣтеро ДБ Хр Зе Р Ум, пѣ десѣтеро До Чу, двѣнѣстеро ДБ Кр, ѣттриѣстеро Ло У Вл, осѣмнѣстеро Пе, двѣстеро Ми, двѣстеро Та, по двѣстеро Чу, пѣтнѣстеро У Вл Је, шѣснѣстеро У Вл Је, триѣдѣстеро ДБ Вл, шѣсѣтеро У, шѣздѣсѣтеро Р, сеѣдамдѣсѣтеро Ја Пе, дѣведѣсѣтеро Пе;

четвѣрица Пе Мј Рн Зе Ар Лу Бр, четвѣрица Гр, чѣтвѣрица Бе, четвѣрѣца У, ѣтвѣрица Де, ѣтѣриѣ ДБ, сеѣдмѣрица Де До, десѣтѣрица Де Кр.

Међутим, гдје има спорадично *-же* > *-ре*, може се чути, као у ИХ,³⁵¹ и новији *-ор-*:

ѣтѣворо Де, чѣтѣоро Бо Р, пѣтѣоро Де, шѣстѣоро Ми.

Тако се ЈБ и СИХ овом прелазном особинном готово изједначава са ијекавским говорима на сјеверозападу.³⁵² У ИХ је *-ер-* и *-ор-*,³⁵³ у источној и југоисточној Босни *-ер-*,³⁵⁴ али је у Пиви³⁵⁵ и даље одатле на истоку *-ор-*.³⁵⁶ И у старих босанских писаца је *-ер-*.³⁵⁷ Изгледа да однос *-ер-* / *-ор-* иде са *-же* / *-ре* и да припада снопу јужнословенских изоглоса.

в) Насупрот одсутности алтернације *ра* > *ре* у основама *враб-*, *крад-* и *раст-* (т. III), у сва четири говорна типа, и у сва три народа, живе напоредо секвенце *-ре-* и *-ро-* као остатак превоја у пару *греб* / *гроб*. Узимајући све потврде из колоквијалних конструкција и топониме, однос између архаичнијих и новијих ликова је 37% : 62% (Муслимани: 43% — 57%, Срби и Хрвати: 25% — 75%):

греб Та Љу Ка Гр Зе, у греб Ле, грѣбље Бе Љу Ка Гр Ми Мј Об Зе Св Ум Бр, грѣбље У Рн, у грѣбљу Мј, у грѣбљу Бр, у грѣбљу Бе;

до Фѣтина грѣба Р, Наѣино грѣбље Рн, Шѣповиѣа грѣбље Ти;

поред: грѣб О Пе Ми У Бо Св Рн Д Сп Ар Каш Бр По, грѣп Ти Рн, грѣбље Та Ду Кр Бо Је Св Ум Крч, грѣбје Ра, грѣбље О Пе Је Ти Каш Сп Чу, дѣ грѣбља Љу, кѣд грѣбља Чу, з грѣбља Бо, са грѣбља Хр, грѣбља Кр Д, грѣбљу Оѣ, нѣ грѣбљу Ле, нѣ грѣбље Кр Бо, у грѣбље Бе, у грѣбље ВБ.

У Муслимана ће се кадити чути, поред *греб* — *гроб*, и: *мѣзѣр* (= *гроб*, тур. *mezar*) Бе, *мѣзѣр* Бе, *хѣрем* (= *гробље*, тур. *harem*) Ти Ум, *кабур* (= *рака*, тур. *kabir*) Вр.

У дублету *греб* — *гроб*, као уосталом и у још неким вокалским алтернацијама, сачувана је једна арханчна особина, регистрована одавно у

³⁵¹ Пецо, *op. cit.*, 37-38.

³⁵² Исп.: Броз. *Ијешћ*. 124, 158, *Фолк*. 9, 167; Шурмин *Сарајевски* 203; Брабец *Особине* 64; Жуљнић *ДВД* 574.

³⁵³ Пецо, *ibid.*

³⁵⁴ Јахић, *op. cit.*, 134.

³⁵⁵ Вуковић *П.-Др.* 67.

³⁵⁶ Исп.: М. Ник. *Гороб*. 679; Симнић *Левач* 372, 374.

³⁵⁷ В. нпр.: Куна *Лаштр*. 90; Вуком. *Маре*. 119; Ђорѣ. *МД* 101.

средишњем дијелу и на западном крилу штокавског дијалекта.³⁵⁸ Објашњењу природе процеса у морфему нема се шта додати,³⁵⁹ а утврђивање ареала на ширим просторима остављам, ради штедње, за касније.

г) У ЈБ, трновском крају и на загорској површи у Муслимана и Срба има:

евѡкѡ Ву ДБ Ло Де Л Ду Кр Мј Бо, *евѡкѡ* ДБ;

према: *овѡкѡ* Ву ДБ Гр Бо, *ѡкѡ* Ло.

Ријеч је о хаплоглији и афези (*евако* < *ево* + *овако* > *е+о- вако* > *е-вако*) а не о аналогiji како мисли Решетар.³⁶⁰

У само једној потврди — *еликѡ* Чу — *е* је могло доћи према *ево*, *ено*.³⁶¹ Сличне ликове има ИХ,³⁶² ЈИБ³⁶³ и околина Никшића.³⁶⁴

Свака за себе стоје потврде:

у овем (архаизам старе меке основе, регистрован 1421)³⁶⁵ Крч, *сѡ себѡм* ВБ, *Титевград* Ка, *ослобѡђењу* Б, *изговѡрио се* Вл.

ђ) У туђицама:

перѡуѡлн Р, од *перѡуѡлана* У, у *перѡуѡлнки* Р, *прѡѡсѡсѡр* (према: *прѡѡсѡсѡр* Пе; исп. и примјере у т. 115 под а) Та.

117. *о* > *а*:

а) У домаћим ријечима:

ѡнамо (од *онамо* према *ѡмо* или од *ено онамо* > *енонамо* > *енанамо* > *анамо*) Та Љу Ло Гл Ја Пе Гр Мј Св До Ра Вр Лу Ум Чу, *ѡнам* Св Цу Ум, *ѡнам ѡн* Ду, *ѡнамо ѡн* Ум, *ѡнамо* Дур, *ен-ѡнамо* Ти, *ен-ѡнамо* Чу, *ѡнамо* Је Чу, *ѡнамо* Пе Оц Ра, *ѡнамо* Чу, *ѡнамо* (< *ѡнамо* према *ѡмо*)³⁶⁶ Вл Зе Бр Р, *ѡн* Де, *ѡна* Ло Де, *ѡни* Чу Бр, *ѡни*јем Ло, *ѡнѡ глава* Ја, *ѡн анѡ* До, *ѡнѡ* У, *ѡнѡ* Вл, *ѡнѡ*ра Зе, *ѡнѡ* Ми;

ѡѡѡј Вл, *ѡѡѡ* ДБ У;

ѡсна: *Сѡтѡнѡк је ѡсна* Ло, *ѡѡѡ*: *ѡѡѡ* је *ѡѡѡ* Ло, *ѡѡѡ* (= *ѡѡѡ*) Вл, *ѡѡѡ* Та Ми Је, *ѡѡѡ* (= *ѡѡѡ*) Б, *ѡѡѡ* Ло Л ГЛ Св Ти, *ѡѡѡ* Ле ГЛ Је Зе Св Ти Ра Д Чу Крч, *ѡѡѡ* Бо ГЛ Зе Рн Каш Д Чу, *ѡѡѡ* Ти, *ѡѡѡ* Це, *ѡѡѡ* Ло ГЛ Св Ти, *ѡѡѡ* Д Чу, *ѡѡѡ* Вр, *ѡѡѡ* Ми, *ѡѡѡ* Зе, *ѡѡѡ* Св Ар Оц Д Чу, *ѡѡѡ* Оц;

³⁵⁸ Исп.: Пецо *Ишѡа* I 97, ГЗХ 50-51, ГП 238, ГНХ 37; Павл. *Јајце* 109; Драг., ор. cit., 62; Милас *Мост*. 51; Јахнѡ, ор. cit., 133; Броз. *Фѡјн*. 8; Окука *ГР* 39.

³⁵⁹ В. код Пеца *ГНХ* 37 и тамо наведену литературу.

³⁶⁰ В. *Шток*. 102-103.

³⁶¹ Решетар, *ibid*.

³⁶² Пецо, *ibid*.

³⁶³ Јахнѡ, ор. cit., 134.

³⁶⁴ Вушовиѡ *ДНХ* 55.

³⁶⁵ Белиѡ *Ист. II* 123.

³⁶⁶ Скок *ЕР II* 557.

а) У ријечима словенског поријекла:

Градџина (према: *з Градџинѣ До*) Св;

*бѣж-вили кѣћу*³⁷¹ Вл.

О пре- мј. при- > прѣ (*прѣкрио се* Бе = *прикрио се*, *прѣтисни* Љу – *прѣтиснѣ* Та) в. т. 63.

У примјерима из ЈБ и Бјелимића: *џпринѣ се* ДБ, *прѣнѣ се* Ти, *прѣна мјесѣу* Ти, *прико планинѣ* Ло, *прѣсутра* Љу – није јасно да ли се ради о механичким (в.т. 99) или аналошким икавизмима.³⁷² "Икавизми" типа *прѣд*, *прико* могу се наћи нпр. и у шумадијско-војвођанском дијалекту.³⁷³

б) У туђицама:

гиомѣтар (њем. Geometer) Чу, *жињѣр* (исп. фр. *ingénieur*) По, *исплѣдѣркѣм* (према лат. *explodere*) Це, *исплѣдѣрала* Та, *прѣфѣсор* (исп. примјере у т. 115 под а) Гл, *прѣфѣсор* Пе.

119. *e > a*:

а) Из јб., бз. и ком. има потврда за први, дијалекатски члан пара *рамо* – *раме*.³⁷⁴

рѣмо: *бѣлло ме рѣмо* Гр, *крѣз рамо* Гр, *зѣ рамо* Ти Ку, *на рѣмо* Ти Ку, *на рамо* Ри Ку, *на рамо* Ду;

према: *на раме* Љу ДБ, *с рѣмена на раме* Љу, *у рѣме* Ле.

И у стел. језику је дублет: *рамо* / *рама* (в. Hamm Stsl. cit. 136). У ЈБ и СИХ је, ипак, чешћи стандардни од дијалекатског *лика*.

б) *проко* *Подгорја* Св.

О морфемама *-ом/-ем,-ов/-ев-* у Иск и Нпл именице *пут* в. т. 332 и 334.

в) У двије туђице:

у кунѣмѣријама Вр, *профѣкт* Вл.

Поред: *џамѣдан* (тур. *camadan*) ВБ, *џемѣдан* Ја, Ка и *џемѣдан* Ка, Гр (у књиж. језику: *џамѣдан* и *џемѣдан*; исп.: *Прав.* 819, *Вук СР* 859, *Пецо Турцизми* 165), има: *џомѣдан* Ло ВБ, *џомѣдан* Ду, *џигарица* Це, *џигарица* ГЉ.

120) *e > a*:

а) из *Крчавинѣ* Оц, *мѣѣхаха* Зе, *мѣѣханиѣѣ*³⁷⁵ Мј, *палѣнгаѣ* Ло, *у наѣѣѣѣ баталијѣна* Ло;

³⁷¹ И у ужичком крају је *бѣж*, *бѣжѣли*. В. Нивић *Нзв.* 339.

³⁷² *Прѣд*, *прико* могу бити по угледу на префикс и предлог *при* (Нивић *Дијалект.* 71).

³⁷³ Нивић, *ibid.*; Симић *Лезич* 131.

³⁷⁴ Тако је и у ИХ. В. код Пеца *ГНХ* 39.

³⁷⁵ В. тумачење код Пеца, *ор. cit.*, 35, и тамо наведеној литератури.

одрѣђенѣ До,
 припрѣмѣ се Бр;
 наѣд Ри, прија Та Дур Бе Ја Л Ле Ти Ра Каш Д Сп Чу Ум Бр По
 Ка, приа Ра, пријѣ Та;
 а намали (а некамоли) Ри, јар: јар ако воѣиш Ми;
 спорај њих Вл, спорај Мѣливоја Вл, прѣма мѣни Ои.

Могуће је да је *прија* дошло аналогијом према *када*,³⁷⁶ али то није, како мисли Рашетар, дискриминанта икаквих говора.³⁷⁷ У ЈБ и СИХ фонетизам *прија* се јавља дијалекатским диференцијалним знаком. Имају га сва три народа у ЈБ, а у КЖ и СИХ само Муслимани. Изненађује да за БЗ нема потврда. Наравно, свуда је чешћи стандардни лик:

прије О Љу ДБ Ло Гл Ја Пе Гр Ми У Л Ле Кр Вл Мј Бо Об Хр Зе
 Св Ар До Оц Ра Ри Це Крч Ка, прије О, прије^а Б, отприје Ка, прије(е)
 Имана Гл.

За разлику од их,³⁷⁸ издјелн смо, у корпусу је само једна потврда за *ра > ре* у приједлогу *према*. Стабилизовано је *према*:

према Авѣоцу Об, према Бјѣлашци Ду, према вјѣтру Б, пре(ма)
 Шљемѣнима Ду, прем Ум, спрема њѣму Б.

Студа у ЈБ и: *примѣлѣтје* Бе.

На загорској површи је *спорај* мј. *перед*, на ита Нук упућује *сперед* (СР 726) из народне ијесме.

б) У ријечима несловенског поријекла:

гарѣрѣба (фр. *garder* – *robe*) Бе, *јамѣније* (тур. *yemeni*) Бе, од *карѣмиѣкије* (према грч. *керѣмеѣа*) Гл, *материјѣл* Зе, у *каѣѣл* (тур. *kafes*) Ку, *ид тѣпѣлук* (тур. *terelik*; има и: *тѣпѣлук* Ву) Ву.

121. *е > у*:

приѣзуи (према *привуи*) Бр, *приѣзуу* Бр.

Вокал и

122. *и > е*:

а) *кѣлѣбе*³⁷⁹ Ду (према: *кѣлѣба* Ло Оц, *прѣт кѣлѣбу* Л, *кѣлѣбе* Ми

³⁷⁶ Рашетар *Шток*. 102; исп. и Броз. *Фојн*. 3.

³⁷⁷ Изгледа, више се спомиње у литератури о ијешт. и ијешћ. говорима БиХ. Забиљежен је у источној и западној Херцеговини, Фочанском крају, Фојници, у околини Вареша, Краљеве Сутјеске, на лијевој обали Криваје, у Посавини, а и код старијих писаца. В.: Пецо *ГНХ* 39, *ГЗХ* 214; Рашетар, *ibid.*; Јахић *Босна* 137; Броз. *Извј.* 337, *Фојн*. 3; Жуљић *ДВД* 39-40; Ивић *Посава*. I 185; Рашетар *Проза* 46.

³⁷⁸ Исп. Пецо *ГНХ* 39.

³⁷⁹ Потврда је из трновског краја. У ијешт. иб. има и *кѣлѣба* (Јахић, *ор. cit.*, 138) са секундарним јатом. Појава је најизраженија у западносрбијанским говорима (в. Тешћ *Љешт*. 200, Ник. *Тришћ* 405; у Крешћима код Ужича – моје бивешке) и у посавском (Ивић, *ор. cit.*, 166, 178).

Digitized by Google

Ови аналошки ликови (према: *бити, били*)³⁸¹ имају диференцијални дијалекатски значај и обилежје индикатора миграционих процеса без обзира на националну припадност. Ареал се поклапа са комплексом бз. типа, гдје је, дакле, *бидѐм* и *бүдѐм*. Према бз. стоје остали идиомни са стандардним формама:

бүдѐм О, *бүдѐш* Каш, *бүдѐ* О Дур Бе Љу ДБ Ми Л Ле Бо Хр Зе Св До
Тп Рп Сп Це Вр Ер По Ка, *бүду* Д Лу, *бүди* Љу Ри Ум Ка.

126. у > о:

а) *богдѹмѣлскѹ* Вр, *дброкали се* Л, *нѹ ом* (према: *нѹ ум* Ку) ГЉ, Ку
До Лу, *нѹ ом* Бе, *нѹ ом* Ум, *опдѹмохѹ* До.

Алтернације су асимилационе природе.

У бз. примарно *тѹмач* (праслов. **тъмачь*; в. Скок ЕР III 521) је замијењено комуникацијским ратним инфилтратом *тѹмѹч* (исп. рус. *толковать*, њсм. *Dohnetsch*). Вук има пар равноправних морфема *толм-* и *тум-*, а забуна је још већа пошто је код старих писаца³⁸² *толм-*. Решетарево тумачење³⁸³ није уједњиво. Прилике у бз. упућују на закључак да се у своме случају прије ради о старијем комуникацијском или књишком импорту³⁸⁴ него о фонетском процесу *ол* > *о* (*толмач* > *томиач*, као: *отар* < *олтар*).

У бз. се говори: *овѹришѹ* Ку, *оплѹмили* Вл према прибојском: *увѹришѹ*, *уплѹмили* (моје биљешке). Вук има само дублет прве лексеме (СР450, 790).

О дублету: *милион* — *милијун* в. т. 115.

б) *пѹт ѿѹтѹ* Хр, *кокѹрус* Бе Р Це, *кокѹруза* Дур, *кокѹрузе* Дур, *кокѹрузѹ*
Та, *кокѹрузу* Та, *кокѹрузнѹ* Та, *кѹндуре* (грч. *κόδωρονος*) Бе, *кондоктѹра*
(фр. *conducteur*) Ја, *котѹрсат* (тур. *kurtalı*) Ум, *котѹрисѹ* Б, на *Рѹмѹнску*
Вл, *Рѹмѹнѹ* Вл, с *Рѹмѹнима* Вл, *сѹлѹнскѹ* Вл.

Према овима стоје, изгледа чешће, ликови са незамијењеним *у* *кукуѹ-*
рузе У Мј Хр, *кукуѹѹза* Ја За, *кукуѹѹѹ* Чу, *кукуѹѹѹна* Зе, Лу, *куѹтарисат*
(тур. *kurtarmak*) Ку До Мј, *куѹтарисѹват* Ку, *куѹтаришѹ се* Ер, *куѹтарисѹ*
Св Ум.

Дисимилационо *кукуѹрус* и његови корелативни владају у ЈБ,³⁸⁵ а у бз., Кж. и СИХ стандардно *кукуѹруз*. Хаплоглошки линк *кѹѹѹѹ* Ја за утврђивање односа *ку-* : *ко-* нема вриједности. У потврди на *Рѹмѹнску* и сл. романско о није ни мијењано.³⁸⁶ Код *сѹлѹнскѹ* ради се о хиперкорекцији.

127. у > е:

³⁸¹ Вуковић П.-Др. 19.

³⁸² В. нпр.: Вуком. *Марс*. 70; ЂорѢ. *МД* I 103-104; Марковић *Анѹић* 73; исп. и Ост. *Петар* I 76.

³⁸³ Решетар *Што*к. 103.

³⁸⁴ Исп. Вајан *Злат*. I 290.

³⁸⁵ Тако је и у долини Фојнице. В. Ђурѹ. *Фојн*. в.

³⁸⁶ Пецо *ГНХ* 40.

гѣрсѣт (= осиноост а не *прилика* као у Шкаљића, в. *Турц.* 286; исп. тур. *fursat*) Чу.

128. у > а: *постѣпѣ* Вл.

У *Вѣскрс* ДБ, *вѣскрсѣније* ДБ (стсл. вѣскрсновеннѣ) нема рускосл. префикса *воз-* нити промјене *ѡ* > у.

129. ЈБ и СИХ, дакле, коегзистенцијом инхерентних особина млађег (их.) и архаичнијег (иб.) дијалекта развија аутентичан вокалски систем, у чијем се крилу, због неједнаког интензитета водећих изоглоса, јављају четири подсистема. Међусобне замјене вокала у сва четири идиома остају на нивоу окружења. Вокалске промјене су, као и другдје, условљене асимилационо-дисимилационим процесима или фонетским ликом туђица. За међудијалекатске односе имају вриједност три резултата: стабилизациони фонетизми *озга* и *оздал* око највиших планина (1); *мѡре* — *нѣ мере* — *нѣ море* у све три националне скупине (2); запретане потврде за *ре-* у *рест-* (само у Кж.) и *вреб-* (само у ЈБ), а напореда, свугдје, *-ре-* и *-ро-* (*греб* / *гроб*), што значи да ни у прошлости особине *-ра-* > *-ре-* и *-ре-* ~ *-ро-* нису имале исте домашаје (3). Све су ове особине аутентичне, осим промене *ра* > *ре* у *рест*, за коју мислим да је цх. нанос с почетка XIX вијека.

4. СЛОГОТВОРНОСТ

130. Прва и главна особина вокалског система ЈБ и СИХ су изразите редукције. Последице су тог процеса, изазваног екстралингвистичким факторима, моноструке: (1) измјене броја слогова у ријечима, (2) проширивање вокалских функција сонанта *р* изван стандардних норми, (3) сонанти *н*, *л*, *в*, *љ*, *м*, фрикатив *ш*, плозиви *т*, *д*, *к* и африкате *џ*, *ч* као носноци слога, (4) геминација и (5) асимилационо-дисимилациони процеси у реализацији консонантских фонема.

131. Ако су очувани гласовни односи у непосредном фонетском окружењу, сонант *р*, у позицијама као у стандарду, има слоготворну функцију:

зѣрка Лу, *кѣв* Пе Је, *пѣс* Гр, *рѡѡ* Ми, *врли* Ло, *завѣит* Ја, *завѣшит* Гр, *завѣшити* Сп, *завѣит се* Бо, *измѣлат* Бр, *извѣит* Бе, *превѣну(ти)* Ти, *пѣсѣла* Вр, *сѣрбит* Мј, *сѣрните* Ум, *сѣршити* Ка, *смѣрѣло* ДБ, *тѣрѣит* Гр, *тѣрѣит* Об, *хѣшѣи* Гр, *џѣрѣла* По, *џѣрно* По, *по вѣру* Та, *дрѣжалице* Ду, *пѣвѣ* Та, *рѣат се* Пе, *смѣрѣвна* У, *тѣрѣит* Ти Лу, *рѡѡскѣ* Та, *џѣтрѣнѣс* Ле, *џѣтрѣнѣс* Ву, *џѣтрѣнѣстеро* У, *нѣ вѣр* Ло, *извѣрѣи* О, *зѣгрѣла* Де, *џѣзѣмѣри* О, *џѣзѣмѣри* Љу, *ѡмѣрѣим* Ле, *пѡмѣри* Зе, *рѣскрѣџѣ* Ар, *сѣрѣбно* Бе, *сѣрѣбѣрније* Вл, *џѣмѣрѣла* Та, *џѣмѣрѣло* Дур, *џѣптѣле* Ум, и сл.

Потпуном редукцијом неакцентованог кратког *и*, *а*, у сонант *р* проширује слоготворну функцију:

брѡѡк Ву, *брѡѡк* Ву, *брѣте* Ка, *ниѣсам-брѣте* Љу Д Бр, *мѡѣ-брѣте* Де, *мѡѣ-брѣте* Мј Ра, *вѣк-брѣте* Ти Ра, *па*, *брѣте* Д, *мѡѣ брѣте* Св (према: *брѣте*

Дур Бо Ку Св Ра Каш Ум Крч По, *мој-brate* Је, *ајмо-brate* Крч, *бате* К), *кукрка* Вр, *от кукрке* Вр, *прегрда* Ја, *Пазарh* Бе, *цетр* Та, *мокрт* Де, *мршши* ме Та, *ја-рко* Лу.

Нема примјера, у сва четири идиома, за девокализацију *р* осим у типу *умрō* (< *умьрль*)³⁸⁷ Ву Ка ДБ Је Ар Тн Каш Ка, и потврди *сатрала* Дур.

132. Носиоци слога могу још бити:

сонант *н*: *Бјелашнице* Бе, *по Бјелашници* Та, *из болнице* Ло Хр, *болницу* Мј, *у болници* Ву Та, *варнице* ДБ, *вратнице* Ка, *господи-дѣкторе* Та, *од грѣшнице* Вл, *двојнице* Св, *уз двојнице* ВБ, *днѣшница* ДБ, *до жѣлезнице* Та, *преко жѣлезнице* Пе, *жѣлезницу* Об, *на жѣлезницу* Бе, *жѣлезничар* К, *жѣлезнички* К, *жѣлезничку* Гл, *Зунѣшница* Ка, *заврѣт* Гл, *зједници* Це, *звизѣт* Сп, *Зѣјла* Ми, *за коваѣнице* Бс, *кѣчничар* Об, *креѣт* Ло, *макѣти* Де, *објасѣт* Бе Ар, *обрѣнице* Ра, *отпѣшницу* Пе, *у пѣшницу* ДБ, *пипѣт* Дур, *подрѣшница* Це, *покусѣт* ДБ, *подјѣрница* ДБ, *пресѣштво* Б, *прѣдѣшница* Св, *у прѣдѣшници* Кр, *прѣшла* Вр, *Ракѣтница* Д, *Ракѣтнице*, *раскрѣница* Ар, *сахраѣт* Бе, *сирѣница* ДБ, *спѣсѣшница* Ја, *стрѣшница* Де, *тѣшничку* Ми, *чѣшница* ДБ Б, *чѣшницу* ДБ, *у ѣшницу* ВБ;

сонант *л*: *брѣспѣшце* Дур, *дошл-су* ДБ, *зѣбѣшца* Ја, *запѣшт* Та, *запѣшт* Та, *мѣсл* Бе, *у Муслѣна* О Св, *дѣш-л* ме Та, *дѣкѣ* Је, *прѣбѣшно* К, *Тѣсѣла* Та, *брѣз рѣзѣкѣ* Вр, *без рѣзѣкѣ* К, *рѣзѣку* ДБ;

сонант *в*: *с'ѣшмо* Ку;

сонант *љ*: *за Градѣну* Ар;

сонант *м*: *мѣшѣрѣ* Бе, *таѣмѣла* се Гл;

фрикатив *ш*: *брѣшѣну* Ми, *заврѣт* се Бо, *изврѣт* Бе, *Нѣшѣла* Бе;

плозив *т*: *ко-шѣ-сам* Та, *шта-ћ-ѣ* бѣт Дур;

плозив *д*: *по вѣкенѣцама* Бе, *звѣзѣце* ДБ;

плозив *к*: *рѣсѣтѣ* се Гр;

африката *џ*: *у ѣмѣма* Ка;

африката *ч*: *калѣруно* (могуће и: *калѣрно*) Ми.

133. Речено је да су слоготворни консонанти једна од последица потпуне вокалске редукције. Појава има диференцијално дијалекатско обилежје, тј. најизраженија је, као и редукције, у јб. говорном типу, а ослабљена у бз, Кж. и СИХ, док трновски крај има средњињи положај међу овим половима. Теоријски, "сви гласови у одређеним језицима и одређеним позицијама могу бити слоготворни",³⁸⁸ али је проблем у томе

³⁸⁷ Белић *Ист.* II 12; за објашњење квалитета и литературу в. Пецо *И-шѣла* I 148.

³⁸⁸ Пецо, *op. cit.*, 103; в. о истом проблему: *Bulletin de la faculté des lettres de Strasbourg* 3, 1-24 (*separat*); ЗФЛ IV-V, 235-244; ЗФЛ XI, 144-148.

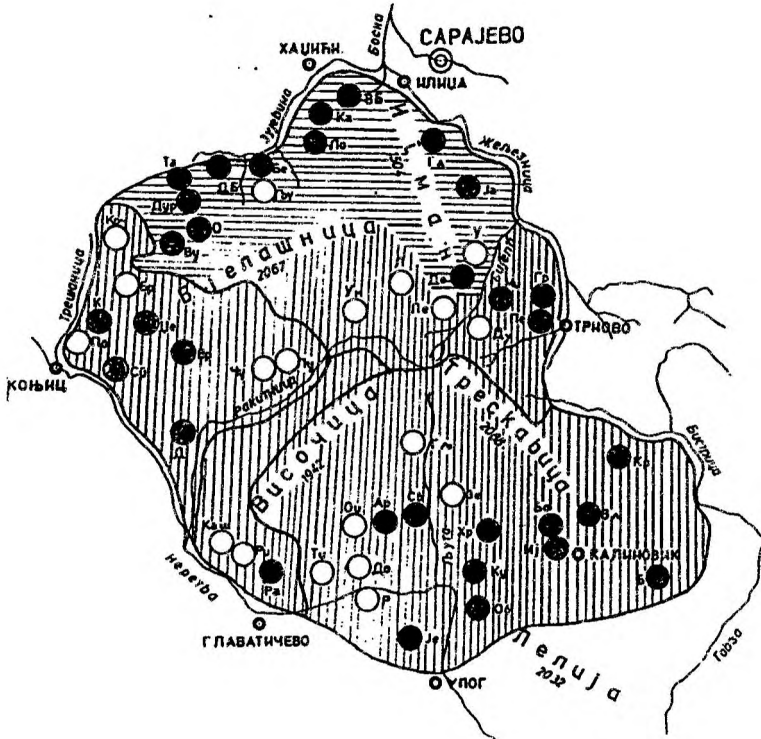
5. РЕДУКЦИЈЕ И ГУБЉЕЊЕ ВОКАЛА

5.1. ВОКАЛ И

Digitized by Google

планшѣаку Љу, прѣтѣскови Љу, профѣсори Гл, у Раштелѣци ДБ, рѣдѣте-
лѣ ВБ, спѣсовнѣца Ја, уза стѣжѣну Бс, у Суботѣци ДБ, ис Трѣскавѣце У,
флѣдшѣцу ДБ, црвѣнѣло Ја, четвѣрѣца У, шѣндрѣка У;

Карта бр. 8: Вокалске редукције у ЈБ и СИХ

ЛЕГЕНДА

Зона изразитих (босанских) редукција

Прелазна зона умјеренијих вокалских редукција

Насеља у којима има потврда за слоготворне консонанте

Насеља у којима нема потврда за слоготворне консонанте

б) замјенице: *нѣ могу тѣ ја* Та;

в) придјевни: *вѣлѣкѣ* Ло, *вѣлѣкѣ* Ја, *младѣнѣ* Гл, *наочѣта* Де, *хермѣтѣкѣ* Ву;

г) глаголи: *дѣверѣтѣ* Де, *жѣнѣтѣ* Ка, *запѣслѣти* Гл, *испрѣчатѣ* ДБ, *лѣмѣтѣ* ДБ, *кѣсѣтѣ* У, *млатѣтѣ* Дур, *навратѣти* Бе, *нѣхѣтѣ* Бе Ка, *оксѣдѣратѣ* Гл, *пѣстѣ* Та, *пѣптѣ* Та, *ратѣ* Та Бе, *пристѣпѣтѣ* ДБ, *склѣптѣти* ВБ, *трѣжѣтѣ* Де, *урѣтѣ* Ја, *ѣбатѣтѣ* ДБ;

багатѣлѣшѣ Дур, *нѣ вѣдѣ се* Де, *јѣ лѣ* О Гл, *зѣкѣбелѣм* У, *ѣзгѣрам* Ло, *ѣзѣжѣм* Ло, *нѣкѣтѣ* Та, *нѣкѣнѣш* У, *пѣсѣпѣмо* ДБ, *прѣтѣснѣм* ВБ, *сѣсѣпѣ се* О;

говѣрѣло Јбу, *ѣѣбли* Јбу, *зарѣчѣли се* Та, *изговѣрѣли* Та, *ѣзвѣдѣли* Та, *ѣзѣшло* Дур, *изрѣдѣла* ДБ, *кѣсѣли* Ка, *кѣпѣла* Та, *кѣпѣли* Бе Ја, *лѣтѣло* Дур, *наѣлазѣле* Бе, *наѣхѣла* ВБ, *нѣсѣли* ВБ, *нѣсѣло се* Ја, *ѣтѣшѣ* Ло Гл У, *ѣтѣшила* Ка, *ѣтѣшли* Ло, *пѣкупѣло* Дур, *пѣмѣли* Бе, *рѣдѣла* У, *рѣдѣло* Дур Гл, *рѣдѣли* Бе, *слѣдѣли* ДБ, *смрѣдѣло* ДБ, *тѣкмѣхѣли се* Гл, *ѣсѣрѣла* Ка, *ѣбатѣло* Ло;

ѣзмѣјѣшѣј Ло, *ѣзолѣрѣј* Гл;

ѣкѣ сѣ ѣмѣ Дур;

ѣндѣ бѣ се Ву, *да бѣ се* Де, *нѣ бѣ* Та;

ђ) прилози: *мѣрѣитѣ* Ја, *наѣрохѣто* Јбу, *прѣлѣчно* Ву, *тѣлѣкѣ* Ло, *тѣлѣкѣ* ДБ.

2) У бз., ком. и сик.:

а) именице: у *бѣлѣнѣцу* Пе Об Св, *бѣрѣло* Св, *вѣлѣдѣчна* Л, из *Вѣјводѣнѣ* Б, са *вѣковѣма* Хр, *гладѣца* Сп, *гладѣлѣце* Б, *гѣбѣле* (= *гѣбѣле*) Б, *гѣбѣлѣ* Б, *гѣрѣнѣца* Об, на *гѣрѣнѣци* Ти, *жѣтѣца* Ми, *изѣстѣвиѣтѣ* Је, *јѣнѣцу* Је, *кајѣзерѣце* Ар, *капѣтулѣција* Б, *кѣтѣцу* По, *кѣдѣнѣце* Вл Зе До, *кѣлѣбѣ* Ду, *кѣлѣбе* Л, *кѣбѣлу* Об, *пѣродѣца* Је, *пушѣнѣнца* Св, *Рѣкѣтѣнѣца* Ум, *брѣз рѣзѣкѣ* Вр, *Сѣбѣта* ГЛѣ, *срѣдѣнѣцу* Ар, *сѣдѣнѣцу* Ми, *стрѣнѣце* Кр, *тѣкмѣчѣнѣ* До, *уѣлѣчна* Св, *учѣтѣлѣци* Ти, *ѣпѣнѣле* Гр, *ѣкѣхѣ* Ри, *ѣсѣмѣце* Сп, *ѣѣбанѣце* Ј;

б) замјенице: *да тѣ* Је Ар, *нѣ бѣ тѣ* Гр, *нѣ бѣтѣ* Зе, *ѣѣврѣну тѣ* Пе, *јѣли тѣ* у *сѣлу* Ти;

в) придјевни: *вѣлѣкѣ* Гр, *вѣлѣкѣ* Ми, *вѣлѣкѣма* К, на *гѣдѣшѣнѣм* Ми, *мѣтѣнѣнѣ* Хр, *ѣдѣчан* Б, *ѣстѣтѣ* Бр;

г) глаголи: *вѣдѣтѣ* Вл, *гѣзѣтѣ* Д, *галѣмѣтѣ* Вл, *говѣрѣтѣ* Вл, *запѣлѣтѣ* Бр, *зѣѣрѣтѣ* Је, *изѣјѣчѣтѣ* Бр, *кѣсѣтѣ* Ар, *кутѣрѣсѣтѣ* Ум, *кѣпѣтѣ* Сп, *лѣмѣтѣ* Крч, *лѣчѣтѣ* Ум, *навратѣ(ти)* Р, *напѣлатѣ* ГЛѣ, *нѣхѣтѣ* Л, *ѣкусѣтѣ* Лу, *ѣпѣлѣтѣ* Оѣ, *ѣставѣтѣ* Ар Оѣ Бр, *пѣлатѣ* Бр, *пѣкѣзѣтѣ* Л, *пѣмѣлѣтѣ* Зе, *пѣптѣтѣ* Је, *пѣтрѣшѣтѣ* Ум, *трѣжѣтѣ* Каш, *трѣпѣти* Пе, *ѣбатѣтѣ* Р;

ѣсѣкѣтѣ До, *срѣмѣмо* Св;

дш^чковали По, в^рч^{ли} Бр, в^йд^{чи} ГЛ^ь, в^рт^{чи} Вл Ар, в^рт^{чи}ла се
Зс, г^бнал^и се Јс, г^рд^{чи}ло То, д^бч^{ли} Вл ГЛ^ь, д^вл^ччи Кр, д^дл^ччи Рн,
д^сел^{чи} Мј Об, ж^дч^{ло} се Вл, ж^йл^{чи} се Св, з^вр^шчи Ми, з^ак^ач^{ло} До,
з^ар^дч^{ли} Ра, к^уч^{ло} се Пе, л^дж^{чи} Кр, н^ад^{ал}ч^и се Б, н^дс^{чи} К, о^сел^{чи} Каш,
о^ст^{ав}чи Рн, о^тч^шд Кр Мј Ку, К, о^тч^шд ГЛ^ь Ар, о^тч^{шла} Ар, о^тч^{шло}
Кр, о^тч^{шли} ГЛ^ь, о^тч^{шли} Зс, п^од^вл^чла Пе, п^ок^дс^{чи} Рн, п^рд^бч^{ло} Ми,
п^ро^те^фр^ччи Ум, р^дд^{чи}ло се До, с^дст^{ав}чи Пс, т^ра^жч^{ли} Л, у^пр^тч^{ли} Ум,
у^ран^{чи}ла До, у^ччи Вл, у^чи^{чи}ло Је, ш^тт^{чи}ла По;

п^окуп^и се Ду, п^ри^тч^{ни} Кр, т^ур^и у во^ду Лс;

з^аг^рд^{чи}ш^е Б;

и сад б^и ГЛ^ь;

й^гр^д с^и се Ми;

г) прилози: з^ап^рем^чск^и К, с^ед^мч^{но} Р, т^ол^чк^д К.

Дјелнимична редукција неакцентованог *и* је више од два пута изра-
женија особина јб. од бз., ком. и сих. Просјечан бр. потврда по пункту у
првом идиому је 8,92 а у осталим 3,83. Изгледа, ако се иде од комуника-
цијског искуства информатора појединачно и густине потврда на карти,
да је редукција вокала у бз., ком. и сих. новија појава а да јој импулси
"асфалтног" обилежја³⁹² долазе из Сарајева.

136. Поптуна редукција неакцентованог *и* овдје се не остварује само,
као у крешевско-лепеничком, "и glasovnoj kombinaciji sa sonantom".³⁹³
Нема ни једног досад описаног босанског говора коме би јб. слика била
у нијансама равна, што је последица различитог теоријско-методолошког
приступа проблему (в.т. 133) и територијалне разведености изговора
по категоријама (исп. овдје примјере за инфинитив без морфема *-ти*).
Ова типична босанска особина је највише направила СИХ тако да територијална
диференцијација није апсолутна, а национална је искључена.
Прилике у ЈБ су најближе онима у Лепеници³⁹⁴ и западној Босни.³⁹⁵

Од сабране грађе из ЈБ и СИХ може се сложити мањи рјечник и зато
се овдје објављује само њен дно.

137. Најмање је потврда за аферезу, али и овдје више него у другим
босанским говорима.³⁹⁶ Појава је регистрована:

а) у четири стране основе:

(1) бра^нм^ов (ар. *Ibrāhīm*) Ло, н^ек^иц^иј^е (исп. примјере у т. 122 под

³⁹² Ц. Јахић, *Народни и урбани говори*, Преглед 10 (1980), 1377.

³⁹³ Вуковић *Кр.-леп.* 294.

³⁹⁴ В. Пав. *Леп.* 373-374.

³⁹⁵ Разлике су у интерпретацији. В. Дешић *ЗБНГ* 62-70; Петр. *Змјене* 40-44, 60; исп. и А. Belić, *Der stokavische Dialekt von Milan Rešetar*, Roczник slawistyczny I, Krakow, 1908, 184-202.

³⁹⁶ Исп.: Дараг. *ГЛЈ* 70; Дешић, *оп. cit.*, 62.

Digitized by Google

десло се Бо, дијелле Пе, дђбло По, дђлазла Пе, досѐлло се Бр, Сп, досѐлли Пе Об Оц Ти Чу Бр По, дђсelle К, жѐнли се Об Бр, жѐвли Крч, зђвадла Је, завѐшла Ми, заглавло Ле, закорђчла Крч, замђрли Крч, зђратло се Вл, зарђдли Об, затвђрла Зе, затвђрли Ум, зђулли ГЉ, ђђвадла Бо, ђђвђлла Вр, ђђвђлли Зе, ђђгинли Је, ђђгђрло Је, ђђгђдли Је, ђђговђрла Ум, ђђгђђчла По, ђђгђулли Бр, ђђдијѐлли Ти, ђђкђтла се Вл, ђђмђјѐнло Гр, ђђмијѐнле Ум, ђђмислли До, ђђненђдло Рн, кђрла Пе, кђпли Пе, мђлла Хр, мђлло се Це, мђлли се Ум, навђлла Ј, нарѐдло Б, насѐлло К, насѐлли Ду Ар, насѐли Пе, нђсло се Гр, нђсли По, нђсле К, обђлла Бр, осѐлло Кр По Зе, одсѐлли Хр, осѐлли Ум, ђкаменла се Ум, ђтшђ Пе Гр Вл Бо ГЉ Хр Ар Р Чу Лу, ђтшђ Б, ГЉ Зе До Бр, ђшђ Р, ђтила Зе Бр, ђшла Лу, ђтила Је Ку Св, ђтило Б, Р, ђтили Пе Зе, ђтили Пе Вл До Бр, ђшли Вл До, ђставла По, ђстрђнла Б, плђтла Вл, побђјѐдло До, повђлли Вр, пђгнуло Ум, пђгђдли Вл, пђдијѐлли се Ду, пђдијѐлли се Ти Це, помђтло Пе, подђулли Зе, прђвло Зе, прђскђчла Је, прђсѐлли Об ГЉ Каш, прђсђдли Вл, прђтурла Кр, прђгђнли Кр, прђчитђ Крч, рђдли Бр Ра, рђдло До, рђдли Ми Бо Каш, разђлли Зе, расѐлло Об, рђдла Ку, рђдли Об, сђкрла Ми До, скђнли Б, сђђла По, скђлло Пе, стђврла Каш, тѐгли До, тђжђла Р, угђвђрло К, уђвали Вр, уђарла Ку, уђарло Це, узмали Р, уђђбулли Вл, уђђтла Ле, учђнло Об;

ђ) ђзричто Хр, кђлко Пе Гр Ј Ле Ду Кр Вл Мј Бо ГЉ Је Зе До Р Оц Ти Ра Рн Сп Це Ум Бр Крч По, кђлк До, трђжђ ко (< колико) хђђеш Ј, мђребђ Оц Рн, мђребђи Ра, нарђчто Гр, нарђчто Гр Б Оц Вр, нђколко Ми ГЉ Св Ар Оц Ум Крч, нђколко⁴⁰⁰ Ар, нђ неколко Ми, ђ неколко Је, пђнеколко До, прђкђчно Рн, прђлично К, ђђкђ Је, тђлкђ До, тђлкђ мђл По.

139. Потпуна редукција медијалног неакцентованог *и* је, како показује грађа, општа појава вокалског система ЈБ и СИХ. Не ради се, дакле, о појединачним случајевима, него о процесу у развоју. Видјеће се касније (т. 143) да у бз., ком. и снх., а каткад и у јб., има и стандардних ликова, без извршене редукције, али је њихов број према зонама (в. карту бр. 8) супротан броју потврда у т. 138. Колико је год вриједно уопштавати дијалекатске појаве, још је вредније систематски сакупљати аутентичну грађу. Приликама у ијешћ. иб.⁴⁰⁰ најближе су СИХ и Кж., које чине мост према ЦХ и ИХ, али су јб. и бз. плохе са јачим редукцијама од западне Босне.

Редукције високог *и* су најфреквентније у категорији именица и глагола, а код ових последњих — у инфинитиву и радном гл. приђјеву. Примјера типа: *вђт, вђд, вђђ, вђт, ђђва, трђж, урђт* и сл. (т. 138 под 2, д) — нема у описима босанских говора. У Лепенци је: *забђравђт, гђвђрт, зађвђлла се, плђтђт, рђдђт* (Ljetopis JAZU 64, 373-274), а у западној Босни: *рђдђт — рђдђт, трђжђт — трђжђт* (БХ ДЗб, 99, 104), *врђђђти, плђђђти* (СДЗб XXI, 63, XXXII, 70-71). У ЈБ и СИХ, дакле, процес каткад иде даље, што је условљено темном говора и говорним садржајем. Инфинитив

⁴⁰⁰ В. код Броз. Ијешћ. 135.

плáтити овдје може имати пет аломорфа а медијално и три алофона или Ø: *плáтити* — *плáтит* — *плáт'ит* — *плáтэт* — *плáтт* — *плáт*. Најмање су фреквентни аломорфи на половима. Значење није нигдје угрожено. Типовима: *вѣд* < *видити*), *вѣт* < *водити*) значење чува акценат и контекст. Прозодија није саображена фонетским промјенама ових ликова. Узлазни акценат на ултими или на једносложним ријечима упућује на ред појава (политонија — редукција), а празнине у неадаптираним сугласничким скуповима (исп. *тѣжѣт*, *рáдѣти* и сл.) откривају савремен феномен у развоју. Сви су ови случајеви школски примјери гласовних промјена. Облик *рáт* < *рáдити* > *рáдит* > *рáдѣт* > *рáтт* > *рáт* (редукција вокала — асимилација и губљење консонанта). Тачном Павешћевој опису изговора нема се шта додати.⁴⁰¹ Код туђица "редукције" су последица пријема лексема у деформисаном лику.

140. У атоничним ријечима веома су честе апокопе (а) и елизије (б):

а) *ал гѣркѣ* Ум, *ал дѣби* Ву Ал дѣбијѣ Ка, *ал дѣбро* Кр Ум, *ал дѣл* По, *ал кад дѣђѣ* Ка, *ал дѣђу* Ду, *ал за бáлване* Та, *ал нѣ знáм* Та, *ал ме глѣдá* Гр, *ал не мѣгу* У, *ал нѣ мѣрáте* Пе, *ал нѣмá* Ку, *ал нѣколк* Је, *ал нѣје* Бо, *ал нѣсам* Та Св, *ал нѣће* Мј, *ал не дѣкређáм се* Ум, *ал тѣ* К, *ал чѣјем* Гр, *ал Цáба* Бо;

ил га понѣси Гр, *ил га врáђáј* Р, *ил глѣдáј* Оц, *ил да је сáм* ГЉ, *ил ме нѣси* Ку, *ил нѣкѣга* Бо, *ил нѣје* Ти, *ил је она* У, *ил рáк* Кр, *ил сам јá* Л, *ил си утѣворица* Ку, *ил су дѣшли* Вл, *ил тѣмур* Кр, *ил цáпѣн* Та;

нит јá Ло, *нит је ѣмáло* ВБ, *нит сам здрáв* Та;

бѣ-л ти бѣло жáдо? Ву, *бѣ-л ми* Дур Бр, *бѣ-л ти* Та, *бѣ-л тѣ* Каш, *нѣ би-л дѣшѣ* Ра, *нѣ би-л пѣшѣ* ГЉ, *бѣлѣ-л те?* Пе, *да-л тáчно* Та, *да-л трѣбá?* Пе, *да-л сам* Ку, *да-л се* Је, *да-л ће* ВБ До, *јѣсу-л дѣшли?* Ло, *је-л тáкѣ?* Сп, *је-л тѣ?* Ја, *јѣсу-л ми* Ду, *рáдѣ-л ти?* У Ду, *дѣш-л ме?* Ву, *дѣ-с-л јá жѣн'ит?* Ка;

да-б плáкала Бе, *јá-б се жѣнио* Та, *јá-б мѣгѣ* Ми, *јá-б днѣг ко-б пѣгледѣ* Ја, *ко-б се рáзумио* Св, *кад-б-т ѣн* Је, *нѣ-б рѣкѣ* Ја, *нѣколко-б дѣстáјѣ* ГЉ, *па-б мѣрѣбѣт дѣшѣ* ДБ, *рѣкѣ-б ми* ГЉ, *трѣбѣ-б ти* Ја, *удѣшио-б се* Пе, *што-б рѣзали* Об;

áко-с-с рáзумио Св, *áко-с тѣ* ВБ, *да-с свáт* Ле, *да-с тѣ* Вл Об, *док-с мѣгѣ* Ми, *кáко-с дѣбио?* Та, *кѣлко-с крмáдѣ прѣдѣ?* У, *колко-с тѣ* Р, *мáдáа-с тѣ* Бо, *чѣо-с за Мѣлѣвину* Кр, *штѣ-с се зáбáвля?* Вл, *штѣ-с се скѣњѣо?* Ку;

áко-м дáднѣ Бо, *мѣт-м тѣ* Сп, *дѣвѣ-с брáта* Бо;

ме-ш-ч'ѣнѣ Ву, *ме-ѣ нѣнѣ* Ло;

да-т кáжѣм Гл Ми Кр Ум, *да-т прáво кáжѣм* Ја Кр, *да-т прѣнѣм* ВБ, *да-т свѣ кáжѣм* Об, *дѣбрá-т срѣнá!* ДБ, *ѣто-т кáжѣм* Ми Де, *кáко*

⁴⁰¹ Пав., *ibid.*

һу-т кáзат? Кр, нѣ дá-т Сáва Вл, нѣ би-т се јáвљѣ Гр, штá-һ-т бѣт
Дур, штá һу-т прáчат Ле;

б) ал ёто Љу ДБ Л Гр, ал ѡдѣ Де, ал ѡзглѣдá Гл Ја, ал овáкѣ Ву, ал
ѡн Ар, ал ѡстанѣ Д, ал углáвнѣм Оц;

ил од дáнас До;

нит ѡ јá глѣдáм Та, нит ѡна Ло;

да-л ѡмá? Ја, да-л ѡна О, је-л ѡмала Бо, је-л ѡшѣ? Ти, је-л ѡвде? Та,
је-л ѡна? Ја, јеси-л ѡшѣ? Об Ум, јеси-л ѡшла? Де, ѡһемо-л убацѣва(ти)?
О;

ако-б ѡтшѣ Гр, да-б ѡзѣ Ду, кад-б ѡмрѣ Ар, па-б ѡн Мј, па-б ѡндá
Ар, што-б ѡни Љу;

ако-с ѡшѣ Кр, ако-с ѡ колу Оц, да-с унѡтѣ Љу, Гл, ёто-с ѡшѣ Кр;

да-м ѡзорѣ Р;

ако-т ѡни ѡдђу ВБ, па-т ѡзурá Ву.

141. Потпуну редукцију финалног -и у категорији глагола имају: ин-
финитив (1), императив (2), футур I гл. на -һ(и) (3), презент (4) и радни
гл. придјев (5).

1) Инфинитив има четири лика: (а) супински, (б) основински (вѣка =
викати), (в) коријенски (вид = видјети; в. потврде у т. 138) и (г) стандар-
дни (исп. примјере у т. 143).⁴⁰² Први и други су последица потпуних
редукција -и из -ти, -һи, тј. нису фосилни супина него први на њ само
формом подејча.⁴⁰³

Исп.:

а) алáкат Ја, áшиковат Љу, бáвит ГЉ, батáлит Гр, бáцат Љу
Гр Ми Ти, бѣт (esse) Ву Та Бе Дур Љу ДБ Ка Гл Пе Гр Ми Де Ле Ду
Кр ГЉ Б Је Зе Св Ар Оц Ра Д Це Вр Чу Лу По К, бѣт (= туһи) Вл,
бјѣжат ГЉ, брáнит Гр Вр, брѣнут се Крч, бѣјат У, вáлат Ра, вáрит
Ле, вáрат се Лу, вѣкат Каш, вѣђет ДБ Де Вл Бо ГЉ Ку Ар Оц Ти Рн
Чу Д Лу К, вјенчáват Ја Ар, вјенчат Мј Об Та, вѣдит Ду Вр, вѣзит Ву
Ар, вратит Лу, врáһат Ло, врѣһат Чу, вѣһ Вр, гѣнут Вл, глáдит Мј,
глѣдат Ми Је Св Ар До Р Ти Рн, гѣврит Ку, гѣнит Сп Лу, гѣрит Лу,
грѣбат До, грѣјат Ву, дáват Б Мј Р Ра, дáроват Крч, дáт Гл Ле Бо ГЉ
Ар Ра Лу, дѣрат ГЉ Крч, дѣгнут Каш, дѣзат О, дѣһ Је, дѣбавит Об,
дѣбит Ву, дѣлазит Д, долѣһет Бо, дѣнѣјет Ја, дѣнијет Ми, дѣнѣрат Св,
дѣфатит Љу Каш, дѣчекат Л, дѣһ Ву О Дур Ба Љу Ка ВБ Гл Ја Пе Гр У
Де Бо Ку Хр Зе Р До Оц Ра Д Сп Чу Бр Ум По К, дрђжат Гл, дѣрат Рн,
збáват Ку, забáһет Је, забáравит Је, завáлит Ка, завршит Гр, зѣдат
Ми, зѣдушит Д, закључат Та, занѣјетит Зе, зѣнаст Ку, зѣнјеват То О

⁴⁰² Истраживачи бх. говора не спомињу облике под (б) и (в). Називи су моји. Пецо
билежи у Борчу јес, облик окрњене основе, поред јеси. В. ГИХ 160.

⁴⁰³ В. о супину код Белића Ист. II 180; исп. и Симеон ЕРЛН II 557-558.

Дур Бе Љу ВБ Гл Ја Пе Гр Ми У Р Сп Бр, *заплакат* Р, *заснодат* Б, *заћ* Ло Лу, *звѣт* Це, Ум, *зидат* Де, *зйнут* Је, *знѣт* Ло Де Р, *жвѣкат* ВБ, *жвѣлет* Об Св, *жѣвит* Р Чу, *йграт* Ти, *йзѣћ* Вл, *йзѣићет* Ду, *йзѣућ* Де Д, *изговѣрит* Вл, *изгѣнит* Бр, *издрѣкат* Ја Св, *йзйћ* Оц Сп, *излѣћет* Вл, *измрѣат* Крч, *имат* Та Бе Ја Де Б Је Ар Д, *йскат* Гр Ле, *исприћат* Гр, *испричат* Пе У Је, *итјет* Гр, *йћ* Ми Мј Бо ГЉ Хр Св Ти Д Крч К, *йћ* У Ле Р Ум, *йшћерат* Ле, *јѣмит* Л Вр, *казат* ВБ Ја Гл Пе Де Кр Каш, *капат* Ле, *кихат* По, *клѣт* Вл, *кѣват* БАр, *кѣват* Лу, *комплетират* Бе, *кѣпат* Љу Ка Св, *кѣсит* Хр Св Ар, *краст* Р, *крѣнут* Ло, *крѣпат* Крч, *крѣт* Ле, *крѣсат* Ле Хр До Вр, *кунат* се Ми Ку, *купѣт* Хр, *кунит* Хр Р, *купѣват* Зе, *купѣрисат* Ку, *кутарисѣват* Ку, *кунит* Љу, *лајат* ГЉ, *лѣжат* Ра, *ловит* ГЉ, *макнут* Сп, *машинат* Ка, *мѣст* Та, *млѣт* Об Це, *мѣрат* ГЉ, *мрѣјет* Кр, *мумлат* Бр, *набрат* Де, *навратит* Бо, *нагазит* Гр, *нагаљат* Вр, *найћ* Крч, *нанйћ* Хр, *наљѣћ* Об, Бр, *нанијет* Та, *напѣт* Об, *направит* Бе Ја Де, *наскрѣдат* Вр, *наузимат* Зе, *научит* Л, *наћ* Та ВБ Об Св Каш Бр Крч К, *нй* наћ Та, *наћерат* Оц, *пѣсит* Гр, *ноћит* Крч Бр, *обѣхат* ВБ, *обйћ* Зе, *огарит* Ар, *оглѣдѣват* се Дур, *огријат* ВБ, *одѣдит* Вл, *однијет* Вл, *озидат* Д, *окрѣнут* се Вл, *окрѣхат* По, *опѣтнут* Гр, *опѣсат* Вл, *опрат* Бр, *опричат* Ар Бр, *орат* Л, *оставит* Р, *остат* Вл Р, *осушит* Пе, *осјѣдѣнит* Гр, *ѣсѣћ* К, *ѣтварат* Ку, *ѣтварат* Ку, *ѣтѣрит* Де, *ѣтѣсат* Та, *ѣтйћ* ВБ Ја Ми Де Л Св Ум К, *ѣтйћ* Ву, *ѣтѣват* Ја, *ѣтѣѣват* Де, *ѣћерат* Ми, *пѣлат* Ду, *пѣсат* Гр Де Кр, *пѣт* Ву Сп, *пѣтат* Је, *пѣтат* Мј Об, *пѣват* Ја Оц Ра Крч По, *пѣнушат* О, *пѣкат* Ар, *пѣтит* Вл Бо, *пѣхат* Лу, *пѣјѣћ* Ку, *пѣѣћ* Ку, *пѣгнут* Ви Ти, *пѣѣтит* ГЉ, *пѣдигнут* Чу, *пѣдигѣлит* Р, *пѣклат* Де, *пѣклѣпат* се К, *пѣклѣбат* Вл, *пѣлагат* Д, *пѣљѣбит* Крч, *пѣмѣгат* ГЉ, *пѣмѣрит* Гл, *пѣмоћ* Ми До Р, *пѣмѣт* Ми, *пѣнијет* Ум, *пѣнјет* Ле Л, *пѣнѣт* Гл, *пѣнѣт* До, *пѣмѣјетит* Пе, *пѣнит* Вр, *пѣсѣјет* Бо, *пѣсат* Гл, *пѣстојат* Је, *пѣћ* Св До Ар Р Ра Каш, *пѣбѣлет* Ја, *пѣвѣличит* Чу, *пѣглѣдат* Бр, *пѣклѣнит* Л, *пѣнѣсит* Вл, *пѣпанут* Чу, *пѣпушат* Б, *пѣскѣнит* Гр, *пѣћ* Ду Бо, *пѣѣѣват* Та, *пѣѣт* ГЉ, *пѣмѣт* Пе Кр По, *пѣпѣмѣт* Св, *пѣстат* Б, *пѣтѣјерат* Љу, *пѣйћ* ГЉ, *пѣхат* Ло Ка Де, *пѣбит* Об, *пѣговѣрит* Бо, *пѣдат* ВБ, *пѣзват* Је, *пѣхнут* Бр, *пѣћ* Гр Об Св Р До Ум Крч, *пѣдит* Љу Ло Ми Зе Оц, *пѣзѣмит* Та Бо, *пѣпѣгнут* Гл, *пѣпѣтит* ГЉ, *пѣхат* Ле, *пѣѣјат* Гр, *пѣтрѣт* ГЉ Бр, *пѣѣѣкат* Ду, *пѣћ* ГЉ, *пѣѣѣт* се Об, *пѣрѣбит* ВБ Мј, *пѣрѣлет* Об Р, *пѣлит* се Св, *пѣјет* Вл, *пѣћ* Ло Де Гр, *пѣјет* По, *пѣјет* ВБ, *пѣст* Та Дур Бе Љу ВБ Гл Ја Пе Гр По, *пѣћ* Та ДБ, *пѣѣват* Та, *пѣѣнит* Ку, *пѣѣнит* Гр, *пѣѣвит* ВБ Је, *пѣт* Гл, *пѣјат* се Ка, *пѣѣбит* Крч, *пѣѣват* ДБ Гр Де Ле Лу, *пѣѣѣнтит* Де, *пѣѣсит* се Гр, *пѣѣмат* Ка, *пѣѣѣт* О, *пѣѣнит* Каш, *пѣѣтит* ГЉ, *пѣйћ* Ду, *пѣкат* (= *пѣчат*) К, *пѣѣтоват* Ја, *пѣѣрат* Та Бе Љу Гр, *пѣѣжит* Ми ГЉ, *пѣкат* Рн, *пѣнит* Ка Кр Б, *пѣлет* ВБ Р Оц Мј Об, *пѣчат* се Лу, *пѣчат* Ти, *пѣхат* Ка, *пѣѣрит* Ле, *пѣрат* О, *пѣт* Оц Бр Де, *пѣћ* Св, *пѣѣтит* Пе, *пѣт* Ву ВБ Об, *пѣт* Гл Пе Ку Св Р Вл, *пѣмат* Де, *пѣћ* Каш, *пѣклѣт* Оц, *пѣлѣћ* Оц Ум, *пѣлет* Вл, *пѣѣпат* Оц, *пѣмѣтит* ГЉ, *пѣнјет* Ум,

упанут Бр, упѣтат Вл, упрѣтат Ја, учинит Чу, уѣтат К, ѣтат Ву, ѣдриковат К, хѣкат ГЉ, хѣдат Ву Св, хѣдит Бр, цијѣнат Ву, чѣкат Ле, чѣтат Кр, чѣват Це, хѣрат Пе, шѣтат Ка, шѣѣхат Д;

б) бѣ Ка Пе Ми Ду Ум, шѣ he бѣ с тѣбѣм? Ву, шѣ-he-би? Ра Лу, мѣра-би Д, бѣја Ду, вѣра се Лу, вѣка Бо, вѣје Ум Л, вѣди Св, гѣја Ти, гѣда Ар До, гѣни Лу, дѣва Ву, дѣби Ле, дѣније Вл Ум, дѣфати Де Л, жѣли се Ду, зѣбринут Кр, зѣдра Ку, зѣдси Зе, зѣнѣ Та, зѣради Вр, засмѣја се Лу, затѣдри Кр, зѣд ГЉ, изѣја Л, измѣјчи Је, ѣма Св, испрѣча Кр, јѣха Д, мѣкну се Ку, мѣшље Бр, мѣати Ум, мѣли се Ум, нагѣзда Р, намѣри Св, намѣсти Ум, наније Та, напи Лу, насѣ Лу, нѣшти Л, нѣси Дур, нѣди ДБ, одмѣри се Дур, окрѣну Бр, одније До, ѣста Ум Кр, ѣстави Ку, ѣтвара Ку, пѣх Зе, пѣпа Ку, пѣва Чу, пѣка Ум, пѣати До Ти, пѣа До, пѣгледа Кр, пѣније Ти, пѣди Л, преврну Ти, прѣми По, прѣча Кр Та, рѣди Ву Св Та Р Ти Сп Кр, рѣзгази Ло, рѣзнѣкта Ду, рѣзѣја Ум, сѣбра Та, сѣста Зе, сѣда Ле, сѣва Та, сѣаѣна Сп, скѣну Ло, тѣражи Чу Ум, чѣди се Де, уѣаѣва О, уѣи Де, уѣјми Ка, уѣ Вр Хр, уѣнтати Је, уѣати Оѣ, хѣда Л, чѣка ВЛ Бр, чѣва Ле, шѣли се Чу, шѣкла Ти.

У овој су групи и они ликови гдје је -и редуковано а -ст- > с: зѣвес Вр, зѣнас Је, јѣс(ти) Бе Љу Ка Ле Ду Кр Вл Ти Це Лу Бр Крч Мј По, мѣѣ Ја, најѣс се Ми, наѣнас Ар, нѣс (= пасти траву) Ду Ку Ар Рн Чу К, нѣс Хр, пѣс Ку, пѣс Лу, пѣјс Де Пе Сп Вр, прѣнас Ло Ум, свѣс Д, сѣс О Ка Ми Ду Хр Р, сѣсМи Је Св Ар До Р Ти Ра Рн Каш Сп, уѣос ДБ, ујѣс Дур, украс Ти Бр, унас Хр.

Ликови под (а) и (б) једнако су распрострањени у сва четири говорна типа. Број примјера за основински инфинитив је 3,5 пута мањи него за суптин, а фреквенција им је садржана у статистичком односу потврда 570 : 161. Инфинитивне форме, у ствари, само показују ступњеве редукције високог и у финалном положају. Тип вѣка дошао је од вѣкат према повратним глаголима: вѣра се, засмѣја се, одмѣри се < вѣрат се, засмѣјат се, одмѣрит се и сл., гдје се један од два дентала изгубио у говорном такту. Да је то тако, доказ је правило да глаголи на -иѣ немају основински инфинитив.

2) Овај вокал се губи и у финалном слогу императива:

бѣјѣ Чу Лу, дѣђ-тѣ Мј, дѣнѣз-дѣ Вл, па ти дѣнѣз да прѣда Ву, зѣмис-тѣ Лу, нѣс-тѣ Та Бе, дѣс тѣкѣ Ми, отѣдр-очи Ку, отѣђ(и) Рн, нѣсјет се Де, тѣр ѣ воду ВБ.

3) Ништа није необично што се и губи у футуру типа наѣи ху: дѣ-ху Ду, дѣ-he Р, нѣх се (= наѣи he се) Ле, нѣ-heте К, ѣтѣ-ху Лу, ѣсе-he Д, помѣ-heш Де Р, рѣ-heмо Ву Бе Љу ДБ Кр Ку Ар Вр, рѣх-heмо Ми, стѣ-he Ву.

4) Има један примјер за презент:

пѣкос(ѣ) се Гр.

5) Тако и за радни гл. придјев:

џмал(у) смо Св.

142. Редукције и елизије финалног и имају:

а) именица: *штáпов(у) онџ* Гл;

б) замјенице:

и мѣн нѣ шкоди Та, мѣн-се-чинџ Вл Об, мѣн-се-чинџ Вл, мѣн-ш-ч'џнџ О, мѣн љнџ Ка, мѣ-ш-чин У, мѣ-ш-чин Је, мѣн-ш-ћинџ Де, мѣ-се чџнџ Л, мѣ-чинџ Вл, мѣн-се чџнџ Ра Ри Сп Ум, сѣб љ њедра Ку, тѣб Л;

в) придјев: *мáл(у) Ми;*

г) прилози:

бѣзбел (тур. *besbelli*) Ло ГЉ, *бѣ^ал* (тур. *belli*) би Ву, *бѣгам* У Ду Кр Вл За Ар До Ти Ум, *бѣ^огам* ВБ, *бѣ^угам* У Вл, *бѣгат(у)*, *ћџко* Гл, *мѣребит* Ву Ми Де ГЉ Ар Оџ Д Сп, *мѣрбит* У Л, *мѣреби* ГЉ Чу Ум, *мѣжебит* О.

143. Редукције се не врше увијек. Само је број таквих случајева мањи у поређењу са онима у т. 135, 137-138 и 140-142. Највише их је у бз. и ком., а у јб., ако их има, нису органски, већ стандардни, радио-телевизијски импорти. Исп. потврде само за типичне облике:

1) У ЈБ:

борбеницу Ву;

бџти Ло Де, *вџћи* Дур, *дџколити* Дур, *заставити* Ло, *џзвџћи* ДБ Бс, *џћи* Бе Љу ДБ, *џћи* Ло До, *казати* Ло, *одвести* Бе, *оставити* Љу, *отџћи* Ка, *пџћи* О У, *пџбити* Та, *полџдити* Ву, *проговџрити* ДБ, *пџшити* Ву, *радџити* Ву, *разговџрати* Љу, *рџћи* Ву, *свџбити* ДБ, *стџћи* ДБ, *џџџти* Та, *џмрџџџти* Ву, *чџкати* Та;

2) У бз., ком. и сих.:

прена Бјџлашници Ду, у Бјџлимићима Ри, у Бџжановиће Мј, у бџл-нициу ГЉ, у бџлници Мј, у Висџчицу Ле, водџнициу Вл, глџвице Оџ Д, гџтовину Ми, грџница ДУ Бо, дрџжалице Ду, кабџнициу Ри, клџница Је, клџнициу К, клџнициу Сп, у клџнициу Бр, у клџнице До, књџжица Пе, коше-вина Ми, мџзалицу Д, мџрамицу Гр, за мџрамицу Сп, пџћелица Ле, на сџмарице Кр, на самџрицама Кр, стџжина Гр Ле, стџпаница Џе, удџвица Ми, чџснициу Кр, чџбаница Л, шџница Ар;

вџлика Л Вл, *вџликџ* Ми;

чџџџџи Мј Лу;

бџчати Мј, *бџти* Л Ду Б Хр До Крч, *бџрити* се Зе, *вџкати* Лу, *глџдати* Ар, *гџнџити* Ду, *дџвати* Вл Д, *дџти* ГЉ, *доказџвати* Б, *дџћи* Ду Ку Хр Д Џе Бр По, *дџћи* Зе, *завџшити* Џе, *зџпџвати* Д, *зарџдити* Зе, *знџти* Крч, *изџбрати* ГЉ, *џзџбити* Пе, *џзвџћи* ГЉ, *џзџнџнути* ДУ, *џмати* Хр Св, *џспџћи* Бр К, *џћи* Ду Вл Хр, *џћи* Зе До Д Р, *јџмити* Ду ГЉ, *казати* Ле Ду, *кџсити* Зе, *наџћи* Крч, *наџи* Бо Лу Бр, *нџсити* Б Зе Р, *оџџџџити* се Бр, *дџпџсти* ГЉ, *пџћи* К, *плаџћати* Лу, *пџзнџти* се Оџ, *пџћи*

Хр, притворити Ду, продати Ле, пјушати Мј, пјушити Крч, радити Ра, разговарати Мј, ранили Вл, расти Б, рећи Гр Вл Хр, рећи Је, ни рећи Је, свршити К, сломити Пе, скакати Ми, снимити Ду, спасавати Б, сћулити Ду, сћурити Ду, едити Оц, ећи Св, трчати До, уећи Зе, угодити Ми, узети Бо Зе, уљећи Крч, уродити Ми, ући Б, хранити Каш, читати Пе Крч;

дишковиали Кр, гднили Вл, дймило Кр, долазили Л, жєнили се Ми, зартило се Ти, ожєнили Мј, ослободили се Ар, отишѓ Је Ри, отишѓ Гр Ми, отишли Ду, подијелили се Л Кр, побиједило До, рјдили Ми Кр Зе, рјдило се Каш, рјдили Ле, упутили Пе;

мѓребити Б ГЉ.

5.2. ВОКАЛ Е

144. И овај вокал, ако је неакцентован, има три ступња редукције (исп.: *не мере, на тапалук, Сафте*). Инвентар потврда говори о појави ширих домашаја него у другим босанским говорима.

Сви примјери за дјелимичну редукцију су из јб. (а); само су неколика из бз. (б) и један из снх. (в):

а) *де̑ле̑а̑т* ДБ, *ис Ка̑с̑е̑та̑и̑ћа* Ка, *Мер̑д̑ан̑ови̑ћ* Ка;

дес̑е̑т О, *чет̑ер̑ес* О;

не мер̑е Дур, *не мер̑е* ДБ Ло Ка Ја;

б) *ка̑м̑е̑на* Зе, *ла̑к̑е̑ши̑ћа* Ја;

пѓ дес̑е̑т Мј;

мѓр̑е̑ш Гр, *не мер̑е* Пе;

в) *не мер̑е* К.

145. Ријетки су случајеви аферезе. Међу примјерима ширег ареала: *ла̑сти̑ш* Мј Сп, *ла̑сти̑ка* Ка Гр Бо Оц Каш Чу, *ле̑три̑ки* О Ја Ку, Св Д Лу, има и: *нѓ н̑а* Ум. У топониму *Цепросина* (< *Јез̑епросина*) Св испао је ниницијални слог, а у туђици *ко̑птер* Св секвенца *хели-* није ни примљена.

146. Редукције медијалног *е*, међутим, имају вишу фреквенцију:

д̑јет̑а Та, *д̑јет̑у* Гр, *ла̑к̑и̑ћа* Је, *не̑д̑ље̑* Љу, *не̑д̑љу* ДБ, *не̑д̑ље̑* Та, *по̑вр̑е̑н̑и̑к* Б, *по̑вр̑е̑ње̑* Б, *про̑д̑ља̑* Р, *про̑д̑јер̑* (в.т. 115 под а и 118 под б) Та, *про̑д̑сор̑* Пе, *про̑д̑сор̑* Пе, *про̑д̑с̑ора̑* Сп, *про̑д̑с̑ори̑* Та, *Са̑ф̑те̑* Ву;

пре̑д̑ њ̑га̑ Ле, *ш̑ њ̑н̑а̑* Зе;

ја̑н < *један*) До, *не̑-ш̑* Б, *д̑е̑ст̑* Ка Гр Б, *д̑е̑с̑* ДБ Гр Ми Вл, *дес̑-не̑т̑не̑с̑* Лу, *д̑е̑стер̑о̑* ДБ, *д̑ва̑д̑с̑* У Бо ГЉ Об Зе Св Р Сп, *д̑ва̑ј̑с̑* ДБ, *д̑ва̑ес̑* О ДБ Гр Ми У Дс Л Ле Кр Вл Хр Зе До Р Оц Тн Ра Каш Д Це Лу Бр По К, *ни̑ два̑ес̑* Гр, *д̑ва̑ј̑ес̑* Бр, *д̑ва̑е̑ст̑* Хр, *д̑ва̑д̑ес̑* Ло До Р Це, *д̑ва̑д̑е̑ст̑* ВБ Гл Ја Ле

ГЉ Св Ар До, *двадестѣ* Зе, *двадестѣ* Вл, *двѣстѣро* Та, *тридес* Кр Вл Ку
Зе Св Це Чу, *тридесѣ* ВБ, *тридес* О По, *тријес* ДБ, *тридес* Кр Мј Зе Ра Д
Це К, *тридестеро* ДБ Вл, *педѣс* Б Об Је Хр, *педѣст* Дур, *шѣст* Ку, *шѣс*
У, *седамдѣст* Об Д, *седамдѣс* Је, Бр, *осамдѣс* О, *двѣдѣст* К;

прићкат Ка, *ни виђ(ети)* Ле, *не мрем* Сп, *морш* О Љу ВБ, *не морш*
Б Ум, *не мреш* Зе, *не мерш* Ло, *мѣш* О Љу Је Зе, *не мре* Ву Св, *мѣрте*
По, *мѣрте ли?* Ум, *не мѣрте* Ум, *мѣжете* Хр, *не ѣћам се* Каш, *вићеш* Пе,
ѣћш Та ДБ Кр Бо, *ѣћш* ВБ, *ак-ѣћш* Та, *ѣћ-ћш?* ВБ Де, *ѣш се трчат?* Лу,
*кѣ-ш сѣда?*⁴⁰⁴ До, *ѣклѣ-ш ѣћт?* Ле, *мѣ-ћш* Ја, *штѣ-ш?*⁴⁰⁵ Ле, *штѣ-ћш?*
Вл Св Ра, *ѣгѣм-ћте* Ар, *кѣлко-ћте?* Ти, *лѣг ѣ-ћте сѣда* Ар, *ѣћте ли?*
Пе, *па ѣмо причат* Ум, *нѣш* Та Ло Вл ВБ Оц Ти, *нѣћмо* Бр, *нѣћте* Ар,
ѣјмо Љу, *ѣјте*⁴⁰⁶ Та, *јѣ-рко* Лу;

мѣрѣт Ја, *мѣрѣт* У, *мѣжѣтити* Ле Бо, *ѣвѣјан* До, *ѣвѣја* ДБ ВБ, *ѣвѣја*
Ло, *ѣтворно* Кр;

про јѣдније *лѣвѣја* Вл, *про јѣднѣ* Лу, *прѣ љѣта* У, *про ѣвѣ* Лу, *прѣ*
онѣ Бо, *про љѣговѣ* Чу, *прѣ шѣмѣ* Ум.

Сви су ови ликови могући у сва четири говорна типа. Изузетак је приједлошки облик *про* (< *преко*) диференцијалног дијалекатског и националног обилежја. У Загорју и трновском крају имају га само Срби, а у СИХ само Муслимани. Да се овдје не ради о сажимању него о редукцији, доказ је квантитет приједлошког слога кад је у проклази.⁴⁰⁷

147. Најчешће еу, инак, редукције клитичког, финалног е у сандхију (а) и у апокопи (б):

а) *ѣкѣ-ј ѣн* Де, *ѣгло-ј ѣно* Чу, *ѣа-ј ѣбукѣ* Зе, *ѣа-ј ѣѣ* Ти, *ѣа-с ѣѣморѣ*
Крч, *ѣа-ј ѣна* Д, *ѣа-ј ѣтѣшѣ* Ку, *ѣн-ј ѣ* соби Гр, *ѣмѣ-ј ѣн* ГЉ, *ѣа-ј ѣмио*
Об, *ѣѣ-ј ѣмѣ* Љу, *ѣнѣ-ј ѣшѣ* Лу, *ѣтѣшѣ-ј ѣн* Ло, *штѣ-ј ѣѣ?* Ум, *ѣа-т*
ѣѣм Ку, *ѣа-ћ ѣћ* Ар, *ѣ мене-ћ-с ѣѣ* Вл, *ѣѣ-с ѣтворѣ* Бе, *ѣѣѣ-с ѣ* шталу
Гр, *ѣрѣтѣ-с ѣн* Бо, *ѣа-с ѣнѣ* *нѣћѣ* Гр, *ѣа-с ѣпљачкѣ* Ку, *ѣа-с ѣтѣѣѣ* Св,
ѣа-с ѣѣ Бо, *ѣѣ-с ѣ* кућу Ар, *јѣ-с-с ѣѣѣнио* Гр, *јѣ-с ѣ ѣн* *нѣћѣмо* Де,
ѣѣмак-с ѣѣтѣ Ми, *ѣа-с ѣтелѣ* Ја, *ѣ сам-с ѣѣѣ* У, *ѣѣѣ-с ѣѣѣ* Зе,
нѣшѣ сѣм-с ѣѣѣ Ар, *ѣнѣѣ-с ѣѣѣ* Љу, *ѣа-с ѣѣѣ* Оц, *ѣа-с ѣнѣѣ* *ѣѣѣ*
О Ку Ар, *ѣѣ-с ѣ* *ѣѣѣѣ* Бе, *ѣа-с ѣѣѣ* Ло, *ѣа-с ѣѣѣѣ* Ле;

б) *ѣа-ј ѣѣѣ* Ву, *ѣнѣ-ј ѣѣѣ* Ја, *ѣѣѣ-ј ѣ* *нѣшѣ* Вл, *ѣ мене-ћ-с ѣѣ*
Вл, *штѣ-ћ-ћ* *ѣтѣ?* Дур, *штѣ-ћ тѣ?* Дур, *штѣ-ћ тѣ?* Де Ум, *ѣѣ-с-с*
ѣѣѣѣ Св, *ѣа-с ѣнѣѣѣ* ГЉ, *ѣа-с ѣѣ* *ѣѣѣ* Ар, *јѣ сам-с ѣѣѣ* Кр, *ѣа-с*
ѣѣ ѣѣѣѣ До, *ѣѣѣ-с-ѣѣ* *ѣѣѣ?* Бо, *ѣѣ-ш-ѣѣѣѣ* (в. остале у т. 142 под б)
Ву, *нѣсам-с ѣѣѣѣ* Св, *ѣнѣѣ-с ѣѣѣѣ* Гр, *ѣнѣѣ-с ѣѣ* *ѣѣѣ* Ар, *ѣѣ-с-л јѣ*
Ка, *ѣа-с ѣѣ* *нѣѣ* Де, *ѣа-с ѣѣѣ* Ка, *ѣѣѣѣ-м-ѣѣ* *ѣѣѣ* До, *ѣѣ-с ѣѣѣ* *ѣѣѣ*

⁴⁰⁴ В. Пецово тумачење фонетизма, *И-шѣа* I 101; исп. и Ившић *Посав.* I 188.

⁴⁰⁵ Пецо, *ibid.*

⁴⁰⁶ Овако је и у западној Херцеговини; в. Пецо *ГЗХ* 55.

⁴⁰⁷ Исп. Пиж. *Кол.* 75, 199.

ВБ, *тѡ-с зѡчас нѡћѣ* Ја, *што-с тѡче* Ар, Лу, *с-тѡчѣ* (што се тиче) Ми, *ѡпѡишѣ-с тѡмо* До.

148. Много је шири инвентар акцентованих лексема ЈБ и СИХ од западнобосанских⁴⁰⁸ и их.⁴⁰⁹ у којима се редукује или губи финално *е*. То само потврђује тезу (т. 133) да је ова појава општа особина босанских говора⁴¹⁰ и да су њени домашаји у централној и јужној Босни, па и у СИХ, већи него у западној.

Елизације и редукције финалног *е* су забиљежене:

а) код замјенице: *прѣдѡ-м дѡћѣ* Об;

б) код придјева: *мѡн(е)* Б, *рѡјтѡз(не)* *ѡѡкишѣ* (исп. њем. reithoser) Св;

в) код глагола: *зѡдл(е)* *су се* По, *кѡж плѡс* Ми, *ѡн кѡж што* Гр, *кѡж* Ар, *мѡр одмѡ* Гр, *нѣћ да ѡѡјѣ* Ка, *нѣћ-те* Вл, *нѣј(е)* Л, *ѡћ-се* *гѣлѡ* Ле;

г) код прилога: *брѡж-ѡѡлѡ* Де, *виш-нѣ зѡм* Ми, *виш-нѣ пѡтѡ* Ка, *виш-нѡкаѡ* Де, *виш-нѡшта* Л, *вѡш-ѡна нѣ валѡ* Ле, *виш-нѣ рѡдѡмо* Је, *нѣмѡ-виш* Де, *нѣћеш-виш пѡбјѣћ* Ку, *нѣмѡ-виш* Св, *нѡкаѡ-виш* Лу, *нѡшта-виш* Ку, *нѡћ ме виш-нѡшла* ГЉ, *нѣћ* Ра, *нѡћ се нѣ ѡѡјѣ* Гл, *ѡѡвл* Ку К, *ѡтѡл* Ку, *прѡј Јѣмана* ВБ, *пѡс(ле)* се По.

д) код узвика: *ѡј* Де, *ѡј јѡш* Ву, *ѡј на ѡстѡл* Та, *ѡј* До Ми, Ле, *ѡј-каѣ* Дур, *ѡј сѡ мѡм* Је Пе, *ѡј-тѡ* Ле, *ѡј ѡѡѡј* Бо, *ѡј ѡѡѡма* Р, *ѡј ѡстѡни* Лу, *ѡј*, *ѡѡбро* Бр Кр, *ѡј-каѡе* По, *ѡј* Лу, *ѡј-тѡ* До, *ѡј сѡд* Та, *ѡјд* Ум.

У примјерима: *ѡѡд ѡѡиѡ* Пе, *ѡѡд-сам* ВБ, *гѡр* ВБ Ја Об Је Сп, *гѡр ѡѡѡш* Та, *гѡр ѡѡлѡко* Ло, *гѡр нѡѡам* Чу, *гѡр-ѡѡд* Ар, *гѡр-ѡнѡ* Ле, *гѡр на пѡнѡни* Ло, *гѡр пѡд Гѡлѡу* Ло, *ѡѡл* О Ка Б ГЉ Ку Св Ар До Лу Ум, *ѡѡл у ѡѡѡће* Та, *ѡѡл ѡмѡ* Гр, *ѡѡл ѡмѡју* Л, *ѡѡл-ѡнѡ* Ја, Св, *ѡѡл-ѡнѡ* Д, *ѡѡл у пѡтѡк* Гр, *ѡѡл на ѡѡстѡу* Та, *ѡѡл у шѡми* Св — не зна се шта је изгубљено — *е* или *и*, — пошто се прилози *ѡѡдје*, *гѡре*, *ѡѡлѣ* јављају у скавским и пкавским ликовима (т.в. 93, 94 и 98).

Прилог *више* се излѡзѡ и изгубиѡ акценат.

5.3. ВОКАЛ А

149. И вокал *а* има три ступња редукције. Оне су у иницијалном и медијалном положају готово увијек факултативне. Једино су у атоничним лексемама оне редовне. У поређењу са приликама у другим босанским говорима овдје је ова појава шире продрла у систем.

150. Дјелимично ослабљен вокал задржава индивидуалност у сва три положаја:

⁴⁰⁸ Исп.: Пеѡ *И-шѡа* I 101; Дешѡв *ЗБЛГ* 60-61; Драг. *ГЛГ* 66; Петр. *Змѡјѡње* 37, 58, ГБК 39.

⁴⁰⁹ В. Пеѡ *ГЛХ* 45.

⁴¹⁰ В. грађу у БХ ДЗБ II 21-23 и БХ ДЗБ V 39-47.

за анијем Ло;

пáрдáиз Ву, јòк-брáте Је, свáкáкaв Р, вáлáло Гл, нèшто сáм се зáми-
слио Ар, дòсáд ДБ, тáмáн Ум;

нá ону Ар, пá ондá Ар.

151. У неколика примјера медијално а, на средњем ступњу редукције, губи боју а може да гради слог. Исп.:

кáзэн (чешће је: кáзан Гр Ле) Та, пúсáто Л, тэáк° Ка, е-тáкò О.

152. Иницијално а се губи:

а) у туђицама: дèвкáт Ка, лáх и мáнет = збогом (тур. Allah e-manet)⁴¹¹ До, мáн јáрбú! (ар. интерј.) < аман — јараби! Ло, мáн јáраби Ло, пáрáт ГЉ, тòбуси По;

б) у хипокористику Лúса (< Алиса) Бе;

в) у домаћим ријечима: знáо (а)ко úмá Л.

153. Тек у медијалном положају инвентар диференцира ЈБ и СИХ у босанским приликама. Исп.:

брðáк Ву, Кáстићи (< Касатићи) Ка, кáзна К, пò њивма Ле, прèгрðа Гл, осáмдèсèт је èдò Ле;

нèккaв Ти, нèкaв Ти, нýккaв Крч, нèквa Крч, нèка (< некаква) Ти, нýкквa Ло, нýкквe Об, нýккýм Ми Сп;

òгрòм(ан) Оц;

бáцт Б, кáсти ВБ Рн, úм пáво Ле, нèм⁴¹² Р Д, нèчм Д, јá-с-с жèнуо Гр, јá-с се рòдио ГЉ, сáмо с(ам) нáшò Ле, пòћерли Лу, рèговò Сп, сфнуло Ку, мршкни ме Та;

зáћс ВБ, нáдљe Б, òклe Кр Об Ку До Р Ра Ри Д Џе Чу Ум Крч К, òклeн Ка, úоклe Чу, нýоклe ГЉ Ум, нýоклe ГЉ, тáмáн (према: тáман По) Де Вл, тáмá(н) По;

јáкко Ри.

И Вук има јò. пјèшци Љу, пјèшци Ка и загорско úмúћ Кр (в. СР 520, 240) другачије творбе мј. обичнијег: пјешаци, имућан. Излизани вокатив брате добио је значење узречице у присној, емотивној комуникацији. Само, за разлику од западнобосанске слике,⁴¹³ он је овдје изгубио и акценат и тако утврдио пут редукције. Исп.:

брте Ка Д Бр, нè бавúм-брте Р, вúк-брте Та Ра, јèз-брте Џе, мòј-брте Де, мòј-брте Мј Чу, нијесам -брте Љу, прòјеће-брте Ри, тáмо је -брте Д;

⁴¹¹ Исп. Пецо, *op. cit.*, 44.

⁴¹² Тако и у ИХ. Исп. Пецо, *ibid.*

⁴¹³ Дешић ЗБНГ 56.

према: *бра́те* Бо Ку Каш Крч По Ву, *мој бра́те* ГЉ Дур, *а са́д-бра́те* Лу, *јо́к-бра́те* Об, *мој бра́те* Св, *мој-бра́те* Чу, *нијеса́м-бра́те* Д, *пјева́ се, бра́те* Св, *и њо́мена-бра́те* Бр, *шта зна́м, бра́те* Ри;

и: *ба́те* К, *ѐво, ба́те*, Ум, *ка сам је, ба́те* Чу.

И аломорф везника *ко* (< као) је добивен редукцијом а не сажимањем⁴¹⁴ ако му је слог кратак. Исп.:

ко витрѝница Бе, *ко до́некле* Дур, *ко до́са(д) У*, *ко ду́ша* Љу Бе, *ко ђа́в* Ри, *ко ё́то* Дур, *ко њ́ она* Бр, *ко и љ́ нас* Ка, *ко ко́ње* Чу, *ко Ма́рково ра́ло* Та, *ко ми́ши* Лу, *ко на ко́ња* ГЉ, *ко не́кад* ДБ, *ко не́ко* Ми, *ко обично* Дур, *ко о́ва* Бо, *ко ордзу* Пе, *ко са́д* Пе, *ко тва́јој* Ву, *ко те́так* Де, *ко у Бе́хира* Ву, *ко у ча́снй* Бе, *ко у пла́нѝни* Оц;

према: *као* *ђа́вѐр* О, *као са́тови* Та, *ко пи́смо* Ву, *к-о́на* Б и сл.

154. Факултативне апокопе и елизиије имају:

а) именица: *младдо́жењ* Ку, *младдо́жен* Ку;

б) придјев *го́тов(а)* Лу;

в) замјеница: *џи́т-ће?* Б;

г) атоничне ријечн: *да г-у́дарѝ* Вл, *изгубио-г у бо́лѝци* Та, *ка́ко си-г убио?* Чу, *не́ би-г о́вде* Ду, *д-и́де* О, *д-у́бијѝм* Це, *н-а́свал* Ду, *н-о́нѝ* Вл, *п-о́ндѝр* Ло, *п-о́ндѝра* Бр, *п-о́ндѝр* У, *п-о́ндѝн* У, *п-о́ндѝр* Је, *п-о́нѝ* Оц, *п-о́нѝ* Чу, *п-скрѝше* Гл, *пре(ма)* *Шљеме́нима* Ду, *ка с(ам) се помо́лио* Л.

Вокал о

155. Сви типови редукција и елизиија захватили су, шире него у другим босанским говорима, и вокал *о*. Број потврда за дјелнимичну (а) и средњу (б) редукцију је скроман у односу на мноштво потпуних:

а) *нацио́на́лнос* Зе, *у о́вѝм* О, *у о́номѝ* Дур, *шта су о́ви љу́ди до́шли?* ВБ, *у о́вој* О, *у о́нѝ* До, *за о́но* Д, *о́вљѝкѝ* Д, *о́кру́гло* У, *да о́прѝстѝш* Љу, *о́ти́ђте* Бо, *ка́к о́неш?* Мј, *ако́ сѝ ѝмѝ* Дур, *како́ ко ѝмѝ* О, *е́то ти* Б;

б) *џткѝ* Ду.

156. У пиницијалном положају, нарочито код замјеница и прилога, обавезне су аферезе и хаплоглогије. Оне се најчешће дешавају у сандхну или ради отклањања зијева. Исп.:

а) у туђицама: *на пе́рачкѝм сто́лу* Кр, *пе́рисѝн* У, *пе́рисѝ* Кр, *џи́цѝр* Лу;

б) у домаћим ријечима: *кѝдѝје* Ду;

ко́да-на ѝмѝ? О, *ѝ-ве* Де, *ко-ве* Кр, *на-вој* Зе, *ѝ-вѝ* Гл Је, *ко́да-е-во?* Вл, *ка́ко-во?* Гл, *ка́ко ће-во* Вл, *ни́је-во* Б, *о́тку-во?* Об, *та́ко ми-во* Л, *шта-е-во?* Ка, *шта је-во?* ГЉ, *што се-во* Зе, *ѝ (о́вѝм)* Кр, *би́о-ни* Ти, *за-ноѝ* Зе, *зна́ш-ноѝ* Л, *ко́д-ноѝ* Д, *на-на́м* Лу, *прѝ-ноѝ* ГЉ, *ни́та́м-ноѝ*

⁴¹⁴ Не зна се каква је грешка ко-мачкови (Рем. III 123).

Дур, тѡ-вѣ Ри, кѡд-нѡѣ Д, ѡ-ногѣ Гр, бѣла-нѣ Д, ѡѡ-нѣ Л, ѡмѣ-нѣ Ар Д
 Лу, ѡмајѡ-нѣ Лу, кад-нѣ Мј, крѡпна-нѣ Ја, нѡ-нѡ Де Је, нѡ-нѣ (< ено она)
 Ум, ѡ-нѡ Та ГЛѢ Крч, ѡ-нѡј Ло, ѡ-нѡ хѡки Ра, ѣно га-нѡ гѡре Ти, ѡмѣ-нѡ
 Гр, ѡ-нѡ Вл, јѡ-нѡ Чу Вл, кѡк-нѡ? Ву, кѡко-нѡ? Ми Ду Вл Ра, кѡко
 се-нѡ Пе, кѡко-е-нѡ ДБ, кад-нѡ Ум, ка су-нѡ Вл, кѡ те-нѡ Ло, мѡло-нѡ
 Мј, мѡѣ-нѡ (< меѣе у оно) О, нѡ-нѡ По, нѡкѡ-нѡ Вл, пѡ-нѡ Вр, рѡкѡ-нѡ
 Д, рѡци-нѡ Дур, фѡно-нѡ Ја, штѡ-нѡ Сп Лу, штѡ-е-нѡ? Де, штѡ-нѡ Ми
 Це, штѡ-нѡ Бр, ѡ-вијем Ле, дѡгачкѡ-нѡ По, зѡ-нѣ Ло, ѡ-нѣ Де, крѡз-нѣ
 Ле, нѡ-нѣ Ло Бр, ѡ-нѣ Лу, ѡ-нѡм По, ѡ-нѣ Ти, вѡкѡ Ву, за вѡкѡ Оц, вѡикѡ
 Гр Крч, лѡкѡ Је, е-вѡнѡј Ти, е-вѡнѡѣ Б, е-лѡкѡ Чу, вѡишнѡ По, нѡкѡ ДБ,
 с тѡчѡ (< што се тиче) Ми;

прѡшѣш Ка, прѡѡѣш У, прѡсти Кр;

вѡмо Ву О, е-вѡмо Де, вѡмо ГЛѢ, вѡм Ти, вѡмѡкѡ Ду, вѡмѡкѡн Ду,
 ѡмо Дур Јѡу Ка Гр Л Ми Ле Ду Вл Б Об Је Зе Св Ар Р Оц Ти Чу Лу Бо
 Ум Бр, ѡмо Ле, вѡкѡ Ву Дур Јѡу Ло Ка ВБ Гл Ја Пе Гр У Де Л Ле Ду Вл
 Мј Бо ГЛѢ Об Је Зе Св Ар До Оц Ти ра Ри Каш Це Чу Лу Ум Крч По К,
 е-вѡкѡ Де Л Вл Б Мј Бо ГЛѢ Зе Сп По, вѡкѡ Де Ум, вѡкѡ Ка, нѡкѡ О Дур
 Јѡу ДБ Ка Ја Пе Де Кр Вл Бо ГЛѢ Је Ар Ти Д Лу, е-нѡкѡ Сп, вѡикѡ Ја,
 е-вѡикѡ Б, вѡикѡ Ја, вѡлѡкѡ ВБ, вѡлѡкѡкѡ Ја, нѡикѡ Ра, вѡдѡра Вр, дѡзѡла
 Це, нѡнѡмо Зе, нѡ-нѡ Ми.

Према обавезним ликовима *вѡкѡ*, *нѡкѡ* и сл. стоје само двије потврде
 стандардне форме: *овѡкѡ* Бо Ву. Ареал ових редукција је шири: имају их
 ИХ,⁴¹⁵ Пива,⁴¹⁶ али и други штокавски говори.⁴¹⁷

У примјерима: *овѡикѡ* У, *овѡѣна* Кр, *овѡе* Де, *е-овѡе* Де, *е-овѡи* Вл –
 није редукција него метатеза.⁴¹⁸

У бз. мј. *омладина* говори се *младѡна* Вл Св Р Оц. И Вук има
младѡна (в. СР 375) у значењу *juventus*.

У првој групи примјера замјенички аломорф *но* (< *оно*) добио је
 функцију партикуле.

Могуће је да је *вамо* аналогија на *тамо*,⁴¹⁹ али је овдје процес отишао
 даље (исп.: *ѡмо*, *вѡм*).

Ликови *е-вѡикѡ* (< *ево оволико*), *е-вѡкѡ* (< *ево овако*) и сл. имају већу
 густину распрострањања, једнако и код Муслимана и код Срба, у бз. и сих.
 него у јб. и ком. У њима се огледа више типова редукције: хаплоглогија
 + афереза + синкопа, односно хаплоглогија + афереза. Има их доста и
 у једном дијелу југоисточне Босне, али их Јахић не наводи у инвентару
 редукција него у категорији замјеница (в. Босна 459).

⁴¹⁵ Пецо ГИХ 45.

⁴¹⁶ Вуковић П.-Др. 61.

⁴¹⁷ В. Рем. ЦШ 130 и тамо наведену литературу.

⁴¹⁸ В. сличне примјере код Дешића, оп. cit., 59; исп. и Драг. ГЛЈ 63.

⁴¹⁹ Рем., ibid.

157. Имају по неколика примјера, поред онх у т. 156, за босанске (а) и општештокавске (б) синкопе:

а) *на ђавла Вр, покошно Бе, не обрѣ Ка, оѣко Је;*

б) *одвудѡ О, ондудѡ (исп. Прав. 502) Ар, учи Нѡвѣ гѡдинѣ Та.*

Приједлог уочи елиминисао је о у хијату.⁴²⁰

158. Честе су елизје у сандху кад се губи о као први вокал:

ак-ѡмѡ Та Ја Гр Ле Ар, ак-ѡнеш Дур, ак-ѡнш Та, ак-ѡнш Та, ак-ѡнете У, ев-ѡвѡ Та Ум, ев-ѡвѡ Де, ев-ѡвѡ Ти, ев-ѡвѡ Та Ло, ев-ѡвѡ ДБ Ти, ев-ѡвѡм Ло, ев-ѡвѡ Ло, ев-ѡвѡко Гр Св, ев-ѡвѡе Бо Зе Хр, ев-ѡвѡи Љу, ев-ѡвѡе Ра, ев-ѡвѡдѡ До, ев-ѡвѡлѣн Ду, ев-ѡвѡлѣ Ми, ев-ѡвѡра Це, ет-ѡмѡ Ми, ен-ѡнѡ Ти, ен-ѡнѡ Чу, ен-ѡнѡ Је, ен и ѡногѡ ГЉ, ен-ѡнѡ Мј, ен-ѡнѡ Мј, ен-ѡнамо Ти, ен-ѡнамо Оѡ, ен-ѡнѡмо Чу, ен-ѡнамо Ти, ен-ѡнде Св, как-ѡнеш Је, колк-ѡмѡ Ја, ѡнам ѡн Вр Ум, ѡнам ѡн Вр, ѡнам ѡ његѡ Чу, п-ѡвѡм Бу, п-ѡнијем Љу О, п-ѡнѡј Кр, п-ѡнѡ Је Љу, п-ѡнѡ Је, пре-ѡстѡ Чу, там ѡ ѡмо Зе, тѡм у Кѡрита Ку, тѡм у Љутѡј Оѡ.

159. Апокопе и хаплогигије у категоријама прилога, везника и партикула иду у двије групе: (а) опште босанске и (б) само јб. и сх.:

а) *не носѣ колик прѡја*⁴²¹ Л, *трајѡе ко(лико) хѡнеш Л, сѡм*⁴²² ВБ Бе Б, *ѡстало сѡм мѣсо Ку, сѡм по врѡ шѡбѡ Та;*

*ак-кѡјѡ Б, ак-се не варѡм ГЉ, ак-су Д, ак-неш*⁴²³ Гр Д, *бијѣла ка-ѡвѡца*⁴²⁴ Пе, *ка-вѡци ГЉ, ка-и ѡнаас Кр, ка-ѡ јѡ Гр Вл, ка-пѡсто До, ка-и свѡје Кр, ка-ѡ тѡ* (исп. примјере у т. 153) Ку, *ѡлѡ нег јѡ*⁴²⁵ Гр, *нег ѡѡмо Ум, нег и плѡг Ар, нег за сеѡѡ Бр, нег се покѡсло Ло, нек (< него) Д;*

е-ѡвѡко (в.т. 155) Бу Љу ДБ Ло, *е-ѡвѡко ДБ, е-ѡвѡи Зе, е-ѡвѡи Чу, е-ѡвѡикѡ* (в. нап. 418) Зе, *е-ѡвѡе Вр, е-ѡвѡе-ш (< ево ѡвѡје неш) Чу, ѡт Ти К, ѡт-ти Та Ло Сп, ѡт-ти Ле, ѡт-т Љу, ѡт-ти Та Ра, ѡт-вѡдѡш Бе, е-ѡвѡко Ле, е-ѡвѡи (< ево ѡвѡје) Св, е-ѡвѡикѡ Ар, е-ѡнѡнди Вл, ен-ѡнѡдикѡ Св, е-ѡнѡку Бо;*

б) *апѡулѡт(но) Со, вѡм Ти, гѡтоѡ(о) Ми Је Ку Зе Св Це Ум, и гѡтов Д, гѡтов ѡѡшли Ку гѡтов на вр ѡѡшли Ло, гѡтов сам ѡѡшѡ ГЉ, гѡтов Сп, кѡк вѡ жѡвѡите? Та, кѡк се ѡрѡ? Пе, кѡк неш? Љу Мј, ка(ко) кѡ Рп, как кѡи Ми, как кѡѡѡ Св, неѡколк гѡѡи Је, пѡлѡк Ле, пѡстепен се хлѡди До, ѡпѡв Гр Оѡ Сп, ѡпѡв Бо, кѡит сам Ту До, ко-ш-шѡ се У.*

⁴²⁰ Јовић Трст. 46.

⁴²¹ Исп. Дешић ЗБНГ 59.

⁴²² Исп. Јахић Босна 151.

⁴²³ Исп. Пецо Н-шѡа I 100.

⁴²⁴ Исп. Јахић, ор. cit., 145. Екстралингвистички закључак о самосталном развоју ка < као у југоисточној Босни нема ослоња у грађи. Све потврде су из јужног крила, из фочанског и руђанског краја. Аломорф с кратким слогом (исп.: ка ѡ сад Слат. М) добивен је редукцијом а не сажимањем.

⁴²⁵ Исп.: Јахић, ор. cit., 151; Дешић, ibid.; Драг. ГЛЈ 64.

Примјери су равномјерно заступљени у сва четири идиома. Једино се ареал *ка* (< *као*), код обје нације, ограничава на бз. тип, али ни у томе нема ничег необичног пошто се зна да су Загорје и Бјелимнићи наплаћени их. и црногорском метанастизичком струјом (т. 25). Фонетизам је објаснио Реметић (в. ЦШ 123).

5.4. ВОКАЛ У

160. У међудијалекатским односима равноправне редукције високог *и* са у узимају се за диференцијалну изоглосу нестабилног (босанског) према стабилном (источнохерцеговачком) вокалском систему.⁴²⁶ Та је појава, у ЈБ и СИХ, присутна код оба висока вокала, али нема онакав домаћај код у као код *и*.

161. Дјелимичну редукцију неакцентованог у забиљежио сам у примјерима:

аџџбуса Хр, *у виџду* У, *опџта* К, *унџтрица* Та, *измакнџт* Ка, *окрењла се* Св, *расвџнџло се* Кр, *и ја ђџ с тџџџм* Дур, *прџекџтра* Бе.

162. Потпуне елиминације овог вокала су више факултативне него обавезне.

а) За афезу имају три потврде као у другим говорима (в. нап. 428 и 429) и четири јб. и бз.:

Мџљани (< *Умољани*; говори се: *сиђџм Умољане* Ло, *гџр Умољаним* Чу, *џстима* Чу мј. у *Умољане*, у *Умољанима*, у *устима*) Ло, *љџнџк* (< *уљџнак*)⁴²⁷ Ти, *спиџџват* (< *успиџџват*) Кр, *каџла се* Вл, *џвџште*⁴²⁸ Бо, *џпџште* Лу, *очи Бџџића*⁴²⁹ Це.

б) Инвентар једнако распрострањених глаголских и прилошких синкапа проширују именице, и то само из јб. и сих. Исп.:

у *аблаџнти* Та, *тџџбуси* По, *жаџлдаџ*⁴³⁰ Де, *кџшља* ВБ, *мџзерка* (врста пушке; према П. Маузеру) Ле, у *предџџћу* По;

џџнт Кр, *заврџнт* Ја, *зџџџнт* Сп, *крџџнт* Ло, *не вџерџу* Чу, *рџџгрџују* Ми, *прџџџла* Вр;

џџџа Ло, *џџџан* По, *џџџа*⁴³¹ ВБ Це К, *џџџан* ВБ Б, *џџџана* ДБ, *џџџана* У, *џџџа* Ти, *џџџтру* (исп. примјере у т. 115 под в) Дур ДБ ВБ Гл Пе Де Ле У ГЉ Об Лу Бр.

У хиџату је испао приједлог у: *тџџри џста* Ку, *мџџџ-нџ* (= *меџе* у оно) О.

⁴²⁶ Вуковић Бх. *типови* 24.

⁴²⁷ Код Вука: *уљџнџк*; в. СР 805.

⁴²⁸ Тако и у ЈИБ; в. Јахић, *оп. cit.*, 152.

⁴²⁹ В. објашњење код Јовића, *ibid.*

⁴³⁰ Овако и у Бугојну; в. Решетар *Шток*. 114; исп. и: Јахић, *ibid.*; Дешић, *оп. cit.*, 71.

⁴³¹ Исп.: Дешић, *ibid.*; Драг. ГЛЈ 68.

Овдје је мѣтла (< метила) Ву Об Ку, мѣтла К, а у западној Босни мѣтѣла (< метѣла).⁴³²

в) У сантхипјским везама понекад се елидира у. Више је примјера за апокопе код атоничних ријечи, али и у презенту гл. *моћи*, *хтјети*. Исп.:

бїле-с оне Ти, *како-с они*? Љу, *сѣхѣ(т)-ћ-т оставѣт* Св;

бїла-м пѣкла Кр, *да-м плѣтїм* Дур, *пѣтїс ѣдїнѣ-м бїло* Ти, *и да-с тѣ К*, *оне-с тѣкѣ* Ми, *прїје-с се звѣли* До, *прїје-с тѣ нѣсили* Ку, *тѣ-с чїтлуци* Ку, *јѣ-ћ ти* Гр, *јѣ-ћ те* Пе, *јѣ-ћ се снѣх* Ду, *како-ћ тѣ* Је, *супра-ћ Ра*, *у томѣ-ћ ти рѣх* Сп;

јѣ мѣг свѣ Та, *ѣћ-с брїјем* Ка, *нѣћ-јѣ* ВБ, *нѣћ-те* Ло.

Једанпут сам чуо и: *хїлад јѣбука* Ти.

163. У панорами вокалског система ЈБ и СИХ, како показује анализа обимне грађе, редукције су у првом плану. У поређењу са приликама у другим говорима Босне, према литератури, домаћи ове појаве су најшири у јб., а у бз., ком. и снх. приближно су у обиму западне Босне. Редукцијама су захваћени сви вокали, највише високо и затвореног резонатора. Међу вишеструким посљедицама редукција у морфолошком систему двије су најмаркантније: коријенски аломорфи у инвентару обличких варијаната инфинитива и појава преносења слоготворне функције на консонанте, најчешће на сонанте. Све акустичке нијансе редукција је тешко ухом ухватити. Литература, такође, показује да потврде имају густину у зонама око босанских градова, гдје је највећа концентрација становништва, а да су се редукције стабилизовале код сва три народа по закону да се успостави комуникација с најмањим утрошком фонационе струје.

6. ВОКАЛСКЕ ГРУПЕ

164. Судбина вокалских група у ЈБ и СИХ је као у ИХ. Одступања од регресивне асимилације су минимална, а разлике према ИХ су одређене прелазним карактером зоне у међудијалекатским односима.

165. Група *-аха*: 1) остаје (само у Муслимана); 2) стеже се (у Срба, Муслимана и Хрвата ~ 7:3:1); 3) губи се фрикатив, али се не стеже (у Муслимана и Срба ~ 5:3). Исп.:

грѣха Ар До, *захѣкала е* Це, *јѣха(ти)* Д, *јѣхѣијем* Ра, *мѣхаха* Зе, *ѣраха* До, *сѣхѣт* Де Ар, *шѣс сѣхѣтѣ* Ло, *снѣха* Мј, *снѣха* Љу;

грѣ Та Кр, *јѣт(у)* Об, *сѣт* (< *сахат*, тур. *saat*) Ву Ле, *пѣ сѣта* Ја, *ѣногѣ сѣта* Ле, *ѣс сѣтѣ* Ми, *снѣ* Ја Вл, *нѣкогѣ стрѣ* Л;

ѣмѣ бѣсилѣ (тур. *belsilahı*) К, *јѣхѣ* Хр, *јѣхѣга* Кр, *ѣрѣ* ВБ, *рѣт-лѣкѣмѣ* (тур. *rahhatlokum*) Чу, *сѣта* Св, *снѣ* Б, *ѣ(ѣ) стрѣ* Ар.

⁴³² Дешћ, *ibid.*

Сметња контракцији у случајевима под 3) је акценат или творбени састав ријечи. Тако и: *здака* Мј, *ндапако* Та Ми, *стјало* Л.

166. У бројева од '11 до '19 досљедно -*ае*- > -*ѐ*-:

једанѐс Ву ДБ ВБ Ја Пе У Каш, *једаннѐс* Љу Гр Ми Де Ду Мј Је Ку Зе Св Ар До Р Оџ Ти Ра Ри Сп Лу Бр, *једанѐстѝ* Це, *једанѐстѝ* ВБ, *једанѐстѝ* Та, *једаннѐстѝ* Де, *једанѐстѝ* Вл, *једаннѐску* Лу, *дванѐс* Ву Бе ДБ Пе У Де Ле Ду Кр Вл Об Је Ар Р Оџ Ра Це Чу Ум К, на *дванѐстѝм* У, *дванѐстѝро* ДБ Кр, *трѝнѐс* Р, *ѝетрѝнѐс* Ву, *четрѝнѐс* Пе Ле Б Хр Р, *четрѝнѐстѝ* Вл Б, *четрѝнѐстѝро* У, *пѝтнѐс* То О Ло Пе Гр Ми У Де Ј Л Ле Кр Вл Б Мј ГЉ Об Је Св До Р Ти Ри Сп Вр Лу По К, *пѝтнѐстѝро* У Вл Је Вр, *ѝеснѐс* Л Ри К, *ѝеснѐстѝро* Је, *седѝмнѐс* Бо Об Р, *седѝмнѐстѝ* Вл, *осѝмнѐс* Ка Ја Ми У Вл Б Ра, *осѝмлѐс* Крч, *осѝмнѐстѝро* Пе, *деветнѐс* Ло Пе, *деветнѐстѝ* Ри, *деветнѐстѝ* Хр.

У бр. 20 секвенца -*ае*- носи акценат па се не контрахује:

дѝдес Ву Ло Гр Ми У Де Ј Ле Кр Вл Зе Ар До Оџ Ти Ра Каш Д Лу Крч По К, *ни дваес* Гр, *по дваес*.

Говори се, међутим, двапут мање и:

дѝдѝдес Ло Гр Св Р Це Вр, *дѝдѝдѝст* Гл Ја, *дѝдѝдѝст* Св Ар, *дѝѝс* ДБ, *дѝѝс* Крч, *дѝѝс* У Р Сп.

167. У апелативу *Сарајево*, у групи -*аје*-, *е* се редукује а *а* компезационо дуљн (а) или се, послѣје губљења *ј*, чува зијев (б). Обје појаве су равноправне и једнако распрострањене у сва четири идиома. Исп.:

а) *Сѝрѝѝѝѝ*⁴³³ Та У Де Ле Ду Је Св Оџ Ри Вр, *Сѝрѝѝѝѝ* Дур, *Сѝрѝѝѝѝ* Та Гл Ј Вл Оџ, *Сѝрѝѝѝѝ* Бе Гл Пе У Вл Мј Зе Ти Ра По, *Сѝрѝѝѝѝ* Та;

б) *Сѝраѝѝѝѝ* Та Бе Дур Гр У Кр Мј ГЉ Хр По, *Сѝраѝѝѝѝ* Бе Гл Гр Ј Вл ГЉ Ар До Ум, *Сѝрѝѝѝѝ* Бе Гр, *Сѝраѝѝѝѝ* Дур Гл Гр Ми Кр Ум, *Сѝраѝѝѝѝѝѝ* пѝѝѝ Гл, у *Сѝраѝѝѝѝѝѝ* пѝѝѝ Бе.

У потврдама *Сѝраѝѝѝѝ* и ктетику *сѝраѝѝѝѝѝѝ* дужине су аналошке.

Има и једна за регресивну асимилацију: *Сѝрѝѝѝѝ* Це.

168. Прогресивну асимилацију и стезање (само у ЈБ) има каткад група -*ае*- у презентској форми *каѝѝ* послѣје губљења *р* или *ж* < *р* (исп. *мѝре/мѝѝѝѝ*; в.т. 116 под а). Појава није забиљежена у описима босанских говора. И овај се облик излизао па изгубио акценат и добио функцију партикуле. Исп.:

ѝѝѝѝ-кѝ сѝд га нѝѝѝ Ка, *нѝ би-кѝ тѝ сѝѝѝѝ* Дуг, *пѝѝѝѝ-кѝ* Дур, *сѝѝѝѝ тѝѝѝѝ* Дур;

према: *кѝрѝѝ* Сп, *кѝрѝѝ* Ми Сп, а *нѝѝѝ кѝрѝѝ* Ка, *хѝѝѝѝѝѝ-кѝѝѝ* Зе, *грѝѝѝѝѝѝ-кѝѝѝ* До, *ѝѝ кѝрѝѝ* До, *хѝѝѝѝѝѝ-кѝѝѝ* Зе.

⁴³³ Исп.: Јахѝѝѝѝ *Босни* 147; Пеѝѝ *ГИХ* 43.

172. $-a\theta < -\bar{\theta}$:

према: *заблица ДБ, накован Мј Ти, накован⁴³⁷ Ри, продавна(!)*
Де, на ом До Лу, районик⁴³⁸ Це, саоне Ар К, саони Кр, на саоне Ар, на
саоне Кр, на саоне ГЉ, на сабнима Кр, на сахонама К, на сабнице ГЉ,
идочита Пе:

```

према: нѣжао Гл, нѣопѣко Је Св, плѣо (< плахо) ДБ ВБ Ја;

```

⁴³⁶ В. нпр.: Пецо *ПД* 81, 85, 88-89; Ивић *Дијалект.* 135; исп.: Рем. *ЦШ* 124; Драг., *ор. cit.*, 78 и тамо наведену литературу.

437 Исп. Пецо ГИХ 42.

436 Исп. Јахин, *op. cit.*, 146.

439 В. код Ивића, *op. cit.*, 133.

Пе Ми Ду Б Бо Ку Хр Рн Бр, *осукѡ* Де, *ѡсекѡ* Вр Лу, *ѡтворѡ* Ку, *ѡтишѡ* Гл
 Гр Ми Л Вл Об Оц Р, *ѡтчишѡ* Ло Гл Ка У Кр Мј, *ѡтичишѡ* Л, *ѡтишѡ* Та Ка
 ВБ Ло Ка Ја Пе Гр У Де Ду Вл Бо ГЛБ Хр Ар Р Чу Лу Ум По, *ѡишѡ* Та Р,
ѡтишѡ Је, *ѡтчишѡ* Мј ГЛБ Ку Ар, *ѡтечишѡ* Ку, *ѡтишѡ* Б ГЛБ Зе Де Бр, *ѡћерѡ*
 Ду, *пѡњкѡ* Пе, *пѡсѡ* Де, *пѡтѡ* Бу Гр Пе Л, *плѡкѡ* Бу, *плѡћѡ* Вл, *пѡбјегѡ* Бе
 ДБ Ми, *пѡбљегѡ* Бр, *пѡбојѡ* се Ду, *пѡвѡкѡ* Ку, *пѡгледѡ* Ја, *пѡгледѡ* Л, *пѡдигѡ*
 Пе, *пѡзѡ* Б, *пѡзнѡ* Об, *полѡгѡ* Кр, *показѡ* Дур, *пѡклѡ* Бр, *пѡкуцѡ* Ку,
пѡмилѡ Та, *пѡмогѡ* Љу ВБ Ми Де Крч, *пѡпетѡ* Хр, *пѡслѡ* Гл Ку Тн,
пѡсијѡ Бу, *пѡсмакѡ* Ку, *пѡседѡ* Дур, *пѡстѡ* Вл, *пѡћекѡ* Де, *пѡћерѡ*
 Пе Б ГЛБ, *пѡшѡ* Та Дур Ка Гл Гр Ми У Де Л Ду Ку Хр Ар Р Лу, *пѡштовѡ*
 Дур, *прѡбјегѡ* Је, *прѡгледѡ* Та Де Пе, *прѡгледѡ* Та Де, *прѡдѡ* Л, *прѡзѡ* О,
прѡпѡ се Дур Гр Де Ле ГЛБ, *прѡстѡ* ВБ, *прѡсекѡ* Пе, *прѡшѡ* Пе, *прѡсѡ* Ка,
прѡпѡ ДБ, *прѡписѡ* ДБ, *прѡчѡ* О Пе Ле, *пришѡ* Р, *прѡћѡ* Ло, *прѡдѡ*
 Мј, *прѡдѡ* Бу У Ле Лу, *прѡписѡ* Пе, *прѡчитѡ* Крч, *прѡћитѡ* ДБ, *прѡшѡ* Ми
 Ум, *прѡкѡ* Л, *пунѡ* Гр, *пѡћѡ* До, *разговѡ* Кр, *рѡзѡ* Ум, *рѡзѡ* Сп,
 Дур, *рѡстѡ* Об, *рѡстрѡ* Пе, *рѡсекѡ* ДБ, *рѡцѡ* Је, *рѡ* се Ми, *рѡговѡ* Сп,
рѡ Бу У ГЛБ, *рѡкѡ* Бу Дур Пе Гр Мј ГЛБ Об, *ресѡ* Ду, *рѡчѡ* Је, *сѡбѡ*
 Ми, *сѡбрѡ* Пе, *сѡдрѡ* Мј, *сѡнѡ* Чу, *сѡшѡ* Вл Св, *сѡзѡ* ВБ Каш, *сѡврѡ* Љу,
сѡкѡ Ло Де, *сѡшѡ* Ло Де Л Бр, *сѡкѡ* Та Р, *сѡкѡ* Ле Кр, *сѡпѡ* Це, *сѡнтѡ*
 Оц, *скрѡ* се Л, *скѡ* Пе, *сѡбинѡ* Гр, *слѡ* Ка, *слѡшѡ* Дур, *сѡјѡ*
 Ар, *смрѡ* се Мј, *снабѡ* Кр, *спѡшѡ* Бр, *срѡ* се Ле Р, *стѡновѡ* ДБ,
стѡкѡ Ми, *стѡгѡ* Та Ду Ум, *стриѡ* У, *стѡврѡ* Ку, *тѡ* Та, *трѡ* Тн,
трѡ се Ле, *трѡговѡ* Ле, *трѡ* Ја Гр, *трѡјѡ* Зе Сп, *трѡ* (= *траѡ*) Л,
трѡ Ка, *тѡ* Р Це, *ћѡ* ДБ Ло, *ћѡ* се Та, *ћѡ* Гр, *ћѡ* Каш,
ћѡ Св, *ћѡ* Та, *ћѡ* се Бр, *ћѡ* Кр, *ћѡ* Чу, *ћѡ* К, *ћѡ*
 Ра, *ћѡ* Бе Кр К, *ћѡ* Ле Бо Мј, *ћѡ* ГЛБ, *ћѡ* Љу, *ћѡ* се
 Љу, *ћѡ* Бу Лу, *ћѡ* Гр, *ћѡ* Ду, *ћѡ* Кр, *ћѡ* (= *био* први) К,
ћѡ Тн, *ћѡ* Бе, *ћѡ* Ло Ар Оц Вр, *ћѡ* Вр, *ћѡ* се Чу, *ћѡ* У Де,
ћѡ Ка, *ћѡ* Мј ГЛБ, *ћѡ* Кр, *ћѡ* Та Ја Ле Кр Је, *ћѡ* Де, *ћѡ*
 Ми, *ћѡ* Св, *ћѡ* Ле.

Аналошко *ћѡ* Бе Љу ВБ Пе Де Ле Кр Је Св Ар Тн Рн Вр Ум По К
 већ је објашњено.⁴⁴⁰

Сажимање се, опет досљедно, не врши ако је акценат на једном вокалу
 секвенце.⁴⁴¹

ѡѡ Гл Ми Л Вл Об Ку, *зѡ* Ка Гр Вл, *зѡ* се Пе, *нѡ* ДБ Ло Ја Л,
јѡ Кр, *клѡ* Ло Кр, *пѡ* Ми, *прѡ* Гр, *тѡ* Ја. Тако и: *нѡ* знаѡ Гр, али
 једанпут: *нѡ* ѡ (< *ни даѡ*) Ле.

173. Регресивном контракцијом *као* досљедно се уклапа у систем. Ова лексичка јединица у ЈБ и СИХ има четири аломорфа: *ко* (т. 153),
ка (т. 159 под а), *као* и *кѡ*, а нигдје *кѡ*.⁴⁴² Фреквенцијски однос између

⁴⁴⁰ Пецо, *ор. cit.*, 41.

⁴⁴¹ Тако је и у Пивни; в. Вуковић *П.-Др.* 20.

⁴⁴² Неки дијалектолози за сажете аломорфе наводе и примјере типа: *ка* и *мѡ* (Дешњ *ЗБИГ* 75), *ка* и *јѡ* (Јахњ *Босна* 145), *ка* и *јѡ* (Драг., *ор. cit.*, 79), *ка-мѡ* (Рем. *ЦШ*

⁴⁴⁴ В. код Пеца, ор. cit., 43; исп. и Јахић, ор. cit., 149.

г) у сантхијском типу *хе је*: *вѣдио сам хе пѣгинѣ* Бо, *хе?* Ум Бр Крч, *хе кѣза?* Ми, *хе ѡде* Мѣрко? Та, *хе ѡундѣ* се ишло Дур, *хе Сѣвѣа?* Де Л, *знѣте хе* и *сѣд* ГЛѣ, *нѣ знѣм хе* и *бѣг* Ка, *трѣже* ан *хе* се *ноћивало* Та.

У другим сантхијским везама *е+(ј)е* се готово никако не сажимају:

слѣбо сѣ рѣдило Каш;

пѣ петеро ме-е дрѣало Ву, *ѡклѣ-е?* Чу, *пѣсве-е дрѣга* Оц, *прѣја се-е* *пѣштавала* Дур, *вѣшѣ-е лѣжала* ВБ, *хе се ко нѣлазио* Вл, *кад се-е зѣратло* Вл, *ка се-е зѣратило* Ти, *кад се-е пѣвѣкѣ* Ку, *ко се-е наућио* Ву, *кѣчија се-е зѣла* Оц, *куд је се вѣзало* По, *прѣје се-е крѣсало* Хр, *тѣ се-е дѣгѣ* дѣмѣн Мј, *тѣликѣ се-е прѣпѣ* ГЛѣ.

178. Судбина групе *ео* ближа је их. него *сѣ*. приликама.⁴⁴⁵ Контракције су факултативне, али је двапут више потврда за сажете од несажетих група. Исп.:

а) *ѡѣѡ* ГЛѣ;

ѡѡѡ Ло Ка Ле Бо, *ѡѡѡ* Де, *пѡјѡ* Та Је, *пѡпѡ се* Ло, *пѡћѡ* Ло Гр, *прѣзрѡ* Вл, *прѡѡѡ* Бо, *јѡѡ* Ву Та Бе Ле Ду Вл До Об Је ГЛѣ Вр Ум Бр По, *пѡѡѡ* Кр Хр Каш Сп Чу;

ѡѡма Лу;

б) *пѡѡѡе* Пе;

ѡѡѡе Ми Л Ду Вл Зе Св Лу Бр Крч, *ѡѡѡе* Ра, *ѡѡе* Пе Ти, *пѡѡе* Пе, *пѡјѡе* Св Чу, *пѡпѡе се* До, *пѡѡе* Ми Р, *прѡѡе* Бр, *прѡѡѡе* Л, *прѡѡе* Ми, *прѡпѡе се* ГЛѣ, *јѡѡе* До Ти К.

Разумљиво, ако је акценат на секвенци, сажимање се не врши:

јѡе Ка Де Вл Ку, *са пѡѡм* У.

179. Приједлог *преко* јавља се у 6 ликова: *преко* (најчешће), *прѡ* (ријетко; в. примјере у т. 146), *преѡ* (још рјетче), *прѡ* (веома ријетко), *пре* и *проко* (усамљени случајеви). Више је заступљен стандардни аломорф него сви други. Контраховано *прѡ* из Загорја са редукованим *прѡ* из трновског краја, Загорја и СИХ је индикатор западноцрногорског средишта ареала,⁴⁴⁶ који је проширен метанастанзичким покретима у ИХ,⁴⁴⁷ источно⁴⁴⁸ и јужну Босну и СИХ. Преглед потврда дајем по сажетим (а) и несажетим (б) аломорфима:

а) *прѡ барѣ* Вл, *прѡ плѡта* ГЛѣ, *прѡ стѡтинѣ*;⁴⁴⁹

б) *прѡ Брѣнца* Је, *прѡ Мјешинѣца* Ду, *прѡ Морѣна* Је, *преѡ Нѣрѣтѡѣ* Је;

⁴⁴⁵ В.: Пецо, *ор. cit.*, 43; Брозовић, *ibid.*

⁴⁴⁶ В. код Вуковића П.-Др. 24.

⁴⁴⁷ Пецо, *ibid.*

⁴⁴⁸ Јахић, *ор. cit.*, 148.

⁴⁴⁹ Исп. у Пивни: *прѡ кућѣ*, *прѡ мене* (Вуковић, *ibid.*). ИХ: *прѡ Вѣчѡви*, *прѡ Брѡи* (Пецо, *ибид.*), ЈНБ: *прѡ Жѡитѡне* (Јахић, *ibid.*).

пре уста Чу;

проко Пддгѣрја Св;

преко Барѣ Мј, преко Вратња Ло, преко гранце Вл, преко другог Дур, преко Ластавѣ Ло, преко Ластавѣ Св, преко њехѣ Бр, преко плѣни Л, преко планинѣ Ло, преко стѣтну Је, преко Сутјескѣ К, преко тѣ шѣмѣ До, преко чеѣ Ле, преко шкрѣпѣ Зе.

180. Секвенца *ии* (< *ији*) двапут боље чува хијат него што га укида сажимањем:

у *Италии* Ву Ти, *истѣрии* Оц, *капи* Та Ку, *коми*си Та, у *милици* Б, по *наци* О, у *пѣнзи* ДБ Гл, у *пѣнзи* Ву Мј ГЛѢ, *пѣнзи* Б, по *простѣри* Кр, у *Руси* Кр, у *Срби* Хр, по *Срби* По, у *стѣлари* ДБ, око *фахри*нѣ кѣѣ Б;

Али Ву, на *Итали* Ло Оц, у *пѣнзи* К, на *Руси* Ло, у *сикирѣнѣ* Ти, у *Срби* Хр, *Хѣѣ*но *грѣѣ* Рн, а *чи* је *ѣѣ* *пѣтпис*? Та, *Чѣнѣ*и Ку, *Чѣнѣ*и Ку.

Међутим, у компаративном типу *-ији* *ј* готово досљедно испада а вокалн се сажимају. Исп.:

*корѣ*нѣ Хр, *памѣ*нѣ Кр, *рахѣ*нѣ Р, *стѣ*ри Ло Об Р Це Крч, *стѣ*рим По, *наѣ*стѣри Та, *наѣ*гѣдѣнѣ Гр, *писмѣ*нѣ Та, *углѣ*дѣнѣ Крч;

према: *стѣ*ри Ло, *стѣ*риѣм Дур.

Имају још два примјера гдје је интервокално *ј* сачувано у секвенци: *кади*и Зе, у *Рѣмѣ*ниѣ Та.

181. Група *ио* варира између књижевног стандарда и првобитне Вукове нормѣ,⁴⁵⁰ али само у радном гл. придеју; факултативан изговор код именица је само у туђицама. У систему владају:

а) тип стандардне ортоепске нормѣ: *дѣ*ртио се Мј, *би*о Та Ми ГЛѢ Је Ти К, *би*о Гр, *види*о Ду, *дѣ*ртио се (= *издрѣ*жавао се) Ум, *изнѣ*буио Ум, *којаси*о се (= *оѣ*јадио се) Ти, *наѣ*зио Вл, *накѣ*стрѣио се Пе, *напѣ*тио Ми, *дѣ*штио (< *оштѣ*тио) Ми, *пи*о Ку, *пољѣ*био Ра, *пѣ*ставио Ву, *сѣ*ирио Ум, *скљѣ*чио К, *трѣ*жио Је, *уби*о Чу, *ѣ*мио Об, *упѣ*лио ГЛѢ, *учи*ио ГЛѢ, *хѣ*тио Ми;

б) тип јасне артикулације секундарног *ј*: *би*јо Ву ДБ, *нѣ* бијо Дур, *дѣ*нијо Ву, *заѣ*глѣвијо Оц, *ѣ*тијо Бр, *пи*јо Вл, *пѣ*сијо Ву, *сѣ*јо Је;

в) тип "слабо прелазног гласа *ј* између *и* и *о*":⁴⁵¹ *обудѣ*вио (= *пѣ*стао *удѣ*вац) ДБ, *помѣ*лио Ло.

Тврдњу за именице доказују примјери:

*густѣ*бна До, *гѣ*мѣтар Чу, *кариѣ*ло (= *ручна колиѣ*, према тал. *carriola*; в. *Рј САНУ* 9,294), *милиѣ*не (исп. т. 115 под в) Р, *наѣ*циѣнаос Хр,

⁴⁵⁰ Нѣнѣ ВР 116-117.

⁴⁵¹ Нѣнѣ, оп. cit., 115.

Digitized by Google

према: алхунскѡг До, бѡлѡг До, вѡскрснѡг ВБ, гѡрѡг Д, мѡнѡг По, мѡлѡг До, мѡтѡчнѡг Ку, мѡркѡг Ку, ѡѡевѡниѡг Бр, пѡкѡјнѡг Дур, рѡвнѡг Ду, свѡтѡг Крч, свѡјскѡг Бе Вл, стѡрѡг Дур Об, зѡ стѡрѡг Св, сѡсѡједнѡг Гр, тѡрскѡг Ло;

в) код замјеница:

нѡга Ву, нѡгѡ Зе, ѡѡ нѡгѡ Оц, зѡ нѡга ВБ, зѡ нѡгѡ Ри; према: кѡд нѡг Ар, ѡѡ нѡг ГЛѢ (30:1; в. јѡш 89 потврѡа у т. 318).⁴⁵⁶ ѡкога Ку, ѡкогѡ Об Ум, кѡгѡ О Вр, ѡ кога Ву, мѡга Ка Вл, нѡшѡга Об, нѡшѡга Ло, нѡшѡга Ло, нѡкѡга Та О Дур Бе Гл Ле Вл Б Бр, нѡкогѡн Ти, нѡкогѡ Крч, нѡкога О Л, нѡкогѡ Ми Ле Ду Кр Бо Об, нѡкѡга Пе Гр, нѡкога Бе, нѡчѡгѡ Хр, нѡчиѡгѡ ГЛѢ, ѡвогѡ Бе ДБ Ду Вл Б ГЛѢ Об Сп Лу, ѡвогѡна Ти, ѡвогѡ ЛѢу, кѡд ѡвогѡ Ми, кѡд ѡвогѡ Ар Ти, ѡногѡ Дур Бе Ка У Де Ле Кр Вл ГЛѢ До Ти Це Чу, ѡногѡ Чу, ѡѡ ѡногѡ ЛѢу, ѡ ѡногѡ Ми, ѡ нѡгѡ Гр, свѡкѡга Ле Р, свѡкогѡ Св, свѡкога ДБ, свѡчѡгѡ Кр, свѡга Кр ГЛѢ, свѡгѡ Ло Кр, тѡгѡ Ву Та Бе ДБ Ло Л Кр Вл ГЛѢ Ар Сп, зѡ тогѡ Ву Гл, ѡкѡ тога Ву, ѡ(ѡ) тога Ум, чѡга К;

према: е-влѡнѡг Б, кѡг Ву О Ду, кѡг Ду, ѡс кѡг Ти, мѡг Ло Ку, ѡ мѡг Ло Де, нѡшѡг ЛѢу ДБ Бо, ѡз нѡшѡг Вл, нѡкѡг Ву Дур ДБ Ми До Бр, нѡкѡг Та, ѡз нѡкѡг Кр, нѡ неког Ку, нѡког Дур, нѡзинѡг Ми, ѡвѡг Ву, ѡѡ ѡвѡг Ду, ѡног Дур Ми Вл Је, ѡнѡг Ми, ѡног ГЛѢ, ѡѡ ѡног ДБ Гр, зѡ ѡног ЛѢу, свѡкѡг Ар, свѡг ДБ Ле Је, тѡг Хр, тѡг Д, ѡ тог Де Је Д;

г) код бројѡва (1:1): јѡднѡга Дур Ми Л Вл Св Ра Лу, јѡннѡга Ду ГЛѢ Ку, јѡнѡга До, рѡвѡга Та, дрѡвѡга Ми Де Вл Оц Бр, нѡз дрѡвѡга Ра, трѡвѡга Ву Каш;

према: јѡднѡг Та Дур ДБ Гл Ја, јѡннѡг Ми, јѡнѡг Гр Ми Ти, јѡднѡг Л, дрѡвѡг Та Дур ДБ Ле Ар, кѡ дрѡвѡг Де, нѡ дрѡвѡг Зе, сѡдмѡг ВБ, девѡтнѡстѡг Ри.

191. У ГАпл личне замјенице 3.л. преовлађују облици с покретним -а (2:1). Имају их све три вјѡре у сва чѡтири идиѡма:

нѡа Ву Дур ВБ Ја Пе По, нѡѡ ЛѢу Ми У ГЛѢ Св, нѡѡа Ло, нѡѡа ЛѢу ГЛѢ Је Ум, нѡа Ка Ја Ми Ду ГЛѢ Лу, нѡѡа Ми ГЛѢ Ар Р, нѡѡа Лу, нѡѡаа Ду, изнѡд нѡѡа Л, изнѡд нѡѡа Св, зѡ нѡѡа Ум, кѡд нѡа ДБ, крѡј нѡѡа ГЛѢ, крѡј нѡѡа ГЛѢ, ѡѡ нѡѡа ГЛѢ, ѡѡ нѡѡа ГЛѢ;

нѡ Крч Це, ѡѡ нѡ ДБ, ѡза нѡ Це, измѡђу нѡ Бр, кѡд нѡ Об Лу К, кѡд нѡг Б, кѡд нѡк Б, мѡђу нѡ Д, ѡѡ нѡг Бо, спѡрѡј нѡк Вл (в. јѡш 35 потврѡа у т. 320). О ѡвои облику писали су: Марѡтић, Ившин, Пецо, Брозѡвић и Јахић.⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ О ѡдносу -а : -ѡ у ГАсп личне замјенице 3. л. в. Сивин, *ор. cit.*, 171 и тамо наведену литературу.

⁴⁵⁷ Т. Maretić, *Jezik slavonskih pisaca*, Rad JAZU 180 (1910). 175; Ившин *Писма*. I 154; Пецо *ГИХ* 46; Броз. *Фолк*. 3, 5, 165; Јахић, *ор. cit.*, 159.

192. Облици ДИЛПЛ придјевско-замјеничке промјене имају \emptyset а не -а.⁴⁵⁸ Само сам у Лукавцу, под Бјелашницом, чуо: *нашијема, ишб-е тѣјема планѣнама*. Свуда је обично: *у овијем бѣрилима Св, према дру҃ијем Б, пре(д) дру҃ијем чдбанима Бр, под једнијем кладама Каш, у овијем такмовима До, у овијем хомарима Ри, и сл.*

193. Партикула нека се усталила без -а: *сѣд нек ја рѣчам Ву, нек вѣди Дур, нек заплѣм Та, нек се неко пригнѣ Та, нек нѣди Де, нек прѣво кѣжѣ Мј, нек рѣди Ву.*

194. Факултативан изговор -е ~ \emptyset (3:2) има:

а) ДЛсг придјевско-замјеничке промјене:

кѣме О, нѣкоме Ву Та Бо, ѓѣме Бе, ѓѣомѣ Ти, ѓ ѓѣомѣ Де, ѓѣомѣ Јбу Пе Ти Вр Чу, свѣкѣме Ву, тѣмѣ Ку, тѣме Ум, мѣлѣме Лу, стѣрѣме Чу Бр, цѣјѣлѣме Ле, дру҃ѣме Ја Хр Ар До Це;

у Вѣсокѣме Лу, у Сѣраѣвскѣме пѣлу Бе, у нѣкѣме Дур, пѣ ѓѣме Св, ѓ ѓѣомѣ Б, ѓ ѓѣомѣ Зе Ар, нѣ ѓѣомѣ Де Мј, на ѓѣомѣ ГЛѣ, пѣ ѓѣомѣ Бр, ѓ ѓѣомѣ Јбу, ѓ ѓѣомѣ Дур, ѓ тѣме Л, ѓ тѣмѣ Л Ду До, пѣ тѣмѣ Оѣ, пѣ тѣме Бе, ѓ тѣме Бе, ѓ тѣмѣ Ми Бо Об Ар До Ри Сп, пѣ новѣме Ка, пѣ стѣрѣме Ка Оѣ, ѓ дру҃ѣме Крч, у јѣднѣме Крч;

кѣм О, мѣм Ку, нѣкѣм Ми, нѣкѣм Пе, нѣком Ми, ѓѣом Л, ѓѣом Ти, дрѣвѣм Дур, југослѣвѣнскѣм К, приѣвѣтнѣм Пе, стѣрѣм ГЛѣ Ра, та.лѣјѣнскѣм Вл, чѣстѣм Ку, дру҃ѣм Зе, прѣм Пе;

нѣ мѣм Ра, ѓ мом Л, нѣ некѣм Де, ѓ ѓѣм Хр, ѓ ѓѣом Ар, ѓ ѓѣом (!) Крч, нѣ ѓѣом Де, ѓ ѓѣом (!) ѓѣлу Св, пѣ свѣм Ум, ѓ тѣм Ми, ѓ тѣм Ло, ѓ тѣм ДБ, на апѣрѣтскѣм Кр, на двѣнѣстѣм У, пѣ новѣм Ка, на пѣлѣчнѣм У, на пѣрѣчкѣм Кр, нѣ прѣм Зе;

б) Исг неколике именичке замјенице:

нѣкомѣ Ми Вл, нѣкомѣ Бо, свѣкомѣ Чу, ш њѣме Ву Дур ДБ ВБ Гр Л Ле Ду Кр Вл ГЛѣ Ку Ар Ра Ри Каш Д Це Чу, с њѣме ГЛѣ Чу, ш њѣмена Ло Бр, ш њѣме Вл Б Бо Ку Оѣ Д, ш њѣмена Ум Бр, ш њѣменѣ Ка, ш њѣмена Чу;

за кѣм Ле, с кѣм Пе Вл Мј Ми, за њѣм Де, прѣд њѣм Ар, ш њѣм Де Зе Р Сп Це Чу Ум Бр Крч, с њѣм Мј Лу, сѣ њѣм До, ш њѣм Ло У Де Ле Оѣ Ри Крч, сѣ њѣм До, ѓ чѣм Д Р, ѓ ѓ чѣм Ри.

195. Придјеви и замјенице м. и с. р. с основом на предњонепчани сугласник у ДЛсг имају наставак -ем (једанпут и -ом), а ако се каткад јави покретни вокал, биће -е а не -у:

ѣмѣ наѣшѣме кѣлену Јбу;

ѓ наѣшѣме Ми, ѓ ѓѣомѣ наѣшѣме Вр;

наѣшем Ј;

⁴⁵⁸ Овако и у ИХ, в. Пецо ГНХ 47; исп. и Пецо ЦХ 298.

је природе *о* у ликовима: *хџтио* према *хоће*) Ло, *џхтио* Ло, *хџели* мј. *хтјели* Мј, *џтла* Д. Народне етимологизме: *нџокован* Рп, *нџоковџн* Мј. Ти има и ЈИБ.⁴⁶³

б) Секундарно *и* чује се у романизму *џџталијон* (исп. т. 181 под в) Вл, *џџталијон* Вл, *џџталијџна* Ло и прилогу *скрџи* Зе.

в) За *е* има једну потврду: *прџверепен* Та, а за *а* само: *адресџрџ* мј. *дресџрао* Мн.

⁴⁶³ Јахић, *ibid.*

КОНСОНАНТСКИ СИСТЕМ

198. Консонантски систем ЈБ и СИХ само се условно могу сместити у схеме, јер су одређени територијалном и националном разведеношћу плоха у међудијалекатским односима. Владају два система: јб. (а) и бз., ком. и сих. (б) са 23 (25) односно 27 фонема:

<p>а) к т п б) к т п</p> <p> г д б г д б</p> <p> һ (ч) ц һ ч ц</p> <p> ђ (џ) ђ џ</p> <p> х ш с ф х љ ш с ф</p> <p> ж з љ ж з</p> <p> љ л л л</p> <p> ј в ј в</p> <p> р р</p> <p> њ н м њ н м</p>	<p> һ ч ц</p> <p> ђ џ</p> <p> х љ ш с ф</p> <p> ж з</p> <p> љ л</p> <p> ј в</p> <p> р</p> <p> њ н м</p>
---	---

У оквиру ова два система функционишу и неколика подсистема, условљена интерференцијом особина босанског (архаичнијег) и их. (млађег) ијекавских дијалеката у прелазним зонама, заједничким животом два или три народа у мјешовитим насељима и домашјима метанастазичких струја. У схеме нису укључене алофонске вриједности. Терен разводе пет владајућих дистинктивних особина: рефлеси група *stj *skj *zdj *zgj (в.т. 255-259), судбина африкатских парова һ — ч, ђ — џ (т. 233-239), фрикатива х (т. 218-228), те група дн, дн' (т. 272-281) и к(онсонант) + је (< љ) (т. 72, 78-90, карта бр. 7).

С О Н А Н Т И

9. СОНАНТ Ј

199. У књижевном језику, и његовом дијалекатском супстрату, глас ј је најнепостојанији. Отуда је разумљиво што је и Вук имао са њим мука и лутања.⁴⁶⁴ Артикулација и дистрибуција ове фонеме у ЈБ и СИХ одговара их,⁴⁶⁵ тј. условљена је природом фонетског окружења и темпом говора. О последицама нестабилне артикулације сонанта ј било је ријечи код вокалских група (в.т. 167, 169, 176-177, 180-181, 183-184, 186, 191 и 197). Тим резултатима додајем још ове:

200. Иницијално ј је свуда стабилно.

а) Двије потврде са ѐ мј. ј: у *ѐдан* крај Љу, по *ѐдно* сѐдам мѐта̄ра̄ ДБ и једна са хаплоглијом у туђици: *мѐније* (в.т. 120 под б) Љу, - у обимној грађи само показују како су ЈБ и СИХ индивидуалности у их комплексу.

⁴⁶⁴ В. код Ивића ВР 112-117.

⁴⁶⁵ Исп. Пецо ГИХ 83-86.

б) За разлику од прилика на западном крилу их. дијалекта,⁴⁶⁶ овдје се почетно *ј* јасно артикулише у *један*, његовим дериватима и презенту гл. *јесам*:

један Ка Вл До, *јѐан* Р, *јѐн* (< *један*) Ка, *јѐдна* Дур Та Ка Ја Пе У Л Ле Ду Вл ГЉ Бо Об Је Ку Хр Зе Ар Р До Оц Ти Ра Каш Д Сп Це Вр Чу Лу Ум Крч Бр, *јѐдна* ДБ Ло Де Кр Мј, *јѐна* Ло Ка Гл Пе Гр Де Л Мј ГЉ Зе Св До, *јѐнна* Ло Гл Ми Де Л Мј ГЉ Ар Ти, *јѐдно* Дур Ја Пе Гр Де Об Хр Р До Вр Чу Лу Крч, *јѐдно* ДБ Де, *јѐно* Пе Гр Де Кр Мј Хр ГЉ Оц Сп, *јѐнно* Л Ар, *јѐдни* Пе, *јѐнне* Љу Де Л, *јѐне* Де, *јѐне лѝстѝе* Оц, у *јѐднѝм шумѝру* Св, у *јѐднѝј усѝлини* Св;

јѐданѝс Та ВБ Ја Пе У Хр Каш Крч, *јѐданѝнѝс* Љу Бе Гл Ми Де Ду Мј Је Ку Зе Ар Р До Оц Ти Ра Рн Сп Лу Бр, *јѐданѝстѝ* Це, *јѐданѝстѝа* Л, *јѐданѝстѝ* Кр, *јѐданѝнѝску* Лу;

јѐданпѝт Кр Хр До Оц, *јѐданпѝт*⁴⁶⁷ Ло ГЉ Оц Ра Це Ум, *јѐднѝм* Дур Та Пе Ку Р До Оц Це, *јѐднѝм* Бе Ка Зе Ум, *јѐнѝм* Ка Гр Мј Хр, *јѐннѝм* Де Мј Ку;

јѐднѝко Б Мј Зе Св Д Лу Ум Ка, *јѐднѝко* Гл, *јѐннѝко* Гр Де Ду Ар, *јѐднѝка* Це;

јѐсам ВБ, *јѐсте* Ло Ми Ар До, *јѐст* Ка Гл Ми, *ѝ јѐст* Гл, *јѐс* Ка ВБ Ја Ми Де Кр Оц Ра Рн Крч, *ѝ јѐс* Ми Де Каш;

јѐдѝњак ГЉ.

в) За пуно, иницијално *ј* у свим другим лексичким јединицама дајем само дио репрезентативних потврда по категоријама:

јѝбука ДБ, *јѝбука* Пе, *јѝбѝна* (= свијет) Ти, *јѝбѝнција* Ти, *јѝвѝр* Пе, *јѝдрѝн* ДБ, *јѝмѝније* Зе, *јѝмѝние* Бе, *јѝње* Лу Хр Ар До, *јѝнавица* Ло, *јѝпѝлак* Ву, *јѝрѝд* Б Је, *јѝрам* Кр Д Це Вр, *јѝрац* ГЉ, *јѝрѝови* Оц, *јѝрѝн* Бо, *јѝсле* Мј, *јѝстрѝп* До, *јѝстѝук* Је Оц, *јѝхѝрина* Об, *јѝѝѝја* Зе, *јѝдна* Кр, *јѝнна* Де, *јѝдно* Ми, *јѝк* Гр Б, *јѝка* Пе, *јѝхѝћѝ* Љу, *јѝмит* Л, *јѝмѝш* У, *јѝко* Та ДБ Б Мј Ум, *јѝшта* Дур Гл Рн;

јѝверица Бе, *јѝѝек* (= јело) ВБ, *јѝж* Оц, *јѝка* Оц, *јѝла* У, *јѝла* Је, *јѝлѝч* Кр, *јѝлика* Та, *јѝлка* Ја Пе, *јѝловна* Л, *јѝњѝа* Оц, *јѝхе* ДБ, *јѝчам* Ду Кр Ар Це, *јѝхам* Бе, *јѝчѝмови* Бе, *јѝчѝмови* Је, *јѝчѝрма* Л, Бр, *јѝѝѝрма* Ло Ка, *јѝчѝпросина* Св, *јѝдва* Ву, *јѝрѝбо* Ву Сп;

јѝвѝндѝн Крч, о *јѝвѝѝнѝну дѝнѝ* Ле, на *јѝмѝжу* Ја, *јѝргѝн* Оц, *јѝш* Ву, *јѝк* Ло ВБ Ја Ми У Вл Об Је Ку Бр;

⁴⁶⁶ В.: Дешѝћ ЗБНГ 144-148; Петр. ГБК 58; исп. и: Пецо ГИХ 85; Вушовић ДИХ 21-22; Вуковић П.-Др. 42.

⁴⁶⁷ Бројни прилози: *јѝдинпѝт*, *најѝданпѝт*, *одјѝданпѝт*, чешће чувају акценте и облике основних морфема нако им је значење именичког дијела, као у есоцентричним сложењима *дѝапѝт*, *трипѝт*, измијењено. Исп.: *најѝданпѝт* Ле ГЉ, *одјѝданпѝт* Мј Ра, поред: *најѝдѝмпѝт* Мј Оц Ра Ум.

јџ Је, јџе ВБ Гл Зе, јџар Гл Ду Кр, Јџуџ Је, јџџа ДБ, јџтрџс Ка, јџћџ Ву, јџчџ Ву, јџћџ Ву, јџчџ Зе.

г) Муслимани и Хрвати мј. Ђурђевдан (в. Прав. 277) говоре: изд Јурјева Зе, до Јурјева дана Љу, до Јуријева Бе, до Јурјева дана Хр, до Јурјева дана Св; у Срба је, пак: о Ђурђевдану Це.

201. Артикулација интервокалног ј крсе се од стандардне преко слабог, прелазног алофона, до фонетске нуле (исп. т. 181). Варијанте овог фонема у таквим секвенцама су одређене природом сусједних вокала (предњи ред, задњи ред и комбинације), мјестом акцента и темпом говора. Знакова територијалне или националне диференцијације нема. Ријечју, судбина медијалног и интервокалног ј у ЈБ и СИХ је као у окружењу,⁴⁶⁸ што потврђује грађа са најфреквентнијим секвенцама.

а) аји > аи: Баићи Ри, дџживџи Б, Мркаин дџ Та, нџмјештаима ДБ, дџиџи Кр Це Вр Ка, дџиџаима ДБ, Чаић Чу, белџиџеш Д, гаи Вр, продаи Ра;

аји > аји: дџиџаји Хр Ар;

аји > аји: запродаји Вл, маји Ле, наји (= нађи) Та, продаји Ра, утајио Пе.

б) оји > ои: ј Боиће Зе, двојица Бе Гр Кр Вл Мј ГЉ Хр Ти, двојица Ка Хр Бр, двојица Ле Кр, двојице Крч, двојицу Ј, пред Госпоицу Ле, Лџиџи Це, на Остоиће Гр, Стџиновићи Бр, трџица Та Ло Ка ВБ Ја Пе Гр У Л Ду Кр ГЉ Хр Ар Ти, трџица Зе, трџици Крч, трџицу Ј Оц, трџицџм Пе, Трџице Крч, пре(д) Трџице Б, кођ Та Гл Гр Ми Св Ра Це Крч Бр, кођ Бр, у кођ Гл, кођјем Бр, мођ Ја Бр Ка, мођје Гр Кр ГЉ Сп Ум, мођје Зе, у мођје Ри, с мођјем Пе Је Ти, за мођјем Де, са свођм ВБ ГЉ По Ка, свођјем Ду Бо Це, свођје ДБ ГЉ Бо, свођ Бе, Господџице постођ Кр, бођм се Де Ум, не бођм се Д, бођш се Вл, бођ се Ло, не бођ се Ар, бођ се Бр, бођмо Ј, не бођмо Об, бођмо се По, бођили Об, бођити Ло, бођим Дур, бођи Крч, бођи се Ти, гођ се Ј, дођи (= дођи) Та, изброђм Гр, изброђмо Чу, изброђиле До, карабођиши Об, крџити Це, крџиш Об, крџи По, крџили Бе, крџили Чу, крџиле се Це, нађнођм Мј, напоит Об, настођ се К, обођш Ар, обођш Об, обођ се Св, обођмо Ј, одгођо Зе Ар, одгођа Б, одгођа Бо Зе Ар, одгођили Ми, ознођо се Ду, опођ Кр, освођо Ку, освођиле Це, подгођо Зе, подгођо Ра, постођ Бе Бо Ја До Оц, не постођ До, преброђмо Крч, преосвођило Бр, раздвођ ДБ, састођ се Це, стођм Ја, ГЉ, стођ Дур Љу Ка Кр Б Мј ГЉ Бо До Ти По, стођ ГЉ Чу, стођ ГЉ Је Ум, стођ Бр Об, штрџит Чу;

оји > оји: трџица Мј, кођи Мј, свођи Бе ГЉ, бођи се Ар, погнџио Хр, стођи Р;

оји > оји: кођи Ум, мађи По, мођи Бо, одвођио ГЉ, стођи Ку.

в) уји > уи: Мџица Це;

⁴⁶⁸ В.: Пецо, ор. cit., 83-84; Јахџић Босна 274-278; Броз. Фојн. 48-52.

према неакцентованим: *Алиа* Ву Де Вл, *баскиа* Де, *белегиа* Ја, *белеђиа* Кр, *истѳриа* Ми, *комѳсиа* Ка, *пандиа* Кр, *пѳнзиа* Ву, *ракиа* Та ДБ ВБ Ле Вл ГЛ, *сѳбриа* Ка, *фѳеркиа* Л, *ѳѳриат* ВБ, *Алија* Ло, *бѳкрија* Гл, *белеђија* ДБ Гр, *ђамија* Гл, *Крѳпалија* Ду, *ракија* У Кр Б Це, *раѳија* Ка, *сѳхија* (писмо а не гласник, в. Шкаљић *Турц.* 542) Ми, *Србија* ДБ Вл Каш, *ѳамија* ВБ Гр, *шѳргија* Св, *Алија* Ра, *Авѳија* Ти, *Аустрија* Ву, *ђамија* Дур Ка, *Илија* Ми Об, *јабѳнција* Је, *каѳија* Гр Зе Ар Ра, *Каѳкѳија* Пе, *комѳсија* Ле, *комѳија* Вл Об К, *кѳнѳија* Гл Лу, *ракија* О Крч, *сѳѳија* Вл, *Тимѳтија* Пе, *ђурѳлија* Та, *ѳамија* О Ја;

белеђиу У, *Димѳтриу* Це, у *ђамиу* Ка, у *пѳнзиу* Та, у *пѳнзиу* Гл Св, *ракиу* Дур ДБ ВБ Гл У Б Об Крч, на *ђѳришу* Гр, *шѳргиу* Оѳ, *Вѳсѳију* Ка, на *верѳсију* Ра, *окаѳију* Це, *пѳнзију* Та Б, *ракију* Ле, *ѳамију* Ар, *ђурѳију* Ар, *јаѳију* Де Р, *канѳију* У, *муѳтѳерију* Ку, *ракију* Це, *Рѳмѳнију* Зе, *тѳвѳију* Лу, *ѳамију* Ти Ра, *наѳију* се Бо, *сѳшију* Хр.

За ијо можда случајно немам потврда, а за секундарно *ј* у радном гл. придјеву в.т. 205.

ж) Међу вокалима задњег реда *ј* се најбоље држи:⁴⁷¹

аја: *баја* Ка, *маја* ДБ Крч, *мја* (= *сирѳште*) ВБ, *бајѳги* Де Лу;

оја: *Блађоја* О, у *Дојѳне* Св, *сѳѳјаѳ* Гр, *тајага* Гр У Ду, *којаѳио* се (= *појаѳио* се) Ти;

уја: *Кујаѳа* Ра, *стрјуја* Ми, *бујѳат* У;

ајо: с *мјаѳм* ДБ, *чајо* Ја, *зајѳрдѳмило* Зе, *настајѳ* Де;

ајѳ: *беѳрају* Та ДБ, *сѳбјѳрају* Та, *стаѳѳају* ДБ;

ојо: са *Вѳјѳм* Б, *лајѳм* ВБ ДБ До, *Мѳјѳ* Пе;

ојѳ: *бѳју* Л, *Вѳјуша* Вл, *ѳѳју* К;

ујо: *кју* ВБ, *Мујѳ* Де, *лијѳни* *Мујѳ* (т. 42) Де;

ујѳ: *Мујѳ* Ву, *стрјујѳ* У, *загрѳђујѳ* Ја, *кјујѳ* ДБ, *сјујѳ* Ти.

Према овима стоје само по један усамљен примјер из ЈБ и СИХ са славим или потпуно редукованим *ј*: *таѳѳа* Ву Та, *стаѳѳа* (т. 165) Л.

202. Сонант *ј* је досљедно уклоњен из облика императива гл. IV врсте:⁴⁷²

изѳли Ле, *ѳѳѳи* Ле, *наѳи* Чу, *наѳи* се ВБ Бо, *ни* Пе Гл, *не* *ни* Бо, *покрѳи* се Гр, *поѳи* Ја, *поѳи* Гл, *проѳи* Ле, *сѳѳѳте* Св, *сѳли* Це, *сѳкрѳи* се Вл, *сѳѳи* У Чу, *ѳѳи* Об Је, *ѳѳите* ВБ, *ѳѳи* Чу, *ѳи* ВБ.

Међутим, у свим облицима императива осталих глаголских врста, и уопште — у финалним секвенцама *-ај*, *-еј*, *-ој*, *-уј*, глас *ј* има стандардну вриједност:

⁴⁷¹ Тако и у ИХ, в. Пецо, *ibid.*

⁴⁷² Свуда је овако у штокавском дијалекту (в. Ивић *Галип.* 237-238). Појава није ограничена само на финално *ј* (в. Драг. *ГЛЈ* 90).

ишерај ДБ, *фурјатај* Бе, *бѡже сацѡвај* Ја, *чѡкај* Та Бе, *ч'ѡвај* ДБ, *ч'ѡвај* Ми Кр Бо Ра, *хѡвај* Ву, *нѡмѡј* Ву Гл Ми Де ГЛБ Бо Ра Ку Чу, *ѡѡј* Ра, *ѡѡѡј се* Мј, *скрѡј* Вр, *стѡј* Ка Вл, *ашикуј* Ми, *грѡхѡј* Лју, *ѡарѡј* Оц, *ѡбиѡј* О Та Лју, *ѡбиѡј* Гл, *слѡѡј* Дур, *пѡкѡј -ѡј* ѡуши Бо.

203. Једино *та* мј. *тај*, гдје је јуклоњено према косим падежима,⁴⁷³ има диференцијални значај. Миграционим покретима ова се особина из ИХ,⁴⁷⁴ западне⁴⁷⁵ и сјеверозападне Ц. Горе⁴⁷⁶ проширила на бз., ком. и снх.:

та Алија Је, *та* ѡкат Вр, *та* мѡј дѡдо Ти, *та* ѡѡ Вл Ти, *та* њѡгов зѡт Бр, *та* кѡмѡн Чу, *та* кѡпѡт Каш, *та* кѡлѡч Це, *та* Мѡага Чу, *та* мѡјстор Вл, *та* прѡјод Вл, *у* *та* рѡт Ти, *та* смрѡд Д, *та* спѡхија Ти, *та* стрѡц Вл, *та* теѡѡрич Чу, *та* хѡк Вл, *та* хлѡд Ти, *та* чѡек Вр.

Свуда се чује и *тај* (т. 394).

204. Са случајевима факултативног изговора ј у медијалним секвенцама (т. 201) иде и јб. фонетизам *изупра* ДБ Ја према старијем *упро* са стандардним *изјутра* Де Ду.

205. Секундарно ј се развија у интервокалном положају, најчешће између вокала и и о, али и у другим позицијама. Имају га:

а) туђице: *авијѡн* (фр. *avion*) Св, *авијѡном* ДБ, *авијѡтике* Бе, *бѡталијѡн* Вл, *бѡталијѡна* Ло, *бѡталијѡна* (т. 181) Вл, *камијѡном* (фр. *cation*) ДБ, *камијѡне* Хр Сп, *милијѡн* (в. остале потврде у т. 115 и 181) Р, *преко рѡдијѡна* (в. Прав. 38) Ти, али и: *камиѡни* ГЛБ, *камиѡна* Вл, *милиѡна* Це;

б) именице словенског поријекла: *брѡнијѡц* Св, *брѡнијѡц* Св, *ѡјѡ* ГЛБ, *мјѡдјѡдѡд* Дур, *прѡјод* (< приход > природ) Вл, *свјѡштѡник* (т. 100) Пе;

в) замјенице: *њѡјѡва* Крч, *ѡѡ њѡја* (т. 191) ГЛБ;

г) бројеви: *ѡѡјес* (< ѡѡес < ѡѡѡес) Крч, *трѡјес* (чешће је: *ѡѡес* Ву К, *трѡјес* О По) ДБ;

д) глаголи: *ѡјѡ* Ву Дур Л Бо Вл Це, *нѡ бијѡ* Дур (в. остале потврде у т. 181);

ђ) прилози: *мѡѡј* (т. 196) Кр Мј Је, *мѡј* (рјеђе је: *мѡ* Оц Ти По) Ло Гл Ја Де У Л Ле Ду Б Вл ГЛБ Мј Је Ку Зе Р До Оц Лу К, *мѡјѡка* Ја Св, *мѡјѡкан* До.

⁴⁷³ А. Белић, *Прилози историји словенских језика*, Глас СКА LXII, 219. В. и др. могућности код П. Ивића, *О условима за чување и испадање полугласа у српскохрватском језику*, ЗФЛ XVII/2 (1974), 38.

⁴⁷⁴ В. Пецо ГИХ 139.

⁴⁷⁵ Вушовић ДИХ 55.

⁴⁷⁶ Вуковић П.-Др. 61.

206. Стандардно *òpēt* једнако се јавља са протетским *j* или без њега. Тако, поред потврда у т. 181 и ових: *jòpē* Ми Кр Вл Об, *jòpēt* Пе Ти, *jòpē* Де У Кр Б Вл ГЉ Ку, *jòpēt* У Оц, *jòpē* Пе Б Вл Каш, *jòpē* Пе, *jòpet* Ра, имамо и: *òpē* Ву Та ДБ Ми Ле Оц Чу, *òpēt* ДБ Крч, *òpē* Ду Је Ку Р Лу Бр, *òpē* Зе Св, и *òpē* Ву.

207. У придјева на -ски од именица на -ија *j > н* или се уклања: *аустријска* Ум, *аустријску* Вл Ло, *аустријској* Об, *пенсио-инвалиско*м Об, *пшадиски* ВБ, *финанцијски* Гр.

СОНАНТИ Р, Л, Н

208. Сонант *р*. За јб. и сх. прилике, и за међудијалекатске односе, индикативне су особине: *р* мј. *ж* у презенту гл. *казати* (а), повремене редукције (б) и секундарно *р* (в) у ограниченом броју лексема.

а) Презент гл. *казати* има три аломорфа: *каре*, *каже* и *кае* (разни акценти). Исп.: *карем* Сп, *каре* Ка, *оћу да ти карем* У Ај, *каремо*, *да њ годнимо* До, *Хај-каре часом у итали*. Зе, *А зар она мотре-каре скъпит?* По, *Шта си тд-каре јамуо?* Сп, *Изгубили смо ми онђе-каре пд пѣ(т) стбја*. Лу, *Хајде амо-каре*. Лу, *каре*, *он за њим* До, и, *каре*, *одмичу* До, *одђи полако за њега-каре* До; према: *кажем* Ву Ка Та Хр Оц Лу Бр, *казем* Ка, *кажеш* ВБ, *каже* Ка Ја ГЉ Об Хр Оц Д Вр Ум, *каже* Ар Р До Ра Сп Чу Крч Бр По, *кажемо* ДБ Рн Сп, *Аје-каже у зтвор*. Р, *Хајд-каже*, *уљеи*. Ум, *Хај-каже*, *не лудуј*. Чу, *немдј-каже* Бр, *сат-каже* До, *хај-каже* Ум, *каже*: *одђи* До; *каем* ВБ, *каем* Ка Је До, *каеш* Ми, *кае* Ву Бе Ка Де Ум Крч Бр, *кае* Де До, *а њма-кае* Ву, *ма јок-кае* Крч; *сѧ(д) њу ја-кае* Де, *каемо* ДБ, *каемо* О, *Не би-ка тѡ сједио*. Дур (в. т. 168 и 148 под в).

У трећини потврда сва три аломорфа су изгубили и акценат, и комуникативну функцију, па се као партикуле лијепе за акцентоване ријечи. Проф. Брозовић има *каре* са алофоном *р* у Фојници.⁴⁷⁷

б) Редукције су спорадичне појаве, изузев код *кромпир* (т. 100) гдје су устале дисимилационе форме. Имају још неколике потврде: *дѡва* тѡва Ле, *физѡру* Јѡу, *хемѡтички* Ву, *чувѡкуѡа* (*sempervivum tectorum*) Сп.

в) Секундарно *р* имају: *вретеринарски* (етномологизирање) Л, *грамофѡрни* Оц и *спраѡио* Ло.

У *узѡлиши* (тур. *ırdırtak*) Об *л < р а у рабан* (= *храбар*) Бр *р > н* дејством даљинске дисимилације. Можда је *рабан* = *похлепан* (Скок ЕР III 91).

Контаминирано *брез* Та У Л Кр Же Р Д Џе Лу Вр према *през* Гр Рн Ум, са истим значењем као *без* Бс Р Ар, веома је раширено. Исти су односи у *брѡзѡме* Ву према *прѡзѡме* Бе и *бѡспѡлен* Об према *брѡспѡлен* У.

⁴⁷⁷ Броз. Фојн. 53.

209. Сонант *л*. Артикулација сонанта *л* не разликује се од стандардне, а његова дистрибуција је на прелазу између *ИХ*⁴⁷⁸ и *СБ*.⁴⁷⁹

На крају ријечи и на крају слога *л* > *о*: *вѡ* Ар До, *ѣвѡ* Ри, *кѡбѡ* (т. 169), *кѡтѡ* (т. 169), *кѡто* Љу, *свѣдѡ* (т. 169), *чѡвѡ* (т. 169), *дѡизѡ* се (в. остале потврде у т. 169), *зѡсеоку* Ум, *зѡседку* Оц; тако и у топонимима: *Дѡндѡ* Св Ра, *Кѡсидѡ* Кр, *Кѡсинѡ* Ја Пе, *Пѡвѡјѡ* До, на *Сѡкѡцу* Б, *цѡ(з)* *Стѡца* Ву, *кот Стѡца* Ву. У примјерима: *вѡл* (в. Вук *СР* 59) Об, *гѡл* (у књиж. језику: *гѡ*) Чу, *дѡбел* (у књиж. језику: *дѡбео*) Б, *кѡлца* (у књиж. језику: *кѡлца* и *кѡца*) Ар Ум и *пѡпѡлница* Б, *л* је враћено аналогном облику гдје није било услова за *л* > *о*.

Међутим, у туђицама које су ушле у систем послније XVI в., *л* се чува и у тим позицијама: *ѡлкоол* (т. 185), *ѡлкоол* Та, *ѡстѡл* Та, *вѡћѡл* (тур. *vekil*, в. Шкаљић, Турц. 639, исп. Пецо *Турцизми* 39) Зе, *вѡћѡл* (нем. *Winkel*, има и: *вѡћѡло* Ку) ГЉ, *генѡрѡл* ГЉ, *ђенѡрѡл* ГЉ, *ѡгѡл* Ти, *капѡтѡл* Ти, *мѡндал* Зе, *мѡтерѡјѡл* Зе, *мѡтриѡјѡл* Ум, *патриѡјѡл* Ле, *прегѡмбел* Ле, *рѡнгел* Ум, *тѡнѡл* ДБ Каш, *фѡрѡл* *дѡѡна* Ву, *чѡктал* (у Пеца, *Турцизми* 226: *чѡкѡтало*; у Шкаљића Турц. 168: *чѡкало*, *чѡкѡтало*) Кр, *чѡл* (Пецо, ор. cit., 163, Шкаљић, ор. cit., 181) Ар, *хѡлѡл* му *вѡјѡра*; тако и личним именима и презименима: *Ђѡмѡл* Дур, *Зѡјѡнел* Ду, *Пѡнтѡл* (в. т. 27) Каш, *Сѡнѡил* Ву, *Тѡпѡл* Ум, *Хѡлѡл* Чу Ум, *Хѡлѡл* Је, *ѡлѡл* К, као и на крају слога: *ѡлѡјѡна* (т. 138) Бе, *по болѡници* Ву, *у болѡницама* (т. 135), *нѡчелѡнѡл* Оц, *шѡлѡција* (< сх. *шала* + тур. *-си*) Лу, *набѡлкѡни* (= *нарѡмѡни*; у Шкаљића: *набѡлкамити*, Турц. 481) Мј, *сѡциѡјѡлѡ* Је, *фѡлѡте* Бе, *Зѡлѡфо* Ум, *Сѡлѡчин* Св, *Сѡлѡверѡвије* Ум.

У придјева типа *сѡлѡнѡл* Ум, као у књиж. језику, *л* се не мијења.

Именице на *-лац* у Нег су на *-јѡц*, *-ѡц*: *брѡниѡјѡц* (т. 205), *брѡниѡјѡц* (т. 205), *брѡниѡц* Ра, *старѡсѡјѡдиѡц* (Нпл: *старѡсѡјѡдиѡци* Ву) По.

Свуда је устаљен дисимилациони фонетизам *ѡлѡл* мј. *ѡлѡл*: *ѡлѡл* (тур. *dönüt*) Ра Мј, *ѡлѡл* Об Зе, *ѡлѡл* Та Ја Ми Б Мј Хр Оц Зе Ра; у ЈБ је изворно *фѡлѡл* (тур. *fincan*; т. 296) Ву и *фѡлѡл* Де, а у бз., ком. и снх. *фѡлѡл* (дисимилација и на *л*) Мј Оц Ти, *фѡлѡл* Оц; по једанпут има да *л* > *ј* или испада у *болѡл*: *штѡлѡ-ѡлѡл*? Ар, *ѡлѡл-ѡлѡл* Бр.

210. Сонант *н*. У артикулацији *н* нема ничег посебног у односу на стандард и дијалекатско окружење, али се у дистрибуцији издвајају неколике занимљивости.

Турцизам *инѡл* (Шкаљић, оп. цит., 347; Пецо *Турцизми* 63) прихваћен је у изворном облику: *инѡл* Љу Ку Ар Р Ра Сп, *инѡл* Де. Рјеђе је *јѡ.*, Вуково, *исѡл* (*СР* 211) Ка и шире, штокавско, *ѡлѡл* Бо Зе.

У сва четири идиома *негѡ* аналогном на *вѡл* постаје *вѡгѡ*: *вѡгѡ* Та ВБ Р, *вѡлѡл* *вѡгѡ* ѡвѡ Ја, *нѡста* *жѡрѡл* *вѡгѡ* ѡнѡл *лиѡјѡставац* Та, *вѡл* *ѡнѡл* *шѡл* Мј, али и задржава стандардни лик: *негѡ* Це, није *Пѡро* *негѡ* *Мѡрко* Та.

⁴⁷⁸ В. Пецо *ГМХ* 90.

⁴⁷⁹ В. Броз., ор. cit., 54-55.

Према *гуњ* није *гуњац* него *гунац* Л, *гунице* Д; према Вуковом *стаџак* (СР 734) у СИХ је *стаџак*, *стаџка* Бр; тако и у турцизму *чанак* (тур. *çanak*) и > њ: *чаџака* До.

За секундарно и карактеристични су примјери: *наџић* Ло према *уџић* (в. остале потврде у т. 170), *коврџава* Бо, *прџед* Бо Крч, *прџед* Бе, *прџедо* Је, у *сикирџи* Ти, *куџан* Ло, *наџрен* Ри, *оџелен* Ду, *оџелен* Ти, *оџе* Д Бр, и *оџ* Вл, ма *конда* мушца *паџе* Та, ма *конда* сам *јако* рџен Та.

Недоследне редукције имају: турцизам *уџенџија*, још неколике туџице и узречница *болан*. Исп.:

уџеџије (тур. *üzengi*; у Вука *уџенџија*, СР 799; в. Пецо, *Турцизми* 143) Ар;

герџија Кр, *ивџи* Ја, али и: *инвалџи* Ти, *инвентџ* Хр;

ма *хаџе*, *бџа*, *мџи* Ју, ма *каџе*, *бџа*, *слике*? Каш, *бџа* нџе *био* Дур, Ло.

У последњу групу иде и *прџи се* мј. *пропни се* Л, а са *уџеџија* не иду *бџила* Ар ни *бџилах* Ар, како је код Брозовића,⁴⁸⁰ јер у изворном није и него л (тур. *belsilâhi*, Шкаљић, *op. cit.*, 137).

11. СОНАНТИ ЈБ, М, Њ

211. ЈБ и СИХ разликују сонанте *љ* и *ј*, али се по судбини група *бљ*, *мљ*, *пљ* и *вљ* (< *бљј*, *мљј*, *пљј* и *вљј*) подручје благо разводи на два комплекса. На једној страни је јб. гдје *бљј*, *мљј*, *пљј*, *вљј* > *бљ*, *мљ*, *пљ*, *вљ*, а на другој — бз., ком. и сих. гдје се са владајућим рефлексима старог или новог јотовања могу спорадично чути архаичне или рестауриране секвенце лабијал + *ј*. Обје слике изненађују: прва, јб., што архаичних секвенци према СБ⁴⁸¹ нема, а друга, бз., ком. и сих., што их према ИХ⁴⁸² има у свега шест лексема. Тако прилике у ЈБ и СИХ бацају ново свјетло на теоријску страну овог проблема.⁴⁸³

212. Примјери: *дџи* Гр, *дџи* Ти, *у дџи* Је, *наџи* Ар, *дџи* Ње *Ти*, *у Дојне* Св — не могу бити доказом за *ј* < *љ*, како је у централној и западној Херцеговини⁴⁸⁴, и даље на западу.⁴⁸⁵ Такав је

⁴⁸⁰ Броз., *op. cit.*, 59.

⁴⁸¹ За прилике у СБ в.: Шурмин *Сарајевски* 195; Жуљић *ДВД* 149; Решетар *Шток.* 123-124; Брабец *Тум.* 160; Пав. *Леп.* 376; Броз. *Ијешћ.* 137; Броз. *Фојн.* 50-51.

⁴⁸² За јужно крило штокавског дијалекта в: Rad 253, 55-56; Пецо *ГИХ* 15, 86-89; Пецо *Буна* 175; Пецо *Ортијеш* 6; Пецо *ЦХ* 298; Пецо *ГП* 249; Пецо *ГЗХ* 117-121; Вушовић *ДНХ* 24-26; Вуковић П.-Др. 38.

⁴⁸³ Шире о овом проблему в.: Белић *Диј. карта* 55; Ивњић *Посав.* I 192; Вушовић *Његош* 118; Пецо *И-ша* I 151-152; Пецо *ГЗХ* 117-121; Ивњић *Разв. конс.* 177-178; Окука *ГР* 58-60.

⁴⁸⁴ В.: Пецо *ЦХ* 298; Пецо *ГЗХ* 117-121.

⁴⁸⁵ Ивњић, *ibid.*

случај и са варијантама *пројеће* — *прољеће*.⁴⁸⁶ Прије ће бити да су ово дисимилациони фонетизми. Исп.:

прђјеће Л Кр Зе Ти Ри Каш Чу Лу Р Каш, *прђјећа* Ум, *дђ пројећа* Вр, *прђ пројећу* До, *свђ пројеће* Ум, *ѡ пројеће* До Ти Каш Сп, *ѡ пројеће* Лу — у бз., ком. и сих.:

према: *прђљеће* О Дур ДБ Љу Ка ВБ Гл Ја Пе Гр Де Ле Ду Б Мј Бо Об Је Ку Хр Зе Св Ар Р До Ра Сп Ум Бр, *прђље* Ум, *прђлетје* Ду, *прђмлетје* Бс, *прђља* Р, у *прђмалђтје* Бс, *ѡ прољеће* Ри Бр — у сва четири говорна типа.

У истим зонама код *прђјетђс* Л Кр Ођ Св Ри Д Чу, *прђјетђс* Р Ти Каш није дисимилација него аналогија на *пројеће*.⁴⁸⁷ Наравно, свуда је и: *прђлетђс* О Дур Љу Бс Ка Ја Гр Гл Ку Хр Ар До Ра Сп Бр, *прђлетђс* ВБ.

Према томе, за ЈБ и СИХ вреди закључак: и Муслимани, и Срби, и Хрвати разликују старо *љ* од *ј*; у свакодневној комуникацији обични су стандардни примјери: *бѡљка* (в. Вук СР 27) *Де*, *кљѡч* Ку, *ѡж* Љѡтѡ Св, *љѡди* Ми Хр Је Зе Ар Каш, *Хрђљићи* (т. 4, карта бр. 1) Хр, итд.

213. Спорадични примјери за *бљ* (< бљј) > *бј*, *пљ* (< пљј) > *пј*, *вљ* (< вљј) > *вј* имају диференцијални дијалекатски значај, а нису исте природе. Из ЈБ је само један: *дѡјеје крѡшке*.⁴⁸⁸ Ву. Све друге — из ком, сих. и бз. — погледајмо по групама. Наравно, *бљ*, *пљ*, *вљ* у потврдама које наводим нису само од *бљј*, *пљј*, *вљј* него и из других категорија старог или новог јотовања (уп. нпр. *заробљен* < *зароби-ен*).

а) *бљ* > *бј*: *грђбе* Ра.

бљ остаје: *грђбље* Љу Ја У Мј Је Ар, *грђбљѡше* Та, *грђбљѡше* Ка ВБ, *грђбљѡше* Гл, *грђбљѡше* Ја Пе Гр У Ду Мј Је, *грђбљѡше* (има и: *грђбѡше* Ле, са редукованим *љ*) Ми Л Об, *грђбље* (в. остале потврде у т. 116) Та, *дебљѡне* По, *сђбљу* Б, *дѡбље* ДБ, *заробљен* Бо.

За *бје* и *бљ* < *бѡ* в.т. 73 и 88.

б) Код *мљ* нема изузетака; устаљено је: *дѡмљана* У, *дѡмљанѡвићи* О, *зѡмља* ДБ Ја Л Д Це, *зѡмље* Ми Де Ле Кр Мј ГЉ Хр По Ра Бр, *зѡмљи* Ду, *зѡмљу* Ти, *нѡ земљу* ГЉ, *ѡ земљу* ДБ Каш, у *зѡмљи* Гр Сп, *земљѡрадѡм* Мј, *земљѡрина* Мј, *зѡмљена* Ло, *зѡмљанѡ* Гл, *зѡмљанѡ* У Мј, *сѡмљено* Ра, *замрмља* Дур, *јѡмлат* Д, *јѡмља* Ду Це Ум, *јѡмљашѡ* Бр, *јѡмљѡ* Зе, *јѡмљена* Ку, *храмљѡш* Ку.

За *мје* и *мљ* < *мѡ* в.т. 73 и 89.

в) Нпгдје *пљ* не даје *пј*. У ликовима: *пјѡва* У Ле Ду Л Кр Хр Зе Ар Ођ Ти Ра Ри Каш Лу Чу Д Сп Це Ум Бр, *пјѡвѡ* Це, *пјѡву* Гр, *Пјѡва* Ле,

⁴⁸⁶ Пецо ГИХ 89.

⁴⁸⁷ Пецо, *ibid.*

⁴⁸⁸ Исти примјер имају: Брозовић у СИБ (*Нјѡш*. 137), Павешин у Лепеници (*ibid.*) и Шурмин у Сарајеву (*ibid.*).

*Пјевеја*⁴⁸⁹ Ти, за *Пјевла* — *пј* није од *пљ* него од *пѣ*. Свуда је, дакле, насупротив *ИХ*,⁴⁹⁰ устаљен рефлекс старог или новог јотовања:

кѡнопла Це, кѡнопле Гл, кѡплѣње Ле, сѡплѣвѡс Зе, у Скѡпле Вл, зѡчеплен Це, кѡплѣ Ле Је, ѡплачкѡ Ку, ѡплачкали Ку, ѡплачкану Ку, пљѡчкали Ти, пристѡплѡје О, скѡплѡјѡ Крч, стрѣпли Љу.

У *глѡпѡ* Кр, *скѡпѡј* У огледа се редукција.

В. остале потврде за *пје* и *пљ* < *пѣ* у т. 73 и 91.

г) *вљ* > *вј*: *дѡвѡч Ра, дѡвѡј Ра, дѡвѡ Ра, крѡвѡг Ум, нѡправѡен Гр.*

Фреквентнији примјери типа: *дѡвиѡ Оц, дѡвиѡ крѡшке Ву, дѡвиѡ трѣшѡе Ум, дѡвиѡ Ду Ум, дѡвиѡ крѡмѡи Ум*, с продуженим суфиксом, не иду с претходним, јер се овдје ради о дјвема морфемама паралелне творбе (исп.: *сѡдиѡе / сѡдје*⁴⁹¹ Та). Облици *дѡви Је Ку Оц, брѡви* (оба из бз.) настали су контракцијом, послѣје испадања *ј*.

Неупоредиво је већи број потврда са *вљ*:

Врховљѡни (ктетик) Ду, *дѡвљѡ Де Л ГЉ Оц, дѡвљѡку Де, дрвљѡд* Св, *здрѡвље Р До, здрѡвља Та ВБ, крѡвљѡча Ри, слѡвље Крч, дѡвљѡ Ја, дѡвљѡ Б Оц, дѡвљѡ тѡва* (т. 208), *дѡвљѡг У, дѡвљѡиѡ Б, зѡбављѡј Ву, јѡвљѡ Ду, нѡправљѡен Бе, пѡстављѡ Крч, пѡстављѡј О, стѡвљѡ К, стѡвљѡло се Ја, стѡвљѡен Бе*, итд.

Исту групу имали су и: *зѡбављѡмо се ВБ, пѡправѡна* (< *поправљѡена*, хаплогенија) *Ло, нѡстѡлѡ се Крч, ѡстѡлѡло се Бе, прѡславѡ се Це, стѡљѡла Љу*, само што је она упрошћена испадањем једног од двају сонаната. Можда је *поправѡна* настало замјеном *поправѡн* са *попрвљѡен*.

За *вје* и *вљ* < *вѣ* в.т. 73 и 90.

214. Процес *ј* < *љ* у рефлексима група *бљј, вљј* (за *пљј, мљј* нема потврда) и другим типовима старог или новог јотовања, дакле, нема домаћаје у ЈБ и СИХ као у ИХ. И спорадични примјери диференцијалног дијалекатског значаја не могу се једнако објашњавати. Једни су морфонемаатске природе, а други миграциони импорти. Један примјер из ЈБ је архаизам; оне у ком. унијели су досељеници из централне и западне Херцеговине (исп. т. 27); процес у *дивјѡ* није ни вршен према *дивијѡ*; за бз. потврде из их. матице вриједи Пецово тумачење.⁴⁹² Изоглоса *љ* > *ј* проф. Ивића за СИХ показује се тачном.⁴⁹³

215. И на овом терену се показало да мујирање сонанта *л* није особина

⁴⁸⁹ В.: А. Шаулић, *Поглед на историјски развој назива Плевље и Плевље (Плевља и Пљевља)*, ЈФ XXV, 399-403; А. Пецо, *Облици топонима у књижевном језику*, НЈ, н.с. XI, св. 7-8; Ђуровић *Приб.* 268.

⁴⁹⁰ Пецо *ГНХ* 88.

⁴⁹¹ И у Лепеници је: *дѡвиѡ / дѡвѡј, рѡдјѡк / рѡдиѡк* (Пав., *ibid.*).

⁴⁹² Пецо, *op. cit.*, 87.

⁴⁹³ Ивић *Разв. конс.* 177-178.

бх. говора.⁴⁹⁴ За алтернације *л ~ љ* имам усамљене потврде:

л > љ: од *малѣнкости* Кр;

љ > л: *доселѣник* (према: *доселити се*) Оц, *доселѣнке* Бр.

Ни у туђинци *табла* (тур. *tabla*, Скаљић, ор. cit., 594) Крч не мијења се *л* на *љ* као у Вишеградском Старом Влаху.⁴⁹⁵

216. ЈБ и СИХ не познају супституцију *њ* са *н* као ЦХ⁴⁹⁶ нити муjiрање *н* као посавски.⁴⁹⁷

а) Прелаз *н* на *њ* је на основн асимилације, а домашаји појаве нису на нивоу ни ЈИБ.⁴⁹⁸ Исп.:

брањати Це, *брања* Це, *једѣњак* (т. 210), *жбуња* (Гсг) ГЉ, *срња* Де, *срње* Ду, *срња* Б, *стањка* (т. 210), *струња* (т. 210), *црњаца* У, *чањака* (т. 210);

према: *брѣнати* Це, *срне* Ја, *срне* ГЉ, *пѣ(т) срња* Ја, *срндаћ* Де, Оц, *срндаћа* Л, *срндаћа* Б, о *срндаћима* Оц.

За однос *кн* : *књ* (*сукна* : *сукња*) в.т. 271.

У ЈБ је: *црвѣњак* Ву, *црвѣњци* Ву, *пѣткунѣце* Пе, а у Вука (као да је био у Босни, а није): *црвѣњак* (СР 842), *пѣткунѣца* и *пѣткунѣница* (ор. cit., 572). Вук нема јб.: у *црњади* *вас* Ду.

б) Нејасно је да ли је обратан процес, *њ > н*, последица утицаја турског језика на фонетски систем ЈБ и СИХ.⁴⁹⁹ По неки примјер имају сва четири говорна типа, најчешће Муслимани, рјеђе Хрвати, још рјеђе Срби, али само у лексемама словенског поријекла. Исп.:

боровѣњак (М)⁵⁰⁰ Ву, *блѣзнѣ*⁵⁰¹ (М) Вр, *гѣнац* (М; т. 210), *гѣнаш* (према *гонити*, М) Д, *гѣнали се* (М) Вр, *земљораѣнѣм* (М) Мј, *младѣжен* (М,С) Гр Ле, *младѣжена* (Х) К, с *младѣженѣм* (М) До, *нѣкован* (М; т. 119) Рн, *нѣковѣн* (М) Мј Ти, *ѣгнѣише* / *ѣгнѣиша* Ја;

према: *борѣвѣњак* (М) Ву, у *куињи* (М) Ра, у *куињу* (М) Ра, у *кѣхињу* (М) Бр, *младѣжења* (С) О, *ѣгнѣѣше* и сл. (т. 256-258), *средѣјци* (С) ДБ.

в) О *љ* још неколике појединости:

њ > љ: *дрѣљо*: Ођш лн ме, *дрѣљо*, ођу те, гѣло. Та.

⁴⁹⁴ Пецо *И-ша* I 149. О природи и узроцима појаве в. још: Белић *ДИЈС* 244; Ивић *Галип* 117-118.

⁴⁹⁵ Моје биљешке. В. и код Јахића *Босна* 282.

⁴⁹⁶ В.: Пецо *Буна* 175; Милас *Мост*. 56.

⁴⁹⁷ Исп. Ивић *Посав*. I 193.

⁴⁹⁸ В. код Јахића, ор. cit., 282-283.

⁴⁹⁹ В. о томе: Ивић *Разв. конс.* 178; Вуковић *Мост*. 957.

⁵⁰⁰ Символи у заградама означавају националну припадност (т. 23, нап. 65).

⁵⁰¹ Није супституција него творбена аналогија (*близни* : *сретни*); в. Пецо *И-ша* I 153.

У СИХ забиљежио сам Вуково *огриѣч* (в. *СР* 453) Л мј. стандардног *огртѣч* (в. *Прав.* 497).

Секундарно њ завукло се у *шурѣаци* (у Вука: *шурѣк/шурѣк*, в. *СР*, 879; у књиж. језику: *шурѣк/шурѣк*, в. *Прав.* 829) Бр.

За однос *гњ/гн* (*огњѣше/огњѣше*), *вљ/вн* (*крѣвљава/крѣвљава*) в.т. 271.

217. Сонант *м* је стандардни билабијални назал. Финално -*м* у непромјењљивим категоријама је стабилно, а нема ни алофона.⁵⁰² Ни загорско, усамљено, *јѣсан* Кр, са дебилабијализованим -*м*, не значи ништа за међудијалекатске односе. Није јасно да ли је у питању какав савремени комуникацијски импорт са запада или аутохтони фонетизам.⁵⁰³ Алтернација *м > н* у медијалним позицијама позната је и другим говорима;⁵⁰⁴ овдје: *пјѣсна* и *пјѣсма* (свуда; в. потврде у т. 73), *прена* (само у бз., ком. и сих.) Ми Кр Бо Б Ти Ри Д Вр Ум К, *прена* Фѣчи Кр, *прена* Јусинѣј *кѣћи* Д, *принд* *сунцу* К, *прина* *мѣни* К, *упренѣсе* Ми, *акшднлук* (тур. *akšanlik*) Гл.

Секундарно *м* имају прилошке ријечи: *збиљам* Вр, *наком* Ву Ми Де Је Ку, *скѣром* Ри, *скѣром*⁵⁰⁵ Бо. У Муслимана босанско *тамѣм*⁵⁰⁶ (тур. *tamat*, Шкаљић, ор. cit., 599; Решетар *Шток.* 94) има изворно *м*.

За ЈБ карактеристични су фонетски ликови још ова три турцизма: *Цемѣнем* (Х) Та мј. *Цехенем*, *лѣмба*, *лѣмбу* (М; нгрч. *ламба*) Де, *пѣри-мач* (М) Де мј. *пиринач*.

12. СУГЛАСНИК Х

218. Судбина констриктива *х* је одређена вјерском припадношћу становништва, интерференцијом системѣ у вишенационалним срединама и позицијом у ријечи. "Чувају га, углавном, они који су примили ислам".⁵⁰⁷ Слика ЈБ и СИХ, ако се изузму неколика чиста српска насеља у Загорју (в. карту бр. 3), разликује се од их.⁵⁰⁸ једино већим степеном интерференције православних муслиманима, што се може објаснити чешћим, савременим комуникацијама, утицајем стандарда и колоквијалног израза из сарајевског басена. Научне чињенице о историјској вези исламизације и заустављања процеса уклањања фонеме *х* из консонантског система су неспорне. И прилике из Дрежнице у Херцеговини (в.т. 36, нап. 147-150), кад се смјесте у историјски контекст, само ово потврђују. Зато ја овдје предност дајем грађи, и ради илустрације теоријских питања, које

⁵⁰² Исп. Броз. *Фојн.* 60-61.

⁵⁰³ В. шире о овоме проблему: М. Hraste, *O prijelazu glasa -m u -n*, *Filologija* 3, Zagreb, 1970, 7-75; Пецо *ГЛХ* 121-129.

⁵⁰⁴ Исп. нпр.: Пецо *ГЛХ* 56-58; Ђуровић *Приб.* 289; в. и БХ ДЗб II 56, БХ ДЗб V 125.

⁵⁰⁵ В. код Пеца, ор. cit., 108, и тамо наведену литературу.

⁵⁰⁶ Броз. *Фојн.* 58; Брабец *Тул.* 28.

⁵⁰⁷ Пецо *Н-шћа I* 239.

⁵⁰⁸ Исп. Пецо *ГЛХ* 68-79.

сматрам ријешеним. За интерпретацију обимне грађе, класификоване по националној припадности информатора, користим неумољиву упоредну статистику о х у иницијалној, медијалној и финалној позицији и могућим супституцијама.

219. Однос х-: ђ- је 2,23:1 (у Муслимана 5,21:1, у Срба 1:3,44, у Хрвата 1:2).

1) Муслимани пет пута чешће чувају х- него што га губе. Исп.:

а) у ријечима словенског поријекла (4,51:1): *хајку* ГЉ, *хаљина* Бу, *хаљине* Л Мј Зе, *хаљине* Ло Зе, *хаљина* Вр, *хаљинки* Љу, *ис хаљина* Зе, *хајмови* Гл, *хајца* ГЉ, *хлад* Тн, у *хладу* Оц Сп, *хладноћа* Је, *хладноћу* Је, *хладњаци* До, *хладњаци* До, *хлеб* Бу Зе, *хлеба* Ду Зе Р Тн Је Ра Вр, *хлебу* Лу, *хлебом* Тн, *хлмару* Р, *иза хомара* (т. 117) Бр, у *хомарима* Ра Бр, *пот хомару* Ку, *храну* Ка Св Ар Сп, *храну* Вр, с *храном* Св, *храст* До, *храст* Бу ГЉ, *храстови* До, *храстовина* ГЉ, *храстовине* До, *Мала Хранисава* Бе, *од Храсна* Ри, *ис Храснице* ГЉ, у *Храсници* Љу, *Хрејт* Је, *Хрејска* Је, *Хрејске* Ло Гр Тн, *Хрејтске* Ка, *хрпу* Гр, у *хрпу* Мј, *хумовине* Је, *Хумљаци* Ду, *хука* Каш, *хуку* Ра, у *ној хуки* Ра, *хладна* К, *хлана* Гл, *хладна* Гл, *храстов* Бу, *храстове* Ар ГЉ, *хитјет* Гр, *хитјј* Љу, *хладј се* До, *хладј* Ка, *ходат* Бу Бр Св, *ходит* Бр, *хода(ти)* Л, *хдда* Ду Ар Вр, *хдде* Ум, *не хдда* Гр, *хдд* Бу Ло Л Ду Ар Оц Д Вр, *хддали* Ми Оц К, *хдало* Гр, *хдајући* Мј, *хдху* Ло Гр Де Л Ду Зе Ра Чу, *хдху* ГЉ, *хдхеш* Бу Ду ГЉ Је Зе, *хдхеш* Љу Ло Гл Ми Гр Де Л Ду Је Зе Р Оц Ра, *хдхе* Љу Ка Бе Гл Ду Је Мј ГЉ Зе Р До Оц Ра Ри Д Ум, *хдхемо* ГЉ Је Ло Ду Чу, *хдхе* Гл Хр Р Оц, *хдхе* До, *хтйо* ГЉ, *хотио* Ми, *хтјео* Је, *хотла* Дур, *храмљеш* Ку, *хранити* Тн, *хранти* Каш, *хранј се* Св, *хране* До, *храну* Оц, *хучј* ГЉ, *ха* Чу, *хѣј* Ку, *хд* Лу;

према: у *аљинама* Ум, у *ладу* Дур, *леб* Лу, *одом* Чу, *пд(д) рас* ГЉ, *Умљаци* Хр, *рабан* (т. 208) Бр, *ладј* Ло, *одмо* Де, *дху* Ми Тн Лу Ум, *дхеш* Ду Ка Л, *дхеш* Мј Бу Дур Гр Ми ГЉ Св Ри Сп Лу Ум Бр, *дхи* Дур Мј, *дхе* Бе Зе Д Вр Чу Бр, *дхемо* Ка, *дхемо* ли Бр, *отијо* Бр;

б) у турцизмима (4,88:1) *хава* Д, *хаван* ГЉ, *Хађаћи* Ка, у *Хађаће* Ка, у *Хађаћима* Љу, у *Хађаћа* Ка, *хдјан* Бу Ло Мј Зе До Ра Лу Д Ра Лу Ум, *хајвана* Ло Гр Мј Зе Св До Вр Бр, *хајвану* Љу Ло Л Ар Д, за *хајваном* Гр Вр, *хдјук* Бу Тн, *халаша* (= бунгија, прашина према тур. *hallaç*) Ло, *хамбар* Ду, *хамбар* Тн, *под хамбаром* Тн, *хамбарово* Ду, *хамјлија* Вр, у *хан* Бе, у *хан* Бе, *ханови* Бе, *ханума* Ку, *хануме* Ми, *ханумице* Св Ар До Ку, *хипаши* Бу, са *харамом* Д, *хара* Ду, *хара* Ар Ри, *хара* Хр, *харајција* Ар, *харем* Тн, у *харему* Тн, *хасну* Лу, *хатула* (= греда, вјенчаница) Де Лу, *хатулу* Ду, *хац* Ум, *хацја* Ум, *хабера* Лу Је, *хевту* Ло Гл, *хелаш* Ра Бр, *хендек* Св, *хепек* Бу, *хѣнма* Бр, *хѣмбуљу* Бр, *хороз* Бу Де, *хороз* Ду, *хордза* Лу, *хордзи* Де, *хордзе* Дур, *хордза* ГЉ, *хца* Гр Хр Ра Сп Лу, *хце* Хр Бр, *код хце* Ри, *хце* Ри, *хцу* Љу Ар, *хцом* Сп, *пре(д) хцом* Зе, *хце* Ми Каш, *хурда* Љу, *хуцум* Чу, *хајрли* Мј Вр, *хдје* Бу Дур Љу Ло Гл Гр Ми Де Ду ГЉ Је Ку Св До Ра Ри Вр Чу Ум Бр, *хај*

према: *ајџан* Кр, *за ајџаном* У, *ајџук* Б, *ај* Кр, *ајмбар* Кр, *ајндар* Б, *арамбаша* Крч, *арар* Б, *арари* У Кр, *араре* Кр, *евтѣ* У, *по ешту* О, *орџу* Пе, *алалио* Пе, *ајде* О ДБ ВБ Ја Пе Ле Б Бо Об Це Крш, *ај* Бо, *ајмо* Бо, *ајте* О, Ле, *аџу* Бо;

в) у другим туђицама (1:4,5): *Хѣрцеговѣна* Це, *хѣладе* Вл, *хѣлада* Пе, у *хотѣлу* ДБ;

према: *армуникѣ* У, *Ерцеговина* ВБ Бо Об Це, из *Ерцеговинѣ* Пе, у *Ерцеговѣну* У, *иладарка* Ја, *иладу* Ја Кр Об, *стѣ илада* ДБ Ле Бо, *отѣла* ДБ;

г) у личним именима и презименима (1:3): *Халѣл* Вл, *Хамовић* Пе, *Хамдо* Пе, *Хамза* Крч, *Хусо* Бо Б Об Це, *Христос* Крч;

према: *Амовић* Б, *Асан* Б, *Усо* Бо.

3) Фреквенција *х-* у Хрвата је између српске и муслиманске, али ни у њих изговор није "fakultativan i individualan"⁵⁰⁹ него је дјелимично враћен у систем по угледу на Муслимане. Исп.:

а) у ријечима словенског поријекла (1:1,5): *халѣну* По, *Хрвати* По, *хѣну* К, *хѣнеш* К;

према: *љѣ* По, *рѣскѣ* Та, *ѣш* Та, *ѣте* Та По, *ѣте* Та;

б) у турцизмима (1:6): *хабаба* К; према: *ан* Та, *Мркаѣн* ан Та, у *Аѣне* Та, *ајде* Та, *ај* Та, *ајте* Та;

в) у другим туђицама (1:2): *Хѣлен* По; према: *иладѣ* Та, *илада* Та;

г) у личним именима (1:0): *Хусо* По.

220. Слика медијалног *х* разликује се од иницијалне само по томе што се у Муслимана каткад, у интервокалном положају, мјесто фрикативног *-х-* чује алофон "танка звука",⁵¹⁰ сличан Шурминову иницијалном спиритусу асперу.⁵¹¹ Однос *-х-:θ-* је 2,12:1 (у Муслимана 4,36:1, у Срба 1:4,64, у Хрвата 1:1,07).

1) Међу Муслиманима нема каквих разлика на читавој плохи. Најбоље чувају *-х-* у турцизмима и личним именима, а нешто слабије у ријечима словенског поријекла. Исп.:

а) у ријечима словенског поријекла (3,13:1): у *Бихаѣну* Јбу, *бѣхе* Бр, *вѣздѣха* К, *до врха* ГЛБ, *на врху* Ло, *Врховина* Св, *за Врховине* Ду, у *Врховини* Мј, *Врховѣни* Ду, у *Глѣха* Ду, *грѣха* Ар, До, *дѣха* Вр, *залихѣ* Вр, на *јахалици* Бр, *јахѣне* Хр, *јѣхе* До, *јѣхама* До, *кѣхиња* Ву, у *кухињу* Ра, у *кухињи* Бс Ра, у *кухѣњи* Лу, *маѣнеха* Ми Је, у *маѣнеха* Ми, *мијѣху* До, *Мјѣховина* ГЛБ, *мѣха* Ло Јбу, *ѣдуху* Бр, *ѣраха* (т. 165) До, *на ѣраху* До, *ѣрахе* Ра, *ѣрѣха* Ра, *ѣхмѣд коња* (= стадо) К, *пѣт пазѣху* Чу, *пѣхом* Ри, *пѣхѣда* Дур, *пѣхѣда* Је, *пѣмаха* Ву, *пѣмаха* Ти, *пѣхе* Ву, *пѣхѣвину*

⁵⁰⁹ В. код Броз. *Ијешћ*. 141.

⁵¹⁰ Пецо, ор. cit., 79; в. и Белић *ДНЈС* 211.

⁵¹¹ Шурмин *Сарајевски* 193; в. и: Вушовић *ДНХ* 20; Броз. *Фојн*. 99-100.

Л, рѹхо Вр, рѹха Мј, рѹха Мј, сѹхрана Хр, сѹхрани Је, сѹхрану Је Св, снѹха Љу Мн Мј Ра, снѹхѣ Ми, снѹху Ка, сѹхе Ло, сѹхе Ар, о(д) стрѹха ГЉ, стрѹху ГЉ Чу, у стрѹху Чу, сѹ стрѹхѣ Зе, стрѹхѹца Де, Сухѹви (микротопоним) До, нѹ сѹхо До, ѹхом К, Чѹховићи До Ри Д Ум, њѹхѹ Љу Мн ГЉ Ар Ум, њѹхѹ Ду ГЉ Је Р Лу, њѹха ГЉ, изнѹ њѹхѹ Л, изнѹд њѹхѹ Л, изд њѹхѹ Лу, за њѹхѹ Ум, крај њѹха ГЉ, од њѹха ГЉ, међу њѹхѹ Ло, нѹ њѹхѹ ГЉ, прѣд њѹхи Ум, прѣко њѹхѹ Бр, ѹ њѹхѹ Ло Је Ку Оц Ум Бр, њѹхѹв Оц, њѹхова Гл До, њѹхово Ву, њѹхови Ра, ѹ њѹхѹв Је, јѹхѹћи Љу Гл Хр, јѹхѹћег Оц, јѹхѹћег Ти, јѹхѹћег Чу, јѹхѹћем Ра, јѹхѹћје Чу, јѹхово Ву, сѹха До, сѹхѣ Бр, сѹхо Љу Ар, сѹхѹје Ло, бјѹху До, вѹхѹ Мј, вѹхло Ло Гр, зѹхѹћѣ Ду, гѹхѹј Љу, зѹхѹч Бр, исѹхѹнѣ Каш, јѹхѹт Д, јѹхѹ Д, јѹхѹли Ум, кѹхѹт Љу, кѹхѹ се Оц, нѣ кѹхѹ Ву, мѹхѹт Вр, мѹјѹхѹ Ми, напѹхѹ ГЉ, нахѹдла се Д, нахѹнит Ку, нахѹнѹ Лу, ѹхѹни Ти, ѹхѹдѹ се До, ѹтѹхѹј Ву, прѹхѹно Де, прѹхѹдио се Је Бр, прѹслухнѣ До, прѹхѹшѣ Ра, пѹхѹт Бр, пѹхѹли Дур, сахѹнт Бе, сахѹнѹјемо Је, скѹхѹ До, скѹхѹ се Мј, скѹхѹј Ар, скѹхѹј Ти, сѹхѹни Де, ѹјѹхѹ Чу, шѹхѹт Д, ѹстѹха Љу, нѣопхѹдно Хр, пѹдѹ Ло Ри, ехѹ Чу, охѹ Лу, ахѹ Мј;

према: испод вѹ Ум, по вѹ Лу, Црнѹга вѹ Ло, ѹ Црнѹм вѹ Ка, мѹја (< мѹјеа) Ар, пѹт пазу Мј, прѹод Хр, о(д) стрѹа (т. 165) Ар, пѹ стрѹм Зе, њѹа Ву Ло Мн ГЉ Св, њѹа Ка Мн Ду ГЉ Лу, ѹ њѹа Сп, изнѹд њѹа Св, кѹд њѹа Хр, нѹ њѹа Дур, од њѹа Бе, од њѹа ГЉ, пѹ њѹа Лу, пѹд њѹа Ум, ѹ њѹа Ло, ѹж њѹа Хр, ѹж њѹа Ло, њѹова Ја Оц, ѹ њѹова Је, њѹово Ку, ѹ њѹово Ар, њѹове Хр Оц Ум, вѹли Ло, вѹ Гр, зѹглѹнѹле ГЉ, кѹт Гл, ѹдѹнѣ Чу, прѹкѹ Мн, прѹкѹла Де, ѹђѹ Лу, ѹђѹо Св, пѹо Св;

б) у турцизмима (11:1) аѹдѹхѹ Ум, Алѹхѹ Зе, Ахметѹац (микротопоним) Лу, на дѹхѹну Ум, дѹхѹн Гр Је Хр Ри Каш Сп, дѹхѹн Ми, дѹхѹна Мј ГЉ Је Зе Лу, дѹхѹном Каш, зѹхом Д, мѹхѹрама Љу, мѹхѹрама Ка, мѹхѹраму Ка, Мј, мѹхѹраму Мј, махѹнитѹшѹтиѹа Д, по сѹбѹхѹ Ум, мѹхѹрсахѹбија Бр, мѹхѹцер Је, мѹхѹхе Мј, рахѹтлука До, сѹхан Ри, сѹхѹт Де Сп, сѹхѹта Ми, шѣ(с) сѹхѹтѹ Ло Св, сѹхѹја Ми, снѹхѹја Ти, снѹхѹје Ку, снѹхѹје Оц, хѹхра Ра, хѹлахи Ар К, хѹмѹхе Д, чѹхѹне До, шѹхѹа Ум, шѹхѹа Бр, мѹхѹнит Зе, мѹхѹмѹтова Де, нѹхѹмѹбирѹни Л, ѹхарѹна кѹћа Ум, рахѹнтѹ Р, рахѹметѹ Ло Је Бр, рахѹметѹ Ло, алѹ рѹхметѹ Р, алѹ рахметѹиле Ум, Фѹхѹринѣ Бе, захѹлачѹм Ми, набѹлѹхѹм (нажитим, испричам) Ум, помахѹнтѹ Р, алѹхѹами Ум, мѹхѹрѹба (т. 320) До, мѹхѹраба До, пѹхѹиле (= полако) ГЉ;

према: мѹлѹ Алѹу Ду, фѹл-дѹн Ву, Брѹимѹв Ло, рамѹтѹ Чу Ум, мѹрѹба Ду;

в) у другим туђицама (7:0): алѹхѹла Оц, алѹхѹлу Вр, алѹхѹличѹри Вр, у Мѹнхѹну Бе, тѹхѹнићѹ Ву, тѹхѹнићѹ Сп, тѹхѹнѹ Ми;

г) у личним именима и презименима (7,8:1): Ахмет Дур Р Чу Лу, Ахметѹ Љу, кѹд Ахмета Ву, Бахѹтијѹри Каш, Бехѹра Сп, Зѹхѹд Ло, Захѹда

Ву, *Зáхир* Хр, *Ибра́хим* Оц, *Кахи́рмановић* Бе, *Лѣховац* Бе, *Мѣхмед* Ка, *Мѣхмедагић* Гр Ми, *Мѣхићи* Бе, *Мехићи* Љу, *Мѣхо* Ј ГЉ Каш Ти, *Мехре́мићи* Оц, *Мухáмед* Ка, *Мухáрем* Јо Ка Ти Ум, *Мүхо* Је, *Прóхе* Ка, *Пу́халић* ГЉ, *Рахмáновићи* Бе, *Рáха* Сп Ум, *Тарáхије* Св, *Фѣхѣм* Гр, *Фáхрија* Бе, *Цүхмүр* Бр, *Шүхра* Гр;

према: с *Áмедовићем* Зе, *Лиова́ца* Бе, *Меага* Чу, *Мемед* Ка, *Мамут* Де.

2) Срби готово досљедно уклањају -х-; ако се гдје чује — биће у топонимима (утицај стандарда), а у мјешовитим насељима каткад и у јединицама ниске фреквенције (интерференција). Исп.:

а) у ријечима словенског поријекла (1:6,22): *Јáхорина* (према *јáхор*; в. Скок ЕР II 220; РЈСАНУ 8, 613) Об, под *јóхáм* Пе, *Охрѣд* Вл, *снáху* Об, *сáхе* Це, у *стрáху* Вл, *трóхотка* (*кóчáњка*, оно што остане кад се окоми клип кукуруза) Це, *њíхов* Це, *чóхане* Це, *похáђало* Об;

према: *Влде* Пе, *Влáхоље* (према *Влах*; в. Скок ЕР III 606) Бо, на *врѹ* Б, *грá* (т. 165) Кр, *јáа* Пе, *мáу* ДБ, *нáлада* Кр, *дрáа* ВБ, *плéом* У, *прéлада* Пе, *рјó* Ле, *снá* (т. 165) Ја Вл Об, *снáу* Об, *стрéи* Кр, *стрéу* Кр, *њíа* ВБ Пе *њíа* Ја У, *вíж* *њíа* Пе, од *њíа* О Крч, *прéдá* *њíа* Пе, у *њíа* О, *прéд* *њíа* Крч, *њíов* Об, *њíова* О Бо Крч Це, *њíово* Крч, од *њíова* Об, *њíову* Вл, *јáаћи* Кр, *јáаћегá* Кр, *сја* Ле, *врó* Об, *врли* Ја, *врло* се Ја, *зáкуáм* У, *зáкуáј* Ја, *úзлáдй* се У, *јáт* Об, *нáкуáш* Ја, *длáдй* се Це, *поáђало* Кр, *пројáује* Кр Вл, *пунé* Ле, *сáрáњен* ВБ, *сáрáнио* Кр Це, *скýа* Це, *плáо* ДБ ВБ Ја;

б) у турцизмима (1:5): *захалéкала* је Це;

према: *мáмудíје* Ле, *мѣнђуе* Об, *муáцер* Бо, у *рáтлукy* Кр, *бедрају* ДБ;

в) у другим туђицама (0:3): *áлкоол* Пе Бо, *брóние* Кр;

г) у личним именима и презименима (1:1): *Мехéмић* Об; према: *Мéо* Об;

Срби говоре: *пáндија* ДБ и *пáндia* Кр (грч. *παναγία*) а никако *пáндхија*, што Вук упућује на *пáндија* (СР 502; Скок ЕР II 597).

3) У Хрвата -х- и -ћ- су готово једнаке фреквенције. Највише потврда са рестаурираним фрикативом потиче из мјешовитих насеља у СИХ. Исп.:

а) у ријечима словенског поријекла (1,2:1): *вáздóхa* К, *грáха* По, *јéха* По, *јéху* По, *јéховинé* По, *кү́хња* По, у *кү́хињу* По, *пráхови* По, *кү́хна* По, *сү́хó* По, *кíхат* По, *кү́хала* По;

према: на *врѹ* К, по *врѹ* Та, *грá* Та, *пýаћ* Та, *њíа* По, од *њíа* Та, *њíово* Та По, *њíове* По, *длáдй* се К, *прелáдће* се По;

б) у турцизмима (1:0): *һу́лáхи*;

в) у другим туђицама (0:3): *áлкоол* Та, *áлкоол* Та, *áлкоола* Та;

г) у личним именима (0:1): *Мíя́јло* Та.

4) Према тур. *saat* (Шкаљић, Турц. 542) у Муслимана је *sāxat* (ријетко; в.т. 165) и *sām* (најчешће): *sām* Бе, *sāta* Ду Је Св Р До, *pō sāta* Ар, *trū sāta* Је, *sām* ГЛЈ Је Хр Зе Р Д, *дес sām* Ми, *шe sām* Лу, *шe sāmā* Ум; у Срба и Хрвата само *sam*: *sām* Ле, *sāta* Бо Об Це, *sām* Ле Б Крч; *пd sām* По. Међутим, фонетизми *башта* — *башча* (в. Прав. 193) према тур. *baħçe* (Шкаљић, ор. cit., 123) и *бошча* према тур. *boħça* (Шкаљић, ор. cit., 149) су уједначени у све три националне скупине: *бdшha* Бе Ка, *башч'a* Гр, *у башhi* Бе, *бdшча* Ми, *бdшћу* Јбу, *бdшће* Јбу (Муслимани); *у башчи* Об (Србин); *башча* По (Хрват).

221. Сва три народа, свуда, уклањају -х тако да прилике у ЈБ и СИХ одговарају онима у ИХ и другима гдје има Муслимана.⁵¹² То може бити доказом двама закључцима: (1) да је процес уклањања х пошао од финалне позиције и (2) да је исламизација високе Херцеговине и Планине у ЈБ вршена постепено и са закашњењем од најмање једног вијека у односу на централну Босну и централну Херцеговину (т. 19). Свако -х које се чује у Муслимана обновљено је или аналогијом (*грах* : *граха*) или утицајем стандарда. Статистика фреквенцији -х овдје није потребна; чак и диференцијални критериј националне припадности има маргиналан значај. Исп.:

1) у Муслимана:

а) *грāх* Хр, *врх* ГЛЈ До Ум, *зdдāх* ГЛЈ, *у врх* ГЛЈ Ти, *крūх* Хр, *мijех* (т. 60) Ар До, *драх* До, *смijех* (т. 50) До, *стрāх* Ри, *двijх* Хр, *њijх* Гр, *у њijх* Хр Зе Ти, *јdчijх* Бе, *јdловијех* ГЛЈ, *мālijх* Бе, *вijћох* Ду, *остадох* Мј, *ех* Зе, *ijх* Чу Ум;

б) *Алāх* До, *алāх* имāнет Ду, *лāх* манет До, *бeнсилāх* Ар, *сdбах* Јбу;

в) *Сāлих* Л Лу;

према:

а) *нā* вр Ло Бр, *грā* Је Р, *Гdрњij* Тijњā Ти, *мā* Вр, *дра* До Ти, *сирdма* Је Каш Чу, *смijе* Ум, *стрā* Ву Де Св До Ум;

ij (< *их*) Јбу Ло Ка Гр Ми Де Ду Мј ГЛЈ Је Хр Зе Св Ар Р До Ти Ра Ри Каш Д Сп Вр Чу Лу Ум Бр, *ijмā* *ij* Ло Сп, *нeмā* *ij* Де, *нeмā* *ij* Зе, *дво* *ij* ГЛЈ Зе, *ено* *ij* Ар Бр, *нāћерали* *ij* ГЛЈ, *вdдио* *ij* Хр, *пdклd* *ij* Св, *дdо* *ij* Р, *вijдijм* *ij* Ри, *фрkа* *ij* стdде Лу, *сdд* *ij* носijм Гр, *ij* (< *их*): *па* и *спijчи* Ри, *њij* Гр Мј Је, *измeћу* њи Бр, *кdд* *њij* Лу, *мeћу* *њij* Ти, *мeћу* *њij* Д, *у* *њij* Ар;

вdбну(х) Ум, *вijћо* Оц, *вijкну* Ар, *нe* *дdдо* Лу, *дijго* Мј, *дdћо* ГЛЈ, *дdчека* Чу, *дрeкну* Дур Ти, *зdака* Мј, *завijка* Ум, *залeће* се Лу, *зdсна* Ум, *звijзну* Сп, *ишћера* Мј, *кijдо* Чу, *нāднeсо* Дур, *нāћу* Дур Лу, *нdсу* Лу, *нāјави* ГЛЈ, *дdс* ГЛЈ Ти, *дкисо* Ло, *дчу* Л, *пdгледа* ГЛЈ Оц, *пdгледа* ГЛЈ, *не* *пdгледа* Ву,

⁵¹² В. код Пeца ГИХ 72-73; исп. и: Пeцо: *Јекавс. оазе* 72-73, *И-шћа* I 228-230; Барј. НСМ 64-65; Ђуровић: *Прим.* 264-265.

погледну Ка Ра Зе, полѣне Мј, прѣђо Ду, нѣ смједо Ду, спѣси До, срѣто Р;

ѡдмѣ Ву Ка Гр Ми Л Мј ГЛъ Је Ку Зе Св Ар До Оц Ти Ра Каш Д Вр Чу Лу Ум Бр К, ѡмѣ Ву ГЛъ Је, ѡмѣ Ву, нѣмѣ Ло, нѣмѣ Ло, ѡвр ГЛъ, нѡвр Св, сѡвр До; као и у Гпл придјевско-замјеничке промјене: нѣкѣ Ву Ка, ѡвѣ ГЛъ, ѡз ѡвѣ До, кѡд ѡвѣ ГЛъ, између ѡнѣ ГЛъ, ѡд свѡјѣ Бе Ло, тѣкѣ Је, тѣ Хр, ѡдбѣ Хр, лѡшѣ Хр, ѡстѣлѣ дѣнѣ Лѣ, нѣучнѣ ГЛъ, мѡкрашнѣ Ву, прѣвѣ Хр, прѣгрѣженѣ Ра, пѣнѣ Хр, сѣпскѣ Хр, тѣглѣнѣ Ло, чѣснѣ Бе, нѣлавѣ Ти (в. бројније потврде са владајућим наставком старих тврдих основа у т. 70).

б) брѣ Ка, као и: сѡбѣ Ум, сѡбѣ За, прѣ саба Зе;

в) Сѣли(х) До.

2) у Срба:

нѣшнѣ Об, нѣкаквѣ Об, ѡнѣ Об;

према: вѣ Об, гѣ ВБ Кр, стрѣ Б Вл;

ѣ (< их) ДБ Ја Пе Ле Кр Вл Бо Це, ѣмѣ ѣ Ја Пе, ѣно ѣ Кр, тѣкѣ ѣ Це, ѡстѣло ѣ Це Бо, нѣ Кр Вл Це Крч, Вл Кр, ѡд ѣѣ ДБ, кѡд ѣѣ Об, ѣ ѣѣ Об, мѣмѡ нѣ ДБ;

јѣ би О;

ѡдмѣ О Ја Пе Ле Вл Бо Об Це Крч, ѡдмѣ Вл; тако и у Гпл придјевско-замјеничке промјене: стѣрѣ Об, ѡвѣ Андѣрѣ Пе, нѣкѣ ДБ Об, нѣкѣ Об, ѡд нѣкѣ О, нѣкаквѣ Об, и(з) свѣ земѣлѣ ДБ, ис тѣ кѣрѣлѣ ДБ, ѡ(ѡ) тѣ О (в. остале потврде у т. 70);

Сѣли Пе.

3) у Хрвата:

гѣх По;

према: гѣ По, стрѣ К, ѣ (< их) Та По К, ѣно ѣ Та, сѣд ѣ нѣмѣ К, прѣврѣтио ѣ К, кѡд ѣѣ К, кѡд ѣѣ К, ѡдо Та, ѡдмѣ По К, као и Гпл придјевско-замјеничке промјене: стѣрѣ К, свѣкакѣ К (в. даље у т. 70);

ѡсѣлѣ К, сѣлѣ К.

222. Супституције *x* у хијату и другим позицијама имају двоструко диференцијално обиљежје — територијално и национално. Заједничко је за све да супституције нема у оријенталној лексципи и ономастички. Изузетак је турцизам *ѡѡѡн*. У свему даље гранају се разлике.

1) Муслимани, видјели смо, добро чувају *x*; ако га кад изгубе у лексичким изузетцима, боље подносе хијат него што га укидају сонантима *в* (најчешће, свуда) и *ј* (веома ријетко, само у бз.).

а) *x > в*: ѡѡѡн Ву, сѡѡ (аналогија на сѡѡ) Зе, сѡѡ Ка, кѡѡ Ву, ѡткѡѡ Ву, скѡѡ Д, скѡѡ Лу;

б) *x > ј*: ѡд ѣѣ ГЛъ.

Ни по неколика примјера са $x > k$ из Кж. и СИХ и $x > g$ из бз. и Кж. нису карактеристични за муслиманске говоре. Забиљежено само:

в) за $x > k$: *серџмак* Ум, *у њик* Ри, *погледнук* Чу;

г) за $x > g$: *било њг је* Зе, *код њиг* Ар, *шћдијагу* ГЉ.

2) На другој страни православни не трпе хијат, те га свуда, гдје год га има, укидају сонантом *в* а у бз. и сих. каткад и сонантом *ј*. Оклузив -к мј. -х (једном и мј. х-) у аористу само потврђује везу овог миграционог слоја из ЈБ, Бјелимца и са Загорја са источнохерцеговачком и црногорском матицом.⁵¹³ У православних је, дакле, *оџо* а у муслимана *одо*. И -х > -г у ГАПл личне змајенице 3. лица потврђује генетску везу јб. и бз. говорних типова са јужним и југоисточним окружењем.⁵¹⁴

а) $x > в$: *џуџан* Пе У Крч, *кџварица* ДБ, *њџовџ* Пе, *гљуџ* Кр, *кџџанџ* Крч, *сџџ* ДБ, *сџџа* Пе Кр, *сџџо* ДБ, *кџџам* Це, *кџџа* Це, *не куџа* Ја, *кџџај* ВБ, *накуџај* Ја, *прекуџа* ДБ, *скџџати* Б Бо, *скџџаш* Кр Об, *скџџамо* У, *скџџај* Об, *скџџџ* Пе;

б) $x > ј$: *та прџјод* Вл, *снаја* Б, *њџјова* Крч;

в) $x > к$: *сирџмак* Пе, *спџрај* њик Вл, *виџок* Ја, *не даџок* Кр, *накашљак* се Пе, *џџок* Бо, *џџак* Бо, *пџник* Ле, *пџок* Пе, *спџџок* Бо, *трџџик* се Ја, као и: *кџрџ* Б;

г) $x > г$: *њиг* Кр Б, *код њиг* Б, *џџ њиг* Б, *у њиг* Б, *њиг* Вл, *џг* (< *их*) Ја ВБ Пе Ле Кр Б Вл Бо, *било џг је* Ја, *џно џг* Кр, *ко џг је наџџчио?* ВБ, *ниџџсам џг мџџџ иџџџџџџ* Ле, *сџџџџ џг је било* Вл, *спрџџџи џг* ВБ, *џг* Ја, Вл, *било џг је* Ја, *таџџо џг је* пџно Вл.

У њџке Бо није супституција него партикула -ке.⁵¹⁵

3) И католици у ЈБ и СИХ укидају хијат уметањем *в* на мјесто ети-молошког *х*: *џуџан* Та, *гљуџ* (према *гљуџа*) По, *сџџа* По, *скџџат* Та.

223. За секундарно x у стандардној групи -хт- (стсл. -џгџ-). имам: *дрхџџџ*⁵¹⁶ ГЉ, али: *дрџџџџ* Зе, *дрџџџџ* Ми, *дрџџџџ* ГЉ.

Изворно -хт- у *џџџџ* Ум, *џџџџ* Ум остаје.

Према књижевном *хџџџџ* и његовим облицима са *хт*- овдје је, најчешће, арханчно *ст*- (свуда) или *шџ*- (само у бз.), а веома ријетко *сџ*- (у бз.), *хоџ*- и *от*- (у сих.) и *хот*- (у трновском):

хт-/*ст*-. *стџџо* Де Ле Дур ГЉ Р Ри Лу Ум, *стџџџо* Мј ГЉ, *џ стџџџџ* Је, *стџџџџ* Љу, *стџџџџ* Љу, *стџџџџ* Гл, *стџџџџ* ГЉ (М); *стџџџџ* Кр Вл Об, *стџџџџ* Об (С); *стџџџџ* К (Х);

⁵¹³ О -х > -к в.: Пеџо ГИХ 73-74; Вушовић ДИХ 19; Вуковић П.-Др. 35.

⁵¹⁴ Исп.: Пеџо, ор. cit., 74-75; Вушовић, ibid.; Вуковић, ibid.

⁵¹⁵ Пеџо И-шџа I 232.

⁵¹⁶ Праџ. 273; РМС I 794.

хт-/шћ-: шћадѹјагу (т. 222) ГЉ, *нѣ шћѣде* Је, *шћѣла* Ду Мј Вр Бр К, *нѣ шћѣли* Св (М); *нѣ шћек* Кр, *нѣ шћѣде* (т. 79) ГЉ, *нѣ шћѣше* Вл, *шћѣла* Вл Бо, *шћѣли* Б Бо (С); *шћѣла* К (Х);

хт-/чх-: чћѣла До (М);

хт-/хоћ-: хоћѣли (мијешање основа) Чу (М);

хт-/от-: отѹјо (према оћемо) Бр (М);

хт-/хот-: хоћѹио Ми (М).

Примјери: *хтѹо* Об (С), ГЉ (М), *хтјѣо* Је (М), *хтјѣли* Об (С) су стандардни облици (исп. т. 75,96 и нап. 280-281).

Белићево: "Кад је било *ћет*, онда је *стио* према њему образовано" (ЈФ XIV 173) не узимам за коначно рјешење. Други фонетизми су настали у резултату каснијих гласовних промјена (јекавско јотовање, асимилација, аналогичја).⁵¹⁷

224. *хѣ > ђ: дѣхѣтит* Де Ар Ри Каш, *дѣхѣти(ти)* Л, *дѣхѣћам* Зе, *дѣхѣћѣ* Л, *дѣхѣтио* Л Б Ум, *дѣхѣћли* Л, *зѣхѣлѹи* Ра, *зѣхѣлѹи* се Пе, *зѣхѣлѹје* Ја Вр, *зѣхѣћ се* Це, *зѣхѣлѹјемо* Ја, *зѣхѣлѹи* Ми, *зѣхѣлѹју* Зе, *прѣхѣћаш* Ри, *прѣхѣти* Ду Мј Ле Ар Чу Ум Бр, *прѣхѣћ се* Ле, *прѣхѣтио* Ум, *прѣхѣти* Је, *прѣхѣтише* ГЉ, *прѣхѣти* Ар Бр, *прѣхѣћла* ВБ, *прѣхѣтили* Вр, *ѹхѣтит* Ку Р Оц Тн К, *ѹхѣти* ДБ Пе Ду До, *ѹхѣти* Б, *ѹхѣти* Вл До, *ѹхѣћ Оц*, *ѹхѣћ се* Це, *ѹхѣти* Б ГЉ Об Д Вр Чу, *ѹхѣтите* Вл, *ѹхѣти* се Оц, *ѹхѣти* се Ри, *ѹхѣтише* Вл, *ѹхѣтић* Бр, *ѹхѣтио* ДБ Пе Л Мј ГЉ Је Зе Каш Це Ум, *ѹхѣтила* Ле, *ѹхѣтла* Ле Це, *ѹхѣтили* Мј Об Је Ку, *ѣћћ* Ра Ум, *ѣћћ* Гл, *ѣћћмо* Ар, *ѣћћ* Кр, *ѣћћмо* се ВБ, *ѣћћ* Ми У Мј Зе Р До Ра Сп Це, *ѣћћ* бѣгу Хр Лу;

хѣ > в: вѣхѣ Хр (М);

хѣ остаје: *дѣхѣтит* Зе, *дѣхѣтио* Бе, *прѣхѣти* Чу (М); *прѣхѣћ* ДБ, *хѣћ* ДБ, *хѣћ* Це (С).

У ЈБ и СИХ, видн се, код свих представника говора мј. *хѣ* у *хѣла*, *хѣтати* уравнато је *ѣ* у односу *ѣ: хѣ: в = 116:6:1*. То је општа и законита појава, којом се ова плоха изједначила са средњом Босном⁵¹⁸ а мало удаљила од ИХ.⁵¹⁹ Усамљен примјер са *в* мј. *хѣ* из Хрелића и неколика са стандардним *хѣ*, пошто се зна гдје су и од кога забиљежени, нису органске особине ове области. Јасно је да су се православни прилагодили бројнијем етносу, код кога је *ѣ* више последица упрошћавања групе него закасниле исламизације у високој Херцеговини и Планини.

⁵¹⁷ О судбини *ст-<хѣт-* у другим говорима в.: Шурмин Сарајевски 205, Биљешке 170; Решетар Шток. 122-123; Милас Мост. 55; Пецо ГИХ 75, И-шћа I 123; Вуковић П.-Др. 34; Броз. Фојн. 88.

⁵¹⁸ В. код Броз. Фојн. 63.

⁵¹⁹ И у ИХ у православних има *в* мј. *хѣ*; в. Пецо ГИХ 76-77.

225. Туђица *кафа* (у књиж. језику: *кафа* и *кава*, в. *Прав.* 369) могла је ући у сх. лексички фонд преко турског (тур. *kahve*, ар. *qahwā*, в. Шкаљић, ор. cit., 381) или западних језика (уп. нпр. фр. *le caffè*).⁵²⁰ У ЈБ и СИХ у муслимана су равноправни облици са *-џ-* и са *-хв-*, упола рјеђи са *-в-*, а у православних и католика са *-џ-* и са *-в-*. Са *-хв-* из чаршије село је преузимало и алофон *х*, дубље а слабије артикулације.⁵²¹ Исп. потврде за основну јединицу и деривате:

1) у Муслимана:

а) *кафа* Је, *кафа* Ву, *каџе* Оц, *кафу* Ву Ду Је Оц Ти, *от каџане* Бр, у *каџану* Вр Је, у *каџани* Бр;

б) *каву* Дур Де ЈЛ, *кавене* сџде Оц, *кавџија* Чу;

ц) *кахва* Ву Је Оц, *кахве* Оц, *кахву* Ву Де ЈЛ, *ус кахву* Је, *кахвџенски* *такум* (комплет посућа за кафу) Оц;

2) у Срба:

а) *кафа* Крч, *кафу* О У, *с каџом* Крч;

б) *каве* ВБ, *каву* Пе, *кава* Бо;

3) у Хрвата:

а) *на кафу* К;

б) *кава* Та.

226. У границама ЈБ и СИХ секундарно *х* има само диференцијално национално обиљежје, а у односу на окружење — према ијешт. иб. и територијално.⁵²² Имају га муслимани, више у јединицама словенског поријекла него у турцизмима, у обиму ИХ⁵²³ и СБ,⁵²⁴ у православних, пак, оскудна грађа (упркос труду) открива маргиналну појаву у систему, насталу у процесу интерференције двију вјера на заједничком комплексу. За католике, на периферији, немам потврда.

Природа секундарног *х* није свуда иста, те су и тумачења различита. Исп.:

1. у Муслимана:

1) у јединицама словенског поријекла:

а) *хрџа* Ву, *хрџа* (= *стијена*, балканска ријеч илирског поријекла, в. Скок *ЕР* III 145), *хрџав* Зс, *хрџе* се (уп. стсл. *рџати*, буг. *отрџа*) Чу,

⁵²⁰ Пецо *Н-шћа* II 232.

⁵²¹ Најбоље је овај звук описао Милас *Мост.* 53-54; в. и Броз., ор. cit., 99.

⁵²² За стање у ЈИБ в. Јахић *Босна* 229-232. Наплавом неетимолошког *х* ЈИБ предначи у бх. приликама, тако да је ова дискриминанта изразитија за идентификацију ијешт. иб. него енклитички облици *хи*, *хин*, *хим*.

⁵²³ Исп. код Пеца *ГИХ* 75-76.

⁵²⁴ Исп. код Броз., ор. cit., 100-102.

похрвѣмо се Р;⁵²⁵

б) *лѣхак* (старије: *лѣгѣкъ* — *лѣгѣко*) Св, *лѣхка* Гр, *лѣхко* Ку, *полѣхко* К, *пѣлѣхко* Тн, *мѣхко* Ум, *мѣхко* Мј, *мѣхке* Вр, *мѣхкијем* Вр;⁵²⁶

в) *Хѣһимовић* Љу, *хастѣла* Ум, *хѣвѣ* ГЉ, *хѣмаора* (т. 114) Гр, *хѣмѣра* Ло, *хѣпѣци* Рн, *хѣмајѹ* Је, *хѣду* Гр, *хѣрѣ* (= *ѣрао*) Св, *хѣкруглѣ* Вр;⁵²⁷

г) *са сѣхонама* (укидање унтрашњег зијева) К; *а хѣ стѣра* Лу, *и хѣни* Љу, *да хѣмѣ* Тн, *и хѣндѣ* Бе, *е хѣно* Зе (укидање ванског зијева);

д) *хѣлѣхели* (= *одлетјели*, *аналогија*) Љу;

2) у турцизмима:

а) *хѣлѣт* (тур. *alat*) ГЉ Тн, *хѣлѣта* ГЉ Ар, *хѣлатка* Д, *хѣлатку* Ка;⁵²⁸

б) *Хѣлија* (исп. *tā Алија*) Је, *Хѣцаци* (топоним према тур. *оѣак* = *кућа*) Одж, *Хѣѣак* (чешће је: *Оѣак*) Оѣ, *хѣј да тѣ видѣиш* Ум (фонетско);

в) *ахѣмѣнет* (тур. *etapet*) Ло;

3) у другим туђицама: *хѣрму* Д.

У примјерима: *мѣхнит* (код Вука: *мѣхнит* и *мѣнит*, СР 360; у књиж. језику: *мѣхнит*, Прав. 415) Зе, *мѣхнитѣштиѣ* Д, *помахнѣтит* Д — није секундарно него етимолошко (исп. ар. *maʿnīd*, Шкаљић, ор. cit., 441; в. и Пецо *Турцизми* 90).

2. у Срба:

1) у јединицама словенског поријекла: *хѣвѣ* Бо, *по двѣ хѣ пѣ* Вл, *хѣ тѣ* Ја, *тѣмо-хѣмо* Бо (в. нап. 527);

2) у турцизмима: *хѣгу*⁵²⁹ Пс, *хѣлѣт* (аналогија) Вл.

227. Фонетске је природе и секундарно х у замјеничким енклитикама: *хѣ*, *хѣ*, *хѣн*, *хѣн* (Гпл), *хѣн*, *хѣн*, *хѣм*, *хѣм* (Дпл), *хѣ*, *хѣ*, *хѣн*, *хѣн* (Апл), које се јављају у Муслимана свуда са ѣ, ѣ, ѣг, ѣг (т. 221, 222).

Гпл.: *ѣмѣ хѣ дѣста* Ву Де Тн, *нѣјмѣ хѣ* Зе, *нѣколико хѣ* Ми, *нѣмѣ хѣ* ГЉ, *ѣмѣ хѣн* Бе, *бѣло хѣн* је Бе;

⁵²⁵ В. тумачење код Пеца *Н-шѣа* I 230; исп. и Скок: Развило се "zbog јаке aspirације ... као kod samoglasnika а" (ЕР III 178).

⁵²⁶ Пецо, *ibid.* В. и Белић *Фонет.* 105-107. У *трѣхла* и сл. (Јахић *Босна* 230) х није секундарно него етимолошко. Уп. Скок, ор. cit., 515.

⁵²⁷ Може бити фонетско или аналошко. Ако је прво, онда "испред иницијалног самогласника ... долази до ранијег емитовања фонационе струје, која се јавља у виду безвучног фрикатива" (Пецо, ор. cit., 231).

⁵²⁸ Може бити фонетско или аналошко. Пецо ове јединице сврстава у тип: *ашлама* : *хашлама* (ибид.).

⁵²⁹ "Док се још говорило *храна* и *рана*, могло се појавити и *хага* : *ѣга* и сл." (Пецо *ГИХ* 77).

Дпл.: *па хѣн га одвѣкли Ву, да хѣн сѣју Ти, ја хѣм зѣт Де, дао хѣм Оц;*

Апл.: *гдѣи хѣ Л, па хѣ заклѣча Ку, пѣсти хѣн Гл, пѣсти хѣн Гл* (в. остале потврде у т. 383).

Али, ово није само "орѣбосанска muslimanska osobina"⁵³⁰ него и херцеговачка.⁵³¹ Пецо је доказао да *х* у замјеничким енклитикама није дошло метатезом⁵³² него да се развило фонетским путем у вањском хијату.⁵³³ Новина до које се долази анализом грађе из ЈБ и СИХ је закључак да је тај рани процес могао бити подспијешен и омисијом *-х* из фреквентног аориста (уп. нпр. *нѣ смједо(х) хѣ чѣкат* Лу). Аналогијом је касније успостављен облички синкретизам, али ни он није спроведен до краја (у ГАпл нема *хѣм, хѣм*; в. грађу).

228. Источнобосанско *сѣ, шѣ, чѣ > хѣ*,⁵³⁴ као ни *дн > хн*,⁵³⁵ овдје није регистровано.

За *сахат* и *сат* в.т. 220.

13. СУГЛАСНИК Ф

229. Фрикатив *ф*, стандардне артикулације, добро се чува. Имају га свс три вјере, у сва три говорна типа, највише у туђицама, а у домаћем фонду - најчешће у ономатопејским јединицама. Према томе, судбине фрикатива *х* и *ф* овдје нису тјесно везане; ЈБ и СИХ, за разлику од ИХ,⁵³⁶ укључују се у штокавски комплекс гдје *х* може да изостане, или да се замијени, а *ф* остаје.⁵³⁷ И у погледу фреквенције овог констриктивна нема разлика условљених националном припадношћу информатора.

1) За *ф*-имам:

а) домаће ријечи: *фѣе* (= мали пластови сијена) Хр, *ѣ фѣје* Мј Хр, у *фѣјници* Ву, *фѣрка* Ти Лу, *фѣрѣ* Лу, *фѣс!* Чу;

б) туђице:

фѣбрѣка (тал. *fabbrica*) Св, ис *фѣбриѣ* ДБ, *фѣбрѣкѣ* Св, у *фѣбрику* ДБ, у *фѣбрики* Д, *фѣбрике* Је, *фѣлта* Ја, *фѣлте* Л, *фѣлте* Бс, *фѣмѣлиа* (т. 122) Та, *фѣмѣлија* Гл, *фѣмѣлија* Ри, *фѣмѣлије* Бс, *фѣмѣлије* Гл, *фѣмѣлије* Ти, *фѣмѣлије* Ум Ја Бо, *фѣмѣлије* Гр, *фѣмѣлије* Мј Бо Хр, *фѣмѣлије* Бс, *фѣмѣлиа* Пе, *фѣмѣлиа* Бр, *фѣмѣлију* Гл, *фѣмѣлиу* Мн, *фѣмѣлиу* Зе, *фѣмѣлиа* Об, *фѣзе* Д, *фѣкултѣт* Ра, *фѣкултѣтѣлија* Ра, *фѣјѣг* Лу, *фѣнтѣкѣм* Вл,

⁵³⁰ Броз. *Ијешћ* 158; в. и: Јахић *Босна* 80-81, 231; Вуковић *Жена* 58; *И-шћ* I 231.

⁵³¹ За ИХ в. Пецо *ГИХ* 75-76.

⁵³² Решетар *Шток*. 148.

⁵³³ Пецо, *ibid*.

⁵³⁴ Брабец *Особине* 65; Јахић, *op. cit.*, 231.

⁵³⁵ Жуљин *ДВД* 151.

⁵³⁶ В. код Пеца, *op. cit.*, 79.

⁵³⁷ Овако и у Босанској Крајини; в. Петр. *Змијање* 63; Дешин *ЗБИГ* 138-141.

Каш, професорица Ра, сџфун ("kulturni romanizam",⁵⁴¹ тур. с'абун, буг. сапун, грч. σαπουνι) Ја, од сџфунџа (исп. грч. σαπφειρος, тур. safir) Ја, сџфрѣ (грч. σοφρος, тур. sofra) Крч, на сџфру Крч, за сџфрѣм ДБ, тарџфа До, телефџна Ми, Ра, тџфус (лат. tiphus) Та Пе Мј Сп, тџфуж Ле, тџфужа Ле, тџфуса Каш, тџфужџари Каш, унифџрму Ло, шефџови (фр. le chef) Св, џ(д) штџфа Об, џбџџџџџџџ Лу, заклџнџџм Де, преквџлифџковат По, преквџлифџкујџмо По, пџтрџфџио Це, пџтрџфџили До, трџфџиш (нем. treffen) Б Зе, трџфџи У До Лу, трџфџи се Ти Д, трџфџик се (т. 222) Ја, трџфџио Ву Пе Св, трџфџио се Пе ГЈџ, трџфџиџо Ти, трџфџиџџ се За Св, трџфџила Мј, трџфџила се ГЈџ, трџфџило Св, трџфџиџило се Сп, трџфџили ГЈџ Об, проџџџџ Вл;

в) турцизме:

у Вакуфу К, у дулафу (т. 115) Бе, за ћерћесом Ку, јуџка ДБ, у кадиџи Ку, кадиџом Ку, каџиџаза Ку, у каџиџазе Ку, маџтраџа Оџ, муџаџир (= путник) Гр, муџаџири Ти, наџџака Сп, од наџџе (тур. *neft*) Вл, раџа (= раџ, тур. *raf*) Бе, теџерич Л Мј До Џе, теџерић Ло, теџерича Р Д, теџерћа Ло, у теџерич Ми, по теџеричим Л, по теџеричима Вл, царшаџе Ар, хуџлиџнак Кр, џеџерџар Ти, џеџерџаре Ти, шаџџа (тур. *koşafane* = сушара за воће; у Вишеградском Старом Влаху: миџџа) Сп, у шаџџу Кр, џиџтели Ку Ти, протеџерџчи Ум;

Г) лична имена и презимена:

Ариф Ја Лу, Мустафа Ри, Зулфо Ум, Нефа Је, Сафет Ву Д Лу, у
Сафета Бр, Сеферовић Бе, Тубо Дур Мј, као и: Сафија Вл.

3) Тако и за $-\phi$:

а) у туђици: *шѣѣ* ДБ ГЉ Р По;

б) у турцизмама: *дўлаф* (т. 115) Бе, *чаршаф* Вл Оц Ум;

в) личним іменіма: *Ариф Д, Лусуф Јс.*

230. Супституције $\phi > \psi$ су ниже фреквенције од оних у ИХ⁵⁴² и ЈИБ.⁵⁴³ Оскудан број потврда је индикатор стабилнијег система, који је нивелисан у чврстим међујезичким контактима,⁵⁴⁴ и интерференције говора двију националних skupина на једном географском комплексу. Имају их и Срби (С) и Муслимани (М):

асвалт (нем. *Asphalt*) Пе (С), *и-асвал* Ду (М), *хѣта* (тур. *havta*, у кнѣж. језику: *хѣта*) ГЉ (М), *по ѣвту* О (С), *хѣвту* Гл (М), *јѣвке* (тур. *yufka*, кнѣж. *јѣрка*) ВБ (С) Зе (М), на *јѣвке* Ја (С), *јевтинѣиѣ* (грч.

⁵⁴¹ Скок *EP III* 202. Други је класификују у турцизме; в. Пецо *Турцизми* 115. Исти проблеми би могли бити код: *сафир*, *софра*.

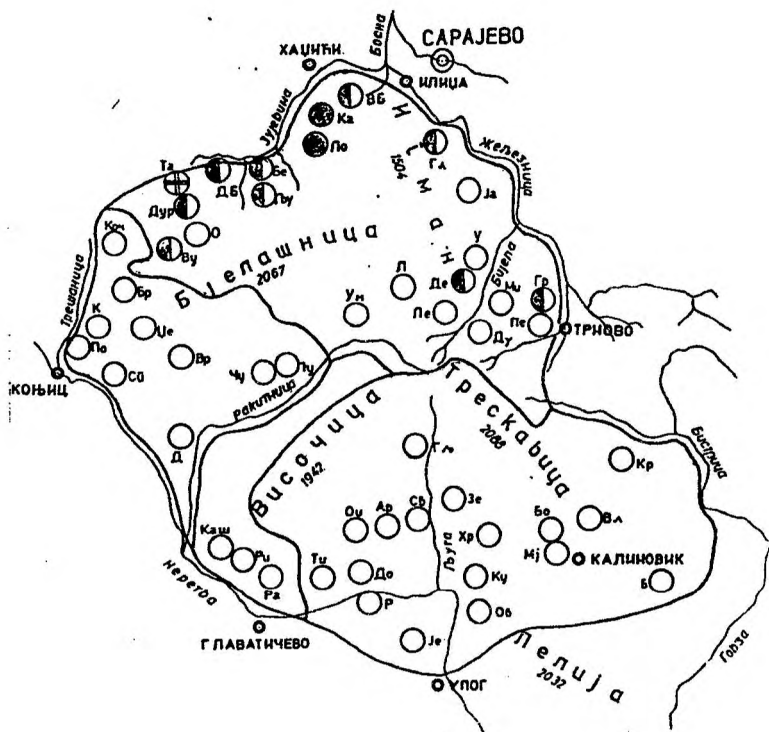
542 Пецо ГИХ 80.

543 Јахин *Босна* 240.

⁵⁴¹ В. више о овом феномену: Ивић *Разв. конс.* 174; Пецо *ЦХ* 306.

ενθυνοσ)⁵⁴⁵ Бе (М), *јевѣтѣније*⁵⁴⁶ Хр (М), *пѣтрѣвио* (в.т. 229 под 2) Вл (С).

Карта бр. 9: Судбина африката у јужној Босни

ЛЕГЕНДА

- *h* — *h* (један пар)
- ⊙ *h* — *h* / *ч*' — *ч*' (један пар; факултативно и: *ч*' — *ч*' / *ч* — *ч*)
- *ч* — *h* / *ч* — *h* (два пара)
- ⊕ *ч* — *h* / *ч* — *h*, рј. *h* мј. *ч* (два пара, али и *h* мј. *ч*)

⁵⁴⁵ Белић *Фонет.* 109.

⁵⁴⁶ У књиж. језику: *јевѣтин* и *јевѣтин* (*Прав.* 356).

231. Решетар је по Босни, у муслимана и католика, биљежио промену $\phi \sim \pi$.⁵⁴⁷ Ја имам само усамљено, факултативно, од једног Хрвата из ЈБ: код *прѣтра* (исп. грч. *φρατρωρ*).⁵⁴⁸

Инвентар за обрнут (асимилациони) процес је такав. Деминутив од прасл. *slъbo* је *клѹбо* / *клѹпо* / *клѹво* Пе (у књиж. језику: *клѹпо*, в. Прав. 375). Мјесто књижевног *кѣпѣ* (тур. *кѣпар*) овдје је *канѣпа* По.

232. Секундарно ϕ у *зѣпа*.⁵⁴⁹ Је је тешко објаснити. Најприје ће бити да $хѣ > \phi$ пошто Муслиманима није непознато ни *зохѣ*.

За $хѣ > \phi$ в. т. 224-225.

14. АФРИКАТЕ

223. Судбином африкатског блока, као основним диференцијалним дијалектолошким критеријом, одређен је прелазни карактер ових говора у међудијалекатским односима (т. 37 и 198). На једној страни су бз., ком. и сих. у којима се чува разлика између два реда африката, а на другој ијешћ. јб., у саставу "централне и западnobосанске зоне",⁵⁵⁰ гдје је разлика изгубљена или је опозиција нарушена (карта бр. 9).

224. Стање африкатских парова у ЈБ захтијева посебну анализу и због тога што је проблем већи него што би се очекивало.

Судбина африката није иста по конфесијама, па ни у једној појединачно. У муслимана су: (а) један ред $h - \dot{h}$ (Локве, Касатићи) или (б) два реда $h - \dot{h} / \dot{c} - \dot{c}'$ са појавом $\dot{c}' - \dot{c}'$ (Вуковићи, Дурановићи, Љубовчићи, Беганови, Главогодина, Дејчићи); у православних: (а) два реда $\dot{c} - h / \dot{c} - \dot{h}$ (Озак, Јасен, Пендичићи, Умчани) или (б) два реда са умекшавањем тврдих (Д. Биоча, В. Босне); у католика два пара са ријетким \dot{h} мј. \dot{c} (в. табелу фреквенције варијанти фонема).

Свођење двају парова африката на један, у ЈБ, није само особина муслимана него и православних, а ни једна конфесија није хомогена. Ако се Брозовићеве тврдње да су у католика у околини Сарајева "oba para predstavljena glasovima \dot{c}' i $\dot{d}\dot{z}'$ "⁵⁵¹ а да " \dot{c} i \dot{d} u muslimana zastupa sva četiri glasa"⁵⁵² односе на југозападно сарајевско залеђе, онда је Шурминова, неодређена, да "seljaci iz okolnijeh sela još ... kako tako" чувају "razliku"⁵⁵³ ближа јб. приликама, сличним фојничким.⁵⁵⁴ Што неутралисане или поремећене фонетске опозиције у блоку иду са групама *шћ* ($\dot{c}h$), *јћ* ($\dot{c}h$)

⁵⁴⁷ Решетар *Шток*. 117.

⁵⁴⁸ О интерференцији ϕ/π ; ϕ/π в. ЈФ XXX 559-563; за ареу Ивић, *op. cit.*, 167.

⁵⁴⁹ У НХ: *зѣпа* (Пецо ГНХ 81); тако и у Вука (CP 322).

⁵⁵⁰ Пецо *И-шћа* I 167.

⁵⁵¹ Броз. *Ијешћ*. 141.

⁵⁵² Броз., *ibid.*

⁵⁵³ Шурмин *Сарајевски* 192.

⁵⁵⁴ В. Ljetopis JAZU 63, 434.

Табела фреквенције варијанти фонема

насеље	h(< ч)	h(< ц)	ч'	ц'	ч	ц	h(< ч):ч':ч	h(< ц):ц':ц
Бу	42	7	15	3	15	0	2,8:0,35:0,35	2,33:0,42:0
Дур	12	7	9	0	4	3	1,33:1:0,33	2,33:0:0,42
Љу	10	4	2	0	18	3	0,55:0,11:1,8	1,33:0:0,75
Бе	9	1	17	1	17	2	0,52:1:1	1:1:2
Ло	57	7	2	0	1	0	57:2:1	7:0:0
Ка	49	11	3	4	2	0	2,5:1,5:1	11:4:0
Гл	34	4	15	0	9	0	3,77:1,66:1	4:0:0
Гр	23	4	12	1	37	3	1,91:1:3,08	4:1:3
Ми	1	0	0	0	48	1	1:0:48	0:0:1
Де	60	3	11	0	8	0	7,5:1,37:1	3:0:0
Муслимани:	297	48	84	9	159	12	3,53:1:1,89	5,33:1:1,33
ДБ	28	1	24	0	23	3	1,21:1,04:1	1:0:3
О	0	0	0	0	35	4	0:0:35	0:0:4
ВБ	31	5	14	0	9	1	3,44:1,55:1	5:0:1
Ја	0	0	0	0	57	11	0:0:57	0:0:11
Пе	0	0	0	0	50	2	0:0:50	0:0:2
У	0	0	0	0	41	2	0:0:41	0:0:2
Срби:	59	6	38	0	215	23	1,55:1,9:9,34	6:0:23
Та (Хрват):	0	3	1	0	45	5	0:1:45	3:0:5
ЈБ	356	57	123	9	419	40	2,89:1:3,40	6,33:1:4,44

— то може бити доказом о генетској вези прелазног јб. са арханџијим ијешћ. иб. Овдје је, дакле, у муслимана, у једним насељима, само *h* и *ћ*, у другим се са *h* и *ћ* мј. *ч* и *ц* факултативно чују алофони *ч'* и *ц'* или стандардни *ч* и *ц*; у православних се опозиција *ч:ћ*, *ц:ћ* чува или је систем уравнат према већини муслимана; у католика стандардну опозицију почиње да нарушава *ћ* мј. *ц* у турцизмима. Исп.:

1) у муслимана:

а) *h* мј. *ч*: у *Бѣху* Ло Ка, *вѣћ* Де, *вѣћер* Ло, *вѣћера* Бу, *из Дѣјћућа* Гр, *Дѣјћућа* Ми, *у Дѣјћуће* Гр, *у Дѣјћућим* Де, *дјећаџи* Љу, *дјећуџа* Гл, *Дрѣћ* Ка, *зрѣћење* Гр, *јѣћам* Бс, *јѣћерма* Ло Ка, *кѣћме* Ло, *кѣћућ* Ка, *ковѣћ* Ка, *крѣћ* Ка, *лоѣће* Бу, *лоѣћућима* Ло, *мѣћку* Дур, *по мјѣћућини* Ло, *мѣмће* Гл, *мѣмћућ* Де, *нѣћине* Бу, *ѣбућѣј* Љу Гл, *ѣћи* Де, *ѣћима* Гр, *нѣће* Ка, *пеѣћење* Ка, *пеѣћења* Ка, *пѣгаћа* Гл, *пѣгаћу* Гл, у *Прѣкаће* Де, *прѣћаџ* Гр, *рѣћак* Бу, *рѣћку* Бу, *слѣћѣј* Дур, *стрѣћѣјина* Ло, *такмѣћење* Гр, *такмѣћења* Гл, *теѣћућѣр* Бу, *теѣћућѣр* Ка, *теѣћућѣр* Ло, на *теѣћућѣр* Ло, *теѣћућѣр* Љу, *трѣћ* Гл, *Турѣћућовић* Бс, *Фѣћи* Бс, *ћѣвка* Ка, *ћѣри* Ло, *ћѣре* Ло, *ћѣкире* Ло Ка Гл Гр, *ћѣмѣча* Ка, *ћѣнак* Де, *ћѣрана* (т. 110) Ка, *ћѣрана* Гл, *ћѣран* Ка, *ћѣране* Гл, *ћѣране* Ка, на *ћѣрићу* Гл Гр, *ћѣс* Гр, *ћѣћак* Гл, *ћѣша* Дур Љу Бс Ка Гл Гр, *ћѣзу* Гл, *ћѣкић* Гл, *ћѣле* Гр, *ћѣла* Љу Ка, у *ћѣлу* Бу, *ћѣмерика* Ло, *ћѣгѣћ* Дур, *ћѣтѣиѣи* Ка, *ћѣбан*

Бу, *ћобани* Бу, *ћоек* Бу Дур Ка Де, *ћөјек* Ло, *ћөка* Бу Ка, *ө(д) һөка* Ка, *ћөку* Ка, *ћөһе* Де, *һүдо* Дур, *сү һүм* Бу, *нү у һему* Јбу, *вйсоһкү* Ка, *закљуһана* Ло, *жүноваһкөм* Ло, *јдһү* Дур, *кардмиһкије* Гл, *најјдһү* Бу, *наоһита* Де, *пөһенө* Ло, *сөһаһкө* Де, *сөһаһкү* Де, *һүста* Бу, *һүстиө* Дур, *һөтури* Гл Де, *һөтүри* Гр, *һөтри* Бу Бе Ло Гл Ка, *һөтрнөс* Бу, *һөтрөс* Бу Ло Ка, *һөтөртө* Де, *һөтөро* Ло Ка Де, *һөтөро* Гл, *һөтрнөстөро* Ло, *вөрөһөһио* Де, *вөһерат* Де, *вөһерä* Де, *вөһерäмо* Де, *вөһерали* Де, *вүһөм* Јбу Де, *вүһө* Бу Де, *өјөнһä* се Гр, *өјөнһавало* се Гл, *довүһөм* Де, *дөрүһкөвө* Ка, *знäһү / знäһү* Бу, *изовүһөмо* Де, *испөһө* Де, *испөһө* Де, *испрүһäј* се Ло, *навүһө* Бу, *натөдһиү* Ло, *наүһио* Бу Гл, *наүһчли* Гл, *обүһө* се Јбу, *обүһө* Ло, *опрүһä* Ло, *осијөһөм* Де, *өткљуһä* Ло, *плäһөм* Бу, *пөпрүһäмо* Бу Гр, *пөһастө* Гл, *пөһөкүһө* Де, *пөһө* Де, *пөһөшө* Дур, *пөһнө* Ло, *пөһнү* Бу, *пөһни* Де, *пөһө* Бу Ло Гр, *пөһөли* Гл, *пөһүпало* се Ло, *прүвлäһүмо* се Де, *привлäһи* се Ка, *прөскөһит* Гр, *прүһä* Ло Де, *прүһат* Де Ло, *прүһам* Ло, *прүһаш* Ка, *прүһäј* Де, *прүһө* Ло Ка, *рäскорäһү* се Де, *раһүнат* Ка, *раһүнам* Бу, *рäһунө* Де, *рүһат* Де, *рүһө* Ло, *сасијөһөм* Ло, *да бөк сдһүвä* Ло, *сөһөм* се Де, *скөһит* Гр, *скөһүм* Гр, *скөһи* Ло Де, *скөһио* Ка, *смрäһи-ло* се Де, *срәһүнäш* Бу, *тäкмиһү* се Гл, *тäкмиһили* се Јбу, *тäкмчһили* се Гл, *тäкмһила* се (т. 132) Гл, *төдһү* се Бу, *трһө* се Гл, *трһү* се Ка, *трһат* Ка, *түһөм* Де, *укөһио* се Ло, *утөһө* Гл, *үһө* Бу, *һөкäј* Гр Де, *һөка-ли* Ло, *һөстиүтәјү* Гл, *ме-ш-һүнү* (т. 140) Бу, *ме-ш-һүнү* Бу, *ме-с-һүнү* Ло, *мөн-һинү* Ка, *һүтәм* Ка, *һүват* Ло, *һүвä* Де, *һүвајү* Ло, *һүвäј* Бу, *һүвäј* се Де, *һүвө* Ло Де, *һүвө* се Ка, *һүвало* се Ка, *һүвале* се Бу, *һүвали* Де, *һүвäта* Бу, *һүдү(ти)* се Де, *һүјөм* Дур Де, *һүјө* Ка, *нө һүјө* Ка, *һүјү* се Ка, *нө һүјү* Гр, *һүј* Де, *һүө* Бу Ка, *һүли* Дур, *һүһнө* Де, *һүһнүла* Де, *шөнлуһи* Гл, *вөһөрäс* Бу Бе Де, *јүһөр* Бу, *јүһөр* Бу, *јүһө* Де, *үвөһө* Ло Де, *үвөһөр* Ло Ка, *үоһи* Ло, *дрүкһиө* Ло, *дрүкһиө* Ка, *прүлиһио* Ло, *слүһäјио* Ло, *тäһио* Ло, *һäк* Бу, *һүм пөдө* Бу;

б) ч': *Бөсәнч'ө* Гл, *бөшч'а* Гр, *вймач'ө* Гр, *до Дөјч'үһä* Гр, *јөч'мови* Бе, *камөч'иһу* Дур, *нис күйч'му* Ло, *крөс кључ'аницу* Бе, *Ковäч'өвиһ* Јбу, *кө-льч'ө* Ло, *дөжäч'у* Бу, *Лүйхөвч'ө* Бе, *бөич'äј* Бу Гл, *Опанч'äку* Дур, *пүримач'* Де, *пөдрүч'је* Бе, *рөч'өнца* Ка, *ч'äшу* Дур, *"Ч'äч'ак"* (коло) Гл, *ч'өк* Бу Де, *ч'өка* Бу, *ч'өле* Гр, *брäч'нө* Бе, *вйсоч'кү* Бе, *лөвач'кө* Де, *блäч'но* Бу, *бөич'није* Гл, *өткөч'өну* Де, *пөцинч'анө* Гл, *ч'үтави* Дур, *ч'үтави* Дур, *ч'өтри* Гр, *ч'өтөртä* Бу, *ч'өтөро* Бу, *ч'өтөрцä* Бе, *вөч'ерäm* Бу, *вйч'өм* Бу, *өјөнч'äј* Гл, *өјөнч'ө* Гр, *өјөнч'ävө* Гр, *дөч'кäm* Гл, *дөч'кө* Гл, *дөч'кала* Гл, *кључ'ä* Гл, *лүйөч'и* Бу, *набүлүч'и* Ка, *наүч'чли* Гр, *блäч'илө* се Јбу, *өт-коч'иват* Де, *плäч'өш* Бе, *пөпрүч'äј* Дур, *пөч'ө* Де, *пүч'ө* Де, *бөжө сдч'үвäј* Гл, *түйч'ө* се Бу Гл, *үч'и* Бе, *үч'ини* се Де, *ч'үстө* Гл, *ч'үстили* се Гл, *ч'үт* Дур, *ч'үөм* Де, *ч'үје* Ка, *ч'үө* Бе, *дрүкч'иө* Бу, *дрүкч'иө* Дур, *навөч'ө* Бе, *нäрөч'үто* Гр, *прүлич'но* Гр, *тäч'но* Бе, *тäч'но* Де, *ч'äк* Бе;

в) ч: у *дшч'инч'у* Гр, *вөчө* Ми, *вөчө* Ми, *гөвөчө* Бе, *дүйвäч* Де, *дөјөч'ица* Гл, *ковäча* Гр, *Ковäча* Ми, *за көвäч'ице* Бе, *нäчелнйк* Дур, *блäч'на* Ми, *бөич'äј* Јбу Бе Ми, *дчима* Ми Де, *пјөвäч* Јбу, *прйчу* Ми, *рйјөч* Јбу, *рйјөчи* Бе, *рүчак* Ми, *Тарч'ина* Бе, *Тарч'ини* (т. 123) Бе, у *тефөрич* Ми, *төдч-*

ВБ, *прич'а* ДБ, *скд'чио* ДБ, *ч'ека*т ВБ, *ч'и'та* ВБ, *на'веч'е* ДБ, *та'ч'но* ВБ, *и'на'ч'е* ДБ;

в) ч: *ба'крач* У, *ба'вче* У, *ба'шча* (в. т. 220 под 4) О, *ба'шча* Ја, у *Бе'чу* ДБ, *ба'лини'ар* Пе, *ве'черу* О, *ви'кач* Ја, *в'јенча'ње* Ја, *Ву'чиба'би'ћа* Пе, *Ву'чина* Пе, у *Де'јчи'ћима* У, *До'ња* *Б'јоча* ДБ, *до'рчак* Ја, *жу'ч* У, у *жу'чи* У, *за'че'ле* ДБ, *Зу'пче'вић* Пе, *Ка'у'кчи'ја* Пе, *ко'лач* ДБ, *ко'лачи* ДБ, *Ко'ча* О, *кри'чну* Па, *ку'кавче* Ја, *ку'каче* У, *ло'ничи'ћи* У, *на'ко'ње* У, *но'ви'дн'и'к* О, *о'би'чај* ДБ О Ја У, *о'б'чај* Ја, за *Пен'ди'ч'ће* Пе, *по'га'че* ДБ, *по'гачу* ДБ Ја, *по'же'гача* О, *по'ле'ва'чина* О, *пре'га'че* Пе, *ри'јеч* Пе, *ри'јеч* по *ри'јеч* ВБ, *ру'чак* ДБ Ја, *ру'чица* ДБ, *ру'чицу* Ја, *са'ч* Ја, *по'д* са'ч У, *по'д* са'чом У Ја, *са'ч'ове* У, *сми'рче'вна* У, *сми'рча'к* Пе, *та'кмич'е'њима* О, с *Тре'бе'чаја* Па, *У'мча'ни* У, *у'то'чи'ште* ДБ, *чај* Пе, *ча'јо* Ја, *ча'рда'к* Пе, *ча'рша'ф* Ја, *ча'с* Пе, *ча'уш* / *ча'уш* Ја, *ча'ша* О Ја Пе, *ча'шу* Пе, у *ча'шу* Пе, *че'ла* О ВБ, *че'ла'ди* ДБ Ја, *че'ка'бну* Пе, *че'ле* Ја, *че'те'рица* У, *че'тн'и'ци* ДБ, *че'сн'и'ца* ДБ, *чи'р* Пе У, *о'д* *чи'ра* Пе, *чи'рове* У, *чи'бан* ДБ, *чи'дек* ДБ О Ја Пе У, *чи'века* О, *чу'ле* У, *чу'лета* У, *чу'туру* О, *ви'лка'ч'ка* Ја, *ме'ш-чи'ни* О, *ме'ш-чин* У, *че'га* Ја, *че'му* Ја, по *че'му* О, *ви'со'ч'ки* Ја, *ду'га'ч'ке* Ја, *ја'чу* О, *је'чмен* Ја, *не'ја'чу* О, *ру'чни* У, *пре'чи* ДБ У, *се'ља'ч'ко* Ја, *сли'чан* Ја, *сми'рче'во* У, *ча'сн'е* Ја, *чи'та'в* Ја, *чи'сто* Ја, *на'јчу'ве'ни'је* ДБ, *ше'ни'чн'и* Ја, *че'тири* О, *че'три* О Ја, *че'трн'ес* О, *че'тр'ес* О Пе, *че'те'рес* О, *че'терес* Пе, *че'трн'естеро* Ја, *че'тв'рт'е* Ја, *ви'че'ш* У, *ви'че* Ја Пе, *в'јенча'ват* Ја, *в'јенча* У, *в'јенча'ју* се Ја, *в'јенча'во* У, *до'ву'че* О, *зав'у'че* О, *из'ли'че'чи* Пе, *ис'печ'е* У, *ис'пече'мо* ВБ, *ис'при'чат* У, *ис'при'ча'м* Пе, *ис'при'ча* ДБ, *ис'при'чо* ДБ, *ли'је'чи* Пе, *на'учла* ВБ, *на'учла* се ВБ, *о'си'је'чем* Пе, *о'б'ли'чи'ли* Ја, *о'бу'чеш* ВБ, *пе'че* се О Ја, *пла'че'ш* Пе, *пла'че* Пе, *по'чн'еш* У, *по'чн'у* О, *по'чн'у* У, *по'чни* Пе, *пов'учем* Пе, *по'чо* Пе, *пре'в'учем* Пе, *пре'ско'ч'им* Ја, *при'ча'м* Пе, *при'ча* У, *при'чо* О Пе, *при'чала* Ја, *про'чит'а* ДБ, *ре'че* О, *ру'ча'мо* Ја, *са'ч'кај* Пе, *бо'же* *са'чу'вај* Ја, *си'је'чем* Пе, *скд'чи* Ја, *сп'у'чи* Ја, *те'че* Ја, *тр'чи'м* У, *тр'че* се О, *ту'че* Пе, *укр'а'јма'чи* се У О, *укр'а'чу'је* О, *у'че* У, *ча'ти* ДБ, *ча'ти* ВБ, *че'ка'ш* У, *че'ка'мо* У, *чи'ст'и* се Ја, *чу'је'м* Пе, *чу'је* Пе, *чу'о* Пе;

г) *ћ* мј. ц: *ћем'ат* (тур. *сетаат* = *о'кру'е*) ДБ;

ђ) ц: *а'ми'ци'ница* ДБ, *да'и'ци'ница* ДБ, *И'ли'ца* Ја, *ка'нци'ју* У, *Ма'ца'ри* (име села) Ја, код *Ма'ца'ра* Пе, *О'рак* (име села) О, у *О'раку* О, *Са'мар'ци'је* Ја, на *са'да'к* Ја, *у'у'ла'ца* (= *ба'ја* а не *басма*) Ја, *ца'ми'ја* О Ја, *цем* (теренско возило) Пе, *це'ма'дан* Ја, *це'ма'тба'ша* ДБ, у *цеп* О, *цо'ка* Ја, као и: *ца'к* ВБ;

3) у католика:

а) ч: *ба'шча* (т. 220) Та, *ка'ља'че* Та, *Ков'аче'в'ћа* Та, *о'би'чај* Та, *пу'ко'вн'и'че* Та, у *Тар'чи'ну* Та, *о'чи'ју* Та, *ча'ша* Та, *че'ла'ди* Та, *Че'ски'ња* (етноним) Та, *чи'дек* Та, *чи'рбу* Та, *чи'и* Та, до *за'че'та* Та, *ја'па'ла'ч'ки* Та, *ја'чи* Та, *се'ља'ч'ко'е* Та, *че'те'ро* Та, *че'тр'а* Та, до и *че'те'р* Ту, *че'тр'ес* Та, *че'те'ро* Та, *за'к'љу'чат* Та, *зар'у'ч'ли* се Та, *ис'при'чај* Та, *о'дву'че* Та, *по'ку'ч'им* Та, *при'ско'чио* Да, *си'је'че* (т. 58) Та, *у'ла'чи* Та, *че'ка(ти)* Та, *че'кај* Та, *чу'о* Та, *та'чно* Та, *у'чи* *Ндо'ве* *го'дин'е* Та;

б) *ћ* мј. ц: *ћез'ва* Та, *ћема'дан* Та, *ћена'за* Та;

в) *ц*: у *Аџиће* Та, *баџанка* Та, *баџе* Та, *џемџем* Та, *кириџовало* се Та.

За *ћ* мј. *ч*, *ч'* и *џ'* у католика нема потврда.

235. Арса обратног, босанског процеса, *ч* и *џ* мј. етимолошког *ћ* и *ђ*, овамо не допире. Чуо сам само *дџиџ* Бе од једне Муслиманке, родом из Лепенице,⁵⁵⁵ и *Ђорич* ВБ од једног Србина (сарајевски уплив).⁵⁵⁶

Фонеме *ћ* и *ђ* су стабилне те зато за њих не наводим потврде.

236. Пошто арса фонетске неутрализације у блоку, са факултативним варијантама умекшаних или стандардних африката на конфесионалној равни, није спорна (в. и т. 37 и карта бр. 5), остаје питање: Какав је значај јб. идиома за рјешење природе и узрока упрошћавања консонантског система са становништа фонетских законитости, билингвалног или међудиялектског адстрата?

Феномен свођења двају парова африката на један у унутрашњости различито се тумачи: једни дијалектолози, са лингвистичких разлога, у њему виде трагове успорене сволуције *ш'ч'*, *ж'џ'* (< **stj*, **skj*, **skʰ*, **zđj*, **zgj*, **zgʰ*) и *ч'*, *џ'*,⁵⁵⁷ а други, са екстралингвистичких, страни адстрат,⁵⁵⁸ но ни једни ни други нису искључиви кад супротна становништа признају маргиналним.⁵⁵⁹ Помоћ јб. прилика за рјешење проблема није мала ако се пође од чињеница о конфесионалној диференцијацији а особине *ћ* мј. *ч*, *ђ* мј. *џ* и *шћ* (*џћ*), *жћ* (*џћ*) посматрају у вези са онима које су последица међујезичких контаката (нпр. сугласничке геминације, судбина х).⁵⁶⁰ Јасно је да је овдје, у стариначком слоју муслимана (в.т. 29), турски фонетски систем само конзервирао архаично *ч'*, *џ'* и *ш'ч'*, *ж'џ'*, односно зауставио процес очвршћавања и подспијешно омекшавања. У досељеничком слоју муслимана *ћ* и *ђ* мј. *ч* и *џ* са факултативним *ч'*, *џ'* и стандардним *ч*, *џ* су рецентне појаве, настале имитацијом старинаца и говора Сарајева. На тај демографски слој пресудно је утицао сарајевски идиом, који је највише био изложен адстрату. То се десило и православним међу већином муслимана у хаџићком крају и на прагу Сарајева, а у католика, новијих досељеника (в.т. 29), није ни било времена за процес. Млађи метанастазички слојеви православних, у моноконфесионалним насељима, чувају опозицију у блоку као национални амблем. Кад један африкатски

⁵⁵⁵ За станае у Лепеници в.: Вуковић *Кр.-лп.* 303; Пав. *Лп.* 366.

⁵⁵⁶ В. код Шурмина *Сарајевски* 192.

⁵⁵⁷ В.: Белит *Значај* 70; Пецо *ЦХ* 311-312; *Јат у сјевернохерц.* 157, *И-шћа I* 142-143; Јахић *Босна* 251-254.

⁵⁵⁸ В.: Ивић *Дијалект.* 141, *Разв. конс.* 174-175, *Српски народ* 78-79; Вуковић *Међујез. додири* 9-13, *Ист.* 68; Вуком. *Јајце II* 24-26.

⁵⁵⁹ Исп. нпр.: "... турски утицај је секундарног карактера" (Пецо *И-шћа I* 186); "Процес претварања старог *ч'* у тврдо *ч* текао (је) врло споро" (Ивић *Дијалект.* 141, нап. 9); "Vrlo је вјероватан турски утјесач..." (Броз. *Ијешћ.* 143, нап. 95). Вуковић и Вукомановић остају на билингвалној интерференцији.

⁵⁶⁰ И геминације су спорне; в. Јах.-Тош. *Гем.* 77-94; Исп. и Јахић *Босна* 330-334; Пецо *Ут. тур. језика* 141-145; Вуковић *Жена* 53, *Међујез. додири* 161-162.

пар у ЈБ не би био остатак закаснеле еволуције $ч' - \mu'$ него "одблесак структуре турског консонантизма",⁵⁶¹ остало би нејасно како ареа искључује СИХ, Кж, Загорје и Бјелимиће, гдје је турски адстрат неспоран. Фонетске неутрализације нема ни на периферији СИХ, камо је стољешима, караванским путевима,⁵⁶² текла трговина између Сарајева, Мостара и Дубровника, а гранала се исламска поука и оријентална култура из коњичке касабе. У ијешт.-шћ. СИХ процес је, дакле, ишао обратно: мањински старинци, потомци уклетих и прогнаних патарена (в.т. 17 и 27), у снажним таласима источнохерцеговачке и црногорске метанастизичке струје, сачували су лексикализоване шћакавизме, а у еволуцији африкатског блока дошли до фонолошких опозиција. У ЈБ се ареали h мј. $ч$, $ћ$ мј. $ц$ и $ш$ ($čh$), $ж$ ($žh$) поклапају.

237. Насупрот ијешћ. јб. стоје ијешт. бз., ком. и сих. у саставу јужног крила источног дијела штокавског дијалекта са развијеном фонолошком опозицијом међу африкатама, тако да и Муслимани у потпуности разликују, и у говору и у писму,⁵⁶³ ове гласове. Исп. из обимне грађе само по десетак потврда за говор Муслимана из Загорја, Бјелимића, Комске жупе и СИХ:

а) за $ч$: *дйѣлѣч* ГЉ Оц, *зубача* Л, *јечмови* Је Ар До Лу, *крѣч* Ду Д, *дчи* ГЉ, *чѣша* (свуда), *чѣк* (в. остале потврде у т. 73 и 94) Л, *чѣвр* Св, *чѣтри* (в. остале потврде у т. 138) Л, *дчу(х)* Л, *пѣчѣле* Л, *распѣчио* се Л, као и: *чѣкшире* Л Ри К, *чѣкић* Мј Ти Ри, *чѣбан* Св Ра Ум, *чѣрбу* Зе, *чѣтура* (= *водијер*) Св Ти Ри Д, *хѣчѣм* Мј;

б) за $ц$: *дмица* Ти Ар Ри Чу, *дѣица* Ри, *јабѣнција* Је Ти, *фѣлѣн* Оц, *хѣца* Ти Хр Ра Сп Лу, *цѣм* (= *стакло*) Је, *цѣк* Ду Лу, *ценѣза* Ар Вр, *у цѣп* Д Лу, *у цѣпове* Л, *цѣн* Бр, *пенцѣрали* Ка, *цѣба* Ти Ду Мј ГЉ Је Св Ра Чу Ум.

238. Африката $ц$ нема, као у другим дијалектима,⁵⁶⁴ парњака у фонеме $\tilde{д}$, а ни $зѣ$ -не даје $\tilde{д}ѣ$ -. Говори се: *зѣдно* Вр, *зѣдна* ГЉ, *зѣднару* Пе Кр. Посебну фонетску количину као у $\tilde{д}$ има само германски апелатив *Лѣндѣус-бѣнкѣ* Та (према: *Landsdowne Henry*, гувернер, в. МЕР 2, 374), али и: *Лѣндѣус-бѣнка* Та.

Сантхијске асимилације типа $ц + б, г > \tilde{д} + б, г$ ни у чему се не разликују од стандардних или дијалекатских: *јѣмадѣ би ми бѣло* Та, *пѣладѣ га бѣм* Св, *стрѣдѣ га учѣло занѣту* Вл.

239. У туђицама позајмљеним преко туског језика, као и у грецизмима,⁵⁶⁵ оријенталне секвенце $ке, ки, ге, ги > ње, њи, ње, њи$, чине се

⁵⁶¹ Ивић *Дијалект.* 141.

⁵⁶² В.: Креш. *Ханови* 79-80; Гилѣ. *Путовање* 70-75.

⁵⁶³ Пецо *ГНХ* 82.

⁵⁶⁴ В. нпр.: Белић *ДИЈС* 200-205; Стеван. *ИЦД* 49; Дешић *ЗБИГ* 171-172; Драг. *ГЛЈ* 101; Пецо *ПД* 29; Ивић *Дијалект.* 102.

⁵⁶⁵ В. код Пеца *И-шћа* I 257-260.

ЈБ и СИХ изједначавају са ИХ.⁵⁶⁶ Судбина ових група, у вези са динарским слојевима становништва (в.т. 30), само је знак касније и непотпуне исламизације Херцеговине у односу на источну Босну.⁵⁶⁷ Тако:

ке > ће: *ћемера* Дур, *накити* *ћемере* Дур, *ћемерова* Ра, *трџста* *ћеса* Ле, *ћесер* ГЛЈ Хр Св Ар, *ћѣхра* (= образ; у Шкаљића нема) Ра, *шећер* Ву, *шећера* ВБ Вр, *за шећер* Бе, *шћенлу* Ду, *ћемлије* По, *зашећерла* Ву, *ићиндија* Љу;

ки > ћи: *Санћил* Ву, *сећија* Ум, *на отој сећи* Ум;

ге > ђе: *ђердана* Ја, *мрђани* (= *ђердани*, исп. тур. *gerdan*) Ву, *ђердек* Бе, у *ђердек* Зе, *за ђерџефом* Ку, *јѣња* (тур. *yeŋge*) Оц, *леђен* Ле, у *леђен* Ја Пе, у *леђену* О, *леђени* О;

ги > ђи: *белеђиа* Кр.

Депалатизовано -*ги*- има смао *белеђија* (тур. *bileđi*): *белеђија* ДБ Гр, *белеђиа* Ја, *белеђиу* О Ми Хр Ар Зе Тн Д, *белеђије* Св Ар, *белеђие* Је, *белеђија* Тн, како је и у бугарском,⁵⁶⁸ а потврде за изворно -*ки*- и -*ги*- су усамљене: *икиндија* (од *хоце*) Ум и *узеђије* Ар.

15. ФОНЕМЕ Ѓ И Ѕ

240. У високој Херцеговини (бз., ком., и сих.), као и у другим млађим их. говорима,⁵⁶⁹ факултативно се јављају, у реду констриктива, и фонеме *Ѓ, Ѕ* (в.т. 198). Артикулација им је онаква каква је у Црмници⁵⁷⁰ а графика и даље проблематична.⁵⁷¹ Настају, недоследно, новим јотовањем или асимилацијом:

а) у групама *сје, зје* (< *сѣ, зѣ*, в.т. 81-82; исп. и т. 73 као и карту бр. 7);

б) у гл. сложеници *изјести*: *изједѣш* ГЛЈ (М), *изједѣ* Вл, Об (С), *изјели* Вр (М), *изјѣли* Зе (М),⁵⁷² али и: *изјели* Ми ГЛЈ Лу, *изјео* Ле Св Каш;

в) у јотованим јединицама типа: *пѣѣ* Ра, *пѣѣу* Кр, *ѣѣѣа* Ум, *ѣѣ* Ум, *ѣѣтра* ДБ Пе Вл Бо Р Ум, *ѣѣтре* Пе Вл Мј Ра Д, *ѣѣтри* Пе Зе Ар, *ѣѣтридан* Пе Ми Кр, *ѣѣтридан* Вл, *ѣѣтрадан* ГЛЈ, *ѣѣтру вѣѣ* Бо, *прѣѣу-тра* ДБ, *прѣѣутре* Д, *кѣѣи* Крч, *кѣѣѣ* Пе, *кѣѣѣ* Вр, *прѣѣа* *Кѣѣѣ* *Луѣи* Кр, —

⁵⁶⁶ Исп. Пецо ГИХ 99.

⁵⁶⁷ За стање у ИБ в. Јахић *Босна* 293-295.

⁵⁶⁸ *Билеђија* и *билеђија*; в. С. Младенов, *Етимологически и правописен речник на бѣлагарски книжовен език*, Софија, 1940, стр. 565.

⁵⁶⁹ В.: Пецо ГИХ 92-93; Вушовић ДИХ 15-16; Вуковић П.-Др. 44-45; Ђуровић Бјелоп. 54-55; Вуј. Мрк. 197-198; Станић Ускочки 107-108; Стеван. ИЦД 35; Дешић ЗБНГ 159-161; Јахић *Босна* 284-285; Ђуровић *Приб.* 304-305; исп. и Ивић *Разв. конс.* 163.

⁵⁷⁰ Мил. Црмн. 342; исп. и Пецо, *op. cit.*, 93.

⁵⁷¹ Пеш. *Староцрн.* 110; Ивић, *ibid.*; исп. и Дешић, *op. cit.*, 169.

⁵⁷² В. објашњење код Пеца, *op. cit.*, 92, и код Вуковића, *op. cit.*, 45.

према којима факултативно, изгледа, чешће стоје: *сја* Је, *сјтра* Ву Љу Ми ГЉ, *сјтра* Ја Крч, *сјтридан* Ка, *сјтридан* Об, *сјтридан* По, *пресутра* Ка, *присутра* Љу, *пресутридан* Ло Ка, *кодју* Ка Вр, *кодје* Пе, *изјутра* Та ВБ Де Ду До Ти Сп Вр, *изутра* ДБ Ја (в. т. 262).

г) каткад у контакту с и з с палаталним консонантима: *гјџа* (= *чџа* ГЉ) ДБ, у *мечџему* (тур. *mekete* = суд) Ку, *џемлије* По, *џер* (чешће је: *шџер* Р, *шџерка* Ум, *шџери* Р, *шџерку* Р, с онџм *шџеркџм* Р) Ар, *џери* Ар, *џ* *хјскију* Ум, *ме-џ-хјни* Ло, *џ* *њџм* У, *џ* *њџмена* (фреквентније је: *ш* *њџм* Ле Бо Ри Чу Крч, *ш* *њџме* Ву Де, *ш* *њџмена* Ум, *њџмена* Бр, а има и: с *њџм* Ле) Ка, *дрџе* (< *дрхје*) Ми, *џџерај* ДБ Ми, *џџерџ* Ја, *динџете* (аналогија на презентску основу) Ку, *прџеш* (< *опростиџеш*) У, *прџеш* Ка, *џџни* Св, *џџијаше* Лу, *џџрим* се Ду, *пџље* Џе Крч, *џ* *џевером* Ја, *џ* *џететом* Бо Ра, *џ* *њега* ДБ, *џџевен* Гр, *џџуби* Гл, *џџџа* ВБ;

д) у узвику: *пјџ* Ву.

241. Само се свјесно од фонема *џ, з* могу разликовати варијанте умекшаних спираних *ж, ш, с*. Свега по неколика примјера за *ж', ш', с'* од једног Муслимана из ЈБ можда су више лоша артикулација него шта друго. Исп.:

а) за *ж'*: *каж'џм* Ка, *каж'џм* Ка, *каж'џ* Ка, *каж'џ* (в.т. 210);

б) за *ш'*: *маш'џ* Ка, *преш'џ* Ка;

в) за *с'*: *с'џџм* Ка.

Артикулацију ових спираних добро је описао Вук,⁵⁷³ а Шурмин варијанте "š i ž kao prijelaz između š na s",⁵⁷⁴ у православних Сарајлија, изједначава са *џ, з* из *џџ, сџ, зџ*.⁵⁷⁵ Има их и средња Босна.⁵⁷⁶ Пецо биљежи "меко *ж*" у Подвележју и Дабру.⁵⁷⁷ Могуће је да је у овим комбинаторичким варијантама запретана једна арханчна особина босанских говора пошто оскудне потврде усмјеравају на генетску везу *јб. са ијешн. иб.*

16. ПРОМЈЕНЕ СУГЛАСНИКА К, Г, Х

242. Трагови старих промјена *к, г, х + е, и, а* (< *ь, ъ*), *ј > ч, ж, ш* досљедно се чувају као у књижевном језику. Кад одступања нема као у другим говорима,⁵⁷⁸ онда само по неколике потврде за основне типове палатализованих форми. Исп.:

⁵⁷³ "У Босни (се) по варошима и градовима ... ж изговара као пољско *џ* ..." (в. *Српске народне пословице*, Београд, 1969, стр. 27).

⁵⁷⁴ Шурмин *Сарајевски* 193.

⁵⁷⁵ Шурмин, *оп. cit.*, 189.

⁵⁷⁶ В. код Броз. *Фојн.* 87-90.

⁵⁷⁷ Пецо *ГНХ* 93.

⁵⁷⁸ В. нпр. Драг. *ГЛЈ* 101-102.

а) испред деривационних морфема:

-етина: пушчѣтину ГЉ, ручѣтине Св, коржѣтина ГЉ;

-ина: вучина Бр, Вучина Пе, мајчина Дур, обдѣчна Ми, потоцину Бр; тако и: Вучибабѣ Пе, али: наконѣ (в. Вук СР 405) Ја;

-ица: рѹчица ДБ К, рѹчицу Ја, рѹчице Бр;

-ић: вѹчѣћ Ја, сѣнчѣћ Вл;

-јак: вѹчјак К;

б) у Вег именица м.р.: дѹнѣче Бо, бѣже Ку, дрѹже ВБ;

в) у облицима пл. именица *око*, *ѹхо*: *оци* Ду Вл, *на оци* Кр, *ѹ оци* Ду ГЉ, *вѣдѣм очим* Тн, *очима* Бо Ра Вр, *ѹши* Ду Св Це, *ѹшима* Ка Ра.

Ни глаголи с основом на веларе у 3.л. пл. немају аналошко *ч*, *ж*, *ш*, него је стање као у књижевном језику:⁵⁷⁹ *довѣку* се Ку, *испѣку* Крч, *испѣку* се Крч, *обѣку* Об Зе, *одѣку* ГЉ.

243. Књижевни стандард за сибиларизоване форме је компликован из познатих разлога (аналошко враћање велара, туђице, семантика, природа сугласничких скупова).⁵⁸⁰ Судбина велара у ЈБ и СИХ је као у централно-штокавском окружењу,⁵⁸¹ тј. више је одступања у позицијама В(окал) + В(елар) + и и К(онсонант) + В + и него што допушта норма. Густина одступања је у бз. и ком. Исп.:

а) за В + В + и: у бѣшѣци Бо, владѣци Об, репѹблици ГЉ, у ријѣци Об, на рѹци Тн, по рѹци Ву, у рѹци ДБ Ум По, ѹ лијевѣј рѹци До, мећѣ се стѣци Кр Хр, задрѹци Б, ѹ задрѹци Б, ѹ онѣј књѣзи ГЉ, на нѣзи Ву, по снази Д, према: у прѣлики Тн, дѣе стѣки О, стѣки Д, у фѣбрици Ду, ѹ онѣј фѣбѣки Пе, ѹ нѣ хѹки Ра, на онѣј књѣги ГЉ, ѹ књѣги Хр До, ѹ онѣј књѣги ГЉ, у лѣги ДБ, у стрѹци Бр; тако и у звању ага: ага⁵⁸² Пе;

б) за К + В + и: у вѣјсци Кр Вл Об, на онѣј дѣсци Це, мајци Ум, прѣци Пе, према: о тѣј вѣјски Ум, у вѣјски Сп Вр, у јѣднѣј дѣски Зе, дѣктѣрки Пе, хѣвѣјки Вр, на крѹшки ГЉ, шѣрки (у књѣж језику: кѣри) Ле, кѣрки По, мајки Гл, у перѹманѣ Р, ѹ онѣј тѣрки Каши, хѣлики Јѹ, Цѣгѣјки Ку, као и стандардно: по лијѣски К, мајки ДБ Р, на плѣки Ја, ѹ тѣј плѣки ВБ, у сѹрутѣки Ка, Хѣмовићѣки Пе;

в) за устаљене облике плурала: вѹци Св Ар, дѹреци Б Д, ибѣрици Св, кѣтоулици К, кѣтулици К По, кѣнци Крч, мѣнци Мј Це Чу К, мѣнци Зе, мѣмѣци Тн Ум, мѣмѣцима Вр, обѣјци По, онѣјци Јѹ Ка Ар, онѣјци Ја Кр ГЉ Св Д Вр Бр По, хѣнѣјци (т. 226) Рн, нѣшѣци До, нѣтнѣци Гр, у сѣндуцима Хр, сѣстѣјци Кр, тѣзѣци Ар Бр По, хѣднѣјци До, хѣднѣјци До, чѣтнѣјци Кр Вл Об, ш чѣтнѣјци Б, чѣтѣјци Ку, шурѣјци (т. 215 под

⁵⁷⁹ В. код Стеван. ССХЈ I 125.

⁵⁸⁰ В. шире: Прав. 53-57; Пецо, *op. cit.*, 99-100; НЈ н. с. I, 39-41.

⁵⁸¹ Исп.: Пецо, *ibid.*; Јахнѣ, *op. cit.*, 291-293.

⁵⁸² В. Прав. 55.

Нпл придјева *једнак* само је *једнаки* Та Ја Ду До Каш Вр Бр а никакао *једнаци*.

Digitized by Google

246. Другог је постања *ђ* у *међа*, које стоји према чакавском *ј* у *меја*.⁵⁸⁶ У ЈБ и СИХ уз стално: *међа* Ву де Ду Јс Хр Зе Св Ар До Ти Ри Д Џе Лу Крч Бр По, *с међје* ГЉ, *на међу* ГЉ, има једанпут и: *меја* Л, што су донијели сточари из шћакавске Босне у Планину.

247. Облик (-)год има пет ликова:

а) *год*: *кад-гѡд* си *тѡј* Мј, *кад-гѡд* *заспѣм* Сп, *каке-гѡд* *ѡмѡш* Пе, *како-гѡд* ДБ ГЉ, *како-гѡд* ми *трѣба* Д, *колко-гѡд* Ву Ло ВБ ГЉ, *колко-гѡд* *ѡнеш* Мј, *колко-гѡд* *хѡнеш* К, *ко-гѡд* Ву, *ко-гѡд* *хѡне* Бр, *колико ѡ-гѡд ѡмѡ* Крч, *колко е-гѡд* Крч, *куд-гѡд* смо *прѡшли* Мп, *куд-гѡд* сам *нѡнишѡ* Л, *чѡм-год* *ѡнете* Ум, *шта-гѡд* *хѡнеш* Ум, *што-гѡд* ДБ, *што-гѡд* би *пѡтѡ* ДБ Гр, *што-гѡд* *знам* Ду;

б) *гот*: *какав-гѡт ѡнеш* Ле, *како-гѡт* ко *баѡа* Ја, *ђе-гѡт* *кѡмад ѡмѡ* Кр;

в) *го*: *доклѣ-гѡ* *Србијанац* Мп, *ђе-гѡ* сам *стѡо* Л, *како-гѡ* *бѡг ѡѡнѣ* Ву, *ђе-гѡ* *хѡнеш* Ра, *како-гѡ* *хѡнеш* Оѡ, *от кога-гѡ* *хѡнеш* Сп, *колко-гѡ* *хѡнеш* Зе Лу, *што-гѡ* *ти је ѡѡо* Јс;

г) *гођ*: *ђе-гѡђ ѡиш* Б, *како-е-гѡђ* ко *мѡѡ* Џе, *што-гѡђ* *бѡг ѡѡ* Ти;

д) *гоћ*: *ђе га гѡћ пѡставѡ* Тп, *куд-гѡћ* *нѡје мѡгѡ* Кр, *куд-гѡћ ѡнеш* Б, *што-е-гѡћ* *непокривѣно* Тп.

248. Прилози и приједлози губе -ѡ у сантхичју испред:

а) *плѡзива б, п, ѡ, т, г*:

ѡѡса бѡло ВБ;

пѡр прѣ пѡр Л, али: *наспрѡд пѡта* Бр;

испо-ѡрѡета Тп, *ѡ-ѡрѡета* ДБ Ду Об Р Д, *ѡ-ѡукѡтѡ* Об, *ѡ-ѡеѡ(т) ѡѡѡ* Ра, *ко-ѡрѡѡгѡ* ДБ, *испо-ѡрѡѡгѡ* Ле, *ка-ѡѡђѡ* О, *ка-ѡѡђу* Бе;

ѡ-тѡѡѡза Ле О, *ѡ-тѡѡа* Де О, *кѡ-те ѡѡѡ* пѡсѡ? Тп, *нѡка-тѡ* *зѡжѡлио* нѡсам Ву, *нѡка-ти* Мј, *ѡ-тѡгѡ* Гр Тп, *ѡ-тѡ* О, *пѡспрѣ тѡѡѡ* Б, *ѡѡса тѡкѡ* Ја;

ѡ-гѡѡѡи Је, *нѡку-га* нѡсу *пѡшѡтали* Рп;

б) *фркатива ж, ш, з, с, х*:

ѡ-жѡѡѡѡ Д, *ѡ-жѡтѡрѡѡѡ* Ар, *ѡ-жѡѡѡѡ* Вр;

испо-шѡѡѡ Мп, *ѡ-шѡѡѡ* Та, *ѡ-шѡѡѡѡ* Об;

ѡ-зѡѡѡѡ Мј, *ѡ-зѡѡѡѡѡ* Чу, *ку-знѡш* Вр;

ка-сам ѡ *вѡѡѡѡ* Гр, *ка-сам се ѡжѡѡѡ* Бр, *ка-сам чѡѡѡ* Кр, *ка-сам бѡѡа* У Бо, *ка-си нѡпѡѡѡѡ* Де, *ка-се ѡѡђѡ* Бе, *ка-се зѡѡѡѡѡ* О, *ка-се ѡѡѡ* Л, *ка-се кѡѡѡ* О, *ка-с-ѡтѡѡѡ* Ја, *ка-се ѡсѡѡѡ* Сп, *ка-спрѣти свѡѡѡѡ* Бр, *ка-се ѡзѡѡѡѡ* К, *ѡѡса-се прикѡѡѡѡ* Љу, *испо-сѡѡѡ* Кр, *испо-спѡѡѡѡ* К, *ко-свѡѡѡѡ* Ку, *ко-стѡкѡѡ* Џе, *кѡ-си пѡѡѡѡ*? Гл Ду, *ку-сам јѡ* *мѡѡѡѡѡ* Ар, *нѡ-сѡѡѡѡ*

⁵⁸⁶ За ареал и тумачење в.: Решетар, *op. cit.*, 136; Руж., *op. cit.*, 9; ГСКА LXXVII 77; Ившин *Посав. I* 13-14, 80; Броз. *Фојн*. 80-81; Вукович *Кр-леп*. 305, 308-310.

Digitized by Google

ЈБ и СИХ потврде: *сѣне* — *сѣнет* Ја, *тѣре* — *тѣрет* Ја, *нѧ шпоре* (исп. с истим значењем: *ѡѡјѧкер* Је, *спѡровѡз* Је) Ар, *опе* — *опет* — *јопе* — *јопет* (разни акценти, т. 181 и 206), *рѣгрѡ* Вл. Међутим, у бројном изразу *пет-шест* редукција *-т* у оба члана је обавезна: *пѣ-шѣс* Мј Бо Зе До Каш Сп, *пѣ-шѣ* мјесѣѡѡ Б, *пѣ-шѣс* Је, *пѣ-шѣс* Чу, *пѡ пѣ-шѣс* Ра; тако и код бројева *пет*, *девет*, *десет*, у сантхију, испред: (1) пловива б, п, г, к, д: *дѣвѣ брѧћѣ* Та; *педѣсѣ* (али и: *педѣсѣт*) *пѡстѡ* Та, *пѣ годѡнѧ* К, *дѣвѣ годѡнѧ* Ву, *дѣсѣ годѡнѧ* ДБ Ка, *педѣсѣ годѡнѧ* Хр, *шѣсѣ годѡнѧ* Та, *деведѣсѣ годѡнѧ* К, *пѣ дѧнѧ* ДБ, Р, *пѣ дѡнѧрѧ* Ја, ѡ *дѣвѣ дѧнѧ* Бо, *дѣсѣ-дѧнѣс* Ум, *педѣсѣ дѧрѡвѧ* По; *пѣ корѧкѧ* Ум, *пѣ кѡнѧ* Та, *дѣсѣ кѡлѧ* Та, *педѣсѣ кѡлѧ* Вл; (2) фрикатива с: *пѣ синѡвѧ* Бр, *пѣ срѧнѧ* Ја, *пѣ стѡтѡнѧ* Ву Бе Л, *пѣ стѡтѡн годѡнѧ* Вл, *пѡ пѣ стѡѡѧ* Лу, у *дѣвѣ сѧтѡ* Та, у *дѣвѣ сѧтѡ* Р, (али и: *дѣсѣт сѧтѡ* Хр).

Факултативно се губи *т* и у хидрониму *Ракитница*: *Рѧкѡнѧ* Лу, на *Рѧкѡнѧ* Ум, али: *Рѧкѡнѧ* Ум.⁵⁹⁰

Испада *т* у групи *тѡ*, послѣје редукције: *пѣѧ* (< *пѣтѡѧ*) Та.

За однос *ѡѣста* О : *тѣста* Ло в. т. 93.

252. О судбини консонантских група в. т. 271. Овдје наводим неке појединости којих тамо неће бити.

а) Испада *з*- у *знаш*: *нѧш*⁵⁹¹ О ДБ Вл; у одричној формѡ јѣданпут и: *нѣ ѧм* Ти.

б) За редуковано *н* у *грѡилѣ* (= *групно*) Л и *в* у *рѡѡѧѣ* Де не зна литература.

в) Криво се прѡмају туђѡце и у другѡм говорѡма: *ѣсплѡдѡѡрѧла* Об, *ѣсплѡдѡѡркѡм*⁵⁹² Це; *масѡѡрѡ* (= *маскираѡ*) Бр; *рѣнгѣл*⁵⁹³ Ум, *рѣнгѣлѣ* Пе; *рѡсѧк* (њѣм. *Rucksack*) Ву Дур Л ГЉ, у *онѡм рѡсѧку* ГЉ, у *рѡсѧкѣ* Оѡ.

г) Стандардни псеудојскавизам *подријѣтлѡ* (в. *Прав.* 561, 578; исп. и Вук *СР* 541), настаѡ контаминацијѡм префикса *под* са *по*, ѡма ослонац у говору сва три народа у ЈБ и СИХ. Исп.:

подријѣлѡ Та, *подријѣклѡ* Крч, *подријѣклѡ* Оѡ, *подријѣклѡм* Је; према: *пѡријѣклѡ* Ву К Каш, *пѡријѣклѡм* Ву Бе Д.

д) Турѡизам *бурѧзер* (Вук, ор. *cit.*, 51, тур. *birader*⁵⁹⁴ перс. *būrader*⁵⁹⁵) мањѣ губѡн етимолошко д у муслимана него што га чува у православних: *бурѧзер* Кр (С) Ум (М), *бурѧзѣр* ГЉ (М) Ар (М) Каш (М), *бурѧзѣра* Лу (М), *бурѧзѣру* Лу (М), *з бурѧзѣром* Це (С).

ђ) И овдје, као и у сусѣдним говорѡма,⁵⁹⁶ ѡз секвенѡе *-ртѡ-* у *мртѡѡѧ*

⁵⁹⁰ Исп. и Јахић, ор. *cit.*, 313-314.

⁵⁹¹ Овако и у ЈИБ (Јахић, ор. *cit.*, 309).

⁵⁹² Тако и у ИХ (Пеѡ, *ibid.*; исп. и Јахић, ор. *cit.*, 310).

⁵⁹³ Исп. Пеѡ, ор. *cit.*, 99.

⁵⁹⁴ Шкаљѡић *Турѡ*. 155; Пеѡ *Турѡизми* 36.

⁵⁹⁵ Скок *ЕР* I 239.

⁵⁹⁶ Пеѡ *ГИХ* 104; Јахић, ор. *cit.*, 311.

испада други сонант: *мртац* Бе, *мртаци* Та, *мртаџ* Та.

ж) Ако се занемари акценат, два пута је виша фреквенција дијалекатског: *пјешџ* Ло Кр Лу, *пјешџ* Та Вл Ум Крч, *пјешџ* Вл, од стандардног: *пјешкџ* Зе Д Це Ум, *пјешке* По.

з) Даљинском асимилацијом *з > ж* у: *жељезнџу* Об. Влада: *жељезнџар* К, *жељезнџу* Об, преко *Жељезнџу* По, *о(д) жељезо* Д, *жељезом* Св, *жељезнџ* К, *жељезнџ* Гл, у *жељезнџ радиони* Вл, *жељезнџ* Гл.

253. Идентификацији идиома ЈБ и СИХ помажу и потврде за појединачне консонантске алтернације условљене асимилационо-дисимилационим процесима, аналогичном или прилагођавањем туђица моделима сх. језика: *б ~ п*: *петџна* Гл, поред: *бетџн* (фр. *béton*) Ра, *бетџна* Гл; тако и: *пџк* (= *бик*) Је;

д ~ н: *на несџу стрџну* ГЉ;

д ~ т: *лимунџта* Оџ;

ђ ~ з: *мазидниџар* Ум;

ж ~ з: *здрџала* Л;

ж ~ ђ: *пџжегаче* (врста шљиве) Це, поред: *пџжегаче* Це;

к ~ г: *гарџџн* (фр. *garabine*) Оџ, из *гарубџина* Оџ, из *гараџинџ* (в.т. 113) Б, као и: *смџг* мј. *смџк* (в. Вук СР 718) Це, поред: *караџџн* ГЉ К;

н ~ л: *дџлум* (тур. *dönüm*) ГЉ, *дџлума* Об, *дџес дџлџма* Зе, *џетрџс дџлџма* Б, *дџлџма* Ја Мј Об Хр;

п ~ б: *брџм*: *Ожеџни се брџм тџби нџје дрџа*. Ри, *Мџслило се о нџроду брџм се бџрџа вџдџ*. Ти.

с ~ з: *тиџфус* (лат. *tyrhus*) Та Љу Мј, *тиџфуса* Каш, поред: *тиџфуз* Ле, *тиџфуза* Ле, *тиџфуџри* Каш;

с ~ џ: *рџџа* Оџ, Бр;

с ~ ш: *џстаџошмо* (аналогија) Вр Це Вр;

ћ ~ т: *вет* Ја У Кр Б Вл Мј Бо Зе Св Ти Це Чу Крч, *нџје у Заџреб вет* у *Бџдџрад* Ја, *нџје да нџће вет мџра* Кр, и *џн нџје мџгџ вет пџтоком* ГЉ, *Нџ знам, вет рџкнџ се тџкџ*. Ку, *Нџмам, вет џто*. Ти, *скупџта* Р, *џлет* Вл.

Декомпозицијом африкате *ћ*, и губљењем палатално-фрикативне компоненте остао је плезив. Појава диференцијалног дијалекатског значаја; имају је бз., ком. и сих. као и их.⁵⁹⁷

џ ~ з: у *маџаџину* (фр. *magasin*) Лу;

⁵⁹⁷ Пецо. ор. cit., 96. Исп. супротан процес у источнохерцеговском (Стеван. ИЦД 60) и дубровачком (Решетар Држић 148). Шурмин има *веш* мј. *вџ* у херцеговачком (Билешке 167).

ц ~ ч: *бѣчат* Мј, *бѣчати* Мј, *бѣчѣм* Вл, *бѣчѣ* Об, *бѣчѣ* Ле, *не бѣчѣ* До, *бѣчајѹ* Мј, *не бѣчајѹ* Об, *бѣчи* Ле Вл, *бѣчај* Мј, *збѣчѣи* Мј, *прѣбѣчѣи* Мј, *прѣбѣчѣ* Мј, поред: *бѣцаш* Оц, *бѣцѣи* Је До Це, *нѣ бѣцѣи* Ум, *бѣцајѹ* Оц, *бѣцај* Вл, *прѣбѣцѣи* До, *бѣцачѣ* До.

Промјена ц ~ ч диференцира бз. од осталих говора. Већина потврда је од православних и муслимана из Загорја, двије су из трновског краја, а једна из Бјелимпања.

ш ~ ђ: *пѣђѣвши* (аналогија на *пођем*) Гл.

Ову појаву је запазио и Вук у Ц. Гори (в. *Српске народне пословице*, Цетиње, 1836, 30; уп. и Д. Ђурић, *Вук Ст. Караџић и Црна Гора*, ЦАНУ 16, 20).

За к ~ ѻ (*преко* – *прео* – *про*) в.т. 179.

254. На одговарајућим мјестима овог рада (т. 205, 206, 208 под в, 210, 216 под б, 217 и 226) наведено је више јединица и случајева са секундарним консонантима. Тима додајем још неке који нису спецификум само ЈБ и СИХ.

а) Умеће се паразитско -Ѣ- у секвенци зр: *здрѣк* Ду, *здрѣка* Та. Ареал је широк. Сусједна Лепеница има *здрѣла*⁵⁹⁸ а ЈИБ *здрѣк*.⁵⁹⁹

б) Ново је и з у: *здогворѣмо се* Д, *здогворѣ се* Гл.

в) Сувишно к има словенска ријеч *Чѣскиња* Та и турцизам *нишан*: *били никишана* (тур. *nişan*) Тп.

Дисимилијацијом је, као у ниш. западне Босне,⁶⁰⁰ у групи *стр* предњонепчени оклузив замијењен задњонепчаним: *наскрѣдѣ* Вр. Овоме моделу прилагодила се и туђица *традиција*: *скрѣдиција* Вр.

г) Нејасно је откуда сувишно р у *отрѣи* Та и *спрѣзијо* Ло, ни какав је смисао стимологизирања у: *дрѣиј крмак* Ја.

д) У ниш. западне Босне забиљежено је: *сиграти*,⁶⁰¹ друге је природе с у: *Сѣриг* (мј. *Ириг*) Ја и *сѣздѣл* Љу из ЈБ.

18. РЕФЛЕКСИ ГРУПА *ST' (*SK'), *ZD' (*ZG')

255. Рефлекси група *stj, *skj, *zdj, *zgj и *sk, *zg + палатални вокал раздвајају бх. говоре на архаичне и млађе а јужнословенску језичку заједницу на запад и исток.⁶⁰² Брозовић је на рефлексима ових група (в.т. I, нап. 1) и другим дискриминантима⁶⁰³ ијешћ. пб. подигао на ранг

⁵⁹⁸ Пав. Леп. 376.

⁵⁹⁹ Јахић, ор. cit., 335. У трстеничком (Јовић *Трст.* 76) и у Левчу (Симић *Левач* 215) је *ждрѣка*.

⁶⁰⁰ В. код Пеца *И-шћа* I 252.

⁶⁰¹ Пецо, ibid.

⁶⁰² Ивић *Дијалект.* 16.

⁶⁰³ Броз. *Ијешћ.* 122-125.

дијалекта. Неодређену изгласу за *шћ, жћ* мј. *шт, жд* нетачно је конкретизовао Вуковић.⁶⁰⁴ "Teren između Treskavice, Bjelašnice i Jablanice"⁶⁰⁵ није сав шћакавски (1); шћакавизам у СИХ није муслимански инфилтрат новијег времена него супстрат који ни их. метанастизички таласи нису потрли у топонимима (2); ни новија Јахићева истраживања⁶⁰⁶ нису потврдила индикативне шћакавизме "oko Višegrada",⁶⁰⁷ а лексичких или аналошких фонетизама типа *ишће* (шћакавизам другог степена) има сва ЈБ и ИХ.⁶⁰⁸

Грађа коју доносим, класификована по идиомима и народима, на једној страни, потврђује основ дијалекатског диференцирања ЈБ и СИХ (в.т. 9) и изгласу *шћ, жћ* мј. *шт, жд* (в.т. 10 и карту бр. 5), а на другој, отклања очекиване непрецизности у тумачењу односа између ијешт. их. и ијешћ. иб. на прелазном комплексу.

256. Шћакавизам и ћакање у ЈБ иду заједно. Муслимани и католици су шћакавци а православни шћакавци и штакавци, тј. у првих **stj*, **skj*⁶⁰⁹ > *шћ (čh), жћ (žh)* а у других још и *шт, жд*. Варијанте *čh, žh* нису "ostat-tak iz vremena" када су биле раширеније,⁶¹⁰ нити су донесене "iz drugih krajeva",⁶¹¹ него су развијене асимилацијом као у *učeraj* (< *ustjeraј* > *učeraj* > *ишћерај*) ДБ и *з ђететом* Бо Ра. Рефлекса *и'ј* (огњиш'је)⁶¹² нема. Исп.:

1) за муслимане:

а) у коријену: *гүшћер* Ло, *гүшћерица* Ло, *клијешћа* Ло, *пашћица* Ло, *прѣгъриш* Ло, *прѣиш* Ло, *ушћан* Ло, *шћан* Бу Дур Љу Бе Ло Ка Гл Де, *испо(д) шћана* Ло, *шћанина* Бе, *шћене* Бу Дур Љу Бе Ка Де, *чћене* Дур, *шћенад* Бе Ло;

према: *клијешта* Гл, *са штáнов*⁴ма Гл, *штéнац* Гл, *штéта* Ло;

б) у суфиксу -иште: *годишће* Ло, *грабљиште* Дур Љу Ка, *грабљиште* Бе, *двориште* Ло Бе Ка, *улишта* Дур, *улишта* Бе, *уличћа* Ка, *пѣт улишта* *ћела* Љу Ка;

према: *грабљиште* Гл;

в) у итеративима и трпном придјеву гл. *пустити*, *намјестити*: *намјешћд* Де, *најмјешћд* Де, *пүшћат* Ло, *пүшћајү* Ло, *пүшћишћ* Љу, *пүшћи* Бе, *пүчћало* Ло, *пүшћил* Ка, *спүшћајү* Бе; тако н: *врүшћат* Ло, *ишћү* Ло;

⁶⁰⁴ Вуковић Бх. *типови* 23.

⁶⁰⁵ Вуковић, *ibid.*

⁶⁰⁶ Јахић, *op. cit.*, 286-290.

⁶⁰⁷ Вуковић, *ibid.* в. и Жена 49.

⁶⁰⁸ В. код Пеца ГИХ 91.

⁶⁰⁹ Скраћенице за групе, ради штедње.

⁶¹⁰ Брабец *Особине* 59.

⁶¹¹ Брабец, *ibid.*

⁶¹² Вуковић Бх. *типови* 23.

према: *испуштало* Гл, *пјустили* Бе, *спуштају* Бе, *унустї* се Гл;

г) у презенту гл. *бискати*: *бишћем* се Дур, *бишћ* се Дур;

2) за католике:

а) у коријену: *шћан* Та, *шћене* Та;

б) у суфиксу *-иште*: *грдбљишће* Та, *огњишће* Та;

в) у гл. именици: *кршћене* Та;

3) за православне:

а) у коријену: *шћан* О ДБ Ја, *шћене* О ДБ ВБ;

према: *гђуштер* Ле, *штан* У, *штене* У;

б) у суфиксу *-иште*: *грдбјишће* О, *грдбљишће* ВБ, *гддишће* ВБ, *гддишће* ВБ, *огњишће* Ја, *огњишће* Ја, *огњишћа* Ја, *огњишћа* Ја, *пред огњишом* Ја, *сјришће* ВБ, *улишћа* О;

према: *грдбљиште* Је, *гддиште* Ја, *кдсјиште* О, *огњиште* У, *огњишта* ДБ, *сјриште* ДБ, *улиште* Ја, *улишта* Ја ВБ, *уточјиште* ДБ;

в) у итеративима и трпном придјеву гл. *спустити*, *премастити*: *спушат* О, *прѣмдишћена* ДБ;

г) у презенту гл. *врискати*: *вришћи* се О.

У свих је *жћ* мј. *жд*: *звјжђењак* Ло, *мдјжђенї* О, *мдјжђанї* ДБ, *звјжђим* Ло, *звјжђи* Ло, *звјжђите* Ло.

Четири потврде са *-шт-* у муслимана (*клијѣшта*, са *штáповѣма*, *штéнац*, *грдбљиште*), забиљежне у Главогодињи надомак Сарајева, нису органске особине ове зоне. Исти значај имају стандардни инфилтрати: *испуштало*, *пјустили*, *спуштају*, *унустї се*), у којима није било подновљеног јотовања.

Пошто је неспорно да је ЈБ југозападно крило арханчног ијешћ. иб. говора, а да *шћ*, *жћ* има цео комплекс сјеверно од р. Бијеле и СИХ (в. карту бр. 5), нема више ни разлога за даље оспоравање погрешних претпоставки о штакавизму Сарајевског поља (в.т. 10 и нап. 14-17).

Православни се колебају, али су више асимлиовани шћакавци него аутентични штакавци (*шћ*, *жћ* : *шт*, *жд* = 2:1). Једино су Умчани у трновском крају чист штакавски клин на крајњем југу шћакавске зоне. У православних се још уз рефлекс *шћ* јавља асимлиована варијанта *ѣћ* и упрошћена *ѣ* (*шћ:ѣћ:ѣ* = 6:3:1). У муслимана, међутим, уз владајуће *шћ* чуће се ријекто само *ѣћ* (*шћ:ѣћ:ѣ* = 12:1:0).

257. Бз. и ком. (в. карту бр. 5) досљедно су штакавски као их.⁶¹³ Шурминово их. *шћ* мј. стимолошког **stj*, **skj* и **sk* + палатални вокал не

⁶¹³ Исп. Пецо, *ibid*.

вриједи за ово подручје.⁶¹⁴ Изузеци су само неколика лексичка инфилтрата из ијешћ. јб. у трновском крају, аналошки шћакавизми у типу *бискати*, те владајући, подновљени итеративни и трпни придјевни, од *пустити* и сл. Судбина групе у коријену и афиксу *-иште* иста је код обје вјере; једино се више колебају муслимани него православни код фреквентнијег, аналошког *шћ*.

1) У коријену је: *гддиште* Ле, *гђштѣр* Ле ГЛЈ Вл, *гуштѣрица* Вл, *клијѣшта* Ле Вл ГЛЈ, *кдиштица* Ле, *прѣгрш* Ле Вл ГЛЈ, *приш* Ле Вл ГЛЈ, *уштап* Вл Ле, *штѣп* Гр Ле Кр Б Мј Бо Је Ку Хр Зе Св Ар До Оц Ти Ра Ри Каш Д, једном и: *шѣп* Гр, *штѣне* Гр Ми Ле Кр Б Мј Бо Је Ку Хр Зе Ар Р До Ти Ра Ри Д, *о штѣнету* Ти, *штѣта* Вл, *штѣтѣ* Ле, *штѣту* Ле Ку, *штица* Вл ГЛЈ; тако и: *изостѣштина* Је, *нѣраштѣј* Бо, *обаѣјештѣвајач* Ми, *сирѣмаштина* Ми, у *сирѣмаштини* Је.

"Изузеци" из прелазне зоне (трновски крај) не изненађују: *шћп* Ми Ду, *шћне* Ду. Изузетак није ни *шћне* Каш, камо га је пренио један Муслиман од Бошњака са којима је радио по Иван-планини и Бјелашници.

2) У суфиксу *-иште* *шт* је досљедно: *гддиште* Ти, *гддиште* Вл Д, *гддиште* ГЛЈ Гр, *гддиште* Вл Пе Ми Ле, *гдбљиште* Гр Пе Ду Мј Је, *гдбљиште* Гр О, *гдбиште* Ле, *двдриште* Оц, *дѣралиште* Ду, *кдиште* Хр, *дгњиште* Ле, *дгњиште* Б Ти, *дгњиште* Мј Ку, *пддалиште* Ти, *прѣгрш* ГЛЈ, *сѣриште* Ку, *скѣпште* Ле, *шѣничште* Вл, *улиште* Р Оц Пе Вл, *улишта* Гр Ми Ра Д, *улишта* Гр, *улиштѣ* Хр Зе До Ти Ри Каш, *пѣт улиштѣ чѣлѣ* Ку Св Ар; тако и у топонимима: у *Племѣште* ГЛЈ, у *Срботѣшту* Кр.

3) У облицима конјугације, међутим, осваја *ѣћ* (*ѣћ*, *ѣ*) над *шт* с разликама у фреквенцији по вјерама и типовима *пустити* — *бискати* (*шћ:шт* = 1,58:1; у муслимана 3,57:1, у православних 1:5). Православни немају *шћ* у типу *пустити* а ни муслимани *шт* у типу *бискати*. Рефлекс *шћ* је граматичке природе; лексички шћакавизми нису се ни доведе пробиили а камоли до црногорске Херцеговине.⁶¹⁵

а) Подновљеним јотовањем или аналогнијом може се објаснити *шч* (*ѣћ*, *ѣ*) у итеративима и трпном гл. придјеву.⁶¹⁶ Исп.:

у муслимана: *нѣмјѣшћѣ* Гр, *нѣпушћѣ* Ра, *нѣпушћѣн* Је, *нѣпушћѣна* Је, *дѣпнушћѣ се* Ра, *дѣпнушћѣли* Ку, *пѣшћат* ГЛЈ, *пѣпушћѣ* Мј, *пѣћѣ* Је, *пѣпушћѣ* ГЛЈ, *пѣшћат* Мј, *пѣшћѣм* Ду, *пѣшћѣ* Ра, *пѣшћѣ* Ра, *пѣшћѣшѣ* Ра, *пѣћѣ* Зе, *пѣћѣ* До, *смѣјѣћѣ* Ар, *спѣћѣм* До, *спѣшћѣ* Ку, *спѣшћѣ* ГЛЈ, *спѣшћѣ се* ГЛЈ, *спѣшћѣ* Ду, *спѣшћѣ се* Св; тако и: *с опроѣћѣњем* Ку, *пѣћѣница* Зе;

према: *пѣштѣ* Зе, *пѣштѣ* ГЛЈ, *нѣ пѣштѣ* Хр, *пѣшћѣли* ГЛЈ, као и: *пѣшти* До, *спѣштио* ГЛЈ;

⁶¹⁴ Шурмин *Билешке* 167.

⁶¹⁵ Вушовић *ДНХ* 34.

⁶¹⁶ Јф IV 22-24; Пецо *ГНХ* 91-92, *Н-шћѣ* I 137.

у православних само: *препуштат* Об, *прѣпуштѣи* Об, *пѣштају* Ле Вл, *пѣшти* Б, *спѣштѣ* Ле, *спѣштули* Бо, као и: *искористѣвали* Об, *отпустѣ* Пе, *пѣштули* Об.

б) Према *плѣскати* — *плѣскам* и *плѣскати* — *плѣшћем*⁶¹⁷ тип искати (1) искочио је из V (Стевановићеве) врсте код муслимана: *ѣшћѣ* Гр, *хршћѣ* Гр а (2) код православних задржао обје промјене: *ѣштѣ* Об, *ѣштѣ* Ле Вл, *зѣштѣ* Об — *ѣшћѣм* Ле, *ѣшћѣ* Ле. У обје конфесије је: *врѣштат* Ле Вл ГЛЈ.

4) Свуда и у свих је *жд*: *дѣждѣњак* (у православних још и: *кѣшавца* Вл) ГЛЈ, *дѣждѣвѣњак* Ле Вл, *мождѣнци* (исп. Вук СР 415) Б; тако и: *зѣждат* Ле, *зѣждѣм* Ле ГЛЈ Вл, *зѣждѣ* Ле ГЛЈ Вл, *зѣждали* Ле ГЛЈ Вл.

258. СИХ (р. Ракитница, Тршаница, пл. Бјелашница; в. карту бр. 5) је шћакавско-штакавска зона. Православни су више штакавци, муслимани и католици више шћакавци, а ћакања нема ни једна вјера. Прилике у СИХ за дијалектологију могу бити вриједне из најмање три разлога јер показују: (1) да изоглоса *шћ* мј. *шт* на југу иде дубље од билѣ Врнице и Битовиње (т. 9, нап. 17); (2) да околица Трескавице није шћакавска (в.т. 255 и нап. 605); (3) да сви Муслимани шћакавци немају *ћ* мј. ч. Да је овдје шћакавизам супстрат предтурског доба,⁶¹⁸ доказ је секвенца *шћ* и у топонимима, и у коријену, и у суфиксу *-иште*. Интерференцијом говорних особина изгнаних патарена (в.т. 17 и 27) и динарских дошљака СИХ је постала шћакавско-штакавски комплекс, гдје се уз владајуће *шћ* може факултативно чути и *шт*. Све ово потврђује грађа. Исп.:

1) за муслимане:

а) у коријену: *гѣшћерица* Чу, *шћѣн* Вр Чу Ум Л Бр, *шћѣном* Бр, *шћѣнове* Ум, *шћѣнове* Ум, *шћѣне* (= *нас*) Вр Чу Лу Ум Л Бр, *шћѣнче* Бр, *шћѣнѣд* Бр;

према: *штѣне* (= младунче) Вр Чу Л;

б) у суфиксу *-иште*: *гѣдишће* Чу, *гѣдѣшће* Сп, *гѣдѣшће* Вр, *гѣрбѣшће* Чу, *дѣдришће* Чу, *ѣгалишће* Чу Вр Ум, *ѣгалишће* Лу, *дѣгѣшће* Чу, *са сѣришћом* Вр, *са сѣришћом* Вр, *ѣлишће* Вр Чу, *ѣлишћѣ* Сп, *пѣт ѣлишћѣ чѣла* Бр, *ѣлишћѣ* Вр; тако и у топониму: *Рѣпѣшћѣ* Ум;

према: *гѣдѣшће* Сп, *гѣрбѣшће* Л, *ѣгалишће* Л, *клијѣшта* Чу, *прѣгѣш* Чу, *прѣш* Чу, *штѣта* Чу;

в) у конјугацији: *врѣшћат* Чу, *врѣшћѣд* Вр, *ѣшћѣш* Лу, *ѣшћѣ* Лу, *ѣшћу* Чу;

⁶¹⁷ Пецо ГИХ 91.

⁶¹⁸ О судбини група **stj*, **skj* на јужнословенском тлу в. још: Белић ГД 13; А. Белић, *Прилози историји словенских језика*, ЈФ IV, 21-22; Белић *Значај* 69-75; Бошк. Уп. грам. 84-85; Пецо *Н-шћа* I 163-186.

n̥uʃh̥am Чу, *n̥ɔnuʃh̥ā* Л, *n̥uʃh̥ām* Чу, *n̥uʃh̥āmo* Вр, *n̥uʃh̥aj̥u* Чу, *n̥uʃh̥ē* Бр, *n̥uʃh̥ā* Бр, *n̥uʃh̥i* Бр, *n̥uʃh̥i me* Бр, *n̥uʃh̥āla* Лу, *n̥uʃh̥en* Чу, *sp̥uʃam* Чу, *sp̥uʃh̥o* Бр, *sp̥uʃh̥o* Бр, *ʔnuʃh̥ash̥ē* Вр; према овима и: *ɔproʃh̥āj* – *ɔproʃh̥āj* Вр;

према: *n̥uʃiten* Чу; *n̥uʃtio ga* Бр; *ɔprostāj* Вр.

2) за православне:

а) у коријену: *ʃh̥ān* Крч, *ʃh̥ēne* Це Крч;

према: *ʃtān* Це, *ʃt̥ilo* (= држалица од какве алатке, нпр. од мо-тике) Крч;

б) у суфиксу -иште: *g̥ɔɔ̆iʃhe* Крч;

према: *ɔğ̥iʃite* Це, *ɔğ̥iʃite* Це, *ɔ̆iʃite* Це;

в) у конјугацији: *ʔsh̥u* Крч; *n̥uʃh̥ām* Це, *n̥uʃh̥ām* Це, *n̥uʃh̥ā* Крч, *n̥uʃh̥ē* Крч, *sp̥uʃh̥i* Це;

према: *n̥uʃt̥ilo* Крч;

3) за католике:

а) у коријену: *ʃh̥ān* По К, *ʃh̥ān* К, *ʃh̥ēne* По К, *ʃh̥ēneta* По;

према: *ʃtān* По;

б) у суфиксу -иште: *g̥r̥ɔb̆iʃhe* По, *k̆ɔɔ̆iʃhe* К, *ʔl̆iʃh̥ā* По;

према: *ɔğ̥iʃita* К;

в) у конјугацији: *ʔsh̥ē* К; *n̥uʃh̥ē* По.

Индикације за *ʃh̥* нису поуздане пошто су ограничене на двије-три јединице. Ипак је јасно да преовлађује *ʃh̥*: *ɔiʃh̥ev̆n̆j̆ak* Чу, *m̆ɔʃh̥an̆i* Вр Чу Ум, *m̆ɔʃh̥an̆i* Лу; *z̆viʃh̥j̆m* Чу, *z̆viʃh̥j̆* Чу, *z̆viʃh̥ite* Чу, *z̆viʃh̥ali* Чу (све М). Имам по једанпут и: *m̆ɔʃh̥an̆i* Л (М) и Крч (С).

259. Секвенца *ʃh̥* није увијек исте природе ни постања.

а) У деноминалу *ɔr̆x̆tati* (од *ɔr̆x̆at*, прасл. *dr̆x̆ğy̆t*) чује се само *ʃh̥* (*ʃh̥*): *ɔr̆ʃh̥ēm* Зе, *ɔr̆ʃh̥ē* Ми, *ɔr̆ʃh̥u* (в.т. 240 под г).

б) Асимилационо-дисимилационим промјенама стабилизовано је *ʃh̥* (*ʃh̥*) (< *x̆h̆* < *k̆h̆*)⁶¹⁹ у апелативу *k̆hi* (прасл. **d̆x̆kti*, стел. *ɔ̆ʃh̥iti*): *ʃh̥ēr* Л Кр Вл Зе, *ʃh̥ēr* Ар (в. остале потврде у т. 240 под г).

в) Промјене у групи *x̆t̆* (*x̆* ~ *s̆*, јекавско јотовање, асимилација), ако се врше (в. т. 75, 79, 223 и карту бр. 7), производе *ʃhe* – (*ʃhe*-) диференцијалног теренског и националног значаја: *n̆ē ʃh̆ek* Кр, *ʃh̆ēde* Ле, *ʃh̆āɔ̆iʃj̆əu* ГЉ, *ʃh̆āɔ̆iʃj̆əu* Лу, *ʃh̆ēla* (в. остале потврде у т. 79). Исти значај има *ʃh̆* у: *ʔʃh̆erāj* Ми, *r̆ɔʃh̆erali* Бо, *ʃh̆ēniʃe* Бр, *ʃh̆ēn̆ān* ГЉ.

г) Секвенца *ʃh̆* < *st̆j̆* у: *ğʔsh̆ā* До Ри, *ʔʃh̆u* Л, *ğʔsh̆u* ГЉ – позната је и другим штокавским говорима. Ширег ареала су и: *ʃh̆ān̆i*

⁶¹⁹ В. код Белића *Фонет.* 116; исп. и Скок *ЕР II* 71.

тѣј (стѣј) > ђ: браћа ВБ Ми Вл Крч, браће Ло Ка Ду Кр Мј, међу браћу Крч, пољубраћа Кр, лишће Је, телећу (свуда).

262. Гдје *сје* (< *ѣ*) > *се* (т. 81), ту је их⁶²¹ *ѣ*, у православних свуда, у муслимана само у бз., ком. и сих. у *сјутра*. Исп.:

сјутра ДБ Пе Вл Мј Св Р Ум, *сјутре* Пе Ра Д Лу, *сјутру* Бо, *сјутри* Пе, *сјутридан* Пе, *сјутрадан* ГЉ, *сјутридан* Вл Зе, *прѣсјутра* ДБ, *прѣсјутре* Д;

према: *сјутра* Ми ГЉ Крч, *сјутридан* Ло Ка, *сјутридан* По, као и: *сјјутра* О Ја, *сјјутридан* Об.

Муслимани у ЈБ имају само: *сјутра* Ву Љу Бе, *сјутридан* Ка, *прјсјутра* Љу, *прѣсјутридан* Ло Ка, *прѣсјутра* Ка.

Међутим, нигдје се не чује *ѣ* у *изјутра* Дур Та ВБ Гр Де Ду До Ти Сп Лу. Вјероватно је *изјутра* ДБ Ја (исп. прасл. **utro* и **ustro*) архаизам (в. т. 204).

263. Исте су судбине групе *-сј-*, *-зј-* (< *сѣј*, *зѣј*) као *сје* (< *сѣ*). Исп.:

наѣ Ри, *наѣу* длаку Кр; *кѣју* Крч, *кѣје* Вр, *кѣје* Пе;

према: *кѣју* Вр, *кѣје* Пе.

264. Посебни су случајеви новог јотовања у композима са *ићи* (< *ити*).

У инфинитиву је јотовање досљедно спроведено (*тј > т' > ђ*): *дођ* Ву, *нађ* Та (в. још 29 + 8 потврда у т. 141 под а). У ијешћ. иб. обично је: *дојдем* поред *дојем*;⁶²² тако је и у икавским говорима око Лашве, Врбаса, Раме и Неретве: *дојдем*, *најдем*, поред: *доје*, *наје*,⁶²³ а у ишћ. западне Босне: *дојдем* и *доје*, али: *доћи* / *доћ*.⁶²⁴

1) ЈБ и СИХ овом особином међу нарјечјима штокавског дијалекта чине индивидуалност⁶²⁵ из два разлога: (1) секвенце *-јд-* нема него је само *-ј-*; (2) ова је особина одређена вјером, тј. имају је као риједак архаизам само муслимани у ЈБ а католици и у ЈБ и у СИХ. Исп.:

а) у муслимана у ЈБ (*-ј-:-ђ=1:6*) *пође* Ву, *пође* Ву, *сјују* Ло;

према: *дођем* Ву Де, *дођеш* Ло Ка, *дође* Ву Љу Ло Гл, *дође се* Бе, *дођемо* Ка, *дођу* Бе, не *дође* Ву, *изјуђем* Ло, *нађем* Ло, *пођем* Ву, *сјуђем* Ло, *сјују* Ло;

б) у католика у ЈБ (*-ј-:-ђ=5:0*): *дође*, *дооше*, *доје*, *дои*, *наји* Та;

в) у католика у СИХ (*-ј-:-ђ=6:1*): *дојете*, *доју*, *изаје*, *сјујете*, *саје* (Х 2) К;

⁶²¹ В. код Пеца ГИХ 63 и тамо наведену литературу.

⁶²² Броз. Ијешћ 138.

⁶²³ Руж. ИГЗБ 42-43.

⁶²⁴ Пецо II-шћа I 158.

⁶²⁵ Не могу се смјестити ни у једну Окукину класификацију (в. Окука ГР 66).

Каш, ѓс поља ДБ, ис пѣшкѣ До Це, ис тѣ крајѣва ДБ, ѓс торбѣ Бо, ѓс
Трнова Ле, ѓс Тушилѣ Ум, ис ѓасѣ ДБ, ис фабрикѣ ДБ, ис Фочѣ ДБ ВБ,
ѓс Фочѣ Бо, ѓс халѣнѣ Зе, ис Хѣрцеговинѣ Д, ис Хрѣсницѣ ГЛѣ, ѓс Црнѣ
Горѣ У Вр К, ис Црнѣ Горѣ Б, испѣт камена ДБ, испѣт крајѣ Це Вр,
испрѣт кућѣ ДБ Бо, кот кадѣцѣ До Ти, кот Кѣева Вл, кот кућѣ Ка Вл Мј
Св До Ти Ра Д, кот пѣпа Кр, кот прѣтра Ти, кот Прѣзора К, кот Фочѣ
Об, крос кљѣчанцу Лју, крос крпу Гр, крос пѣлѣ Вл, крос прѣзор Т Д, крос
трѣ дѣна Р, нис кѣчму Ло, нис коља Бо, ѣт камена Је, ѣт Канловѣка
Вл, ѣт козѣ Ар, ѣт кожѣ Ри, ѣт кострѣти Об, ѣт краја Об, ѣт кућѣ До,
ѣт плѣтна Ти, ѣт Фочѣ Оц, пѣт камѣн Св, пот кѣсѣк Ву, пот кољѣна К,
пот кожу ГЛѣ, пѣт пазухѣ Мј, пѣт пазухѣ Чу, пѣт Плѣчу Ду, пот пѣтом
Каш, пот пѣшкама Вл, пѣт хамбѣром Ти, прѣт кадѣу Гр, прѣт колибу
Л, прѣт кућу Вл Зе Бр, прѣт кућѣм Ти, прѣт свѣкром Ја, прѣт цара Ку,
з батѣријѣм К, з бѣшикѣ Ду, з Борѣја Ку, з бурѣздерѣм Це, з Гѣјѣѣм По,
з глѣвѣ Каш, з глѣведѣма Вр, з Граднѣ Ум, з грѣба ГЛѣ, з дѣјѣѣм Ми, кат
смо врѣли Ло, кат су крѣнѣли Каш, кат кѣпѣмо ДБ, кат процѣурѣ ДБ, кат
се рѣѣѣ До, кат се ѣѣѣѣ Лју, вѣшѣ се поѣѣпѣло нек се покѣѣло Бѣ.

Спорадична и готово безначајна одступања имају:

а) јединице о којима се у свијести чува представа или о редукованом вокалу или о дијеловима сложенце: *двадсѣт* Ву Та ВЕ Ја Св, *двадс* Р, *дѣhte* Пе; *цѣмѣтбаша* Чу, *одсѣли* Мј; *викендце* и сл. (в. т. 138);

б) везе ријечи у којих би безвучни с краја прве требало да се прилагоди звучном на почетку друге: *да бог сачува Је, из Кѹјева Ду, код комшије Ар, код хѹје Хр, од кѹје Вр, од свѹју(х) Бе, пред прѹљеће Ле;*

в) афектиране синтагме: *pēt gōdīnā* У.

267. За исту слику асимилација по мјесту творбе карактеристичне су реализације типа:

брезјебица Лу, љжљуби Гл, љжљуби мо Крч, љжљубе се Лс, ражљева
(в.т. 85) Д О Ја, ражљутио се Ка;

блѣжнѹ Гл;

у пошлѣтку Крч, на Шлѣмѣна Ду, прѣ(ма) Шлѣмѣнима Ду, пош-
ленѣта Зе, пошлѣдѣѣ Ра, пошлѣ (са: пѣтлѣ < po toľe⁶³⁰ Дур Бѣ Гр Вл
Зе Ум К, нѣјпотлѣ Пе, нѣјпотлѣ Кр Ра) О Ка Ја Гр Ле Ду Кр Б Бо К,
пошлѣн Ти:

бѣж нѣ Ву, бѣж нѣговѣ Гр; ѡж Лѹтѣ Св, ѡж Лѹтѣ Св, ѡж нѣвѣ До,
ѡж цѣпа Ка, ѡж цѣпа Вл, ѡж нѣга Ку, ѡж нѣ Де, ѡж нѣа Ло; ѡж нѣву
Је, ѡж нѣве Ја, ѡж нѣга ДБ, ѡж нѣа Ло, ѡж нѣа Хр; ж нѣвѣокоѡ (т. 80)
Це, ж нѣтетом Ум, ш нѣдма Бо, ш нѣдима Вр Бр, ш нѣвѣ О, ш чѣоком
Ду, ш чѣоком Је, ш чѣоком Бо Бр, ш нѣме Ву Дур ВБ Гр Л Ле Ду Кр Вл
ГЛ Ку Ар Ра Рн Каш Д Це Чу, ш нѣм Ву ДБ Лѹ Де Зе Р Сп Це Ум Крч

630 В. код Георг. *ЛП* 136.

у стандардном лику: у *рѣзѣрѣу* Та Вл Бо До Бр. У ИХ је: *лѣзѣрѣа*.⁶³⁵

Даље, појединачне реализације аутоматских закона асимилације и дисимилације виде се у опису консонантских група.

21. СУДБИНА КОНСОНАНТСКИХ ГРУПА

271. У инвентару консонантских група владају испадања и супституције,⁶³⁶ а у томе се огледа прелазни карактер идиома на некомпактном бх. комплексу. Принципе дистрибуције са ограничењима илуструјем карактеристичним групама:

- бн-/вн-** Фреквентније је: *збница* Ар Крч, *збница* Ра, него: *звница* Кр, али у бз. ком. и сих. је, као у их.⁶³⁷ *џвнџ* Кр Је До Ри Це Вр.
- бз-** Од *бзова* (у Вука *зџа*; СР 222) имам Гсг: *џџа* Је.
- вљ-** Дискриминанта. У ЈБ се упрошћава, другдје остаје. Исп.: *настаља* ДБ, *остаљала* Бе, *поправна* (= *поправљена*) Јо, *стаљала* Јбу, са: *Врховљани* Ду, *дџивљј* Де, *збављј* Ву, *збрављено* Ка, *заглављујем* Де, *заставља* Пе, *набављају* Ар, *настављају* Бе, *оставља* Св Ти Вр, *остављамо* Хр, *поздравља* се Сп, *постављати* Крч, *поставља* Крч, *постављају* Оц Крч, *постављај* О, *постављало* О, *стављаш* Д, *ставља* ДБ Б, *стављај* ДБ, *стављали* Кр, *уоставља* Св.
- вн-** Типична штокавска особина⁶³⁸ **-вн-** > **-вњ-** није захватила ове говоре. Свуда је: *борџница* Ву, *равно* Јбу ГЛЈ Сп К, *звнут* Бе ДБ Ја Вл Је До Каш Це Ум По, *џџвно* Ву Ми Кр Зе Д Це Крч. За лик *боровнаком* в.т. 216 под б.
- вњ-** И секвенца **-вњ-** је стабилна. Говори се: *главња* Ви Ку Д, *главња* ДБ Гл Б Сп; *равњат* (свуда); *равњаш* Ми Мј Оц Вр Бр. Дисимилациону замјену **-вњ-** са **-вљ-** има једино: *кривљава* (т. 216 под б).
- гд-/гд-** Секвенца блажег диференцијалног значаја: у јб. претежно се чува у облицима **(-)гдџ**; у бз., ком. и сих. претежно се упрошћава (в. потврде у т. 80, 94, 98 и 247). Међутим, само је: *џуља* (свуда).
- гл-/гл-** Не мијења се као у косовско-ресавском⁶³⁹ него је свуда: *глогине* Ву ДБ Де Кр Ри Чу, *пџгла* ДБ Ло Ку Сп Бр, *гљу*

⁶³⁵ В. код Пеца, *ibid.*, и тамо наведену литературу.

⁶³⁶ В. шире о овој проблему код П. Ивића, *Развој принципа дистрибуције фонема у српскохрватском језику*, КнЈ 2, Београд, 1968, 13-32.

⁶³⁷ Пецо, *op. cit.*, 95.

⁶³⁸ В. шире Павловић – Стаменковић, *Консонантске секвенце у штокавском дијалекту*, Прилози проучавању језика IV, 75-77. Има је и Левач (Симић *Левач* 182).

⁶³⁹ Исп.: Алекс. – Вуком. Жула 301; Симић, *op. cit.*, 181; Јовић *Трст.* 76.

- Кр.
- зм- Свуда је -зм-, а у бз., ком. и сих. још и м у односу 2:1. Исп.: *бѡме* Ву Љу Пе Ми Ле Ду Кр До Ри Це, *бѡме* Гр Ми Св, *бѡме* До К.⁶⁴⁰
- гн-/гн-⁶⁴⁰ *бѡгно* (= кривина) Гр, *гндј* (свуда), *гнијѣздо* Ло Вл ГЉ Ле (у Чу: *лѡга*⁶⁴¹), *нагнойм* Мј, *нагнојѡ хї* Хр, али: *гњилавица* Ар, *гњида* (свуда); једном и: *гнѣздо* Ле.
- гњ- Редовно се упрошћава: *јѡње* ДБ Љу Ле Вл Ар, од *јѡњета* Ми, *јѡњит се* Чу. Усамљено *јѡње* је имитација стандарда.
- дл-/дл- Секвенца се не разбија⁶⁴² а упрошћава се само у јединици *длијето*: *длѡка* — *длѡн* (свуда), *длијето* Хр, *одлѣтї*, али: *лијето* Ар.
- дм-/дм- Са владајућим: *ѡдмѡ* — *ѡдмѡ* (свуда) у јб. и бз. чује се и: *ѡмѡ* — *ѡмѡ* (в. потврде у т. 221). Редовно је: *ѡдмичу* — *ѡдмићу*, али: *Мѡтар* ВБ Вл Бо Це Вр.
- ѡсј- Према књи. *предсједник* увијек је: *прѣсједник* (т. 75) или *прѣседник* (т. 81) — *прѣсенїк* Ти. Мј. *одсутни* забиљежио сам: *ѡсутї* Св.
- ѡск- Нема африкатизације; устаљене су редукције у типу: *ѡрскѡ* Ло, *ѡјскї* (= ѡудски) Мј, *приграскѡ* Ум, *сѡска* — *сѡска* Ка.
- ѡств- *ѡсущество* (у Ти и: *ѡрлѡн*) Мј Бо Ти, *ѡсущества* Ти, *руководство* Б, *срѡства* Об, *срѡству* Хр, по *срѡству* Ву.
- ѡѡ-/ѡѡ- Не шири се *ѡ* на штету *ж* као у другим говорима.⁶⁴³ Фреквентније је: *ѡрм* Ле ГЉ — *ѡрм* Вл Ло него: *ѡѡуѡ* Чу, *ѡѡуѡна* ГЉ. Тако и: *ѡѡѡѡѡју се* Ка.
- зв-/зв- Чува се у коријену *зѡн-/зѡн-*: *зѡно* Вр, *зѡна* ГЉ, *зѡна* Та Вл, *зѡнару* Пе Кр; *зѡнице* Гр; тако у: *зѡјѣрка* Л, *зѡвод* Л, *дозѡдла* Гл, *зѡизнѡ* (исп. и примјере у т. 256-258) Сп, као и *ѡ'ѡѡѡ* — *ѡѡѡѡ* (т. 234) према *ѡѡѡѡ* Оц.
- зг- *згѡѡ* Вр.
- зѡ- Чувају је све три вјере у сва четири идиома: *ѡрѡѡѡм* Пе, *ѡѡѡѡѡѡ* К, *зѡѡѡѡѡ* Ти, *зѡѡѡѡѡ* Кр Крч, *Мѡѡѡѡѡ* (презиме, према тур. *ѡѡѡѡѡ* = *ѡѡѡѡѡ*) Гр, *ѡѡѡѡѡѡ* (= *ѡѡѡѡѡѡ*) Гр, *ѡѡѡѡѡѡ* Зе, *ѡѡѡѡѡѡ* Це, *зѡѡѡѡѡ се* (нпр. *ѡѡѡѡѡѡ*) Б, *ѡѡѡѡѡѡ* (< *ѡѡѡѡѡѡ*) Ле Лу, *ѡѡѡѡѡѡ* Љу Мј ГЉ Је Бо Св Ку Ти Каш Це Вр, *ѡѡѡѡѡѡ* Л Вл Мј Зе Сп Чу.

⁶⁴⁰ О промјени *гн* > *гњ* в. Белић *Фонет.* 133.

⁶⁴¹ В. Upitnik за ispitivanje bh. govora, knj. 36, str. 102.

⁶⁴² Јовић, *ор. cit.*, 70; Рем. ЦШ 184.

⁶⁴³ В.: Вуковић *П.-Др.* 141; Петр. ГЕК 69; Пецо — Мил. *Ресава* 284; Симић, *ор. cit.*, 176; М. Ник. *Гороб.* 664.

- здр-/здр-** Стабилан скуп. Поред примјера у т. 213 д, исп. и ове: *здрѣла* До, *здрѣлом* У, *здрѣлем* Ку, у *здрѣљу* Крч, у *здрѣљу* ДБ, *здрѣв* Ву Ле, *здрѣвије* Вр, *здрѣствен* Вр, *поздрављање* Крч.
- јџ-** Муслимани га чувају: *мејџан* (тур. *meudan*) Ву Ри Чу; у православних су алтернативне форме: *мегџан* ДБ Вл и *мејџан* О Це.
- зј-** Глагол *узјахати* има алтернативне форме: *уђџат* Д, *уђџа* Лу, *уђџаши* Вр, *уђџао* Св, и: *узјашеш* Р, *узјаше* Вл Об Оц Вр, *узјаши* Вл ГЉ, *узјахџ* Чу. Спорно је *ђ*⁶⁴⁴
- За стање у изведеницама од *џД-* (*џзли* — *џзјели*) в.т. 82 и 240.
- Прилог *изјутра* јавља се само у стандардном или редукованом лику (т. 241 и 262).
- зљ-** За три фонетске варијације (*џжљуби* — *џзљуби* — *џзљуби*) в. т. 241 д и 267.
- зм-/зм-** *змџја* Вр, *џзмџм* — *џами* (свуда).
- зн-/зн-** Испада фрикатив (т. 252 под а) или остаје у: *знџш* Ми Вл Вр. Усамљен је асимилациони лик *жџљезџицу* према сталном *жџљезџицу* и сл. (в.т. 252 под з).
- јк-** Међу 33 потврде са очуваном секвенцом у апелативу *дјевојка*: *дјџџџка* — *дјџџџка* (т. 75), *ђџџџка* — *ђџџџка* (т. 80, 1 в и 26), нашла се само једна са упрошћеном: *ђџџџка* (т. 80, 1 в).
- јм-** *кајмак* — *кајмака* Це Вр, али у СИХ и: *камак* Це.
- кџ-** *џкака* У, *џкакџ* Л, *кака* Гр, *кака-е?* Гр У, *нџкаки* Б, *нџкака* Св, *нџкакије* Ку, *нџкаке* Ле, са књижевним: *нџкакџе* Ву.
- кн-/кн-** Чува се у: *кнџз* Дур, *сукно* Об, од *сукна* Це, *о(д) сукна* (т. 258 б); тако и у турцизмима: *текнаџ* (тур. *tekne*) О, *хџкнџм* Пе, *кнџју* Зе.
- књ-/књ-** Према Вуковом (СР 748) и стандардном (Пров. 724) *сукња* По, овдје је: *сукна*⁶⁴⁵ Ри Це, *сукну* Об, *сукне* Ја.
- Секвенца варира и у лексеми *књига*. Исп.: у *онџ књџзи* ГЉ, према: у *онџ књџи* ГЉ, на *онџ књџи* ГЉ.
- Дисимилацијом -књ- > -тњ-: *кутњавина* (ријетко) Ву, али: *кукњаџе* (најчешће) Бе.

⁶⁴⁴ В. нпр.: Пецо ГИХ 64; Вушовић ДИХ 17; Вуковић, ор. cit., 46; Ђуровић Приб. 305, нап. 144.

⁶⁴⁵ Сукња < сукн + џа (в. Скок ЕР III 359).

- кс*- Упрошћава се у романизмима: *исплоддѣркѣм* (т. 162 б) *Џе*, *исплодѣрала* *Та*, *есплодѣрала*; остаје у турцизмима: *бѣксѣ* (тур. *baht-siz*) *Об*, *бѣксузе* *Ку*, *ѣксером* (тур. *ekser*⁶⁴⁶) *У*, *ѣксерѣ* *Бе*; тако и у германизму: *ѣѣксѣриѣр* *Ло*.
- кт*- Свуда је постојана. Исп.: а) у домаћим ријечима: *нѣкти* *Бу ВБ Вл Ку Сп Вр*, *ѣктала* *Мј*; б) у туђицама: *дѣктор* *Је*, *дѣкторѣ* (т. 243 б), али *прѣкчно* *Ри*; у турцизмима: *барѣктѣр* (тур. *bayraktar*) *Кр*, *мѣктѣр* (тур. *muhtar*) *Дур*, *муктѣрѣ* *Оѣ*, *ѣктал* (= *ѣкало*; в. Вук. ор. cit., 849).
- ктр*- *електрѣнику* *Бу*.
- кћ*- Према старијем *"тћи = дћи"*⁶⁴⁷ устаљено је: *шћѣр* *Бу Л* *Кр Вл Бр*, *шћѣрку* *Гр Ми Б По*, *шћѣрка* *Ум*, *шћѣри* *Л Кр Вл Мј Хр Зе Р*, *шћѣри* *Л Бо*, *шћѣрке* *У*, *трѣ шћѣрке* *Бр* и *шћѣ* (исп. и т. 240 г). Облици: *шћѣр* *Ар*, с *ѣнѣм* *шћѣркѣм* *Р*, *шћѣри* *Крч* — потврђују да је између *хћи* (< *кћи*) и *шћи* било *шћи*. Прије ће бити да је *ћѣр* *Зе* редукција од *шћѣр* него од *кћѣр*; *кћѣрки* *По* је непотпуна књиж. имитација.
- кч*- *дрѣкчи* *Ар*, *дрѣкчи* *Ри*, *дрѣкчиѣ* *Бо*, *дрѣкчиѣ* *Вр*, *дрѣкчиѣ* *Љу*, *дрѣкчиѣ* *Ло*, *дрѣкчиѣ* *Бу*, *дрѣкчиѣ* *Дур*, *дрѣкчиѣ* *Бу* *Дур Ка Пе Ми Мј*, *дрѣкчиѣ* *Ка*, *дрѣкчиѣ* *Св*, *дрѣкчиѣ* *ГЉ*, *дрѣкчиѣ* *Ри Бр*, *дрѣкчиѣ* *Пе Мј*.
- кш*- Разбија се у топониму *Нѣкишѣ*: *више* *Нѣшиѣ* *Бе*, код *Нѣшѣѣ* *Бе*, за *Нѣшиѣ* *Вл*, у *Нѣшиѣ* *Мј*; тако и: *Нѣшиѣ* *Ми*, *Нѣшѣѣ* *По*, али: *ѣѣкише* — *ѣѣкише* (т. 234).
- лн*- *стѣвно* *Гл*.
- лт* *н-ѣсвал* *Ду*.
- лѣ*- у *аблѣнти* *Та*, али: *лѣмѣ* (исп. тур. *lamba* = *лампа*) *Де*.
- лѣ*- *сеѣамдѣсѣт* — *сеѣамдѣс*, *осамдѣсѣт* — *осамдѣс* (свуда), тако и: *Хѣмѣ* *Пе*.
- мз*- У *ИХ* је *Хѣнѣ*,⁶⁴⁸ у *СИХ*: *Хѣмѣ* *Крч*, *Рѣмѣѣ* *Вр*.
- мк*-/*мо*-/*мч*- У свих је: *мѣмка* *Гр Бр По*, *мѣмка* *Сп*, од *мѣмка* *Крч*, с *мѣмком* *Бо*, *мѣмке* *Оѣ*, *мѣмѣѣм* *Бо*, *сѣмѣ* *Ло*, *мѣмѣ* *Дур Љу Ка Гр Ти Ум*, *мѣмѣ* *Љу*, *мѣмѣ* *Ми Мј Бо Џе Чу К*, с *мѣмѣѣма* *Вр*, *мѣмѣ* *Гл*, с *мѣмѣѣѣ* *Бо*, *зѣмѣѣѣ* *се Ка*, једном и: *мѣмѣ* *Зе*, а редовно: *крѣнка* *У ГЉ*, *крѣмѣ* *Крч*.
- мл*-/*мл*- Чува се старије стање: *мѣѣѣѣ* — *мѣѣѣѣ* — *мѣѣѣѣ* (т. 58-60), *мѣѣ* *Гл Вл Ум Крч*, *дѣѣ* *мѣѣ* *Љу*, из *мѣѣ* *Ми*, у

⁶⁴⁶ В.: Шкаљић *Турѣ*. 266; Пеѣо *Турѣѣѣ* 55; Скок *ЕР I* 488; Вук *СР* 158; *Прав*. 279.

⁶⁴⁷ Бѣлић *Фѣѣѣ*. 133.

⁶⁴⁸ Пеѣо *ГИХ* 93.

млин Ја Гр У Ду Кр, *пòд млином* Кр, *мљини* Је Ум, *мљина* Је, *и́з мљина* Ум, *мљине* Ду, *у мљинама* Је, *мљина́р* Кр, *мљйо* Крч, *у́млачй се*⁶⁴⁹ Це, *шй́мле*⁶⁵⁰ Ми, али: *акша́нлук* (тур. *akšatlik*) Гл.

мљ-/мљ- Нема трагова асимилације. Свуда је: *зёмља* Ја Л Д Це *зёмље* Ми Ле Кр Мј Хр Ра Бр По, *до зёмље* ГЉ, *зёмљи* Ду, *зёмљу* Ти, *на зёмљу* ГЉ, *у зёмљу* Каш, *у зёмљи* Гр Сп, *земљурина* Мј, *земљора́днџм* Мј, *мљџкар* — *мљџкар* — у *мљџка́ру* — *мљџкара* (т. 85), *зёмљена* Ло, *зёмљанџ* Гл, *зёмљенџ* У Мј.

мн-/мн- У бр. '17 и '18 остаје (в.т. 166). Из СИХ имам: *осамлџс* Крч. Међутим, у другим јединицама владају дисимилационе форме. Исп.:

а) за *много* (мл:мн=3:1): *млџго* О Дур Ло Ја Пе Л Кр Вл Об Хр Зе Св Оц Д Ум, *млџга* Зе, *млџгу* Та Мј, тако и: *намлџжило се* Л, према: *мнџго* ДБ ГЉ Бо Об Ти Каш Крч, *мнџжџ се* Ву;

б) за Иск личне замјенице 1. лица (мл:мн=1:3): *зџ млџм* ДБ Вл, *пре́да млџм* Вл, *сџ млџм* Кр Сп Бр, према: *зџ мнџм* Ду Сп, *зџ мнџм* Ум, *пџре́да мнџм* Сп, *сџ мнџм* Ја Де Л Ду Мј Бо Зе Каш Вр Лу Ум К, *сџ мнџм* Ти;

в) за *гумно* (вн:мн = 3:1): *гџвно* Вр, *гџвно* У Мј, *на сре́д гџвна* Гр, *на гџвно* Ло До, *на гџвно* Ја Гр, *по гџвно* Гр, *на гџвну* До, према: *на сре́д гџмна* Гр, *на гџмно* Ле, *на гџмно* Об;

г) за остале: *стра́вниџе*⁶⁵¹ Кр, *стра́внџиџе* Б; према: *на́ја-мниџа* Кр Бо, *зй́мнџа* Ка.

-мљ- *сџмња* Вл, али: *посџмљаше* Об, *сџмљџм* Гр, *сџмљиво* Бр.⁶⁵²

-мс- *зй́нскџ* Св, *џсансто*⁶⁵³ Крч.

-мт- Доследно се мијења у *-нт-* у ЈБ; други идиоми имају по неки изузетак старијег стања. Исп.: *зџпанџио* Ло, *зџпанџио* Ра, *зџпанџило* Вл, *пџнтџм* Вл Мј Је До Чу Крч К, *не панџџм* Кр Је До Вр, *пџнтџш* Ло, *пџнтџмо* ДБ, *распџнтџ се* Бр, *у́пант(ити)* Је, *у́панџџ Об*, *у́панџио* Та Гр, *у́панџиџо* Д, *у́панџила* Та, *у́панџила* Бо Сп Вр, према:

⁶⁴⁹ У централној Шумадији: *у́млачи се* (Рем. ЦШ 181).

⁶⁵⁰ В. код Вука, ор. cit., 868.

⁶⁵¹ Тако и у ИХ (Пецо, ор. cit., 97). Дисимилације *мн* > *мл* или *вн* има већина говора штокавског дијалекта. Исп. нпр.: Пецо, *ibid.*; Алекс.-Вуком., ор. cit., 300; Рем., ор. cit., 184, итд.

⁶⁵² Назалну секвенцу *-мљ-* избјегава сав штокавски дијалекат. В. о томе Павловић — Стаменковић, ор. cit., 98; Вуковић П.-Др. 28; Вушовић ДИХ 27; Рем., ор. cit., 192.

⁶⁵³ Исп. Пецо ГИХ 93.

- зѣпѣмтио Кр Бо, зѣпѣмтиѣ Вл, зѣпѣмтио Св, пѣмтѣ Ти,
нѣ пѣмтѣм Бр, нѣ памтѣ Ум, упамти Ум.
- мч- Умчѣни Ле.
- мц- кѣмцѣја Крч и кѣмцѣју В (в. и т. 267).
- мш- Паралелизам -мш-:-мш- (5:1) у коријену *комши* објаснио је Пецо.⁶⁵⁴ Ни у ЈБ ни у СИХ ово двојство нема географију. Тако се према: *кѣмшија* Об До Лу Бр, *кѣмшиа* Кр, *кѣмшија* Б Ар, *кѣмшиѣ* Кр ГЛ, *кѣмшиѣ* Ле, *кѣмшију* Дур, *с кѣмшијѣм* Мј, *кѣмшије* Хр Ти, *кѣмшије* Вл Хр Ра, *кѣмшиѣ* Хр, *кѣмшија* Сп, *кѣмшија* Це, *с кѣмшија(ма)* Ми, *комшиљук* Ле Хр, у *комшиљуку* До, чује и: *кѣмшија* Гл, Лу, *кѣмшију* До, *кѣмшиљук* Крч, у *кѣмшиљуку* Крч.
- нв- ивѣлѣд Је, ивѣнтѣр Хр и ивѣлѣди Ти.
- нг- гѣнѣга Оц Д Крч, гѣнѣге Хр, *ѣнѣгѣгери* Бе.
- нд- *комаѣдѣнт* (свуда), али: *комаѣндирај* Ло; тако и: *срѣдѣѣ* Пе Де Оц, *срѣдѣѣ* Л Б, *срѣдѣѣ* Б, *о срѣдѣѣ* Оц.
- нз- Међу владајућим: *пѣнзиа* У, *пѣнзије* Р, *пѣнзиѣ* У Ра, *пѣнзиу* Б К, *пѣнзиу* Је, у *пѣнзију* Чу, у *пѣнзиу* Гл Гр Св, у *пѣнзиу* Гр Ра, *пѣнзиско-ивѣлѣскѣм* Об, *белѣнзике* (тур. *bilezik*), нашла се и: *пѣмзију* Б.
- нк- од *Анѣкиѣ* ДБ, *бѣнѣке* Вр, *бѣнѣке* Лу, *белѣнѣнѣ* (врста пушке) ГЛ, *Далѣмѣтѣнѣ* Ву, *ѣнѣнѣци* Та Јѣу, *ѣнѣнѣке* Сп По, *ѣнѣнѣке* Јѣу Ле, у *пѣнѣнѣнѣ* Р, *пѣнѣнѣ* Ка, *пѣнѣнѣ* Каш, *сѣвѣдѣлѣнѣ* Бе, *Хѣнѣко* Зе, *Цѣнѣнѣ* Де, *ѣнѣнѣ* Дур, *ѣнѣнѣ* Об.⁶⁵⁵
- нс- ѣнсѣн – *инсѣна* и *исѣна*, *ѣнсѣн* (т. 210), али: *шамса* Де.
- нск- Најчешће се не мијења. Исп.: *жѣнскѣнѣ* Ле, *жѣнскѣдија* К, *кажѣнскѣ* Оц.
- нт- *винѣта* (њем. *Gewinde*; в. Рј САНУ 2, 638) Крч.
- нк- Разбија се, као у другим говорима,⁶⁵⁶ дисимилацијом или редукцијом, али и остаје. Имам: *кѣнѣко* Пе, *кѣнѣко* Пе, *кѣнѣка* Л, *ѣнѣдѣ* се Ум, као и: *кѣнѣко* По, у *нѣ шѣнѣку* Де.
- пс-/-пс- Редовно се упрошћава: *сѣје* Бр, *сѣју* Ти, *ѣсѣѣла* Вл; једном -пс- > -пц-: *апѣѣлѣт*⁶⁵⁷ Сп. Међутим, *тѣнѣсија* има и -пс- и -ѣс-: *тѣнѣсија* Ра, *тѣнѣсију* Крч, *тѣнѣсије* ДБ, *тѣнѣсије* Ја; *тѣнѣсија* Хр, *тѣнѣсију* Лу, у *тѣнѣсију*⁶⁵⁸ У.

⁶⁵⁴ Пецо, *ibid.*

⁶⁵⁵ В. код Пеца, *op. cit.*, 94, и тамо наведену литературу.

⁶⁵⁶ Исп.: Пецо, *op. cit.*, 98; Вуковић П.-Др. 38, Вушовић ДИХ 27; Рем., *op. cit.*, 192.

⁶⁵⁷ У Шумадији: *опѣѣлѣт* (Рем. *ibid.*).

⁶⁵⁸ Исп. у тур. *tersi* (Шкаљић, *op. cit.*, 611; Пецо *Турѣизми* 128).

- нт-/нт-* Свуда је: *тйца* Ву Ло Л, *нй тйцѣ* Ку, *тйцу* Ку, *тйчица* Ку, али: *лѣнтйр* Ву, *лѣпта* Ву, *лѣптѣ* Ву. И овдје је, као у ИХ,⁶⁵⁹ *Автѣцу* Об. Међутим, у лексеми *хѣта* -*нт-* > -*вт-*: *хѣта* Гр, *ѣтѣ* У, *хѣту* Ло Гл, *по ѣту* О.
- пч-/пч-* Недоследно *пч-/пч-* > *ч-/ч-/вч-*. Исп.: *чѣлѣ* Оц, *чѣле* Мр Ти, *чѣл* О ВБ Ми Ле Ку Вл Св Ар Ти Каш Вр Бр, *ћѣл* Јбу Ка, *зучастй* По, са: *пчѣле* По, *пчѣлијѣ* Оц, као и: *кѣвчѣм* Сп, *кѣвчали се* По, са: *кѣпчат* Сп.
- пш-/пш-* Нема потврда за африкатизацију; *пш-* > *ш-* досљедно; *-пш-* > *-вш-* или остаје. Свуда је: *шѣница* Ду Ар Крч, *шѣнѣца* К, *шѣнца* ДБ Об Крч, *шѣницѣ* Ду, *шѣнѣцѣ* Ја, *шѣнцу* Та, *шѣничнй* Ја, *шѣничнијѣм* Це, али се са: *лѣвшй* Крч, *лѣвшѣга* Јбу, *лѣвшѣ* Ку, чује и: *лѣпшй* ДБ, *лѣпшѣ* Ку, *лѣпшѣ* Це.
- пшт-* Свуда је: *општина* — *уопште*; у бз. и: *овштина* — *уовште* (т. 259 ђ).
- рм-* *хемѣтичкй* Ву.
- свј-/свј-* О судбини скупа *сѣв-* у основи *сѣвЦ-* (*сѣјѣдок* — *осјѣдѣч'ит*, *ѣѣдок* — *посѣдѣчит*) в.т. 73 и 81. в.
- свр-* У свих је: *шврѣка* (праслов. **s(v)orka*) Ло Ле Вл ГЛѢ Чу, али: *сврѣѣ* (праслов. **svьrd-ъѣ*) или **svьrd-lo*⁶⁶⁰); тако и у топониму: *Шврѣкино Сѣло* (код Сарајева) Гл, у *Шврѣкину Сѣлу* (исп.: Крампа, лѣпата — *наша је парѣла*, *Шврѣкино се сѣло изграѣти мѣрѣ*) Оц.
- ск-/ск-/сц-* Чува се свуда: *ѣска* К, *ѣска* Јбу Ка Ле, *ѣску* Р, *по(ѣ)* *ѣсѣм* Ум, са *ѣсѣм* Бр, *на онѣј ѣсѣци* Це, у *јѣднѣј ѣсѣци* Зе, *притйскујѣш* ВБ, али се у бз. и африкатује: *ѣѣцка* Ар, *ѣѣцке* Ар, *ѣѣцке* Зе, *ѣ(ѣ)* *ѣѣцкй* Ле. Међутим, устаљено је: *шѣтѣла* — *шѣтѣлѣ* Ум.
- скр-* Према стцслов. *скрипати* (исп. лат. *scribere*) је: *шкрйпа* — *шкрйпѣ* (= *пѣнина* у стјенама) Ум, у *шкрйпину* Ум, *низѣ шкрйпе* Ум.
- сл-/сл-* Остаје у: *блѣгослѣв* Кр, *јѣсле* Кр Мј, *на јаслама* Оц, *слѣвѣ* Це, *слйске* (= *залиске*) Кр, *слѣмио* Ра, *слѣшѣј* Кр, *прѣславѣло се* До.
- Од старијег *слива* увијек је *шљива*: *шљива* Ар К, *ѣ шљива* Кр, *шљивѣ* Кр, *на шљиву* ГЛѢ, *шљивѣ* Ву ДБ Ја Ле Кр Це Крч К, *шљивѣ* Кр, *шљиву* Кр.
- Глагол *мислити* у бз. има и -*с-* мј. -*сл-*: *мйслити* Ло, *мйслйм* Л ГЛѢ До Оц Вл Об Хр Ти Каш, *мйслй* Ти, *мйслио*

⁶⁵⁹ Пецо ГИХ 98.⁶⁶⁰ Скок ЕР III 374-375.

- Ар, мислило се Ти, измислимо До, али и: мисим Љу Пе Б Је, не мисим Ле.
- см- Боље се чува архаично *пјесна* (отуда у Вука: *пјеснарица*) него новије *пјесма* (в.т. 73, 217 и нап. 504).
- сн- *снѣмит* Д, *снѣмати* Пе, *снѣмаш* У Сп, *снѣма* Та Мј Лу, *снѣмѣ* Ра, *снѣмају* Пе, *снѣмѣ* Об, *снѣмио* Пе, *снѣмали* Та Б, *снѣмѣње* Пе Мј. Тако и у: *снѣјег* – *снѣјѣг* – *снѣјѣг* – *снѣјѣг* (т. 52, 53), *ѡ(ѡ) снѣјега* – *на снѣјѣг* (т. 65-68), а у бз. и: *снѣгови* Ја Д.
- ст- Африкатизацијом *ст-* > *ц-* у: *цѣбло* (= *стабло*) – *цѣблу* Де, *на онај цѣбѣ* Де; једном и *с-*: *по онијем сѣбловима* Де.⁶⁶¹ Иначе се чува: *по старѣс* (в. Прав. 87-88, 562) Ву Ра, *стаѡ-лѡш* Д, али: *слање* мј. *стање* Ти. Према лат. *studere* чешће је: *штѡдѡрам* Де Ум, *штудѡрѣ* Ку него: *стѡдѡра* Ку.
- ст- Придјиви од именица на -*ст* имају алтернативне форме: *болестан* Ву Гл До, *жѡлостан* Вл, и: *бѡлесан* Кр, *ѡ болесан* Кр, *вѡлсан* Лу, *рѡдосан* Крч. У другим типовима секвенца се досљедно чува: у *листу* Л, *могућности* Ву, *раста* Кр, *растѡѡ* Кр, *растѡве* Ја, *по растѡвима* Кр, *храстѡвина* ГЉ, *храстѡвинѣ* До, *чистѡна* Зе, *чистѡћу* Бр, *храстѡв* Ву, *растѡви* Це, *храстѡвѣ* ГЉ Ар, *чѡста* Хр, *чѡсту* – *чѡсту* Бр, *ћѡсте* ВБ, *чѡсте* Гл, *чѡсто* Ја Д, *дајѣста* Ка, *трѡста* Ми Ле Бо, *јѣсте* Ло Ми Ар До, *јѣсти* (чешће је: *јѣс*; в.т. 259 б) Пс Ле, *пѡјѣсти* Вл, *пѡчастѡм* Ја, *пѡхастѣ* се Гл, *пѡчистѡ* Лу, *пѡсти* (в. *пѡшћи* и *пѡћћи* у т. 255) Гл, *чѡстѡ* се Ја Це, *чѡстѣ* Св, *чѡстили* се Гл, *чѣсто* Бе; тако и: у *ѡгусту* Ву, *специѡлиста* Та, *цѡстѣрна* Лу, *јѡстук* Оц. Од *опростићеш* редукцијом и асимилацијом дошло је *прѡсћеш* (т. 240 г).
- ст Упрошћавање -*ст* је позната појава у штокавском дијалекту.⁶⁶² У ЈБ и СИХ није досљедно остварена (-*ст*:-*с* = 1:2). Нема чињеница, као у ЈИБ,⁶⁶³ за диференцијацију по вјерама; закључак проф. Ивића⁶⁶⁴ да је "у јужним крајевима, све до Мостара и Сарајева", -*ст* упрошћено – остаје ако се занемаре примјери у којима је ова секвенца враћена аналогично. Свуда се, и у свих, по ЈБ и СИХ са: *бѡлѣс* Ву ДБ Вл Мј Об Ри Пе Кр, *вѡлс* Је Каш, *ѡ вѡлс* Љу, *глѡпос* Мј, *ѡжнѡс* Је До Ра, *ѡжнѡс* Св, *жѡлѣс* Бо Је, *ѡскренѣс* Л, *кѡс*

⁶⁶¹ У западној Херцеговини је: *цѡбо* / *цѡбло*; у ЦХ : *цѡбло* и *цѡкло* (Пецо ГЗХ 145).

Појави претходи метатеза.

⁶⁶² За стање на јужном крилу в.: Пецо ГИХ 105-106; Вуковић, *op. cit.*, 32; Вушовић, *op. cit.*, 31; Шурмин Сарајевски 194; Јахић Босна 316-317; Станић Ђекочки 135-136.

⁶⁶³ Исп. Јахић, *op. cit.*, 316.

⁶⁶⁴ Ивић *Дијалект*. 136.

Вр Ум, крс Ја Вр, лис Ја Хр До, лис пд лис ДБ, дружни
лис Дур, нд лис Кр, мас К, милс Ле Крч, могућнос Је, мдс
Гр, плас О Ју Ја Кр, у плас Гр, прс Ву Гр Де Ти, рддс
Кр Бо, рас Об, пдд рас ГЉ, сипливс Зе, старс Вл, пд
старс Ву, хрс Ву, чдс Ра, чдс Ми, може чути и: брст Ло,
вјјест Ву, влдс Дур Каш, кдс Ву, крст К, лдс Ву Ло
Ја До Ум, могућност Ку, националност Хр, одговорност
К, плдс Бе, прст Ву Ју Ми, раст Кр, специјалист Та,
чдс Та Пе, хрдс До, чдс До, ндс ДБ. Једино је плозив
уклоњен из шест: шдс Ју Ло Де У Л Мј Је Оц Ра Це Чу
К, њ шдс У Ду Ку Р, дд шдс Кр Ра, ђ(д) шдс Кр, пс-шдс Ву
ГЉ Бо Је Зе До Каш Сп, пс-шс Б За стање у бр. '11-'9 в. т.
166.

·-ств- учёстовѡ Вл.

-стм- **дсму Сп.**

стр-/с-тр- Старије -с-тр-⁶⁶⁵ > -штр- у: *оштрит* А, *оштар* Ар Ра, *оштрија* Ар. Свуда је: *о(д) стра* Ја, *страшије* ГЉ, *стријеле* се Кр, тако и: *Аустрија* Чу. За -с-тр- > -скр- в.т. 254 в и нап. 600.

тк-/тк- кѡ, ѡко, нѣко (т. 93), нѣко итд. (свуда); кѡница Љу Гр, кѡница Ри, кѡница ВБ, кѡница Та Гл, кѡница Ле, кѡница Ле, али: ткѡт Ву, ткѡе Це, ткѡе По, ткѡј Ра Це, ѡтки У, ѡткѡј Ти Ра.

Ракитница Лу Ум, *Ракетџа* — *Ракитџе* (т. 138 2а), *Ракитџа* (т. 251), на *Ракитници* Ум, али и: *Ракинџа*, на *Ракиници* (т. 251). Придјев од *љето* је као у књиж. језику: *љетњи* — *љетње* — *љетњи* (свуда); једном и: *љетње* одијело Та.

-тск- Африкатизација је искључена; досљедно се упрошћава на **-ск-**: у *Совеском Савезу Б, Хрваска Је, Хрваске Ло Ка Ти, Рваске У, свјески Ми Каш, свески Гр, свјескоје Бе, свјеском Ти, хрваски Та, рваске Гр*. Имам једну деформисану туђицу: *апѣратском (= операторском) Ку*.

-тсв- унѣство — унѣству, нѣсто, дѣвесто (свуда).

-лн- Забильежно сам: ббжиһһи Ло Ле Вл Чу и ббжиһһи ГЛь,
срётан — срётна Ло Ле Вл ГЛь Бо Чу, срётну ДБ.

-Њ- **Редовно је: вођњак (свуда).**

Траг -ћњ- > -тњ- сачуван је у ликовима: *пѡткоњице* (= *поткућнице*) Ти, у *пѡткуњицу* (т. 267), у *пѡткоњицу* Ти, *пѡткуњице* Пе. У ИХ је: *кѡтњица*.⁶⁶⁶ Појава је позната и

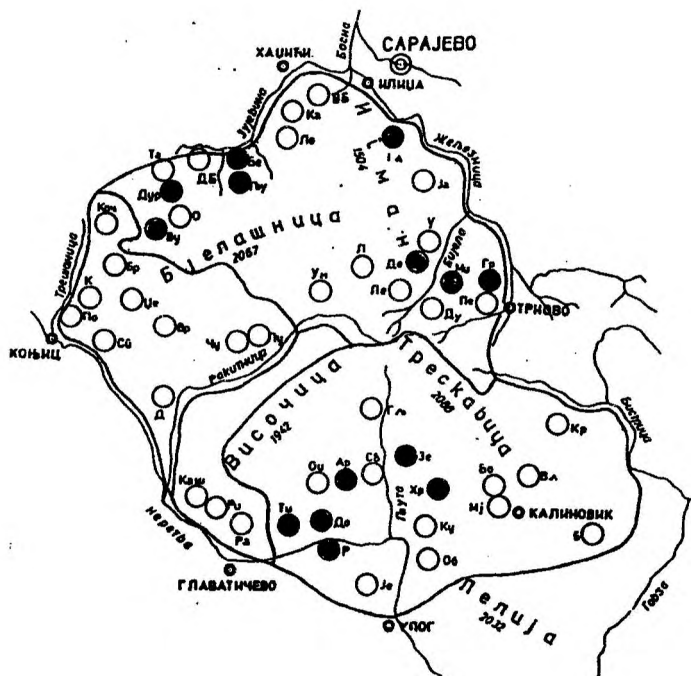
⁶⁶⁵ О судбини -*стр*- у штокавском дијалекту в. Симић Левач 174, нап. 206.

666 Пецо, op. cit., 97.

другим говорима.⁶⁶⁷

- хв-/хв-* У посебном дијелу рада (т. 224-225) имају 152 потврде за *хв-/хв-* у: *хвала, дохвати, кафа* и сл.
- хт-* За *хт-* у облицима гл. *хтјети* в. т. 73, 96 (нап. 280-281) и 223 (нап. 517).
- цр-/тр-* Старе групе *цр/цр-* замијењене су са *цр-/тр-*: *трешња* (т. 93), *цријево* (т. 61), *Црнџа вџа Ло*, у *Црнџм вџу Ка*, *ис Црнџ Гџре У Ри К*, *ис Црнџ Гџре Б*, *црније Ум*.

Карта бр. 10: Група *-чн-* у говору Муслимана ЈБ и СИХ

ЛЕГЕНДА

- *-чн-* и *-шн-*
- *-чн-*

⁶⁶⁷ В. нпр.: Вуковић, *ор. cit.*, 48; Вушовић, *ор. cit.*, 28; Пиж. *Кол.* 102; Симић, *ор. cit.*, 199; Алекс.-Вуком. *Жупа* 300. За објашњење в. *Slavia* XI 594.

-чк- Не мијења се (ћ или ч' мј. ч, в.т. 234, по ЈБ, друге је природе). Тако се међу: *мѣчка* ГЛЂ, *мѣћку* Дур, *мѣчке* Д, *мѣчка* До, *мѣчкиња* ГЛЂ, *мѣчкѣ* Оц, *ручачку* Ум, *руч'ком* ДБ, *тачку* До, *тѣчкови* Кр, *тѣчкови* Крч, *вѣсоч'кѣ* Бе, *вѣсочкѣ* Ја, *вѣйчакѣ* Ја, *вѣјнѣчку* Ле, *дѣгач'ка* ВБ, *дѣгачкѣ* Ја, *жуно-ваћкѣ* Ло, *лѣвач'кѣ* Де, *пѣшѣчкѣ* Ле, *сѣљач'кѣ* ВБ, *сѣљачкѣ* Ја, *сѣљѣчкѣ* Де, *хѣрцеговачкѣ* Бе, *дѣч'кам* Гл, *дѣч'кѣ* Гл, *дѣчка* Гл итд., као и: *бѣчкија* (исп. тур. *bički* = сјећи) Ти, *бѣчкијаши* Ти, *уѣкур* — *уѣкур* (према тур. *uđkur*) По, нашло само: *социјалисткѣ* Б са -шк- мј. -чк-.

чл- Свуда је: *члѣнак* (*talus*), *члѣн*, *члѣнѣѣ*. За старије *чловѣк* (*човѣк* — *ховѣк*, *чоек* — *ч'оек* — *хоек* — *човек*, *чојек* — *хојек*) в.т. 73, 93, 182 и нап. 452-453.

-чн- Дискриминанта националног обиљежја а међудијалекатског значаја. У православних и католика остаје, али се у муслимана, само у јб. и бз. (карта бр. 10), мј. -чн- чује и -шн-. Исп.:

1) у муслимана:

а) јб. и бз.: *зѣмачником* Ку, за *кѣвѣчнице* Бе, *брѣч'на* Бе, *калѣрично* Ми, *лѣчнѣ* Ти, *мѣт'чинѣ* Хр, *мѣјѣчнѣ* До, *обич'на* Гл, *обичну* Ти, *обич'није* Гл, *дѣлѣч'но* Ву, *плѣстичнѣ* Св, *кѣначно* Бе, *недѣвично* Гл ГЛЂ, *обично* Хр Ар Оц, *дѣлично* Мј, *пѣродично* Ти, *прѣлично* Ву Гр, *прѣлично* Гр, *прѣличнѣ* Љу, *ручно* Хр, *сѣдмично* Хр Р, *слѣчно* Мј Оц, *тѣчно* Бе Хр До Оц Ти, *тѣч'но* Бе Де, *тѣћно* Ло;

према: *ѣмиѣишна* Зе, *брѣтишну* Ми, у *мѣтишнѣ* уред Хр, *недѣишно* До, *обѣишнѣ* Ву Љу, *обѣишнѣ* Дур, *ѣѣлишна* Де, *зѣнишно* Бе, *мјѣсѣшно*⁶⁶⁸ Р, *недѣишно* Гл, *недѣч'но* Дур, *обѣишно* Ар Ти, *обѣишно* Гл, *тѣишно* Бе;

б) ком. и сих.: *научнѣ(х)* Ум, *пѣмучнѣ* Вр, *плѣстичнѣ* Ри, *ручнѣ* Л, *лѣчно* Ум, *мјѣсѣчно* Чу, *обѣичније* Ум, *прѣчкно* Ри, *ручно* Ри Д, *тѣчно* Вр;

2) у православних и католика (свуда): *руч'ник* ДБ, *обична* Це, *обична* Це, *обичнѣ* Ја, *ручнѣ* У, *слѣчна* К, *тѣчнѣ* Та, *шѣничнѣјем* Це, *обично* О Крч По К, *прѣч'чно* Об, *слѣчно* Ја Ле, *тѣчно* Та Ле Об Дје.

Вуковић претпоставља да је -чн- > -шн- досљедније "и *okolini Trnova*"⁶⁶⁹ него у Крешеву и Лепеници. Шурмин,⁶⁷⁰

⁶⁶⁸ Овако и у западној Босни (Пецо И-ша I 242).

⁶⁶⁹ Вуковић Кр.-леп. 307; исп. и Ваљ. Вис. 342.

⁶⁷⁰ Шурмин Сарајевски 195.

Брозовић⁶⁷¹ и Јахић⁶⁷² ову групу немају гдје би требало. Из новије литературе се види да је -чн- > -шн- босанска особина (имају је: Високо,⁶⁷³ цијела сјеверозападна, сјеверна и сјевероисточна Босна⁶⁷⁴ и ишћ. западне Босне.⁶⁷⁵).

Аналошку замјену -чм- мј. -чн- (почму : узму), потпомогнуту дисимилацијом,⁶⁷⁶ имају сва три народа, спорадично у јб., бз. и ком., чешће у сих.: *пџчнџм Ум, пџчнџш У, пџчнџ Ву Љу Бе Ле Ку Оџ До, пџчнџ Ло, пџчнџ У, пџчнџ Ву, пџчнџ Пе Бр, пџчнџ Де*, али и: *нџчмџ Це, нџчмџ се Це, пџчмџм* (према: *почмем*) *К, пџчмџ Крч По К, пџчмџ О Ти*; једном и: *пџчнџ Ми*.

- чт- *нџчрџчто Љу Б Вр и нџчрошџто ДБ Гр.*
 - шк-/шк- *вџшџка (сџпџс) Ле, вџшџчина Вл, Љџбушџкџс Ка, џшџкобиџца Ло, шџкџпи Сп Це, шџкџлџ Гр Св, џ(џ) шџколџ Св, џ шџкџлу ВБ Гр Ми Бо По, џ шџкџлу По, џ шџкџли Гл Кр Св Оџ, џ шџкџли Св, шџкџла Ти, шџкџлџ Св, шџкџлџли Ра, тако и: фџрџшџко — фџрџшџко ДБ, као и: ешџкџју Сп, пџшџкџр Крч.*
 - шл- *џџшџло Та.*
 - шњ- *гџџишџниџца — полџџџџџишџниџца Кр.*
 - шств- *џрџушџтво Ми Л Бо Р, џрџушџтва ДБ, џрџушџтџву Де, џрџушџтџвен Л.*
 - шт *вџџшт Је и вџџшт Та, али: вџџштџ Ар.*
 - шч- *пџшџче До Ум, пџшџче Вл, пџшџчџџ Ти, нџ пџшџчџџ Лу, Грџушџца Ти, џџ Грџушџче Оџ, пушџчџнџ ГЉ; џ џшџчџнџџ (према тур. ашџи, ашџи⁶⁷⁷) Гр.*
- За *бџшџча* и *бошџча* в.т. 220 под 4.

22. СУГЛАСНИЧКЕ ГЕМИНАЦИЈЕ

272. Консонантске гемминације у босанским говорима су и даље теоријски проблем.⁶⁷⁸ Проблем је још већи што сви муслимански говори овамо нису испитани, а не знамо ни стање у Санџаку, тако да се не могу одредити гемминатне варијације нити дати одговори на питања о узроци

⁶⁷¹ Броз. *Иџешћ*. 140.

⁶⁷² Јахић *Босна* 295-302.

⁶⁷³ Ваљ., *ibid.*

⁶⁷⁴ В. БХ ДЗб II 94, БХ ДЗб V 158.

⁶⁷⁵ Пецо, *ibid.*

⁶⁷⁶ Има је и СБ (В. Броз. *Фџјч*. 173).

⁶⁷⁷ Шкаљић, *op. cit.*, 192.

⁶⁷⁸ В. о томе шире: Вуковић *Међујез. додџри* 162-163, *Жџна* 53; Пецо *Ут. тур. јџз.* 141-145; Јах. -Тош. *Гџм.* 77-94; Јахић *Босна* 319-335.

ма и природи ових појава. Тим чињеницама је одређен и карактер овог прилога.

Компактне зоне са геминатним изговором консонаната има једино ЈИБ.⁶⁷⁹ Неспорно је да су геминације "unutarjezičke, sistemske vjerovatnoće"⁶⁸⁰ Али, у ЈБ имају неколика типа геминација, а све нису исте природе, нити су све спорне. Диференцирају се четири типа: постредукцијске (*доселли*), култне (*ценназа*), бројне (*једаннес*) и скупне (*нн < дн, њњ < дњ*).⁶⁸¹ Прву имају све три вјере (свуда), другу и трећу — само муслимани (свуда), а четврту, такође, само муслимани у ијешћ. јб. и ијешт. бр. (карта бр. 11).

273. Гдје су синкопе *и* (т. 136, 138-139), *е* (т. 155) и *а* (т. 153), обичне су у свих и постредукцијске геминације у категоријама:

а) именица: *дјетта* Дур, *зџ планну* Оџ, *нџ планну* Јбу, *на плџнну* До, *у планну* Дур Ло, *плџнне* Каш, *плањњаџи* (исп. и: *планињака* — *плањака*) Јбу, *слџнна* Та;

б) замјеница: *нџкав* (чешће је: *накав* и *некакав*, т. 175 и 399) Ти, *нџку* Ву, *нџкав* Дур, *нџка* Ло, *нџкџм* Ми, *нџкџв(х)* Об;

в) глагола: *дозџлла* Гл, *досџлло* се Бр, *досџлло* Каш Сп, *досџлли* О ВБ Ја Пе Об Је Ти Ри По, *изџџлли* Зе, *изџрат*^м Гл, *џџлло* Бе, *зџулли* ГЛЈ, *изџиџлло* се Це, *изџиџлло* ДБ, *изџиџлли* (т. 54) Ти, *изџулли* Бр, *исџлли* Ја, *насџлли* Ар, *натџлло* Де, *осџлло* У Кр Зе По, *осџлли* Ум, *обџлла* Бр, *пџлли* Бе, *подиџлли* се Пе, *помџлле* ДБ, *пџпџј* Де Вл, *рџзнае* Ми, *расџлло* се Об, *ратт* Ми, *разџлли* Зе, *разџлле* Лу, *расџлли* Ву;

г) ријечца: *јџкко* Ри.

274. Култне геминације су имитација страног изговора. Према томе, неспорно је да су оне адстрат. Имају их само муслимани, претежно у турцизмима обредног култа: *мџлџ Аллаџу* Ду, *шџџур Аллаџу* Бе, *аллаџами* Ум, *аллаџимџнет* (= *довиђења*; исп. и: *лахимџнет* До,) Ду, *џкшам хџлла* (в. и: *акшам хџрџсум*, *алаџ разџсум*, *алаџ рџзио*, т. 320) Јбу, *ценџџа* (у католика у ЈБ: *џенџџа*, т. 234 36) Хр Ар Вр, *на ценџџу* Св; тако и: *џулџџе* Д, *џлла* (тур. *illa* = *свакако*) Де, *ма па џџлла зџџит ме* (т. 106).

275. Код бројева геминантан изговор се чује само у *једанаест* а никако у *дванаест*, *тринаест* као у ЈИБ:⁶⁸² *једџнџес* — *једџнџестџ* — *једџнџеску* (в. потврде у т. 162). Ријекто ће се наћи који Муслиман да тако не говори (*нн:н* = 8:1). Могуће је да је овдје адстрат само потпомогао конзервацију архаичног изговора из облика *јџдџњ* на *десџте*.

276. Групе *дл* и *рл* су стандардне. Сви говоре: *џџлука* Гл Ми Де Л Кр Мј Об Је Зе Св До Ти Ра Каш, *сџџла* Кр, *вџџла* — *вџџло* — *вџџли* (т.

⁶⁷⁹ Јахић, *op. cit.*, 328-330.

⁶⁸⁰ Јахић, *op. cit.*, 331.

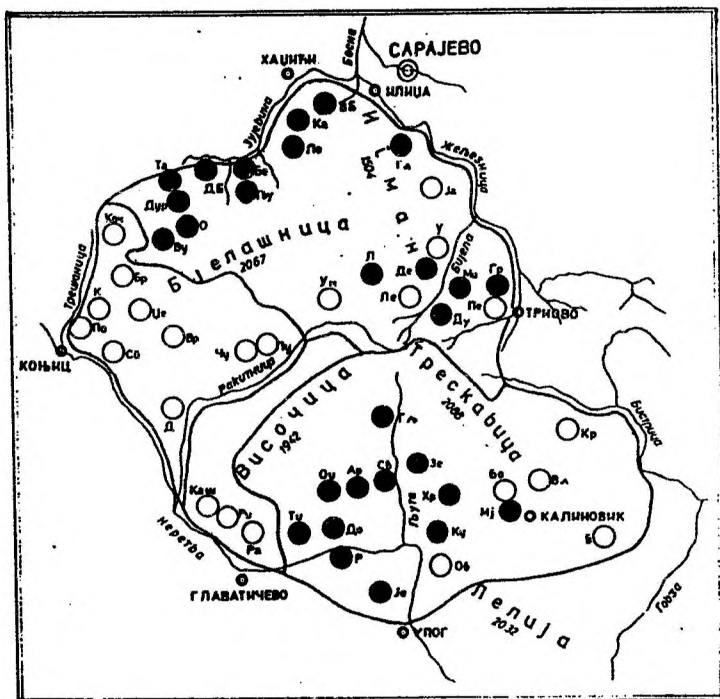
⁶⁸¹ Посљедње се јављају само у сугласничким скуповима *дн* и *дњ*.

⁶⁸² В. код Јахића, *op. cit.*, 320.

138 2д), *кѣрлица* (чешће је: *шкѣпи*).⁶⁸³

277. Дискриминирајућим геминацијама националног обиљежја а међудијалекатског значаја у групама *дн*, *дњ* посвећена је специјална пажња. Позната су три могућа модела реализације секвенци *дн*, *дњ*: (1) групе остају, (2) испада пловив, (3) мј. *ѳ* развија се сонант.⁶⁸⁴ Споран је трећи. Прилог рјешавању овог проблема може бити обимна грађа, класификована по народима и идиомима.

Карта бр. 11: Група *дн* у говору Муслимана ЈБ и СИХ

ЛЕГЕНДА

- *дн*, *дн*, *нн*, *н*
- *дн*, *дн*, *н*

278. Дискриминанта *дн* различито се реализује. Православни и католици имају свуда: *дн*, *дн*, *н* (15:1:2). Муслимани су некомпактни

⁶⁸³ у ЈИБ: *ѣлку*, *кѣлицу* (Јахић, оп. cit., 328).

⁶⁸⁴ Јах.-Тош. Гем. 78, нап. 8-10.

(в. карту бр. 11); у јб. и бз. је: *дн, ђн, нн, н* (4:1:2:3), а у ком. и сих. само: *дн, ђн, н* (61:1:11). Три су резултата овдје битна: (1) геминацију имају само муслимани у ијешћ. јб. и ијешт. бз.; (2) геминантни изговор нигдје није општа појава у фонетском систему, тј. нсма ни једног муслимана који говори само: *јенна*; (3) лијева обала Железнице није зона изразитих редукција нити се оне овдје чују у православних.⁶⁸⁵ Што се даље иде од Сарајева ка југу, геминације све више јењавају да би потпуно ишчезле пред Комском жупом. Исп.:

1) у муслимана:

а) јб. и бз.: *у нну Мј, врѣннѣ Ми, најврѣннѣ Мј, гланна Љу Де Мј, јанна Љу Де Ку Ар, јанна Љу Л, јеннѡг Ми Де, јеннѡга Ду ГЉ, за јеннѡга Ло, за јенне Оц, на јеннѡм Ку, јенна Ву Ло Гл Ми Де, ни јенна Ти, јенна по јенна Де, јенна бѹкѡа ГЉ, јенну Вл Гл Ду Ку Ар, ни јенну Љу, под јеннѡм бѹкѡм Л, у јеннѡј плѡни Ми, јенно Љу Ар Л, јенне Љу Де Л, дѡннѣш Ми, дѡннѣ Гр Ми Ку, затребаннѣ Ми, огланнијѡ Ар, дннеѣше те Ку, дннијѡ Љу, јеннѡм Де, јеннако Гр Де Ду Ар; тако и: кѡ-ннѡс Хр, кѡ-ннас Хр;*

према: *зѡјеница Гр, зѡнци Ло, мѣнѣк Ду, до пѡнѣ Зе, сѡјеницу Де, глана Гр Ми, зѡеничку Ду, јѡне Де, хлана Гл, јѡнѡга До, јѡнѡг Гл Гр Ти, јѡног Ву, с јѡнијем Зе, јѡни Оц, јѡна Ву Ло Ка Гл Де Зе Св До Оц Ти, јѡна чѣста ГЉ, ни јѡна Гр, јѡнѣ Св, од јѡнѣ Мј, јѡну Ву Ка Гр Ми Де Ду ГЉ Ку Зе Оц Л, у јѡнѡј Св Оц, јѡне њѡве Де Оц, јѡно Гр Де Ду Мј ГЉ Хр Оц, јѡно по јѡно Љу, у јѡнѡм Св, дѡнѣ (= дадне) Хр, дѡни Св, зѡпанѣ Св, ѡспанѣ Ло Гр, днесе Де, пѡнѣм Ло, пѡнѣ Бе Хр Св, поглѣнем Ка, поглѣну(х) Зе, прѣпанѣ Л, ѡпанѣм Ло Ду, ѡпану Хр, зѡјено Ло Зе, зѡено Љу Де, зѡјено Гл, јѡнѡм Гр Мј Хр, днсно Ло Хр, одјѡнѡм Л, свѣно Бе Гл Гр Де Зе, слѡбоно Је Оц; тако и: кѡ-нас Хр;*

код *јѡнѡг Ми, на јѡнѡм Бе, јѡдна Де Мј Зе, из јѡнѣ Зе, ни јѡнѣ Ку, јѡнѣ Ми Ар, јѡну Ду Ку Хр Л, јѡну вѣчѣ Мј, јѡно Де, јѡни Ло, зѡдѡнѣмо Ву, дѡнијѡла Ку Св, пѡднио Ву, јѡднако Гл Зе, јѡнѡм Ка Зе; тако и: кѡд нѡс Бе Хр;*

на *днѣвницу Хр, днѣвнице Хр, мѣднѣк Ду, на дну ГЉ, у дну Дур, пѡдне Љу, сѡдници Л, гѡдна Ло, глѡдна Дур Ду Је Хр Зе Св Ар Р До Оц Ти Л Ми, зѡдници До, зѡдни сѡт Ву, јѡдно Ми, наднѣшѣно Дур, сѡсјѡднѣ Гр, јѡдна Дур Ву Ка Ду ГЉ Је Ку Хр Зе Св Р До Оц Ти, јѡдна тѡчило Оц, јѡнѣ Ка Л, преко јѡнѣ стрѡнѣ Св, јѡнѡј ГЉ, јѡну Дур Ву Ду ГЉ Хр Р, под јѡнѡм Ти, у јѡнѡј Ку, у јѡнѡј дѡски Зе, јѡнѡг Дур, Зе, јѡнѡга ГЉ Ар, ни јѡнѡг Оц, јѡно Дур Гр Хр Р До Ти Ву, уз јѡно Де, јѡни Бе, јѡдније До, дѡднѣ Ву Р, дѡдни Ву, дѡније(ти) До, дннесе Хр До, дннесемо Хр, дѡнијѡ хѡ Је, дѡнио Је, зѡедно Ду До, зѡедничкѣ Ду, јѡнѡм Дур Ми ГЉ Ку Ар Р До Оц, јѡднако Зе Св, слѡбодно Хр, нѡпхѡдно Хр, свѣдно*

⁶⁸⁵ Исп. резултате Јахићевих истраживања (Босна 328-329; в. и Јах.-Тош., ор. cit., 83-84).

Ву, чѣдно Ти; тако и: *пѣд ноге Ду, кѣд нѣс Ми Је, кѣд нѣс До Оц, пѣд нама Ти;*

б) ком. и сик.: *на днѹ њивѣ* (т. 320) Бр, *нѣдниѣ* Ра, *пѣдне* Лу, *вриједниѣ* Ум, *гладна* Ра Ри Каш Сп Вр Чу Лу Ум Бр, *гладни* Лу, *згѣдниѣ* Д, *јадна* Бр, *слобѣдни* Ум, *хладна* К, *једнѣга* Вр Ум, *једнога* Ум, *једна* Ра Ри Каш Д Сп Вр Чу Лу Ум Бр, *једнѣ* Д Лу, *код једнѣ* Каш, *једну* Д, *о једнѣ* Каш, *про једниѣ* бѣра Лу, *на једне стѣјене* Каш, *једно* Каш Вр Чу Лу, *у једнѣме* Каш Д, *ѣднијели* Бр, *погледнук* Чу, *погледни* Чу, *зједно* Д, *зједно* Ум, *једнако* Ра Д Вр Чу Ум Лу, *једнѣм* Лу, *свѣдно* Лу, *слѣбодно* Лу; тако и: *кѣд нѣс Каш Вр, пѣред нѣс Ра;*

једнѣм Ум;

јана Бр, *јену* Ум, *у јенѣ* Каш, *јено* Сп, *пѣнѣм* Сп, *ѣпанѣ* Каш, *пѣнѣ* Ум, *препанѣ* се Бр, *свѣно* Ум, као и: *кѣ нас Д;*

2) у православних и католика (свуда):

нѣјерѣдни О Ле, *гѣднѣ* ВБ Кр, *гѣдну* Та, *шѣсѣ(т)* гѣднѣ Та, *госпѣднѣ* -*ѣкторе* Ра, *у днѹ* Вл, *зѣдно* ВБ, *пѣдне* Та Кр, *гѣдно* Ле, *гладна* О ВБ Ја Пе У Кр Б До Об Це По Та, *гладно* Крч, *жѣдна* Кр, *жѣдни* Об, *јадна* Кр, *једнак* Ја, *једнака* К, *ладно* По, *хладнѣм* По, *у сусједнѣм* Б, *нѣјугледни* ДБ, *једнѣга* Та Пе У Ле Вл Об, *једнѣга* Вл, *у једнога* Це, *у једноме* Це Крч, *једни* Пе, *про једниѣ* кршѣвѣ Вл, *једна* Об Та Ја Пе У Ле Б Бо, *једна* ѣ Вл, *ни једнѣ* Ја Кр, *једну* ДБ Ле Б Об По, *под једнѣм* Це, *у једнѣ* Пе Вл Це, *једно* Ја Пе Б Бо Об Це Крч, *до једно* У, *ѣднѣм* Ја, *ѣднѹ* Б, *ѣ ѣднѣм* Та, *ѣднѣ* У, *оглѣдни* Кр, *ѣднијет* Вл, *ѣднесе* Ле, *сјѣднѣ* По, *зједно* Це, *једнако* Б Це, *једнѣм* Пе Це, *ѣдносно* О, *свѣдно* Ја, *свѣједно* У Бо, *свѣједно* К, *свѣједно* Це, *слобѣдниѣ* Ја; *кѣд-нѣс* ДБ Б Бо Це Крч, *кѣд-нѣс* Б, *код нѣс* Це, *спѣред-нѣс* Бо, *ѣд-нѣкѹ* О;

са: *једна* Та У Кр, *у једну* Б, *једно* Та, *на ѣдно* сѣдам мѣтѣра ДБ, *зједно* Це;

и: *зѣдѣнци* Це, *зѣнѣу* Б, *у зѣниѣ* Кр, *јено* Пе, *јено* ѣвѣ-сѣта Пе, *ѣпанѣ* ДБ, *пѣнѣ* Та ВБ, *припанѣ* ДБ, *спѣнѣ* ДБ, *ѣпанѣ* Та.

279. Група дѣ има другачију судбину. Геминација се готово не чује него се свуда уз стандардно дѣ и редуцирано дѣ на љ јавља и реализација ѣн са непотпуним плонизмом испред назала.⁶⁸⁶ Само је фреквенција ових реализација различита по народима и говорним типовима: дѣ: ѣн, љѣн = 16:9:1:16 (муслимани у јб. и бз.), 10:0:1:2 (муслимани у ком. и сик.), 6:1:0:1 (православни и католици свуда). Исп.:

1) у муслимана:

а) јб. и бз.: *зѣнѣ* Де;

⁶⁸⁶ Овако је и у долини Фојнице (Броз. *Фојн.* 70); исп. и у околини Тузле (Брабец *Тул.* 19). Шурмин пише да "glasa d ... ne izgovaraju seljaci iz okolnih sela i muhamedovci u Sarajevu" (*Сарајевски* 194), али не наводи примјер за дѣ.

према: *хладњаџи* До, *зидњи* Ду Де Л Је, *до зидњега* Ти, *на задње* ГЉ Ар, као и: *пред њег* Л, *пред њим* Ар, *испод ње* Мј, *код њиха* Хр, *код њег* Ар, *од њија* ГЉ, *од њиха* ГЉ, *од њиа* ГЉ;

са: *хладњаџи* До, *зидња* ГЉ, *зидње* Зе, *на задње* ГЉ, као и: *код њега* Ду, *пред њим* Ду Мј, *пред њом* Ју, *изидња* Св;

и: *зидњи* Ми Мј, *зидња* Де, *најзидња* Де, *на зидње* ГЉ, *огладњет* Ду, *огладњело* Ар, *огладњели* Ар, као и: *код-њега* Ку, *код-њега* Ми, *о-њег* Гр, *о-њега* Ву Ти, *пре-њим* Гр, *изид-њиха* Л, *пре-њима* Л;

б) ком. и сих.: *зидњи* Ум (од једног хоџе);

према: *на Брдањаке* (топоним) Ум, *на Брдањацима* Ум, *зидњи* Д Вр Чу Лу Ум, *међу задње* Сп, у *зидњем* Лу, *пошљедње* Ра; *код њега* Мј, *код ње* Каш Д, *под њом* Бр, *код њи* Лу К, *под њиха* Ум, *пред њиха* Ум;

са: *код-ње* Лу, *под-њом* Чу;

2) у православних и католика (свуда): *Бидњи дан* К, *на Бидњи дан* Ја Б, *на Бидњи ан* ДБ, *Бидњу еџе* К, *бањаџи* ДБ Б Це, *бидњака* К, *од бидњака* Б, *бидњаџима* Ја, *зидњи* Ле Об, *зидњега* Це, *зидњега* К, *за задњи* Б, *зидње* Пе Б; као и: *код њиг* Б, *код њик* К, *код њи* Об, *од њиа* О Та Крч, *пред њиа* Крч;

са: *бидњака* Та, *на Бидњи дан* Крч, *бидњеви* Кр, *крџ онџ бидњеве* Кр;

и: *бидњак* Та, *бањаџи* Та, *бањаке* Кр; *о-њега* Кр.

280. Не испада *д* у именима празника као у ЈИБ,⁶⁸⁷ него је: *Ђурђеодан* Б, *уочи Ђурђева дана* Б, *до Јурјева дана*, *о Ђурђеодану* (т. 200), *о Јовањину дану* Ле, *о Спасовдане* Ја.

Геминације нема ни у групи *дм* у *одмах*.⁶⁸⁸ *одма* — *одма*, *ома* — *ома* (т. 221 и 255).

281. Како се види из грађе, геминација сонаната у ЈБ и СИХ није нигдје стабилна особина фонетског система. Концентрацијом *нн* (< *дн*) у муслимана, околина Трнова се веже за компактну ЈИБ, гдје влада удвојен изговор сонаната. Дијалектолози се не слажу у препознавању узрока појави. Једни (Пецо,⁶⁸⁹ Јахић⁶⁹⁰) у њима виде унутаристемску вјероватноћу, коју у босанским говорима може да подспијеши и експресија у конотативном исказу,⁶⁹¹ други (Брозовић⁶⁹²) — "asimilaciju ili rojednostavljivanje izgovora", а трећи (Вуковић⁶⁹³) — турски адстрат. Постредукцијске (т. 273), култне (т. 274) и бројне (т. 275) геминације нису спорне. Рјешење

⁶⁸⁷ Исп. Јахић *Босна* 322.

⁶⁸⁸ У ЈИБ може бити и *мм* (Јахић, *оп. cit.*, 328), а у ијешн. СИБ још и *дм* или *м* (Броз. *Фојн.* 70, *Ијешн.* 140).

⁶⁸⁹ В. нап. 678, исп. и: АФФ VI 321-330; Пецо *Из језика* 41-44.

⁶⁹⁰ В. нап. 678.

⁶⁹¹ Јахић *Босна* 334.

⁶⁹² Броз. *Фојн.* 105.

⁶⁹³ В. нап. 678.

за тип *јанна*, *зѣнѣ* биће неујерљиво док се не испитају муслимански говори свуда, док се трајање геминације не измјери експериментално⁶⁹⁴ и не уједначи графика. Неспорно је, међутим, да прилике у ЈБ и СИХ поново враћају проблем узрока и природе геминација сонантних група. Остаје нејасно зашто православни и католици немају *нн* кад имају *ћ* или *ч'* мј. *ч*, а зашто, опет, *нн* имају само муслимани, и то у околини Сарајева, гдје су оријентални утицаји најдуже традиције. Распоред грађе из ЈБ и СИХ ипак показује да су арапске ријечи у молитвама, које су постале позајмљенице, отвориле пут за геминатни изговор групе *дн*.

23. МЕТАТЕЗА

282. Измјене у редослиједу фонема су опште или индивидуалне особине на ограниченом фонду лексема.

Група *јр* није изразита национална дискриминанта.⁶⁹⁵ Муслимани је чувају у турцизмима: *Бајрам* Д, *бајрак* Св Сп, *бајрактар* Ло Мј, *гајрет* учинио (= учинио све што је могао; у Шкаљића: *приврженост, помоћ*, *op. cit.* 288) ГЛБ, *кујрук* (= *рен*) Мј, али се нигдје не чује: *изгдрјело*, него: *гдрјела, загдрјела, изгдрје, пригдријело* (в.т. 73-74), *гдрјело* Зе, *дстарјело* се Гл, *пригдрје* Мј, *гдрила* (в.т. 97), *изгдрела* (т. 94). Срби и Хрвати, међутим, домаћи образац замјењују страним: *барјактар* Кр, али: *Бајрам* К (М) и *бајрактар* Кр (С); тако и: *старјешина* Кр, поред: *изгдрела* (т. 94) и *гдрила* (т. 97).

У само сх. *курјак*, ако се гдје чује поред чешћег *вук*, ред нико не мијења: *курјак* Дур Бе ЛО (М) ВБ Кр (С), и *курјак*⁶⁹⁶ Кр (С).

283. У два турцизма метатеза је досљедна. Само је: *шдрвале* (исп. тур. *şalvar*) Дур Та Сп Чу Крч По, у *шдрвалама* Крч; тако и: *мѣхраба* — *мѣхраба* (исп. тур. *terhava*) До, али и: *мѣраба* (т. 320).

Колеба се ред у: *ц'ѣзва* (тур. *sezve*), *ћѣзва* и *цѣзва* (т. 234-235).

Ипак се препознаје метатеза последије асимилација у: *каплѣма* (= *шарка*; исп. тур. *baglâma*) Ле.

У обликовању фонетизма *ливѣром* била је и метатеза.

284. Општији карактер има измјена редослиједа фонема у топониму *Калиновик* (према *као* = *блато*, в. Вук *СР* 272; исп. прасл. **kaľъ*, грч. *καλῖς*) те у, на многим странама посвједоченим,⁶⁹⁷ прилозима: *овдје, одавде, оданде, одовуда, однекале* и сл. Исп.:

⁶⁹⁴ О томе методу в. код Пеца *ГИХ* 107.

⁶⁹⁵ У ИХ Муслимани страном *јр* саображавају и *рје* < *рѣ* (Пецо, *op. cit.*, 100-101, *Из језика* 43).

⁶⁹⁶ Исп. у Кладњу: *кујрак* (у Муслимана) и *курјак* (у Срба) — Рем. *Кладањ* 122.

⁶⁹⁷ В. нпр.: Пецо *ГИХ* 102; Јахић, *op. cit.*, 307; Драг. *ГЛЈ* 125.

Канловѣк Вл, от Канловѣка Вл Хр, у Канловѣк Зе, у Канловѣку Бо Хр; *вѣде* О, *вѣде* (в.т. 156 и нап. 418) Де, *вѣје* Та, *е-вѣде* Вл, *е-вѣна* Ка, *вѣдале* Та, *вѣдале* Кр, *вѣдале* Л, *вѣдале* Ми, *вѣдале* Ти, *вѣдале* Ум, *нѣоклѣ* Вл По, *вѣна* — *вѣнак* Ти итд. (в. остале потврде у т. 159, исп. и т. 196).

Наравно, чују се ликови овних јединица и без метатеза:

Калиновѣк Вл Б Хр, Калновѣк Об, Калновѣк Зе ГЛѣ Кр;

вѣде (т. 94 и нап. 259), *вѣди* (т. 98), *вѣдик* Св, *вѣде* Је, *вѣна* Та, *вѣдале* Ву, *вѣдале* ДБ, *вѣдале* Л, *вѣдале* Кр, *вѣдален* Ду, *вѣдала* Гр, *вѣдала* Ле, *вѣдала* Оц Ти, *вѣдала* До, *вѣдала* Де, *вѣдале* Зе, и *вѣдале* Ум, *нѣоклѣ* Ум.

Чешће је *вас* него *сав*: *вас* Ле ГЛѣ Је Ти Ум, *вас* Бѣрач Бо, *вас* у црњади Ду; тако и: *вѣзда* — *вѣзди* (т. 112), *вѣздан* Ле Лу.

Нигдје нема *-шв-* (< *-вш-* < *-вш-*), како је у ИХ,⁶⁹⁸ него је: *лѣпши* и *лѣвши* (т. 271).

За *цѣбѣ* и сл. в.т. 271.⁶⁹⁹

285. Од спорадичних, индивидуалних метатеза издвајам:

Малѣјновић (мј. Манојловић) Ра, *порвѣња* (али: *поврѣнѣк*) Б, *рамонѣка*⁷⁰⁰ Јбу, *румунику* (в.остале ликове у т. 155) Св, *образѣм се* (мј. *обазрем се*) Ду.

24. ДЕСОНОРИЗАЦИЈА ФИНАЛНИХ КОНСОНАНАТА

286. Не изненађује што су обезвучавања финалних консонаната у јб., бз. и сих. спорадичне појаве а што једино у Кж и Ти, гдје су честе, имају значај дијалекатске дискриминанте. Ово је особина ијекавских говора на западној периферији,⁷⁰¹ централнохерцеговачког⁷⁰² и зетско-јужносанџачког југозапада.⁷⁰³ Зато у ком. обезвучавању видим миграционе наплате централнохерцеговачког (исп. т. 27) а стање у јб., бз. и сих. само као континуитет прилика какве су у ИХ⁷⁰⁴ и ЈИБ.⁷⁰⁵ Национални предзнак је свуда искључен.

287. За потпуну десоноризацију имам:

1) на крају говорног такта:

⁶⁹⁸ Пецо, *op. cit.*, 101-102.

⁶⁹⁹ В. тумачење код Вуком. *Маре* 91.

⁷⁰⁰ Овако и у ЈИБ (Јахић, *op. cit.*, 308).

⁷⁰¹ В.: Дешић *ЗБИГ* 194-197; Петр. *Змијање* 75, ГБК 71-72; Драг., *op. cit.*, 122-124.

⁷⁰² Пецо, *op. cit.*, 109; в. и ЗФЛ IV-V 235-244. О појави је писао и Белић (*Rocznik slawistyczny* I 197).

⁷⁰³ Пецо *ПД* 62.

⁷⁰⁴ Пецо *ГИХ* 109.

⁷⁰⁵ Јахић, *op. cit.*, 338.

а) јб., бз. и сих.: *кокурус* Дур Р, *мѣѣт* Ја ГЉ, *мѣрас* Је, *нѣш* Ку, *дѣрас* По, *стѣп* Крч; *дѣас* (али: *авѣа* ГЉ Бо) ГЉ, *бѣкус* Об, у *каѣас* Ку; *митроѣс* Вл;

бѣс Л,

напријет Це, некут Ку, нйкат Ву Ка Оц, нйкут Ку, ддеут Оц, сѣт
Дур ВБ ГЉ Л Бо Св Оц Це Вр, кѣ сѣт Ум, свѣкут Је, тѣт Сп;

б) Кж. и Ти: *гρόп* (т. 116 в), *мѣѣт* Ти, *нѣш* Ти; *Фердинант* Ти; *дѣк* Ти;

нѣкат Ти Ра, нѣкат Д, одвѣт Ти, сѣт Ра, ѝ сат Ти, ѝ тат ТИ;

2) у другим позицијама (само у Кж. и Тн):

Хёрцек-Нёвѣ Ти;

кат ја тамо Ра, кат он дзгара Ра, кат њејемо Ра, кат је не видим Ти, ја сам некат дѣбар кдсау био Ти, некуп је мјесџу Ти, нѣкат дтшѣ нѣсау Ра, дтуп од запада Ти, а сат њма Ти, њ сат је под нама Ти, тат је мѣј ѡтау, њ тат је дошѣ Ра, а тат је бѣло Ти, љ нас је дрѹгѣ јѣзик нек љ Босни Св.

288. За дјелимично обзвучавање свуда је још мање примјера. Исп.:

1) на крају говорног такта: ко^ку^ру^с Бе Це, на кру^гк Ло, ме^дед^т Ле
 Ду Лу, пр^дг^к Гл, сн^йј^ег^к Ло; у кд^фз^с Ку, хд^роз^с Ду;

стрѡг^к Ми;

кад^м Је, нѣкад^м Ри, нѣкуд^м Ку, нѣкад^м Ка Кр, сѣд^м Бу ДБ Ло Ја Бо
Об Је Сп Крч, ѝ сѣт нѣкад^м Ра;

2) у другим позицијама само: кад^т амо Ка.

Занимљив је случај обратног процеса: и у нoгкy Ми.

289. Јасно је да су примјери са стабилним звучним консонантом бројнији у односу на оне из т. 287-288:

а) на крају говорног такта: *ѿѿ Об, грѿѿ Зе, грѿѿ* (т. 116 в), *дѿд Ву, згѿдѿ Вр, јѿж Оѿ Каш, кнѿз Дур, мѿдјѿд Ми Дур, међѿд Ду, мѿчѿд Ар, мѿрѿз Је, нѿж Ло Ја Је Ти Ум По, нѿ пашѿд Лу, прѿнђѿд Д, тѿ смрѿд Ду, спѿровѿз* (= лимени шпорет) *Је, срѿз Дур Ра Бр, стѿѿ Џе, хлѿд Ти, хлѿѿ Ву, лѿѿ Лу Крч, шукунђѿ Бѿ Вѿ, шћѿнѿд Ло, шћѿнѿд Џе Вр; на зѿѿд Гр, Мѿмед Ка, тѿкнѿд О, Хѿмид Бр, хѿѿ Ум;*

брз До, стрѡг Ми;

*дѡсад Ву ДБ Ја, нѣзѡ Ду, нѣкѡ Дур ДБ Ти, нѣкад Ву Пе Гр Ми Ду
Ум ГЉ Це, нѣкуд Пе Р Д Сп, ѡднуд По, ѡткуд Об, пѡнекад Зе, сѡд Ву О
Дур Та Ле Б Лју, ѡ сад Ми, свѣкуд Ду, скрѡз Б Је Оц По;*

б) у другим позицијама: *откад ме моли Ву, ја би сад умро Ву, сад нѐмā — сад нѐмā О, ко што-е сад витрина Бс, итд.*

290. Напомена: Са десоноризацијом не треба мијешати случајеве аутоматског обезвучавања у ријечи и у снатхију на основи асимилације (в.т. 266).

25. ХАПЛОЛОГИЈА И СРОДНЕ ПОЈАВЕ

291. Хаплоглогија је досљедна у прилогу *одакле* и узвику *хајде* (тур. *hayde, haydi*):

о̀клѐ (једном и: *о̀тклѐ* Л) Кр Пе Де Ле Вл Мј ГЉ Ку Р До Оџ Џе Ум Крч, *о̀клѐ* Зе Крч, *о̀клѐн* Ка Д Бр, *нйоклѐ* Ум;

ај на а̀стѐл Та, *ај кѐрѐмо*, *да а гдѐнѐмо* До, *ај кѐпи* Ка, *ај кѐпи* Ми, *ај о̀вѐцама* Ку, *ај пѐџи* Ку, *хај-тѐи* (ријетко: *ајде тѐи* Де) Гр Је, *ај-тѐи* Ле, *ај тѐрѐшт* Ми.

Међутим, *кукуруџ* и деривати, за разлику од других говора, задржавају иницијални слог са алтернацијом у ~ о (т. 125). Исп.: *ку̀руџа* Ја, са: *ко̀ку̀руџ* Бе, *ко̀ку̀рус* Р Џе, *ку̀ку̀руџа* Дур Ја, *ко̀ку̀руџе* Дур, *ко̀ку̀руџа* Та, у *ку̀ку̀руџе* Хр, *ку̀ку̀руџе* У Мј, *ку̀ку̀руџа* Ја, *ку̀ку̀руџу* Ка Та, *ку̀ку̀руџна* Лу, *ко̀ку̀руџнѐ* бѐрѐшна Та, *ку̀ку̀руџнѐм* Џе.

Обавезно је у јѐ. и: *пѐџа* (= *петиџа*) Дур Та.

Испадају један или два слога каткад у: *ко̀птер* (= *хеликоптер*) Св, *лѝкѐи* Је, (*што*)-с *тѐиџ* Ми, *о̀џџѐ* (= *додуше*) Ло.

292. Забиљено сам и овакве примјере скраћивања лексема хаплоглогијом и др. сродним појавама: *гѐра̀џиџа* Кр, *пѐте* (у Вука: *па̀ја̀нта*, *па̀ја̀ванта*, *панта*, СР 500; тур. *paуvanı*, Шакљић, ор. cit., 508), *гѐспон-дѐкторе* (имам и: *гѐспѐдн-дѐкторе*) Та, *гѐспон-про̀фѐсор* Пе, *нѐкав* (усталено је: *на̀кав*, в. т. 177 и нап. 443) Ти, *о̀џко* (т. 157), *со̀џиџалиџкѐ* (т. 271), *тѐрџѐ* ко̀(лико)-хо̀џеш Л, *отко* (откако) Мј, *пѐ(ма)* Шљемѐница Ду.

293. Редукцијским дискриминантама типа: *бѐи* (= *бити*), *вѐди* (= *водити*), *вѐд* (= *видјети*), *вѐти*, *вѐџ* (= *возити*), *џѐва* (= *извадити*), *ра̀ди* (= *ра̀дити*), *ра̀ти*, *ра̀тѐи*, *ра̀т*, *сѐјѐт* (= *сѐјѐјети*), *тѐрџѐ* (= *тражити*), *урѐт* (= *урѐдити*) — посвећена је специјална пажња у вокалском систему (т. 137-138 и 141). За друге доказе навођени су многим говорима познати примјери: *вѐте*, *јѐте* (т. 138), *мѐш* (т. 116 и 146), *нѐш* Та Вл Ти, *о̀шѐ*, *о̀шли*, *про̀џеш*, *про̀џеш* (т. 138), *о̀џ-џу*, *о̀тѐи-џу*, *рѐ-џемо*, *стѐи-џѐ* (т. 141, 2), *мѐ-ш-чин*, *мѐ-ш-џѐн*, *мѐ-ш-џѐнѐи* (т. 142 б). За босанско *е-ва̀кѐ* в. т. 116 и нап. 360.

ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ ПРОЗОДИЈСКОГ СИСТЕМА

294. Области ЈБ и СИХ нису јединствене у акценатском систему, мада, у цјелини гледано, између горње Неретве и извора Босне преовлађује новоштокавска акцентуација.⁷⁰⁶ Акценатску неуједначеност подручја условљавају остаци неновоштокавске (архаичније) акцентуације у јб. говорном типу. Порушен систем непренесеног дугог силазног акцента, сведен на остатке, укључујући и окситонезу у вези с тим (у говору старијих Муслимана, дјелимично код Хрвата и само понегдје код Срба), изостанак секундарног дуљења (код све три националне групе) и још неке специфичности у дистрибуцији прозодема — одвајају јб. говор од остала три прелазна типа. На другој страни, цијелу плоху ЈБ и СИХ повезује а од књижевног језика одваја могућност нестандартне дистрибуције узлазних акцената на ултими или на једносложним ријечима, што је последица изразитих редукција постакценатског и (т. 137-138).

295. Има више разлога да се опишу само главне особине прозодијског система ЈБ и СИХ са фонетским и морфолошким. Једни су теоријско-методолошке а други практичне природе. Будући да се акценат узима главним критеријом у класификацији говорних типова,⁷⁰⁷ унутрашња диференцијација прелазних идиома и њихов однос према сусједним не би се методолошки могао остварити без праћења херцеговачких (млађих) и босанских (старијих) акценатских могућности и њихових међусобних веза у овој области. С друге стране, опис главних особина акценатског система треба да омогући лакше праћење грађе у наредним поглављима. Уз ово иде и једно питање теоријске природе: Одакле остаци архаичније акцентуације у их. дијалекту и докле допире ареали тих изоглоса?⁷⁰⁸

Разумије се, овдје се даје опис само главних особина акценатског система на тематским примјерима, што је у вези са ограниченим циљем прилога. Детаљнији опис прозодије ЈБ и СИХ остављам за посебан рад. Из тих разлога грађу износим концизно, а поређења са блиским говорима (Ортијеша, Пиве и Дробњака, СИБ и ЈИБ), те са Вуком и Даничићем сводим само у границе нужне ванске диференцијације. Грађа има аутентичну вриједност јер примјери нису добивани као одговори на питања⁷⁰⁹ него су извучени из слободног дискурса.

296. Акценатска неуједначеност ЈБ и СИХ најприје се изражава у остацима непренесеног дугосилазног акцента, који се факултативно јавља

⁷⁰⁶ При утврђивању основних критерија за подјелу штокавског дијалекта проф. Ивић (*Дијалект.* 63) наилази на проблем код говора "у долини Босне" са непотпуно пренесеним силазним акцентом, које сврстава, "само делимично оправдано", у новоштокавске.

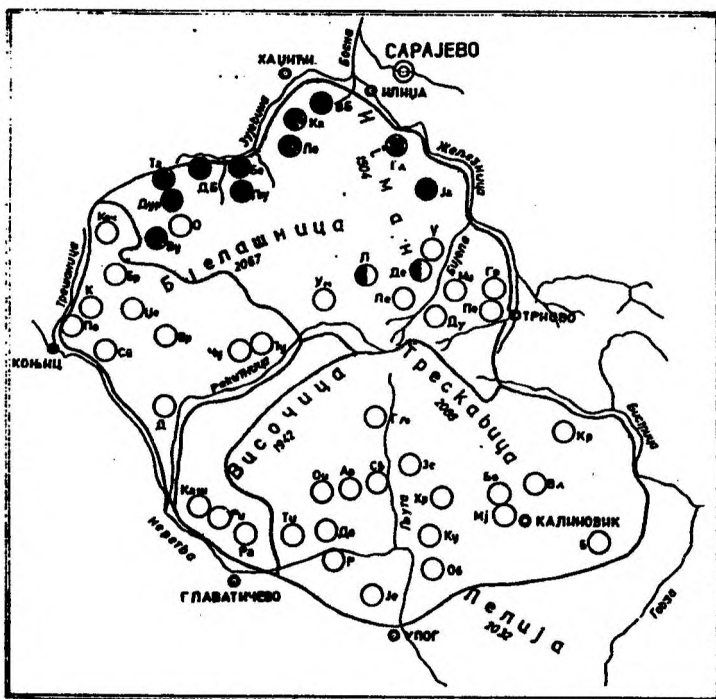
⁷⁰⁷ "За језичку структуру разлике у систему акцентуације имају много већи значај него различита замена јата" (Ивић, *ibid.*).

⁷⁰⁸ В. Вуковић *Кр.-лен*, 296, *Жена* 59.

⁷⁰⁹ О непоузданости таквих примјера в. D. Brozović, *Prozodijske značajke sjeverne Bosne*, ВН DZb V 171.

у свим дугим слоговима ван иницијалног у јб. говорном типу. Непренесени дугосилазни овдје није инфилтрат ијешћа СИБ него аутентични остатак порушеног система тог дијалекта на његовом крајњем југозападном крилу. Границу овог ареала "od Krivaје do линије Kreševo – Foјnica", како ју је одредио Брозовић,⁷¹⁰ треба спустити јужно за око 40 км до Бјелашнице. Неколика примјера забиљежена у трновском крају (Де Ја Л Ле), један чак у Зе, примљени су из Сарајева. Концентрација недоследног ~ у медијалним и финалним слоговима је у зони Главогодина – Врело Босне – Вуковићи (правцем сјевероисток – југозапад) и Зујевина – Бјелашница (карта бр. 12):

Карта бр. 12: Дугосилазни акценат у говорима ЈБ и СИХ

ЛЕГЕНДА

- / ~ / на свим слоговима
- ⊙ / ~ / веома ријетко ван иницијалног слога
- / ~ / само на иницијалном слогу

⁷¹⁰ Ијешћ. 148, нап. 110.

асвалтјера̀но Љу, бадња̀к ВБ, барда̀к Ву, вриједна Ја, врсни́к Љу, геџере́ Ло, густи́ра Та, дока̀жџм Дур, заврши́ Љу, заврши́ се, ДБ, запалџм Ло, зара̀дџм Ка, затрџи́ се Љу, изговара́ Љу, изи́ђџм Ка, изи́ђџм Ло, (и)зи́ђџм Ло, изи́ђџе Љу, изми́ђџај Ло, Мостар́ Ка, оби́ђџм Ка, одговара́ Та, одговара́ Та, погле́дџм Ка, потрбу́шкџе Ка, премастџва́ш Зе, припрџмџмо ВБ, проговара́ Ка, прокопа́вана Ло, промџџџмо Ка, проси́ђџџа Ло, про-таби́рим Де, проци́ђџџи Ка, разговара́мо Ка Де, разговара́мо ДБ, растрџс Ка, самар́ Ло, Самџкови́и Ка, убаталџ се Ка, узвџриш Ка, умрџџт Ву, уредџ се Љу, финџан Ву.

Непренесених краткосилазних нема, изузев два примјера: по јастџку Де (из лирске пјесме: По јастџку руке шџри, свџџе дра̀гана са̀ња) и сагле́дџј Дур (експресивни нагласак), који за међудијалекатске односе не значе ништа. Исти значај имају оба непренесена силазна акцента у европеизмима, домаћим вишесложним ријечима и ласцивним лексемама са емфатичким наглашавањем у сва четири говорна типа.⁷¹¹

апсолу́тно ГЉ Сп, вјероисповџсти К, гиомџтар Ду, дирџк га у срџце Ми Је, докумџнт Вл, интереса́нтан Оџ, интереса́нто Ка, командџнт Б, командџнту Вл, кумплџт Св, караби́т По, у међуверџмену Об, момџнат Ум, момџнту Вл, напџмпа́јџш Вл, на́лџт (т)е би́ло Ку, парадџдизу Ри, по-лопрџвредни́к Ми, полопрџвредни́ка Б, од по́лупрџвредџ Р, по́лопрџвредџм Хр, по́лопрџвреднџ По, првокла́сна Мј, проџџџкт Вл, салонџтом У, специјали́ст Та, тама́н Та Де Гр Ми Ду Вл ГЉ Бо Оџ ти Д Џе Чу Лу Ум, та́ма́н Ум По, Фердина́нд Ти;

Алекса́ндар Б, алу́минију Ар, ама́н ја̀раби Лу, изоли́рај Гл, Југосла́ви-ја Ву Бо, Југосла́виџе Та У Ле Ра Кр До Оџ, Југосла́виџе ГЉ Мј Бо Об Вр Ум, Југосла́виџи Је, Југосла́вију Та, у Македо́нију Вл, моментал́но ДБ Гр, мушкара́џџ Бр, правосла́вни Р, правосла́вни Ти, правосла́вџџ Бе, с пра-восла́вениџем Вл, сипатџџџија (= своџење двају крвних судова у један) Ву, такозва́ни Хр, тама́н ГЉ, телеви́зиџе ВБ Ја Ти К, теперџитор Ло, трепџитор Ло и сл.

297. У одговору на питање откуд непренесени ^ у јб. идиому и ка-кав је његов значај за међудијалекатске односе, мора се поћи од двије чињенице. Прво, ^ на непочетном слогу може се наћи у говору стари-начког становништва ијџш. подручја средње и сјевероисточне Босне.⁷¹² Непренесеног ^ ни тамо нема.⁷¹³ Друго, од 43 примјера у т. 206 типа барда̀к, 35 је забиљежено у говору Муслимана (81%), 3 у говору Хрвата (7%) и 5 у говору Срба (12%). Ако се то доведе у везу са бројем испитаних пунктова на јб. терену (10 муслиманских, 1 хрватски и 6 српских), јасно је да се ^ на непочетном слогу јавља најчџшће равномерно и претежно у

⁷¹¹ Оваких непренесених имају сви штокавски говори. В. нпр.: Дешџи ЗБИГ 208; Јахиџ Босна 580; Пеџо И-ша II 31.

⁷¹² Броз. Ијџш. 148.

⁷¹³ В. А. Пеџо, Остаци старије акценџуације у босанско-херџеговачким говорима, АФФ Х, Београд, 1970, 265-272; исп. и И-ша II 33-35.

муслиманским и хрватским насељима у односу 2/3:2/3:1/3. Према томе, непренесени овдје још има диференцијално национално обиљежје, што је у вези са поријеклом становништва и исламизацијом. Ову, и друге архаичне акценатске црте, конзервирале су оне друштвене групе које су, прихватајући ислам мало прије или одмах после 1463. године (т. 19), ступиле у неку врсту регионалне друштвене изолације. Исламизација је, дакле, успорила процес новоштокавског преношења у ЈБ.⁷¹⁴ Што нема непренесеног /'/, то упућује на закључак да процес повлачења /' / и / ^ / није текао истовремено, односно да је /' / пренесен до средине XV вијека. Хрвати у Тарчину и др. насељима јб. подручја су новији досељеници, махом из сусједног крешевско-лепеничког краја (в.т. 29), гдје су старосједиоци. Српско досељеничко становништво, претежно их. и црногорског поријекла (в.т. 29), у зависности од етапа досељавања и времена дијалекатске интерференције различито је прихватало ову особину. Тако нпр. у Очаку непренесеног / ^ / нема, у Д. Биочи се чује, а на В. Босне говор православних се разликује по овој, и другим особинама, од православних у бз. области готово толико колико се разликује говор муслимана у јужној Босни и високој Херцеговини.

298. Новоштокавско преношење кочио је метатонијски акут чије сам остатке забиљежио у дужем слободном разговору у два пункта: *сушина* Ло, *полдје* Ка, *пдјем* Ка, *уваљанѐ* (*ћакшире сукненѐ*) Ка, *каџе* Ка.

Примјери, иако у ограниченом броју, упућују на закључак да је акут доскора био у инвентару јб. акценатске системе, која је у генетској вези са ијешћ. СИБ.

299. Постојање — непостојање тзв. секундарног дуљења у скуповима к(онсонант) + в(окал) + с(онант) + к(онсонант) је најважнија диференцијална особина између босанских и источнохерцеговачких говора.

Етимолошку краткоћу имају примјери:

1) Јб.:

балту Дур, *баћке* Та, *бџмба* Та, *дјџвојка* О Ка, *дјџвојке* Бе, *државни* Ло, *жаџици* Та, *зџрка* ВБ, *јаџавици* Де, *јаџица* Ву, *каџти* Та, *каџрна* Де, *лаџпу* Де, *маџко* Та, *маџици* Љу, *маџици* Љу, *оџвукли* Ву, *опанци* Ка Гл Љу, *опанке* Та Љу, *на пенџер* Бе, *пџџка* Ка, *покојником* Бе, *од поџстанка* Гл, *поџјерџца* ДБ, *слаџку* Ло, *таџба* Ву Ло, *у торџбу* Ву, *таџбу* Ло, *упамтио* Та, *упамтила* Та, *хаџинки*, *џиџаџка* Де, *џџџиљка* Бе, *џџба* Ло Та, *џџбу* Ло;

2) Бз.:

бунде Св, *дјџвојка* Ку, *дјџвојку* Ку Је, *државна* ГЉ, *јаџцови* Оц, *јаџица* Оц, *каџте* Пе, *каџеко* Пе, *маџици* Ти Мј, *маџици* Зе, *с маџком* Зе, *Неџељко* Пе, *одаџе* Вл, *одаџорник* Ми, *одаџорник* Оц, *опанке* Ми Ле, *опанци* Л Ар, *Подаџорје* Св, *саџстанци* Л, *страџице* Б, *суџице* Ми, *ис торџе* Мј, *у торџи*

⁷¹⁴ Исп.: БХ ДЗБ II, 103-104, БХ ДЗБ V, 179-180; Вуковић *Кр.-леп.* 298-299; ЈФ XXVII 310.

грѡбље Бе, у грѡбљу Бе Бр, у грѡбљу Бе, грѡбље Ду Бо Је Об Св Ум, грѡбје Ра, грѡбља Кр, грѡбље Љу Ка Та Ми Мј Зе Св Ти Ум, грѡбљу Оц, нѡ грѡбље Бо, нѡ грѡбљу Ле, у грѡбљу Мј, грѡбље Чу Ле, грѡбље Мј ГЈ Љу Вл, грѡзје Ло, грѡзје Мј Ло, грѡзја (die Falle) Је, у грѡзјама Је сѹђе ГЈ Ље, сѹђе Ло, ље ГЈ Ље Ло, лишје Вл ГЈ Љу Ле, листје Ло, прѹђе Вл ГЈ Ље Чу, прѹтје Ло.

Однос кратких према дугим слоговима је 47,14% : 52,86% у корист дугих (у јб. 61,53% : 38,47%, у бз. 47,48% : 52,52%, у ком. 25% : 75%, у сих. 33,33% : 66,67%). Оба слога налазимо код све три националне групе. За разлику од Ортијеша⁷¹⁸ могло би се рећи да је у Муслимана и Хрвата фреквенција лексичких јединица са кратким слоговима већа а у Срба с дугим. Разлози су у поријеклу становништва.

301. Квантитет у суфиксу *-иште* (*-ишће*, *-иће*) је различит: у јб. је претежно кратак, а у бз., ком. и у сих. мијешају се дуги и кратки слогови, што је последица миграционог и говорног укрштања становништва из два основна дијалекта — их. (гдје је увијек *-иште*)⁷¹⁹ и ијешћ. иб. (гдје је *-иће*)⁷²⁰

гѡдиште Кр Вл Д, гѡдишће Сп Крч, гѡдиће Сп, гѡдиште ВБ Ми Ле Ти Ву, гѡдишће ВБ Вр, гѡдишће Ми Ду Об По, гѡдишће Ја ВБ У Пе Гр Мј Је, гѡдишће Та Љу Бе Ка Гл Чу Лу; љишћ ВБ Ми Ку Хр Зе Св Ар До Ри Каш Д, љишћа Та Љу Бе Сп, љишћа Це, љиште Оц, љишћа Гр Р, љишће Бе, љишћа Дур Гл, љишћа Ка, љишћад Бе.

302. Квантитет у бројева *девет*, *десет* је иб. за разлику од Вук-Даничићевог и их., гдје је *-е* у финалном слогу кратко и дуго, те пивско-дробњачког са искључиво дугим.⁷²¹

у дѡе(т)Га, ѡ дѡет У, дѡет ДБ Гл Ја Пе Мј Ти, дѡе(т) Ка Ми, дѡст Гр, до дѡет Де, до десет К, ѡ десет Р. У само два примјера — дѡст ДБ и по десет Чу — слог је сачувао херцеговачки квантитет.

303. Прилози *данас*, *вечерас* имају стандардну краткоћу.⁷²²

ѡнас Ву Ло Дур Та ДБ Љу Ка ВБ Гл Де У Гр Ми Ле Л Крч Вл Б Бо Је Хр Кр Зе Св До Р Оц Ти Ра Ри Каш Д Сп Це Ум Бр, ѡнаске У, ѡнданас Љу, вечерас Ву ДБ Ми Вл Об Д Ум, већерас Бе Де.

304. Квантитет тематског вокала у презентској основи јавља се основним индикатором унутрашње и вањске диференцијације говорних типова.

⁷¹⁸ У Муслимана је: *грѡбље*, *грѡбље* — *грѡбља*, *грѡбља*, у Срба још и *грѡбља*, *грѡбља* (Пецо Ортијеш 33). У црногорској Херцеговини основе су увијек кратке (Вуковић II.-Др. 250). Тако је и у ијешћ. иб. (Броз. Ијешћ. 151; LJetopis JAZU 65, 341). У ИХ (Пецо ГИХ 121) и ЈИБ (Вуковић Јепа 56; Јахић Босна 422) квантитет се колеба као у бз., ком. и сих. Код Вука (СР 87, 107) и Даничића (СА 62), међутим, основе су увијек дуге.

⁷¹⁹ Пецо ГИХ 91, Ортијеш 26; Вуковић II.-Др. 254, 256, 258.

⁷²⁰ Броз. Ијешћ. 151. Брабец биљежи и *-иште* (Тузал. 31-32).

⁷²¹ Броз., *ibid.*; Вук СР 121; Пецо ГИХ 147; Вуковић II.-Др. 299.

⁷²² У Вишеградском Старом Влаху и у ужичком крају је *ѡнас*, *вечерас* (моје биљешке).

Ово је једна од карактеристичних особина свих говора их. дијалекта.⁷²³ Детаљнија анализа инвентара основа само са кратким вокалом показује услове у којима се јављају ненаглашена краткоћа и дужина, аутентичне особине ЈБ и СИХ и резултати укрштања особина источне и црногорске Херцеговине, источне и југоисточне Босне.

305. П р в а в р с т а

У глагола прве врсте, у сва четири говорна типа, *-е-* је најчешће кратко, а може бити и дуго. Однос *-ѐ-:-ě-* је 5:1 (78,29% : 21,71%). За разлику од Ортијеша,⁷²⁴ ИХ⁷²⁵ и средње Босне,⁷²⁶ тематски вокал, у ограниченом броју примјера, непосредно иза слога са узлазним акцентом може бити и дуг. Ову југоисточнобосанску⁷²⁷ (и Вукову⁷²⁸) особину налазимо у говору Срба и Муслимана у бз. и сих. У јб. говор Муслимана са *-ě-* је досљедан. У говору православних у јб. и код све три конфесије у остала три говорна типа могу се чути их. (*пџомџџи*) и пивски (*нџзовџи*) ликови. Са матичним говорима ЈБ и СИХ се не слажу још у двије појединости: тематски вокал у јб. (само у говору Муслимана) изнимно буде кратак и последице слога са / ~ /; и наставак -у 3.л. пл. може имати краткоћу (в. примјере). Обје појединости су аналошке природе. Све ово потврђује грађа:

а) *Основе на струјни сугласник (-ѐ-:-ě- = 2:1):*

донѐсем Ми Бр, донѐсеш Ми Ку, донѐсе Гр До Крч Је, донѐсемо Ло ГЉ, занѐсе К, изнѐсе Оц По, изрѐсте Сп, истрѐсем Ле, истрѐсеш Љу, истрѐсе Лео Об Бр, однѐсем Хр Чу Бр, однѐсе До Ри Ум, однѐсемо Хр, отрѐсе О, пѐсе Де Ду Од Ум, понѐсем Ра, претрѐсем Ле Де, принѐсе се Гр, трѐсе Гр Лу; вѐзе Ку, грѐзе Ле, измѐзе Д, мѐзем ДБ, мѐзе Ја Ку Лу, мѐзе Лу, помѐзем Ја, помѐзеш Гр, помѐзе Гр Хр Це Б К, помѐжемо У, врѐшеш Мј Крч, врѐше Мој До Лу, врѐшемо Ар, врѐшете Ву, оврѐшеш Мј, оврѐше До Д, оврѐшемо Ду; дѐнесѐм Ја У, дѐнесѐш ДБ Пе, дѐнесѐ ДБ Ја Мј Це Крч, дѐнесѐмо У ГЉ; изнѐсѐ Ле Мј, изнѐсѐмо Ја, однѐсѐ Об, понѐсѐш Ле;

донѐсѐм Хр, донѐсѐ К, изнѐсѐ До, понѐсѐм ГЉ, понѐсѐ се Д, унѐсѐ До;

дѐнесу Пе Ми, дѐнесу Ар Чу Лу, изнѐсу О Це, пѐсу Л, мѐзу ДБ, мѐзу О, помѐзу Ми Ар До;

понѐсу По, помѐзу Ми.

б) *Основе на пловие (-ě- : -ě- = 9 : 1)*

⁷²³ О дужини тематског вокала у бх. говорима в.: Пецо ГИХ 188, Ортијеш 45-46; Вуковић П.-Др. 319-320, Кр.-леп. 296-297, Бх. типови 25-26, Жена 55; Броз. Ијешћ. 150, Аксенацке знацајке, ВН DZb II 105-108, В 179; Јахић Босна 585-587.

⁷²⁴ Пецо Ортијеш 45.

⁷²⁵ Пецо ГИХ 188.

⁷²⁶ Броз. Ијешћ. 150.

⁷²⁷ Вуковић Жена 55; Јахић, оп. cit., 585-586.

⁷²⁸ Даничић СА 91, 92 и даље.

о́де̄м Ву Л Лу, до́ведеш Ми Ти, до́веде ГЉ Крч Зе Ри, зна́дем ГЉ Св Бр, зна́деш Каш, зна́де Ка Ра Ти, изве́дем Бр, изведе Лу Крч, одве́дем Ло, одведе Љу Ку, опрѣдеш Об Це, опрѣде се Це К, пове́дем Ум, пове́де се Св, прѣде Ле, прѣдемо Л, препрѣде Ар, провѣде Це Св, провѣдемо Ум, произве́де До, све́дем Ду, све́де Ар Д, спровѣде се Св, уве́дем Ду, уве́демо Ду, укра́де Гл Кр; изме́тем Зе Д, изме́те Ка Гр До, ме́те До Ка, одра́сте Ра, плѣтеш Ву, плѣте Ја, плѣтемо Л, ра́сте Ву О У Ле Лу Је Об Ри, сме́теш Лу Мј, сме́те Гр Л, узра́сте Је, ву́ч'ем Ву, ву́че Ле, ву́чемо ГЉ, дову́ћем Де, дову́чем ГЉ, дову́че О Ка До, дову́чемо ГЉ, заву́че О Ар Ле, изву́чем Ти, изву́ч'ем Де, изву́че Бр, изву́чемо До, изву́ч'емо Де, испѣ́че Оц К По Це Крч, испѣ́че Ка, испѣ́чемо ДБ, испѣ́ч'емо ДБ Ка, испѣ́чемо Ка, наву́ће Ву, обу́чем Ти Бр, обу́ч'еш ВБ, обу́чеш Л Св, обу́ће Ло, обу́ч'е се Љу, обу́че Ле Ку У, одси́јечемо До, одси́јече Ар До, оси́јѣћем Де, оси́јечем Ле, оси́јечеш Ле, оси́јече По, пѣ́чем Б, пѣ́чеш У, пѣ́че се О Б Це К Ја Ду Б Је, пѣ́чемо ДБ У Ле Б Крч Це, пову́чем Пе, подву́чеш Ум, подву́чем Ти, поси́јѣч'ем Бо, поси́јече Крч, преву́чем Оц, преву́че До, прѣ́де У, преси́јечем ГЉ, приву́чем Р, приву́чеш Ти, приву́че Б Хр, приву́чемо Св, прову́чемо Пе, сву́ћем Де, сву́ч'е ВБ, си́јечем Ум, си́јечем Пе, си́јечеш Ду, си́јече Ти Об До Д К, си́јече ВБ, си́јече Вр Чу, стѣ́че се Це, стѣ́че Це, те́че Гр Ду, трѣ́се се ГЉ, ту́ћем Де, ту́че Пе Лу, утѣ́че ГЉ Оц, утѣ́ч'е Ка, утѣ́ће Гл;

о́дведе̄ Ја, изве́деш ГЉ, о́дведе̄м ВБ, по́веде̄ Пе, уве́деш У, уве́де̄ Бо, ме́те̄ О Ја, испечѣ̄м У, испечѣ̄ У, пѣ́ће̄ ВБ, пѣ́че̄ се До;

до́веде̄м ВБ, си́јече̄ Та;

до́веду Ду Мј Хр Крч Оц, прѣ́ду Ле, укра́ду Хр;

и́де О, да́ иде Ле, не́к иде ГЉ, о́демо О, је́дем Ву;

обу́че̄ Ја, пѣ́че̄ Кр;

да́ иде̄ Вл, да́ иде̄м Вл, не́ је́деш ВБ, пѣ́чеш Кр, сје́че̄ Ка.

306. Д р у г а в р с т а

У другој врсти овдје је -е-, за разлику од иб.,⁷²⁹ дуго. Краткоћа је забиљежена само у три примјера у глагола код којих се консонант мијења у општем дијелу (Белићева V врста):

о́бер̄м ГЉ, о́бер̄емо Ле, изо́бер̄е̄ Вр, о́пер̄ем Ја, о́пер̄е̄ се До, про́бер̄е̄ Д, у́бер̄еш Сп; буче̄ Де, тиче̄ се Оц, пуче̄ Је.

307. Т р е ћ а , с е д м а и о с м а в р с т а⁷³⁰

Тематско -не- и -и- су дуги. По неколико кратких у свакој врсти су изузеци аналошке природе:

ме́тне Ло, крѣ́немо Ло;

во́зе Л, љуби́м Та, ми́слим О, но́се Је, обои́ш Об, по́стим Ле, ви́диш У Пе, збо́ли Ву;

⁷²⁹ БХ ДЗБ II 108.

⁷³⁰ Класификација је по Белићу (Ист. II 7). В. и Стеван. ССХЈ I 327-336.

дрече се До, стоим До, стди Б Чу Бр.

308. Четврта врста

Преовлађује -*је*- (-*је*-:-*је*- 2:1). Квантитет чува трагове миграционих струја источне и црногорске Херцеговине, нанос из југоисточне и стање средње Босне⁷³¹ Географију изоглосе није могуће дати. Међутим, густина -*је*- или -*је*- открива унутрашњу диференцијацију међу типовима и њихов однос према сусједним. Бројчани однос -*је*- : -*је*- је: у ЈБ 5:4, у бз. 6:1, у ком. и сих. 2:1, што потврђују примјери оба раздјела:

дџбие Ка, крџем Та, пџем Мј, пџем Је, пџеш Ја, пџје Ар, Крч Кр, пџе Оц, пџемо Крч, пџкрије Гр, пџпијем Је, пџбие Ми, пџбие Је До, рџзлијем Ја, рџзлијемо У, слџмијем ДБ, уџијеш Је, уџие Дур, чџјем Ја Пе Мј Ти, не чујем Вл ГЉ, чџјеш Пе Зе, чџје Пе ГЉ Хр Св Вл Бр, не чује Чу, чџје Ка Пе, хџје Ло, чџјемо Та;

дџбијем Ка, нџлијем Та, дџлије Гл, пџјем Сп, пџје се Хр, пџлијеш ДБ, пџпијеш ДБ, пџпије Крч, рџлије Ка, уџије ГЉ, уџије Ду, не чујем Крч, чџјем Дур Пе, не хује Ка;

дџе ДБ, дџје ДБ, дџју Л, заграђује Б, заграђујем Пе, изграђује ДБ, њнтересује Ву, кџјемо Ар, нариктаје О, настаје О, оснује Ја, откујеш Ми, повезује ДБ, пригриуеш Вл, приступљује О, притискује ДБ, продаје Та, продае се О, раскујемо Гл, сџјеш ДБ Ја Је, сџтује Крч, сџтује Крч, смџје се Б, сџје Бр, укорачује О;

доц'екујемо ДБ, заграђујемо Ја, искашљује се Ја, кџпује Ја, кџпујемо ДБ, нџлије Кр, нџујеш Та, дџрије Ло Ми, уџрије се Ми.

309. Шеста врста

Са стандардним -*џ*-⁷³² иде равноправно -*џ*-; -*џ*- почиње да нарушава систем гдје се -*џ*- још добро држи:

смџјем Об Ка Ум, смџјеш Хр Зе, смџјеш ли Об, смџје Пе, не смџје Вл До, не смџјем Ду Је Ум, не смџје Ка;

не смџјем Та Пе Је, не смџјеш Ри Вр, не смџје Вл До, не смџје Ле ГЉ Оц, не смџјемо Пе;

вџћера Дур, лџва Лју, пџлева О, хџвају Ло.

Квантитет тематског вокала у презентској основи говоре ЈБ и СИХ, дакле, одређује као посебне индивидуалитете у односу на остале ијекавске идиоме. Процес скраћивања тематског вокала, као последица интерференције их. и босанских особина, много је шири него у ма ком сусједном говорном типу јер је захватио не само -*е*-, -*је*- него и -*не*-, -*и*-, -*а*-.

⁷³¹ У Ортијешу, ИХ, средњој и источној Босни и Жепи је -*је*-, у Пиви -*је*- у Дробњацима и ЈИБ -*је*- и -*је*-. Исп.: Пецо Ортијеш 45, ГИХ 150-151; Броз. Извј. 342, Ијешћ. 150; Вуковић Жена 55, П.-Др. 323; Јахић, ор. cit., 586.

⁷³² В. Прав. 705.

Дејством аналогije скраћивање започиње и у слоговима иза силазних акцената⁷³³ и у 3. л. пл. Претпоставка је да ће краткоћа превладати. Процес је у току.

310. Глаголи *звати* и *звати се* издвајају се из II врсте различитим прозодијским могућностима. Тематско *-е-* у глагола *звати* у сих., ком. и југозападном крилу бз. је увијек кратко, а у јб. и сјевроисточном крилу бз. са их. *-ѣ-* јавља се и *-ѣ-* из црногорске Херцеговине у односу 5:1. Код *звати се -е-* је свугдје кратко. У 3.л. пл. само је *-ѣ*. У р. гл. придјеву са Даничићевим / ' /⁷³⁴ мијеша се инфинитивни (архаичнији) / " /, који потиरे стандардну квалитативну алтернацију (*зѣдо* — *зѣдла*). Алтернације *зѣдо* — *зѣдла* : *зѣдо* — *зѣдла* разводе ово подручје на двије зоне: у јб. мијешају се иб. *-ѣ-* са их. *-ѣ-*,⁷³⁵ а у бз., ком. и сих. је као у књижевном језику. Из примјера се лијепо види како се укрштају особине различитих говорних типова, тј. куда се по ЈБ миграцијама разлило тематско *-ѣ-* из црногорске Херцеговине и југоисточне Босне, на једној страни, и како брисана квалитативна алтернација у *зѣдла* није могла, пред снагом динарске струје, прескочити Бјелашницу и Игман (сем на Иван-седлу), на другој (карта бр. 13):

зѣдем О Ду, *зѣдеш* ДБ Ка, *зѣде* Ву Дур ДБ Бе ВБ Гл Ја Де У Гр Ми Ле Кр ГЉ Об Р Ти, *зѣдемо* Гл Ја Ар Це По, *зѣдете* Гл, *зѣду* Де Пе ГЉ У Гл Ти Вр;

зѣдѣ Та Ло Вл Б Об;

зѣде се Ја Је Св Ар До Р Оц Ра Вр Ум Бр Ка Јл, *зѣде се* Сп, *зѣду се* Ти Це Крч;

зѣдло Бе Ка Ја, *зѣдли* Дур По ДБ, *зѣдла се* Бе Та Оц, *зѣдло се* Оц, *зѣдли се* По, *зѣдле се* По;

зѣдла ВБ Вл Оц, *зѣало* Бе Ја У Об, *зѣдли* У Ри, *зѣала се* Це Вр Бр, *зѣало се* Сп.

311. Глагол *немати* има више акценатских ликова без могућности диференцијације по говорним типовима и народима. Једино се облици са *-ј-* од *-и-* (*неимам* > *неѣмам* > *нејмам*) и дифтонгом могу чути у Муслимана. За разлику од Лепенице,⁷³⁶ овдје је *-ѣ-* из презентске основе обичније у односу на *-ѣ-*:

неѣмам Ка ДБ Је Р Д Це Вр, *неѣмам* Р, *неѣмѣм* Лу, *неѣмам* Ду, *нејмам* Ду, *неѣм* Д Ри, *неѣм* Д, *неѣмѣш* ДБ, *неѣмѣш* Св, *неѣмѣ* Ву Ло О Дур Ка ВБ Та Јљу Гл Ја Пе ГЉ Б Мј Об је Ку Бо Каш Ум Бр к, ѣ *неѣмѣ* Хр Лу, *неѣмѣ* Ву Ло О Де У Пе Гр Ми ГЉ Зе Св До Оц Ти Сп Лу Ум, *нејѣма* Ло Ка Јљу

⁷³³ "Дужине се обично најлакше губе после / ˈ /, а најбоље чувају после / ˈ ˈ /" (Ник. Оск. акц. 315).

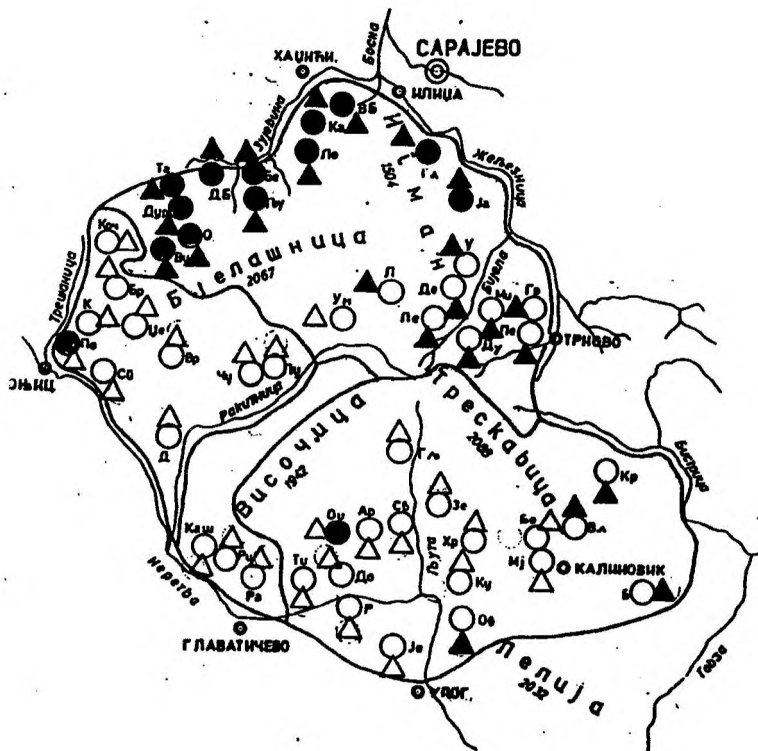
⁷³⁴ СА 184. Тако је и у ЦХ; в. Пецо *Ортијеш* 50.

⁷³⁵ Броз. *Ијешћ*. 150. Тако је и у босанској Посавини. Исп. Josip Baotić, *Akcenatski sistem sela Kostrača u bosanskoj Posavini*, ВН DZb II 207.

⁷³⁶ Пав. *Леп*. 378.

Ја Ду Ку Зе Св, *нѣма* Ка Ја Де ГЉ Ку Зе Вр, *нѣма* Љу Ло ГЉ, Зе, *нѣма* Ву, *нѣма* Ло, *нѣма* Ву О Љу Бе Ка Ло ВБ Де Л Пе ГЉ Зе Св Ар Р До Р Оц Ти Ра Ри Сп Вр Лу Ум Бр Крч К, *нѣма* Та Ри Пе, *нијѣма* Ти, *нѣма* Ти, *нѣмамо* Је Д, *нѣмамо* ВБ Крч.

Карта бр. 13: Акценатске промјене у глаголима *звати* и *звати се*

ЛЕГЕНДА

- зѡла
- зѡла и зѡла
- △ зѡвѣм
- ▲ зѡвѣм и зѡвѣм

312. Радни гл. придјев од *bitu* (*esse*) може имати сва четири акцен-та, те се по томе разликује од их. и нб. гдје је разлика само у квалитету.

У ИХ је: *била* и *била*, *били* и *били*, и то само у облицима множине,⁷³⁷ а у иб.: *била* (најчешће); *било* (нешто рјеђе), *било* (још рјеђе), *била* (најрјеђе), без ограничења на однос сг.-пл.⁷³⁸ Овдје је, нарочито у бз., ком. и сих., дошло до различитих укрштања квантитета и квалитета сва три рода.⁷³⁹

била Вл Це, *буила* Вл Вр, *била* Ми, *буила* Вр По, *буила* Ка Бе ДБ Бо Ум По, *било* Вр, *дооцад* је *било* Д, *и* *било* Бр Каш, *било* Ду Је, *то* је *било* некад Це, *буило* По, *буило* О Ка По, *били* Каш, *буиле* По (исп. и т. 106).

313. На цијелом подручју акценат инф. типа *доћи*, *ићи* је саображен фонетским промјенама по правилу да силазни не могу бити ван иницијалног слога нити улазни на ултимим. Само у ЈБ (гдје има непренесеног / ~ / или трагова / ~ /) у неколика примјера једносложни супински облици или они који су настали редукцијом поста акценатских кратких вокала имају / ~ / или / ' / . Пуни облици инфинитива су рјеђи и они имају аналошки / ~ / или / ~ / .⁷⁴⁰ Бројчани односи међу типовима *ићи* — *ић* — *ић* — *ићи* одређују ове говоре као претежно млађе источнохерцеговачке. Наспрам бз., ком. и сих. стоји јб. гдје је закашњело новоштокавско преношење ипак освојило:

а) *ићи* ВБ Це, *рѣћи* Гр Је;

б) *ић* Пе, *рѣћ* ДБ;

в) *врѣјѣћ* Ву, *дооућ* Ву Мј Ку, *доћ* О К ВБ Гл Ја Де У Пе Гр Ми Је Об Ку Зе До Р Оц Ра Д Сп Ум Чу Бр По, *заћ* Лу, *ијаћ* Ар Д Бр, *ијеућ* Де ГЉ, *ијаћ* Сп Ум, *ић* Ло, *наћ* Ву ВБ Св Бр Крч К, *наић* Хр, *отућ* Ми, *пдоћ* Гр Ми Ле Св Ар До Ти Ри Каш, *прѣћ* Б Бо Св Р Крч К, *прућ* ГЉ, *прујѣћ* Ра Вр, *прѣћ* Л, *прдоћ* Гр, *рѣћ* Ву Је Об Р Д К, *рујет* Гл Дур, *саћ* ГЉ Св Ар, *сић* Ло ГЉ Оц, *сеућ* Лу, *јеућ* Св, *јућ* Каш;

г) *еући* Дур Та, *доћи* Та Хр Р Д Бр По, *ић* ДБ, *ијеући* Де, *ијаћи* Зе.

314. Изненађује да гл. типа *имати*, *копати* у 1. и 2. л. пл. презентима имају само иницијалну акцентуацију. Слабог дугог нема на пенултимим ни код Даничићевих глагола *к/е*, *е/и*, *а/и*, *и/и* основа.⁷⁴¹ Само један примјер *учи́мо*, забиљежен у Кр, нема онакав значај какав имају слични усамљени Вуковићевим примјери у Жепи и Имљанима.⁷⁴² Није могуће да се у обимној грађи, каква је ова, превиде свентуални овакви ликови. И сарадници пројекта Бх. дијалекатски комплекс биљеже само: *доведѣмо*,

⁷³⁷ Пецо ГИХ 188.

⁷³⁸ Броз., ор. cit., 155.

⁷³⁹ Најчешће, очекиване облике *била*, *било*, *били*, *биле* не наводим ради штедње. Сарадници пројекта Бх. дијалекатски комплекс су, на овоме подручју, забиљежили: *била*, *било*, а *било* једино у Ледићима и Чуховићима (в. Упитник 29, 30, 36, 37 и 59).

⁷⁴⁰ Краткосилазни *ићи* је настао према *ић*. Прије тога је било *ићи* па *ић*. В. Пецо И-ића II 17-18.

⁷⁴¹ Исп. СА 93, 129, 131, 144, 155, 169, 184.

⁷⁴² Вуковић Жепи 55, Имљ. 34.

дведемо, доведемо, читмо, печемо, пећемо.⁷⁴³ У Шурмина је искључиво: живимо, бјежимо, трпимо, желимо, ломимо.⁷⁴⁴ Однос иницијална акцентуација : акцентуација на пенултими на бх. терену још није јасан. Моје испитивање није потврдило Вуковићеву претпоставку да комплекс од Невесиња до границе између средњобосанских и иб. говора има / ' / на тематском вокалу.⁷⁴⁵ Литература о бх. говорима данас наводи на другачију географију изоглосе. На једној страни су источна Херцеговина, југоисточна и источна Босна, гдје се однос сг. — пл. чува, а на другој западна, централна, сјеверна и СИХ, средња, сјеверна Босна и даље ка западу, гдје је *-мд, *-мџ потврено аналогичном према сг.⁷⁴⁶ *Имамо* — *имамо* не поклапа се, дакле, са *Мџје* — *Мџја*.

315. Насупрот иницијалној акцентуацији типа *имамо*, *копамо* стоји факултативни однос колумнални : алтернацијски нагласак у о- и и-деклинацији. Разлика по националној припадности информатора и говорних типова нема. Могло би се рећи да у ЈБ, у Гпл, претеже колумнални над / ' / на пенултими. Од истог говорника чује се: *синдџа* и *синџа*, *синџима* и *синџима*. Скраћена грађа (ради штедње) потврђује средишњи положај овог терена у односу на их. и иб.:

баџџа Је, *еуџџа* ГЉ Д, *еуџџа* Ле, *гџџџа* Џе, *гџџџа* Ја, *наџџа* кџишџа Ву, *коџџа* Д, *краџџа* Џе ДБ, *нџџџа* Та, *паџџџа* (= оних који памте) Мј, *пџџџа* ГЉ, *рџџџа* К, *сџџџа* Џе Крч По, *сџџџа* Ву, *уџџа* ДБ;

воџџа Џе, *еуџџа* Б Мј Зе Ар Р Ри Вр Џе, *говорџџа* К, *живџџа* Пе, *исџџџа* ДБ, *каменџџа* У, *коџџа* У Зе Ри Кр, *краџџа* Џе, *ловџџа* Л, *момџџа* Бо Џе Бр, *роџџџа* Кр, *синџџа* ВБ Каш Бр Б, из *Умомџџа* Пе, из *Умомџџа* Љу, *хорџџа* ГЉ, *чаџџа* Ми, *чаџџа* Ар;

с *еуџџима* Св, са *срџџима* До, *трџџџа* Ву;

брџџџа Ле Чу Ло, *голџџџа* Ло Ле Вл ГЉ Чу, *синџџа* Л Ло Ле Чу Вл.

316. У именице *мајка* хипокористични / ' / постао је саобраћајни. Стандардни / ~ / јавља се повремено са / ' / у односу 1:2,5. У бз. и ком. / ~ / је мање обичан него у ЈБ и СИХ од / ' / . И то изненађује, јер је у ИХ, ЈИБ и Пиви *мајка*,⁷⁴⁷ а у средњој и СИБ требало би да буде *мајка*.⁷⁴⁸ У ЈБ и СИХ је:

мајка ДБ Ка Де У Пе Ми Кр Б Бо Хр Св Ар Ти Вр Чу Лу Ум Бр Крч К, од *мајке* Об, иза *мајке* Р, *мајки* ДБ, *мајку* Вл, с *мајкџм* Кр, *мајке* Об;

⁷⁴³ В. Упитник, књ. 29, 30, 36, 37, и 59.

⁷⁴⁴ Сарајевски 197, 205.

⁷⁴⁵ Вуковић *Кр.-леп.* 296. Исп. и *Жена* 55.

⁷⁴⁶ В.: Пецо *И-шћа* I 165, *Орџџџа* 46, *ГИХ* 14-16; Јахић, *ор. cit.*, 587; Вуковић *Кр.-леп.* 296; Броз. *Извј.* 344; БХ ДЗВ V 188-189.

⁷⁴⁷ Пецо *ГИХ* 100; Вуковић *П.-Др.* 233; Јахић, *ор. cit.*, 291.

⁷⁴⁸ Акценатски лик у литератури се не види. Баотић у околини Дервенте биљежи: *мајки* (*Дерв.* 109).

мајка Ку Вр Чу Бр По ДБ ВБ Гл, *од мајке* Пе, *мајку* Ти.

317. Другачија је слика код именице *кило*. Она се у ЈБ мијења по Даничићевом типу *пѡље* — *пѡлѡ*, а у бз., ком. и сих. по типу *брѡдо* — *брѡда*.⁷⁴⁹

кила Ло О Хр Лу, *дѡсе(т)* *кила* Та;

кила Вл Бо До Ти Вр Крч К, *стѡ* *кила* Бо.

Облик *кила* у Хр и Лу је комуникацијски инфилтрат.

Посебно је питање које се старе промјене огледају у јб. промјени квантитета и бз. промјени и квантитета и квалитета, те какав је значај овога за класификацију говорних типова.⁷⁵⁰

318. У промјени личних замјеница *ја*, *ти*, *он*, *себе* различите прозодијске могућности (каких нема у млађим говорима их. дијалекта) благо диференцирају подручје на више зона.⁷⁵¹

(1) У ГАСг је их. наглашавање: / ˈ / + ˈ (*мѣне, тѣбе, њѣга, сѣбе*).⁷⁵² Утицај југоисточнобосанске шеме (ˈ + ˈ) огледа се у десетини примјера; два случаја Вукова изговора (ˈ + ˈ) су усамљени. Разумљиво је што се из односа ˈ + ˈ : ˈ + ˈ појављује и ˈ + ˈ:

мѣне Дур ДБ Љу Бе Ка ВБ Гл Ја Де Пе Гр Ле Л ВЛ ГЉ Бо Је Об Ку Зе Св Ар До Оц Ти Каш Д Сп Вр Чу Ум Бр, *крај мѣне* Де Це, *на мѣне* Це, *ниже мѣне* Де Оц, *од мѣне* Ка, *тѣбе* Ву Л О Та Љу Бе Ка ВБ Гл Ми Ле Л Кр ГЉ Б Мј Је Об Ку Хр Зе Св Ар До Р Оц Ти Ра Ри Д Сп Це Вр Чу Лу Ум Бр К, *њѣга* Ву Дур О Та Љу Бе Ка ВБ Гл Ја Пе Гр Ле Л Кр ГЉ Б Је Ку Хр Зе Св До Р Ти Ра Ри Каш Це Чу Лу Ум Бр Крч К, *због њѣга* Ум, *сѣбе* Ло О Љу Б Ка ВБ Гл Ле Л Кр Бр Мј Бо Је Об Ку Хр Зе Св Ар До Р Оц Ти Ра Ри, Каш Д Сп Це Вр Чу Лу Ум Бр Крч По, *око сѣбе* Ми, *преко сѣбе* Це; *мѣне* Д К, *њѣга* Гр Ар До Вр Лу Ду, *сѣбе* Ми;

њѣга Зе До Р Оц Чу;

мѣне Ум, *њѣга* Ле.

(2) У ДЛсг, гдје је уопштен генитивни нагласак, подручје се благо разводи. У јб., сјеверном крилу бз. (углавном у трновском крају) и сих. са / ˈ / иде и / ˈ / у доносу 3,5:1 (карта бр. 14):

мѣни Ву Ло Дур Та Љу Ка Гл Де Гр Ле Вл Бо Ку Хр Ар Р Оц Ти Ра Ри Каш Д Сп Чу Лу Ум Бр По, *мѣн* Та Сп, *према мѣни* Ум, *тѣби* Ву Дур Та ДБ Љу Гр Је Зе Ти Ра Лу Бр, *њѣму* Ву Ло О Та ДБ ВБ Пе Вл ГЉ

⁷⁴⁹ СА 64.

⁷⁵⁰ Уп.: Решетар *Betonung* 65-72; Ившић *Посав. I* 252; Вуковић *П.-Др.* 247-253.

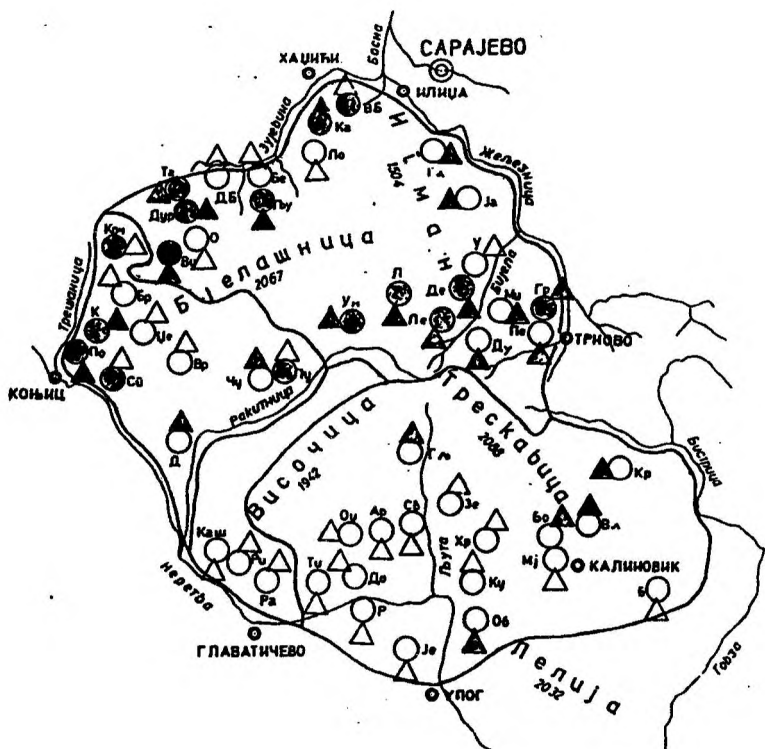
⁷⁵¹ У литератури се овим питањима не посвећује једнака пажња (в. Ник. *Осн. икц.* 47). На проблем указују: Белић *Ист.* II 183-184; А. Меје, *De quelques déplacements d'accent dans les dialectes slaves*, *AslPh* 425-429; Вуковић *Жена* 54-55, в. н СДЗб Х 266-267; Броз. *Фолкл.* 139.

⁷⁵² Исп.: Пецо *ГИХ* 187, *Ортијеш* 38; Вуковић *П.-Др.* 263-268; Ник., *оп. cit.*, 42-42.

Б Об Ку Оџ Ти Ра Каш До Вр Лу Бр, *сѣби* Ву О Љу Гл Де Гр Ду Кр ГЉ
Р Ри Сп;

мѣни Дур Ка ВБ Пе Ле Де Л Сп Ум Крч К, *тѣби* Ду Ар Ум К, *њѣму*
Та Љу Лу По, *сѣби* Крч Ву.

Карта бр. 14: Акцент у Д-Лсг личних замјеница
Квантитет *-е* у Г-Асг личних замјеница

ЛЕГЕНДА

- *мѣни*
- *мѣни и мѣни*
- △ *мѣне*
- ▲ *мѣне (обично) и мѣнѣ (ријетко)*

(3) Финално *-е* у Гасг је кратко. Међутим, гдје је *мени* (рјеђе) поред *мѣни* (много чешће), ту финално *-е* може бити и дуго (карта бр. 14). За ово вриједе двије напомене: прво, концентрација примјера са *-е* је у јб., Загорју и трновском крају; друго, по неки примјер са *-ѐ* се комуникацијама инфилтрирао и у средиште бз. Према томе, у ЈБ и СИХ је *мене*, али неће бити изненађење ако се чује као у југоисточној Босни у *менѐ*.⁷⁵³

менѐ Д К, *виџ менѐ* Ка ГЉ, *кѡд менѐ* Гр Кр Ле, *на менѐ* Бо, *ѡд менѐ* Ка Пе Д, *у менѐ* Дур Та Љу Гл Ја Де Л Вл Зе Ра Д Ум По, *кѡд менѐ* Чу, *ѡд менѐ* К;

у тебе По;

њѐга Зе До Р Оц Д Чу, *ѡд њѐга* Оц, *за њѐга* Дур, *испод њѐга* ГЉ, *кѡд њѐга* Об, *ѡд њѐга* Гр Каш Чу, *у њѐга* Ду Зе Ум ГЉ Чу, *за њѐга* Ри, *виџ њѐга* Ку, *кѡд њѐга* Об Ар, *на њѐга* Ду Л, *ѡд њѐга* Гр, *у њѐга* Ву;

себѐ Ми, *ѡко себѐ* Ле, *са себѐ* Вл.

(4) Готово редовно се врши старо и ново преношење акцената на проклитику у односу 2:3. Од осталих их. говора ово подручје се разликује по томе што у ДЛсг може бити једино ново преношење, а у ГАСг / ~ / може бити и на једносложној и на двосложној проклитици. Прва особина је, вјероватно, наслеђе прасловенске дистинкције акцента ГА : ДЛ, а друга је добивена у процесу укрштања различитих прозодијских могућности источне и црногорске Херцеговине и југоисточне Босне.⁷⁵⁴ Примјери класификовани по врстама преношења и сложености проклитика потврђују ова правила и односе:

а) Старо преношење на једносложну проклитику: *за мене* Зе, *и мене* Бр, *кѡд мене* Де, *ѡд мене* Ле Л Бо Ку Хр До Д Сп, *у мене* ГЉ Бо Р Чу, *у менѐ* Дур Та Љу Гл Ја Де Л Вл Зе Ра Д Ум, *и тебе* Лу, *кѡ(д) тебе* Б, *ѡ(д) тебе* Ку Ри, *у тебе* По, *ѡд њѐга* Оц, *за њѐга* Дур, *за њѐга* ВБ, *кѡд њѐга* Вл Бр, *на њѐга* ГЉ Оц, *на њѐг* Оц, *ѡд њѐга* Ву Гл Ти, *ѡ(д) њѐга* Ти, *ѡд њѐга* Гр Каш Ду, *у њѐга* Ву Бр, *виџ њѐга* ДБ, *ѡд себѐ* Мј До, *кѡ(д) себѐ* Ку, *са себѐ* ГЉ, *са себѐ* Вл, *ѡ(д) себѐ* Б Св;

б) Старо преношење на двосложну проклитику: *изнад мене* Пе, *испре(д) мене* Ле, *ниже мене* Ле, *ѡко мене* ВБ, *ѡко тебе* Гр, *иза њѐга* Пе, *пре(д) њѐга* Ле, *пре(д) њѐга* Об, *испо(д) себѐ* Вл, *ѡко себѐ* Ар, *ѡко себѐ* Ле;

⁷⁵³ Јахић Босна 75-76, 582-584. Исп. и карту бр. 7 на крају. Нема основа за диференцијацију терена по националној припадности. У Вишеградском Старом Влаху и Доњем Полимљу, према мојим биљешкама, нема мијешана ликова *менѐ* и *мѣне*. Овом типу не припадају само Колубара, Поцерна, Мачва и Срем (Ник., ор. cit., 43) него и околина Прибоја, Вишеградски Стари Влах, Златибор и Моравица, гдје је *менѐ*. Према Ђурићу у Пљевљима је: *кѡд мене*, *кѡд њѐга*, *теби* / *мѣби*, *себи* / *ѡеби* (ГЦАНУ 8, 83, 88).

⁷⁵⁴ У црногорској Херцеговини преношење на једносложну проклитику је ново, на двосложну старо (Вуковић, ор. cit., 266). Тако је и у Мостару (Милас Мост. 66). У Ортијешу (Пецо Ортијеш 38) ново преношење је досљедно. У Вишеградском Старом Влаху, околини Прибоја, Ужица (моје биљешке) и Пљеваља (Руж. Пљеваља 147) у ДЛ проклитика не прима акценат, а у ГА преношење је старо.

в) Ново преношење на једнословну проклитику: *за мене Та Ка, код мене Та ВБ Ја Де Р Лу, од мене Ка У Зе Оц Д Лу Ум К, по мене ВБ, у мене Ву Ло Ја Де Кр Зе Сп Вр, у мен Дур, за тебе Та Ум, и мени Ву Ло Ка Де Лу Ум, на мени Ло ВБ Пе Р, и тебе Вл Бр, ко(д) тебе ВБ, о тебе Д, у тебе Ми Вр, за њега Ри, за њега Гл Ја, иж њега Ку, и њега Кр Каш, код њега Пе Ар, ко(д) њега Дур Кр, код њег Ар, код њега Ар Об, на њега Ду Л, од њега Хр, од њег ГЛ, од њега Гр, пред њег Л, у њега Ву, у њега Ло Ка Ја Д Ум, на њему Крч Вл, по њему ГЛ, у њему Ти, у њем Об, за себе Ум К, и себе Ри, о себе Су, по себе Ло, у себе Ву, са себе Ло, и себе Зе, на себе ВБ Кр ГЛ Р, о себи Ми, по себи ДБ;*

г) Ново преношење на двословну проклитику: *испред мене Чу, ниже мене Чу, око њега Ти Ву Ри, око себе Чу Ми.*

(5) Забиљежио сам једном и: *око њега.*

(6) У ком. 3. л. сг. је *он*, у сих., јб. и сјеверном крилу бз. (трновски крај) иду напореда *он* и *он*, а у средишњем дијелу бз. обичније је *он* него *он*: *он Ву Ло Дур Бе Ка Ја Де У Пе Ми Ле Ду Л Вл ГЛ Мј Бо Је Об Ку Св Ар До Ти Ра Ри Каш Д Сп Це Вр Чу Лу Крч, и он О Ја Де ГЛ Бо Чу, ни он Лу Ум;*

он Ву Ло Дур О Та ДБ ВБ Гл Ја Ми Ле Бо Ку Ти Чу Лу Ум Крч По, ни он К.

Ареал *он* — *он*, дакле, поклапа се са *мѐни* — *мѐни*.

(7) једнословна проклитика + енклитика имају / ~ /, вишесловна проклитика + енклитика / ~ / + / ~ /: *на њ ГЛ Ар Оц Ти Це К, по њ ГЛ, у њ Л Чу, крдоа њ Це, нйдоа њ Ти, прѣдоа њ Вл ГЛ Св Чу.*

319. Колики је значај на дијахроном плану акценатских алтернација у глагола с повученим и неповученим аориским акцентом,⁷⁵⁵ толике је важности питање квантитета у 3.л. пл, на једној страни, и 2. и 3. сг., на другој.

а) Средњобосанско *-ше*⁷⁵⁶ захватило је цијело подручје. Облици са *-ше* јављају се ријетко (однос 1:4). У*ГЛ и Св исто лице има *-ше* и *ше*. Једино је у Ти досљедно *-ше*.⁷⁵⁷

довѣдоше ГЛ, дођоше ДБ Вл, долѣћеш ГЛ, заплијенише Ра, зардобише Бо, затворише Та, здчудише Об, здрпише ДБ, изгубише Св, ишћераше ГЛ, кренуше Мј ГЛ, наклаше Мј, одвјокоше Зе, одоше Ми Ду Л ГЛ Б Бо Ра К До, окренуше се Ду, ослободдише ДБ, осташе Св Чу, подјушише се Ум, помдлише се Ум, почѣше Бо Ум, почѣше Чу Лу, прѣсекоше се Ја, размакоше

⁷⁵⁵ Исп. Белић *Ист.* II 105-110. В. и: М. Стевановић, *О данашњем акценту аориста*, НЈ, н. с., IV 250-263; Решетар *Vetovani* 166-167; Вуковић *П.-Др.* 347.

⁷⁵⁶ Исп.: Броз. *Фојн.* 183, *Ијеш.* 154-155, БХ ДЗВ V 181; Брабец *Тул.* 109-110.

⁷⁵⁷ По овој, а и другим особинама, прије би се рекло да су се Тинаци доселили из Невесиња него што су им рођаци са Црвене Стијене прешли тамо (т. 27). У ИХ је *-ше* (Пецо *ГИХ* 154).

се Мј, *спџсишѣ* Чу, *уклџнишѣ* Дур, *уџадошѣ* ДБ, *уџерашѣ* ГЉ, *шџѣрашѣ* се ГЉ;

затџврише Ум, *одлѣћеше* Ум, *џсташе* Св, *џћераше* ГЉ, *пџбјегоше* Ти, *почѣше* ГЉ, *пџћеше* Дур, *пџкоше* Ти, *узѣше* Ка.

б) Дужини у 3.л. пл. није у потпуности еквивалентна краткоћа у 2. и 3.л. сг. глагола с повученим акцентом. Процес превирања је у току: највише је напредовао код *-џ/-џ-* а најмање код *-ну/-не-* основа. Однос кратак: дуг наставак је 3:2. Диференцијација терена је осјетна. У ЈБ ултима је кратка (ако се гдје чује дуга, биће код православних или код Муслимана само у гл. типа *сиџут*), и дуга, а у бз. и једна и друга (у Ти опет досљедно као у источнохерцеговачком). Код *-е/-ѣ-* основа ултима је увијек дуга, код *-к/-е-* кратка. Преглед потврда дајем по основама и опозицијама квантитета:

-и/-џ-: *зџврџи* Вл, *зџгази* Ду, *зџерли* Ка, *зџпуџи* Лу, *џбјеси* Де, *џдрџјѣшѣ* се Де, *џтворџи* Та, *пџгоди* Де, *пџграби* Вл, *пџломи* Та, *пџмоли* се Де ГЉ Оџ Ум, *пџскочи* Оџ, *пџломи* се Мј, *пџвџди* Чу, *пџскораџи* се Де, *пџскрџви* Ар До Мј, *пџскрџви* Р, *скџћи* Ло Де, *скџчи* Вл ГЉ До, *уџдари* ГЉ, *уџпрџјѣчи* Оџ; *зџчудџи* Ри, *зџратџи* се Вр, *џпази* Ти, *пџмоли* Ти, *пџплаши* ДБ, *пџдџвџи* се Лу, *пџскрџвџи* се Оџ, *скџчи* Бо;

-ну/-не-: *бџрну* Ум, *џкрѣну* Ум, *пџзлијѣгну* До, *пџсвану* Де, *сиџну* Ар; *зџџзџну* Сп, *пџвџрџну* Сп, *пџзијѣвџну* Сп, *пџхџну* Ти, *сиџну*;

-а/-а-: *пџгледа* Пе, *пџћера* Ра, *уџледа* Ја;

наћера Џе, *џтјера* Ву, *џћера* Ти, *уџледџ* се Мј;

-е/-ѣ-: *џдузѣ* ГЉ, *пџчѣ* Бо Чу Лу Ум Ри, *пџџѣ* се Л Ти Чу, *уџмријѣ* Чу;

-к/-е-: *зџтрѣсе* се Ум, *џднесе* Љу, *пџбјѣже* Вл ГЉ Ја Је Об;

остале (*-а/-е-*, *-о/-је*, *-а/-је*, *-а/-и-*): *зџвџка* Ум, *зџсна* Ум, *џџби* Ву, *џзџи* Де;

сџтра Ти, *зџспџ* Ум, *зџсмијџ* се Ти, *зџковџ* Ти, *наџушџџ* Ра.

в) Као у Пљевљима⁷⁵⁸ и у Фојници⁷⁵⁹ глаголи типа *клати* (Даничићева I-5а врста⁷⁶⁰) у 1. и 2. л. пл. на пенултими могу имати факултативно / ' / . У сва четири типа чује се: *џпѣсџмо* Де Је, *пџчѣсџмо* Ра Ле Чу (в. остале потврде овдје под а) са: *пџчѣшѣ* Бо, *зџпѣсџмо* Је.

320. И акценатске алтернације у проклнзи откривају прелазни карактер подручја. Због природе овог рада дистрибуцију прозодема у проклнзи посматрам само са становишта разведености терена и његовог односа према осталом их. комплексу.

⁷⁵⁸ Руж. Пљевља 162.

⁷⁵⁹ Броз. Фојн. 183.

⁷⁶⁰ СА 110.

Правило говора ИХ да силазни не могу стајати на иницијалном слогу ако је испред акцентоване лексеме проклитике овдје се не примјењује равномјерно ни по врстама ријечи ни по говорним типовима. Преношење је најдоследније код глагола (пренесени : акценат засебних ријечи = 22:1), мање је досљедан код именица (10:1), а најмање код придеја (1:1). За личне замјенице в. т. 318 и овдје још за друге. Изненађује да се јб., гдје се дугосилазни може факултативно чути ван иницијалног слога (т. 296), не разликује од бз. и сих.⁷⁶¹ Ком. је најближа ИХ. Слијед 1/30 (ради штедње) примјера са пренесеним акцентом и готово свих са непренесеним биће довољан за доказ односа, чак и за детаљније анализе (грађа показује када се нпр. код старог преношења ради о прасловенском а када о аналошком), док се не уради монографија акценатског система.

(1) Засебан акценат имају ријечи на којима је реченични нагласак или оне, мање фреквенције, код којих се "губи ... свест за извесне промене".⁷⁶²

у *Акари* Је, до *Бабина* дџа Ло, на *Бадњи дан* ДБ Ја Б, на *Бари* Ми, на *барама* Ми, по *бањама* Је, у *Бкјџину* У, до *Боснџ* Це, у *Босну* ГЉ, за *букву* ГЉ Је, на *вџтри* Це, према *вџтру* Б, на *вџду* Л, за *вџду* Бе, за *вџску* Пе, у *вџз* Вл, од *вџкџа* Ле, од *вџнџ* Ка Ле Св Ар Ти Ри По, од *Глџватичева* Об, од *грџвџ* Бр, са *грџбџа* Хр, у *грџбџе* Бе, од *грџма* Ми, до *Јурџева* дџа Хр, о *Ђурџевдану* Це, међу *зејџздама* ДБ, у *здрџаву* Крч, на *јџзеру* Це, од *јџга* Ву, от *камена* Кр, у *Кџјеву* У, од *кџжџ* К, под *кџжу* ГЉ, са *кџњима* Об, за *Кџњџ* Чу, у *Кџњџу* Ти, ис *кџријџена* К, на *кџриџама* ГЉ, за *кџсу* Ка, од *кџстрџети* Кр, од *крџвџ* Ло, до *крџја* ДБ, от *крџмета* Та, ис *куџнџ* Ку, от *куџна* Бо, у *куџама* Ја, до *липџ* Је, за *лџв* Р, у *лџто* До, на *мијџер* К, до *Миџрова* дџа Је, без *мџре* Л, на *мџесто* Бе ГЉ Це, у *мџинама* Је, код *Нџвџг* *Пазџра* Каш, за *нџге* Ум, у *нџге* Је, уџа *њџву* ГЉ, за *џбич'ај* Љу, у *џко* Та, са *пџшџ* ВБ, на *пџшу* ВБ, за *Пџџџа* Ти, ис *Пџџџа* Вл, преко *плџна* (= пропланка) Л, у *плџнику* К, ус *плџнику* Ду, у *плџнини* Ку, на *плџнне* Б, у *пџдруму* Вл, крос *пџље* Вл, по *пџљима* ДБ, преко *пџштџ* Л, код *прџвослџвније* Пе, код *прџтра* Та, ис *пџшке* До, од *раџа* Ка, за *раџо* Ти, на *раџо* Ти, од *рџга* ДБ, на *рџгове* У, за *руџе* Ум, по *руџџ* Ву, са *сџџџама* К, од *сџџа* К, по *сџљима* Дур, ниџе *сијџена* Ми, око *сијџена* Љу, по *сијџено* Д, са *сијџеном* Хр, са *сириџћом* Вр, на *сјџдниџам* Је, до *смџрти* Пе, за *снаџу* Ми, за *слџвџ* ВБ, у *сџби* Ло, за *сџфрџм* ДБ, у *Срџба* Је, у *Срџм* По, са *срџовима* До, на *стџдниџу* Гл, у *стџп* Ми, под *стијџене* ГЉ, о(д) *стџкџ* Хр, са *стџкџм* Вл, у *сџрутџи* Ка, на *Сџутџеску* Б, на *Сџутџешиџ* Р, о *тџрџи* Л, у *тџриџу* Ду, на *тџрке* ДБ, на *тџш* Гл, од *уџа* Ле, у *фџје* Мј, према *Фџџи* Бе, у *џџра* Ку, на *џџсту* Пе, у *штџли* Бо, у *шџпи* Де, преко *шџма* До;

без *вџс* Бе Гл, до *њџ* ДБ, са *сџџкијџм* ГЉ Мј Це, са *сџџчијџм* Зе, међу *сџџјџм* Ти, са *сџџџм* Каш, пред *сџџкијџм* Ку, од *нџкџг* Бр, од *нџкџа* Бр, на

⁷⁶¹ У Фојници пренесених "ima ukupno bar dvostruko manje" (Броз., op. cit., 119).

⁷⁶² Белић *Ист.* II 54. Исп. и Ник. *Осн. акц.* 36.

неки Гл, под неко Ти, у некога Ле, са неким К, у некијем Ти, по нашем Хр, код нашије О;

од бјјелог Ар, са бјјелим Бе, за бјјелѣ Вл, на већем Дур, од вишњег ДБ, и горије Д, у радну ДБ, на дрвенијем Кр, на задњег Пе, од крсније Крч, у летња До, по цијело Зе, у црно Та;

по два Бе, у девѣ(т) Та, до десѣт Де, су три ГЛѣ;

да видѣм Ву, да идѣмо Ка, нек прѣмѣ (= прими) Вл.

И то је све. Индивидуални акценат засебних ријечи осваја у књижевном језику.⁷⁶³ Могуће је да су неки од наведених типова доспјели овамо дејством разговорног језика Сарајева и књижевног језика.

(2) Старо преношење

1) Именице мушког рода

а) Једносложне основе: у вѣз Вл, од волѣв Це, од врата Ду, иза врата Ми, око врата Ти По Це, за врат Мј Ку Ра, на врат Ја, под вратом К, од вѣка Ле Об Хр, у вѣка Д, на Гѣј Де Гр, у град Л Св Каш Лу Ум Бр, из града Вл Оц Вр К, прѣко дана Вл, за дан О Хр, на дан ДБ, дан по дан Ми, у дан ВБ, на дар Оц, на до До, у дрѣв Лу, од зида Пе, за кѣра ГЛѣ, на керовѣ Ри, на кроѣ Је, у кроѣ До, за лада Вл, од леда ВБ, у лѣд У, у лѣв Де Ку Оц Крч, од меда Ле, на мѣр Гл, на мијер К, прѣко моста Та Лу Ка, од мѣрка Ка ГЛѣ, прѣд мѣрк ДБ, на нѣс Ми, у Обѣл Бо, под Обѣл Ум, од пѣса Ри Чу, око пѣса Бе По, за пѣс Де, на пѣн Л, на пѣт Ле, прѣко плота Ле, на пѣт Дур, за рѣп Чу, под рѣс ГЛѣ, на рѣд У, у рѣд Ле, од рѣпа Бр, за рѣп Об До, у рѣд Де, за рогове Ку, на стѣн ВБ Об Л Це Вр, на стѣ Ло ДБ ВБ, за стѣ Ка, ѿ(д) стрѣ Ја, ѿ(д) стрѣа Ар, на сѣд Та Р, у сѣд Гр, у сѣде Ри, ко(д) тора Лу, прѣко тора Ле, у тѣр Ми Лу, у хѣн Бе, у штаб Об;

б) Двосложне основе: од бадњака Б, у Брѣне По, из дѣвр Ум, у Игман Де, у Игману Де, на јасѣн Чу, ѿт камена Зе, за камѣн Чу, ѿт камена Зе, под облаком Л, од појаса Ку, прѣ саба Де, на Сопѣт Ар, на урѣп (= одсуство) Ти.

2) Именице женског рода

а) Једносложне основе: у Вѣлу Ду, на воду Ја Ум, у воду Пе Ку Ум Бр По, у вѣјску ДБ ВБ У Кр Вл Бо Је Хр Р Оц Каш, на глѣву Ву Ја Гр Мј, у глѣву Ву ДБ ГЛѣ Мј, на грѣду Ми, под Грѣду Ум, у грѣде Чу, у земљу Бе Каш, за зѣму Је Св, за косу Ти, на косу Ло, на кућама У, на мѣбу ВБ, у мѣбу О, за ногу ДБ ГЛѣ, мѣмо ногу Ум, на ногу Чу, нѣз ногу Ми, у ногу Де, од ногу ГЛѣ, за ноге Је Св, мѣђу ноге Сп, на ноге Ву Ја Вл Ра Ри, под ноге Ду, кроз прси Вл, у прси Вл, за пушку ГЛѣ, на страну Хр До Ле ГЛѣ Д, нѣза страну Хр До Ле ГЛѣ Д, кроз деце ГЛѣ, у деце ГЛѣ, за рѣку Љу Ка Оц, у рѣке ГЛѣ, у фоје Мј, по шуми Је;

⁷⁶³ В. шире о томе код Стеван. ССХЈ I 223. Исп. и: Пецо ГИХ 187; Белић, ор. cit., 25.

б) *Двосложне основе*: бѣз дозволѣ Р Ра, зѣ Планну⁷⁶⁴ Оц, нѣ планину Вл, нѣ планчну Вл, нѣ планну До, у планину ГЛѢ Оц, у планчну Ми Ле По, у планну Дур, нѣ сабне Кр, нѣ уици Гр;

в) *Консонантске основе*: зѣ влѣс Јѣу, ѡ(ѡ) глѣди Је Крч, прѣко ноћи Бе, нѣ равн Л, нѣ пѣћ Гр, у равн Дур, зѣ смрти Вл Ду, нѣ смрти Вл; пѡд јесѣн Је, прѣд јесѣн Ја, у јесѣн Је Св, у јесѣн Ја, пѡд старѡс Ву.

3) Именице средњег рода

а) *Једносложне основе*: ѡд брда ѡд брда До, из брда Гл, нѣ брдо ГЛѢ Д Сп Лу Ку, зѣ брдом Вл Је, нѣ брду Ар, у Брду Чу, у брду Ар, нѣ Вѡјле Ар, из грла Д, у грло Чу, ѡд грѡбља Лу, кѡд грѡбља Лу, нѣ грѡбље Кр Бо, у грѡбље ВБ, нѣ грѡбљу Ле, у грѡбљу Бе, у грѡбљу Мј, у колу Об, нѣ лѣђа Вл, нѣз лѣђа Ло, нѣ лето Вл, из мѣса Та, нѣ мѡре Д, у мѡре Бр, у мѡре Вл, у око Пе, пѡ селима Зе, зѣ Поље Ду, ис поља Јѣу, нѣс поље Је, у пољу ДБ, зѣ прса Чу, нѣ прса Је По, зѣ срце Пе, у срце Ми, у шушње Бр;

б) *Двосложне основе*: у прољеће Ра Бр, у пројеће Лу;

в) *Консонантске основе*: ѡ(ѡ) дрвета Ле Св Ду Об Зе Ар Р По Ри Д, нѣ древо Та, нѣз древо ДБ, у древо О, нѣ раме Ра, прѣко рамена До.

4) *Замјенице*: мѣмо њу Бр, мѣмѡ њу Бр, кѡд вѣс Пе Д, иза њѣ Це, изнад њѣа Св, кѡд њѣк Б, мѣђу њѣ Д, ѡд њѣг Бо, спѡрај њѣк Вл мѣђу њѣма Об, нѣ ову Бе, у овај О, у ѡвѡ Гл, зѣ овије Је, у ова У, пѡ (о)вијем Ти, зѣ онѡг Л, ѡд онѡга Јѣу До, ѡд онѡг Ра, у онѡга Ми, нѣ онај По, пѡ ономе Бр, у ономе Јѣу, из онѣ Гл, крѡз ону ДБ, нѣ ону Бе, у ону ДБ, нѣ онѡ Ра, пѡ онѡ Ло, у онѡ Ле, нѣ тијем Гл, крај оније Св, у онѣм По, пѡд онѣм По.

5) *Придјиви*: нѣ бољѣ Ра, у ѡбњѣ Дур, нѣ лијепѡ К, нѣ сѣхѡ До.

6) *Бројеви*. Основни, збирни и дистрибутивни бројеви имају старо преношење, а редни — и старо (рјеђе) и ново (чешће):

нѣ један Р, ѡд двѡ Је, зѣ двѡ Бо Хр, крѡз двѡ Ми Бр, нѣ двѡ Кр Та, пѡ двѡ О Ка Зе Ра, сѣ двѡ Мј, нѣ двије Ар Крч, ѡ(ѡ) двије Ра, пѡ двије Бе Де Чу, сѣ двије Мј Ја Кр, ѡ(ѡ) три зѣ пѣт Је Хр, нѣ пѣт Ум, у пѣт Ло Ка, ѡ(ѡ) шѣс ѡд шѣс Ду, у шѣс Лу, у седам Чу, ѡ(ѡ) девет Бо, пѡ девет Кр, ѡ(ѡ) десѣт Р, пѡ десѣт Чу, у стотину К, нѣ стотине Ле, зѣ другијем Д, кѡ другѡг Де, ѡ(ѡ) другѡг Чу, прѣко другѡг Мј Дур, зѣ другѡм Ло, уз другѡу Л, у другѡу Пе, мѣмо другѡ Об, уз другѡ Гр, сѣ двоје Бо, пѡ десетерѡ Чу.

7) *Глаголи*: нѣ би Ву Дур До, нѣ био Ву, нѣ бѣла Вр, нѣ бијѡше Ми, нѣ ваљѡ Дур, нѣ процјѣди Ка.

⁷⁶⁴ У Асг и Агл именице *планина* преношење је као у Даничића (СА 10-11). Тако је и у Високом (Ваљ. Вис. 301). И остале прозодеме су по Даничићевом обрасцу: *Планина* До Оц, *до планине* Ри, *иза планине* Пе, *преко планине* Ло, *са планине* Јѣу, *планину* Ти, *Планину* Чу, *на планини* Ло Та, *по планини* Кр, *у планини* Ло Јѣу Р Та. У ком. и у Агл на пенултимим може бити неданичићевски (аналошки) / ' /: *планине* Ри, а у бз. у Лсг /'/: *у планини* Ку.

До, по нашѣм Хр, у нашѣм Б Хр Д Б, у нашу Об, у нашѣј Кр, на некога Об, у некога Ле, по(д) некѣм Кр, у некѣ Кр, у некѣ Кр Љу, у некака Б, сѣ чѣм Ле.

5) Придјеви: на Бадњи (дан) ДБ Крч, из Бијелог (Пѣла) Д, за велики Пе, на велико Ја, у велика Пе, у добар Св, до Ђурђева (дана) Је, на задње Л ГЉ, на зање ГЉ, у задњем Лу, о(д) згодного Вр, на млађе Ти, по новом Ка, о(д) српскије Дур, у стару Ду, у стара Кр.

6) Бројеви. Као у придјева, у редних бројева преношење је најчешће ново: до другог Пе, у другог Крч, на другом Ку, испод(д) друге Ле, у друге Љу, на другу ГЉ Љу, у другу Пе, у другој Вл, у друго Ле, у другије Вл До.

7) Глаголи: не био Ло, не би Ло Та, не бијаше Лу, не бојмо Об, не видѣм Та, не вјерујем Ку, не вјерује Мј, не вјерује Ду, не вјерују Чу Об, не врјеђамо Љу, не мѣра Та, не пантѣм Вр, не патѣм Кр, не патѣ Та, не печѣ К, не бећам се О, не слави́мо Та, не ра́дим Та, не ра́ди Ву, не чујем Крч, не ћује Ка.

(4) Функцију проклитика, на цијелом подручју, врло често врше везници.⁷⁶⁵

а) Везник и: њ вѣску Пе, њ вѣ Р, њ вјеру Чу, њ бога Б, њ боју Об, њ брата Ти, њ докторима Кр, њ ђавѣ Пе, њ ђецу Бо, њ коњ њ крушка Кр, њ курјака Кр, њ кућа Вл, њ на нѣс Чу, њ нѣх ГЉ Ра, њ пас Та, њ старости Је, њ шљива К, њ горѣ Пе, њ гумена Љу, њ болесан Кр, њ виђена Бо, њ најѣт Хр, њ сам Пе, њ добар Ву, њ двије Вл ДБ У Пе Р, њ двое Кр, њ два О ДБ Љу О, њ три Та Љу Лу, њ седам Ву, њ девет У, њ друга Оц, њ био Каш, њ било Каш Бр, њ даднѣм Та, њ не знаш Та, њ јес Бе Ми Је Каш, њ јест Гл, њ мрије се Кр, њ нѣће Ар, њ нѣма Лу, њ треба Ти Мј, њ амо Зе, њ више Ву Дур Ле, њ доли Оц, њ доле Ти По, њ много Бе, њ овуѣ У, њ отѣ Д, њ повише Пе, њ сад^т Ву, њ са(д) Та, њ сада Љу Р Д, њ сад ВБ Ја У Гр Б, њ сада Ја Пе, њ сат Ти, њ тѣј Пе, њ тат Ти, њ тамо До;

б) Везник ни: ни ђецу Б, ни пашѣд Лу, ни тице Ку, ни добар Ву, ни рођен Ву, ни правио Пе, ни наћ Та, ни рећи Је, ни чула Ја;

в) Везник да: да видѣм Ду ГЉ, да ићу До;

г) Везник а: а да ми;

д) Везник па: па валѣ Мј.

(5) Синтагме број + именица, као у црногорској Херцеговини,⁷⁶⁶ често чине акценатске цјелине: *деје куће Је, дејетри Хр Бр, деје године Сп, три дана Р, три мјесеца Р, сто кила Вл*. Јб. без оваквих примјера стоји наспрам бз., ком. и снх. У сјеверном сусједству стање је као у јб.⁷⁶⁷

⁷⁶⁵ Решетар за Дубровник наводи примјере: *i brat, i mājka* (Betonung 210).

⁷⁶⁶ Вуковић П.-Др. 300. Тако је у Дубровнику (Решетар, op. cit., 211) и у Пљевљима (Руж. Пљевља 176).

⁷⁶⁷ Исп. и Ваљ. Вис. 302, Броз. Фојн. 121.

У поздравима улогу проклитике има придјев: *добрд јутро* Дур Вл Ја, *добдр веч'е* Гл, *добдр вече*⁷⁶⁸ Пе Бо Ку До Це. Тако и: *помдзббг* Ду. У ЈБ се чује и: *помдзи ббг* Љу. У отпоздравима је: *дббрѧ ти сређа* Вл, *ббк ти помдог* Бе Ја Ку К. Само је: *дббар дѧн* (у свих), а у Муслимана још: *мѧхраба/мѧхраба* (т. 283), *мѧраба* Це, *сѧбала хѧјрдсум* (= добро јутро; у бз. женској се то не каже него: *Уранила? Јеси ли се наспѧвала?* До), *сѧба хѧјрдсум* Љу, *ѧкшам хѧјрдсум* (= добра вече) До, *ѧлѧх раздсум* (= бог ти дао сређу)⁷⁶⁹ До, *ѧлѧх рѧзио* (отпоздрав на: *Бѧјрам бѧрђолас*)⁷⁷⁰ До, *ѧлѧјкум'е сѧлѧм* Љу.

У синтагми: *на днѧ њивѧ* Бр улогу проклитике узела је именица.

321. Висока Херцеговина и ЈБ, како показује овај прилог, имају новоштокавску акцентуацију са специфичном репартицијом прозодема као последицом аутентичног развоја и интерференције особина источне и црногорске Херцеговине, на једној страни, југоисточне Босне, на другој, средње и сјевероисточне Босне, на трећој. Концентрација примјера са факултативним / ˘ / ван иницијалног слога, са изостанком секундарног дуљења и траговима акута у ЈБ супростављају ово, у основи прелазно подручје областима Загорја, Бјелимића, Комске жупе и високе Херцеговине. Диференцијација терена по националној основи није изразита. Једино се непренесени / ˘ / и остаци акута диференцијалне прозодеме националног обиљежја, али ни оне нису искључиво везане за Муслимане (т. 297). Како су акценатске особине, са коријенима и у далекој прошлости, конзервативније него друге, функционисање прозодијског система потврђује да је српскохрватски језик на бх. комплексу јединствен и да су подјеле на тој основи излишне.

На другој страни, диференцијација типова и ужих зона по коегзистенцији наноса миграционих струја из Херцеговине и југоисточне Босне је осјетна. Трновски крај по изостанку секундарног дуљења не представља, како је мислио Вуковић (в. нап. 716), индивидуалност. То је особина сва четири говора, али је најизразитија у јб. Трновски крај се разликује од других присуством југоисточнобосанског квантитета тематског вокала у презентској основи (т. 305-309) и наставка *-е* у ГАСг личних замјеница (карта бр. 14).

Становнике ЈБ и високе Хрцеговине препознајемо по краткоћи презентског тематског вокала у великог броја глагола и / ˘ / + / ˘ / наглашавањем у промјени личних замјеница *ја, ти, он себе*. По акценатским особинама не препознаје се ко је које вјере.

⁷⁶⁸ Маретић за књижевни језик има: *добдр вече, добдр дѧн, добрд јутро* (Грам. 137). Други херцеговачки говори су слични типовима ЈБ и СИХ. Исп.: Вуковић, оп. cit., 297; Решетар, оп. cit., 212; Руж., *ibid.*; Броз., *ibid.*; Ваљ, *ibid.*

⁷⁶⁹ Исп. код Шклајића Тури. 460, 538, 80, 532, 87.

⁷⁷⁰ Шклајић овај поздрав нема.

III

МОРФОЛОГИЈА

322. У облицима нема већих одступања од стандарда и их. Дијалекатске дискриминанте су облици двосложних именица м. р. на -о и на -е са /' / на иницијалном слогу (т. 345 и карта бр. 15), хабитуал (т. 448) и та мј. тај (т. 394). Друге разлике у дистрибуцији морфема — окамењени Гпл на -Ѣ, ДИЛпл на -ма (т. 338 и 354) или -ам (т. 367), те "искакање" глаголских облика из једне у другу врсту (т. 453-486) — имају и други ијекавски говори. Енклитички облици 3. л. пл. и хабитуал су условљени вјером.

ИМЕНИЦЕ

1. ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА НА СОНАНТ И КОНСОНАНТ

323. *Вокатив сингулара*. Обиљежен је наставцима -е, -у, -о и -Ѣ. Употребљава се за бића.⁷⁷¹ Према грађи, других значајнијих неслагања са стандардом нема.

У дистрибуцији најчешћих -е и -у сачувано је наслеђе из старијег периода развоја нашег језика. Именицама са основом на тврди сугласник пришле су и оне из некадашњих -ј основа.⁷⁷²

324. Код основа на тврди сугласник увијек је -е, ако није, изузетно, Вег = Нег (т. 328). Једино *синак* (в. Вук СР 701) има -а: *мој сѣнко* Ми.

Свуда се говори: *бакузе* Ку, *господине* Об Вл Чу, не *лудуј*, *господине* Чу, *господне* Пе, *дједе* — *ђеде* У, Добро јутро, *ђеде!* Дур, *домћине* Крч, Здравео, *домћине!* Ду, *јране* Р Д Сп, Бѣгати, *јране*, *ѡкле* си? Вр, *куќавче* Ар, *пѡне* Бр, *мој сѡколе* Ву; тако и: *сѣне* ДБ Ми У Ти Д Чу, *нѣмој*, *сѣне* Д, *мој лѣјѣпѣ сѣне* Зе.

За излизани вокатив *брѣте* и узречицу *брте* в.т. 153.

⁷⁷¹ Исп. Јовић *Трст.* 80.

⁷⁷² В.: Белић *Ист.* II 6, 9; Пецо *И-шћа* II 37.

Последност промјене *к, г, х + -е > ч, ж, ш* видљива је из потврда у т. 242 под б, којима додајем и ове:

а) *ђунџе* ГЉ, *ћдеће* (у Та забиљежио сам и: Нџ, *чџ*, *бџ*ли?) Де, *пукџовице* Та;

б) *бџе*⁷⁷³ Ја Кр Је Крч, *дрџе* Та Вл Об, *мџ* *дрџе* Р, Здраво, *дрџе* Мйало! Та, реко, *дрџе* Адеме Ду;

в) *вџше* Вл.

325. И главнина мушких личних имена истих основа има наставак *-е*: *Абиде* Љу Лу, *Адеме* Гр Ми Де Ду Је Чу, *Адиле* Де, *Ариџе* Ја Д Лу, *Асане* Б, *Асине* Пе, *Ахмете* Чу, *Владане* Де, *Вџсиле* Вр, *Драгане* Ја, *Ибрахеме* Оџ, *Исмете* Зе Ти, *Јоване* Це, *Јусџе* Је, *Мйловане* ДБ, *Мухареми* Ка Ти, *Мушане* Ду, *Неџибе* Оџ, *Османе* Св Ти Чу, *Радославе* Оџ, *Салеми* Де, *Санџиле* Ву, *Саџете* Ву Ра, *Ћамиле* ГЉ, *Фџхеме* Цр, *Хџлиле* Вл, *Хџлиле* Чу, *мџ* *Хамиде* Д, *Хасане* Гр, *Шџбане* Ку; једино је: *Абдумџху* Ву Ло Је Оџ.⁷⁷⁴ У једног Муслимана из околине Трнова "искочио" је из система *Радосаву* мј. *Радосаве*.

Тип *Милош* нигдје не одступа од их. прилика:⁷⁷⁵ *Мйлоше* ВБ Гр Мј Ра Вр, *хајде*, *Мйлоше* Ду.

326. Именице с основом на предњонепчани сугласник задржале су *-у*: *дйја*, *кџу* Ду, *мџдйћу* Ло Кр Зе Ри Лу Бр, *пријатељу* Бе, *мџ* *пријатељу* Ду Је, *учитељу* Лу, *Хајде*, *цџревићу*, *бџјрум*! Ку; *Дџлићу* Чу, *Ђуровићу* Б, *Оздићу* Гр.

327. Иза сонанта *-р*, као и у другим цјекавским говорима их. типа,⁷⁷⁶ влада *-е* над *-у* у односу 11:1. Исп.:

а) *бурџере* Вл, *дџкторе* Пе Је Ри, *госпџдн-дџкторе* Та Пе, *фџла*, *мџдй* *ћџвере* Зе, *мџјсторе* Лу, Све ти је ђвџ *йстина*, *мџјсторе*. Ду, *цџре* Ку; Штџ си, *Глйгоре*, *пџн*? Бо, *Мйтре* Вл, *Омере*, *уџтај* Ду, *Пџтре* Вл Крч; са:

б) *кџнобџру* Чу, *пџзи*, *мџктџру* Дур.

Мали је број примјера под б, гдје је испред наставка *-у* претходни слог дуг, да би се извело правило.⁷⁷⁷

328. На синкретизам Нег = Вег скрећу пажњу дијалектолози.⁷⁷⁸ Ни овдје та појава није маргинална, а нашао сам је у сва четири типа која се наводе у литератури:

⁷⁷³ Вушовић има: *драгу*, *врџу* (ДНХ 36); у ИХ (Пецо ГИХ 113), западној Босни (Дешић ЗБИГ 214) и Лици (Драг. ГЛЈ 126) забиљежен је фразеологизам *богу мџ*.

⁷⁷⁴ Тако и у ИХ (Пецо, оп. cit., 114) и западној Босни (Пецо И-шџа II 38)

⁷⁷⁵ Исп. РФФС VI 222. Ареа је шира; в. Симић *Левач* 223 и тамо наведену литературу.

⁷⁷⁶ Исп.: Пецо ГИХ 114-115; Вуковић П.-Др. 50, Вушовић ДНХ 36.

⁷⁷⁷ Исп. Вуковић, *ibid*.

⁷⁷⁸ В. код Пеца И-шџа II 39-40 и тамо наведену литературу.

а) фонетски синкретизми:⁷⁷⁹ *тѣтак* Бе, Извѣни, *тѣтак!* Де, Како си, *тѣтак?* Вл, али: хајде, *Бѣсѣнч'е* Гл;

б) вокативне синтагме:⁷⁸⁰ *гѣспон-прѣфсѣр* Пе, *гѣспѣдин* Шѣбрк Чу;

в) новији синкретизми:⁷⁸¹ Здравѣ, *друѣ!* Ум, Стѣни, *друѣар!* Пе;

г) нека лична имена и презимена:⁷⁸² *Сѣлих* До, *Сѣли* Пе, *мѣј Сѣли* До, Знаш шта ћемо, *Сѣли?* Лу, *гѣспѣдине Фѣлѣвѣбер* Чу, Некадѣра, *гѣспѣдин* Шѣбрк! Чу.

Сви типови синкретизма Нсг – Всг нису исте природе и не могу се једнако тумачити.⁷⁸³

329. *Инструментал сингулара*. Два су резултата овдје битна: (1) у дистрибуцији *-ом* и *-ем* има колебања, посебно у односу на књижевнोजичку норму; (2) уочљива је тежња уопштавања индикатора *-ом* на штету *-ем*. Ни један не изненађују, јер су присутни и у књижевном језику нашем⁷⁸⁴ и у већини их. говора.⁷⁸⁵

330. Иза палаталних сугласника са *-ем* равноправан је *-ом*:

а) с некијем *Ђѣвићем* Ти, с коњем ВБ Л Ра Ри Сп, крајем Мј, с краљем Б, здвѣ ме *Рѣзвићем* Чу;

б) с њним *каишч'ићом* Лју, с јеннијем *Амедовићом* Зе, с једнијем *Лѣловићом* Вл, лѣјом До, помажѣ се лѣјом До ВБ, здвнут га *пријѣтељом* Бр, са *Самѣковићом* Ка, с *Чѣнгићом* Вл.

Сви примјери под б) не иду у стандард. Стевановић (ССХЈ I 196) налази да ни *пријѣтељом* није како је у писаца наших, иако има *-е-* у пенултими.

331. Иза сугласника који су некада били мекки (*ч,ж*) или су могли бити умекшани (*ч,р*), преовлађује *-ом* над *-ем*. Највише је одступања од стандарда иза *-ц* и *-ч* а најмање иза *-р*. Исп.:

а) иза *ч*: над *Бѣрчем* Об, с лѣчем Ка; са: *по(д) сѣчѣм* Це, *по(д) сѣчѣм* У, покрѣй *сѣчѣм* Ја;

б) иза *ж*: с *мѣжем* У, *нѣжем* Гл, *ѣкрој нѣжем* По; са: *прѣт'снѣ* га *зѣдужѣм* До, *нѣжѣм* ДБ;

⁷⁷⁹ В.: НЈ II (1934), 238-241; РАНУ БиХ XXX/10 (1966), 22; Пецо ГИХ 115, *И-шѣ* II 39; Стеван. ССХЈ I 189-190.

⁷⁸⁰ В.: Јовић, *ор. cit.*, 80; Пецо *И-шѣ* II 39.

⁷⁸¹ Пецо, *ibid.*, ГЛ 260; Дешић ЗБИГ 214.

⁷⁸² Стеван., *ор. cit.*, 190; Драг. ГЛЈ 129.

⁷⁸³ Исп.: Белић О *јез. прир.* I 107; Стеван. ССХЈ I 189-190; Пецо *И-шѣ* II 39-40; Драг., *ор. cit.*, 128-129.

⁷⁸⁴ Исп. Стеван., *ор. cit.*, 194-198.

⁷⁸⁵ В. нпр.: Јахић *Босна* 410-413; Пецо ГИХ 116; Вуковић П.-Др. 51; Шурмин Сарајевски 199; Милас *Мост*. 61; Будм. *Дубровачки* 170; Петр. *Змијанѣ* 93; Дешић ЗБИГ 214-215; Драг. ГЛЈ 129; М. Ник. *Гѣроб*. 670.

в) иза *ц*: јавио се *добровљцем* Б, с *оцем* Кр, *пред оцем* Мј, ш *његовијем пунцем* Ри; са: с *оцијем малцом* Ум, с *мртвцом* Вр, с *новцом* Пе, с *његовим оцом* Ти, с *њезиним оцом* О, *уперио га правцом* Бр, с *покојнијем стрицом* Вл, *замотај филцом* Гл, *бавили се шверцом* ГЉ;

г) иза *р*: *ексерем* У; са: под *једнијем ббором* ДБ, с *мџијем буразером* Ло, з *буразером* Це, *гђвором* К, са *ђвером* О Ја, ж *ђвером* — з *ђвером* Ја, с *тијем ђвером* Л, *даруј га ливбором* Вл, с *Петром* Вл, *пред свекром* О Ја, са *свекром* ВБ, *сјром* ВБ, с *оцијем Тџдором* Ка.

За основу на -ш имам само: звали га *Бугарашом*. У ИХ је: *Милошом* / *Милошем* (Пецо, *op. cit.*, 117).

332. Међу уобичајеним примјерима са формантом -ом: *иде авијоном* ДБ, *алатом* Це, са *боровнаком* Ву, *брџом* ДБ, с *вџом* Кр, с *једнијем водом* Бр, с *вуком* Вр, *нудила га зџтином* Ле, *зџом* Д, за *избалом* Д, *под онијем каменом* Јбу, *кањоном* ГЉ, *клипом* Чу, *покривена лимом* У, за *међедом* Л, с *међедом* Ар, с *мџком* ВБ, *под облаком* Л, са *плџом* У, с *плуџом* Пе, *прстом* Јбу, са *халџом* Д, са *харџом* Д, с *тијем чџбаном* Вл, ш *чџком* Бо, *чунком* Об, *шџапом* Бр, — једино се издваја *пут*⁷⁸⁶ у којој је -ем/-ом = 6:1. Репартиција -ем (< -џмџ) и -ом (< -џмџ) није условљена значењем пошто старији формант влада у оба: *иџе путем* и *пот путем*.⁷⁸⁷

путем До Лу, *водџ путем* Бр, *Ето је оцијем путем* Де, *идџм путем* Де, *иџе путем* К, *пот путем* Л, *подџ путем* Та, *право путем* Мј, *прџџ путем* Зе, али само: *идџм путом* Та, *пот путом* Каш.

333. Форманти -ов/-ев-. Продуктивност им је као у ИХ и ЈИБ,⁷⁸⁸ а незнатна одступања од стандарда⁷⁸⁹ су у расподјели.

334. Једносложне именице раздвају се у три типа: а) с обвезним формантом, б) с факултативним формантом, ц) без форманта. Гдје су превласт у дистрибуцији и одступања од норме, види се из потврда:

а) *џмови* Д, *џкови* Је, *џзови* ВБ, *џзови* Це, *џгови* Та Б, *џлови* Ву Је Ра Каш, *џнови* Вл, *џкови* Јбу, *џзови* Об По, *џзови* Це, *џлови* Та ДБ Ло Ја Пе Л Кр Б ГЉ Вл Хр Зе Св Ар До Це Вр Лу Ум Бр, *џгови* Об, *џдови* (= *светковине*) Це, *џдови* Хр, *џрови* О Јбу Бе Ар По, *џгови* Ку, *џмови* Пе, *џрови* Бо, *џдови* Ву, *џгови* Ра, *џрови* Бе, *џгови* Ми, *џдови* Ду, *џдови* Пе Ти, *џнови* ГЉ Вл Св Оц, *џнови* Чу, *џмови* Ку, *џнови* Хр Св, *џнови* Об, *џнови* До, *џнови* Вл, *џнови* ВБ Крч, *џнови* Л До, *џнови* ДБ, *џнови* Пе, *џнови* ДБ Гр, *џнови*⁷⁹⁰ Ле, *џнови* Чу, *џнови* Ри, *џнови* ГЉ, *џнови* Б Ар, *џнови* Ар, *џнови* (микротопоним) Ду,

⁷⁸⁶ Белић *Ист.* II 10.

⁷⁸⁷ В. код Стеван., 197-98; исп. и Дешић, *op. cit.*, 215.

⁷⁸⁸ Исп.: Пецо, *op. cit.*, 117-118; Јахић, *op. cit.*, 413-417.

⁷⁸⁹ В.: М. Пешикан, *О уметку -ов- (-ев-) у множини именица I врсте*, НЈ, н. с., VII, 7-10, 270-275; Стеван., *op. cit.*, 200-208.

⁷⁹⁰ За овај тип. в. Стеван., *op. cit.*, 203-205, и тамо наведену литературу.

прахови По, *радови* Св Каш, *растови* Ја Кр, *рѣпови* Лу, *рѣгови* Об Ло Ку Каш, *рѣгови* Об, *рѣкови* Ум, *сачови* У, *свагови* О Та Љу Бе Ло Ка ВБ Гл Ја Пе У Ду Кр Мј Бо Об Је Хр Зе Св Ар Оц Ра Ри Д Сп Це Крч Бр По К, *синови* Ву ДБ Л Б Вл Ку Зе Ти Каш Крч Бр, *синови* Љу, *снопови* Вр, *снѣгови* Ја Д, *спратови* У, *српови* До, *стѣгови* О ВБ Ду До Ти Сп, *стѣбови* Це, *тагови* Ум, *топови* Та, *туруви* По, *ѣсови* Пе Л Ар Це По К, *ѣирови* Ку, *хагови* Гл Гр, *храстови* До, *џејетови* Бе, *чинови* Б, *чирови* У, *члајнови* Сп, *шдлови* Ја, *шѣбови* Св, *шћапови* Ум По, *шћапов(и)* онј Гл;

гуњеви Бе Де Вл, *крајеви* ДБ До, *крајеви* Це, *кршеви* Кр Д.

Аналогијом на Иг са *пјтови* Гл чује се и *пјтеви* Је По.

б) *бегови* Бе Б Бо Об — *бѣзи* Оц Ти;

ејкови Дур Ле Мј ГЉ Хр Св Ар До — *ејци* ДБ Бо Ми Л ГЉ Вл Оц Зе Св Вр;

мишјеви Вл, *мишови* ГЉ — *миши* Ло Ле Вл Чу Лу Ка;

нѣжеви — *нѣжи* Ти;

пластови О Ја Кр ГЉ Це — *пласти* Сп.

За: *длањи* Л, *клањи* Л, *кључи* Ку, *пѣсти* Ле, — нисам сигуран да се потенцијалне опозиције не би могле наћи.

Са *ддани* (свуда) само сам у СИХ нашао *дднови* помјереног значења: *Изашли* му онј *дднови* (= Истекло му *вријеме*) Љу. Овакав облик забиљежен је у околини Билећа, Стоца (Пецо ГИХ 117) и Фојнице (Броз. Фојн. 147).

в) Поред стандардних облика: *гѣсти* ВБ Гр Л Кр, *зѣби* Ка Ле ГЉ Зе, *кѣњи* Пе О Љу Бе Дур Ка Гл Ја Гр У Ле Ду Мј Хр Зе Св Р Оц Ра Ри Вр Чу Лу, *прѣсти* Гр По, *Рѣси* ДБ Вл, — форматне не примају ни: *брѣви* Крч, *гради* (јединица за мјерење количине алкохола) О, *мјини* О Ло Ду Је Ум, *нјити* ВБ, *сјди* Ле Оц, *сјдѣ* До, *шкѣпи* (дрвене посуде за млијеко) Љу Ар Д Сп Це.

335. Од двосложних именица, с једносложном или двосложном основом, проширење имају:

а) *ејетрови* По, *јѣм'мови* (у значењу: њива засијана јечмом) Де, *јѣм'мови* Је Лу, *лѣктови* Кр, *тѣчкови* Кр, *трѣшкови* О Ја, *чаброви* Б;

бадњеви Кр Це, *бубњеви* Љу, *ражњеви* До;

б) *бријестови* Ло, *гѣворови* К, *дијелови* Гр, *јѣсенови* Пе, *кашишови* Ву, *каменови* Ду У, *кѣлутови*⁷⁹¹ У, *лијѣкови* Кр Је, *лисникови* Ло, *пламенови* Ву, *хамбарови* Ду.

Именице на -ѣ (< -ао < -ај < — ѡлѣ; в. т. 172 и 200) иду у тип *ејетар*:

⁷⁹¹ У књиж. језику: *кѣлути* и *кѣлутови* (Стеван., ор. cit., 202).

каблови Ја, котлови О Ар До, орлови Дур, пдслови Бо Св До Каш Ка, сврдлови Зе Св Ар; тако и: стдлови Ти.

Међутим, Нпл од јарам је јарми Хр, а од ђевер и фермен само: ђевери Об, фермени Бе Це.

Остале двосложне именице, као у стандарду, не примају форманте. Говори се: *аде*ти Де, *акра*ми Бо, *апа*ши – *хапа*ши Ву, *ара*ри Кр, *хара*ри Об Хр, *ббри*ци Ву, *ббси*ци Ар, *војни*ци Пе, *гуњи*ци Ри, *гуњи*ци – *гуњи*ци Сп, *деми*ри Зе Д, *ди*реци Б Д, *дјеча*ци Де, *доктури* Ву Мј, *друга*ри Ву, *дукати* Гр ДБ Л Ле, *дукати* Ву, *душе*ци Л, *жаде*ци Та, *ибри*ци Св, *казани* ДБ О Б, *кана*ли Ву, *кола*чи ДБ, *кома*ти Гл, *ко*сци О ДБ Зе Вр, *лаво*ри Ар Сп, *ле*ци Вл, *лове*ци – *лове*ци Л, *ло*нци У, *ле*љени Ку, *мд*мци Љу, *мд*мци Гр Ми До, *мд*нци У Зе Це, *мр*таци Та, *но*кти Ле, *па*нци Ле, *па*нци Вл, *пјеш*ци Ка, *пјеш*ци Љу, *пјеш*аци Љу О, *подвори* Љу Бе Ум, *покло*пи Ар, *пола*ри Д, *пре*ци Ву, *прџори* Хр Зе, *разло*ги Вр, *рег*рути Вл, *руце*ли О, *са*лоши Дур, *сту*нци Кр, *таб*ути Љу, *таб*ани Гр, *те*љизи Кр Це, *те*љичи Вр, *хе*мери Дур, *хи*лими⁷⁹² Ра, *хо*бани Ву, *ху*лахи Ар, *чо*бани Ву Ум, *ше*рцери Ву, *шор*вани Ле, *шта*мбиљи Дур, и сл.

336. За тросложне именице⁷⁹³ с двосложном основом имам само: *пре*тискови (т. 63, нап. 221).

337. *Генитив плура*ла. Скуп парадигматских индикатора је простији у односу на их.⁷⁹⁴ и књиж. језик,⁷⁹⁵ нема – *ију* (ГЛ дуала⁷⁹⁶) а ни –*ју*.⁷⁹⁷

а) Најфреквентнији је –*а*:

*ба*дњака – *ба*њака Та, *бе*га Ти, *бо*гда Та, *бо*гда Та Б, *бо*лда Ву Каш, *бо*рља Ар, з *Бора*ка Каш, *ва*гона Кр Хр, *воз*ва (т. 315) Це, *војни*ка Ло, *во*лда Та Ло Л ГЛ Вл Је, *во*лда Ло, *ву*кда (т. 315), *ву*кда (т. 315), из *Голуби*ћа Зе, *гр*бша Чу, *да*на Ву О Та ДБ Ло ВБ Ми Л Вл Ку Хр Зе Св До Р Ри Каш Ум Крч, *че*трес *ди*мда (= четрдесет кућа) Пе, *ди*нара Ја Вр, *до*кдара Ти, *до*кдара Је, *о* *до*кдара *до* *до*кдара Та, *дру*гара Гр, *ду*ката Дур Љу Л Об, из *Ду*лића Об, *ду*лма Та Ја Ми Мј Об Ку Зе Ра, *жи*ваца Пе, *зла*тника Б, *зуб*а Ко ГЛ, *ја*рца Дур Ле, *ја*нца Ло, *ка*дишда Ву, *ка*менда У, *ка*мда Ку, *ка*мада Дур Ле, *ко*ња Дур Ло Гл Пе Ле Л Ду Кр Вл Је Хр До Оц Ра Це Вр Чу, *ко*саца О Ја У Зе Ри Крч, *ко*саца Д, *ко*тлда До К, *ко*рака Вл, *кра*једа ДБ, *кра*једа – *кра*једа Це, *кр*ида Вл, *ло*ваца Л ГЛ, *ло*ваца ГЛ, *ли*тара Ле, *ме*тара ДБ Бе Ка Ле ГЛ Св, *ме*така Б Вл, *ми*нута⁷⁹⁸ Је Св Ти По *мла*дића Хр Зе Св, *м*лина Је, *мо*мака Вл Бо Зе Це По, *мр*таца Та, *му*ктара Оц Чу, *но*ваца Та, *оби*чаја Оц, *о*вда Чу,

⁷⁹² Обичнији је кратки плурал (Маретић Грам. 146). Стандард допушта и *хи*лимови (Стеван., *ibid.*), али је акценат споран.

⁷⁹³ Петр. Змијање 94-95.

⁷⁹⁴ Исп. Пецо ГИХ 119.

⁷⁹⁵ Исп.: Стеван., *op. cit.*, 209; Маретић, *op. cit.*, 154.

⁷⁹⁶ Пецо Из језика 220.

⁷⁹⁷ Исп. Драг., *op. cit.*, 133.

⁷⁹⁸ У Левчу: *минута* и *минута* (Симић, *op. cit.*, 230).

в) Гпл на -Ѻ је дијалекатска дискриминанта којом се бз. одваја од остала три идиома. Ареа му је између р. Бијеле и Љуте. Долази уз бројеве:

Ѻсам *бѡраѺ* Б, Ѻсам *ѡлѡѺ* Л, Ѻсам *километѡр* Б, стѡ *лѡтѡр* Б, двѡес *мѡтѡр* Св, педѡсѡт *мѡтѡр* Св.

У ИХ Гпл на -Ѻ иде "искључиво уз бројеве".⁸⁰⁴ Да није двије појединости: *ѡз Дуѡмовѡх* Ду, *ѡсамдѡсѡт гѡд* Ле, — између их. и бз. била би једнакост.

338. *Датив, инструментал и локатив плурала*. Владајући новоштокавски синкретизам на -има нарушавају редуковано -ма (< -има) и спорадично -им ограничена дистрибуције и простора. Босански наставак⁸⁰⁵ -им имају бз. (највише око Трнова) и СИХ. Поријекло му је двојако. Загорски Дпл *позидѡнциѡм* може бити арханизам настао контаминацијом -и или -ом са -ом са -ом, -ем,⁸⁰⁶ у ИЛпл, само у топонимима изведеним од презимена, прије је аналогија на придјевску промјену. Има и по једна потврда Лпл на -м, -ама и Дпл на -ем, које је лако објаснити.

1) Најчешћи је -има (-ѡма):

а) Датив: *смрѡдно бѡзима* Ти, *Бѡсѡнциѡма* Хр, *ѡловима* Бр, *Далматѡнциѡма* Хр, *ѡ докторима* Кр, *кѡњима* Ло Гл, *љѡкарѡма* Пе Гр Је Сп, *љѡдима* Св Вр Бр К, *љѡдѡма* Ду, *мѡмциѡма* Вр, *партизѡнима* Ми Вл, *пјѡшѡциѡма* До, *рѡдѡнциѡма* Чу, *рѡдитељѡма* По, *сѡтовима* Ле, *сѡљѡциѡма* Д, *синѡвѡма* Ти, *Србѡјѡнциѡма* Хр, *стрѡнциѡма* ГЉ, *сѡдѡциѡма* Ра, *трѡварѡма* Ву, *ѡбѡаниѡма* ГЉ;

б) Инструментал: *прѡзѡѡли хѡ бѡзима* ОѺ, *с ѡловима* ДБ Ле Вр, *с ѡѡковима* Св, *са ѡѡковѡма* Хр, *са гѡјтанѡма* По, *са дѡкатѡма* Бе, *с Ерѡцѡговѡциѡма* Бо, *са Жѡплѡѡница* Ар, *зѡбѡма* Ле, *са Јѡгѡсловѡѡница* Хр, *међѡ јѡѡѡциѡма* Вл, *кѡѡѡциѡма* Ми, *с керѡѡѡма* ГЉ, *с кѡњѡма* Дур Та Ја Ле Ду Мој Об Ар До Р ОѺ Ра Џе Крч, *са кѡњѡма* До, *с кѡњѡма* Пе, *ѡ с кѡњѡма* Ри, *ѡ кѡњѡма* Ду, *с кѡѡѡциѡма* Зе, *са кѡѡѡциѡма* К, *с ѡнијѡм лѡњѡѡѡѡѡма* Ло, *с ѡѡдѡма* Ра, *ѡ ѡѡдѡма* Бо Вр Бр, *мјѡсѡѡциѡма* Бе, *с ѡѡѡм мѡѡѡѡѡѡѡма* Об, *нѡмјѡшѡѡѡѡѡма* ДБ, *нѡктѡма* Ле, *са партизѡѡѡѡѡма* Об, *с партизѡѡѡѡѡма* Ти, *са пѡклѡѡѡѡма* К, *са прѡзѡѡѡѡма* Об, *међѡ рѡдѡѡѡѡѡѡѡма* К, *с рѡдитељѡѡѡма* Крч, *са рѡкѡѡѡѡма* По, *са сѡѡѡѡѡѡма* По, *са ѡѡѡѡѡм сѡдѡѡѡѡѡѡѡма* Б, *са срѡѡѡѡѡма* До, *с тѡѡѡѡѡма* Кр, *с ѡнијѡм Црѡѡгѡѡѡѡѡма* Ти, *ѡѡѡѡѡѡма* Џе, *ѡѡѡѡѡма* Ку;

в) Локатив: *нѡ-нѡѡм бѡдѡѡѡѡѡма* Ја, *у Бѡганѡѡѡма* ЉУ, *у бѡѡѡѡѡма* Вл, *на Бѡѡѡѡѡма* Каш, *на Брѡѡѡѡѡма* Ум, *на ѡѡѡѡѡма* Вл До, *ѡ ѡѡѡѡѡма* ОѺ, *у гѡѡѡѡѡма* Об, *у Гуѡѡѡѡѡма* Ву, *ѡ дѡѡѡѡѡѡѡѡѡма* ОѺ, *у ѡнијѡм дрѡѡѡѡѡма* Ку, *у Дѡѡѡѡѡѡѡма* Д, *по зѡјѡѡѡѡма* Лу, *на кѡѡѡѡѡма* Гл, *на кѡѡѡѡѡма* Та Пе, *на кѡѡѡѡѡма* Кр, *у кѡтѡѡѡѡма* О, *по крѡѡѡѡѡма* Вл, *ѡ тѡѡѡм лѡѡѡѡѡѡѡма* До,

⁸⁰⁴ Пеѡ, *ibid.*

⁸⁰⁵ Исп. Броз. *Фѡјн*. 148.

⁸⁰⁶ Бѡѡѡ *Ист.* 11 65.

у *Лѣховцима* Бе, о *људима* Вр, о *међедима* Оц, по *тѣм обич'аима* ДБ, у *откосима* Љу, у *Оуѣцима* СВ Р Оц, у *партизанѣма* Вл, на *подвори-ма* Бе Гр, о *пословима* К, на *прѣзорима* Гл, о *ратовима* Б, у *Рибарѣма* Каш, у *сандуцима* Хр, по *састајцима* Л, по *састајцима* Вл, о *сватовима* Крч, у *сватовима* Ар, на *сплавовима* Каш, по *нашѣма спѣразумѣма* К, о *срндаћима* Оц, у *нѣм такмовима* До, по *тефѣрићима* Л Кр Вл, у *нијем хомарѣма* Ри, у *цѣпима* Бр.

2) Инвентар јединица на *-ма* је шири него у ИХ⁸⁰⁷ а поготову него у СБ.⁸⁰⁸ И то би могло бити разумљиво ако се помишља на изразите редукције неакцентованог *и* (в.т. 136). Међутим, *-ма* може бити прије заостали двојински индикатор него редукковано *-има*. Примјери:

а) Датив: *коњма* Зе, *људма* Ка К, *рѣкла људма* О, *родитељма* По, *сватовма* Св, *Умољанма* Ум;

б) Инструментал: *за вдовма* Вл, *с вдовма* ГЉ Св, *с еуковма* Кр, *са еуковма* Св, *за коњма* — *за коњма* Л, *с коњма* Дур Та Кр К, *с људма* Вл Крч, *са сватѣма* К, *са синѣма* Л, *цѣбанма* Бр;

в) Локатив: *на Букѣма* Лу, *на вдовма* Кр Вл Хр, *по зборовма* Це, *на коњма* Д Сп Вр Ум, *по људма* К, *по радовма* Св, *по растовма* Кр, *по свѣјем сватѣма* Св, *на прѣзорма* Гл.

3) У морфему *-им* препознаје се прелазни карактер бз. и сих. у односу на дијалекатско окружење.⁸⁰⁹

а) Датив: *рѣкла људим* Це, *позадинцим* Б;

б) Инструментал: *с вдовим* Вр, *међу Дујмовићим* и *Лѣдићим* Л;

в) Локатив: *у Бјѣлмићим* До Ти, *у Дѣјчићим* Ми, *у Дѣјњићим* Де, *у Дујмовићим* Ми, *на Остојићим* Ми, *по чаирим* До, *у Шѣбанцим* Де.

4) Имам Лпл: *у мѣйнама* Је и *на својѣм вдовм* Вр. Први је "резултат утицаја наставака ж. рода",⁸¹⁰ а други редукција *воловма*.

5) У СИХ чуо сам Дпл: *каѣ би родитељем* Вр.

339. У новоштокавском синкретизму ДИЛпл, како се види из грађе, нису безначајни ни трагови спорије сволуције. Тиме је одређен и прелазни карактер и индивидуалност зоне у међудијалекатским односима. По неколика или сваки од шест индикатора (*-има* / *-ѣма*, *-ма*, *-им*, *-ама*, *-м*, *-ем*) наћи ће се у окружењу, и даље,⁸¹¹ али ни у једном говору нема оваквог инвентара с показаним односима као у ЈБ и СИХ.

⁸⁰⁷ Исп. Пецо ГИХ 120.

⁸⁰⁸ Броз., *ibid.*

⁸⁰⁹ ИХ га нема (Пецо, *ibid.*), у СБ је спорадичан (Броз., *ibid.*), у Рами је, пак, чешћи од *-има* (Окука ГР 91).

⁸¹⁰ Ивић *Галил*. 164.

⁸¹¹ Топоними од презимена на *-ић* могу, нпр., и у централној Шумадији имати у Лпл *-им* (в. Рем. ЦШ 230-231).

340. Појединачне напомене. Према облицима множине етника и *populi agentis* на -ин: *Жупљани* Ар, *Срби* ВБ Гл Мј Је Ти Ра, *Циџани* Љу Ум, *чобани* ГЉ Вл Вр Ум, *ћобани* Ву, — у јединици је: *чобан*⁸¹² Ву Гр Ду Бо Св Ра Вр Ум, *Бугар* Је, *Циџан* Ти, али: *Србин* Та Ду, *Бугарин* Б.

341. Именица дан мења се као *град*. Остатке промјене старих консонантских основа у именима празника имам само у: *о Ђурђевог Је*, *о Спасовог* не. Преовлађује: *о Видову дану* Ар, *до Ђурђево дана* Је, *до Ђурђево дана* Хр, *о Ђурђев дану* Ц, *уочи Ђурђево дана* (т. 280), *до Јурјево дана* т. 200), *о Јовањину дану* (т. 280), *о Лучиндану* Це, *до Митрова дана* Је, *о Петрову дану* Вл.

Стари облик НАВ дуала уз бр. два и три: *два дни* Сп, *Мдреш пйт трй дни* (Х 2). Сп, — чуо сам само у СИХ од једног Муслимана.

342. Множина именице *брат* досљедно се исказује збирном именицом *браћа*: *браћа* Ка Ми, *двдица браће* Ло, *трдица братј* Ка.

Али, тако није код *камен*. Исп. за једину и множину: *камен* Љу ВБ Мј ГЉ Зе Оц Каш Чу К, *камена* Гр Ми Б Вл, *испџт камена* Љу, *џт камена* Ду, *џт камена* Кр, *каменом* Је, *пџд онијем каменом* ГЉ, *на камену* Д, *у камену* ГЉ Об, *каменови* (= више појединачних предмета) Ду, *двадес каменџв* У; са колективном именицом: *камење* Ја Вл Д Це, *камењем* ВБ.

Нигдје нема трагова промјене основа на консонант⁸¹³ у их. линку *ками*.⁸¹⁴

343. У именица на -лац *о < а* (в.т. 205 и 209) аналогијом се из косих падежа преноси у Нсг и Гпл: *бранијџ* — *бранијџ* Св, *прџсијџ* Бр, *руковџијџ* Бе, *старосидијџ* (исп. и: *стџрџсидијџ* Сп) Сп, *старосјџдијџ* По, *тџџијџ* Св, *прџсијџџ* Бр, *старосидијџџ* Сп.

344. Неколике именице из ове врсте колебају се у роду и деклинационом типу. У једних је ова особина одређена националном припадношћу. Тако је турцизам *чарапа* (тур. *çorap*, *çorab*; Шкаљић, ор. cit., 164, Пецо, *Турцизми*, 157; в. и т. 110 под б) у православних и католика свуда ж.р. а у муслимана још и м. Опет, *pluralija tantum саоне* у православних може бити м. а *цаир* у муслимана и ср. р.:

ћарапа Бе (М), *чарапе* Ле Об (С) По (Х), *ћарапе* Ка (М), *чарапе* Л К (М), *чџрапџ* (уп. и презиме *Чџрапине* Сп) К; са: *ћџрап* Ка, *чџрап* Ти, *чџрапи* Ар, *чџрапи* Лу Бр, *ћџрапи* Гл, слџчно *чџрапи* Ка;

у рџбу *плџни* (= *пропланка*, в. Вук СР 629) Л, *нашџ јџдну плџн* Л, *на онџ плџн* Де, *на онџ плџн* Ми, *јџну плџну* Ку, у јџдну *плџн* Л, у јџнџ *плџни* (исп. *плџна f.*, *плџни*, Скок ЕР II 675) Ми; са: *нџ плџн*, *сџ плџна* Л;

⁸¹² Овако и у ИХ (Пецо, ор., cit., 112).

⁸¹³ Белић *Ист. II* 8

⁸¹⁴ Пецо, ор. cit., 111.

чаир Л, чџирови До, ђаири Ло, чџирџа До, преко чаџра Ми, чаџре Л, на тијем ђаирима Ло, на чаџрима Вл, по чаџрима Ле, по чаирима До, по чаирим (т. 338 д), у тијем нашијема чаџрима Л; са: погледџ у чџира Л, почџели нам ништи чаџра Л;

сџоне Б Ар До К, на саџне (има и: на саџнице ГЉ) ГЉ, на саоне Ар, на сџонама К; са: сџони Б (С), на сџонима Кр (С).

Према уживчком сџет (в. РМС В 656) овдје је сџфта: пџна сџфте Лу.

2. ОСТАЛЕ ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

345. Колики је значај парадигматских модела мушких двосложних имена на -о и -е са / ' / на првом слогу за диференцијацију говорних типова ЈБ и СИХ, ништа није мањи ни за међудијалекатске односе. Изоглосе Јџџ, Мџџ / Јџџа, Мџџа одсјечно дијеле комплекс на двије зоне (карта бр. 15): сјеверозападну (ком., сих. и јб.) и југоисточну (бз.). Разумије се, овај ареал је дио границе између штокавског истока и запада.⁸¹⁵ Ком., сих. и јб. има модел -а основа (а) а бјелимићкозагорска -о основа (б). Национална диференцијација је искључена. Исп.:

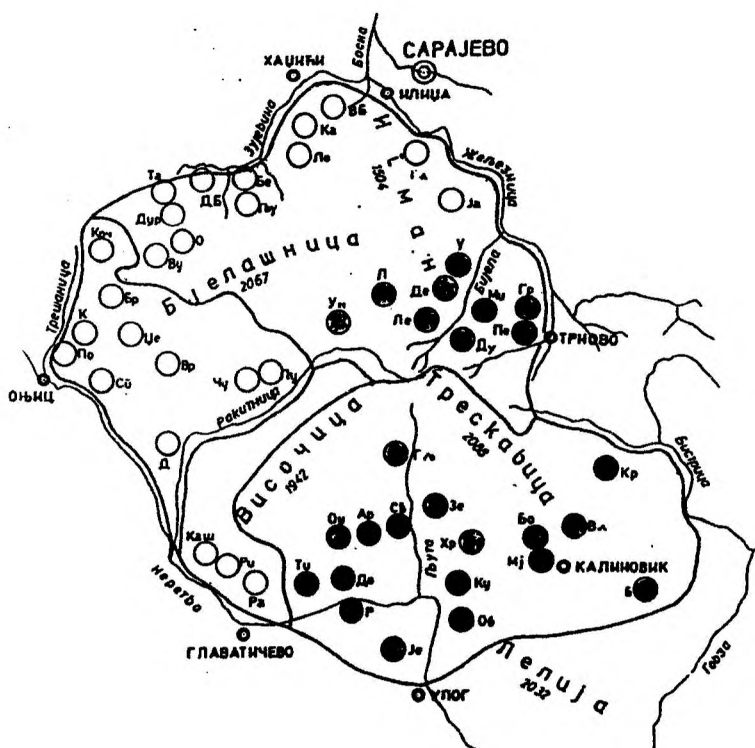
а) од Аџџ Д, Аџџо (Всг) Ра, Бџџо (Всг) Ум, Вџџ Крч, Вџџо — Вџџе Ја, Зџџе Ву, Зџџко — Зџџке Ло, Зџџке К, ђма Зџџка По, Зџџџо (Всг) Ум, Ђџџе Ра Каш Лу, код Ђџџе Каш, Ђџџу (Асг) Чу, Ђџџо Ра Каш Чу, Јџџе Ву Џе Вр Лу Ум Крч, Јџџу (Асг) Дур, Кџџко — Кџџка Ву, Мџџе — Мџџе По, Мџџо — Мџџе — Мџџо Каш, Мџџо Ка, Мџџе Ву Каш Сп Џе Вр Лу Ум Крч, код Кадџџа Мџџе Ка, рџџи Мџџу Ву, Мџџо Ло Лу Ја Ри, Нџџо — Нџџе Гл, Пџџе Ву Та ДБ Бе ВБ Ја Чу Лу По, Пџџо Та ДБ, Рџџе Ло, Не ђди, Рџџо! Чу, Рџџе Џе, дај, бџџе, Рџџи Сџџићу Ја, Сџџке Ву, Сџџо — Сџџе — Сџџо Ри, Сџџи Лу, Сџџо Чу Лу, Тџџе ДБ Ло, Фџџџе Ра, Хџџе Ву ДБ Јџџ Бе Ка Гл Ја Ра Ри Каш Д Сп Џе Вр Чу Лу Ум Бр По, у онога Хџџе Мџџџа Јџџ, Шџџо — Шџџе Ка, Шџџе Ра, за Шџџу Ра, Шџџџо — Шџџџе Бр, Шџџџо — Шџџџе Каш, Шџџо — Шџџе — Шџџо Чу;

б) Аџџо — Аџџа — дрџџе Аџџо Об, Бџџо — Бџџа — Бџџо Ку, Бџџо — Бџџа — Бџџо Пе Вл, Бџџо — Бџџа — Бџџо У, Вџџо — Вџџа — Вџџо Вл, Вџџе — Вџџа — Вџџе Б, Дџџо — Дџџа — Дџџо Ду Зе Ти, Ђџџо — Ђџџа — Ђџџо — Ђџџи (Нпл) Пе Гр Об, Ђџџа Гр Де Л Мј Ар Ти, Ђџџо — Ђџџа — Ђџџа Ле, Јџџа Гр Ле Бо Об Зе, Лџџџа Мј, Мџџа Ми ГЉ Ти, Мџџа Об, Мџџа Де Л Ду Мј Је До, код Мџџа До, зџџи Мџџа Де, са Мџџом Л, Мџџо — Мџџа — џх, Мџџо Зе, Мџџо — Мџџа — Мџџо ГЉ, Мџџо — Мџџа — Мџџо Је, Пџџо — Пџџа — Пџџо Пе Гр Де У Ле Л Ду Кр Б Мј Бо Об Је Зе Св, Рџџе — Рџџа — Рџџе Пе Б Вл, познџџам Рџџа Об, Рџџо — Рџџа — Рџџо

⁸¹⁵ О ширењу изоглосе в.: Јахић Босна 438-441 и карта бр. 6; Пецо ЦХ 321; Решетар Шток. 164; Мр Светозар Стијовић, Питање корелације између замене јата и стандардне хипокористичне формације Пџџа / Пџџо у штокавским говорима, НССВД 7, св. 1, стр. 49-55.

Зе, Ристо – Риста – Ристо Вл, Салко – Салка – Салко Св, Срето – Срета – Срето Б, Тита Је, Титу свак ваљаде Је, Туго – Туга – Туго Мј, Хамдо – Хамда – Хамдо Пе, Хуса Гр Ми Де Је Ду Кр Мј Бо Об Је Хр Зе Св Ар До Р Ти, Уса Об, Мѣраба, Хусо! Ду, Шећо – Шећа – Шећо Ду.

Карта бр. 15: Промјена именица типа Јѣво, Мјјо

ЛЕГЕНДА

● Јѣво, Мјјо

○ Јѣвѣ, Мјјѣ

346. По моделима за Јѣво, Мјјо мијењају се:

а) у ком., сих. и јб.:

дѣдо (исп. тур. *dede*, Шкаљић, оп. цит., 208) Ву Ра Д, дѣдѣ Ву, у дѣдѣ Ри, нашѣ дѣду Д, дѣдо Та Ка Д;

бабо Та, у бабѣ Ри, а ђн гѣри баби Чу, бабо Та Ра Каш Бр;

ѡшло — ѡшлѣ Та Сп;

ѡрѡло — ѡрѡлѣ — ѡрѡло Та;

ѡло — ѡлѣ — ѡло (= гѡло) Та;

ѡѡко — ѡѡкѣ — ѡѡко Гл Бр Лу;

б) у бз.:

дѣдо Ми Де Л Мј, дѣда Гр Ми Ар, дѣдо Је Р;

бабо Мј Хр Св, баба Ду Оц, бабо Пе Б Ку Св;

ѡѡко Гр Мј Об, ѡѡка Св, ѡѡко Вл.

347. Колеба се *Шѡбо*. У бз. претеже их.⁸¹⁶ -о а у ком., сих. и јб. -а деклинација. Једино је досљедан Нсг, тј. увијек је на -о, што је природно јер се овај облик у другој и трећој развојној фази супротставља двјема деклинационим схемама косих падежа,⁸¹⁷ Исп.:

а) у бз.: *Шѡбо* Вл Бо, *пре(д) Шѡба* Вл, били *Шѡби* Вл, двојица *Шѡбѡ* ГЛЈ; са: ђнѣ *Шѡбе* ГЛЈ, ишли *Шѡби* Об;

б) у ком., сих. и јб.: *Шѡбѣ* Ло Гл К, *Шѡбе* Ву; са: *Шѡбо* Ка Бр Ум.

348. Мушке хипокористике на -а (*Хѡса, Јѡва*) са /' / Пецо укључује у скуп дискриминанти којима идентификује цх. међу осталим говорима Херцеговине.⁸¹⁸ Има их Мостар са околином, а могу се наћи "на *čita-vom ch. području*".⁸¹⁹ Одатле су их пренијели номадски сточари и у ком. послије помора кугом 1813. г. (в.т. 27 и нап. 77), а данас се њихови запретиени остаци могу чути међу најновијим хипокористикама на -о.⁸²⁰ Имам само:

Јѡбра — *Јѡбрѣ* — *Јѡбри* — *Јѡбрѡ* (Всг)⁸²¹ Ра Ри Каш, *Јѡбра*, мѣн се чини нѣ иѣ мѡли у шкѡлу. Ри.

349. Остала лична имена м.р. мијењају се, на цијелом подручју, као именице на сугласник. Тако је и у сусједним говорима, а и иначе:

Дѡнило — *Дѡнила* Ми, *Жѡвко* — *Жѡвка* Вл, *Јѡле* — *Јѡла* Об, *Мѡрко* — *Мѡрка* Т, *Мѡѡјло* — *Мѡѡјла* Та, *Мѡрко* — *Мѡрка* / *Мѡрка* ГЛЈ, *сјѡѡј*, *Мѡрко* / *Мѡрко* ДБ, *Сѡѡтко* — *Сѡѡтка* Вл, *Срѡћко* Вл, *Шѡѡило* — *Шѡѡили* (Нпл) О, *Шѡѡкало* — ђвије *Шѡѡкала* Је; једном у ЈБ: *Хрѡкало* — *Хрѡкалѣ* Ду.

⁸¹⁶ Исп. Пецо ГИХ 118.

⁸¹⁷ В. шире: Решетар, *ibid.*; Пецо ЦХ 321-324.

⁸¹⁸ Пецо, *op. cit.*, 322-323, ГП 259.

⁸¹⁹ Пецо, *ibid.*

⁸²⁰ О старини типа *Хѡса, Јѡва* в. И. Поповић, *О именицама типа Јѡво, Раѡе*, ПСКЈ II, св. 2, стр. 246.

⁸²¹ У Мостару је од *Ђнта* Всг *Ђнто* (Милас Мост. 62).

а) *бравче* Пе Ар, од *бравчета* Ар, *дијете* (т. 54, 59), *дјетета* (т. 73) / *ђетета* (т. 80), *дрво* ДБ Бе Ми Де У Ле ГЉ До Чу К, *дрвета* ДБ Ло Пе Де Ле Л ГЉ Об Зе Св Ар До Ри К, *испод-дрвета* Ти, *о дрвета* Д, *о дрвета* Бе, *дрветом* У, на *дрвету* Гр ГЉ, *пѐ дрвѐта* Де, *дугме* По К, *дугмета*, *дугмѐта*, са *дугмѐтима* По, *ђубре* Ја К, *ђубрета*, *ђубрѐта* К, *јање* Ле Об Хр Ар Лу, *јањета* Ле, од *јањета* Ми, *јаре*, *јарета* К, *јуне* До, *јунета* До Вр, *крме* Об, *крмета* Л Об, *и крмета* Де, *от крмета* Та, *лоњће*, *лоњћета* Ву, *мѐче*, *мѐчета* До Каш, *пашче*, *пашчета* Вл, *пйле*, *пйлета* Ву, *прасе*, *прасета* Дб, *рѐнде*, *рѐндета* Ду, *рашѐто*, *решѐта* Кр, *сркле* (= журба), *срклета* До, *тѐкне* Ја Б Џе, *тѐкнета* Ја Гр Б, *тѐле*, *тѐлета* Је ГЉ, *чѐладе* Хр Крч, *чѐладета* Крч, *чѐхне*, *чѐхнета* До, *чѐме* (у Вука: *крмача*, *сѐја*, *бѐја*, *чѐла*, *СР* 315, 858) Гр, *чѐлета* У Гр, *ћѐбе* Л Вл, *ћѐбета* Л, *ћѐбѐта* Вл, *ћѐбѐта* Л, *шѐне*, *шѐне* (т. 256-259);

б) *брѐме*, *брѐмена*, *брѐмена* До, *вријеме* (т. 54, 59), *врѐме* Оц, *време* (т. 94), *времена* (т. 92), са *врѐменом* Је, *врѐмѐна* (т. 92), *врѐмѐна* Љу Гр, *у та врѐмена* Бе, *име* Зе Сп Вр Ум По К, *имѐна* ГЉ Вр Ум, *имѐном* Та, *имѐна* Сп, *плѐме* Ку Зе Оц, *плѐмена* Љу До, *сѐме*, *сѐмена* Сп, *сѐмена* Ву, на *Шљѐмена* Ду, итд.

3) Именице *јаје* и *раме* већином проширују основу.

Само сам у Загорју чуо: *јајем*⁸²² ГЉ Вл; свуда је: *јаје* Ло Ле ГЉ Вл Ти Чу Ум, у *виду јајета* У, *јајету* Ло, *јајету* Ле ГЉ Вл Чу, *јајетом* Ле Чу, *јаја* Ло Ле ГЉ Вл Чу, *јаја* Ле ГЉ Вл Чу, *мало јаја* Пе.

Усамљено је их.⁸²³ не сијече *рама* Ку; обично је, као у Пиви:⁸²⁴ *рамо* Ку, *преко рамена* Л, *преко рамена* До, *за рамо* Ти, *на раме* Ра, *на рамену* К, *рамена* ГЉ, *иза раменѐ* ГЉ, *раменима* ГЉ, *међу раменима* Вл (в. остале потврде у т. 119 и нап. 374).

Међутим, само је: *јоже* Зе Ри, *ужета* Гл, *ужета* Хр.

Не говори се, као у ИХ,⁸²⁵ *псето* него: *пашче* / *пашће*, *вашка* а у сих. и *шѐне* / *шѐне* (т. 258).

352. У Иск, иза тврдих консонаната, разумије се, наставак је -ом: *дрветом* У, *житом* Та ДБ, *мјаслом* ДБ, *рѐндетом* Л, *сѐлом* Гр.

У именица с основом на палатал у бз. и ком. досљедно је -ем а у јб. и сих. још и -ом:⁸²⁶ Исп.:

са *здрављем* Пе, са *здрављем* Каш, са *имѐњем* Вл, *камѐњем* ВБ, *орѐњем* Пе, *под оружјем* ГЉ, са *уљем* ДБ, *шушњем* Бр;

⁸²² У књиж. језику: *јаје*, *јаја* – *јајета* (в. Парв. 354).

⁸²³ Пецо ГИХ 120.

⁸²⁴ Вуковић П.-Др. 54.

⁸²⁵ Пецо, *ibid.*

⁸²⁶ У ИХ и околини Сарајева није увијек, како је нашао Шурмин (в. *Биљешке* 168, *Сарајевски* 199-200) -ом. За стање у ИХ в. Пецо, *op. cit.*, 121; исп. и Јахић *Босна* 421-422. Шурминово правило покрива Раму (в. Окука ГР 84).

Дур, Л — *дрѣљад* ("ono što je isječeno za vatru i gradu"⁸²⁹) Кр Вл — *дрѣљеће* Св;

јање (т. 351 2а) — *јањци* Је До / *јањци* Лу — *јањад* (свуда);

пїле — *пїлићи* / *пїлићи* ВБ Мј — *пїлад* (свуда);

тєкне — *тєкнєта* (т. 351 2а) / *тєкна* О — *тєкнад* О;

ћєбе — *ћєбєта* (т. 351 2а) — *ћєбад* Л.

Нисам чуо суплетивну множину *теоци*.

Инвентар трећег члана проширен је, у односу на стандард, двојема јединицама: *мєдјєдд* / *мєђєђад* (исп. н: *мєчад* Вл Ар До) Ло (ЈБ) и *шпорад* (од *шпоре*, в. т. 251 и нап. 588).

Иначе, уобичајени су колективи на -ад:

а) за скупове младунчади: *јрад* Б Је, *крмад* Об Де Л, *крмад* Де, *мєһад* Вл Ар До Бо, *пїлад* Бу ВБ, *тєлад* До Р, *унучад* Гр Вл Крч, *чєљад* Ја Та Вл Бо Кр До Р, *шћєнад* (т. 258);

б) за скупове предмета: *бурад* Гл У, *дрѣљад* Вл, *пїпрат* Та, *тєкнад* О, *шпїрад* Л.

356. Колективи на -ад, са акценатским обрасцем: *тєладї* / *тєлад* / *тєладї* — *тєладима* / *тєладма*,⁸³⁰ мијењају се као именице ж.р. на сугласник. Скуп обличких морфема им је недоследан. Исп.:

а) за НАВ (-ѳ, -и): *мїмчад* / *мїмчадї* Бо, *тєлад* / *тєладї* Р, Нє дїм ти *тєладї* Р;

б) за Г (-ї, -ї, -ѳ): *пїладї* ВБ, *пїунучадї* Крч, *унучадї* Крч; од *бурадї* У, *крмадї* У Л Ум, *мєчадї* Вл До, двоје *пїладї* Бу, осам *унучадї* Гр, *чєљадї* ДБ Ја Ле Кр Ар До, ђ те *чєљадї* До, трїје *чєљадї* Р; *јрад* Б, двоје *унучад* Вл, нєма тије *чєљад* До;

в) за ДИЛ (-има, -ма, -и): дїс *крмадима* О, с *тєладима* Р; с *чєљадма* Кр; с *мїмчадї* Бо.

Синкретизам НГАВИ запажен је и у другим говорима.⁸³¹

357. О појединим именицама и групама именица напомињем:

1) Апелатив *говєдо* Бє Мј ГЉ има двојаку промјену:

Нпл: *говєда* Ду Кр Б ГЉ Је Хр Зе Ар До Крч Бр; Гпл: *говєдї* Ја, ВБ (у ЈБ), *говєда* Ло Пе Вл Је Хр Св До Џе Вр (свуда), *код говєдї* Ар, седамдесєте-ро *говєд* Ја, *ї говєд* Вл; ДИЛпл: *крєс(ти) говєдима* Ло, *крєсо говєдима* Ми, *крєсб говєдим* Ар, *отїди говєдим* Је До, *говєдма* Ја, *за говєдима* Ар, *за говєдма* До, *з говєдим* Вр, *у говєдим* Б.

2) У именице *дїба* / *дїба* разазнају се Нсг НГАпл:

⁸²⁹ Маретић, *ibid*.

⁸³⁰ В. код А. Пєцр, *Облици колективних именица на -ад*, НЈ VII, св. 7-8, стр. 234-246.

⁸³¹ Исп.: Поп. *Госпођ*, 167-168; Драг. *ГЛЈ* 147; Дешић *ЗБИГ* 234; Рем. *ЦШ* 242.

зймнā дѡба Ка Ле, зймнѡ дѡба Кр, јесѣнскѡ дѡба ГЉ, Кѡјā су дѡба? Ло Ду Ум, лѣтнѡ дѡба Вл Је, млāдā дѡба Џе, нѣкā дѡба Де, ѡнā дѡба Оџ, тѣрскѡ дѡба Пе, дѡ тā дѡба Де, у прāвѡ дѡба Гр, мѡј"је дѡба Сп, ѡ мојије дѡба Ри, у лѣтнā дѡба До, ѡ овā дѡба Де, у стāрā дѡба Св.

Ограничену промјенљивост ове јединице у књиж. језику показао је Стевановић.⁸³²

У другом дијелу сложене *пѡднѣ* (исп. т. 278) Љу Та Кр Лу Бр, *до пѡнѣ* Бр, исте судбине, видљива је стара промјена именице дан. На непромјенљивост лексеме литаратура не скреће пажњу.

3) Два рода, и двојаку промјену, имају именице: *кило, право, пиво, вече, хоше* (тур. *köşe*), *мезе* (тур. *meze*). У једних су облици дијалекатске дискриминанте.

а) Свуда је *кѣло-кѣла* а у бз. још и *кѣла-кѣлѣ*. Исп.:

кѣло Ле, *кѣла* Лу, *зā кило* Ло, *кѣла / кѣла* (т. 317);

са: *кѣла* Гр Зе, *кѣла* мѣса Зе, *двјѣ-трѣ кѣле* Де, *трѣ кѣле* Оџ, *дāј кѣлу* печѣнā Б, *пѡ кили* Ле.

б) У ИХ је чешће *прāва-прāвѣ* него *прāво-прāва*.⁸³³ У ЈБ и СИХ ови деklinациони модели су факултативни и равноправни:

имāм *прāву* Дур, нѣмāш *прāву* Б, имāмо *прāву* Ти, имѡ *прāву* Дур;

и: имāм *прāво* Ти, имā *прāво* Гл, дāо *прāво* Је, у *прāву* Ар Ти.

в) Свуда је: *пѣјѣ* се *пѣва* Крч, *пѣвѣ* Де Д, *пѣву* Ка; у бз. и: *пѣво* Б Кр, *пѣва* Мј. Колеба се и у другим говорима.⁸³⁴

г) Облици од *вече / вечер* — *веће/већер* (f.) су као у именица ж.р. на сугласник: *већѣр* Ло, *већѣр* Ле, *већѣ* Вл Чу, *дѡбрā већѣ* По, *већѣри* Ло, *већѣри* Ле Вл Чу, *двјѣ-трѣ већѣри* Хр, *свāку већѣр* Ло, *свāку већѣ* Зе, *јѣну већѣ* Де, *свāку већѣ* Чу, *већѣри* (Нпл) Ле Вл Чу, *већѣри* Ло, *већѣри* Ле Вл Чу.

Имам само двије индикације за промјену по типу *поље*: *тѡ већѣ* Оџ (бз.), *већѣрā* Ло (ЈБ).

Наравно, у Муслимана је лексички фонд проширен са *акшам* (свуда).

ђ) Двојаки облици тур. *мезе* и *хоше* могу се чути од истог лица. Исп.: *пѡстављāју мѣзу* са: *пѡстављати мѣзе* Крч, и *хѡше* Бе са: *нāка хѡша* Чу, *на хѡшу* Ум.

е) Синоним за *кѡла* (свуда) и *лимузѣна* Це — *ауто* — увијек је, као у стандарду, м.р.: *ауто* Је, *ауто* Д, *ауто* У, на *тѣретну ауту* Бо, *аути* Та, *аутā* ВБ Гр Це, *пѣт аѡтā* Хр, *н-аутима* Д.

⁸³² Стеван. ССХЈ I 212-214.

⁸³³ Пецо ГИХ 130.

⁸³⁴ Исп.: Пецо, *ibid.*; Ђуровић ДИХ 35; Јахнѣ, *op. cit.*, 444; Драг., *op. cit.*, 141.

4) Именице *око* и *ухо* / *уво* / *уо* у Гпл претежно чувају дуалски морфем -*иј*. Само из Загорја имам двије потврде на -*и*.⁸³⁵ Остали облици су као у *село*. Исп.:

џо Та Ле ГЉ Вл Чу, *џи* Ле ГЉ Вл Кр, *џи* Ло, *џиј* Ле ГЉ Мј Чу, *џиј* Ло, *на очи* Кр, *џима* Ле ГЉ Вл Вр, *види џим* Ти, *џо* Ло ГЉ, *џо* Ле Вл, *џо* Вл, *из уа* Вл, *из уха* ГЉ, *уши* Ло Ле ГЉ Вл, *ушиј* Ло Ле ГЉ Чу, *ушима* Ло Ле Вл ГЉ, *на ушима* ГЉ Вл;

са: *џи*, *уши* Вл.

5) Једино облици пл. именица *небо* и *чудо* / *худо* проширују основу на -*еса*: *небо* (свуда), *небеса* ти Гр Мј Ку Вр, *небеса* ВБ Зе Бр, *на небесима* Бе Ку Ра, *чудо* Ми Кр Зе Ри Чу, *худо* Ло, *чудеса* Ду Је Ра, *чудеса* Ка Де Оц Каш Чу, *о чудесима* Та ВБ Ар По. Забележио сам једном и: *буресе* шљиве Кр.

6) Пл. тантум *прса* / *прси* је двојаке промјене. Гпл је на дуалски остатак -*иј* или на -*а*. Имам:

прса у *прса* Гр, *испод прса* Ар, *шкџи ми прсима* Сп, *на прсима* Бр, у *прсима* Ра, али и: *прси* у *прси* Вл, *крџ прси* Вл, *преко прсиј* Ри.

Пл. тантум *врата*, *леђа* мијења се као *село* (в.т. 351 и 354). У Гпл, међутим, само је -*а* (т. 353).

7) Усамљен, архаични Лпл на -*и* у СИХ: *Ево коња у жити*. Лу — унијели су номадски сточари из средње Босне. Имају га сјеверни и сјеверозападни говори их. дијалекта.⁸³⁶ Иначе, облици ове јединице нигдје не одступају од стандардне деκлинационе схеме: *жито* Лу, *жита* Је Лу, и(з) *Суљина жита* Лу, у *житу* Лу, у *жита*.⁸³⁷ Лу.

4. ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА -А

358. Облици су им као у ИХ. Једино, ЈБ и СИХ немају Нсг типа *Маре* нити *Всг Маре*.⁸³⁸

359. *Вокатив сингулара*. У примјерима типа: *женска главо* Д, *гџпопо* Лу, *џико* наша Оц, *дјевџко* По, *џушо* ДБ Та, *дјевџко* Об, *жџно* Бр, *џје*, *жџно* Чу, *мџа мајко* Пе Лу Ум, *џала*, *мајко* ВБ, *мајко* бџја Кр, *ја*, *мџа мајко* Ву, *мамо* Ја, *неџо* (= *невеста*) Крч, *рџно* мџа Ву, — индикатор је -*а*. Овом обрасцу припадају и двосложна лична имена са акценатском алтернацијом / ' / ~ / ~ / :⁸³⁹ *случај*, *Гџо* Вл, *Јџко* Ја, *Како* си, *Јџко*?

⁸³⁵ Наставак именица ж. р. на сугласник.

⁸³⁶ Ивић *Дијалект*. 136, 178. Тако је и у босанских франеваца (Вуком. *Маре* 100; Марковић *Анџи* 94-96). О природи морфема в.: Белић *Ист.* II 6-9; Вуком., *ibid*.

⁸³⁷ О акценатском односу *жито* (Нсг) / *жита* (Нпл) као диференцијалном дијалекатском критерију в. Вуковић *Кр.-леп.* 294, 297-298.

⁸³⁸ В. код Пеца *ГНХ* 122-123.

⁸³⁹ Тако је и у ИХ (Пецо, *op. cit.*, 123) а и у књиж. језику (Стеван. *ССХЈ* I 232).

По, свијена Крч, сџалица Вл, срња Ја, срња Б, иза стијена Вл, Тиња Ти, тџна По, трџа Ву До, трџа Це, хџла Јбу Ка, из халџна Св, хџмџра Ло, цигџра ДБ Ум, цџпџла Де, цџра Де Вл Зе Це, кџ-цџра Ри, чџла О ВБ Ја Вл Ку Каш, до цџгарџца ГЛџ, шџла Ти, преко шџрџпа Зе, шџџџ ДБ Це, шџма До.

363. Фонетска рјешена у сугласничким скуповима на крају основе у свему одговарају их. приликама,⁸⁴² тј. не шири се -џ на штету -џ⁸⁴³ а и одступања од стандарда су маргинална.

Сугласнички скупови се разбијају непостојаним а:

артџкала Бе, бџкаџа (в. Пецо ГИХ 124) Лу, дасџка Ву Вл Је, џџџџџа Бр, и(з) свџх земаџа ДБ, јџрибасџма Це, крџџџа Це, преко Лџстџџа Ло, преко ластџџа Св, мџраџа Р, оџџџа⁸⁴⁴ Ја Пе Гр Ми Кр ГЛџ Бо Об Хр Св До Чу Лу Ум Крч, из оџџџа Јбу, плџџџа Це, пџџџа Б, ис пуџџа Ти, сџстџра⁸⁴⁵ Б, фџтаџ смџкаџа Лу, тџџџа Бр.

"Искачу" из система, на једној страни: бџџџџџа (врста јабука) Це, кџџџџџа Це, свџрка Це, и: бџџџџ⁸⁴⁶ Вл, пџџџџ Јбу, на другој.

364. Поред нестандардних облика бџџџџџ, пџџџџџ (т. 363), на -џ имам још три примјера: џз оџџџџџџџ Гл, нџрџнџџ Ле, фџрџнџџџ⁸⁴⁷ Вл. Облици на -џ су ријетки и у СБ (Броз. Фџџ. 141) и у ИХ (Пецо, *ibid.*). У ЈИБ стање је супротно (Јахић Босна 429-430).

365. Стари Гпл на -џ сачуван је само у партитивним синтагмама: број или прилог за количину + година, стџџџџџ, јабука. Имају га сва три народа и сва четири говорна типа. Пошто му је фреквенција виша у бз. него у јџ., не може се ни помишљати на наплаве из архаичнијих, ијџџџ. босанских говора. Гпл на -џ је, дакле, аутохтона особина ЈБ и СИХ, као у окружењу.⁸⁴⁸ Стандардни облик, разумије се, и овдје влада (-џ : џ = 2 : 1). Исп.:

шџз гџџџџ Оџ, сџџџџ гџџџџ Чу, пџџџџ гџџџџ Ми Б, сџџџџџџџ гџџџџ Бо, оџџџџџџџ гџџџџ Б, чџџџџџ гџџџџ Ми, пџџџџ гџџџџ Б, пџџџџџџ гџџџџ Је, шџџџџ гџџџџ Б, стџ гџџџџ Вл, стџџџџ гџџџџ Б, двџџџџ гџџџџ Кр, чџџџџџџ гџџџџ Оџ, вџџџџ гџџџџ Ум, нџџџџџ гџџџџ Оџ, нџџџџџ гџџџџ Је, Кџџџџ џџџ гџџџџ? Ка;

пџџ стџџџџ Ву Зе;

⁸⁴² Исп. Пецо, *op. cit.*, 124-126.

⁸⁴³ Шурмин је на нетипичним примјерима извео погрешно правило о превази -џ над -џ (в. Сарајевски 200, исп. и Биљешке 168).

⁸⁴⁴ У Шурмина и: џџџџ (Сарајевски, 200).

⁸⁴⁵ У сарајевском: сџџџџџ (Шурмин, *ibid.*).

⁸⁴⁶ У књиж. језику: бџџџџџ (Стеван., *op. cit.*, 234).

⁸⁴⁷ У ИХ: фџрџнџџџ и фџрџнџџџџ (Пецо ГИХ 126).

⁸⁴⁸ В. нпр. за млађе, херцеговачке говоре: Пецо, *ibid.*; Вушовић ДИХ 38; Вуковић П.-Др. 57; Јахић Босна 430-432; в. и за архаичније, босанске: Решетар Шток. 161; Брабец Тузл. 53; Жуљић ДВД 426; Броз. Фџџ. 141.

хйљаду јабук Ти;

са: пѣт *гѣдина* Бо Св, пе-шѣс *гѣдина* Л До Каш, пѣ-шѣс *гѣдина* Ра, шѣз *гѣдина* Ву, ѣсам *гѣдина* Је, дѣвѣт / дѣвѣт *гѣдина* Ми, дѣсѣт *гѣдина* Мј, дванѣс *гѣдина* Пс Ра, ѣтрнѣс *гѣдина* Ву, пѣтнѣс *гѣдина* Гр Вл, Сп, двадѣс *гѣдина* Ду Кр, дваѣз *гѣдина* Св, двадѣс ѣ пѣ *гѣдина* Ле, тридѣсѣт *гѣдина* Об, четѣрес *гѣдина* Је, пѣдѣсѣт *гѣдина* Хр, шѣсѣт *гѣдина* Св, осамдѣс *гѣдина* О, стѣ *гѣдина* Гл, стѣ *гѣдина* Вл, стѣтину/стѣтну *гѣдина* Б, триста *гѣдина* Ка, четресто *гѣдина* Оѣ Ти, пѣ стѣтнѣ *гѣдина* Бе, пѣ стѣтн *гѣдина* Ву Зе, десѣтак *гѣдина* Та Ум, дѣже *гѣдина* Кр, мнѣго *гѣдина* Крч, нѣколико *гѣдина* До Лу, пѣр *гѣдина* Је.

На комплексу изразитих вокалских редукција (т. 134-163) не изненађују облици: шѣсѣ *гѣдина* Ву, осамдѣсѣт *гѣдина* Ле.

366. Са старим облицима дуала: од малѣхнѣ *нѣгу* Гл, нѣмѣ *нѣгу* Ву, *дѣ ногу* ГЛЪ, *нѣгу* Ло ГЛЪ, *нѣгу* Чу, *ѣз руку* Ра, *руку* Ло ГЛЪ, *руку* Ле Чу, — чује се каткад и "прави", плуралски:⁸⁴⁹ *ѣзмеђу нѣга* Вл Вр, *ѣсподѣ* нѣга Вл, у *нѣга* Ву, *нѣга* Ле Вл Чу, *рука* Вл.

367. Датив, инструментал и локатив плурала. Синкретизам мноштва прогресивних облика на -ама нарушава само десетак старих на -ам у бз., ком. и сих. и један Лпл на -а (< ахъ)⁸⁵⁰ у сих. Старијим облицима на -ами, како су мислили Шурмин за херцеговачки⁸⁵¹ и Решетар за Калиновик,⁸⁵² нема трагова. Исп.:

а) за датив:

дѣжни *бѣткама* Вл, ѣшли *дѣвѣткама* Гр, *кѣзама* Ло Ја Ду, ѣшѣрај га *кѣзама* Ми, *крѣвама* ДБ Ја Зе Сп Лу, дѣннѣш *крѣвама* Ми, *кѣѣма* Је Д По, ѣте *кѣѣма* Бо, нѣ дѣ *нанѣма* Вл, *ѣцама* Ја Бо До Ти, мѣрѣм ѣћи *ѣцама* Ле, ѣду *ѣцама* Л, мѣтала *ѣцама* Ду, ѣј *ѣцама* Р, *рѣнама* Ву, дѣвѣм *сѣѣма* Б, *стѣнама* Ду, привѣчемо *штѣлама* Св;

кѣшуѣм Л, нѣко *ѣцам* До, полѣжисмо *ѣцам* Ум, ѣћерало ѣ дѣли *ѣѣлинам* Св;

б) за инструментал:

са арѣбама Бе, *међу дрѣбама* ДБ, *међу дрѣбама* Крч, *међу звѣјѣздама* ДБ Крч, ѣѣкѣм ѣграма Ми, с ѣниѣм *кѣвама* Гл, под ѣѣниѣм *кѣѣма* Каш, *за кѣзама* Вл, *с кѣзама* ДБ Ми, *са кѣпѣма* Бе, *кѣсама* Мј Св, *кѣѣмо кѣсама* Крч, *с кѣсама* ГЛЪ Је, *међу крѣвама* Бо Је, *с крѣвама* Ло, *с мајѣма* (= *са домаѣницама*) Вр, *с мѣбама* Ја, *с нѣгѣвѣцама* Ја, дрѣж *нѣгама* ГЛЪ, гѣзѣ се *нѣгама* Це, *међу нѣгама* Бр, пролѣмно вѣрата *нѣгама* Ле, приѣгазио

⁸⁴⁹ Стеван., *op. cit.*, 235.

⁸⁵⁰ Белић *Ист. II* 37. Најчѣшћи је на западном штокавском крилу (в.: Пецо *И-шѣ II* 80-81; Дешић *ЗБИГ* 233-234; Драг. *ГЛГ* 144). Има га у Сриѣму (СДЗб XIV 340), Бачкој (Поп. *Госпођ.* 137), Мачви (Ник. *Мачѣа* 261) и у Поцерју (Москов. *АСПГ IV*). У Фејници је Брозовић забиљежио само: *по сѣѣжба* (ibid.).

⁸⁵¹ Биљешке 199.

⁸⁵² Решетар, *op. cit.*, 158.

нџама ДБ, раџе нџама Б, с нџама Ло, за џама Р Лу, пред џама ГЛБ, с џама Ду Ар До, са парџама ДБ, под пушкама Вл, с пушкама ГЛБ, грањају рукама К, држ рукама Чу, уватим рукама Бо, рукама ДБ Ка ГЛБ Ум, са-ним степеницама Ми, бацам се стијенама Лу, с травама Сп, с хармуникама Је, с цурама Кр, шапама ГЛБ, покривен шапама ДБ;

и нџам и рукама Д, нџам на ме Чу, с цурам К;

в) за локатив:

у аљинама Ум, по бањама (= по купатилима) Гл, по бањама Је, у бањама Ву, на Барама / на Баџама Ми, у бисагама По, по блнџама Ву, у блнџама Ву, по Блџама Д, на брџинама Ле, у букарама Св, на вљама Кр, по вџама Зе, на грџама Хр, по тијем грџама Ку, на дџинама Хр, у другијем дрџама Ти, у Дџавама Ти, у емџијама Вр, по тијем жџама Де, у Їловицама Пе, у онијем јџама До, на кџама Хр, у кџарнама Ло, у кџама Кр, у конџуларџама Вр, на кџрицама ГЛБ, на куџама У, по куџама Лу, по тијем куџама Оџ, у-вијем лџинама Ле, на лџама Це, у Лџама Ка, у Лџама Бе, на лоџама По, у мџама Чу, на Мџинама Је, на нџама Ми До, по нџама Је, у нџама Ву, на њџама Ло, по њџама До, у џама Кр, п-џијем џуџама Љу, у парама Ја, по пџинама К, у овџим њџама продџама Та, по раџама Ву, по рукама Ло, на рукама Чу, у рукама Ка Ле Лу, на самџицама Д Лу, по свадџама Ри, у собама Крч, на стџама Ку, на Стџама Ти, у Тиџама Ти, у Гџиџама Ти, у трџама К, на тим трџама До, о тијем трџама До, о трџама Оџ, у цџама Гл, у цџама Ум, у шакама Вл, на шџама К, у шџама Св, по шталама Де Вл Каш;

на Барам Де, у Їловицама Пе, на лџама Св, на сџицама Је;

по њџама Ле;

по шума Л.

368. О појединим именицама и групама именица напомињем:

а) Из скупа пл. тантум по типу жена мијењају се:

бисаге Ле, гаџе Љу Ка Гл Ја Гр Де Ле Ар Ти Це Вр Крч, у мџијем гаџама Ти, дџије Љу ВБ Гр Л / дџије Ја, дџије К, за дџије К, дџије Гр Мј / двојџије Гр, уз двојџије У, пџије ВБ Р Вр / пџије Ло / пџије Д, пџије Ло Ка ВБ Л Ку, спџије – спџије Д, уџијама ДБ, цџије / тџије / карије (= ручна колица) ДБ, чџије Љу Ле Вл Об Св К / џије Ло Ка Гл Гр, чџије Ку, шџије Ја Ри Сп Крч К, око шџије По, од оџије шџије По, у шџијама К, у-нијем шџијама По.

б) И виле, грабље су пл. тантум само -а промјене:

виле Ло Ле Гл Мј ГЛБ л Је Ар Чу, с вџама Ја, прџије вџама К;

грабље Та Ло Ја Ле Вл ГЛБ Је Хр Ар Чу, грабља Ло Ле ГЛБ Вл Чу.

У једним говорима ове јединице или су само у једнини⁸⁵³ или су им наставци и -и деklinације.⁸⁵⁴

в) Именице *гусле, јасле* и *наћве* (у Вука: *гусле* — *гусџа*, *јасле* / *јасли*, *наћве* — *наћва*, СР 112, 257, 424)⁸⁵⁵ претежно су у -а промјени, али неће бити изненађење ако се у бз. и сих. чују и облици -и обрасца. Исп.:

гусле Ја Чу Ло Ле ГЉ Вл Чу, *на гусле* Чу, *гусџа* Ло Ле Вл Чу, *јасле* Ло Ле Вл Мј ГЉ Чу, *јасла* Ло Ле, *на јасле* У, *у јасле* Ја, *јасџа* Ло Ле ГЉ Вл Чу, *на јасла* ГЉ Вл, *наћве* Ле ГЉ Чу, *наћве* Ло, *наћва* Ло Ле Чу, *наћва* Ло Ле Чу, *на наћва* ГЉ, *пред наћва* Ум;

са: *гусџа* ГЉ, *јасли* Ја Чу, *наћви* Вл, *наћви* ГЉ, *наћви* Вл, *у наћви* Вл.

г) У Вука су *саони*, *саони* (СР 685), у ЈБ и СИХ још и *саоне* / *саонице* / *саоне*. Двама родовима одговарају и два обрасца промјене (т. 344).

д) Занимљиви су облици засеока *Велуше* / *Велуши*. Увијек су у пл. и у жр., али се колебају између -а и -и деklinације. Са: *Велуше* Оц, из *Велуша* Оц, од *Велуша* Р, — чује се, чак у истог информатора, и: *Велуши* Оц, у *Велушима* / у *Велушима* Оц.

ђ) Странцу ваља навићи на још неке неубичајене облике топонима.

Вуков и стандардни п. код *Ужице* / *Ужице* (СР 796; Прав. 756) овамо је, као у Зеници и Фојници,⁸⁵⁶ ф.: *Ужице*, *Ужица* По.

Топоним *Игри* је пл. ф. -и деklinације⁸⁵⁷ (т. 370).

е) Значење пл. *нџвине* каткад покрива и сл.: *нџвина* ГЉ, Пукну ме *нџвинџ* по глави. Ву, али и: *преко нџвинџа* ГЉ.

ж) Мјера *литар* увијек је м.р.: *пџ-шџс литџра* Лу, *двџс литџра* О, *двџстак литџра* Ри, *тридџсџт литџра* Гл, *шџсџт литџра* Џе, *осамдџсџт литџра* Кр.

За кило / кила в.т. 357.

5. ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК

369. *Инструментал сингулара*. Свуда је наставак -и, а у ЈБ, у хаџићком крају, и иновирани -и.⁸⁵⁸ У томе се огледа прелазни карактер ком-

⁸⁵³ В. нпр.: Симић *Левач* 312; Јовић *Трст.* 100; Алекс. — Вуком. *Жупа* 305; Пецо — Мил. *Ресава* 323; Рем. *ЦШ* 253-254.

⁸⁵⁴ В. код Драг., оп. cit., 145.

⁸⁵⁵ Исп. и Ивић *ВР* 128.

⁸⁵⁶ Броз. *Фојн.* 140.

⁸⁵⁷ Тако и у ИХ (Пецо *ГИХ* 127; в. и *Дијалектолошка карта Херцеговине*, на крају).

⁸⁵⁸ Миклошићево објашњење прихватили су Решетар (*Шток.* 171) и Маретић (*Rad* 211, стр. 141). О траговима у писаним споменицима в. Белић *Ист.* II 50.

плекса према окружењу.⁸⁵⁹ За -ју немам потврда. Исп.:

гладу Ло ЛеГЉ Вл Чу Вр Ум, *са зџби* Хр, *крџи* Ле ГЉ Вл Чу Бр, *прѣмашћена мѣсти* ДБ, *мѣсти* Вл ГЉ Це, *са мѣсти* Ле Чу, *з бѣжѣм пѣмоћи* Ум, *сѣли* Ле ГЉ Вл Чу Лу, *су једнѣм цијѣви* ГЉ, *чађи* Ле, *чађи* (има и: *чађа* — *чађѣм* ГЉ Чу) Ле;

са: *крџим* Ло Ка, *мѣстим* Дур Ло, *чађим* Ло (М).

370. *Генитив плурала*. Свуда је на -ѣ:

болѣсти Пе, *кокѣши* Ле ГЉ Вл Чу, *сѣдам кокѣши* Р, *кѣсти* Ло Вл, *ѣчи* Вл, *ријѣчи* Хр Ра Ум Крч К, *тѣје ријѣчи* Зе, *ствѣри* Ву Бр, *ѣстѣлије* *ствѣри* Це, *такије ствѣри* ГЉ, *од цијѣви* Гл.

Једино *кост*, *очи*, *прси*, *уши*, као у стандарду, могу бити у старом дуалу на -ију: *кѣстију* Ле ГЉ Чу, *ѣчију* Ле ГЉ Вл Чу, *ѣчију* Ло, *преко прсију* Ри, *ушију* ГЉ, *ушију* Ло, *ушију* Чу.

371. *Датив, инструментал и локатив плурала*. Са владајућим -има: *болѣстима* Пе, *вѣстима* Дур, *гѣпостима* Де, *ѣчима* Ду Бо, *вѣдѣм ѣчима* Вр, *вѣдѣла ѣчима* Бо, *шкѣди* ми *прсима* Сп, *на прсима* Бр, *у Иерима* Је, — чује се и -им: *ѣчим* Ку, *вѣди ѣчим* Ти.

372. *Појединачне напомене*. Двојаки облици именице *кѣи* (в.т. 241 и 259) су -а или -и промјене: Нсг: *шѣи* Ву, *шѣр* Ја Ле Л Вл Кр Зе Ар Р, *сѣр* / *ѣр* Ар, *шѣрка* Ум По; Гсп: *шѣри* Ле Вл Бо Хр Р, *ѣри* Об Ар, *шѣркѣ* Гр Бр; Дсг: *шѣри* Ле Вл Бо Хр Р, *ѣри* Бо, *шѣрки* Ми Бр; Асг: *шѣр* Бѣ Каш, *шѣрку* Гр Ми Ду Кр Ум; Всг: *шѣри* мѣја Зе; Исг: *сѣ шѣри* Ле Вл, *са шѣркѣм* Бр; НАпл: *дѣије шѣри* Мј, *шѣри* Ле Вл Бо Хр Р, *три шѣрке* Пе У; ДИЛпл: *шѣрима* Л Вл, *шѣркама* У Ми По; тако и: *пошѣрка* Кр Бр.

Са уобичајеним: *мѣја* / *мѣја* (в. потврде и акценатске ликове у т. 318 и 243), чује се и: *мѣи* Ву Та Ло / *мѣѣр* Та Ра Д Вр Чу, *мѣтерѣ* Дур, *у мѣтерѣ* ВБ, *дѣшѣ мѣтери* До, у вражјѣ *мѣѣр* Кр ГЉ. У књиж. језику је *мѣи*, *мѣтерѣ* (Стеван. ССХЈ I 244).

Из ком. је: *пѣнѣи* мј. *пѣноћ*, *кѣ пѣнѣи* (т. 123). Могуће је да је овај облик Гпл од *пѣнѣи* (в. РМС ИВ 697).⁸⁶⁰

О облицима именице *вече/вечер* — *вѣи/вѣиер* в.т. 357.

За *план* (= *пропланак*) в.т. 344.

⁸⁵⁹ Иновацију -им Брозовић узима за важну дискриминанту ијешћ. иб. према сусједним (*Ијешћ*. 158). Потврђена је у околици Тузле (Брабец *Тузла* 55-56), у Варешу (Жуљић *ДВД* 246), долини Фојнице (Броз., *Фојн.* 145), Рами (Окука *ГР* 91) и Дубровнику (Rad JAZU LXV 170).

⁸⁶⁰ Дешић *ЗБНГ* 238; Драг. *ГЛЈ* 146.

ЗАМЈЕНИЦЕ

6. ИМЕНИЧКЕ ЗАМЈЕНИЦЕ

373. У односу на књижевни језик систем се разликује облицима ГДАпл личне замјенице 3. лица. ЈБ и СИХ, према ИХ, немају Ипл *нами, вами*, стари Апл *не* нити облике *мене, тебе, себе* за ДЛсг, на једној страни, али су, на другој, енклитике *хи, хин / хим* у Муслимана фреквентније и досљедније.

374. Све потврде за ГДАЛсг личних замјеница *ја, ти* и повратну замјеницу *себе* своде се на ове типове:

мёне/мнёне/мёне/мёнё/мёнё (ме), од мене/од мене/од менё/од менё/од менё/код мен/крај мёне, мёни/мён/мёни (ми), на мени/на мени/на мёни;

тёбе (те), у тебе, тёби/тёби/тёби (ти), о теби/о тёби;

сёбе/сёбе/сёбе (се), о(д) себе/око себе/око сёбе/са себе, о себи/о сёби.

Грађом у т. 318 (в. и карту бр. 14 те литературу у нап. 751, 753-754) показао сам како је вањска и унутрашња диференцијација терена обиљежена различитим прозодијским могућностима. Основна акценатска шема " + " за ГАсг влада свуда. Ништа није необично што се и други изговори (југоисточнобосански: " + -, Вуков: " + -, аналошки: " + -) спорадично јављају на прелазном комплексу.

Исг свуда је: *за мнџм ДБ Ја ГЉ Вл Д Ум/за мнџм Ум/за мнџм Ум/за мнџм Л Ум, пџда мнџм Де ГЉ, прџда мнџм Гл Ду ГЉ Зе Сп Бр, прџ мнџм Ду, сџ мнџм Ка ВБ Де Ду Мј Бо Сп Вр Лу К, с тџџм Ву Та Ум, сџџм ВБ Л Б Д, сџџм правнџо Крч, за сџџм Дур Ја Пе/за сџџм Бо/за сџџм Ум, на-сџџм Бо, прџт сџџм ДБ, сџ сџџм ВБ Пе Л Ле Ар/сџ сџџм Вл/сџ сџџм Ло ВБ Крч. У Срба у јб. и на Загорју и у Муслимана у сих. чују се и дисимилациони ликови: *за мџм, прџда мџм, сџ мџм* (в.т. 271).*

375. Одсуством енклитика Дпл *ни, ви* и Апл *не, ве* ЈБ и СИХ се изједначавају са СБ.⁸⁶¹ Ни ИХ нема *ни, не*.⁸⁶²

Апл од *ја, ти* је *нас/нас/нас+ке (нас), на нас/на нас/у нас/ у нас, вџс/вџс (вџс), у вџс:*

нас ИЛу ДБ Ми Гр Вл Ум, нас изрџџла ДБ, кџлко нас њма? Ву, нас Вл, наске Та Пе, меџу нас Је, на нас Гр Ти, пџд нас Де, меџу нас Бр, у нас ДБ Ка Гл Ја Ми Б Вл Об Је Ар Хр Св Р Ра Ри Д Џе Вр Лу Лу Ти Ум По, на нас ГЉ, у нас Гр, у нас Б, вџс Чу, вџс траџџмо Гр, не знам вџс Пе, у вџс Сп Џе.

⁸⁶¹ Исп. Броз. Фојн. 155.

⁸⁶² В. о овим облицима и литератури код Пеца ГНХ 132.

376. Старих Ипл *нами*, *вами* мј. стандардних ДИЛпл *нама*, *вама* нема ни у ком. гдје би се могли очекивати комуникацијски инфилтрати из ЦХ.⁸⁶³ У ЈБ и СИХ само је:

нама Ву Дур Та Ле Кр ГЉ Вл Хр Каш, и *нама* вѣлй Ум, *й вама* До, *нама* је тѣшко Св, *даруј нама* Зе, *нама* су остала три вагона Об, толйкѵ је било *нама* тѣшко Бо, *прићѵ нама* Ло; *за нама* Вл, *мѣђу нама* Вл Оц, *међу нама* Љу Је, *пѵд нама* Ти, *прѣд нама* ГЉ Вл, с *нама* Ја Пс Ум Крч; *ѵ нама* Ра.

377. Нсг и Нпл личне замјенице 3. лица су стандардни. Једино, факултативно помјерање артикулације средњег *о* према *у* или *а* (в.т. 104, 107 и 117) може да произведе обличка одступања.

О двојаком акценту Нсг и квантитету аналошког морфема *-а* у ГАсг замјенице *он* в. у т. 319.

378. Енклитички облик Асг личне замјенице *он*, и за бића и за ствари, захтијева приједлог (т. 319). Свуда је:

за њ Је Лу/*за њ* Ти, *крѵа њ* Це, *на њ* Л ГЉ Ти Це, *К/на њ* Ти, *нйза њ* Ти, *пѵ њ* ГЉ, *пѵа њ* ГЉ, *прѣа њ* ГЉ Вл Св Чу, *у њ* Л Чу.

За *ња*, како је у сарајевском (в. Шурмин Сарајевски 202, Биљешке 169), имам само једну потврду из околине Трнова: *прѣа ња* Ле (С).

Дакако, уз приједлоге једнако долазе и пуну облици ове замјенице (в.т. 319).

И друге енклитике личних замјеница, ако на том мјесту нису пуну облици (в. потврде у т. 319), иду уз приједлоге. Сви говоре:

за ме Лу Бр, *на ме* ГЉ Вл Об Р Вр Чу Ум, *прѣа ме* Б Сп Чу, *у ме* Ка Пе Л Об Ти, *на те* Зе, *нйза те* Зе, *вйша се* Ум, *за се* Ле ГЉ Б Чу, *мѣђу се* Ри, *на се* Св, *у се* К, *ѵа се* Је К, *пѵ њу* Бо, *пѵа њу* Ти.

379. У Исг личне замјенице 3. лица с приједлогом с (*ш/џ*) покретно *-е* је факултативно. На такав облик Муслимани у ЈБ и СИХ каткад лијепе и партикулу *-на* / *-на*. Исп.:

ш њѡме Ву Дур ВБ Гр Ду Л Ку Кр Вл Ар Ра Ри Каш Д Це, *ш њѡме* Ву, с *њѡме* ГЉ Ду Ку Ле Чу, *ш њѡмена* Ло, *ш њѡмена* Бр, *ш њѡме* Ву Б Бо Вл Ку Оц, *џ њѡме* Ле, *џ њѡмена* Ум, *џ њѡмена* Бр, *ш њѡмена* Ка, *ш њѡмена* Чу, једном и: *ш њѡна* Зе;

са: *ш њѡм* Љу ДБ Ло Бо Зе Р Сп Крч, с *њѡм* Лу, *џ њѡм* Зе Це Чу Ум Бр, *ш њѡм* Ло У Де Бо Ри Д, с *њѡм* Ле Оц, *џ њѡм* Де Крч.

У двосложним акценатским цјелинама (приједлог + замјеница) покретно *-е* се никад не јавља: *за њѡм* Љу Ка Ле До Лу, *прѣ-њѡм* Ду, *прѣд њѡм* Ар, *са њѡм* До Ри *са њѡм* Крч.

380. Уобичајени Дсг: *њѵј* Пе Ку Зе Ти Бр, *дѵлазе њѵј* Бо, *ѵ њѵј* Ку, *ја њѵј* вѣлйм Бо, *кѵку њѵј* Бр, *кажѣм њѵј* Пе, *ни њѵј* Ми, *њѵј* купи Гл,

⁸⁶³ У ЦХ су обични (в.: Милас Мост. 66; Пецо ГП 264, ГИХ 133).

днешће те *њѡј* Ку, привално се *њѡј* Де, — ријетко прима партикулу *-зи*: *њѡјзи* Ку, *кажѣ* *њѡјзи* Ку, *њѡјзи* По.

381. Енклитике ДАсг личне замјенице *она* се разликују: у Дсг је *јѡј* / *јѡ* а у Асг, као у окружењу,⁸⁶⁴ само је / *ј*. Потврде:

а) за Дсг: брѡт *јѡј* Крч, да је *јѡј* решѣто У, дѡннѣ *јѡј* калауза Ку, ѣво ти *јѡј* чоѣка Ле, даѡ *јѡј* Бо, знаш *јѡј* ѡца, Ми, ѡме *јѡј* Фѡта Ја, ја *јѡј* прѡстрѣм Де, је ли *јѡј* печѣно? Ду, Лѡса *јѡј* ѡме Бе, пѡра *јѡј* дам Ле, чѡјѣш *јѡј* жѡмор Ми; и: ја-јѡ дѡнесѣм Ле, е-вакѡ-су-јѡ грѡне ДБ, Мирко-јѡ нѣ да ДБ, нѡје-јѡ нѡшта ДБ;

б) за Асг: дѡгни је Чу, ѡзвадили је Та, ѡзно је Ле, ѡмѡш је ѡ тѡ ВБ, купѡм је К, нѣш је бит Вл, нѣмѡ/нѣмѡ је Де, нѣ меремо је ѡзвѡћ ДБ, ѡставѡм је сѡму Ду, ѡшини је Бр, увѣли је да-ј ѡбѡку Зе, удѡвѡѡм је ѡзѡ Та, пѡсири-ѣ сѡром ВБ, да-ј ѡспратѣ Зе.

382. Сви облици ГАпл личне замјенице 3. лица, неједнаке фреквенције, изведени су фонетским процесима и аналогизмом из основног *њих*. Дијалектолози их различито тумаче. Сва три народа имају (разни акценти): *њиа* и *њи*, Муслимани још и: *њиха*, *њихана*, *њија*, *њих*, *њик*, а Срби: *њиг* и *њике*. Исп.:

1) у Муслимана:

а) *њиа* Бр, *њиа* шѣс Јбу, ѡ *њиа* Сп, *између* *њиа* Бр, *кѡд* *њиа* Хр, *на* *њиа* Дур, *ѡд* *њиа* Дур, *пѡд* *њиа* Ум, *ѡж* *њиа* Ло, *њиѡ* Ду Лу, трѡница *њиѡ* Ка, *ѡд* *њиѡ* Бе, *пѡ* *њиѡ* Лу, крај *њиѡ* ГЉ;

б) *њи* Ри Чу, *њи* двѡ Мј, *међу* *њи* Зе, ѡ *њи* Ар Д Лу;

в) *њихѡ* Јбу ГЉ, *њиѡ* Ми, ш *њихѡ* Св Оѡ, *изѡ* *њихѡ* Лу, *за* *њихѡ* Ум, *кѡ-њихѡ* Ра, *међу* *њихѡ* Ло, ѡ *њихѡ* Ло Св Ар Ти Бр Је Ку, *њихѡ* ГЉ Ум, *ѡж* *њихѡ* Ло, крај *њихѡ* ГЉ, *пред* *њихѡ* Ум, *њихѡ* Ми ГЉ Јс Р Лу, *њиѡ* Ар;

г) *њихѡна* Ду;

д) *ѡзна-њија* Св, *ѡд* *њија* ГЉ;

ђ) *њих* Гр, *између* *њих* Мј, ѡ *њих* Хр Зе;

е) ѡ *њик* Ри;

2) у Срба:

а) *њиа* ВБ Ја Пе, *ѡд* *њиа* О Крч, *пред* *њиа* Крч, *предѡ* *њиа* Пе, *њиѡ* ВБ Ја У;

б) *њи* Це Крч, *пѡмѡ* *њи* ДБ, *њи* двоѡца Кр, *њи* двѡје Вл, *изѡ* *њи* Це, *ѡд* *њи* ДБ, *кѡд* *њи* Об Лу, *мѡмо* *њи* ДБ, ѡ *њи* Вл;

в) *њиг* Кр Б, *кѡд* *њиг* Б, *ѡд* *њиг* Б, ѡ *њиг* Б, *њиг* Вл;

г) *њике* Бо;

⁸⁶⁴ В: Пеѡ ГИХ 134; Вуковѡ II.-Др. 59; Јахнѡ Бѡснѡ 449.

3) у Хрвата:

а) *од њиа Та*;

б) *код њѝ/код њѝ К*.

Једном сам у СИХ забиљежио: *преко ње^ха* Бр (М), гдје се, у контаминираном облику према *њиха*, чува реликт старог Апл *ње*.⁸⁶⁵

Дужина *-а* у *њѝа/њѝа*, *њѝа/њѝа*, *њѝа*на се двојако тумачи: *њѝа* је аналогија на *њѝа*на или "*њѝа* < *њиха* + *ѝ*".⁸⁶⁶ У *-а* крије се покретни вокал. Има и других објашњења.⁸⁶⁷

383. У т. 221, 222 и 227 било је ријечи о енклитикама ГАДпл личне замјенице 3. лица. Овдје проширујем инвентар потврда с неколика објашњења.

Ови облици имају, према ИХ, само вањско диференцијално значење, а унутар ЈБ и СИХ само национално. Сва се грађа своди на ГАпл: у Муслимана — *и* (најчешће), *хи* (свуда сем у Д и Сп), *хин/ин* (у јб.), *их* (утицај књиж. језика) и *иг* (само у ком.); у Срба — *и* (најчешће), *иг* (нешто рјеђе) и *ин* (само у јб.); у Хрвата — *и*; за Дпл: у Муслимана — *им* (најчешће), *хим* (ређе), *хин* (још рјеђе у јб.); у Срба и Хрвата — *им*. Исп.:

1) за ГАпл:

а) у Муслимана:

било *ѝ* је Каш, била *ѝ* троица Ду, вратио *ѝ* Вр, гонимо *ѝ* До, гонио *ѝ* Р, два *ѝ* било Ка, десетак *ѝ* бјеше Ми, дивота *ѝ* виђет Ло, добро *ѝ* запамтио Ло, ево *ѝ* Де Зе, има *ѝ* Ло Ка Сп, ка-сам-*ѝ* ја видио Гр, куд *ѝ* амо ђаво доњио? Је, научили *ѝ* Ми, наћера *ѝ* Мј, нијкад *ѝ* кутарисат Ум, погндио *ѝ* Хр, покло *ѝ* Св, па *ѝ* помехи Љу, по пет би *ѝ* долазило Д, пѝ-шѝс *ѝ* ГЉ, спашише *ѝ* Чу, свије *ѝ* подавио Бр, убијали су *ѝ* Ти, шѝстеро *ѝ* било Ра, виђим *ѝ* Љу Ка Гр Ри Д Сп, виђи *ѝ* Ку, дао му *ѝ* Р, ено *ѝ* Бр, задрж *ѝ* Хр, засрете *ѝ* ГЉ, игра *ѝ* по пѝ-шѝс Је, има *ѝ* Зе, нашли смо *ѝ* Св, нѝма *ѝ* Де, онда *ѝ* здвѝш Гр, погубио *ѝ* Ум, па *ѝ* накружи Љу, уваљаш *ѝ* Љу, фрѝка *ѝ* стаде Лу;

виђим *хѝ* Дур Је Ку Ар До, гонѝ *хѝ* Л Ар, гонијо *хѝ* Р, ево *хѝ* Де, ено *хѝ* Ду Л Мј Чу Лу, има *хѝ* Ву Ти, исмијавају *хѝ* Ти, мањѝ *хѝ* Оѝ, неколко *хѝ* Ми Св, нѝсмо *хѝ* могли наћи Ум, нѝ *хѝ* Де, однијо *хѝ* Је, посадише *хѝ* Ра, распашио *хѝ* Каш, четвѝрица *хѝ* Зе, чѝтѝ сам *хѝ* Ти, будѝ *хѝ* Ри, глѝдѝ *хѝ* Ар, виђим *хѝ* Ву Гр Ми Де Хр Зе Св Р Оѝ Ра Ри, закључа *хѝ* Ку, има *хѝ* шѝс Де, има *хѝ* у бѝји Гр, нѝма *хѝ* ГЉ, нѝјма *хѝ* Зе, нѝма *хѝ* Вр, не могу *хѝ* да виђим Л;

⁸⁶⁵ В. о овоме облику: Милас, *op. cit.*, 66; Ившић *Посав.* II 32; Решетар *Шток.* 186; Пецо *ГИХ* 135; Броз. *Ијеш.* 158; Алекс. *Релк.* I 91; Марковић *Анцић* 104.

⁸⁶⁶ Пецо, *ibid.*

⁸⁶⁷ В. нпр.: Броз., *op. cit.*, 156; Вушовић *ДИХ* 50; Окука *ГР* 99.

ёно *хѣн* Ми, по дёсёт *хѣн* се тркало Гл, бѣло *хѣн* је Бе, пѣсти *хѣн* зајено Гл;

па *ѣн* наѡпути Љу, нек *ѣн* ѣмā Ву;

вѣдѣм ѣх Св;

кѡлко би *ѣг* бѣло? Ри

б) у Срба:

вѣдѣм *ѣ* О Б, дѣгѡ *ѣ* ага Пе, ёно *ѣ* Кр Об, ѣмā *ѣ* ВБ Ја, ја сам *ѣ* прāвио Ле, нāрод *ѣ* сѣирио Вл, нѣк-сам *ѣ* вѣѣ У, ѡстало *ѣ* је дѡста Бо, прѡдāла *ѣ* Ја, пѣстѣо *ѣ* Крч, свѣжѣш *ѣ* ВБ, трѡнца *ѣ* дѡшла ВБ, вѣдѣм *ѣ* Пе У, да *ѣ* сѣири Вл, ѣмā *ѣ* По, него сам *ѣ* тѣкѡ Це, крѣнѣ *ѣ* ДБ;

ага *ѣг* ѣшћерѡ Ја, да *ѣг* прѣсретѣм Пе, ёно *ѣг* Ле Кр, кѡ *ѣг* је наѣѣно? ВБ, пѣт *ѣг* Б, по двāдесѣт *ѣг* ВБ, бѣло *ѣг* је Ја, вѣдѣм *ѣг* ВБ Ја, мāло *ѣг* је Вл, па су *ѣг* ѣстргали Ле, па *ѣу* *ѣг* ѡднијет Вл;

ёто *ѣн* ДБ, као да *ѣн* пѡлијѣш вѡдѡм ДБ;

в) у Хрвата:

вѣдѣм *ѣ* Та, ёно^а *ѣ* Та, нит *ѣ* ја глѣдāм Та, преврāтио *ѣ* К, сād *ѣ* нѣмā К, вѣдѣм *ѣ* По, кѡлко трѣбā да *ѣ* сјѣднѣ? По;

2) за Дпл:

а) у Муслимана:

вѣдѣм *ѣм* табане Гр, дāм *ѣм* Д Сп, запала *ѣм* ГЉ, кā-ће *ѣм* свадба? ГЉ, мāјка *ѣм* ѡмрѣ Св, нѣје *ѣм* јāсно Ри, ѡтац *ѣм* се ѡжѣнио Бр, полѡжит *ѣм* Ум, сāмо *ѣм* полāгат Д, дāо *ѣм* Ра, да *ѣм* нѣ би лѣт^нло Дур, е-ѡвѣнка *ѣм* дāо зѣмљѣ Зе, ја *ѣм* казѣвѡ Ду, нѣ брāнѣм *ѣм* ја Љу, ѡднѣсѣм *ѣм* Чу, па *ѣм* ѣкресѡ Ра, пѡстави *ѣм* До, тѣдā *ѣм* вѡда тѣкла Ло;

дāм *хѣм* Ку Ар, ёто *хѣм* Ву, ја *хѣм* зѣт Де, зѣт *хѣм* Гр, рāдѣ *хѣм* жѣне Ра, дāм *хѣм* Дур Гр Мј Је Хр Зе Вр, дāдѣм *хѣм* Л, дāо *хѣм* Оц, не мѡгу *хѣм* забѡравит Ра, нѣмѡј *хѣм* дāват пѣно Ву, па *хѣм* га ѡдвѣкли Ву;

дāм *хѣн* Р, дāм *хѣм* Бе Љу Ми Де Ар Оц Ти Вр; дāдѣм *хѣн* Ду, дāмо *хѣн* Мј Лу, дрāго *хѣн* Ра, сѣју *хѣн* Ти;

б) у Срба и Хрвата:

бѣо *ѣм* дѡста У, дāвѡ *ѣм* нāпола Б, ја *ѣм* свѣ испрѣчѡ Об, ја *ѣм* прāвио сāндуке Та, ѡна *ѣм* показѣвала Пе, хāрā *ѣм* грѡзница Об, да *ѣм* дāрове пѡдијѣлѣ По, па *ѣм* ѡсѣшн ВБ, ѣ шакама сам *ѣм* бѣо Вл.

Брозовић (*Ијешн*. 158), Вуковић (*Жѣнā* 61) и Јахић (*Босна* 80-81) облицима *хи*, *хин*, *хим* дају значај диференцијалне особине. Цјелина литературе потврђује да је њихов ареал шири и да, мање-више, обухвата све муслиманске говоре у БиХ и Санџаку. Спор је остао у тумачењу облика (в.т. 227 и нап. 530-533). Прије ће бити да се у *хин* огледа секундарно *х* из вањског хијата а у *н* остатак партикуле *на* (уп. и Окука ГР 99) него

да "njih > *hinj > hin" (Брозовић, *ibid*) потврђује и Апл *йн* у Срба из околине Хаџића, који су примили угледањем на Муслимане.

384. У именичких замјеница: *ко, што/шта* и композиатама — једино значења нису у свему као у стандарду, тј. и релативно *што* и интерогативно *шта* (в. Стеван. ССХЈ I 273-277) могу значити *зашто*. Старијих облика именичких замјеница за лица са *тк-/тк-* нема.

385. Са стандардним *нешто* чује се и *нешта* (3:2): *нешто* Дур Ло Гл Ка ДБ Та ВБ Ја Зе Ар Ти Вр Крч Бр К, држим *нешто* хајвана Св, *нешто* се остави О, *нешто* смо били купили Бе, *нешто* другб Бе, *нешто* турим на праг Ја, *нешто* се дерџ До, прикрпи *нешто* ВБ, смрдио *нешто* безима Ти, на *нешто* Ти, под *нешто* Ти; *нешта* Ву Љу ДБ Ја Гр Де Ду Ле Р Д Це К, *нешта* мрмља Зе, *нешта* Слободан зовџ Ја, *нешта* радџ Ка, Осман му *нешта* малта Ву, али је само: *ништа* Ву Та О Дур Бе Ка Пе Гр Де Ми Л Ле Б Мј Је Хр Св Оц Ти Д Чу Лу Ум Крч Бр, нигди *ништа* Ло.

Свуда је: *свџшта* ДБ Ло ВБ У Ду Зе Св Ра Ри К, на *свџшта* Дур, у *свџшта* Д; из Кж. имам једном и: *свџшто* Д.

386. Г од *што* и сл. је двојак: *чџџ АР/чџџ К, свџчџџ Кр*; и: *без њшта Ра, њ-шта Чу, из ништа Ри, о(д) свџшта Гл*.

За Исг од *ко, што* и сл. имам: *с кџм Мј Вл, чџм До, сџ чџм Ле, са чџмџ По, с нџчџм Каш, чџјем љу њ рџнит? Чу, чџјем џџ џџете Чу, зџџџм свџчијем Ду, свџчијем се брџнџли, као и: нџ-с-кијем Мј, нџ за чџјем Ти*.

387. Замјенице *што/шта* имају различите облике, акценат и функцију и у књижевном језику (в. НЈ, 135-152) и у штокавским говорима.

1) У ЈБ и СИХ *што* је интерогативно *зашто* (а), релативно *што* (б) или временско *док* (ц):

а) *штџ си, Глџгоре, пџџн? Бо, штџ си њштџ гџри? Ло, штџ су џвџ љџди дџшли? ВБ, штџ си такџ? Ја, штџ плџчџш? Пе, штџ те нџ би прџмиџо? Кр, штџ си дџшџ? Бо, штџ ње жџвџџ(ти)? Је, штџ тџ вџзди глџџџџ џ ме? Ку, штџ си ми нџпадџ на куџу? Св, штџ тџ, дџџо, нџ зборџш? Д, штџ пџтџш? Ум, штџ се зџвџ Кџџина? К;*

б) ама нџмџ шта немџ *што* се нџје рџдџло Гл, џн *што* је дџнио Ми, од џнџ дрџвенџ пџсудџ *што* се помџзу кџџе ДБ, рџџџ *што-џ* џмрџ Ми, џзмџ свџ *што* трџџа Ми;

д) нџџу јџ да бџџџм *што* нџџе пијџкат ВБ.

2) *Шта* у стабилизovanом значењу "*was*"⁸⁶⁸ блиско је стандарду.⁸⁶⁹

а) *штџ* њџш се јџш пџтџт? Љу, *штџ* си нџџџио? Љу, *штџ* њџш сџд? ДБ, *штџ* њмџ џ Трнову? Пе, *штџ* су рџкли џџџу? Пе, *штџ* сџд? Де, *штџ*

⁸⁶⁸ Пецо, *op. cit.*, 136.

⁸⁶⁹ Стеван. ССНЈ I 277.

вук Вл, *та* гуњ Вл, *та* дан Чу, *та* до Св Ти, *та* капетан Вл, *та* народ Чу, *та* обичај Чу, *та* Оте Вл, *та* Петар Вл, *та* прибор Је, *та* пут Вл, *та* пушкочимтралеџ Б, *та* Рајац Ти, *за* *та* рат Је, *та* реум Је, *та* мој син Вл, *та* Срето Вл, *та* теферич До, *та* читлук Об, *та* Ћело Бр (в. остале потврде у т. 203), *онај* ГЉ, Ум;

оми В ГЉ Крч, *оми* домаћин Ку, *оми* думан Мј, *оми* зид Гр, *оми* Исмет Зе, *оми* кајмак Б, *оми* коџо Це, *оми* креве Л, *оми* момак Мј Бо, *под* *оми* навиљак Је, *оми* обичај Об, *оми* Осман Чу, *оми* пас Чу, *оми* реп До Сп, *оми* сат Ле, *оми* сир Це, *оми* споменик Вл, *оми* троп (= *цибра*) Б, *оми* Ћело Бр, *оми* хлеб Лу, *оми* Хусеин Ти, *оми* чок Ум, *оми* шумар ГЉ, *онај* Б Кр Сп, *онај* генерал ГЉ, *онај* домаћин Крч, *онај* здрак Гр, *онај* кадија До, *онај* мазидничар Ум, *онај* Нова^олић Чу, *онај* поток Пе, *онај* раонић Це, *онај* стан По, *онај* ћутук Ле, *онај* шеф Р;

3) *оми* трабалус Ри;

та мој брат Ра, *та* пламац Д, *та* чок (в. остале потврде у т. 203) Д, *тај* деџо Ри, *тај* капут Каш, *оми* бубањ Д, *оми* малтер Д, *оми* чок Каш, *оми* хоџа Ра, *онај* Драгић Ри, *онај* сес Каш.

Усамљено *онај* је иб. инфилтрирана лексичка варијација према *тај*.

Арсал *та* мј. *тај*, као континуитет стања из сјеверозападне Ц. Горе и ИХ, затвара се у високој Херцеговини (карта бр. 16). Али ни овдје *та* није само; од истог информатора чује се и *тај*.

Шурминов систем⁸⁷⁷ је неодређен, а и оно што је оставио не одговара данашњем јб. стању.

Комуникативна функција сва три система је као у стандарду. Једино *овај*, *онај* / *они* могу бити и поштапалице.

395. ГАСг т. и п. ових замјеница с покретним -а ближи је стандарду од их., али се од стандарда разликује квантитетом. Однос обличких морфема им се своди на пропорције: -а: -џ = 3:1 и -а: а = 10 : 1. Само Муслимани каткад на покретно -а додају партикуле: -ј, -н или -на. Исп.:

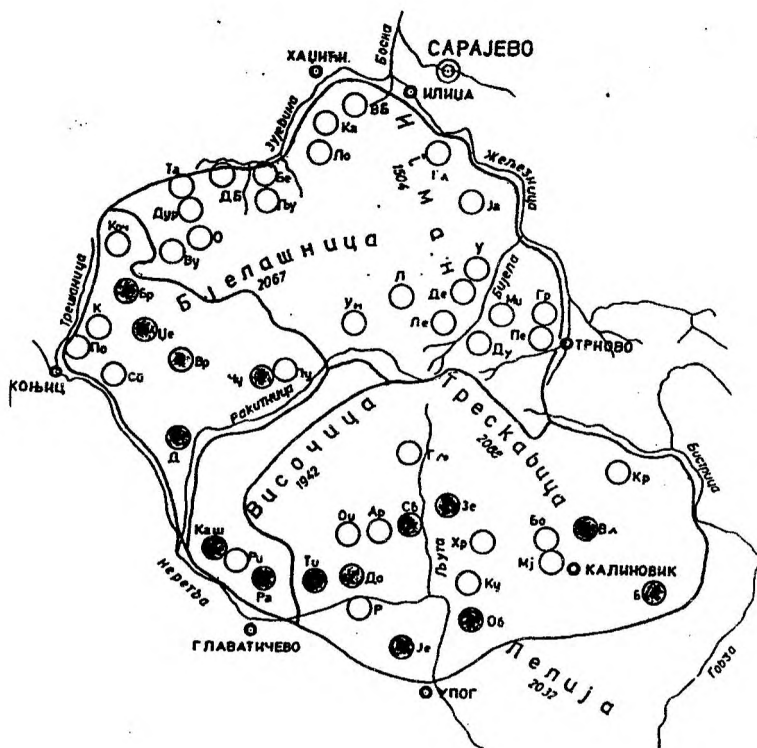
а) *овога* Ву Ду Ле Б ГЉ Об Је Хр Ар Оц Ти Ра Сп Лу Крч / *овога* Сп / *овога* Хр / *овога* ГЉ / *овога*на Ти, *д-овога* Бо, *код* *овога* Ми Ар Ти, *у овога* Ја, *од овога* Та;

са: *овог* Си Ти, *овог* Оц, *из овог* Гр, *из-овог* Сп, *од овог* Ду Сп Бр, *од овог* Бо, Ар, *од овог* Ле;

б) *тога* Та Бе Ву Ми Л Бо ГЉ Об Је Хр Св ДСп Ар До Це Ум По К / *тога* Л Ку Ву Хр / *тога* Кр, *због* *тога* ГЉ, *ис* *тога* Мј Ум До Ле, *из* *тога* Ра, *за* *тога* Ву, *ко-тога* Бе Ар, *о-тога* О Кр Вл Об Ти Д Крч К, *из* *тога* Де, *о-тога* Де, *преко* *тога* Ра, *тога*на Л;

⁸⁷⁷ Шурмин Сарајевски 202.

Карта бр. 16: Показна замјеница тај

ЛЕГЕНДА

● та и тај

○ тај

са: тдг Хр / тдг се ја не бойм Д, дџта-тдг Бе, за тог ДУ / за тдг Бр, зџк тог Хр / зџк тдг До, кџ-тдг Пе, Гр, џ-тог Гр Ти Д / џ-тдг Ум, сџ тдг До;

в) оног Бе Љу Ле Кр Пе Ми У ГЉ Је Де Л Мј До Оу Ри Д Це Лу Ум Крч К / оног Чу / онџа Де / оног Ум, из оног Ра, џд оног Љу Ар До, у оног Гр Ми, џд оног Ле, џд оног Љу, оногј Ву, оногјн Ти;

са: онџг Гр Ку Бр / оног Гр Ми Л Је Д, из оног Љу, Ар, за оног Љу, за-нџ Зе, џд оног Љу Р Д, кџд оног Ку, џд оног Љу / џд оног Гр, у оног

Је Ку Ра, *накав* дѣдо Д, *накав* Шебрк Чу, *нака* Ку Зе Д Чу, *нака* тѣца Ку, *нака* нѣша Чу, *нако* Пе Вл, *нако* клѣвко Пе, *наки* Об Ар, *наки* нѣлахи Ар, *наке* мѣрдев^{не} Д, *наки*(х) Ву ДБ, *накије* Ра Чу, *по накима* К.

У примјерима: *нѣка* дѣхѣн и *нѣка* Рајковић Ти (М) — редукцијом и аналогизацијом *некакав* > *нека*.

400. Од одричних замјеница забиљежио сам:

никој Де, *никаки* Ле Кр Це, *никакив* Бе Је Лу, *никаква* лијека Ву, *никака* знака Бо, *ничија* Ти, *никаква* пјесна Вр, *никакве* Ву, *никака* Св, *никаке* фабрике Св, *никаку* Ка, *никака* дрвета ДБ, *никаке* Ле.

401. Односно-упитне замјенице *који* и *чији* гласе:

кој Та Бе Ка Гр У Ми Мј / *кој* Бе ДБ Ти / *кој* Ум / *кој* Гл / *кој* Бр, *у кој* Гл, *која* Бе ДБ Ло Л Вл Об, *коју* Зе, *које* ДБ, *чи* (в.т. 180), *чија* Вл. Према овима чују се сложенице: *ћекј* Д, *ћекја* Зе, *поћекја* Ра.

За остале имам: *какав* Ву Бе Ка Гл Ја Пе У Л Ле Св Ар Ти, *каки* Бо ГЛ Бр, *какој* јарац Бр, *кака* Ка Ја У Л Је Ку Зе До Це Ум, *кака* кѣница Ми, *каке* тавѣ Де, *колик* Је, *коликј* Љу, *коликј* млин Крч.

402. О *сав* / *вас* в.т. 284. За пл. карактеристичне су ове потврде:

Гл: *у свјј*у нас (стари дуал) Гр, крај *нија* *свјје* ГЛ, *ѣно* и *свјје* мртвије Бр, *свјје* Ти, али и: *свј* Крч, и-*свјх* земаља ДБ; Ипл.: *међу свјјем* народима Ти, и: *са свјм* Југословѣнима Хр; Лпл.: *по свјјем* свѣтовма Св, *о свјјем* Б.

403. У облицима *општих* замјеница нема ничег посебног у односу на јединице од којих су изведене. Говори се:

икакав Чу, *икака* ДБ, *сѣкав* До, *сѣкаки* гѣвори Об, *сѣкаке* владавине Об, *сѣкаке* шаре Крч, *каки* било пѣсѣ До, *кака* било стѣвр Це, *кој* било До, *на коем* било До, *кој* му драго До, *сѣколици* Бр, и сл.

ПРИДЈЕВИ

404. Према трима битним граматичким особинама систем придјева се не разликује од дијалекатског окружења, а у основи ни од књижевног језика: (1) чува дистинкцију одређени / неодређени вид на морфолошкој и прозодијској равни; (2) компарација му је као у стандарду. Разлике су у појединостима, а најизразитије су двоструки акценат у суперлативу (т. 411) и туђице на -ли типа *чифтели* (= *несташан*). Тако се у општој слици и ове категорије, на прелазном комплексу, виде успорена еволуција, адстрат и метанастазичка укрштања.

405. Очувану видску диференцијацију у Нсг, али и у косим падежима, обиљежавају, са контекстом, морфолошки индикатори и прозодија. Исп.:

1) за неодређени вид:

Нсг: *дугачка* стијена Вл, *зелена* ваљчина Вл, *крива* бјуква ДБ, *млад* домаћин Бо, *млад* међед ГЛБ, *млада* жена Де, *пећена* кокџа Гл, *стар* чдек Л, *стар* гејак Б, *старо* млијeko ДБ, *тврдо* храст До, *фина* жена Де, *фина* опrema Хр, *хладна* вода К, *читава* дан Св, *читава* вод Об, *читава* рат Б;

Гсг: *добра* муштерије Гл, *кисјела* млијека Ду, *отог* двџа *жива* Ум, *слатка* млијека Ву, *сва* лѣба Кр, *танка* одијела Л;

Асг: *добра* коња ГЛБ Св, *добра* јарца Бр, *мртва* јесам а *жива* нисам Сп, за мене *жива* Св, оженио *хдрава* и *саката* Ду;

Лсг: у *забачену* мјесту Св, о *стару* чдеку Р, по *читава* тјјелу ГЛБ;

2) за одређени вид:

Нсг: *бјела* кошуља По, *бијели* лук Де, *врхња* вода Гл, *дрвени* плуџ ДБ, *дугачка* сукња ВБ, *жива* истина ГЛБ, *жута* гра Кр, *жута* трава До, *кисели* купус Бо Це, *кратки* карабин ГЛБ, *масни* сир ДБ Ле Б Хр Це, *млад* масло До, *мртва* мент Ум, *обични* хдек Ву, *обична* сџба Гл, *они* *млади* ВБ, *оно* *жута* Л, *посни* сир Це, *сијана* вџска Ум, *слатка* ракија ВБ, *стари* сват Ја Кр Об Крч, *стари* краљ Б, *стари* њорик Св, *стара* нџшња Гл Ја, *стара* кућа Мј, *стара* породџца Ти, *старо* огњиће Ја, *старо* масло До, *тешка* трава Кр, *тврди* сир ВБ, *серна* вџна Це Вр, *хладна* вода Гл, *цијели* живот Гл, *цијели* пук Вл, *цијело* лѣто Ум, *црвени* крџ Мј, *црне* дџмије ВБ, *читава* сџхат ГЛБ, *читава* дан Кр До Д, *чужени* чдек Бр, *шарени* лѣб ДБ ВБ, *широки* узвод Ја, *широка* кошуља Ка Гр Лу;

Гсг: *од бијелог* Лу, *из брџишеног* сандука Бр, *васкрснџ* поста ВБ, *вѣликога* Гл, *вѣликога* карактера Ми, *вунџ* платна По, *гџтовџ* нџвца Вл, *дџбрџа* Б, *до задџџа* дана Ти, *јаџџа* Кр / *јаџџа* / *јаџџа* коња Ти, *малџа* ГЛБ, *младџа* масла Ле, *разнџ* вџна До, *разнџ* оружја Ти, *свѣтџ* Вр / *свѣтџа* Крч, *старџ* свѣта Об / *о-старџ* Гл / *старџа* Гл Б Сп, *тешкџ* камена Б, *црнџа* платна Ја;

Дсг: нѣ дам *малџ* Тиџаку Ти, *кажџ* *малџ* бурџздеру Лу, *помџте* *малџе* Лу, *кажџе* *старџе* ГЛБ;

Асг: *крснџа* лѣба Крч, *славџм* *Свѣтџ* Јџвана Це, *пошџлџ* ми *старџ* Хџшима Гл, *за старџ* свѣта Св;

Всг: *лијџни* Мџџо Де, *милџ* аллаџу Ду;

Лсг: на *вишџе* тѣрету До, у *забџченџм* мјџсту Св, *пџ* *новџе* Ка, у *мџм* *приџвџтџнџм* живџту Л, *пџ* *старџм* К.

У Исг оба вида имају исти акценат: *з дрџвеним* Пе / *з дрџвениџем* Пе, *приџтисни* *дрџвеним* *заџдуџом* До, *џштриџем* Ле, *с пџметниџем* Је. Због тога се овдје вид чешће разазнаје из контекста него по мјџсту акцента (уп. *зелџни* : *зелџниџм*).

Разумљиво је што је у топонимима, као у устаљеним изразима (*жџркџ* сунце Вл, *бијџли* лук Де), само одређени вид: *из Бијџлџг* *Пџџа* Д, *Гџрџџи* *Бџрач* Хр, *Дџџџи* *Бџрач* Хр, *ко-Златнџг* *Пџџа* Вл, у *Ошџџем* *џџлу* Вл, у *Шџџроџџм* *бриџџџу* Ле.

имање Б, *срѣмскѣ* нѡшња По, *старѣнскѣ* нѡшња Гр, *серѡмашкѣ* мајка Вр, *трнѡвскѣ* (ктетик) Де, *тѹрскѣ* јарам Вл, *фѣборовскѣ* тѣчај Кр, *цѣрскѣ* дан Чу, *шѡпскѣ* офѣцѣр Об, *шѹмскѣ* рѣдник Та;

Језѣрскѣ лѹке Де, *Кѡмскѣ* жѹпа Вл, *Сѣраевскѣ* пѡле Гл, *Тѹрскѣ* дѡ Ло (топоними);

б) на -чкѣ: *вѣсоч'ки* Бе Лѹ / *вѣсоц'кѣ* ѡпанак Ка, *гѣтѣчкѣ* срѣз Об, *лѡвачкѣ* друштво Л, *њѣмѣчкѣ* офѣцѣр Ло / *њѣмачкѣ* кѣрови Вл, *пјѣшѣчкѣ* трка Ле До, *фѣзѣч'кѣ* рѣдник Ву;

Ђѣвојачкѣ вѡда (топоним) ГЉ;

в) на -јѹ, -ијѹ, -ѹ (< ијѹ): *брѣвѣ* мѣјех (т. 213), *дѣвѣ* / *дрѣвѣ* крѣмак (т. 254), *дѣвѣ*, *дѣвѣ* (т. 213), *дѣвѣ* крѹшке Ву, *кѡзѣ* млијѣко Вр, *пѣсѣ* Кр, *пѣлѣ* мѣсо Пе;

Кѡзѣ Лѹка Кр;

г) на -нѣ: *брѣч'нѣ* нѡћ Бе, *вѡјнѣ* капѣтан Вл Об, *гѣвѣнѣ* пѹт До, Гр, *дѣснѣ* бѹбрег Пе, *дѣмнѣ* бѣрѹт ГЉ, *дрѣжавнѣ* прѣзник Ло, *зѣмнѣ* дѡба Кр, *кѡснѣ* приѹбор Сп, *крѣснѣ* кѡлѣч ДБ, *лѣтнѣ* капѹт Лѹ, *мјѣснѣ* ѹред Гр, *дрѹжнѣ* лѣст Дур, *пѡкѡјнѣ* Сѣво Дур, *пѡкѡјнѣ* ѡтац Кр Бо Вл Крч, *пѡмѡннѣ* зѣдѣр У, *прѣвѡклѣснѣ* Мј, *рѹчнѣ* рѣд Л, *ѹснѣ* хармѡника Бе, *чѣснѣ* пѡсти Ле;

д) на -њѣ: *блѣжњѣ* фѣмѣнѣлија Гл, *блѣзњѣ* Ле, *вѣшњѣ* слѣва До, *гѡрњѣ* Де, *гѡрњѣ* Ерцеговина Об, *дѡјнѣ* (в. остале потврде у т. 212) Гр, *зѣдњѣ* Де, Л Ле, *зѣнѣ* офѣнзѣва Ло, *сѣдашњѣ* ДБ, *срѣдњѣ* Кр;

ђ) на -нѣ: *јѣхѣнѣ* Гл.

409. Придјѣви типа *божѣји* / *божѣји* (Прав. 208) у наставцима -ѹ, -јѹ, -ијѹ⁸⁸¹ чувају трагове старијег стања:⁸⁸²

бѡжѣ Де, *бѡжѣ* ѣгѡл Бр, *бѡжѣ* сѣлѣм Лѹ;

бѡжѣ смрт Вл, *вѣчѣ* гвѡжѣ Је; *Вѣчѣ* Лѹка Зе;

бѡжѣјѣ Кр Бр, *з бѡжѣјѣ* странѣ Вр, *бѡжѣјѣ* Та, *з бѡжѣјѣ* пѡмѡни Ум, *у вѣрѣжѣјѣ* мѣтер ГЉ.

Двојство је и у гробним записима. У Ле сам забиљежио: *божѣ* роб Перо Синанѡвић и раб *божѣји* Мара Синанѡвић.

Нигдје се не чује *дѣвѣ*, као у јѣзику неких новијих писаца, него; *дѣвѣ* / *дѣвѣ* / *дѣвѣ* / *дѣвѣ* (в.т. 213, 254 и 408).

Стандардно *тѹђ* нигдје није потврђено. Свуда је *тѹђѹ* а у јѡ. и *тѹѹ* Та Ка. Тако је и у Рами.⁸⁸³

Супстантивизирани придјѣв *шѹмскѣ* Та значи "лугар" / "шумар".

⁸⁸¹ Уп. исто код Пеца, *op. cit.*, 142-143, и Вуковића *П.-Др.* 65.

⁸⁸² В. код Белића *Фонет.* 68-69.

⁸⁸³ Оѹка *ГР* 104.

Придјев *сребрн* (уп.: Вук *СР* 730; *Прав.* 713) има два лика: *сребрено* Бе и *сребрније* Гл.

Потврђени су: *ѿмѹћ* Кр мј. *ѿмѹћан* и *дрѣман* Ду мј. *дрѣмован*. Вук има *ѿмѹћ* / *ѿмѹћан*, али само *дрѣмѹван* (ор. cit., 144, 240). Оба пара су стандардна (*Прав.* 272, 336).

410. Основни морфолошки типови компарације описних придјева су стабилизовани.

Компаратив се гради по моделу: основа позитива + морфеме -ѿ (< -ју), -ши и -ѿ (< -ѿју) / -ѿју / ѿју.⁸⁸⁴

гѹћѿн Вр, *гѹћѿн* Кр, *јѹчѿ* Чу, *мѹћѿн* Вл До Ти Ра, *мржѿ* У;

лѹк (свуда) / *лѹхак* Св – *лѹкѿшѿ* Та, *лѹћѿшѿ* ДБ / *лѹћѿшѿ* Гр Крч, *мѹкѿшѿ* ДБ / *мѹкѿшѿ* ВБ; *бѹгѹтијѹ* ДБ, *зѹдрѹвијѹ* хрѹнѹ ДБ, *кѹрѹсѿнѿ* Хр, *писѹмѿнѿ* Та, *рахѹтѿнѿ* Р, *спѹсѹбѿнѿ* Крч, *стѹдрѿ* Дур Ло Кр Мј Вл Об Св Ти Ра Р Сп Лу Крч Бр К, *стѹдријѿ* Ло, *стѹдријѹ* Бе, *углѹдѿнѿ* Крч, *ужѹсѿнијѿ* Вр.

Свуда су обавезни стандардни суплетиви у лексичким алтернацијама: *дѹбѹр* – *бѹлѿ* Л Ар, *зѹо* – *гѹрѿ* Р, *мѹли* / *мѹл* (т. 406) – *мѹћѿ* Р Мј. компаратив *вѹћѿ* од *вѹлик* / *вѹлики* (т. 406) редовно је *вѹши* од *вѹсок*: *вѹшѿ* и *вѹшѿ* По, *вѹшѿ* тѹрет Ка, *вѹшѹ рѿжа* Та, *јѹш вѹшѹ* ГЛѢ, *вѹша* будѹла Д, *на вѹшѹме* тѹрету До; само једном: *вѹћѹ* бѹлѹне Гл.

Позитив *дѹѿнѿ* у књиж. језику је компаратив. Из Бјелимића ипак имам: *дѹнијѹ* Ар.

Нигдје нисам чуо архаизме типа *крѹчијѿ*, *лѹпчијѿ*. Нема их ни у ИХ.⁸⁸⁵

411. Суперлатив се гради морфемом *нај-*. Шурминова запажања о двоструком акценту и повременим алтернацијама [ˈl~l'] и данас су на снази.⁸⁸⁶ Кад је *најѹданѿѹт*, јано је што је и *најбѹгѹтѿ*. Свуда је:

најбѹлѿ Ву О Це К, *најбѹлѹ* ВБ Ар, *најбѹгѹтѿ* Ја, *најбржѿ(!)* Ар, *најѹредѿнѿ* О Ле / *најѹрѹнѿ* Мј / *најѹрѹнѿнѿ* Мј, *најѹшѿ* Ар, у *најѹшѹм* јѹку ДБ, *најѹјѹштѿ* Мј, *најѹрѹћѹ* Је, *најѹадѹлѹвијѹ* Је, *најѹдрѹћѹ* Ар, *најѹшѹћѹ* Лу, *најѹдѹјѹијѹ* Ар, *најјѹчѹ* Ву / *најјѹчѿ* Ми Бр, *најјѹчѿ* Ми, *најјѹчѹ* Ти, *најмѹрѹнијѹ* Об, *најмѹдѹћѹ* Ву Ра К, *најјѹдѹсѹнијѹ* Б, *најѹсѹбѹдѿнѿ* Ум, *најстѹдрѿ* О ДБ Ка Ми Кр Мј Чу Крч К, *најстѹдријѹ* Вл Зе Ар, *најстѹржѿ* Ми, *најтѹжѿ* Ми, *најуглѹдѿнѿ* ДБ, *најчѹвѹѿнијѹ* ДБ.

Под утицајем књиж. језика чују се и стандардни прозодијски ликови, највише у компаративима на -ју и суплетивним основама:

⁸⁸⁴ Има филолога који дају другачију типологију компаративних морфема. Тако нпр. М. Могуш (Језик XVIII 151) и Окука (ор. cit., 105) уважавају само синхрониски аспект.

⁸⁸⁵ В. код Пеца, ор. cit., 143.

⁸⁸⁶ Шурмин *Сарајевски* 202, *Бѹлѹшке* 173. У Рамин је *најѹлѹћѹ* (Окука, ор. cit., 106). Акценатских ликова типа *најстѹдријѹ* има и у ишћ. говорима западне Босне (Пецо *И-шћ* II 142).

најбољи Ву Б / најбољи Вр, највиши брзина По, највиши снагу Ум, највиши О, најдражјега Ум, најрања Де, најачу О, најмањи Хр.

412. Изоглосе *Јовѐ, Мујѐ / Јова, Муја* (т. 345 и карта бр. 16) покривају и дискриминанте *Јовин, Мујин / Јовов, Мујов*, тј. гдје је *Јовѐ, Мујѐ*, ту је *Јовин, Мујин*, а гдје, опет, *Јова, Муја* – само *Јовов, Мујов*. Исп. само дио потврда:

а) *Авдино* сијено Д, *Ибрин* Ра Ри, *Јовин* Чу Лу, *Мујин* Д Чу Лу, *Пѐрин* Ти Чу Лу / *Пѐрин* О Та ВБ Ја, *Суљин* Чу, у *Титинђј* кући Це, *Хусин* Ти Ра Ри Д Сп Лу / *Хусин* Бе Дур Љу Ка Гл Каш; тако и у топонимима: *Рамин грѐб* Ло, *Титеврђд* (= *Титоград*) Ка;

б) са: *Јовов* Б, *Хусов* Гр Ми Б Ку Св Ар Р / *Хусов* Хр Зе Оц, *Пѐров* Пе У Б Ку Хр.

О значају ове дискриминанте за диференцијацију говорних типова и за међудијалекатске односе в. и т. 10, 36, 44, 45.

413. Придјеви на *-ов, -ев* и *-ин* облицима номиналне деклинације нису се одвојили од имена од којих су изведени. У томе је разлика између ове зоне, на једној страни, и Пиве и Дробњака,⁸⁸⁷ па и книжевног језика (в. НЈ I 24-38, III 76-93; ПСКЈ II 190-198), на другој, гдје "радије долазе у облицима одређеног него неодређеног вида".⁸⁸⁸ Стање у ИХ⁸⁸⁹ слично је овоме у ЈБ и СИХ. Устаљено је, дакле:

а) *јѐлова* грања Бр, *до ковађова* вигња Ду;

б) *Мујина* сијена Д, *и-Суљина* жита Чу;

в) *до Бабина* дђла Ло, *до Дѐдова* гаја Кр, на *Карамустађина* хаира Ло, у *Мркађину* ану Та, на *Рамину* грѐбу Ло;

г) *до Митрова* дђна (в. остале потврде у т. 280 и 341) Је.

Међутим, придјеви поријекла на *-ов* у Нсг, према облицима других врста, могу имати морфему одређеног вида. Уобичајено је: *јђсиков* лист Ум, *јѐлов* пањ Ле, али се може чути и: *рађтовђ* колац ГЉ, *Брѐзовђ* паљка Ло.

414. Облици придјева на *-ски* и *-ји*, насупрот онима на *-ов, -ев* и *-ин*, редовно су одређеног вида. Изузеци могу бити само неки топоними (т. 407). Устаљено је:

ђустриђнскђме комађанту Вл, *од бугарскђг* сукна Ка, *ђзорскђг* вђла Кр, у *ођђђђрскђм* одијѐлу Лу, на *сђђтовскђм* рђчку Је, *ђђрскђм* сђну Ку;

кођѐг мѐса Пе / *кођѐг* мѐса Ка, *о кођѐм* млијѐку Вр, *с пађѐг* трага Кр; тако и: у *ђшлѐм* дђлу Вл, *изнад* *Турскђг* дђла Ло, *из* *Љубушкђг* (в. остале потврде у т. 407).

⁸⁸⁷ Вуковић, *op. cit.*, 62.

⁸⁸⁸ Вуковић, *ibid.*

⁸⁸⁹ Пецо ГИХ 144.

415. Ијекавске замјене у Исг, ГДИЛпл су битна особина сва четири говорна типа. У т. 70 имам мноштво потврда по ужим зонама и облицима с вриједностима *ије*, *ије* и *ије*. Тамо је речено гдје се у наше вријеме, неупоредиво рјеђе, имитацијом књиж. језика, чују и облици с индикаторима старих меких основа. Краће наставке имају: Исг: *добрим* дијелом К, *дрвеним* задужом До / штапом Пе;

Гпл: *богдески* отаца Крч, *из* отије *Горњи* Тиња Ти, *добр*и дјела Хр, *дрвени* кола Пе, *јач*'их фамилија Бе, *лди*и Хр, *мал*'их Бе, *мртви* ДБ, *муш*ки О Ле, *нау*чни Ум, *до* *доби*лих прича К, *о*дл'ни сѣла Бе, *ост*али дана Јбу, *прав*и српски ријечи Хр, *прера*ђени браћа Ра, *рди*и производа До, *скуч*ени ДБ, *ст*арих Бе, *има* *ст*ари људи Гл, *они* наших *ст*ари Об, *ст*ари Муслимана К, *тег*лећи вољва Ло, *у* *ч*асни сестара Бе;

Дпл: *ст*арим људма Дур;

Ипл: *са* *ост*алим чѣладма Кр;

Лпл: *по* *на*кима *вѣ*лким људма К, *о* *л*двачким кѣровима ГЛЪ, *у* *Г*орњим Тињама Ти.

Вриједност је ових потврда само на синхронијској равни. Све су забиљежене на неколико пунктова, од писмених, непоузданих информатора (лугар, пензионер, трговац и возач), да би се према садашњем стању пратио процес.

416. Готово сви говори штокавског дијалекта нијансирају значења поредбених степена префиксом *по-*.⁸⁹⁰ Али, и значења и интерпретација су различити.

У ЈБ и СИХ префикс *по-* додаје се на сва три облика компарације. Међутим, унос значења за позитив је један а за компаратив и суперлатив други, тј. *п*овелики Пе / ја сам био *п*овелики Јбу = "мањи од великог", *п*добли Вл = "међу бољим", а *п*онајвиши Б и *на*јпотањи = "међу највишим" и "међу најтањим". Тако *по-*, како сам закључио анализом примјера у дискурсу, умањује особину означену позитивом а уз компаратив и суперлатив носноца особине сврстава у скуп оних који ту особину имају у већој или највећој мјери.⁸⁹¹

417. Обичне су свуда, претежно у Муслимана, непромјењљиве туђице у функцији атрибута или именског дијела предиката. Има их и у окружењу.⁸⁹² Забиљежено сам:

а) турцизме: *де*јали Ду Ри, *мер*акли Ти, *рам*етли Чу / *рах*метли Је, *рам*етли Нумо Ло, *рам*етли п'унац Ло, *д*ајрметли Ло, *А*иј *р*ахметли Р, *чи*фтѣли Ти;

⁸⁹⁰ Уп. нпр.: Белић *ГД* 70; Симић *Лева*ч 342-343; Јовић *Трст*. 115; Стеван. *ИЦД* 81. Пецо, *ор. cit.*, 146; Јахић *Босна* 465.

⁸⁹¹ Исто је значење суперлатива са морфемом *по-* у ИХ (Пецо, *ibid.*).

⁸⁹² Уп.: Пецо, *ibid.*; Вуковић, *ор. cit.*, 80; Јахић, *ор. cit.*, 471.

б) сх. ријечи са турским суфиксом -ли: *мозгали* Гр, *теретли* земља До;

в) англицизам: *глот* (енгл. *cloth*, РСАНУ 9, 632) платно ВБ.

9. БРОЈЕВИ

418. Фонетски ликови највећег дијела бројева одступају од нашега језичког стандарда. Узроци су томе вокалске редукције (т. 138), сажимања (т. 166) и геминације (т. 275 и 277). У дијалекатском окружењу ЈБ и СИХ једино се диференцирају од Раме⁸⁹³ деклинацијом бројева 2-4.

419. Фонетски ликови бројева 1-10 су: *један* О Зе / *јѐан* Ву / *ѐдан*: *в-ѐдан* крај Јљу / *јѐн* До, *једна* Ву О / *јѐна* О Св / *јѐнна* (т. 278), *једно* Оц / *јѐнно* (т. 278) / *јѐно* Оц / *ѐдно* ДБ (в. остале потврде у т. 200), *два*, *двѝје* (т. 50), *три*, *четири* / *чѐтрѝри* / *чѐтри* / *чѐтри* По / *чѐтрѝ* Та / *чѐтре* стѓтне Та / *чѐтр* / *чѐтри* / *чѐтр* Та / *ћѐтири* / *ћѐтри* (т. 138 и 234), *пѐт*, *шѐс*, *сѐдам*, *ѓсам*, *дѐвѐт* Ми Б Бо / *дѐвѐ* сати Та / *ѝ девѐ* Р, *дѐсѐт* Бе Ја Пе Гр Ле Св Р Ти Крч Бр / *дѐсѐт* Зе / *дѐсѐт* Кр, *дѐсѐт-мѐтарѝ* Гр / *дѐст* Ар / *дѐсѐ* Та ДБ У Вл Хр Зе Р К / *дѐс* сати Ми.

Од 11 до 19 свуда су сажете форме: (т. 166): *јѐданѐс* / *јѐданѐнѐс* (т. 277), *двѝанѐс*, *трѝнѐс*, *чѐтрѝнѐс* / *ћѐтрѝнѐс* (т. 234), *пѐтнѐс*, *шѐснѐс*, *сѐдамнѐс*, *ѓсамнѐс* / *ѓсамлѐс* (т. 271), *дѐвѐтнѐс*.

Бројеви 20 и 30 своде се на три основна облика: *двѝес* Ву О Гр У Де Ду Ле Вл Хр Зе Ар До Це Р Оц Ти Це Чу Лу По К / *двѝдес* Ло Гр У Ду Кр Бо ГЉ Об Зе Св Сп Це Вр / *двѝдѐсѐт* Гл Ле Кр Б Вл Об Ар Ра Д Це Вр, *трѝес* Кр Вл Хр Св Ар Р Це По К / *трѝдес* Кр Вл Је Зе Св Ар Чу / *трѝдѐсѐт* Гл Об Је Хр Р Оц Ти Це Вр. Остали су комбинације редукованих облика и имитација књиж. језика: *двѝјес* ДБ Ло ДБ, *двѝјѐст* Об, *двѝѐст* У Хр, *двѝдѐсет* По, *двѝдѐѐт* Ја, *двѝсѐт* Ву, *двѝдѐсѐ* Мј, *двѝдѐсѐ* ГЉ, *двѝдѐ* У, *трѝјес* ДБ, *трѝѐст* Хр, *трѝдѐѐт* Гл, *трѝдѐсѐ* Крч, *трѝдѐсѐ* Ло, *трѝѝсѐт* (уп. и т. 166).

Облицима бр. 40 терен се благо разводи: у јб. претежно је *ћѐтрѐс* / *чѐтрѐс* (т. 234) а у бз., ком. и сих. *чѐтерѐс* Мј ГЉ Вл Је Ку Оц Це До Чу / *чѐтерѐс* О Ми У Кр Зе Ар Це и *чѐтрѐс* Пе Бо Вл Об Хр. Имам спорадично и: *чѐтерѐс* О, *чѐтрѐѐт* К, *чѐтрѐдѐѐт* Бе По / *ћѐтрѐдѐѐт* ДБ и *чѐтерѐс* Б. Међутим, 60 не иде, као у Рами,⁸⁹⁴ са 40. Устаљено је свуда: *шѐсѐт* Ву ДБ Ло Ја Пе Ми Об Кр Б Мј Св Д По; уп. и: *шѐсѐ* Ра, *шѐсѐ* данѝ Та Ми, *шѐѐт* Ку, *шѐс-ѐнѝтѝ* У. Из књиж. језика су само три потврде: *шѐздѐсѐт* Ми Св, *шѐздѐсѐ-данѝ* Ми. Редукција фонема има и у 50, 70, 80, 90. Поред: *пѐдѐсѐт* Ву Дур О Јљу Ка Ја У Л Ле ГЉ Вл Је Хр Зе Св До Р Лу Каш Сп Лу Ум Крч Бр По К, *сѐдамдѐсѐт* ДБ ВБ Гл Пе Ле ГЉ Об Хр Зе Вр Чу / *сѐдамдѐсѐт* Д, *ѓсамдѐсѐт* Дур Ло Пе Ле Кр Каш Чу По /

⁸⁹³ Окука, оп. cit., 107-108.

⁸⁹⁴ В. код Окуке, оп. cit., 107.

осамдесѣт Ар, деведесѣт По К, забиљежио сам и: педѣст Ву Дур Гр Бе Хр, педѣсѣ Та ГЉ Вл Св К, педѣсѣ дана Кр, педѣс Б Об, педѣз годѣна Бе, осамдесѣ Та, деведесѣ Ле ГЉ К.

420. Везе у сложеним бројевима: десетица + и + јединица (а) и десетица + јединица (б) – видљиве су из примјера:

а) двадесѣт љ два Об, двѣс љ три Лу, двѣс љ пѣт Вр Чу Лу / двѣст љ пѣ Хр / двѣс-љ-пѣт У, / двадесѣт љ пѣт Д / двѣсѣт љ пѣт Св, двѣдес љ шѣс У, двадесѣт љ седам Ву / двѣс љ седам Р, триѣс љ два К, тридесѣт љ три Љу Хр, триѣс љ пѣт О Р По / триѣст љ пѣт Хр / тридесѣ-љ-пѣт Ло, четрдесѣт љ два Љу / четрѣс љ два Ву, четерес љ осам Кр, педѣст љ два ДБ, педѣс љ пѣт Б, шѣсѣт и четри Це, шѣсѣт љ пѣт По, шѣсѣт љ девет Зе, седамдесѣт љ пѣт Д / седамдесѣт љ пѣт Ло, деведесѣт љ пѣт К;

б) двѣјс јѣдан Р, двѣс четри Хр Це / двѣдес четри Об, двѣс пѣт Це / двѣс пѣ К, триѣс пѣт О / триѣс пѣ К, тријес ѣсам ДБ / триѣс ѣсам О, ѣтрѣс ѣтри Ву, четрѣст ѣсам К, педѣсѣт ѣсам Ка, седамдесѣт ѣсам ВБ.

У ИХ функционисше само први тип.⁸⁹⁵

За 100 равноправне су обје ознаке: стѣ О Та Бе ДБ Ја Гр Ми Кр Вл Је Хр До Це, стѣ годѣна Ву и стѣтина Л Је Де / стѣтна Та Б / стѣтину Бе Кр ГЉ Об.

Нигдје нисам чуо *дејести* или *дѣлести*⁸⁹⁶ него само: *дејѣста* О Ка Кр Ра / *дејѣста*^а Це. Данашње -ста мј. *стѣ* је стари пл. од *сто*.⁸⁹⁷ Међутим, *триѣсти* Ку (према дуалу *дејѣсти* < *дѣѣ стѣ*) не искључује их. архаизам *дејѣсти*.⁸⁹⁸ Свуда је: *триѣста* Ка Ле Бо ГЉ Вл Је Ку Це Крч; само једном: *триѣ стѣтине* Љу.

Од 400 до 900 двојаки су облици: *четрѣсто* Оц, *пѣсто* Ми Бо Це Ум, *ѣсамсто* Ло Ку Р / *ѣсансто* (т. 266), *дѣвѣсто* Дур Ло Ја Гр Об / *дѣвѣстѣ* Ло Кр Каш; *четриѣ стѣтине* Оц, *пѣ-стѣтѣна* Бе Је / *пѣ-стѣтѣн* (т. 337) Зе, *шѣс стѣтѣна* Љу Ле, *ѣсам стѣтѣна* Ло.

Говори се *хѣлада* / *хѣладу* / *ѣлада* < *ѣладу* (т. 219).

За 1 000 000 в.т. 115 в.

422. Приближне бројне вриједности означавају се полусложеницама: *дѣатри* Гл У, *дејѣтри* Де Л Бр, *три-четри* О Ми ГЉ / *три-ѣтри* Ка / *три-четри* Хр, *четри-пѣт* К, *пѣшѣс* Ву Л Лу ГЉ Вл Јс Хр Зе До / *пѣшѣ* Б / *пѣ-шѣс* Зе Чу, *ѣсам-ѣсам* Чу, *дѣсѣт-пѣтнѣс* О, и сл. Није исто значење у полусложеница од узастопних бројева и оних гдје је међу бројевима

⁸⁹⁵ Пецо, *ор. cit.*, 147.

⁸⁹⁶ В. код Решетара *Шток*. 191.

⁸⁹⁷ Белић *Ист. II* 176.

⁸⁹⁸ Пецо, *ibid.*

већи размак.⁸⁹⁹

423. Број *један*, и сви редни бројеви, мијењају се као придјеви одређеног вида (т. 405):

једног ДБ Гл Ле Зе Д По / *једног* Д / *једнога* Ми Кр До / *једнога* ГЛЈ / *једног* Ми / *једнога* Ду Л / *једног* Ву Кр, *једноме* К / *једноме* Лју, *в-едан* крај Бе, *под једним* ббром ДБ / *под једнијем* дријеном Ти, *с једнијем* Гавром Вл, *у јеном* ДБ, *про једније* кршова Вл, *уз јенне* потоке Ду, *под једнијем* кладама Каш;

други ВБ Це, *другог* ГЛЈ / *другога* Вл / *другога* Ву, *другом* Це / *друго* Ву / *друго* Крч, *у другије* Вл / *у другије* До, *у другијем* државама Ти, *седмог* ВБ, *осме* Ло, *двадесет седмог* До, *хетрџес* *хетвџте* Ка.

Билешка. Кад је *први*, као *задњи*, придјев, суперлативом означава једног међу више предњих: *најпрви* Б, *најпрви* Вл, *најпрви* До.

424. Осјећај за промјену бројева 2-4 готово је свуда изгубљен. Трагови старог дуала чувају се, као у ИХ,⁹⁰⁰ само за *двоје* и *три* (ф.) у ДИ: *двојема* ВБ Гл Вл Ку Ри Ум Бр, *тријма* Пе Б Зе Сп Вр; тако и: *оба двојема* Ле Вл ГЛЈ Чу / *објема* Ле Чу / *објема* Вл. Празна поља у парадигматском систему попуњавају бројне именице на *-ица* (за т.) или веза приједлог + Н (за сва три рода): *сју два* кџа ГЛЈ, *сју три* пушке ГЛЈ, *у три* кџе Ку, *о-четри* клина Б, *са четри* стране Бо; *с двоје* стране Ву.

Деклинација бројева 2-4 у Фојници је као у Маретића,⁹⁰¹ тј. као у Вука⁹⁰² и Даничића.⁹⁰³ Тако је и у Рами.⁹⁰⁴ Међутим, ниједна област нема аутентичних потврда. Чак грађа *Босанскохерцеговачког дијалекатског комплекса* (књ. 36, стр. 174-176) садржи и синкретизоване форме ДИ *тријум* — *четиријум*. Пошто у мом корпусу нема трагова оваквим облицима, вјероватно је да се у слободном дискурсу не могу ни чути. Због тога је њихов значај за лингвистичку географију сумњив.

425. Збирни бројеви: *двоје* Лју / *двоје* Ло Ми / *двоје* (уп. т. 183) Гр У Де Ду ГЛЈ Вл Зе Хр, *четерес* њ *двоје* Кр, *трџе* Кр Је / *трџе* Ло Гр Ду Де Кр ГЛЈ, *стојину* њ *трџе* Кр, *четверо* (т. 116) / *четворо* Ву (тако и: *дбадвоје* / *дбоје*) и сл. — ако се мијењају, имају само Г и Д: *двога*, *трџа*, *четверџа*, *двома*, *трџма*, *четверџма*. Иначе се и у њих падежни односи рађе исказују везом Н + приједлог.

О односу морфема *-ер-* / *-ор-* у збирним бројевима и бројним именицама в. т. 116 и нап. 351-357.

426. Мултипликативни бројеви су као у књижевном језику (в. *Прав.* 82). Једнако су фреквентни *двапут* и *два пута* а *два пута* је ријеткост:

⁸⁹⁹ В.: Стеван. ССХЈ I 422-423; *Прав.* 81.

⁹⁰⁰ Пецо, *ibid.*

⁹⁰¹ Броз. *Фојн.* 166; Маретић *Грам.* 224-226.

⁹⁰² Вук *СР XLVII*.

⁹⁰³ Ђ. Даничић, *Мала српска граматика*, Беч, 1850, стр. 27-28.

⁹⁰⁴ Окука, *op. cit.*, 107-108.

двѣнѹт Гр Сп / двѣнѹт Бе, трѣнѹт Ле, двѣ нѹта ДБ Р Бр, трѣ нѹта Зе, чѣтр нѹта Ву / чѣтри нѹта Вр / чѣт^{ри} нѹта Р, чѣтрѣс нѹтѣ Ву.

За дистрибутивне имам:

пѣ двѣ Ка Зе Ра, пѣ трѣ ДБ Ка У Св Д, по чѣтри ДБ, пѣ пѣт У, пѣ пѣт би и долаз^{ило} Д, по пѣт Хр, пѣ пѣ Зе, пѣ пѣ стѣја Лу, пѣ шѣс Зе, по шѣс Хр, по дѣсѣт Гл Бр / по десет Мј Це / по десѣт Вр Чу.

427. Свуда су, као у окружењу,⁹⁰⁵ уобичајени бројни изрази *све / сва* + основни / редни број или бројна именица:

*свѣ трѣ*⁹⁰⁶ Дс Св, *свѣ седам* У;

свѣ трое Ду;

свѣтрѣица Гл Ду Б Ку К, *свѣчетвѣрца* Ду.

428. За вишечлане бројне конструкције карактеристичне су форме: *двѣдесѣм људи Ми, двѣдесѣт сѣдмѣг љула До*. Међутим, у ЈБ забиљежено сам: *шѣсѣ прѣвѣ прѣдѣга мјѣсѣца једанѣстѣг датума Та (Х)*.

429. Количина се једнако исказује и бројним именицама. Деклинациони модел им је *жена*.

О типу *пет+ер+ица / пет+ор+ица* в. т. 116 б. Редовно је и: *дѣица* О Бе Ло ВБ Гр Вл, *дѣица* Швѣба ГЛѢ, *на дѣицу* Л, *дѣица* Бр, *дѣица* нѣс Де, *дѣица* Р, *нѣи дѣица* Кр, *трѣица* Та Ка Гр Ми У Ду Ри, *трѣица* нѣѣ Ка, *нѣс трѣица* ГЛѢ, *трѣици* Ри, *трѣицу* Ву, *на трѣицу* Л, *трѣица* Об, *трѣица* Мј.

Други стандардни типови су комбинације основни / збирни број + *-ица / -ка*:

дѣица брашно Та, *пѣица* Ми / *пѣца* Та / *пѣца* (т. 291), *пѣцу* Та;

једаннѣску (т. 200);

дѣјка, трѣјка (свуда).

430. Значење бројних прилога на *-ак* је као у књижевном језику⁹⁰⁷ и ИХ.⁹⁰⁸ *Десѣтак њ бјеше* — значи да их није било довољно, тј. било их је око десет, "али не више"⁹⁰⁹ од десет. Исто је у: *десѣтак гѣдѣна Кр, петнѣстак Хр, дваѣстак ГЛѢ Д / двѣстак Р / двѣстак Ри*.

Послужеѣнице⁹¹⁰ типа *десѣтак-петнѣс* Ло Ле К обилежавају оријентационе вриједности у границама значења бројне именице и основног броја.

⁹⁰⁵ Уп.: Пецо, *op. cit.*, 148; Јахнѣ, *op. cit.*, 473-474.

⁹⁰⁶ За начин писања в. *Прав.* 81.

⁹⁰⁷ Стеван. *ССХЈ* I 476.

⁹⁰⁸ Пецо, *op. cit.*, 149.

⁹⁰⁹ Пецо, *ibid.*

⁹¹⁰ Стеван., *op. cit.*, 423.

ГЛАГОЛИ

431. Прелазни карактер подручја види се у систему глаголских облика. Процес уклањања имперфекта и глаголског прилога прошлог свуда је доведен до ријетких клишетираних остатака. Међутим, у ЈБ, само у Муслимана, чује се и хабитуал.

10. ИНФИНИТИВ

432. У фонетици (т. 135, 138, 141 и 143) већ је све важно речено о инфинитиву. Међу четири лика (в. 731 потврду у т. 141) највише је супинских (на -*т* / -*ћ*: *платит*, *доћ*) и основинских (на -*ћ*: *плати*). Стандардни (т. 143) су неоргански (*плат*, *вид* = *платити*, *видјети*, т. 138), с несаобразном прозодијом (т. 313) у јб., подсјећају на процес који траје. Ријечју, близина сарајевског басена пресудно је утицала да облици инфинитива у високој Херцеговини и на Планини буду више сб.⁹¹¹ него их.⁹¹²

433. Остају напомене:

а) За инфинитиве глагола на -*ћти*/-*им* наведено је доста потврда у фонетици (в.т. 96, 97, 80-90 и нап. 287). Преовлађују морфолошки икавизми. Тамо је дата и густина распрострања (т. 97). Исп.:

бдљети Гр;

вћти (< *видити*) Каш (М), *вћћет* / *вћћети* / *вћћет(и)* (т. 80);

гђрит (т. 97 и 90; исп. и примјере у т. 73);

посћћет Бо;

пребћлит Ву;

разћмит (т. 97);

сврбит (т. 97), *сврбљет* (т. 88);

сјједит (т. 73) / *сјједити* (т. 81), *сјјет* (т. 73) / *сјјет* Ми, *сјјћет* (т. 73);

споразћмити (т. 97);

стћдит се (т. 97);

трћнит / *трћнити* (т. 97) / *трћћти* Пе, *трћљет* (т. 97), *трћћет* Гр.

У ИХ глаголи VII (Белићеве) врсте чувају разлику између инфинитивне и презентске основе.⁹¹³

Инфинитива (-)*живити* нема. Имам: *живит* — *прежживит* (т. 97); *живљет* (само у Срба; в. т. 90) и *живје(и)* Је.

⁹¹¹ Исп. Броз. *Фон.* 172-173.

⁹¹² Исп. Пецо *ГИХ* 159-160.

⁹¹³ Пецо, *ор. cit.*, 160.

б) Глаголе *рѹ(ј)ѣт* / *рѹѣћ* (контаминација) и *врѹ(ј)ѣћ* Брозовић узима за опште ијешћ. дискриминанте.⁹¹⁴ Шурмин вели да је у херцеговачком само *вријѣћу*,⁹¹⁵ а "*из рѣѣи* обично је *и рјѣти*"⁹¹⁶ Према мојој грађи, имајући у виду средишњи положај ЈБ и СИХ међу их. и иб. говорима, јасно је да *рѹѣт* Дур Л Вр / *рѹѣт* Гл Чу / *рѹѣти*⁹¹⁷ Љу и *врѹѣћ* Ву Вр Крч нису равноправне дискриминанте. Први се глагол чује само у Муслимана у СИХ и ЈБ, а други свуда и у свих. Дакако, свуда је обично и: *рѣћ* Је Д Сп К (Х), *рѣћу* Ву Је Ум, *рѣћу* Гр. У херцеговачком се не може, како мисли Шурмин, очекивати шћакавско *ријет*. Нису га потврдили ни Пецо, ни Вуковић, ни Јахић.

Имам из Загорја и *уљет* Вл (С) мј. *уљѣћу*.

в) Биљежио сам свуда *спѣсит*; *спѣсти* нисам нашао.

г) Са уобичајеним *мѣслит* Ву Гл Де Ку Д Чу имам по једну потврду из Загорја и СИХ преласка на образац -ѣти/-им у VII врсти: *мѣшлет* Вл (С), *мѣшлѣ(ти)* Бр (М). Преци оба информатора припадају истој, западноногорској струји.

д) Облици инфинитива са секундарним *и* или са алтернацијом *и ~ а* објашњени су у фонетици. За *наѹћ* — *наѹћу* / *наѹћ*, *ѹћу* (пored *уљѣћ* Оу) / *ѹнѹћу* в. потврде у т. 170 и 210, а за *саћ* / *саћ*, *ѹзѹћ* / *ѹзѹћ*, *ѹзѹћу* т. 112 д.

У СИХ чуо сам *обаћ* К (Х) мј. уобичајеног *обаћ* Зе (М).

За итеративе од *спустити*, *намјестити* в.т. 256-258.

11. ПРЕЗЕНТ

434. Морфолошки индикатори презента су као у стандарду. Нема ни системских одступања у репартицији -уѣ у 3. л. мн.

У 1. л. јд. старо -у сачувано је у *хѹћу* / *хѹћу* / *ѹћу* (в. потврде у т. 219). Са уобичајеним *мѹрем* / *мѹжем* — *не морем*, *не мерем*, *не мрем* / *не можем* (т. 116) мијешају се књижевни инфилтрати: *мѹгу* Р / *мѹгу* Та Б Д — *не мѹгу* Ву ДБ. Свуда је *вѣлѹм* и *вѹдѹм*. Једино се у бз., као у ИХ,⁹¹⁸ може чути у нарацији *вѣлѹ*: а, *вѣлѹ*, јесам једну ако шћѣла Вл (С), *вѣлѹ*, ёто вукова Ар (М). Имам и: *бѹж-вилѹ* (= *велим*) кѹћи Вл. У свих других глагола досљедно је -м: *обѹћѣм* Ка, *саћѣм* Вл, *наѹлиѣм* Та, *ѹмѹм*.

435. Лични наставци за остала лица су као у књижевном језику:

2. л. јд.: *плѣтѣш* Ву, *ѹмѹш* Та Гр, *уѡвѣрѹш* Ка;

⁹¹⁴ Броз. *Ијешћ*. 159.

⁹¹⁵ *Вријѣѣи* са *врѣѣѣ* / *врѣѣѣи* потврђује и Јахић у ЈИБ (*Босна* 500); у Вишеградском Старом Влаху је *вријѣћу*

⁹¹⁶ Шурмин *Биљешке* 171.

⁹¹⁷ Исп. у Вука *рѹјѣти* (СР 669).

⁹¹⁸ Пецо, *op. cit.*, 149.

-ох / -х (у Муслимана): *виђох* Ду, *одбих* Ум, *остадох* Мј.

Облици 2. и 3. л. нигдје не замјењују 1.

Према Маретићевом *сатр*⁹²⁵ и Стевановићевом *сатр̄* / *сатре*⁹²⁶ у ЈБ је *сатр̄а*: Ма бйжи, дијете, *сатр̄а* ме блан! Јбу. В. остале потврде за 2. и 3. л. јд. у т. 319.

439. Нигдје нисам чуо крешевско *дбјошмо*,⁹²⁷ него: *дбјосмо* Ка, *зајмасмо* Ри, *нађосмо* Св Лу, *отесмо* (т. 319 в) Де Је, *пдвјеровасмо* Об, *почесмо* Ра, *проговорчсмо* Ка, *ушутјесмо* се Де.

За 3. л. мн. в. т. 319.

13. ИМПЕРФЕКАТ

440. Судбина му је као у ијешћ. иб.⁹²⁸ Готово је изумро, тј. редуциран је на 3.л. глагола *бити* и два окамењена облика из усменог народног стваралаштва:

бијаше (у ијешћ. иб.: *бијаше* / *бијаше*; Броз., *ibid.*) Дур Ја Ми Р Ра Вр, *бијаше* Дур, *не бијаше* Ми, *не бијаше* Лу, *бјеше* ГЉ Ду, Како-но Вама *бјеше* йме? Ду, *бјеше* ГЉ Је До, Туфо му *бјеше* йме. Лу, *бијяху* онѐ зѐмљенѐ пѐћи ГЉ, *бјяху* До;

ондѐ *мицјѐнаху*⁹²⁹ дйрѐктура Ми, *сћѐдијаше* (т. 259).

Имперфекат је у фази одумирања у већини говора штокавског дијалекта. Чињеница да га нема ни у бз., ни у ком., изданицима их., колико је изненађење — толико је доказ да се овај процес убрзано приводи крају и у матичним ијешћ. говорима у наше вријеме.

14. ИМПЕРАТИВ

441. Ничије приповиједање није без импратива (в. текстове). У ЈБ учесталост му је још више повећана у хабитуалним конструкцијама (т. 448–449). За све облике као у књижевном језику, уколико нису измијењени познатим фонетским процесима, већ су дате потврде и објашњења у т. 135, 137, 138, 141 и 202.

Овдје имам само неколике напомене о неким моделима и могућностима нијансирања заповијести:

⁹²⁵ Маретић *Грам.* 275.

⁹²⁶ Стеван. *ССХЈ II* 344.

⁹²⁷ Вуковић *Кр.-леп.* 307.

⁹²⁸ Уп. Броз. *Ијешћ.* 159.

⁹²⁹ Дужину је објаснио Решетар (ЈФ VI 258). В. и: Пецо, *ор. cit.*, 153; Вуковић *II-Др.* II 333.

а) Стандардни облици 1. л. мн. се не користе него конструкција: обилежени узвик⁹³⁰ *хајдемо/хајтемо* (контаминација) / *ајмо/хајмо* + инфинитив: *хајмо га гони(ти) Лу*, *хајтемо спавај Ти*, *хајдемо рућат Ка*.

Императивни узвик *хајде/хајд/хајд* (в. потврде за још три аломорфа у т. 148 в) се вербализује и у 2. л. јд. и мн.: *хајде Ка Гл Ја Ум*, *хајд Пе*, *хајд амо Ду*; *хајте Ка*, *ајте* (т. 146 и нап. 406).

У примјерима: *ај чувај* бвце Бо и *хај. царевину*, *бујрум* (тур. *büyük* / *büyük* = *изволи*) Ку — појачава заповијест односно молбу.

б) Са уобичајеним формама: *вјте*, *припајте* (т. 138) и *савјте* (т. 202) — честе су конструкције *немојте* + инфинитив: *немојте слат Гл*, *немојте пит Пе*.

в) Асверативна рјечца *де(ра)* ублажава заповијест 2. л. јд.: *бдрнидѣ ГЛѣ*, *дајдѣр Гр*, *ддајдѣр Ми*, *донѣздѣр Вл*, *обуцидѣр Бе*, *погледѣдѣра ГЛѣ*. Ова је особина својствена многим говорима.⁹³¹

У примјерима типа: *Некадѣра*, *господин-Шѣбрк!* (т. 328) — ублажена заповијест разазнаје се само из дискурса.

г) Примјер: па ти *донѣ* да *прдѣ* Бу — чува остатак императива 3. л. јд. Као у књижевном језику, заповијест се овом лицу преноси описно: *нек чува Бо*, *нек вјда Ум*.

Биљешка: Нема потребе за расправом о узроцима губљења високог и у типовима *нос-то Та*, *сјѣте Бе*. Обимна грађа у т. 138 показује да је ријеч о редукцијама, тј. о фонетским разлозима. Има и других тумачења.⁹³²

15. ГЛАГОЛСКИ ПРИДЈЕВИ

442. Облици трпног придјева су као у стандарду. У дистрибуцији форманата *-н/-м/-ен* има само по једно одступање за I и II (Белићеву) врсту, и то код неправилних глагола, и неколика за V.⁹³³ Пошто овакву блискост са књижевним језиком не познаје литература, наводим сву грађу. Исп.:

а) I врста:

везенѣ По (Х), *извезен / извезен По (Х)*, *извуч'ена ДБ*, *исплетено По*, *наднѣшена Вл*, *наднѣшено Дур*, *дбечени Св*, *печ'ена Гл*, *печ'ено Ду* / *пѣнено Ло*, *украден Бе*, *увуч'ена Ми*, *усечено Зе Лу*;

⁹³⁰ Тур. *хајде* (в.т. 291) филолози различито означавају: "императивна речца" (Јовић Трст. 138), "лик" (Рем. ЦШ 325).

⁹³¹ В. нпр.: Вуковић П.-Др. 69; Станић Ускочки 246; Дешић ЗБНГ 64; Петр. Змијане 125; Драг., *ibid*.

⁹³² В. нпр.: Стеван. НЦД 89-90; Симић Левач 339-394; Пеш. *Староцрн*. 175.

⁹³³ У књижевном језику трпни придјев се гради по обрасцу: презентска / инфинитивна основа + *-н* (за II, IV/2 и VIII врсту), *-м* (за III), *-ен* (за I, IV/1 и VII) и *-н/-м* (за VI). В. Стеван. ССХЈ I 339.

Сп Це, обилежена Ку, обегушена земаља Ја, обоене Ка, оборено Ка, обрађена Та, одобрен Б, одређен До, оджењен ДБ, откочен Де, подлаћен Бе, подкошено Бе, подкупљено Дур, подпален Је, премашћен ДБ, пресућен Вл, промијењен Вл, потпођено У, потпуњен Вл, прерађен Ра, рђен Та Ло ВБ Це, рањен (у ИХ и: рањит, Пецо, оп. cit., 158) Вл ВБ, сарањен ВБ, слођено Ка, скршен Ра, убачено Бе, удружен Ми, урађено Бе ВБ, усирен Ка;

з) VIII врста:

држани Ја.

443. У глагола на -нести мј. с свуда је аналошко *ш* испред форманта -ен: донешен Ло Ле Вл Чу, донешена ГЉ, наднешена Вл, наднешено Дур. Тако је у ИХ⁹³⁷ и у Пиви.⁹³⁸ Али није тако са глаголима на -вести. Свуда је: развезен До Це, одвезен Пе Ду Кр Ри Бр; само у Хрвата у СИХ: везен По, извезен / извезен По. Књижевни су облици: донесен, извезен.⁹³⁹

За алтернације -ст-/шт-/шћ-/ћћ- у вези са подновљеним јотовањем у типу *пустити*, *премастити* в.т. 256-258.

На прелазу из Бјелимића ка Комској жупи забиљежио сам: налазјен Ти (М).

444. Облици глаголског придјева радног су стандардни. За ликове: *живјели*, *гдрјела* (т. 73), *изгдрела* (т. 94), *полетио* — *срйо* (т. 96), *видли* (< *видили*) (т. 97), *двизо се* — *звйо* (т. 172), *живљели* (т. 89) — имају и објашњења и потврде у фонетици.

Биљешке:

а) Гдје је *мйшлет* (т. 433), ту је и *мйшлела* Бо, *мйшлели* Св.

б) Занимљиви су ликови постали "искакањем" глагола, махом неправилних,⁹⁴⁰ из једне у другу врсту или необичним вокалским сажимањима. Тако сам, према *паднути*, *спаднути* (III врста) мј. *пасти*, *спасти* (I), забиљежио *пднџ* ГЉ, *спднџ* Чу мј. *пао*, *спао*; према *станути* мј. *стати* (III) — *стднџ* Чу мј. *стао*. Од *прислонити*, *пружити* (VII) имам: *прислонџ* Ка Ду, *пружџ* Ј, а од *утишати се* (VI), *стајати* (VII) — *стојим* (в. Прав. 715) — *утишило се* (VII) Ј, *стдио* Д.

16. ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОЗИ

445. Глаголски прилог прошли је одумро. Трагове на -вши / -в (3:1) нашао сам само у неколике "структуре" стилске конотације: *тамо пдшв* Јабуци Пе, *пдшвши* Д, *рџавши* Ум, мени *рџавши* Лу. Тако је и у окружењу.⁹⁴¹

⁹³⁷ Пецо, *ibid.*

⁹³⁸ Вуковић, оп. cit., 73.

⁹³⁹ В.: Прав. 367, 327; Стеван., оп. cit., 133-134.

⁹⁴⁰ Белић *Ист. II* 15, 19.

⁹⁴¹ Уп.: Пецо, *ibid.*; Броз. *Фојн.* 175; Јахић *Босна* 497.

446. Глаголски прилог садашњи, напротив, живи. Старији формант⁹⁴² *-ћи* је три пута чешћи од новијег *-ћ*. Исп.:

кѡсѣћи Зе, ђде се по млади *крѣјјући* Хр, *крѣјјући* о-свог сина Је, *нѡсајући* Ми, *свађајући* К (Х), ђсто ђн мени *спѡвајући* Ду, бילו *стоѣћи* снѣмање Пе, *стоѣћи* Л;

са: *крѣјјућ* Ра, ђна ђстала *лежѣћ* Д, *рађћ* Ра.

Старе облике на *-е*: *зуркѣ* ВБ (С), *нѡћкѣ* Зе (М) — нашао сам, окаменење, у "стилским структурама". Били су учестали до XVIII в.⁹⁴³ Чувају се у западној Босни⁹⁴⁴ и Лици.⁹⁴⁵

У попридјевљеним прилозима: *ѡмѡћ* биво Кр, *зѡдаћ* цѣгла Це, *јѡхѡћ* (т. 220), добро сам *стојѣћи* био Вл, — чувају се остаци глаголског придјева садашњег.

17. ПЕРФЕКАТ

447. Обје форме перфекта (аналитичка и синтетичка), високе фреквенције, одговарају стандарду. Исп.:

а) *ја сам ти обѡдѡвиѡ* ДБ, *записѡ* си Ву, ђтац му је *ѡмрѡ* Та, *сѡ-смо* ишли Та, *ѡшли* сте ВБ, *ѡсѣлли* су Ја;

б) А, ђбгами, док сам прѣја био, хѡј *лећело*, хѡј *стајало*... Вѡлио сам кад ми лѣти звјерка него кад ми стој Л.

Билешке:

1) "Компарација" је могућа и у перфекту (уп. т. 436). Поред *најѡлио* Ра, има и: Пуче грѡна и ја сам се окрѣнѡ ѡвѡкѡ. *Најсам мѡслио* (= *најприје сам мислио*) да није чѡвр Л.

2) Усамљено је: *Ѧн си стѡнѡ* Д.

18. ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

448. Фреквенција му је ниска. Живи још у приповијесдању. Пошто је имперфекат готово одумро (т. 440), твори се претежно по обрасцу: перфекат гл. бити (обје форме) + радни гл. придјев:

ја сам био дѡбио Вл, *ѡтлѣ сам* ја био *ѡѡѡ* Пе, *нијесам била* *ѡѡѡ* Ја, *нијесам* га био *ни метнѡ* Ка, *тѡлнѡ сам* ја био *ѡслабио* Пе, *тѡ сам био* *ријѣшио* Гр, *нѣко је био* *ѡѡѡ* Д, *био* *ѡѡѡ* Ву, *била* *исѡѡтла* се мѣчка Вл, *ѡстала била* јѣдна цѡра Пе, *сѡѡ-нѡ* ме било *сѡѡѡ* Пе, *ѡѡѡтла* се *ѡѡѡ* ДБ, *нѣшто су били* *кѡпѡли* Бе, *што су је били* *ѡѡѡли* Мј.

⁹⁴² Белић, *op. cit.*, 69-70.

⁹⁴³ Белић, *ibid.*

⁹⁴⁴ Дешић ЗБИГ 269.

⁹⁴⁵ Драг. ГЛБ 165.

Источнохерцеговачки тип: *бјеше* + радни гл. придјев — чуо сам по једном у бз. и јб.:

бѣјаше хотла и убити Дур, бјеху жѣле ѣсклѣе До.

19. ХАБИТУАЛ

448. Ареа босанског супстандардног облика *би* + 2. л. јд. императива одваја аутентичну шћакавштину од прелазног бз. идиома, у коме су, са приповиједачким потенцијалом и императивом, могући такви инфилтра-ти (в. карту бр. 17). Хабитуал је у ЈБ и СИХ најоштрија међудијалекатска и међунационална дискриминанта. Чује се само у Муслимана између Игмана, Бјелашнице, Иван-планине и р. Зујевине:

кад би ја сједи ш њѣма Ка, По колко би ти ѣмѣ ѡдѡѡ? Ка, па би ѡн рѣци Дур, жѣта би бѣди Бе, бѣди би ѣ то на тѣпалуку Ву, у пѣтак бѣди би свѡдба Љу, вѣлкѡ би партиѡ налѣти Ло, кад би се ѡн предлѡжи Дур, злѡ би прорѡди Гл, па би ѡн рѣци Дур, кад би рѣци тѣтак Бе, вршидба би трѡји мјесѣцима Бе, накупи би кѡцу Љу, кад би нѡђи Љу, досад би мѣ сѡшѣ кѣсе Љу, свѡдбе би нѣкѣ бѣди Љу, бѣди би до иза Алѣуна Бе, ѡдѡн би се змѣшѡј Ло, кад би се нѣкуд ѡђи Љу, дѣкѡтѡ би мѣти Љу, мѣтни би нѣшан Љу, преко нѡђи би отѡђи Бе, отми би Љу, ѡстани би Бе, ѡни би ѡми Ву.

Овај се талас зауставља пред Планином. Међутим, могуће је да по-који хабитуал, под утицајем сјеверног сусједа, "прескочи" и у бз. Чуо сам га два пута у околини Трнова и по једном на Загорју и у Бјелимимима:

ѡна би мѣне ѡћѣрај Ми, и кад би прогѡри Ду, и ѡн би ѡѡђи Мј, кад би ѡѡђи Ар.

Литература не познаје конструкцију *потенцијал гл. бити* + 2. л. јд. императива: *бѣло би нѣкѡј зѡру Ло.*

449. Хабитуалом се евоцирају радње које су се понављале у прошлости по навици. Отуда и назив (л. *habitus* = *навика*). Овим конструкцијама бави се тек новија литература,⁹⁴⁶ али су проблеми остали. Овдје ћу под-сјетити на главне, о којима ћу другом приликом шире писати. Пошто сви бх. говори нису испитани, закључак о "дифузној арен"⁹⁴⁷ је преурањен. Доказана су два а не три модела хабитуалних конструкција — галипо-љски⁹⁴⁸ и босански. Никшићки није потврђен. Босански хабитуал има статус сложеног гл. облика у систему. Није доказано да је босански хаби-туал и херцеговачке провенијенције. Два инфилтрата у Рами,⁹⁵⁰ као у бз., нису органске особине тог идиома. Чињеница да је хабитуал потврђен у

⁹⁴⁶ В. преглед код С. Халиловића, *Хабитуал у штокавском дијалекту*, КиЈ (1985) 1-2, стр. 52, нап. 3-6.

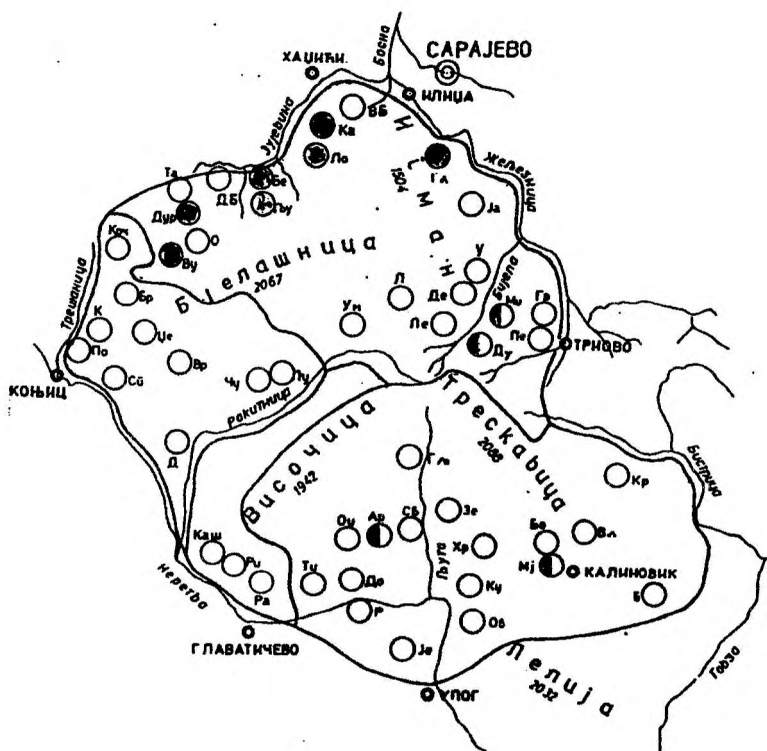
⁹⁴⁷ Ивић *Галип.* 338.

⁹⁴⁸ Броз. *Ијешл.* 160, нап. 157.

⁹⁵⁰ Окука *ГР* 112, нап. 222.

инвентару за пројекат *Бх. дијалекатски комплекс "у околини Гацка"* и "Мостара"⁹⁵¹ није довољна за такав закључак. Пецо га нигдје не биљежи у Херцеговини; ако се гдје чује, биће да је комуникацијски инфилтрат.

Карта бр. 17: Хабитуал у говорима ЈБ и СИХ

ЛЕГЕНДА

- Хабитуал у систему
- ⦿ Инфилтрати хабитуала
- Хабитуал је искључен

20. ФУТУР I

450. Поред стандардних облика: *баџићеш* Ло, *даћеш* ми жагу Та, *знаће* се Ја, *кџићемо* О, *смикнџе* козе Љу, *плаћу* - *плаћемо* (т. 138), *причаћу*

⁹⁵¹ Халиловић, *ibid.*

Бу, удаћемо је Бу, узећемо ДБ, прост футур I је и у: *ддћу Ду, ддће Вр, уздћете Ар, ндћеш ГЉ, ндћеће Ум, ндћећете Об, узћећемо* (в. остале потврде у т. 141 и 293).

Од *рћћ / рћћу / рћћу* (т. 433) футру I је: *ја ћу ти рћћу Гр, ја ћу му рћћ Д Сп, рћћемо* (т. 141); од *рћћет / рћћет* – јер *ће* свјјет *рћћет* Чу, *рћћјећемо* Та Сп, *рћћјећемо* Сп. И у Фојници се -ћ "сраја s enklitikom".⁹⁵² Из књижевног језика су: *рћћу ћемо Ми (М) и ндћу ћемо Об (С)*.

У реду морфема *енклитика + инфинитив* однос *ддћ* (т. 141) : *ддћу / ддћу* (т. 143) вриједи и за: *сд-ће ддћ : сд-ће ддћу*. Исп.:

нћћте бћћ Вл, па ће бћћ бдљћ Бу, е-вакд ће свћ бћћ Ву, штд-ћ ти бћћ Дру, ја ћу те брћја Ду, ујутру ће ддћћ Мј, ја ћу ддћ ГЉ, Кд-ће ддћ? По, касније ће ддћ Р, у кой ддћ ће ддћ? Гл, да ће ддћ Бо, Оц, сд-ће ддћ Ка Пе, сд-ћу запдлит Пе, ја ћу уздћ Бр, ддћ ће мдћћће Бр, нћћу нд ндћ Та, ка-ће нддћтрит Вр, ја ћу нддћћ Ка, ндтрдс дддћ ћу ндћ Ву, ја ћу вас нддћћ Ло, Ја ћу тебћ показат! Чу, ја ћу тебћ пребдлит Ву, нд мјесту ћу те прекинут Бр, ја ћу прдпанут Лу, сд-ће прдћ Ву, тебс ће прдћ Об, и мдћ ћемо прдћ До, па ћемо раздкдта Ду, ддћ ће з Гдја сдћ Гр, ндга ћемо убћћ Вл, па ћу је убс ДБ, ја ћу украс Ти;

са: *ја ћу гддћћи Ра, кд-ће ддћ ддћу? Ву, ја ћу удћ Вл, нћћете ндћу К (М), ддћгле ћеш стдћћу ДБ.*

Забилежио сам и: *вајш (< ваљда ћеш > ваљаћеш > ваљеш > вајш) мёне прдпхстћћ? Ле (С).*

21. ФУТУР II

451. Ријетко се чује. Имам само два примјера од перфективних и један од имперфективних глагола:

Ако ти нд бддћш нддћћд, ја нћћу смјетн нн у двддћште. Каш, Кдкд ти бддћм рёкд, ндкд пд. Пе;

кад бддћмо сдјено кдсдћи Де.

На овим мјестима чешћа је конструкција *везник + презент*.⁹⁵³

Ако ми не дднесћш ддпхснћцу, ја-ћ те уддвћт! Пе, вћћеш ка дднесу Пе, Хд ти здтрёбд, ддбћћеш. Зе, Кад умаднё времёна, ддће. До, Ако јурну нд менё, скдчћћу у воду. Гр.

Мјесто футура II може бити и сам радни гл. придјев:

Ако тебћ трёбало, ддћеш. Ка, А вёљу: јёсам јёдну ако шћёла. Вл, Ако успћо, бћћће ддбро. Ву.

За могућност. Ако ме устрдјжё, извнјестнте ме. Вл.

⁹⁵² Броз. *Фојн*. 172, нап. 1030.

⁹⁵³ В. о томе шире Ј. Вуковић, *Футур II и еквивалентни глаголски облици по употреби у српскохрватском језику*, ПКЈ IV-V, св. Б, 5-28.

22. ПОТЕНЦИЈАЛ

452. Од стандардног облика разликује се синкретизованом формом би / б (п) мј. аориста за сва лица:

1. л. јд.: *ја-б му алалио Пе, ја би њу био Де, водио би Ду, волио би Та, кад би ја њу гледала Бо, ја-п се женио Та, ја би знао Де, имао би Вл, и ја би ишо ГЈ, ја би ти метно Гр, кад би ја могао добит Ву, ја-п те нашао Та, ја те не би пио Де, ја би се прекрио (= прикрио) Бе, кад би ја причао Ми, ја би смјо Ло, да би се спустио ГЈ, требо би Гр, ја би умро Ву, јмио би У;*

2. л. јд.: *ако би ме брйо Ду, шта би најволио? Ра, не би дошо Пе, обикла би се Де, могао-б вући Та, би-л ми могао рат? Дур, нарадио би се Дур, би ли подигао? Пе, како би ти мене разјумио? Гр, не би сједио Дур, не би требо Б, ти би требала Гр, требала би Де, ти би убацо Гр;*

3. л. јд.: *кад би свадба била Оц, што би плахо било Ло, да би је дово Бр, дово би Ле, па би он дошо Ра, збо би ишла једном ДБ, газа би казо Гл, ту би се наваго ферсат Чу, не би ме нашао Пе, одбио би Вр, да-б отишо Ло, он би резо ГЈ, не би иг сраћуно ВБ, ко би стио Кр, требало би Ле, марам⁹⁵⁴ца би се узимала Јбу;*

1. л. мн.: *већином би стоку гонли Кр, могли би Хр, ми би рекли Кр, да се не би сађали Ми, па би стаљали Јбу, вазди би пјевали Јбу;*

2. л. мн.: *док би ви изашли Д;*

3. л. мн.: *кад би састанци били Б, биле би Јбу, и они би добили Јбу, да би га дофатили Л, онда би се метли Ву, кад би надалили Л, што-б њиха направили Јбу, не би сви радоули Ву, кад би сви нерадоули Ву, код нега би се свраћали ГЈ, ако би хћели учинит хинлу Чу.*

У ЈБ од једне неписмене старице забиљежио сам старији облик: *ми бисмо ва^рчи Јбу (М).*

Забиљежио сам и: *нај би му боље било К (М).*

Из ЈБ је усамљен примјер потенцијала за прошлост (в. Маретић Грам. 298): *ако би ми сви били гледали Ву (М).*

23. О ПОЈЕДИНИМ ГЛАГОЛИМА И ГРУПАМА ГЛАГОЛА

453. Облици гл. *ићи* Ло Де Вл / *ић* Мј Об Је Св До Ти Д К / *ићи* Јбу Зе До Р / *ић* Ми нису свуда исти; у Срба је, у I врсти, *иђем, иђеш*, а у Муслимана и Хрвата *ићем, ићеш*. Мечутим, у бз., између р. Јбуге и Бијеле, и Муслимани, као у ИХ,⁹⁵⁴ чувају оклузив *д*. Исп.

а) у Срба:

⁹⁵⁴ Пецо ГИХ 150, 152-153.

йдем О ВБ Яе Пе Ле Б Бо, *йдеи* О Б Бо, *йде* О ДБ Пе Кр Об, *йдемо* ДБ Вл, *йдемо* Це, *йду* О ДБ Це Кр;

б) у Муслимана и Хрвата:

*Ўҳем Дур Љу Бе Ло Ка Гл Ду До Ри Д Сп Вр Чу, ўҳеш Бр, ўҳе Ву
Љу Ло Ка Л До Ра Ри Љу К, ўҳе се До, ўҳемо Та До Оу Ти Лу Ум, ўҳу
Та, ɔd uhy До;*

са: *йдем* Та Ми Де Ду Ку Хр До Каш Чу Ум, *йдеш* Ка Гр Ти, *йде* Ву
 Љу Ло Гл Је Св До По, *йде се* Гл Ар, *да иде* Л, *идемо* Де ГЉ, *иду* Дур
 Та Гр Л Де Ду Мј Р Сп Ум Ри По Бр.

Исто је и у императиву. Према дођи са: ђди Гр Ми Де (М) Пе (С), ђте БО (С) — чује се и: ђђи Д Вр (М). Само је: ђшѢ Ло Пе Мј ГЉ, ђшли Ло.

Два изузетка: *ићем* Ду (М) Це (С) – свједоче о међудијалекатској и међунационалној интерференцији.

У ЦХ.⁹⁵⁵ редовно је: *ûhēm, ûhēsh.*

454. Облици композита са *ићи* одређени су положајем ЈБ и СИХ међу их. и иб. дијалектима и поријеклом становништва. Од *дѡћ* / *дѡћи* (т. 141) презент је: *дѡћѣм* Ву ДБ Ка Ле Ду Вл / *дѡјѣм* Ду, *дѡћѣш* Ка ВБ Гл Д Бр, *дѡћѣ* О Ми Љу У Ло Гл Ја Де Ле Кр Б Бо Об ГЉ Хр До Д Сп, *дѡћѣ* Ву, *дѡћѣ* О, *дѡћѣ се* По / *дѡјѣ* Та, *дѡћѣмо* О У Ка Де Ду Бо Це / *дѡјѣмо* Ву, *дѡѣмо* Ву, *дѡћѣте* Вр / *дѡјѣте* К (М), *дѡћу* Љу ВБ Гр Зе Крч / *дѡју* К (М); аорист: *дѡћо* ГЉ, *дѡћѣ* Ка Ја Пе Гр Де Ду Бо ГЉ Оц Ти Ра Чу Вр, *не дѡћѣ* Ву / *дѡѣ* Та, *дѡћосмо* Ка, *дѡћошѣ* Вл ДБ Де ГЉ Ум Бр, *дѡћоше* Б ГЉ / *дѡошѣ* Та; императив: *дѡћи* ДБ О Дур Ка Гл Ду Вл Мј Је Зе Ар Ра Чу, *дѡћидѣр* Бс / *дѡи* Та, *дѡћте* Пе; радни гл. придјев: *дѡшѡ* Ву Пе Гр Ми Ти Ра, *дѡшла* Ву, *дѡшли* Оц; футур I: *дѡћу* Ду, *дѡће* бн Бс, *дѡће* Ву Р, *дѡће* Вр.

Облици од *ḡtūh* Вл Зе Ти / *ḡtūhi* Хр / *ḡtṛūh* Та су свуда исти. За презент имам: *ḡḡe* У Хр, *ḡḡu* У; аорист је: *ḡḡok* Бо (С), *ḡḡe* Ло Пе Гр Л Мј ГЉ Р, *ḡḡosmo* Бо, *ḡḡošē* Ми Б Бо ГЉ Зе Ра Лу / *ḡḡošē* ВБ До; императив: *ḡtūhi*⁹⁵⁶ Бе Гл Пе Ја Ду Вл Је Зе Св Ра Ри, *ḡtūhte* Бо; радни гл. придјев: *ḡtišḡ* Ти, *ḡtʰšḡ* Ло, *ḡtešḡ* Ку, *ḡtšḡ* Та, *ḡʰšḡ* Та, *ḡšḡ* Р, *ḡtʰšila* Ло, *ḡtʰšila* Ло; футур I: *ḡtūhu* Лу.

За остале композите и рефлексе секвенци *-jm-*, *-jd-* в.т. 264 и нап. 622-623, а за *izūh / izahu, cūh / cāh* т. 112 д.

455. Поред *уић* / *уићи* (т. 171) и *ђи* Ри / *ућ* Каш, обично је и: *ућећи* (уп. Вук *CP* 806) Ум / *ућ* Зс Оу / *ућет* (т. 433 б). Међутим, глаголски облици мијешају основе и мијењају врсте: презент је у III, аорист и гл. придјев радни у I, а императив се колеба између ових двију. Исп.:

955 Пецо ГП 270.

⁹⁵⁶ Овако и у ИХ (Пецо, ор. cit., 152-153). Вуковић бильежи: *отиди* (П.-Др. 71).

Аорист: *уљезе* Пе Је, *уљегошѐ* Ра.

Радни гл. придјев: *уљегѡ* Гр Ле Вр.

Императив: *уљези* Ле Ку Ум / *уљегни* Зе Лу.

Тако се мијења и *наљећи* Ум / *наљећ* Бр: *наљегнѐ* Крч; *наљезе* Вл Лу Ум; *наљеће* Ум; *наљегѡ* Бр.

456. Облици гл. *трѣти*⁹⁵⁷ (прасл. * *terti*) чувају двије основе. У презенту је *тар-* (< * *ьtr-*): *тәрѐ* О, *ѡтәрѐ* О, *тәрѹ* Ле; за *тр-* (< * *ьtr-*) имам: *сѡтрѣ* Сп / *сѡтра*(ти) Бр; *сѡтрѣ* ме Јбу / *сѡтра* ГЈб; *сѡтрало* Дур.

457. Од *мрѣјет* (< *мрѣти* < * *merti*) / *мријѣти* Кр, *сѡмријет* Св, *умријет* / *умријѣт* Ву, презент је стандардан: *мрѣ* Сп, *и мрѣ се* Кр, *умрѣ* Кр Хр, *умрѣ се* Јбу. Императив је: *умри* Св; аорист: *умријѣ* Мј / *умрије* Чу; радни гл. придјев: *ѡзумрѣли* О Јбу, *пѡмрѣло* Вл, *пѡмрѣли* Ву, *умрѡ* Ву Та Јбу ВБ Ле Кр Б Вл Вр Ум По К, *умрѣла* Та / *умрѣла* Ми Ар Бр По, *умрѣло* Гр / *умрѣло* Кр Оц; футур I: *умријѣћу* Ра.

Као *мрем* изворно је и: *сѡдрѣм* До, *сѡдрѹ* Чу; *сѡдрѣли* Чу; у Вишеградском Старом Влаху по II вр.: *оѡѡрати* — *оѡѡрем*.

458. Од *јести* (уп. лат. *edere*, стсл. *ѡсти*, *ѡмѣ*) Ле / *јѣс* ДБ Вл Об Зе Ти Каш Џе Лу Крч Бр По К / *јѣст* Гл и композита *нѡјѣс се* Ми, *пѡјѣс* Ду Ри Сп Вр Лу, *пѣс* Де, *пѣстѣ* Та / *пѡјѣстѣ* Де / *пѡјѣсти* Б Вл, *ѹјѣс*, нигдје се не чује старије *јѣм*, *ѹјѣм* (в: Вук СР 263; Белић *Ист.* II 9) него: *јѣѡм* Ву Ка Ле Мј Крч, *нѣ јѣѡм* Та Вл, *јѣѡш* У, *нѣ јѣѡш* ВБ, *јѣѡ* Ло Ла До Ле Вл ГЈб Ти Чу, *јѣѡ се* Хр Ар, *јѣѡ* / *јѣѡ* Та, *нѣ јѣѡ* Је, *јѣѡмо* Ка ГЈб / *јѣѡмо* Ву, *јѣѡ* Бо ГЈб Ум, *пѡјѣѡ* Вр По. Императив је: *јѣди* Гл, *ѹјѣди* (т. 82) Об, *пѡјѣди* Ду; аорист: *јѣѡше* ГЈб, *ѹјѣѡ* Вл Об, *пѡјѣѡше* ГЈб; глагољски придјев радни: *јѣѡ* ДБ Ка Је Де Ле Вл Ку Сп Џе Вр, *јѣли* ГЈб, *ѹјѣѡ* Ле Св Каш Лу, *ѹјѣли* Ми ГЈб, *ѹјѣли* Лу, *пѡјѣѡ* Је Чу / *пѡјѡ* Та / *пѡјѡ* Ле Бо ГЈб Св Чу, *пѡјѣли* У Л Лу Бр.

459. Према (-) *врѣћи* (< * *verhti*)⁹⁵⁸ свуда је очекивани инфинитив *врѣјѣћ* Ву Кр Вр. Нисам чуо аналошко *врѣти* иако је: *врѣѡ* / *врѣѡ* Зе / *врѣѡ* Об, *врѣѡ се* Гр / *врѣѡ се* Ја, *врѣли* Ло Ја Об. Презент је стандардан: *врѣѣш* Крч, *врѣѣ* Мј До / *врѣѣ* Ло, *врѣѣте* Ву, *врѣѣмо* Ло Ар, *врѣѣ* Гр Мј, *оврѣѣ* До. За императив имам: *врѣши* Вр, *ѹврѣши* Вр, *оврѣши* У.

460. О гл. типа *ѡнијѣти* било је ријечи у овоме раду (в. т. 64, 96, 441 г, 441 в, 442).

За презент су карактеристичне следеће потврде: *ѡнѣсем* Ми / *ѡѡнесѣм* У, *ѡѡнесѣш* Пе, *ѡнѣсе* До, *ѡѡнесѣмо* У, *ѡѡнесѣ* Пс / *ѡнѣсѣ* Ми. О односу -ѣ-: -ѣ- презентској основи и осталим потврдама в. т. 305.

⁹⁵⁷ У Вука: *трѣм*, *трѣш*, *трѹ* / *тәрѣм*, *тәрѣш*, *тәрѹ* (СР 776). Тако је и у књиж. језику (Прав. 744).

⁹⁵⁸ О ликовима овог глагола в. код Пеца *Ишћи* II 157-158.

Аорист је: а ја се наднео Дур, донесе Бу Је, донесоше Лу.

За футур I издвајам само: однијеће До, оннешћете Ку.

461. Према -ѣ- у инфинитиву *љѣт* (т. 141) / *љѣт* (т. 296), у презенту и императиву је досљедно -м-: *љмѣш* Љу, *љмѣ* Бу Та; *љми* Вл Гл ВБ Гр. Ако се изузме акценатска одступања (в.т. 310), и аорист је као у књижевном језику: *љѣ* Пе, *љѣше* Ка. О факултативним ликовима радног гл. придјева *љѣ* / *љѣо* в.т. 177.

462. Инфинитив *почети*⁹⁵⁹ нема н, али га имају презент и императив (т. 266). О алтернацијама -чн- / -чм- и тумачењу инфинитивних ликова *пѣчмѣ* К, *пѣчмѣ* Ар Крч / *пѣчмѣ* По в. на истом мјесту.

За аорист су типични примјери: *пѣчѣ(х)* ГЉ, *пѣчѣ* Ду Чу Лу / *пѣчѣ* Де / *пѣчѣ* До, *пѣчѣмо* Ра, *пѣчѣше* Чу / *пѣчѣше* Љ.

463. Пошто (-)живсти није у систему (т. 433 а), усамљено *живемо* Д (М) може да упуту на трагове или импорте односа *живит* / *живем*⁹⁶⁰, *живит* / *живѣт*,⁹⁶¹ што је обично у сјеверној Херцеговини. Из околнине Трнова имам и: *шдлѣмо се* Де (М).

464. Мјесто *спѣсти* / *спѣсти* — *спѣсѣм* (Прав. 709; в. и Стеван. ССХЈ I 135) само је *спѣсит* (т. 433 в), који се, као у књижевном језику, мијења по VII вр.: *спѣсит се* Гр; *спѣсим* је ДБ, *спѣсим* Ку, *спѣсимо* ГЉ; *спѣси(х)* До, *спѣсише* Чу; *спѣси ме* Ја; *спѣсили* ГЉ.

465. Нигдје се не мијењају аналогијом велари у 3. л. мн. гл. типа *пећи*, *стрићи*. У све три вјере досљедне су књижевне форме. Потврдама у т. 242 в. додајем и ове: *ѣку* Дур Вр, *доѣку* Бу До / *доѣку се* Хр, *насијѣку* Та, *ѣку* Ле ГЉ Зе, *осијѣку се* Љу / *осијѣку* Ар, *пѣку* Б Бр, *повѣку се* Ку, *потѣку се* Оц Ри, *расијѣку* Вр, *сијѣку се* Б, *врху* (т. 459).

У ИХ има и: *печу*, *испѣчу*.⁹⁶²

466. Различите су промјене гл. I врсте типа *рећи*, *утећи*, *сјести*, *срести* и сл. Гл. *рѣћ* / *рѣћи* / *рѣћи* претежно се мијења по III а *сјѣст* / *сјѣс* / *сѣс* / *сѣсти* по I врсти; *срѣс* / *срѣст* и *утѣћ* свуда остају у I. Исп.:

рѣкнѣм Ми Је До Сп, *рѣкнѣш* Хр, *рѣкнѣ* ВБ Ја Пе Ми До Ти / *рѣкнѣ се* Та / *нѣ рекнѣ* Р, *рѣкнѣмо* О У Де Кр До Чу / *нѣ рекнѣмо* Ри, *рѣкнѣте* Та Ри Ја Је Ку Ар Ти Вр, *рѣкнѣ* ДБ ВБ У Бо Це / *рѣкнѣ се* Љу Гр Је Де; са: *рѣчѣ* / *рѣчѣ се* Об, *рѣку* Об Д;

сјѣдѣм Ло Пе, *сѣдѣм* Пе Је, *сјѣдѣмо* О Ја Де Ум / *сѣдѣмо* Де, *пѣсјѣдѣмо* Ја, *сјѣду* О Та, *пѣсјѣду* О Ја Крч / *пѣсѣду* Це; са: *сјѣднѣм* ДБ, *сјѣднѣ* По;

прѣсрѣтѣм Пе, *срѣтѣм* Ду, *засрѣтѣм* Ду; *срѣто(х)* Р; *срѣти* Бр;

⁹⁵⁹ Белић Ист. II 13.

⁹⁶⁰ Д. Игњатовић, *Језик штампаних дела Јернина Филиповића француског писца XVIII века*, Библиотека Јужнословенског филолога 5 (1974), 137.

⁹⁶¹ Оука, ор. cit., 109.

⁹⁶² Пецо ГИХ 152.

потѣкѹ се Ри, утѣч'е Ка, утѣкѹ Мј.

За презент гл. (-)пасти в.т. 278, а за облике пѣнѣ, стѣнѣ т. 444.

467. Глаголи типа *сијати* "не искачу" из II врсте. Тако је и окружењу. За прелаз у VI вр. зна источно крило штокавског дијалекта.⁹⁶³ Доследно је:

прѣсијѣм У, сѣјѣм Мј Је, уѣријѣм У, сѣјѣш Д, брѣје Ду, грѣје У, пѣгрије (= подѣгрије) Ду, пѣсијѣ У, сѣје Св / сѣје се ДБ Ја Ар / сѣе Л / сѣје Је, сѣемо Л.

Аорист је: *зѣсмија се Лу, насмија се Вл*; гл. придјевни: *брѣѣ Ду, сѣјало се Ја Је; зѣгријѣн До, непрѣсијѣна Ми, обрѣјѣна По, усијѣно Је; фјутур I: брѣјају те док си жѣв Ду.*

468. Глагол (-)ткѣт Ву / (-)ткѣти ВБ има три обрасца промјене.

1) Влада новији, по VI вр., што се види из облика презента (а) и императива (б):

а) *ѣткѣш Це, ѣткѣ сеТа Ар, ткѣ се Л Це, ткѣмо Л, ткѣте ВБ, ткѣју Хр / ткѣју се Ар;*

б) *ѣткѣј Ти, ткѣј ВБ РА Це.*

2) За старији, по II вр., као је у Пљевљима⁹⁶⁴ и Вишеградском Старом Влаху (моје биљешке), имам само неколике потврде од православних у бз.: *ѣткѣ Кр; ѣтки / ѣткѣ У.*

3) У бз. забиљежено сам једном и *ткѣје Це (С)*, а то се може чути у ИХ.⁹⁶⁵

У ИХ⁹⁶⁶ и Пиви⁹⁶⁷ најчесталије је *чѣм, чѣш*; у долини Фојнице,⁹⁶⁸ као у ЈБ и СИХ, само *ткѣм*.

Аорист је *ѣтка Ри*; гл. придјевни: *ѣткала Це, ѣткѣло се Вр, ткѣѣ Ја, ткѣла ВБ Об Ра, ткѣе У Вр, ткѣло се У Кр Це По / ткѣло се Св; ткѣнѣ По, ткѣне гѣне Јју, ткѣно По / ткѣто Пе.*

Нико не говори *изѣинити* — *изѣинѣм* (в. Прав. 327) него: да *изѣинѣш Д Је Гл; изѣинѣ Вр Је / изѣинѣ Де, изѣинѣте Ум*. За семантичку диференцијацију *изѣинити* (VIII вр.) и *изѣинѣти* (III) нема ни потребе.

469. У III вр. -ну- је стабилно: *запрѣгнут Гл, крѣнут Ло, окрѣнут(и) се Ум, опѣтнут (у вршају) Гр, пѣгнут Вл, пѣкнут ДБ, прѣкнут Бр.*

⁹⁶³ В. нпр.: Симић *Левач* 414; Рем. *ЦШ* 348; П. Ивић, *Билешке о биоградишком говору*, СДЗб XXIV 168.

⁹⁶⁴ Руж. *Пљевља* 150.

⁹⁶⁵ Пецо, *op. cit.*, 151.

⁹⁶⁶ Пецо, *ibid.*

⁹⁶⁷ Вуковић, *op. cit.*, 68.

⁹⁶⁸ Броз. *Фојн.* 173.

Основу на -ну- добро чувају и гл. придјеви: *дѡрнѡ* Ло, *изгинуло* Ло, *изгинули* Је, *крѣнѡ* Ду, *крѣнула* Каш, *лино* дрѡб ГЈЉ, *окрѣнѡ* Л, *погинуѡ* Ми, У, *проћѣнула се* Ум.

Тако је и у аористу: *бубну* Де, *ви́кну(х)* ГЈЉ, *дрѣкну(х)* Ти, *дрѣкну* Ти, *др̄мну* Ју, *звизну(х)* Сп, *јурну* Гр, *клѣпну(х)* Зе, *крѣнуше* ГЈЉ, *окрѣну* Ло, *окрѣну(х)* се ГЈЉ, *окрену се* Пе ГЈЉ, *окрѣнуше* Дур, *мла̄тну* Јо, *пр̄хнуше* Ра, *п̄хну* Ти.

За -ну- < -ни- знају икавски и војвођански говори.⁹⁶⁹

Разумије се, -нѣ- је досљедно у презенту ових глагола: *др̄мнѣм* Ју, *крѣнѣм* Ло Де Ду, *крѣнѣте* Пе, *од̄инѣ* Чу, *погледнѣм* Пе / *поглѣнем* (т. 278 и 296), *потѣгнѣм* Ум, *прислужнѣм* До, *тр̄хнѣ* (т. 226).

Од потврда за императив издвајам: *запрѣгни* Гл, *окрѣни се* Ло, *окрѣн-те* Ум, *погледни* Чу, *трѣхни* Зе.

471. Неправилни гл. I врсте, кој означавају тренутне радње, прелазе у III. Факултативан однос консонант / -ну- у инфинитиву а обавезно -нѣ- у презенту потврђују: *д̄игнут* Каш / *д̄ић* (т. 141), *д̄игнѣм* Ја, *д̄игни* Јбу; *ма̄кну́т* Сп / *ма̄ћи* Бр, *одма̄кну́т* Св, *ма̄кнѣм* Ја, *ма̄кнѣ* Ку; *сма̄кнѣ* Ку, *сма̄кнѣмо* Ја, *сма̄кну́то* Ку, али: *сма̄ко* Ку; *п̄јкну* (3. л. аориста) Ву, *п̄јкни* Св Ти.

472. Финитни и синонимни глаголи *метити* и *метнути*,⁹⁷⁰ истог коријена, имају различите промјене. Према њима стоји итератив *метати* у V. вр. Не опажају се било каква ограничења у географији ових јединица. Међутим, учесталост *метнути* је четири пута већа него *метити*. Исп.:

мѣтнѣш ДБ Јбу, *мѣтнѣ* Кр Оц Це По, *мѣтнѣ се* О дБ, *мѣтнѣмо* Мј, Зе, *мѣтну* Јбу Л, *мѣтну се* Јбу; *мѣтну* (3. л. аориста) Ар Ум; *мѣтни* Јбу Гл Вр По; *мѣтно* Гр Об, *наметно* Кр;

са: *мѣтиш* Ло; *мѣти* Ло; *мѣтла* Об / *мѣтла* По, *мѣтли* Ву;

и: *мѣхати* (према: *мећем*) До, *мѣћѣш* Л, *мѣћѣ* О Та До, *мѣћѣ се* О ДБ Це, *мѣћу се* О; *мѣтала* Ду, *мѣтала се* Ти По, *мѣтало се* Бе; *намећи*, *помећи* (императив од *наметати*, *пометати*) Јбу.

473. Мјесто *ноћиват* — *ноћујѣш* (по IV вр.) Та, обичније је: *наћат* (в. и Вук СР 424, 438) Де; *наћај* Де; *наћѡ* Ум, *наћали* (по VI) Б Мј Бо.

474. Туђице типа *интересовати* / *интересирати* ушле су у IV вр.: *га̄рантујѣм* Гр, *интересујѣ* Гр Ву Л ГЈЉ Ра Ум, *организујѣ* Бе. Само сам једном, у околини Сарајева, чуо из војничког кода: *кома̄ндир̄ај* Ло (М).

475. Примјери: *прера̄ђивај* (мј. *прера̄ђуј*) Ра, *по̄шти́ва* / *по̄шти́ва се* (од *по̄штити* мј. *по̄штовати*) О, *до̄ди́је се* (мј. *мла̄ђег доди́ја се*)⁹⁷¹

⁹⁶⁹ В. шире А. Пецо, *Глаголи типа кренити — крѣнем у српскохрватском језику*, ЈФ XXXV, 141-145; П. Ивић, *О говорима Баната*, ЈФ XVIII, 171-72.

⁹⁷⁰ Уп.: у Госпођинцима: *мѣнути* / *мѣтити* (Поп. Госпођ. 200); у Тршињу: *мѣнути* / *мѣннути* / *мѣтнути* (Ник. Тршић 425).

⁹⁷¹ В. Прав. 264.

Ри, *прѣтѣскѣ* (од *притискати*) Та / *прѣтѣскује* (од *притискивати*) Ти, — наговјештавају колико факултативну репартицију облика с прелазом из IV у VI вр. и обратно, толико и богатство лексичких јединица на тим семантичким пољима. За ове доносе потребна су минуциознија испитивања.

476. Проф. Белић (-)клат и (-)млет класификује у неправилне гл. V вр.⁹⁷² Облици су им стандардни: *кѣлѣм, кѣлѣу; накла Мј, наклаше Мј; закѣлѣи Љу*; тако и: *мѣлѣм Ја, мѣлѣу Је; мѣло се О*.

477. Глагол *жѣт* има двије промјене — прву варијанту стандардне и аналошку. Исп:

Презент: *жѣнѣ Ло Вл / жѣнѣ Ле, жѣнѣмо Ло Вл / жѣнѣмо Ле*;

са: *жѣнѣ До ГЉ Чу, жѣнѣмо ГЉ Чу*.

Императив: *жѣнѣ Ло Ле Вл*; са: *жѣнѣ Чу / жѣнѣ ГЉ*.

Гл. придјев радни: *жѣо Вл, жѣли Ло Ле ГЉ Чу*.

Обје форме су факултативне. Овако је и у Фојници.⁹⁷³

478. Облици глагола *дрхтати* су као у књижевном језику (в. потврде у т. 223, 240 г и 259); *дахтати*, међутим, може бити и у VIII вр. (т. 222).

Глагол *јахати* и композите имају стандардну промјену. Поред потврда у т. 271, имам и ове: *јѣт Об; изјашѣм Св, уђашѣм Ду / уђашѣм Д, јѣшеш Д, уђашѣш Р, јѣше Д, уђаха Ти; јѣши Лу; јѣо Вл*. Забиљежио сам једном у Кж.: *јѣши* (по VIII вр.) Д (М).

Од *тркати се* (поред: *трчат се — трчѣ се О*) презент је двојак: *трчѣ се* (по V вр.) ДБ и *тркају се* (по VI) Љу; радни гл. придјев је стандардан: *тркали се Љу О*. Поред *сркат — срчѣм Бе, чује се и: сркаѣм; сркај ДБ*.

Забиљежио сам и: *ѣсли мирѣши* (по VII вр.) Ло мј. *мирише*.

479. Итеративи на -авати: *дѣват Ву Б / дѣвѣ(ти) Ву, намотѣвѣ(ти) и сл.* — ближи су промјеном стању у Фојници⁹⁷⁴ него у IX,⁹⁷⁵ тј. учесталији су у IV него у VI вр. Исп:

вјѣнчаеш Ле, дѣје Вл Оц Чу / дѣје ДБ / дѣе Крч / дѣје Ра, не дѣје Крч, дѣјемо Ву, дѣју Крч, дѣдаје / дѣдаѣ ДБ, заѣбае Ти, издрѣае Ар, намотѣје По, напѣмпаеш Вл, напѣмпаемо Ум, одмотѣје По, одрѣае Ра, не одрѣају се Је, подјѣбаје Вл, не подѣаемо Об, прѣдѣје Ву / прѣдѣе По, не прѣдѣаемо Зе, прѣдѣју К / прѣдѣју Каш;

са: *зајѣбаѣ Б, изѣјѣвамо ДБ, повѣдѣа Каш, подѣаѣм Об, прѣмотѣа Об, прѣдѣају ГЉ, разѣјѣаѣм Ле*.

⁹⁷² Белић *Ист.* II 25.

⁹⁷³ Броз., *ibid.*

⁹⁷⁴ Броз., *ibid.*

⁹⁷⁵ Пецо, *op. cit.*, 150.

У 2. л. јд. императива наставак је -ји: *не зајебаји Ум, запродаи Вл, продаји Ра / продаи Ду.*

Радни гл. придјев је: *имаѿв Вл, познаѿв Об.*

480. Насупрот гл. на -авати, презент итератива на -ивати свуда је у IV вр.: *дочекује Крч, загледаљује Де, заграђују Ја, зафаљује Ја / зафаљује Вр, зафаљујемо Ја, заштићује Св, згуљује Бр, избацује Б, искашљује се Ја, испитује Чу, обрађује Та, повезује Л, притискујеш ВБ, притискујеДБ, продајуеВл, уређујемо ГЛБ / уређујемо Крч.*

У СБ и ИХ чује се и: *запиткиѿш,⁹⁷⁶ наређиѿв.⁹⁷⁷*

О облицима из Кж.: *испитиѿв, прерађиѿвј Ра (М) — в. т. 475; даривају Оц (М) опстаје у пару даровати, дарују : даривати, даривају.*

Инфинитивну основу чува радни гл. придјев: *дариѿв Вл, испитиѿвали Кр, прекиѿвале се плакате Јбу, притискиѿв Кр, продужиѿв Зе, трефиѿв Сп, трефиѿвало се Сп.*

481. Преплићу се облици гл. типа *капат Ву Мј, зидаѿ Ду Д, сипат Ло Ле Вл ГЛБ Чу* по VI и V вр. Исп.:

капа Ву Ло Оц, зидаѿш Ле Ду, зидаѿ Ле, сипам Ло Ле Вл ГЛБ Чу, сипа Ло Ле Вл ГЛБ Чу, сипају Ло Ле Вл ГЛБ Чу, узима се Ву О;

са: *каплѿ ДБ Ја Пе Бо Мј Вр Бр, зиђеш Д, сипљем Ле Чу, сипљѿ Ле Чу, сипљу Ле Чу.*

Арее ових форми се не виде; једино је *зиђем* учесталије у ком., што се може објаснити утицајем цх.⁹⁷⁸

482. Глагол *имат / имати* (т. 141 и 143), са два изузетка: *имаѿнѿ Це (С), имаѿнѿ До (М), — остаје у VI вр.; знат / знати, поред VI и знаѿнѿмо Ву у значењу футура II, има и форме I а даѿт / даѿти још и III вр.⁹⁷⁹* Различиту учесталост образаца промјене потврђују облици:

Презент: *даѿм О ВБ Ле Р, даѿш Вл Је Бр, даѿ Б ГЛБ Лу, не даѿ Гл Лу, дају се Ле, дају; даѿдем (т. 305), даѿде Ло Крч, даѿдемо Ум; даѿнѿм / даѿнѿм, даѿнѿш, даѿнѿ / даѿнѿ / даѿнѿ, даѿнѿ (т. 278);*

знаѿм Ву О Та Бе ДБ Јбу Ја Пе Гр Ду Бо ГЛБ Св Ар До Ра Сп Це Ум К, не знаѿм / не знаѿм (т. 320), знаѿш Ву О Дур Та Бе ДБ Ја Пе Ми Де Кр Је Р Ти Каш Вр / (з)наѿш ВБ Бе Вл, знаѿ О ДБ Бе Л Вл Ку Крч, зна се Ја, не знаѿ, не знаѿмо (т. 320), знаѿте Гл Гр Ја Ле Је Вр По, знају Ло Ле; знаѿдем ГЛБ Св, знаѿдеш Каш, знаѿде ВБ Ми По, знаѿде се Ти;

имам Ву Дур Та Јбу ДБ Ло Гр Ле Вл Об Зе Ти По, нѿмам (т. 311), имаш Ву О Та ДБ Ка ВБ Пе Гр Ле Зе Ра По, имѿ Ву О Дур Та ДБ Ло

⁹⁷⁶ Броз., *op. cit.*, 174.

⁹⁷⁷ Пецо, *ibid.*

⁹⁷⁸ У цх. "skoro su uopšteni oblici zîdēm – zîdēs" (Пецо ГИ 269).

⁹⁷⁹ Како се ђ из даду (< дадаѿѿ) проширило на остала лица в. код Белића, *op. cit.*, 26.

Пе Мј Бо Оџ Ри Сп Чу Бр, *нѣма* / *нѣма* / *нѣма* / *нѣма* О / *нѣм* / *нѣма* (т. 311), *ѡмѡмо* Ло Ми Де Ра Џе Крч, *ѡмѡте* Пе К, *ѡмајѡ* О ДБ Бе Ка У Ј Кр Б ГЉ До Оџ Ра Каш Сп Џе Ум К / *ѡмајѡ* Вр, *нѣмајѡ* (т. 311).

Императив: *ѡај* Та Ја Је Пе Гр Ми Ло Ле Кр Ку Крч Бр По, *нѣ ѡај* ДБ, *ѡајѡер* (т. 411 в); *ѡѡдни* Ву Св;

знѡј, *ѡмај* (свуда).

Аорист: *ѡѡде* Вл Је, *нѣ ѡѡде* Лу; *знѡдох* Мј; *зѡимасмо* Ра.

Гл. придјеви: *ѡѡ*, *знѡ*, *ѡмѡ* (т. 172 в), *нѣ ѡѡ* Ле, *ѡмала* Вл; *ѡѡт*, *ѡѡта*, *ѡѡто* (т. 141 в).

Футур I: *ѡѡћу* Ку, *ѡѡће* Пе Ду, *ѡѡће* Та, *знѡће се* Ја, *ѡмаћеш* Де, Ум.

483. Глагол *спѡват* (т. 141) мијења се као *пјѡват*: *спѡвѡм* Ло, *спѡвѡ* Бр, *спѡвѡјѡ* Ду; *спѡвѡјѡћи* Ду; *спати* — *спим* се не чује.

Од *зѡспат* Ло До, облици су двојакни: *зѡспѡм* Ум, *зѡспѡ* (по VIII вр.) Мј, н: *зѡспѡм* Сп, *зѡспѡ* Бр (по II); аорист: *зѡспа* (3. л. јд.) Ум; императив: *зѡспѡ* Ло Де Зе. Забиљежио сам у околини Трнова: *зѡспѡвѡм* Ду (М).

484. Од *врѡт* Ле ГЉ Вл, презент је, као у стандарду: *врѡ* Ло Ле ГЉ Чу, *прѡврѡ* Љу, али н: *врѡ* Ле Вл Зе. Забиљежио сам по једном: *врѡјѡ*⁹⁸⁰ Чу и *ѡзверѡ* мѡсло мј. *ѡзаври* Зе.

Презент гл. *зрѡт* колеба се између III, IV и VII вр.:

зрѡнѡ У Кр Мј, *зрѡнѡ* Ле, *сѡзрунѡ* Ле;

зрѡјѡ Ло / *зрѡјѡ* Чу, *сѡзријѡ* шљѡве О;

зѡзрѡ Л, *зрѡ*⁹⁸¹ ГЉ.

Радни гл. придјев је: *зрѡ* Ло Ле Вл Чу / *зрѡ* ГЉ Је, *зрѡла* Ло ГЉ / *зрѡла* Ле Чу, *сѡзрео* Ле Вл Чу / *сѡзријѡ* ГЉ, *сѡзрѡла* Ло.

Од итератива *зријѡвати*, *сѡзријѡвати* грађа за Бх. дијалекатски комплекс 36, 37 (116) има: *зријѡвајѡ*, *сѡзријѡвајѡ*.

485. О облицима гл. (-)пустити и дискриминантама -ст- / -шт- / -ѡт- / -ѡ- по вјерама и идиомима в.т. 256-258.

Глагол *слѡмити*, поред облика по VII вр.: *слѡмѡм* Де, *слѡмѡш* Де, *слѡмѡ* Чу, мијења се и по IV: *слѡмијем* ДБ, *слѡмије* Ле. Тако је и са *јѡмит* / *јѡмити* (= узети): *јѡмѡ* Де, *јѡмѡ* О; *јѡми* У Ле; *јѡмио* Ле Ти; *јѡмљена* Ку; али н: *јѡмије* Вр, *јѡмијѡ* Чу. Од итератива *јѡмљѡт* Д презент је: *јѡмљѡ* Ле Ду Ум Џе.

Доследно је: *шѡтѡм* Ло Ду ГЉ Ум, *шѡтѡ* ГЉ Ку; императив: *шѡти* Та Ло Де Ду Об Д Чу / *шѡт* Об Зе; футур I: *шѡћемо* (т. 79) ГЉ.

О распрострањању ликова *бѡчат* — *бѡѡт* / *бѡчати* — *бѡѡти*, *бѡѡм* / *бѡѡм* в.т. 253.

⁹⁸⁰ У долини Фојнице: *врѡѡ* (Броз., ор. cit., 173).

⁹⁸¹ Откуда *зрѡ* мј. *зрѡ* в. код Белића, *ibid.*

486. Значења и функције помоћних гл. су као у књижевном језику, али у облицима има одступања. За све фонетске линкове рад већ садржи потврде и тумачења; в. т.: за *бити* (*esse*) — 125, 181, 205 д и 312, за *јесам* — 54, 94, 97 (нап. 289) и 200, за *хтјети* — 75, 96 (нап. 281-282), 219, 223 и 264.

24. ПРИЛОЗИ И ПАРТИКУЛЕ

487. У облицима прилога, видјели смо у Фонетици (т. 62, 63, 92-94, 98, 112, 115-117, 156, 158, 196), огледају се готово сви фонетски процеси. Форме: *прђјетђс* / *прђјетђс* : *прђлетђс* / *прђлетђс* (т. 212), *ђзђ* / *ђзђр* / *ђзђра* : *ђзђ* / *ђзђр* / *ђзђра*, *ђзђ* / *ђзђл* / *ђзђла* : *ђзђ* / *ђзђл* / *ђзђла* (т. 117), *прђа* / *прђја* : *прђје* (т. 120), - имају значај територијалних дискриминанти. Овдје издвајам само рјеђе јединице и оне с партикулама.

488. Прилози за мјесто: *ђмо* поред: *ђмо* (т. 156), *тђмо-ђмо* Кап, *тђм ђ-ђмо* Зе; *ђсна*: Ситник је *ђсна*, *лиђва*: отшла *лиђва* (т. 117), поред: *ђсно* ГЉ Ти, *лиђво* Ти Лу, *ђсно- лиђво* Је, *ђлиђво* Ођ; *ђзвиђ* ГЉ, *кђнтра* крђнђм Де, *нђзнђд* (обично је: *нђзђд* Кр) Ду, *ђвели* (= *овђје*) Бр, *сђзђл* Љу, *нђоклђ* Вл, *ђндудђра* Вл, *ђтолон* (= *ђђтле*) ГЉ, *стђмо* / *стђму* (т. 115), *субђзу* Ра / *субђзно* Св, *сђзђда* Ођ / *стђга* Чу, *ђниђе* Љу, *ђпринђсе* ДБ Мн.

Мјесто књижевног *нђполе* Мн, чешће је *ђни* (*extra*); забиљежио сам и: *нђзђван* Ум.

489. Уз прилоге за мјесто радо се лијепе партикуле:

-ђ: *тђј* Ја Ле Де Ми Ду Б Вл Мј Бо Ку Зе Св Ар До Р Ођ;

-је: *тђје* Вл Хр Ар;

-ђнђ: *тђјнђ* Зе;

-ђка: *тђјка* Ја;

-ђкђн: *тђјкђн* До;

-ђекђн: *тђјекђн* До;

-к: *ђдик* Ле Св;

-кђ: *горђкђ* Ду, *ђђђкђ* У Је Зе Ум, *ђђђкђ* Кр Вл, *ђђђкђ* Ду, *ђђђка* У Зе, *ђђђка* Зе, *ђђђка* Зе, *ђђђка* Вл, *ђђђка* Ар Ум, *ђђђђка* Лу, *ђнђђка* ГЉ, *ђнђђка* Св, *ђђђђка* Ду Вл Зе Ум, *тђђка* Ум;

-ка: *горђка* Вл, *ђђђка* Чу, *ђђђка* Ј, *ђђђђка* Ра, *ђђђка* ГЉ, *ђђђђка* Лу, *ђнђђка* Лу;

-кђн: *горђкђн* Зе, *ђђђђн* До, *ђђђђн* ГЉ;

-кђна: *горђкђна* Је До Рн, *ђђђђна* Ду Зе, *ђђђђна* Зе, *ђђђђђна* Зе;

-н: *одвлѣн* Ка, *одвѣн* ВБ Б, *овдален* Б, *овделѣн* Ти, *овдалѣн* Чу, *одолен* Ду, *одалѣн* Б, *одаклѣн* Ри, *оклѣн* Ка Ти Ри Бр, *оталѣн* О Лу, *отален* Ду, *оталон* ГЉ, *оввлѣн* Ка, *тудѣн* Ти, *о-свѣклѣн* Ка;

-нѣ: *вѣнѣ* Ка, *овденѣ* Ву Бе ВБ Бр, *овђенѣ* Вр, *унђенѣ* Бр, *туденѣ* Бр;

-на: *одвлѣна* Чу, *овдалѣна* Зе, *ондалѣна* Чу, *овдана* ДБ Ло У, *овдена* Ву ДБ, *овђена* Бр, *овђена* Крч, *овдена* Ка, *овђена* Крч, *одена* Гр, *вѣна* Ка, *е-вѣна* Ка, *ондена* ДБ, *отудѣна* Ти, *некудѣна* Ти, *никудѣна* Зе, *свѣкудѣна* Ти Бр, *тудена* Крч;

-не: *тѣне* Сп;

-р: *озгѣр* / *озгѣр*, *озгѣр* / *озгар*, *одозгѣр* (т. 117);

-ра: *овудѣра* Ду, *вудѣра* Вр, *озгѣра* / *озгора*, *озгѣра* (т. 117), *онудѣра* Вл,

Ја не мислим да је -каре у *онђе-каре* и сл. (т. 208) партикула него један од три излизана аломорфа гл. *казати*.

490. Прилог *и* за вријеме: *дѣслѣ* Ар / *дѣслѣн* Д; *дѣчас* Сп; *дѣнас* (т. 303), *дѣнас-дѣниле* Це / *дѣнас-дѣнле* (мј. књижев.: *дан-данас* Љу) Ри; *ђѣкад* (т. 80); *зѣлада* Вл; *зѣјутра* / *зѣутра* (т. 240 и 262); *јѣко* (= *скоро*): *јѣко* *дѣбѣла* једну врѣћу брашна Лу, *дѣце* *јѣко* *помилѣ* ДБ; *кѣсније* У Кр Р / *кѣсније* Каш; *дѣнѣ* Ра Д Лу; *дѣнда* / *дѣнда* (свуда) / *дѣнда* / *дѣнда* (т. 284) / *хѣнда* (т. 226); *дѣнѣ* / *дѣнѣт* / *дѣнѣ* / *дѣнѣ* / *дѣнѣт* / *дѣнѣ* / *дѣнѣт* (т. 206); *дѣма* / *дѣма* / *дѣма* / *дѣма* (т. 221 и 271), али и *нѣма* / *нѣма* (у ЈБ); па му *нѣма* брѣва заклаше Ло, крѣнем ја *нѣма* брѣду Лу; *отко* (= *откако*) Мј; *пѣшле* О Ка ВБ Гр У Бо Ду Кр К / *пѣшлен* Ти, *пѣсле* Це / *пѣсле* Ло, *пѣтле* Дур Бе Б Вл Зе Ри Каш Сп Ум К, *пѣсле* Б По К, суперлатив: *нѣјпѣшле* Вр, *нѣјпѣтле* Пе / *нѣјпѣтле* Ра; *стѣвно* (т. 271); *сѣутра* / *сѣутра* / *сѣутра* / *сѣутре* / *сѣутри* / *сѣутру* Бо, *прѣсѣутра* / *прѣсѣутра* / *прѣсѣутре*, *прѣсѣутридан*, *сѣутридан* / *сѣутридан* / *сѣутридан* / *сѣутридан* (т. 240 в и 262).

Мјесто *ѣѣјек* / *ѣѣјек* (< *ѣѣѣк*, т. 112), обично је: *ѣѣзи* / *ѣѣзи* (т. 112).

Према перс. *хетен* (= *скоро*) чује се *хѣман*: ма *хѣман* сјѣло сунце Дур, *хѣман* да прѣврѣ Љу.

О арсама форми *прѣје* / *прѣја* в.т. 120 а. Из Кж. је: *прѣја* Каш. За суперлатив имам неколике форме с различитим акценатским варијацијама: *нѣјпрѣје* (уп. т. 411) Кр / *нѣјпрѣје* Бо Б, *нѣјпрѣ* Је Св / *нѣјпрѣ* У Каш / *нѣјпрѣ* Оѣ, *нѣјпрен* По, *нѣјпрем* Ра, *нѣјпро* Ум.

491. На прилоге за вријеме факултативно се додају партикуле:

-ј: *дѣдѣј* Крч, *тѣдѣј* Гр Б Вл Мј;

-к: *дѣдѣк* Дур Б Вл Сп Крч, *дѣдѣк* (т. 284), *дѣдѣк* Ти, *дѣдѣк* Сп, *дѣдѣк* Д;

-рна: ондәрна К.

25. ВЕЗНИЦИ

983 За ИХ в. Пецо ГИХ, 162.

494. Функција везника јасна је тек у реченици. Наводим само рјеђе јединице а и оне које ликом или значењем одступају од стандарда.

495. Између временске и главне реченице мј. *чим* чешће је а: а сам ја скочио преко плаћа, оде Ј; а си дошдо, (питао сам) јеси гладан Гр.

Исто је значење и ха: ха се измуже (млијско), никат фино није Д; ха једном привуци брдила, преклопи доп друго Ј; ха⁹⁸⁴ га престане, никат није реко да ми је умријет Ву.

Ово није Шкаљићево раставно ха (тур. *ha*).⁹⁸⁵

496. Допусни везник *премда* био је учесталији у Вука и старијих писаца.⁹⁸⁶

У околини Трстеника се изгубио.⁹⁸⁷ У бз. се чува у лику *брем*: мислио се о народу *брем* се борба води Ти, ожени се *брем* теби није драга Ти.

497. Гдје је и откуд *вет* мј. *већ* в. т. 253.

За супротне везнике *него* / *вего* (према *већ*) в.т. 210; *нег* сам објаснио у апокопама (т. 159).

498. Лик *ја* најближи је значењем везнику *или* и прилогу *сад*: Некат имам жигова накије: *ја* у прсима, *ја* у стомаку, *ја* у глави, *ја* у леђима Р (М).

499. Турцизам *ја* у значењу *или* имају и православни и муслимани: турјимо у кацу, *ја* у лонце Ле, натовари коња па у Јелеч, *ја* у Драче Кр (С); од југа, *ја* од запада Ти (М).⁹⁸⁸

Тако и *јали* / *јал* долази мј. *или*, али и мј. *јер*: ако се неко женио — *јали* од родбине, *јал* ти у селу, *јал* неће — носили су се приноси Ти; јамио сам кѣра *јали* велка-е шума Каш (М).

Забилежио сам по једном *али* и *јели* мј. *или*: Аустрија то била *али* је Турска Чу; ако рекне мајка *јели* бабо Ти (М).

500. Сви говоре *јербо* Ву Дур Кр Вл Мј ГЉ Сп Вр чешће него *јер*.

Обилежени везник *јербо* са *јер* има и Вук (СР263). Чује се и у ЈИБ.⁹⁸⁹

⁹⁸⁴ Акценат је у истој конотацији као у Левчу (Симић *Левац* 468).

⁹⁸⁵ Шкаљић, *ор. cit.*, 294.

⁹⁸⁶ Стеван. *ССХЈ II* 874.

⁹⁸⁷ Јовић *Трст.* 156.

⁹⁸⁸ За ја знају и други говори. В. нпр.: Дешић *ЗБИГ* 275; Јахић *Босна* 504.

⁹⁸⁹ Јахић, *ibid.*

ЗАКЉУЧАК

501. Око вододијелница р. Неретве и Босне, у високој Херцеговини и јужној Босни, како показује ово истраживање, укрестила су се два дијалекта: млађи (источнохерцеговачки) и архаичнији (источnobосански). Оба су штокавска и ијекавска, а према рефлексима група *st (*sk), *zd (*zg) и фонетским опозицијама у африкатском блоку први је још шћакавски и ћакавски, а други штакавски. Између географских полова тог подручја, у средишњем дијелу, укрштањем диференцијалних особина базичних дијалеката добивени су прелазни (мијешани) говори у Комској жупи и сјевероисточној Херцеговини. Лингвистичка анализа уз помоћ мултидисциплинарне показала је да је природа фонетског, прозодијског и морфолошког система условљена поријеклом становништва, њиховом вјером и геофизичким одликама терена.

502. Овакав дијалекатски пејзаж, зачет у предмиграционом, средњесрпскохрватском периоду, када су око вододијелница Неретве и Босне били супротстављени источнохумски (штакавски) и источnobосански (шћакавски) дијалекти, обликован је претежно у турском периоду. Данас овдје постоје четири говорна типа: ијешћ. јужnobосански, ијешт. бјелимићкозагорски, ијешт. комски и ијешт.-шћ. сјевероисточне Херцеговине. На карти бр. 5 плохе су им неправилне, претежно издужене, што је одбљесак граница средњевјековне источнохумске и босанске цивилизације, метанастазичких процеса и геофизичке природе терена. Снопови главних изоглоса матичних дијалеката прекидају се, с обе стране, пред Планином, а оне које се провлаче на југ или сјевер — стижу превојима између масива Иван-планине, Бјелашнице и трескавице. "Hercegovacki govorni tip"⁹⁹⁰ не сеже до р. Босне него до Бјелашнице и р. Бијеле.⁹⁹¹ Према томе, долина р. Железнице, на истоку, и превој између Иван-планине и Бјелашнице, на западу, нису ништа друго до комуникацијске вратнице, преко којих је вјерским погромима (т. 17), а касније и природним сеобама (т. 28) дошло до мјешавине базичних дијалеката у прелазним зонама. Зато је ијешћ. јб. претежно јб.; ијешт. бз. и ком. су претежно их.; ијешћ.-шт. сих. више је их. него иб. Лингвистичке чињенице се противе Шурминовој тврдњи (т. 44) и касније Белићевој тези (т. 35, нап. 125) о икавско-ијекавском супстрату у околини Сарајева.

503. Сви су ови говори прелазни. На прелазни карактер ЈБ и СИХ упућивао је Вуковић,⁹⁹² што се показало тачним ако се овај појам узима у значењу Пецове дефиниције (т. 9, нап. 9). Квантификације о постотку типичних особина матичних дијалеката у прелазним зонама су релати-

⁹⁹⁰ Вуковић Бх. *типови* 21.

⁹⁹¹ Вуковић, *ibid.*

⁹⁹² Вуковић, *ibid.*

Особина	Јб.	Бз.	Ком.	Сих.
1. изговор дугог јата	претежно двосложан	двосложан	двосложан	претежно стандардан
2. <i>пре-мј. при (<прѣ)</i>	+	—	—	—
3. вокалске дукције	изразите	умјерене	умјерене	умјерене
4. <i>же>ре</i> у през. <i>море</i>	+	+ (М) -/+ (С)	+	+
5. <i>ра<ре</i> у <i>расти</i>	— (С,Х) +/- (М)	— (С,М)	— (С) +/- (М)	— (С,М,Х)
6. <i>-ер- > -ор-</i>	—	— (М) -/+ (С)	—	—
7. <i>у > и</i> у през <i>будем</i>	—	+/-	—	—
8. <i>џ > ч:</i> <i>баџат / бачат</i>	—	+ (С,М)	—	—
9. јекавска јотована	— (М) -/+ (С)	+/- (М) + (С)	+	+
10. јотована у композицима са <i>ићи</i>	+/- (М,Х) + (С)	+	+	+ (М,С) +/- (Х)
11. <i>*skj, *stj > xñ, (čh), жч (žh)</i>	+ (М,Х) +/- (С)	—	—	+/-
12. свођење двају парова африкта на један	+	—	—	—
13. група <i>дн</i> у говору Муслимана	дн/Ѧн/нн/н	дн/Ѧн/нн/н	дн/Ѧн/н	дн/Ѧн/н
14. <i>м>н</i> у <i>пјесма</i> и <i>према</i>	пјесма / пјесна, али: према	пјесма / пјесна, према / прена	пјесма / пјесна, према / прена	пјесма / пјесна, према / прена
15. <i>-чн- > -шн-</i> у говору Муслимана	+	+	—	—
16. остаци <i>/ʃ/</i> на непочетном слогу	+	—	—	—
17. изостанак секундарног дуљења	претежно	рјеђе	рјеђе	спорадично
18. квантите суфикса <i>-иште</i>	претежно кратак	кратак и дуг	кратак и дуг	кратак и дуг
19. природа акцента и квантитет у промјени личних заменица	мёне, мёни (обично), мёнё, мёни (ријетко)	мёне, мёни (обично), мёнё, мёни (ријетко)	мёне, мёни	мёне, мёни (обично), мёнё, мёни (ријетко)

Особина	Јб.	Бз.	Ком.	Сих.
20. тематско —е— у през. гл. I вр.	кратко (М), претежно кратко (С,Х)	претежно кратко	претежно кратко	претежно кратко
21. квантите 2. и 3. л. сг. аориста	кратак	кратак и дуг	дуг	кратак и дуг
22. Гпл на —Ø	—	ријетко	—	—
23. ДИЛпл на —им	—	ријетко	—	ријетко
24. Г од <i>Мљјо</i> , <i>Пѣро</i>	<i>Мљјѣ</i> , <i>Пѣрѣ</i>	<i>Мљја</i> , <i>Пѣра</i>	<i>Мљјѣ</i> , <i>Пѣрѣ</i>	<i>Мљјѣ</i> , <i>Пѣрѣ</i>
25. показна замјеница <i>mā</i> са <i>māj</i> мј. <i>māj</i>	—	+	+	+
26. историјски инфинитив	+	+	+	+
27. инфинитив <i>ријет</i> у говору Муслимана	+	—	—	+
28. <i>вѣлѣм</i> / <i>вѣл'у</i>	<i>вѣлѣм</i> / <i>вѣл'у</i>	<i>вѣлѣм</i> / <i>вѣл'у</i>	<i>вѣлѣм</i>	<i>вѣлѣм</i>
29. имперфекат	—	—	—	—
30. хабитуал	+	инфилтрати	—	—
31. промјена гл. <i>ићи</i> у Муслимана	<i>идѣм</i> / <i>ићѣм</i>	<i>идѣм</i>	<i>идѣм</i> / <i>ићѣм</i>	<i>идѣм</i> / <i>ићѣм</i>

505. Истраживање, а и компаративни преглед особина омогућавају, да се и у цјелини, и међу прелазним говорним типовима појединачно, и у њиховим везама са дијалекатским окружењем - уоче везе, сличности и разлике значајне за међудијалекатске односе и књижевни језик.

Најпре о унутрашњој диференцијацији.

506. Бз. је прелаз између их., иб. и јиб. са којима је и географски у контакту. Број оригиналних црта му је ограничен; у највећем броју примарних особина сачувао је одлике своје их. базе. То никако не значи да је бз. механичка мјешавина особина својих сусједа. Овај говорни тип је био, и сада је, аутентично крило их. дијалекта на сјеверу у које су, у новосрпскохрватском периоду, продрле неколике особине босанских говора. Интерференција траје.

Давнашњој промени *pa > pe*, насупротив ком. и јб., нема трагова, а остатак превоја *po > pe* у сва четири идиома је обичан. Јб. са иб. и јиб. највише повезују геминације и секундарно х у енклитичким облицима личне замјенице 3. л. пл. Обје ове особине могле су се, као адстрат, развити независно и у бз. у сличним друштвеним приликама. У пресјеку скупова око 70% примарних особина бз. су их. Такве су: рефлексн јата у дугим

слоговима, јекавска јотовања, *нијесам*, опозиције међу африкатама, рефлексии **skj* – **stj*, *-er-* у збирним бројевима, Г од *Мујо* – *Перо*, присвојни придјеви *Мујов* – *Перов*, В именица типа *Даница*, наставци у замјеничко-придјевској промјени, *та* са *тај* мј. *тај*, прогресивна деклинација, редуциран имперфекат...

Овакви су односи и у лексици, гдје се чује:

а) *вук* мј. *курјак*, *рамо* поред *раме*, *дроп* или *трђп* = *цђбра*, *бђрило* = дрвена посуда за воду (*брѐма*, *бђца*), *кладница* = *штала*, *стаја*, *не море* / *не мере*, *стђпаница* = *домаћница*, *плѐжѐ* = *пуже*, *фђја* = мали пласт сијена, *ћђрнђ* = *чуцу*, *шђмѐр* = ниско растине;

б) *адет*, *бђјрум*, *бѐзбели* = сигурно, *инсђн*, *јабђнција* = *страница*, *кал-ђак* (у Шкалаћна нема) = крај свијета, *нејсе* = било како било, није важно, *мевлѐће* (у Шкалаћна нема) = *држава*, *хајђђн*, *цѐнђђа* итд.

Инфинитив без *-ти* је аутентична бз. особеност, тј. није адријатизам него лик настао редуцијама које су у ЈБ и СИХ изразитије него на другим странама штокавског нарјечја.

Мада нема идеалних граница међу дијалектима и говорним типовима, у случају бз. и јб. оне се јасније оцртавају, што је последица огромних прелома у морфологији терена и њихове припадности различитим државним и административним јединицама кроз вијекове. Граница између ових двају говорних типова чак се поклапа са границама српских земаља и Босанске државе у XII в. Овако стање нашао је и Пецо у западној Херцеговини (ЈФ XL 138, ГЗХ 14).

507. Јб. је периферијски говорни тип ијешћ. иб. И он је прелазан са 70% примарних иб. особина и 30% их. Иб. су: рефлексии дугог јата, резултати новог и јекавског јотовања, *идѐм* / *ићѐм*, *нисам* / *нијесам*, *шћ* (*ћћ*), *жћ* (*јћ*) < **stj*, **skj*, потрвене или нарушене фонетске опозиције међу африкатама, палтализовано *ш* и *ж*, *ро* > *ре* (*греб*), *ра* или *ра* > *ре* (*рђс*, *врђбац* / *врѐбац*); појаве затвореније артикулације вокала, *Мујѐ* – *Пѐрѐ*, *Мујђн* – *Пѐрин*, хабиђуал, а их.: *-er-* у *четѐверо*, историјски инфинитив, *Данице*, наставци старих тврђих основа у замјеничко-придјевској промјени, стандардна деклинација. Чују се и геминације, и облици *хи* / *хин* – *хим*, али они нису чести ни изразити као у јиб. Све су ове особине или архаичније (источнобосанске), или млађе (истонохерцеговачке), или новије (босанске), а већина је одређена вјером. Тако је само у Муслимана, или претежно у њих: *тј*, *ђј*, *сј*, *зј*, *цј*; *дђѐје*, *брђтјѐ*; *ћ* и *ћ* мј. *ч* и *ц*; *ѐ*, *ѓ* < *ш*, *ж*; *нн* (< *дн*), *н'н'* (< *дн'*); хабиђуал; ~ на непочетном слогу; *хи* / *хин* – *хим*. Међутим, ни Муслимани нису компактни, што је знак њиховог различитог поријекла (старинци, дошљаци). У говору Срба осјећају се различити периоди досељавања и степен адаптације према владајућем друштвеном слоју. То никако не значи да и међу Србима нема старинаца.

Свака подјела дијалеката и типова на поддијалекте и подтипове је релативна, условна. И у ијешћ. јб. могла би се вршити даља диференцијација на два подтипа (варијанте). На картама јб. архаичних изгласа

видљива је концентрација ових особина југозападно од Блажуја, гдје пл. Игман притеже и одсијеца околину Сарајева од хаџићког краја. Сва моја грађа овдје показује да ни у старијим наслагама не можемо ништа друго наћи до аутентичне везе шћакавизам + ијекавизам у говору све три конфесије. Област јужно од сутјеске код Блажуја до р. Бијеле у трновском крају је данас шћакавска са штакавским клиновима у чистим српским насељима (Умчани). Могуће је да се овдје шћакавизам проширио на рачун штакавизма. Пошто у дијалектологији влада правило да "terene s miješanim pučanstvom valja priključiti dijalektu kojim govore Muslimani, dakle iješč. dijalektu",⁹⁵⁵ грађа са јб. терена условљава да се овај идиом посматра као јединствен прелазни ијешћ. говорни тип. ;

508. У Комској жупи и сјевероисточној Херцеговини су два говорна типа с великим бројем заједничких особина. Главна дискриминанта су им рефлeksi група **skj*, **stj*. Комска жупа је штакавска зона, а сјевероисточна Херцеговина штакавско-шћакавска. У Муслимана и Хрвата преовлађују шћакавизми над малобројним штакавизмима; у Срба је стање супротно. Извјесне разлике постоје и у резултатима јотовања у композитама са *ићи*, боји вокала, вокативу женских имена на *-ица* и наставцима замјеничко-придјевске промјене. Вокатив *Милица* је цх. особина,⁹⁹⁶ а и наставке старих меких основа у замјеничко-придјевској промјени пренијели су номади с југа.⁹⁹⁷

Однос штакавизам : шћакавизам објашњава се подвојеношћу територија двјема државама у средњем вијеку, законом великих бројева у вези са миграцијама и међудијалекатском интерференцијом. Осим тога, шћакавизам у СИХ може се сматрати супстратом богумилске провенијенције, што потврђују историјске чињенице наведене у т. 17. а и микротопонимија (уп. *Рѣнишћа* Ум).

Напокон, Комска жупа је са свих страна ограђена природним прекама: кањон Ракитнице — Височица — Неретва са Прењом. Послије великих куга између 1813. и 1815., она је с југа и истока, примала номадске сточаре. Тако се могло десити да је цх. особина *Мљјо* - *Мљје* прескочила Неретву или се формирала послвије 1404. када је Комска жупа ушла у састав старе Босанске државе. Комски говорни тип је ближи бз., али се од њега разликује промјеном именица типа *Мљјо*, *Пѣро*, замјеном љ са ј, обимом лексема са геминатним изговором, фреквенцијом облика гдје *po* > *pe* и замјеничких енклитика *хи*, *хин* / *хим*.

509. Оваква дијалекатска слика коиндицира са демографском, тј. са метанастазичким покретима према Планини и ЈБ и са етничким слојевима. Односи арханизми — старници, иновације — дошљаци су реципрочни. У истом су односу конфесије — језичке дискриминанте. Пошто три народа живе измјешани вијековима, комуникација се интерференцијом

⁹⁵⁵ Броз., *op. cit.*, 168.

⁹⁹⁶ Пецо ЦХ 299, в. и ГЗХ 191.

⁹⁹⁷ Исп. Пецо ЦХ 299.

уравњава. Ако је дио Срба промијенио вјеру, није језик. Језички знакови (грађа) из ЈБ и ВХ и правила њихове употребе показују да је политички изум о бошњачком језику толика бесмислица колика је тумачење језичких феномена богумилским питањем. Ако оставимо на страну турцизме (у Вука: до 3700, у Шкаљића: 8742) којима је обогаћен лексички фонд на цијелом штокавском нарјечју, поједине националне дискриминанте, које нигдје нису апсолутне (у Муслимана: јекавска јотовања, етимолошко х; у Срба: два реда африката, њ на иницијалном слогу), — више него другдје приближавају говоре ЈБ и СИХ књижевном језику.

510. Вањску диференцијацију, тј. однос ЈБ и СИХ према дијалекатском окружењу, илуструје такође упоредна табела распрострања и укрштања босанских и херцеговачких особина.

Општештокавска изолоса 10 (промјена двосложних мушких хипокористика *Перо / Пера*) је на граници српских земаља и Босанске државе у XII в. Од четири иб. особине (*шћ — љћ, жћ — ђћ*) < **skj*, **stj*, остаци Ипл на -им, непренесени њ, изостанак дужења у слогу који затвара сонант) најужу има њ на непочетном слогу; са њом је хабитуал, а обје се чују у стариначком слоју Муслимана у околини Хаџића. Иб. дискриминанта *шћ / љћ, жћ / ђћ* из тузланског краја и од Саве код Брчког зауставља се на линији Подорашац - Врдоље — Умољани (у СИХ) — Јасен - Крупаци — Сарајево (у ЈБ). Источнобосанске и југоисточнобосанске особине *ни* (< *дн*), *н'н'* (< *дн*), један рад африката и енклитике *хи, хин / хим* у ЈБ и СИХ немају исте арее. Југоисточнобосанско дуго -е- у презенту глагола I вр. може се чути и у долини Жељезнице. Десоноризација финалних консонаната повезује ком. са цх.; међутим, цх. краћи наставци у замјеничко-придјевској промјени не чују се у ком. Динарци који су допрли у ЈБ адаптирали су се домороцима изгубивши јекавска јотовања, имперфекат, /' / на пенултими у Гпл именица типа *син* и у 1. и 2. л. пл. презента глагола типа *имати*.

Све ово, а и друге резултате међудијалекатске интерференције, потврђују грађа, и анализа грађе у овоме раду.

Особина ⁹⁹⁸	Их.	Цх.	Бз.	Ком.	Слх.	Јб.	Иб.	Јуб.
1. Рефлекси дугог јага	двосложни	једносложни	двосложни	двосложни	двосложни	чешће двосложни	чешће двосложни	чешће двосложни
2. Јекавска јогована	+	+	+/-	+	+	-	-	-/+
3. Вокалске редукције	-	незнатне	умјерене	умјерене	умјерене	изразите	изразите	умјерене
4. -er- > -or-	-/+	-/+	-/+	-	-	-	-	-
5. Десоноризација финалних консонаната	није изразита	изразита	није изразита	изразита	није изразита	није изразита	- ⁹⁹⁹	није изразита
6. <i>и</i> (<i><dn</i>)	-	-	+	-	-	+	+	+
7. * <i>skj</i> , * <i>stj</i> > <i>ш</i> <i>ћ</i> (<i>čh</i>), <i>ж</i> (<i>šh</i>)	-	-	-	-	+/-	+	+	-
8. Свођење двају парова африката на један	-	-	-	-	-	+	+/- ¹⁰⁰⁰	+
9. Остаци Ипл на -ш	-	-	+	-	+	-	+	-/+ ¹⁰⁰¹
10. Г: <i>Мјџ</i> , <i>Јовџ</i>	-	+	-	+	+	+	+	+/- ¹⁰⁰²

⁹⁹⁸ Податке за однос према дијалекатском окружењу користим из радова: Пецо ГИХ, ЦХ, ГП, Ортијеш; Броз. *Фојн*, *Ијеш* *Љ*; Јахнћ Босна.

⁹⁹⁹ Нема је у *Фојници* (Броз. *Фојн* 104), али се може чути у околини Тузле (Брабец Туал. 38).

¹⁰⁰⁰ Опознција је укинута, али није свуда (Броз. *Ијеш* *Љ* 141-142).

¹⁰⁰² у сјеверним говорима је *Мјџ*, *Пјџ*, а у јужним *Мјја*, *Пјја*.

Особина	Их.	Цх.	Бз.	Ком.	Сих.	Јб.	Јб.	Јуб.
11. Наставци тврдих осн. у замј.- придј. промјени	+	—	+	+	+	+	+	+
12. Енклитике <i>хи /</i> хих у говору Муслимана	ријетко	(?)	чешће	ријетко	ријетко	чешће	најчешће	најчешће
13. Историјски инфинитив	+/-	+/-	+	+	+	+	+	+/-
14. Презент од <i>или</i>	идем	идрем	идем	идем / идрем	идем / идрем	идем / идрем	идем	идем
15. Имперфекат	+	—	—	—	—	—	ријетак	-/+ ¹⁰⁰³
16. Дугосилазни акцент на не- почетном слогу	—	—	—	—	—	+	+	— ¹⁰⁰⁴
17. Изостанак секундарног дуљења	—	—	ријеђе	ријеђе	спорадично	претежно	доследно	претежно
18. Акценат: <i>голубоа</i>	голубоа	гдубоа	голубоа / гдубоа	голубоа / гдубоа	голубоа / гдубоа	голубоа / гдубоа	голубоа / гдубоа	голубоа / гдубоа
19. Акценат: <i>читамо</i>	читамо	читамо	читамо	читамо	читамо	читамо	читамо	читамо / читамо
20. Тематско — е — у през. гл I вр.	кратко	кратко	претежно кратко	претежно кратко	претежно кратко	кратко	кратко	претежно дуго

¹⁰⁰³ У сјеверним говорима ријетак, у јужним чешћи (Јахић, ор. cit., 486).¹⁰⁰⁴ Може се ријетко чути само на Гласинцу и у долини Железнице (Јахић, ор. cit., 580-581).

ТЕКСТОВИ

1. Пошли смо сйјена ја и отац ми да доучемо стоци. Ймали смо кѣра добро добра. Ймали смо са собом ловачку пушку. И наложили смо сйјено на сабне, на сабнице. И водили га. На једанпут се-е кѣр закопо под један камен. Ми смо мйшљели да је нека куна. Отац мени велй:

”Барниде ти оздад по тај камен.”

Ја сам барно дрветом, а он је гори угледѧ. Али, овако се-е смотѧла. Мало, знаш, па само леђа. Није видео главу, само леђа. Уфатио је руком. Она се-е изврнула и уфатила га-е за овај палац. Одма је зубе саставила. И није је стйио да пусти. Нѣси је преда ме.

”Ну”, каже, ”шта је-во?”

Кад је она неки задах пустила и(з) својй устѧ, ја нијесам видео на своје очи. Душа ми је стала била. А на очи нијесам читавй сахат времена видео апсолутно ништа од тога њезина задахѧ, отрова. Кѣй је бѣлај био, не знам. Само то, док ме онѣ прошло. И отац је ту бацио, ту ласицу. Ласица била. Јѧ. И отац је бацио. И ѣпе се она под истй камен увукла.

Хѣлан Мѣхо (1812) из
Гѣрње Љутѣ, Калиновйк

2. За вријеме старѣ Југѣславијѣ, ка-смо ми чѣбани били, био један крмак, велики, ја мйслим тежак око триста кйлогрѧма. И чѣбани су га видѣли. И рекли чѣбанима ѣви ловци: ”Хајде, узмите кѣрове и нѧтерѧјте га на нас”. Било је лѣваца нешто велики брѣј. Нѧоружѧни, сваки до зубѧ. И стали су покрај пѣтока, водѣ. Љута се зѣве вода, ријѣка. А он није мѣгѣ никад на другу страну да йде. Толики је снйјег био, дѣстизѣ је висинѣ, ја мйслим, и до једног метра. И он није мѣгѣ вет пѣтоком. А ѣни су стали свйм кањѣном пѣтока.

Кад је нѧнишѣ ѣн, ѣнда су ѣни пѣчѣли пуцат на њ. Па ѣнај што-ѣ тамо прѣви пуко, кад је упалио два пѣта, видео је није га укинѣ. Па ѣндѧр је прѣшѣ за овога, па ѣпѣт два пѣта. И ѣн је крај њѧа свйје прогѣрѣ, ја мйслим, ако се не варѧм, да је било нѧјминиѣ брѣјно пѣтнѣс. Он је крај њѧа прогѣрѣ свйје рѣдом нис пѣток. И ѣвај чѣек што сјѣди ѣвдѣка, ѣн је одѣзѣѣл ѣпѣт прѣлѣтио прѣда њ, ваљѣда, са својм колѣгама, и вратио га на истѣ, на истѣ ловце. И ѣпѣ су, и ѣпѣ су ѣни свй тако, као што су прѣви пут, учйнили. ѣпѣ су ѣни рѣдом по два метра сваки на њ упѧли. И ѣн ѣпѣ прѣшѣ. Свака га-ѣ погѣдѣла. Али ѣндѧр је био дймни барут. Није био ко сада, овај, како га нѧзйвѧмо, бѣздимни барут, него дймни. А ѣн је био, мрѧз је, вет нијска темпѣратѣра, мѣре-ѣи била и до дваѣсет стѣпѣни. И био је, ваљѣда, како-ѣ ишѣ пѣтоком, и по ѣму лѣд. А ѣлово га тѣкло и, ваљѣда, улазило пот кѣжу. Зрна. А даљѣ ни су. И ѣн је прѣшѣ у вр лйваѣѣ гѣри. А ѣвај чѣвѣк уѣзѣ-ѣ пушку и ѣна два хйца, ѣна барута у ону пушку.

Она пушка била још море бит турска. И ставио у њу она два хйца. Ондар ђеко гори комад велико(г) ђлова, шта ли. Или можда камѣн, шта ли. Натрпо. И са(д), узашли уза њиву куд је ђн ђтишо и зађбишо га извише. И ишо је све з дрвета на дрво, з дрвета на дрво. Њје смйо друкчиѣ нѣму прић. И с јѣднога граба, док је пришо ка-га море видјет, упалио-е на њ з граба. И довукли су га.

Хѡљан Алија (1922) из
Гѡрње Љутѣ, Калиновик

3. Бѡгами смо могли укѡсити по два хй по ваѡна сијена нас двоѡца. Дѡбро смо стојећи били. Имали смо дѡбру земљу. Само нам је била туђа земља. Бѡгова. Па смо се тује заѡркнули. Овај, двадесѣт треће гѡд"не поѡдио та мој стрѡц з бѡгом земљу, с Чѣнгић Алебегом. И туј смо се ископали. Четѣрес вољѡва смо дали за земљу, а ѡстала би нам цабе да се нијесмо прѣварили. Платила би је држава у бѡновима. Јер, у другије љуѡи исто било ко у нас, али нијесмо ми поѡдили. Ми дали. Имали нешто гѡтовѡга нѡвца, аустријскије тије сребрѡије, овај, парѡ. И на сто педесѣт форѡнти дали капару. И тако се ђн залѣтио и бѡгами смо се ископали. Три-чѣтри гѡд"не смо патили: прѡдали мал, ѡстали дужни банкама. Ја сам се ископрѡ некако. Подијѣлио сам се с покојѡнијем стрѡцом. А ђн је до ѡвога рѡта био дужан, та ми стрѡц. А ја сам се био ископрѡ. И дѡбро сам стојећи био. Уочи ѡвога рѡта сам најјачи био у сѣлу са стоѡм. И са имањем. Имѡ сам дѡле водѣницу, млин. Три вѡтла сам... Сваѡко јутро дваес кѡла брашна. Могла су ми чѣљад рѡнити та пријѡд. А ѡдѡка имѡ јѣдан млин, чѣврти млин. Чѣтири камѣна сам имѡ. Био сам уочи рѡта бѡгат.

Бѡзало Живко (1897) из
Влахоља, Калиновик

4. И ѡдемо у Врховину на сијѣло, на свѡдбу. Ожѣнио се ѡѡек, ѡиј, момак, и ја ишо на свѡдбу. И кѡна-е вако, сѣљачка кѡна. И туј се сијѣло скупило. Ко свѡдба. И јѣнна-е сѡба вако. И ми смо се сви натрпали у ѡну сѡбу. Пуна. И ѡне прије, то ти не знаш, земљѣне пѣни су биле. О-земље ѡне пѣни, зѡдане. Све земља. Велика пѣн, и вако у нну сѡбе пѣн. И туј смо... То је глѡпос. И туј, како се натрпо народ, пјѣва, пјѣсна, мѡмци, цѡре. Ука, мој-брте. А ништа, најѣдампут то прѡломи се под. Она пѣн пролѣће у маѡзу. Прѡломи се. А дѡли су двѡје краве, у маѡзи. И јасле. И тамѡн је ѡна пѣн треѡила на јасле, међу краве. Бе јѣдва кутѡриши краве ѡтале, ис те маѡзе. А дѡже се дѡмѡн из ѡне пѣни. Ништа се не видѡи. Ко-на земљѡрина, па се спѣкло. Па кад је прѡпало, то се-е дѡгѡ ѡиј дѡмѡн. Ама јѣдва кутѡрисали ис те сѡбе. То сѡмо јѣнно прѣко другѡг. Нѣма, нит пѡзи ни момак, ни цѡра, ни шта-е ко, ни како-е. Сѡмо то грабѡи, грабѡи, излази вѡни. И вѡни како коѡи излази, то је све побијѣљѣло. Нѣма. Цѡре би ѡѡо прије се напѡдѣри, набѡлкани, нашминкај, урѣди. ѡве

хаљине обуци бијелѐ. То је свѐ од зѐмљѐ поцрњело, и од пра̀шине. Ма глупости то и при́чат.

Хаџић Омер (1911) из
Мјеховинѐ, Калиновик

5. Бџаами, јѐсам. Ка(д) сам најприје вука ђчима видла... Ми смо — три нас биле — ђѐле да ўжинāмо. Јā никад вука нијѐсам виђѐла при́је. Јѐдна ми рџдица, јѐдна најамница што-ѐ кџд нас била... А ђвце су нам дџли замāкле низ јѐдну дубџдолину. Ђѐле да ўжинāмо. Тзвадле ђнѐ ўжине Ѣс торбѐ. Нѐки гџрџв, ђномо ђн, лѐжи спџред нас, накџ, чѐкџ да му баџймо лѐба. И он скџчи ђд нас дџли. Ми нѐ видимо ниђѐ оваџџ ни коџџ. Скџчи он дџли. Како он скџчи, Ѣ ми дџли. Ка(д) дџли, свѐ су вуџи раџћерали. Дџџ вука. Раџћерало ђвце. А дџли, ниђе нас, ђвцу јѐдну при́т"сли и кољџу је. А јā, при́је ме вуџ виђио, јā нијѐсам мџгла ни авāза дџт. А ђне ви́чу, а́чу: Ха! Ха! То је било при́је. А јā ни авāза. И ђндџ сам виђла... ђнā најамница што је ў нас била, Ѣмала је шилѐже. ђн-ѐ ко муāцер дџшла прџвога рџта кад је Шџџџо бџо, па Србија. Четрнѐстѐ. Па тџ-ѐ било иза четрнѐстѐ, осџмнѐстѐ. Мџжда-ѐ било или при́је — пѐтнѐстѐ. Јā. И нѐко јџј дџо шилѐже. И ђнa га зѢмила кџд кџс. И ђнā нѐзино шилѐже дџџ вука при́тисла па га кољџу. Како смо ми пџплашили ђзгџ нѢке, цџко је пџплашио, тџдџ сам виђла да су ђни јџмили ђнџ шилѐже, јѐдан за прџви трџп, а дрџги за заднѢи. И прѢнијѐли га преко ријѐкѐ ђномо. Ми нијѐсмо мџгле преко ријѐкѐ прѐћ. Та(ј) Тџтинац, свејѐдно, ријѐка Тџтинац. ђни су сџмо нѐга ђмџ спџштали и јѐду. Ми нијѐсмо мџгли прѐћ. Три дџна јā нијѐсам мџгла проговџрит. ТолѢко сам глџс изгџбила. ђнџ при́је би рѐкли: ако ви́ди вуџ при́је чџбана, нѐ море, ђдузмѐ му авāз. Е тџкџ-ѐ то.

Јовџвић Ми́тра (1907) из
Бџжановићā, Калиновик

6. ЧѐнгѢић Алебег з БорѢја зѢнштѐ цџру у бѐга Мџревца. Три гџдине дџнā му је Ѣскџ. И нѐ дџ му је бѐг Мџреџац ни́кџко. Нā тџ се ЧѐнгѢић Алибег расрџио па је кнѢгу направио Бџју ЛѢмџну. Сџзнџ је да је бѐг Мџреџац ђтишџ у Цџриград цџру да свиђџ агџлуке на Ѣге, а на спа"иѐ тѢмѢрѢи белџјство, а нѐ неког нџџџ бџљубаштво. И тџмо се забџавио три гџдине. Кад^т се пџвџкџ и(з) Стџмбола, а ЧѐнгѢић Алибег, пошто му је ни́је дџо, Фџту, он је наслџ Бџја и ЛѢмџна. Пџслџ је пѢсмо и кџзџ свѐ у пѢсму: да је ђтѐшџ, да Ѣе се забџавит.

И ђни су си дџшли у Мџрево, и ђплачкали бѐга Мџревца, и ўфџтили бѐгову Фџту, зарџбили. И ђџвели су је. ђџвели су је преко Сџтјѐскѐ, па преко Гџцка, па тџмо у Кџрита плѢнину.

Набџсали су у Кџритима у јѐну ко̀либу српску. И тџј су прџшли и пџспѢли су у Кџритим, у плѢнини тџј. ПџспѢли у плѢнини, у шџми, у Кџритима. Налџжили вџтру и тџј су пџспѢли. Кад је, ка(д) су пџспѢли,

Фата-е имала главу Басву на кољену. А на глави је била заврата капа, ис те заврате виђело се писмо. А Фата јамй онџ писмо. Кад завйри, кад т потпис Ченгић Алибега. Пише да с опљачка Мареваца, бега Маревца оцак, да-ј отишо бег Маревац у Стамбол, да дође Бајо и Лймун. Пошто му је нијесу, није дао, нек је водџ... А она је то писмо јамила, па је на неки начин себи у недра турила. А главу је његову подигла. Успјела је тако. Како он, безбели, уморан био, непоспан, она се извукла и она је отаљ побјегла.

Бјџала је ноћно док је дана, на пример, док је дан освојио. Набасала је на јенну колибу ђе домаћин нагонй овце на стругу а стопаница музе. Кад је она избила њима, они су се зачудили. Она-е у свили и кадифи, и у злату залевена. На пример, на њџ свѣ то било како-е ис кафсцаза јамљена. Зачудили се. Тај, они домаћин, питџ:

”Шта си ти: или си вила утворица или си из горѣ тичица?”

”Ни сам вила ни сам утварица, ни сам из горѣ тичица, вет йнсан ка њ ти, брате лијџпй.”

”Па откуд така ти?”

”Водио ме Баја и Лймун. Ја сам успјела. Побјегла. Спашавај ме, брате лијџпй. Ако ме спасиш ти, џстџ честит довијека.”

Каже он онџ стопаници што музе стоку: ”Скидај онѣ пѣленгаџ!”

Ова брже скини. Области се, ти! Скидај! Онај, увѣди је тамо у колибу. Скини је. Скинула-е она, обукла и ш њџме на стругу, а он да нагонй стоку да музе ова бџева Фата. Да музе стоку. Дрџнава, у џнијем дрџњцима.

Утолико Бајо и Лймун и тридес Црногораца. Каже:

”Прође ли џвуда Маревчева Фата?” Овај, бива, јѣна прође џвуда њѣ позната ђѣвојка, Маревчева Фата.

”Давно је прошла. Йх!”

”Куд и камо?”

Они ти промакни. Фата бџева џстани ту, ко-тога домаћина. Тај је домаћин држй ко-себе мјѣсец дана. Њѣ смије никуд т да макнѣ. Куд гџд макнѣ, мисли Бајо ѡе и Лймун задра, на пример.

Након мјѣсец дана он је њу јамио и довео-е у Марево. А дошџ-е бџг на опљачкану кулу ис Цариграда. И џндар, кад је он дошџ, а није Фатѣ нашџ, сазнџ-е свѣ, шта је и како је. А избио је, овај, домаћин с Фатџм, довео му је. Он му је даџ тадај, на пример, рѣѣмо — то је њџово право било бѣксџ, рѣѣмо — даџ му је четѣрес кмѣтџва, томе за награду. Четѣрс кмѣтџва му је даџ. А знаш шта су кмѣтови? То су читлуци, је ли? Тако-е.

Е џнда, шта ѡе бит? Пндара он питџ њу, џтац: ”Шта ѡеш ти, Фато, да ти даџм?” Каже: ”Хџѡеш ли да ти трајим муштѣрију да-т уџаџм?” ”Њѣу”, каже. Ја. ”Ја сам сѣрова. Њѣо имам џво писмо. Дај ти мѣни могѣћѣнос и дај ми калауза да ја йџѣм цау у мѣѣѣму, у Стамбол. У

Стамбол, у меџему ће суди цар.” Ја, овај, ће суди цар. То-е турска рјеч, на пример, рећемо. Је ли? ”Да ја ово писмо однесем.” ”Даћу ти ја лако.” Данне јој калауза и данне јој трџак и он њу одведе у Цариград у меџему ће цар суди. И она уљегне тамо прет цара с њијем писмом.

Кад је то цар видио шта-е то направљено, ондар је он посла пашу и тридесет дељија с њиме. Он је све смако Ченгића племе. Све-е посмако тај паша који је дош и(з) Стамбола. А јенна ханума била носећа, с опрошћењем. И она је одила ту ноћ кад је он смјцџо. Родила дијете. А све је смако мушко, само женску, женскадију оставио. Она је дала Циганки то дијете. А име јој било Ченгија, њ ној. И, њ даље остали Ченгићи по томе ђетету. О тога ђетета са-су бџи Ченгићи. А онџ-е посмакнуто све прије било.

Пањета Шабан (1913) из
Ћутина, Калиновик

7. Довѣрџо сам свѣкудџ, гладан био, јадан био, у току рата. У нас се каже мухаџер, њзбијеглица, како ђеш. Дрѣгџ те гулио. Радио сам данас можда за кило жита. Дрѣгџ ме гулио, дѣрџо ме. Мѣрџо сам пита(ти) ђѣцу, болан. Умријеће ђ(д) глади болан. Ја сам рачунџ да никад нећу имат у својо кѣни хљеба. Е тако сам био виш љбијеџен, знаш. Изгѣрџо, бола, све. Нема се.

8. Ми с кѣсама кѣсѣмо. Мѣраш имат кѣсу, та(ј) прибор њѣзин, је ли: кѣса, водијер. Неко каже чѣтура, али водијер. Ми кажемо чѣтура што се нас тиѣѣ, ал неко каже водијер. Чѣтура, водијер — то се носѣ да се гладѣ кѣса, знаш. Добро. То-е завршено сѣ тијем, с кѣшевѣном. Е ондар имају женскѣ. Оне грабѣ. Имају грабље, виѣле, кѣље. У нас се каже кѣље, онџ сијенскѣ баш кѣље. Подвѣци под онѣ навѣлак, знаш. И носѣ оне то. И то ти је и њѣова та, рѣцимо, дѣжѣс, знаш. Док се све савѣе у великѣ пласте, знаш, збиѣш за зѣму.

Тѣцак Мѣхо (1909) из
Јѣзера, Улог

9. Ја ђишла. Хај, каре, часом у шталу, мѣтни коњу тамо. Ја дофањам ђѣгѣр сијено ка(д) се звијѣзде виѣѣ. Кад ја поглѣну, ка скрѣзи горѣкан... Ако се вратѣм, дршѣм ко прѣт. ”Реѣо!” ”Шта-е?” ”Да-виш што су вѣци клѣницу развѣлили!” Карѣ: ”Каку клѣницу?!” ”Да видѣш.” ”Ајде”, карѣ. ”Јѣси ли затвѣрила?” ”Затвѣрила сам”, рѣско, ”врата.” Ха ја. Он јамѣно коѣлац, а ја долѣка да поплашѣм вука. Ђѣ немо ми, наѣ двоѣ, љбити вука! И ја ти бубѣм у врата, а дршѣм, плаѣѣм. А он гѣри коѣлац дрѣжѣ. Кад ђни ђишли. Вишли ђни. Ми по клѣнци, нејма хи. Вишли. Кад јѣдан млѣдѣћ, Ђѣмет Кѣлѣѣја, што си у њѣга нѣѣно, запѣвѣ ђѣгѣр. Ђиѣ цѣри и поплашио хи. А да њѣје њѣга бѣло, њѣ бѣсмо њѣшта нашли. Све би

исковљали. И поплашио њ. А дацке баџили укрџ нѡнмо њѡвѣ. Такѡ су ѡни витљали. Прѡљеће. Било у прѡљеће. И такѡ.

Кулдија Хана (1917) из
Зѣломѡћа, Калиновѡк

10. Ја. Да ти причаѡ ка(д) сам ја био маљѡ. Нѡсам био, било ми је, бѡгами, јѣдно пѣтнѣс гѡдина. Ја сам ѡћерѡ гѡведа е-вѡди дѡле (у) ѡвѣ Раѡске. Јѣдном сам ѡћерѡ, ваѡ прѡљеће било. Ајде, нѣјсе, и нѣстало сѡјѣ-на. Ја видѡм у ѡнѡ(ј) страни гѡри ѡма-нѣ травѣ. Искѡпњело-е. Е, валѡ, ја ѡдѣм ѡбић да ми се нѣће гѡведа полѡмит. И ја ѡзна ѡѡја ѡбићѣм гѡри и наљѣгнѣм преко јѣднѣ странѣ. Тѡ ѡкогѡ ѡјѣ у наѡѣм сѣлу трѣфило. Само мѣне, као чѡбана. И ја ѡдѣм тѡда, кад ја наљѣгнѣм, мѡј брѡте, преко јѣнѣ странѣ. Глѣдам: ѡѡје травѣ нѣма.

И ја, ѡшта се... Ја... Каѡ би се разѡумѡ да ѡма тѡј мѣѣд у зѣмљѡ? Ја наљѣгнѣм тѡда. Кад тамѡ(н) крај ѡније врата, нѣма ко што кѣр би се мѡгѡ уѡућ пѡт каѡен, тамѡн ја тѡј на тѡ врата дѡшѡ да наљѣгнѣ(м) тѡда, ѡзѡдѡ мѣѣд рѡку да-м уѡфати зѡ ноге. И ја се прѣтурѡм преѡ ластѡва и ѡдлѣтио ѡѡз ластѡве дѡли. Срѣћа, ѡѡјѣсу ластѡве биле голѣме. Јѣдно сам пѣдѣсѣт мѣтѡра лѣтио, а нѡсам слѡмио само нѡгу. Изѡвалио нѡгу. ѡнда изѡвалио нѡгу.

Штѡ ѡу? Сѡшѡ дѡли. Чѡбани. Ајде, дѡшѡ к вѡди. ѡнијѣм цѡрама каѡѣм: "Ајте ми дѡћѣрајте гѡведа, сѡвите." Не казујѣм ѡм да-е мѣѣд ме прѣпѡ. ѡне ѡтишле, сѡвиле краѡе ми, гѡведа ми сѡвиле к вѡди. Ја, реѡо, каѡѣм ја нѣкѡј Мѣјри и Хѡриѡ: Хајте ми, ајте кѡѡи по кѡѡа. Не мѡгу кѡѡи ѡтићи. Прѣпѡ ме мѣѣд. Лѣтио сам ѡѡз ластѡве. Да ѡзѡшѣм на кѡѡу кѡѡи. Те ѡтелѣ тѣ двѡје, цѡре биле су, ѡѡјѣсу уѡѡте биле, и ѡне ѡтићи кѡѡи, те ми брѡт јѣдан дѡвеѡ кѡѡа к вѡди, те уѡѡа на кѡѡа, те кѡѡи. Пѣдѣсѣ данѡ сам лѣѡаѡ, ѡѡјѣсам мѡгѡ ѡѡкуд.

ѡнда сам се тѡѡио с мѣѣдом. Тѡѡио се на сѡду. И био ѡ дѡбио. И ѡндѡра, штѡ ти ја знаѡ, што заштѡѡѡје мѣѣда каѡѣ: "Штѡ си ми нападѡ на мѡју кѡѡу?" "Ја", реѡо, "ѡѡлан, ја сам тѡда наљѣгѡ. Био сам чѡбан, штѡ ја знаѣм да-е тѡѡја кѡѡа тамѡн ко што си тѡ." ѡн, браниѡц мѣѣда дѡл у Сарајѡву. Ја, браниѡ га. Каѡѣ мѣни: "Штѡ си ми нападѡ на кѡѡу?" Ја каѡѣм: "ѢѢ? ѡѡјѣсам ја. Тѡда сам наљѣгѡ. Ја ѡѡјѣсам нападѡ на кѡѡу, вет тѡда ме пѡт наѡио и, и тѡјѡа ме... Да ме-е уѡфатио зѡ ноге, ѡдѡа ме уѡѡѡ у јаму и ѡѡио свѣга. Али сам кутѡрисѡ, прѣтурио сам се и ѡдлѣтио ѡѡз ластѡве." Ајде, ѡшта. Прѣсѡдили ме да дѡбиѣм тѡѡдѣс ѡѡѡѡѡ, ѡндѡр, ѡније пѡра. Те штѡ ја знаѡ. ѡни ѡѡили се ѡзѡврѡнѡм вијѣѡу. Браниѡц мѣѣда. Бѡгами, ѡѡбили ме. ѡѡјѣсу ми даѡи ѡшта.

Ѣто, тѡ ти-е, тѡ сам дѡѡивио.

Пѡнтол Сѡлко (1924) из
Сѡјѣнѡѣ, Бѣлимиѡѡи

11. Ја, једнога. А једанпут сам отиш'о у двојарце, у планину. Кад наједампу(т) сам опазио ниже мене међеда. Сад мени није међед инте-ресантан, да ја убијем међеда. Ја волим убит јарца. А нема јарца.

Ка(д) се јарац помодио з другу страну, међед се поплашио и на јену, вако, кдсу. И ја сам се заокрен'о за један кам'ен. Са-ће он изић на бријег. Па ми изиће на бријег, да ми се не отколута нија стијене, знаш. Кад ја виђо, кад ја погледак, кад онј јарац на једну стијену више међеда. Али ружно-е ту. Шта сат? Мога би сић до нега онди ако не види. А међед доли. Кад ја, овај, погледа, ка(д) други се међед помоли. То им, оном'е, онјем мали... Па једна точило овако, она рупа куд је вода ишла, п(а) она овде... Он'о пасе неку траву, бирка, она два, а онј један све горе близу мене. Ја потегнем из гарубина на јарца. То овај ловачки гарубин, управ гарабин, ловачка пушка су пет метака. Ја. Потегнем. Видим, ја сам нега иза плећке. Јарац поскочи по стијену. Хоће ли вамо? Нема га. Кад ја гледам доли, јарац лег'о, а овај међед^т све се примиче јарцу одоздала. Пушка-е пукла. Он не зна, ко планина, не види он мене. Мени стао контро што ја не могу до јарца. То давно било прије овога, знаш, то било већ за вријеме старе Југославије, не сада. Онда слободно било бит колко хоћеш. Ја потегнем онога међеда. И ја нега потегнем, а он се раскриви, онј мањи. А то-е био дијете, мече летошње, ран'о, од оне мечке. Па се уфати кри(вити), а она долече па њему. Па кад угледа мене скроз одал, па виче: Ха, ха, ха, ха! Ја потегнем. Таман мени, потегнем, погодим нега. Закурла се њ он нија стијену. А јопе на ону другу. И ону обалим нија стијену. Онда ја ид'ем, сићем до јарца, некако изверем се, спушћим пушку на њ. Он'е јарац оди још мало жив, али не мере. Јамим он'ог јарца те некако превучем на другу страну, направим, распремим, у русак збијем он'о што могу, што не могу носит — оставим. Сам сам био. Нијесам им'о друга ниједног. Био ми друг реко да ће доћ, али није дош'о.

И тако сам ја то вече дош'о, додио тога јарца.

Шурковић Лутво (1904) из
Оцака, Бјелимићи

12. Кад сам ја и један комшија били мали, чобани смо били, чували смо говеда, па смо изјутра поћерали раније говеда у шуму. То-е било при пројећу. Дошли смо. Хај, каремо, ће ћемо да њ гонимо да нам је лакше данас, да пуно не скачемо за говедма. Каже овај комшија — зове се Сали Бурек: "Хајмо, кае, доле Неретви да њ гонимо, па ћемо им помало нешто окр'есат. Тако нск се забављају око нас. И ми ћемо добро пр'оћ данас." "Хајде."

И отале ми поћерамо говеда. Доћерамо њ до Неретве. И ту је један газ, гази се вако у летна доба, гази се Неретва. И тамо преко онога газа има једна ливада. Тамо су из Гапића чобани. Доћерали и онј овце и тамо чувају овце. И говеда има тамо са оним овцама. И ми код Неретве доћерали говеда. Каже мени овај Сали^х Бурек: "Ја ћу се сат под'ет на

ово дрво да окрешем. И нека нам говеда овде нека брстѣ." Хај, добро. И он се попео. Ја бѣдим онде. И он крешѣ оно дрво, а његово једно јуне — те(к) га је пустио у говеда, и није га прије пушћо у говеда него тај дан — и оно јуне дође. Вако-е једна ливадица д-оње Нерѣтвѣ, и она међа како-е Нерѣтва ископала ону земљу. И она (е) Нерѣтва изашла според онѣм међѣм овамо. И оно му је јуне дошло одуда на ону Нерѣтву да пије водѣ. А он се побојо да му оно јуне не угази у Нерѣтву па да га не однесе. Он мѣни вичѣ с онога дрвета: "Хусо," каже, "врати ми то јуне! Са-ће скочит у Нерѣтву па ће га одније(ти) Нерѣтва." Ја му кажем: "Како ћу га, бола, вратити? Подлашиће се од мене." "Неће", каже. "Хај ти нега врати!" "Не смиѣм", реко, "богами. Оно ће скочит у Нерѣтву и однијеће га." Велика Нерѣтва бјеше у пројече. Курла она Нерѣтва од брда до брда, што ми кажемо. Па река ја: "Шта ћу му?" Каже: "Дођи полако за нега па га повуци за реп." А ја — сјетио сам се шта ће опѣт бит. Ја полако послушам нега, дођем д-онога јунета. Оно пије воду. А ја уфатим за онј реп, а оно јуне скочи једно пет метара амамо у ону Нерѣтву. А почѣ Сали Бурека да кука: "Куку јему!" Било му име, онѣм јунету, Крилава. Женско-е било. "Ај, куку мѣни, моја Крилава! Ај, куку мѣни, моја Крилава!"

А онј чобани с ону страну чују да неко плачѣ и неко вичѣ нешта. И они како су погледали у нас, они видѣ оно јуне ће га носѣ Нерѣтва на до. И они свѣ гледају то. А он брже-боље сађе с онѣг дрвета, па дол поред водѣ оба потрчимо да видимо да-л-ће га неђе принијет крају. И ми дол потѣци, дол крај Нерѣтвѣ. Нема га богами. Отишли за једно сто педесѣт метара крај Нерѣтвѣ. А онј чобани видѣ да ми иђемо крај Нерѣтвѣ и тражимо га. И они нас дозивају онудѣ. "Ено га", каже, "болан, доле у онијем јѣхама. Уставило се."

Ми дол потѣци крај онѣ Нерѣтвѣ, потѣци, ка дол међу онѣ јохе, вода га нанијела и вако му главу углавила међу двѣје јохе. И она га Нерѣтва засукала вако, оно јуне грца, скѣром се удушло. Није се још удушло. И ми брже дотрчимо туј. И шта ћемо? Не моремо га кутарисати. И брже за ону сјекиру и ону једну рачву удри, удри. Осијечемо ону рачву и онда оно теле уфатимо за уши и извучемо га вамо на сухо. Извучемо га из водѣ. И онј ти Салих почне — загрлио оно јуне — почне га љубит: "Благо мѣни, моја Крилава, ка-те ја спаси, ка-те ја живу спаси!" Е, нејсе, тако извукли, смјали се ми касније како-е то свѣ се одиграло.

Куртовић Хусо (1930) из
Дѣланѣ, Бјелимићи

13. Свѣ смо то ми... Није није радио на послу. Сѣлак нема ни посла нит има земље. И ми смо то некако радили: те ткала ја ћилиме, те ткала онѣ... Свашта. Нешта и продавали и тако смо живѣли. И тако смо и ћѣцу имали. И ондал, богме, тако свѣ: девѣрај, ради, девѣрај, ради, ткај онѣ ћилиме и, богме, зајмасмо мало. Мало почѣсмо ово. Ово је свѣ узето, то доли. И њива. Ово, свѣ смо ми то узѣли. И то није био на послу.

Богамн само ради. А ради и дан и ноћ. Ми би умјели, ујтру пијевци

пјевају, а ми нисмо још заспали. Тучемо оне драхе. Застри прозор. Купуј овце па кољи, па месо осуши па продај. А вуну прерађуј. Носи у Мостар по двадес кила вунѐ, па оббј, па ткај оне ћилиме. А нема, онда ћилима није било, знаш. Па продај, мој брте, по Јабланици доли, по Сарајву, по Коњицу. Ено ти стана. Бацила га ћеца сада.

Хџић Аиша (1921) из
Разина, Комска жупа

14. Како? Фино бџме. Отићи ено гори у стијене па-е наћи у-нијем хомарима, па ш њом буди док се додиѐ, па опет тако, па док се договорѐ некад. Па се доведе, па седмицу дана не смијеш гледат у њу. Не смијеш. Крие се ђ тебе до свадбѐ ко ћавѐ од крста. Крие се.

Свадба старинска будѐ. Људи се њкупѐ, сазовну се. Коњи. Свадба кад је, сватови, коњи идѹ, коњеници, сватови. Неће будѐ хй толико, будѐ по дваес љ пет. Зависј од могућности домаћина. Јес. Ја сам њшѹ у Невѐсиње некол^ика пута, љ с коњима, и прес коња. Ја. Јес, по свадбама. Ујутру кад се устанѐ, била трка. Мѐтнѐ се кочија и ондара се сравни ко ће тркат^и. Да му се дѹрчак ако хџе. Потѐку се. Однесе коциу, кошуљу однесе.

15. Има, брте, сам сусрио се с међедом, а јесам и су шѐснѐс вукѹва. Јес. А нас је било седам-џсам. Ето. Ишли, брте, ми љз Бијелог поља џдала до планинѐ, носили дѹхан. Био ти је даица, Ђбра. Имали смо трѐе коња јѹш. Али капа расте. Бџгами ка-смо љ угледали, мјѐсѐц је ко дан. Нџн је била. Али цаба-е. Нас је страх било. Али, бџгами џд нас побјегли су. Било нас је седам-џсам. И било трѐе коња.

16. А бџгами најпрен шарвале сашвенѐ и гуњци. Па ондара се поста у моије дџба раша, капут џд рашѐ, капут онљ, чакшире. Тѹ-е сѹкнѐнѹ одијѐло. И није давно постало овѹ. Ја знам и у нас најпрви је Хѹсо купио капут, тѹ-ви танки. Фѐс већинѹм, хѹпанци већинѹм, овљ љусалаши, опут-њаци. Йусалаши се звљли. Ѣдѐ и у Сарајво, отићи у Вишѹко... Ѣт кожѐ... Дѹбри су ѹпанци били. Ѣбојак и чѹрапе на ноге ко-е љмѹ... Ако-ј љмѹ шлапе... Мѹије дџба били су напрешњаци. Ја, напрешњаци. Ја, ѐво дѹвле, сѹмо џзгар. Ко-жѐна није било: ѹпанци љстѹ, ѹпанци кѹ-ѹѹра, старинска, чѹѐчија кошуља. И касније постала кеѐцѐла, кѹтула. А онѹ дѹ пѹса што-е, ја, сѹкна, како ли-е рѐкнѐте. Онда се и звљла кѹтула.

Елѐзовић Хѹсо (1914) из
Рибѹра, Комска жупа

17. Јѐдна жѐна љмала јѐдно двѐес коза. И дѹлазио међед гѹри у козе и расплашио хй. Кѹзе дѹлетѐ кући, а међѐда јѹрац Ѣт^иснѐ низ јѐдну велику шѹму, дѹле према Ракитници. И дѹшле козе, нема јѹрца. Дѹшла Ѣна по мене. Ајмо га тражити. И Ѣтишѹ сам ти ја сѹ њѹм тѹмо. Јѹмио сам кѐра јѹли велика-с шѹма. И низ јѐдну шѹму, нађѐмо јѹрца у јѐдноме дѹлу под

једнијем кладама закопа́на. По́ла га њи́о. Зако́по га у земљу. По́ла га њи́о, а по́ла он закопа́. И онда́ тре́ба́м ја да до́бави се ко́мисија да ви́ди да-е ства́рно њи́о ме́двјед ја́рца. И због че́га држа́ва-е заштити́ла ме́двјед? А онда́ држа́ва што ме́двјед на́правити штету́, то држа́ва пла́ти. Ја́ сам ја́рца све́збо у жицу за́ рогове и однио га на једну сти́јену и и(з) сти́јена́ га објесио до́ли ни́за сти́јене да га не́ мере ме́двјед до́фатит. Све́збо га го́ри. И ме́двјед је до́шо одма́ ону́ ве́че да би га ди́го, али га ни́је мо́го ди́гнут, него-е све́ бацбо... Ба́ш је ко́мисија гле́дала то да́нас. Бацбо-е ве́лике ка́мене озга́ да би га обдо́рио. И онда́ ова́ј вла́сник ја́рца по́вукбо го́ри жи́цу, извукбо ја́рца и ко́мисија је ви́дла да га-е ме́двјед уби́о. На́правили за́писник и ја́рца све́ пла́ти чо́еку.

То толи́ко ти мо́гу ка́зат како се дого́дило.

Шпа́го Ђбро (1916) из
Ка́шића, Ко́мско́ жупа

18. Бо́ловбо сам два́ пута ти́фуса. Бо́ловбо сам ја́, Ђбро, кат си ти́ слу́жио. То сам бо́ловбо први́ пут. Бо́ловбо сам дру́ги пут сад кат су партиза́ни кренули о́вуда. Они су до́нијели, они су... Би́ло-и је ти́фусара́, ја́, ко́лко го́д хо́деш. Ни́јеси мо́го сачу́ват. Ве́лики је бро́ј о́вђе бо́ловбо од та́ки ве́лики бо́ловба. Мо́раш му на́и и со́бу. Ти у једно́ј со́би, они у дру́гој. И та́ко. Онда́ на оно́м по́яду ни́је се мо́гло то сре́ди, ре́цимо, да се заштити́. А ма́ле су ку́нице о́ђе биле. Са-су ма́ло ви́ше. Та-су биле ма́ле ку́нице. Али, мо́рали су се и ти́фуза́ри да смјесте́ не́ђе, зна́ш. Мо́рало је. Ве́лики бро́ј лу́ди.

До́би́е се ва́тра. Ва́тра, ва́тра, ва́тра не́колко да́на, онда́ ка́сније и не́ зна́ш ни́шта, разу́мијеш ти. Сла́бо њи́шта зна́деш. Од ви́ше ва́тре о́пане́е ти сва́ка дла́ка з гла́ве, ко́сџ. Е-ва́ко само о́станџ, ва́ко. Два́ пута-е то ме́ни о́пало. По́расте, по́расте ка́сније.

Шпа́го Ме́хо (1903) из
Ка́шића, Ко́мско́ жупа

19. Ма́цић Ха́мид, два́ес прво́ го́диште, ше́сет и че́три го́дине. Ни́мало, ни́мало шко́лџ.

Ја́ би не́му све́ причбо: и шта́, и ка́ко, и куд, и сво́ј до́живља́ј, и све́. Па не́ зна́м шта би ти причбо. Ни́кад се пре́падо́ ни́јесам. Што́ ћу се пре́падат ка-ће по́бјеђ од мене́? Само сам се ја́ бо́јо о́нога́ што не́ће од мене́ по́бјећи. Што́ бје́жи — то́г се ја́ не́ боим.

20. Ја́ране мо́ј, си́јели се, пје́ва се, ша́ли се. Све́ мо́гуће се ра́ди, о́но што ва́ља. Ђма́мо Ба́јрам, ѡ́мамбо си́јела, ѡ́мамбо та́кије тефе́рича́ фи́није, при́стојније. Ша́лимо се, пје́вамо, све́ мо́гуће. Ја́. Весџли́мо се.

21. Ни́т ми је до́ктуо́р не́кције у́дарио. То-е махнито́штиња. А ни́кад бо́ловбо ни́шта ни́јесам. Па шта́ ѡ́мам? Не́мам ма́ло: јуче́ сам се ро́дио, а ше́сет ми и че́тири го́дине.

22. Она је мене зијет"ла колко је могло: и ногама, и рукама, и језиком. Ма лутила ме бојан. Знаш шта-е наљутит? Кад се жена ражљути, то-е, значи, има-на рјеч зјет. Ја.

23. Па то ти је већинџм било како ти родитељи одредџ, једног онџ времена. Не да ти се оженим, ве-џклџн џн хџџе, па-џ тј волио — не волио. Јџс му брјџџ. Некакав сџј глџдали... А данас јџк. Ђни сџми и уговџрају и девџрају.

Мџцић Хџмид (1921) из
Дубџчџна, Кџњџц

24. Јџ пошџ јџнџџа хџрава и сџката да џженим у Хџрџеговину. Кажџ ми јџдан што брјџ:

"Бј ли џтишџ у Хџрџеговину?"

"Би ако би ме дџ смрти брјџ."

Кажџ мџни:

"Брјџају те док сам жјџв." Дџрво ме Рџгић кажџ: "Јџ џу те брјџа, Ђбиде, док си жјџв, само хџјде у Хџрџегов"ну, џжџни нам џвогџ Ђмера Крупалију из Дјџмовићџ."

А јџ крџџм ш џјме у Хџрџеговину тџмо преџ свџџџа рџвџџа Зџгорја, па дџђџм Хјсу Крџху:

"Мџрџба, Хусџ!"

"Мџрџба!"

А лџжј му жџна на пџстџли. Јџ, кажџ:

"Да га јџко стјџо, не би га џвде Ђбид Вјлић дџвеџ да џжџни."

Кажџм јџ:

"Дџџро, јџ џу џћни џвдџле."

Нејџмџ не да јџзбиџ. Нџсј хџрџр и врџху. Мџтала тџмо џвџама и кџзама.

"Хџћџш ли, бџна, што си рџкла? Ђџво, јџ сам јџзишџ ш џјме да га џжџним. Нема џјкогџ, неџо сџкат у јџну. Имџ сџстру."

Кажџ:

"Сџчџкџј мџло."

Јџ се пџџџџ сџби да ме не убију Врховљџни.

"Хџјмо", реко, "у Глџа, у џџне тџмо."

Јџмџ Цџвлџнуша џџџа. Тамџм.

"Ал дџђу у двџџџ сџти па џу те вџдит зџ Поље, и зџ Чџстџљево, и Врховине, и Зџлумиће.

Каже она:

"Немџ само раниџ."

"Дџбро", реко.

Крѣнѣм ја. "Хајде, ѐмере, устај!" Каже:

"Кудџ?"

"Да идѣмо."

Кад џсто он мѣни спавајући. Јамјим ја... Снѣјег дџ врата. Крѣнѣм тамџка. Еј, еј, ѐмере! Нѣма га. Кѣку, јѣс погинуџ! Мѣлицѣја ѣе ме прѣтвџрити. А она плачѣ:

"Ўј, кѣку ти је мѣни! Кѣ-ѣе мџ бџбо?!"

Кажѣм ја:

"Шути, сна, шути, ѣути!"

ѐна пошуѣе, џ ја:

"О, ѐмере, о, ѐмере, о, ѐмере!" А џн горѣка нџ Трескавици, нџ Бари:

"Штџ је болан?"

"Хајд џмо!"

"Нѣ смијѣм. Јѣмиѣе Џѣкман пушку па ѣе ме ѣбит."

Плачѣ млада. Дџђи ѐмер. Снѣјег пада. Јџј, кѣку ти је мѣни! Кѣ ѣу? Идѣм ѣ Поље у Бѣбѣ, тамџка, па нџђим.

"Мѣла, ѣмѣш ли мѣло хлѣба?"

"Нѣмам."

Тѣрила у лѣвак да пѣчѣ. Сѣчѣкај. Пџтурила малѣхна цурица шѣѣнлу пџд ноге да виђи је ли јџј пѣчѣно. Хџрозѣ пѣјѣва. ѐмере, скачи!

"Хајде, млада, сџ мнѣм."

Па ѣ Љутѣ у Мѣја Бублиѣна. Нѣђѣм Пѣшаниѣна брѣта.

"Дај ми, бѣлан, ѣѣбе, пџгинуѣе прѣд Трекавицѣ ми млада."

А џн мѣни га скиде з бѣшикѣ.

"ѐставиѣу ти га код свѣсти: или Нѣрѣ или Пѣшанѣ."

"Дџбро", каже.

Јџ крѣнѣм прѣд Трескавицѣ. Ўмџ сам јѣдан кџлач пѣпреѣак.

"Млада, мџреш ли тѣ, па ѣемо разнџкат свѣ трос? Само џвде ѣемо ѣзгину. Њѣкаџо."

Зѣврѣти нџге, џвај, дѣмије до кѣкџва, зѣгази снѣјег. Виђио сам да ѣе прѣђ прѣд Трескавицѣ на Пољѣце. Еј, прѣђџ вамџка. Кѣку ти је мѣни! Да ли ѣемо дџђи јѣно? Хџђемо. Ў ѣег мѣтѣ нџга дѣсно ѣ лијѣву. А ја:

"ѐмере, ѐмере! Само зѣ нама."

Ја за нџм, она прѣд мнџм. Мйјѣнамо се ја и она. На Пољице дџѣмо, дџорймо низ Ёзлум.

У сѣло смо дџшли.

"Еј, ѣво млѣдѣ, дџбрѣ млѣдѣ, како га-е шѣла. Мйлий ѣллѣу!" А сѣстра му плѣчѣ. Каѣѣ она:

"Хајд у кућу!"

Хоѣмо, хоѣмо. Тамо дџчекали нас: јѣли и пйли, вишѣ џву прйчу завршили.

Крѣпалија Абид (1922) из
Дѣјмовића, Трново

25. Јѣсам се срѣтџ, јѣсам се срйџ. Јѣсам ја јѣо лѣба у шуми. Нѣшто ѣѣко за кола. Па сам јѣо лѣба и џнѣ срйјѣмушѣ, џнџ цвйјет, џнџ што рѣсте по шуми па се да јѣсти. Она дйвлѣ тава, зџве се срйјѣмуша, знѣте. Јѣ сам тџ вако трѣџ ѣдѣћи. Јѣдѣм. Имѣм чѣнак кајмака и сйра, јѣдѣм, кад нѣшта нйже мене дџли по-вџм јѣднџм потоку чџмпѣлѣ. Кад погледѣм, кад мѣѣд нйже мене, нѣмѣ ко дџ-нѣ штѣлѣ. Ёфѣтила мѣне јака зйма. Мѣѣд. Сйкира је код менѣ, али сам сѣм. Дѣбок поток, нйѣс нйкогѣ. Јѣ најѣданпут... Он свѣ нѣшта трајй, чорѣта, рџвй, нѣку траву трајй, рџвй, јѣдѣ. Помамо јѣдѣ. Вйћџ ја. Е нѣмѣ, мѣнѣ ѣфѣтила зйма. Јѣ сѣд мџрам ѣлакнут па шта бѣдѣ. Јѣмйм сйкиру. Ёнџ џнди јѣдан пањина сѣва, ја у џну: бѣб! Не џштрйм, нег џнйм. Бѣб! А мѣѣд сйну, мџџ брате, а ја џндѣ: Хо! Поџјеже. Свѣ џнѣ буквиѣе сѣвйја, џнѣ танкѣ. Бјѣжй, брате. Гџлемџ грѣло. Јѣз, бџгами.

Кѣњић Лѣубџ (1903) из
Лѣдйића, Трново

26. Е, брѣте мйлий, свјѣскй џнй рѣт првй што-с бйџ, знѣш, па џтац ми џтишџ у рѣт, па бйџ у рѣту. Нйје ми дџшџ, мајка ми ѣмрла. Па, бџгами, џндѣ, брѣте мйлий, бйјѣше јѣнна жѣна ѣџвица а џн ѣџвац па-с ѣзѣ. Ал џпасна жѣна, маѣхеа, брате, ко маѣхеа. А, мйлий брѣте, даѣе, гџдине — нйкад прѣв нйси мџџ бйт. Тџ да ти рѣкнѣм код нѣ. Нйкад, брѣте дрѣгй. Па прѣвеџ и вѣлику патњу, знѣш, вѣлику, вѣлику. Ако нйси дџниџ дрѣвѣ, нѣмѣ рѣчѣк, нѣмѣ, брате. Еле, жйвнџ тѣко рѣћи ѣмо док с-мџџ. Нѣка ме трајй да му чѣвѣм јѣѣѣ. Мамо и сйрѣмѣштво, а дрѣџ й маѣхеа нйје дџбра. Па сам џндѣ, те нѣгди и чѣвѣј, те... Ма волио сам се ја, бџлан, нѣјес; мѣни нйје нйшта на дуѣѣлуку бйло ко нѣјес-с. Нѣ да, брате, а нѣмѣ, а и нѣ да. И нѣмѣ, сйрѣмѣштина. Па џндѣ, мйлий брѣте, прѣвеџ тџ нѣколко гџдйнѣ, џндѣ нѣзйнџга брѣта џтишџ у нѣјѣм. Знѣш што-с нѣјѣм? Па дѣвѣт гџдйнѣ. Па нѣком дѣвѣт гџдйн йдѣм кѣћи. Е џндѣ, мџџ брѣте, дџшџ ѣгйран. Еле, и чѣвѣм џндѣ козе. Ёвѣчѣ бџгме нѣ бйјѣше нѣколко хй. А прйје су нѣколко нзјѣлн вѣѣѣ, двйје. Јѣ дрѣва нѣка сабйрџ. Нѣмѣ кѣћи.

Дрва донијет. Изјели вуци двіје козе. Ја мислим јопѣ њ онѣ су, мајку му. Вратио се тражит. Нѣн.

Мѣхмедагић Хасан (1913) из
Гаја, Трново

27. Овде су њи нашли, затѣкли још тѣ Влаѣ. Нијесу ѡтишли. Остала била једна цура, било дванѣс гѡдинѣ. И ѡна-ѣ долазила ѡвде код нас, а удѣта-ѣ у Лѣдиѣ. Из Требѣчаја ѡна удѣта у Лѣдиѣ. Из Требѣчаја ѡна удѣта у Лѣдиѣ. И наске пита, гѡре за Вратима нѣка јѡа ѡма, бѡга питај кољко, пита да ли је та јѡа још ту у живѡту. ѡна за Вратима. Кажѣмо: "Јесте." Кажѣ: "Наске је мајка три рѡдила под ѡнѡм јѡхѡм у ѡва дѡба." Купило се, косила се трава. И кажѣ: "Замотѡла нас у ѡнѣ прѣжине, прѣгаче, у ѡнѡ ткѡне ко сад ѡвѣ кецеље Тѡ-ѣ ѡд вунѣ ткѡто па ѡнѡ ѡма напријѣд, ѡма позади. Тѡ сте виђѣли ако сте били у Кѡњцу, у Прѡзору. Нѡсѣ мож-да ѡ сада, нѣ знам. ѡна кажѣ: "Замотѡла нас у ѡну прѣжину и дѡнијѣла ѡвде кѡни." И ѡна кажѣ: "Ка-су наѡи ѡвде досѣлли, девѣдѣсѣторѡ гѡвѣдѣ су доћѣрали ѡз Јањѡна. Сѡа била бијѣла, свѣ јѣднѣ длѡкѣ. Нѣсу ни црна, ни шарѣна, ни зелѣна, нѣгѡ свѣ потпуно бијѣла". Кажѣ ѡвде — ѡвѣ се ѡйве зѡву поткуњице — уфѡтиѡ-ѣ, бѡва, мѡј ѡтац Вукаѡин и Кѡста, рѡђак му, и Нѣћѣљко, ѡногѡ Нѣколѣ сѡн што сам Вам прѣчѡ да-ѣ долазио ѡвде, и ѡн — уфѡтили да ѡру. А у нас се прѣје ѡрѡло с ѡнијѣм рѡлима. Нѣ знам да-л сте чѡли кад за та рѡла, дрѡвенѡ рѡла. А ѡвде су дошли да ѡру с плѡгом. Па ѡни ѡлови нѣћѣ, јѣрбо кад ѡру у рѡлу, нѣ идѣ-нѡм брѡздѡм, идѣ ѡрѡнем ѡ. А ѡни ѡлови не ѡмиу, нѣћѣ брѡздѡм, па ѡномѣ правѡм ѡлу стѡвили прѣузу на рѡгове, па Кѡста ѡдио ѡногѡ прѡвѡг ѡла а мѡј ѡтац Вукаѡин гѡни, а Нѣћѣљко дрђи за плуг. ѡна ѡм показѡвала како се с плѡгом ѡрѣ, з дрѡвѣнѡм. Дрѡвѣнѡ плѡг бѡло. И ѡна ѡм показѡвала како се, кажѣ, ѡрѣ з дрѡвѣнѡм плѡгом.

Мѡјевић Рѡде (1914) из
Пенѡиѡна, Трново

28. Са жѣнѡм, јѣ ли, садѡна нѣје мѡгѡ нѣкако се да кутѡришѣ. Кѡнтро вѡзда ш ѡимѣнѡ била, кѡнтрѡла. И садѡна ѡн, штѡ ѣс ти, знаѡ тѡмо на нѣкѡј ѡйви свѡјѡј да ѡма јѡма. Јѡ. И сад је ѡн ѡтишѡ тѡмо да ѡрѣ, а рѣкѡ нѡј: "Нѣмѡј ми дѡнѡсит ѡжинѣ данас." Нѣје ни пѡдне ни близу, а ѣво ти нѣ — пѡмѡли се са ѡжинама. А ѡн ти тѡмо лѣјѣпо масѣро ѡну јѡму - ѡнѡг гѡна пѡметѡ пѡ нѡј. И пѡниѡ нѣку дѣку, ѡѡмбуљѡ, штѡ ти јѡ знаѡдем и прѡстрѡ пѡ-нѡме гѡну. И како ѡгледѡ ѡу, прѣћѣрѡ ѡлове тѡмо блијѣ ѡнѣ јѡмѣ. И ѡна ѡко ѡнѣ дѣкѣ, ѡмбуљѣ, штѡ ли је бѡло. "Нѣмѡј, бѡна. Ёто, кѡљѡве ти нѡге", кажѣ, "зѡкаљѡћѣш ми тѡмо ту дѣку." А ѡна зайгрѡј се па скѡчи, а ѡнѡ гѡнѣ пѡкни пѡд ѡм, па мѡче у јѡму. Јѡ.

И нѣшта, пѡшѡна ѡн ѡлове и кѡни. Нѡн доћѣ, ћѣца крѡучѡ: Ђѣ-ѣ, бѡбо, мама? Ђѣ-ѣ, бѡбо, мама? Ђѣ-ѣ мама? Мајка, нѡна? Јѡ. Цѣјѣлу нѡн,

29. Све то ја знам. Славило се-е док је било старина и вакал, свак је све редом своје славио. Сад ми славио — ја ко Магазин — ми славио Светога Димитриу. То је осми једанести. Онда Шиници славе Светога Николу, а Лџпурин исто славе Светога Николу. Дувњаци славе Јована, Јовандан, овн Берибаци. Ето, то ти је ђ-тије нашије...

Слави: увече, ђчи славе, припрѐми се, ујутру дођу гости, жегу се свијеће, изнесеш један колач. Ваљда да ти је то познато. Он је ишапан, са некијем залијепљен истијем тијестом, шаје су тамо метуће по њему. То стопањница средн, скува и они који тако — ми га зовео долибаша — који је у кући старн, та за столом, и он преломн та колач, и пољуби се, и руча се. И то ти је све слава. Ето тако.

Е Божић се прослава. Осијеку се бадњаки, то су растовн ти били, и наложе се на то огњиште. Брав се натакне: свињу, ђван, нејсе, на ражањ. Испече се уочи Божића. И ујутру дођемо, и то један другоме пријеђемо, честитамо, ручамо, пријеђемо један другоме. И тако, ето ти.

30. Имали смо у кући четерес шес ђсђба. Ми смо живили у једној великој заједници. Имало нас је у кући четерес шес чланђва у једнога домањина. Имали смо ђгрђмну стоку: по триста ђвце, по стђтину козе, по тридес-четерес говеђа и коња. Тридесђ друге смо се подијђлили напола. Два брата била, подијђлили се напола. Имањима смо имали, добро радили зђмљу, стоку продавали, од стђке се бранили пореза, ђстајије стварн. Све тако. Онда-е пођђ, четересђт... заратило се, поклана стока, ђтјерана, издијђла се. Данас је тај живот тако: ђало се на предуђћа, ђало се на пођђ, неђа старина, вађко ко и нас двође, ђстало највише, неђо држи кравицу, неђо не држи ништа. И тако се живи.

Магазин Илија (1900) из
Цђпа, Коњнц

31. Ишђ ја нанамо, виђиш ђе-е ђнђ жнђо крајње, пошђ ја за Коњнц. Имђ коња. Кад прђђа ме вуђ, испрђд мене налђће, само што ме није репом ђвуд ђдарно. Е-ха, е-ха! ђаба ти је ђкати. Е-ха, е-ха"! Штђ ђу јђдан жђлостан? ђђма пролђти стрђга па за коња, за реп држи га. Штђ ђу, мајђка му жђлосна? А ја имђ они пас окђ себе. ђпашђм они пас и свежђм коњу за реп. И ја онђар иђђем напријђд, а ђн до паса па не смије ђиљђ. ђблђти, па испрђд мене, па ђће мене. Е штђ, како? А ђдонуд попут мене онђ жђале разђалио, е-лиђђе, знђђ, чннн ми се. Ајђ ђђма вађко ђђре" ногам да на ме, а ја штђ ђу у ђномђ стрђху — имђ вађко влиђко клипа у руђи — ђ ја ђђчека па му смђђри ђста. Па ја ђпри, ђпри, а док ђн се пођђ спушђат доли: ђп, ђп, ђп. Пађе мрђтав.

Хђбиђовић Ађмет (1900) из
Чђховиђђа, Коњнц

32. У сђлу Лђкомнру у приђашња времђна, имђ неђолко ђђђнђа, дес-пђтнђс ђђђнђа, ђ нас се коњн нађађили у жнђа, у јђчмове. И ми пошђли

Раху што-е љмрла. Дијете је она била, мала је била, па како би ти казб: десце-дванес година. Па такб, десетак година, сѣнам се ја. И буразер ми је чувб и вакб испрва. И он... нѣкако му паднѣ пут у Босну да иѣ. И мѣни велй кад је пбшб у Босну: "Отиђи, Бајро, док ја љзиђем, кођу вѣчѣр, причувај и млин." А далѣко-е тб, љмā из Граднѣ, љмā пб сата, љмā сат. Нѣма — трий фртаља сата. И каже: "Отиђи, причувај млин." Сам мислим: ка ти смѣш, па смѣм љ ја. Ја сам био тада и слббодан. Ајд.

Он от"шб у Босну и ја љвечѣ пбђем. Хајван дошб кђи. Мрак, акшам. Пбшб. Дошб хајван и ја пбђем да чувам млин. И велй ми овā што је нѣвјеста за Салком, каже: "Нѣк иѣ љ овā мала с тбббм Раха, нѣк иѣ, обичније ти је." Шта љу? "Нѣк иѣ", каже. Па љајде. Поведѣм дијете. И вбди, таман вбди сѣшб у сѣло, мјесѣц обаса кб дан. И свѣ ја полако ж ѣтетом ајд, ајд, у млин сѣђем низа шкрипе долиѣ. У млин сѣђем. Сѣшб у млин и сад: би ли лбжио ватру, нѣ би ли? Ма нѣђу. Ймам лча, љмам шйбицу. Нѣђу. Крѣвет је бдмā пред нађвама ѣе брашно пада. И ја лѣгнѣм на онй крѣвет, и леже дијете. Да т-кађем слббодан сам био, али свѣ ме шђхва љзимала. Знаб сам да ѣе ме нѣшто обасути. И ка-сам, онй, свѣ ми се дриђемā. Мала заспа, дијете заспа. Мѣни се дриђемā, али нѣ смѣм да заспѣм. Нѣ смѣм па нѣ смѣм. Свѣ бтимā се, али цаба бгами. Али бчи се затворише. И јѣданпут прѣвари ме, заспа. И цига́ра ми вакб у рцу и, како сам заспб, цига́ра пала.

Дѣве"рб, дѣве"рб — колко сам дѣве"рб, нѣ знам. У сну сам дѣве"рб задуго. Тб се и мѣни свѣ тб причињавало у сну. Помблѣшѣ... помали се јѣдан брадоња. А тб су вале, сāмо љмā пут кут прблазѣш у млин испод оније грѣдā. Тб је канбн Ракитнѣ, врх канбна Ракитн"ѣ. Оталѣ канбн наставља стрмо до Нѣретвѣ. И тукā помол" се, помолѣ се јѣдан брадоња мѣни на врата. Ја у сну свѣ девѣрам, спавам. И помол-се. "Здраво, друг!" "Здраво!" "Шта тђ радѣш?" "Ёво", реко, "чувам водѣначу, млин." Каже: "Знаш тђ ко сам ја?" "Шта ја", реко, "знам ко си ти! Ја нѣ знам ко си ти." Й он ми се казб, анāмо он, Смāјо. А брада — ѣво. Смāјо, башка Тбпал. Каже анāмо он да-е Смāјо. Брада ѣво, бијѣла брада. Па реко: "Нѣка си." "Е," каже, "слушај, нѣколке љу ти рѣјѣчи рѣни, ал дббро љпамти шта љу т" говорит". "Ајд", реко, "дѣ." Пбчѣ он, нѣјсе, каже: "Сā ѣе наша јѣдна сѣлна бвуда вбјска наљѣни. Ймађеш нѣшто да вѣдѣш. Ал дббро бтвори бчи, глѣдај шта ѣе наљѣни." Ја завѣка: "Добро." И он бталѣ бдѣ. Бде он.

Рѣкб би нѣје ни замакб,ка-ђѣнска се помолѣ. "Здраво, друг!" "Здраво!" "Шта радѣш тђ?" "Ёво, чувам водѣначу." Каже: "Знаш ли ко сам ја?" Анāмо... "Нѣ знам, шта ја знам ко с" ти." И она ми се каза Бисѣра. Ај дббро. И она ми нѣколке рѣјѣчи љстб коā и бнй брадоња, нѣколко о тбј вбјски... пбчѣ-м- нѣшто тб млāt"т. Каже: "Дббро бтвори бчи, вѣди шта ѣе наљѣни." И она бде.

Рѣкб би нѣје ни замакла кад, мбј брате, вбјска. Йх! Ймб сам прбсѣирити. Вбјска наљѣсе. Али вбјска! Ма нѣ трѣба ти... Свѣ у зелѣнијем аљинама, зелѣнијем. Свѣ пбт корāk. Пјѣсне, тасови. Онб пбт корāk како љду, свѣ пбт корāk, свѣ тасови млātѣ. Пјѣсне. Свѣ тасови. Е бгами, онй,

37. Па у нас се кѡси сијено, зовну се кѡсци. Прије млого било више косаца. У мене је било по четерес и два људи, четрес и два човека дођи ми у мѡбу. Ја би то враћо и тако њима. Па с-онда настави веселје увече: пјесна, овај, пече се брав, тако. А ваљда се зна ко-е тамо козбаша први, изабере се тамо мало кой је најбољи, највредни чѡек, и боље кѡси. И тако. А има мјеста: иде најстари чѡек па макар и лошије кѡсио. Ёво, шта-е Брѡдна: у њиѡ тамо већ стари чѡек — да му је осамдес година — он иде први. Нема што слабо кѡси. То се као поштивѡ стари. А код нас већ у овом мјесту није, него ако мореш — кѡси, меће те првога. И тако идеш. Јес. А кода се купи. Имаш кѡсйште, направш с оним дршцима. Руцѡљи, руцѡљ, кѡка је руцѡљ. Има кѡка, има руцѡљ. (Косац) нѡси чѡтуру, нѡси белѡгије, нѡси маѡалцу — крпу маѡалцу метне у дрво па сѡ тим тѡре. Има у чѡтури вода. Ја, ѡтарѡ кѡсу, па онда ѡтарѡ травом, па онда дйгнѡ белѡгиу, брус — како ми рѡкнѡмо. Ми рѡкнѡмо белѡгиа и сѡ тијем се ѡштри. И онда вршшй се. Имали би људи вршшй, и пјѡва се и, каже: Гѡни га! Бјѡжи! И вако плашймо јѡдан другѡг. Ка-се завршй, ка-се полази ш њивѡ кѡи, онда ѡкинѡ се пјѡсма. Кѡсци пјѡвају, вамо маѡ спремају. Каже: Ёто иду кѡсци, брже-боље дајте кафу, дај постављај вѡчеру, дај... Тако се то нариктаје да то свѡ бѡдѡ гѡтово кад људи улазе у кѡху. Кафа ѡдма, ракија, пошље кафе вѡчера. Наставѡ се пјѡсме, сијѡли се докле-е кѡмѡ њѡиѡ. Онда се зову купјѡлце.

Шуваило Лѡзар (1921) из
Ќцака, Хаѡићи

38. Јѡсам, и по тринѡс комада вићѡ одјѡдном, прија рѡта, иду у склѡпу по тринѡс. Ја пошѡ јѡдном у дрва, овај, с кѡњима. Имѡ кѡла и кѡње. Кад њиѡ тринѡс, мѡј брѡте, ѡдонда и мене угледаше, поч'ѡше огледава-се јѡдан преко другѡг. Ја задрѡкну, како — не знам ни како сам дрѡкнѡ — и ѡни се гѡре уклѡнишѡ. Кад мало даље, нађѡм јѡдног старѡг, покѡјног Јѡву Андрића. То је било на Нову гѡдину. Сјѡ, бйѡћѡ се и ѡвце му се сплѡн-довале. А ја сам мало врѡмена бйѡ мѡктѡр. Кад мѡни... Ёто, млад ја бйѡ, јако из вѡјске дошѡ: "Пѡзи, мѡктѡру, млад си, нашѡ си ме да ми ѡвце плѡндују и да ја се бйѡћѡм на Нову гѡдину." Реко: "Бѡла не био, ѡздѡ су сад вѡкови, сад ѡмо су прѡшли преко нѡкога... на Пѡглеѡи. А ѡн је бйѡ у нѡкоме, онѡј, Зелѡном долу.

39. И тако, ѡто ти, на свѡшта се прожйвило: ѡвце се ѡвале, цѡре пјѡвале, сијѡла бйла по сѡлнима. Није ко сад: ѡјде играѡку. Нѡгди нема ни играѡке, на примѡр, па-е то необично нама вако старим људма. Прија се-е поштовала старина боље и, мислим, пјѡсне бйле, игре. Сад не мереш никог ч'ѡт да запјѡва, никог. Пѡк'ѡпи, мислим, то-е било... ја док сам бйѡ ѡдборник, долаз"ло-е вако, па ѡно сијѡло, пјѡвај цѡре и играј мѡмци. Ја ка-сад ч'ѡјѡм "Сѡло вѡсело", свѡ то покупљѡно.

40. То-е било кнѡз и мѡктѡр... то ти је бйѡ јѡћѡ него данас срѡз. Ако ти је ѡн рѡко, овај, да не плѡтиш порѡза, ниѡи плѡтиѡ. Ако се дијѡте

рѡд^нло, мислѣм, ѡн пиши; ѡмрло - испиши. Ма свѣ је тѡ на њима стајало. Нѣмѡ, сѡмо спѣсак прѣдѡј тѡмо у Сѡраеву ђе ѡундѡ се ѣшло. Нѣје бѣло ѡпштѣнѡ, у срѣзу бѣло. Сријѣдом нѡлог, кѡже, ѡјде на нѡлог, тѡмо прѣдѡј ону свѡју књѣгу. Штамбѣљи бѣли. Свѣ је тѡ тѡкѡ ѣшло.

Туѡ Ахмет (1906) из
Дурѡновѣнѡ, Хаѡѣнѣ

41. Како кѡ хѡће сѡда: ѣмѡ, па ет-ѣмају сѡд машинѣ, па се машинѡ, онѡ млијѣко се промашѣнѡ. Бѡшка ѣђѣ на јѣну стрѡну маснѡнѡ, бѡшка на другу стрѡну за сѣр. Сѣр се сѣрѣ ѡд оногѡ ѡнамо што-е мѡло горѣ, а што-е ѡмо бѡљѣ — ѡд онѡг се мѡсло, пѡтер прѡви. Јѡ. А мѣ смо дѡсад, дѡсад нѣје бѣло машинѡ. Мѣ би дѡсад ѣди гѡри на планну, и ѡднѡк, и ѡвднѡ. Па ѣто нѣко-е рѡжљевѡ е-нѡкѡ, а мѣ бисмо вѡр^чли. Свѡри, па бѣли су онѣ, рѣкнѡ се шкѣпи, па би стаљали у ѡнѣ шкѣпе. И нѣмѡ лѣвшѣга кѡјмака ѡд онѣје шкѣпѡ, кад се лѣва на онѣ шкѣпе, на дрвѣнѡ.

Па ѣто измѣти, измѣти онѣ кѡјмак, онѡ млијѣко што-е с кѡјмака, што се мѡсло прѡви. И ѡндѡ, онѡј, "зѣђѣ ѣз онѡг мѡсла мѡћаница, па ѡндѡ на ватру метнѣш у кѡтлу. Дѡсад је кѡтѡ бѣо, вѡтра. Сѡд ѣмѡ пѣн. Сѡмо ону мѡћаницу, ако-е прѣвише лѡта, мѡло нѡлѣ слѡтка млијѣка. Свѣ полѡхко, ѣстиха, ѡна ђе се кѡхат. Па ѣто, хѡман да прѡврѣ, и онѡ скѣни нек мѡло стѡнѣ. И дѡсад би мѣ сѡшѣ кѣсе ѡт кучѣнѡ, фѣне кѣсе, пѡ у ону кѣсу сѡлѣ онѡ млијѣко. Онѡ дѡле ѣзѣђѣ, онѡ рѣјѣткѡ ѡнѡ сѡрутка, а ѡнѣ сѣр, ѡнѡ хѡрда, ѡстанѣ у онѡј кѣси. И ѡндѡ ка-се ѡцијѣди онѡ хѡрда, истрѣсѣш је у некѣ суд. Фѣна она бѡдѣ кѡ дѡша. И пѡсолѣш и ѡндѡна ѡзмѣш па свѣ вѡкѡ јѣно по јѣно вѡљѡш, нѣјсе, кѡлкѣ хѡћѣш и пѡметнѣш ѣн... И у нѡс је бѣла, бѣле би дѡске, кад ѣ ѡвѡљѡш, па ѣ помѣни на онѣ дѡске кѡ цурице. Онѣ се ѡсуши, пожѡти, хѡ јѣс ко пѣтѣ, ко пѣтѣ јѣс ѡнѣ жѡтѣ. А сѣр ка-смо сѣрли дѡсад, па нѣје се продавало тѡл^нкѡ. Нѡкупи нѡкѡ кѡцу, онѡкѡ нѡси-ри ѡнѣје сѣрѡвѡ и у кѡцу намѣни прѣт^нсни, мѣтни кѣпу и зѡдѡнѣ, ондѡ кѡмѣн мѣтни. ѡнѡ вода гѡри "зѣђѣ, а дѡли сѣр стѡѣ пѡд онѣјем кѡменѡ. Кад нѡпунѣш ону кѡцу, ѡндѡ дѣгни онѣ кѡмѣн. А вѡлѡ ти прѣтијѣрат, глѣда-да не ѡлѣгнѣ мѡха, да нѣ бѡдѣ живѡтињѣ. Испѡт камена се кѣпа стѡви, и дѡска, зѡдно ѣмѡ онѡ. И ѡндѡ, мѡја дрѡгѡ, ѣзвѡдиш онѣ сѣр, свѣ сѣр пѡ сѣр ѣзвѡдиш. Он се ѡцијѣдио, мѡрѣш га бѡцат. И ѡндѡ у другѣ чѡбар, ѡзмѣш па на нешто јѣстрошѣш фѣно и ѡсолиш, и ѡндѡ га стрѣпли у другѣ чѡбар, стрѣпли, стрѣпли. Умѡ па би ѡздѡрисали мѡлѣ, па свѣ вѡкѡ мѡлѣм грѡхѡј, грѡхѡј да се онѣ сѣр зѡѣѣ. Ма дѡ Јурјѣва дѡна, хѡјде бола... Сѣр, сѣра ко дѡшѣ.

Хѡѣнѣ Мухѡрѣма (1905) из
Љѡбовѣнѡ, Хаѡѣнѣ

42. Јѡ сам, ѣно вѣте ѡнде ѡпрѣнѡсе ѡнѡ шѡма, јѡ сам ђѡвѡ кѡзе. И бѣо-е дѡбок снѣјѣг. И онѡ ѣђѣмо ѡнѡм пѡтанѡм. Тѡмо је снѣјѣг и мѡло је

нека зашла, знаш, мало су се ко развишле тамо. Кад ђво се једна поплаши. Кад ја тамо — није било ко до оног дрвета, а сигура ми у руци — притиско он њу. А ја сам тол'ко... био сам снажан онда, у војску, за војску био, прије војске-е то било. Био сам снажан и слободан. Ја сам оним сигуром тамо попут нега, и он је скочио, побјегао је. Остала је жива. Није-е оштетио ништа, остала је жива. Ето, само је био притиско да-е души у оним снијегу. Ал ето, то је била... онд вако није била пуно шикара, па се могло виђет, и ја у том мау, (з)наш, спасао онд и тамо, и спасао је. Остала жива, није јој ништа, само, ето, ногама-е био пригазио.

43. Сјећаш се ти, Мирко, ка-смо ми лис'цу... Зимско доба било, били смо ми с козама горе, и нађем траг од лисце. Ја идем за њом, кад она — била вако мало крива буква — и она уз ону кривину се поплела на букву па-ено седам-осам метара висине. Није баш... На букву, а горе је буква овака, е-еко су јој гране. Није високо било, можда ч'етри-пет метара, није више. Ето, могли смо добавит мотком. Осекали, осекали, онај, један грабић и кажем ја Мирку: "Ти, Мирко, чувај — не дај тамо, а ја ћу дод мотком па ћу је убос." Запилио сам ја. И сад како год ја са мотком, а она ће тамо, а Мирко јој не да тамо. Е, помало, помало, не меремо јој тако ништа. И ја попењем се уз ону букву и кроз ону кривину уфатим је за ногу, а ону да јо-сломијем кроз ону... Не меремо је извућ стрмо, то је гуша. И да јо-сломијем ногу, не могу. Не мере, гуша. Не мере кад је вако, а она је сад овде вако, ко у логу, ко у тогу, ето ти. И онда кажем: "Пењи се и ти!" И он сигуром, и ја све ушницама у главу: туц, туц, туц. Упиша се она. И савладамо је. Јебем ти, смрдило ми је онд, није се дало опрати. Упишала нас. То смрди... Од мук е она се упишала стрмо, све низ дрво, како сам је ја кљуцко у главу. И скинемо је доле, бок те јадан, ће опе да бјежи. Сјећаш се? Или се убеут'ла била? И онда смо-е опе тукли. Како је она нашла онде наку логу?

Ђагаић Радован (1920) из
Донџ Биче, Хаџићи

44. Хилуаду дѣвесто осме поћо пуш' кад је била у нас сушна годна. Зато у селу море-би да се више жита поћупало нек се покосло. Онд је држави направљена као јена молба да држава одобри да се шума сасијеће хајвану, да се хајван испита. Нема да иде. Е креса овцама лисникови, говедима и коњима брст, козама бријестови и хомора. А толики је снијег голем био, е-вако преко пртине мети чап... И јарцова је онда било и рогови испо-шћапа пролазе. У нас четрнестеро говеда. Па ми бабо рахметли паде па с-уби, па му нама брава заклаше. Кожу му прев'ли. И ја сам четрнестеро говеда и трде коња у шуму гоним. Кресат... Ваља му разгази да униће у снијег. Ја сам велка ошковица био, ја би по дрвету смјо ко јеверица. Еј, кресат! Још на једно коњч'е мети самар, па мало дрва увеће натовари кући.

45. Па за вријеме Хрваске кат смо врли, четверо коња, два селамета... Он је гоњо коње. У нега двоје коња, двоје у нас. Немамо коња.

Сваки дан ћетри вршала. Шеснѐс пўније дана мѝ смо... да нас нѝје кѝша помѝла, пўније шеснѐс дана. Сваки дан чѝтри вршаја... Али нѝму сваку вѝћер ћетрѝс кѝла жѝта за коње, само за двоје коња што је врло. Ђј, жѝта, ман-јараби, ѓндар ко блата!

46. Било-е у нашом сѝлу ѓндар осамдѝсѝт вѝловѝ тѝглѝћѝ, осе"м јунаѝа, што ѝдѝ с кравама. Па кад ѝвечѝр кроз сѝло пѝћѝ, нѝ мереш, не прѝкида нѝкако од ѓвѝѝ и од козѝ, од кравѝ, од вола, од клѝусинѝ. Ко кад је тога било... Рахмѝтли Нумо, мѝј буразер, ѓн кад је чѝвѝ козе, по ѓсам стѝтинѝ козѝ, каже, у дан би се зм"јѝшај па зајѝдно ћѝвају. По ѓсам стѝтинѝ само козѝ, осим што јѝш ѝма коза, па се то "зм"јѝшај преко Врѝта и, каже, кўни.

47. Она дошла у шталу да ајвану полаже и кѝда, а мѝја је, мѝг данѝѝ рахмѝтли бѝла је кўна ку- сад Мѝхмедова, ма̀ло вишѝ. Јѝ сам то на прѝзор спѝзио да је она дошла, па сам се јѝ свѝко дѝл у шталу. Она дѝли и ѓндар бѝва такѝ смо разговѝрали. И јѝ сам ѓнда пѝпѝ се на шталу гѝри, а она ѓт"шла дѝнијѝти а"манет, бѝва да се хѝнемо. И ѓндар она ѓт"шла, и јѝ сам ѓпѝт са шталѝ сѝшѝ, и амѝнет дѝнијѝла ми. И такѝ је бѝло: и уговѝр"ли, разговѝрли кад и ка̀ко.

Бѝговић Мухѝрем (1896) из
Лѝквѝ, Хаѝћѝни

48. Да т-прићѝм о живѝту, нѝ ваља ни прич'ат. Дошла, нѝѝ шѝстеро у матерѝ. Жѝта је бѝло, али ваљало му ускѝпати, пѝжетѝ, радѝти. И свѝ бѝло то такѝ, такѝ се то рад"ло. Нѝѝа шѝстеро ћѝѝѝ, ѝаѝа сѝдмѝ, мајка ѓсма, јѝ дѝвѝѝа. Ђто како сам... Свѝкрва ѓблесна, бѝгѝна како нѝје ѓд ра̀да, вишѝ-е лѝжала вѝго здрава бѝла. Јѝ сам прифѝт"ла то свѝ. Свѝ сам то рад"ла: и шѝла, и плѝла и свѝјѝту и сѝби. Зараѝи и пѝдај свѝкрви онѝ што сам кѝрала рѝкав. Нѝ знам, нѝ знѝте Вѝ кѝре шта су? Сѝљѝчка кошуља, ѝво је пѝда мнѝм. Ко ће је сад наћ? Ђво-е у сѝндуку. Наплѝти, пѝдај свѝкрви, кўпи сѝ, кўпи кѝвѝ — издрѝавали се свѝкако. Њѝгову брѝћу опѝри, ѓкупѝј, ѓбуѝи и прикрпи нѝшто, и сѝшѝ нѝшто, и... Са-то нѝма, сѝмо пѝре и ѝѝде у ѝ'аршију. И прѝди свѝјѝту, и ткѝј... Знаш шта је ткѝти? Јѝ сам ткѝла на стѝн, стѝн дрвѝнѝ. Ыма брд"ла, ѝма брдо, ѝма нѝте, ѝма свѝ што трѝба. Што нѝси дошѝ данас па ћу склѝпити, па да виѝиш? Па јѝ. На то сам рад"ла, ткѝла: ѝдан ткѝј а по нѝни шѝ, кѝрај, плѝти. Нѝје бѝло машинѝ. Свѝ се то сѝбѝм рад"ло, свѝ рѝкама своѝм. Ђво, нѝјѝсу се ѓтѝнѝле. А јѝданѝстѝ гѝдѝшѝсе сам јѝ.

И бѝло прѝло преко тога. Прѝло дрвѝнѝ, клўпа дрвѝнѝ. Ђто такѝ... Ызми прѝкљач'у и ѓбреѝаћу. ѓбреѝаѝа се звѝла. Донѝси пўну ѓбреѝаѝу ѝљѝна на себи, па тўри у сѝнијѝг, па ѝзми прѝкљач'у па пѝри, па на мѝни кѝѝѝѝа ова свѝ ко да сам је лѝјѝм пѝмазала, ѓд леда. Свѝ ѓблѝди се. И опѝри бѝгме. Ваља дѝвѝтерѝ чѝљѝдѝ ѓпрати. Пѝри, и ѓпѝт онѝ пѝкупи на ѓбраѝчу и донѝс кўни, и прѝстри да с-ѓсушѝ. Па бѝгме нѝкад би мѝгѝ ѝ'ѝкат та̀мо дўго да с-ѓсушѝ, а нѝкад нѝсреѝа за̀треба: ѝвѝе ѓсуши ћѝѝи,

оће ђеца у школу ујтру - па њм осуши, обуци њг и спреми њг у школу. Тако се дeвeрало.

Глиша Зорка (1911) са
Врeла Бoснe, Илџа

49. Сина ожeнио. Кaжe: "Ку-си пoшo, пpиkа?" Рeкo: "Пoшo мaлo дa тpажим рaкиe кoд вaс тaмo." "Е бaш", кaжe, "jа њмaм кaкe хoћeш." Енo, кaкo-вo oни кaжy? "Имaм пeтри вpстe," кaжe, "рaкиe, пeтвopo бyрaд пa пpoбeри кaкy хoћeш." И фџинo oндaр jа и jедaн стaрѝ сjели. Oн дoшo. Jа и стaрѝ сjели тaмo, пa jа узo вaкo oнy мaлy — мѝ нaућили Бoсaнци мaлy нaшy. A oн вaкo oвy нaшy згpаби: "Хaјдe, Бoсaнчe, нaгни! Штa њмaш тyj? Види кaкo jа". A њмa му пpeкo oсaмдeсeт гoдѝнa. Рeкo: "Jа нѝсaм нaучѝнo пѝт, нѝсaм тo нѝкaд, вeћ пoмaлo. Пoмaлo jа вaкo увeћeр aкшaнлук, мaлo." "Хaјдe брe, кaжe, хaјдe брe, пoпи, бoгa му!" Пeћeнa кoкoш изѝђe, кaјмaк oнѝ пoшкoруп, кaкo вѝ зoвeтe, пa сѝр. Нeмa пpeдa мнoм штa нeмa. "Сaмo jеди и пѝ, a м" нeмo ујтру, мoј нe унук, рaспрeгнут кoњa и скрoз у Ђaнaк нa стaнцy. Нeк ти унeсe и рaкиy унyтpa." Jа узo jенo тpѝдeст лѝтaрa рaкиjѝ. И бoгaми дoђo, и ујтру пoрaн"ли. "Хaјд, мaлѝ, зaпpeгни oнy нeзу и скрoз нa стaницy." И jа мaлoм дaсeм, нe знaм, двa-тpѝ дѝнaрa. Кaжe: "Нe смѝeм o-тaтѝ узeт кaд би ми дao нe знaм кoлкo. Бoжe сaћувaј! Нeмoј, нeмoј, нeмoј, бoгaти, чѝкo, нeмoј! Нeмoј мe тo, брaтe, нeгo jа ѝдeм у млин и дa вpaћѝм брaшнo кyћѝ." Нѝјe стjѝлo узeт oнo мoмнe, нe смѝe o-стaрoг. Пoштeнo. Дoћeкo мe нaјбoлe, кo свoју фaмeлнy. Етo, нѝјe гa нe мoгу вишe дa вѝдѝм, oвoгa стaрoг штo-e нoснo рaкиy.

Мeмѝѝ Хaшим (1909) из
Глaвoдинѝ, Илџa

50. У мeнe сe oтeллa крaвa. Aлeксa ми пoшo нa пoсo. И jа пoшлa, штo сaм Вaм мaлoпpѝјe пpѝчaлa, зa oвe Зoрaнoвићe гoри. И jа, jеднa Мyслѝмaнкa. . . Oтишo нa пoсo. Сaд дa ѝдeм пo лeкaрa, нe мoгy нѝкaкo oстaвит. Aјдe, рeкo, блѝжe ми гoри у Зoрaнoвићe. Jеднa стaрa бѝлa, нѝјe сe ни удaвaлa нѝкaкo, пeвoјкa, oстaр"лa виш. И jа oдeм. Имe joј бѝлo фaтa. "Фaтo," рeкo, "бoнa нe бѝлa. . ." Jа, нѝјeсaм бѝлa дoшлa jош. Пoшлa гoр уз oнѝ њѝвe, кa-чyјeм нeштa вѝчe: Хe! Ехe! Искaшљyјe сe. Бoжe, штa-j oнo? Мѝслѝм дa нѝјe кaкaв чoкeк стрaшaн, кaкaв бyдaлa, рeкo, вѝди. Свѝ jа кaкo ѝдeм уж ѝнѝвe пoкpaј пoтoкa — jеднa вoдa тeчe — кaд ствaрнo oнo свѝ спoрeд мeнe ѝдe шyмoм, свѝ вѝчe: Ехe, ехe! Кaд jа вaкo пoглeдaм, кaд jеднo сyвo дрвo; дoк вѝћoк, сѝјe дoли нa вoдy. A jа сaд ѝшлa би нaзaд. Ствaрнo, тo ти je ѝстѝнa жѝвa. И jа дa нaзaд, рeкo, дa пoбјeгнѝм, лaж"цe зa мнoм, a jа ти фѝнo дoђeм пa сe пpeкрстѝм: Бoжe ти пoмoзи a спaси мe! A jа пoђeм, кaд oн мeнe вaкo углeдa. Влѝкaчкa му oнa шѝшкa скoчи. Сaмo штo рyкнy пa нaзaд кудa-с дoшo. A jа бpдy. Jдaн плoт бѝјaшe. Пpeскoчѝм пpeкo oнoг плoтa. Мa кo дa мe нeкo млaтнo, нe мoгу дa мaкнѝм. Oсјeкoшe ми сe нoгe o-стрa. A нeкѝ Aрѝф Бaшaлѝѝ чyвo oвцe

и козе. Стаде он алакат: Охбо! А ја ондјарке: "О, Ариффе!" Он: "Е!" Озва се само да-е мени слободнић. И ја изиђем гори на ливаду, гори дођем једноме.

Устџо. Мујо му йме. "Добро јутро, Мујо! Како си?" "Добро. Како си, Јелко?" Каже: "Јелко, бона, шта ти је, што си тако убљиједила?" Реко: "Шути болан, Мујо, ево доли се трѣфик с међедом. Боже ти сачувај, јесам се препала!" "Шта, јадна нѣ била?" "Мџда-е", кае, "дивљи крмак?" "Ма јџк", реко, "ја нѣ знам, нѣшта-е црно и вљичакџо му онџо, шйшка. Само кад је според менѣ йшџо, вичѣ: Ехѣ! Баш ко чџек кад кашљѣ. И пџбеже амамо назаџ." Ја ка-сам плџт прескџчила, ко кад ми нѣко нџге млџтну — прѣсекошѣ ми се лијѣпо. Како се јави Ариф, маџо ми лаџшѣ. Ја нѣ смиѣм тџда. Кад Сулѣјман нѣки йстџо Башалић: "Бона, Јелко, ја љу у млин. Ај са мнџм да видимо. Мџре б'т знаѣне се траг ако бйџѣ међед. Или је вџк, онџј, дивљи крмак?" Е ајде.

И Фџта с наџа. Й он, бџгами, џн прџѣ преко пџтока. "У, Јелко", каже, "бџгати!" Ма нѣма тџ, џн — у Сулѣјмана крупна онџ руџа — вљџџ џн рџшчепѣри. "Шта, кџкавџе, нијѣси?" Бе џпѣ сам помйшљџла да нијѣ дрвљи крмак, а бџгами сам видла да-с мѣџсџ. Видим онџ му косџрина, аџа глаџа голѣма. Видла сам да нијѣ крмак.

Мйнић Јѣлка (1913) из
Јѣсена, Илйџа

51. Правџо кџћу, и дџбро-е правџо, и ја му помџгџ. И бйџо сам двѣс данџ тџмо код њѣга. Сѣѣ му правџо, помџгџ. Озйџдали и пџчѣли зйџдат јџпну. И љѣћѣр дошли, вѣћерали ваџџо и разговѣрамо ко й мй. Каже: "Фџли нам јѣна бџскиџа, овџ стрѣхџџа." И дѣдо је тџј сйџдио. Дѣдо је љмрџо. Сйџдио й он тџ. Ја хйџм зѣт. Сџлем вйћѣ: "О(п) трџиџѣ нас — кџџи ѣ йџи?" Йма јџш јѣннџг брџта, знаш. Да йѣмо. Ја љу йџи. Вй бџљѣ знаѣте џѣ мај-стџрисџт, а ја знам љ шуми џсеџи. Одџалићу шта бйџло. Тамџм. И ја љ шуму, далѣџо џт'шџо гџре у јѣно брџдо. Осијѣћем јѣдан дџбар рџг. Дџле га свљћем, кад не мџгу - вџљџ га йзџвљџи уз јѣдно брџдо на Лџке, на Јѣзѣрскѣ лџке. И сйћѣм дџле. Голѣмо свџџо дрџво. Хџтула, дрџво, ево ко што су џџџ џѣнаџ. Ево, мџреш рѣџи овџ хџтула скрџз по зйџду, по дџџџу.

Кад ја сйџо џнде и јџмйџм кџтиу да запџлйџм, али йма ваџџо гџри брџдо. Е не мџгу йзџвљџ. Кад љљѣм пјѣсна дџле ниже мѣне, ка-се пџмџли јѣнна жѣна млџда и вйћѣ мѣне гџре. Е ѣто је џзџџ џнијѣм пџтом мѣни. "Окле, Мујо, ти џѣ?" Рџно је тџ бйџло, рџно. Ја љранио да доџћем бајџги док ... Изџи жѣна мѣни, сјѣѣ код мене. Тџ ми-е рџџиџа бйџла. Каже: "Па нѣ мереш йзџвљџ овџ сџм." "мџгу", реко, "пџмџћеш й тй." Каже: "џбџе нѣ меремо." "Мџремо." И ја љу пйџтам: "Шта ѣш љ овџ дџба џѣ пџ шуми?" Каже: "Бѣрѣм зџџтана." Онџ пџ шуми се, знаш, брџџо зџџтан, онѣ, шта ја знам, онѣ драбџџиџе, па се тџ продаџало. Тџ је бйџло трй хйљџѣ кйла. Па ја. Ма нијѣ цџвйѣт, ѣго џзџџ што йма кџријѣн, џнџ бйџѣлџо, йма ко трџѣ-чѣтворџо зџѣно. Тамџм кџ бйџѣлй лџџ онџ џзџџџ и-зѣмљѣ. У џнџм

сепету ја гледам шта је онò брала. "Шт-ћеш ти набрат онò?" Каже: "Мòгу" данас двјетри киле набрат." Онò било три хиледе, и дòста је.

Свѣѣмо мѣ онѣ хѣтулу дѣли. Помѣже ми.

Дедић Муго (1923) из
Дејчѿна, Трново

52. Ђекај, требѡ би ти слику даѡи, ону нѡшњу ка-сам се ја ѡженно. Ониј, ја имам слику усликану. Трѡница наѡ. Ђакшире су се звале, ч'акшире. Правио један Ђоко на Варѡши у Сараеву, православац. Каница, фес, фѡрмен, ђемадан, широка кошуља и дуге гаѡе — кратке нису постојале — е то-е било нѡшња. И гуњ, гуњ сам ти забѡравио реѡи. Гуњ је био. Имѡ је ѡвуд гајтане, ѡвд гајтане. Што би га ја сад волио да га имам, да га нѡсим овуден нег паре! То-е била већ скупа, скупа... То није имѡ сваѡ: гуњ и ѡдпште ђемадан, фѡрмен. То су ти били главни дијелѡви тога времѡна. Ципеле - могле су каке гѡд имаш, могле су, вала, и дубоке и плитке. Сандала није нико ни знаѡ шта су. Мѡјије времѡна ја ѡ никад видио нисам, а ево сад ѡ нѡсим пѡ-старѡс.

Мйздравк Фѣхим (1913) из
Грачаницѣ, Трѣново

53. Не могу ти испричати. Како ћу ти испричати? Ја сам имала петоро
 деце. Човек ми... Ка-сам се удала, дошла сам од осамнаест годинџа. И
 онда ми човек одма отиша у војску. И ја сам онда касније, то-е за вријеме
 Југославије, гонџла се у Сараево дрва она на коњима. Ја сам сваке евре
 по три пута у Сараево ишла. Оно свекру стару, свекра стара... Ишла,
 у Трескавицу ишла, гонџла лед, продавали у Сараеву да донесем деци
 леба. Свашта, свашта сам радила. Данаске, па богу фала, још данас имам
 четверо деце, имам три шестерке и једног сина. Један ми је син погинуо.
 Пет годинџа, пет ђ ево, сине, настала како ми је погинуо. Отиша ми у Ирак,
 остала му жена. До мјесец родила му дијете, сличнића родџла пошто-е он
 отиша тамо. Био шес мјесец и пошћ отуда, и имо судар, и изгоре вас.
 Четверца ђ била. Ово ми је унук од старијега сина, а од оног — отишла
 му је мајка на море ђ он. Пет ђ му година, сад на здравље му је и шест ђ
 настала. Био секретар у предузећу. Ја. Њ ђа тројца било црњаца и њ ђа
 четри, и све седам изгоре.

Кењин Јока (1917) из
Ћмчана, Трново

54. Мăло, деведесѣтă гѡдина. Преживио сам два рѣта па свѣ ме стрѣ да њ трећѡ не преживѡм. Служѡ сам стару Југославију и Аустрију. Јѣ сам бѡ жѣлѣзничѣр, државѡнѡ службеник. Имѣм лѣјѣпу пѣнзиу. Јѣ мѡгу кѣзѣт да је вѣкѡ: имѣм лѣјѣпу пѣнзиу. Јѣ сам завршио по југославѣнскѡм

закону. Нисам могао форикуват. И пуно су ме пензионисали — имам личну пензију. Ја сам задовољан. И ћецу сам помогао. Шес синама имам. Један ми је најстарији умро, а други пет живи још. Нису... Један јес још са мном, био на школама, свршио вишу школу. За правника свршио школу овај најмлађи. И сад је запослен ту у Коњицу. Фали се да иде добро. Само нема сад плаће тако баш велике пошто је још млад. Док мора по шес месеци... Ако добро прође, онда добиће већу плату. Док заузме једну, бине, велику одговорност. А све су прилике да ће свршити и да ће добро проћи. Бистар је. Он, видиш, природно је то, моји синови, сви, не гранају рукама. Како ја не гранајем рукама, моји синови ни један рукама не грана кад говори. И они — нешта су то видели од мене. Ја никад рукама не гранајем ко што обично људи гранају. Ево, овде сви кад говори, гранају. Мени то интересно.

Зовко Пиро (1896), католик из
Кањинџе, Коњиц

55. Дваес пет година како сам ожењен. Сваке године морајем испећи од котла до дваес котлова. Било је и више некад.

Искључим шљиве, мислим, у кацу. Вриће траје једно десет — дванаес дана. Унда станџе. Дваести дан почимам пећи. Наспем у казан, мислим, направим казан, гротанцу. Све како треба направим. Каца до казна, а ми рекнемо гротанца, каца крос коју вода циркулирају врши и истиче ракија. И наспемо дрп у казан, једну канту воде. Ево, ево. Ето, канту воде, десе-дванаес литара. Зависи од казна колки је запремски. Тачно наложиш је. Од два сата до два и по изаје казан, мислим, треба да изаје. Зависи од казна: ако-е педесет кила — осам литара, осам и по, неке шљиве и до десет. Педесет кила... Ако је сто кила, онда петне... У пробјеку шљиве овде наше бацају петне — шесне литара да ваља ракиа. Познато Вам је, на сто кила, петне до шесне литара, до триес пет степен. До триес пет степен, не море више. Око триес пет степен ваља ракиа. И ту је.

Исто, виће, није свугдје шљива једнака. Присојна шљива, она је вагда боља, боље баца. И на сунцу боља ракиа, прина сунцу боље ракију баца. Ђе више грије сунце, она вагда бољу ракију баца, и више баца. Има у себи виши сладеж.

Е онда како-е пече ко: ако притужи ватром, изаје мање а слабија доје ракија. Све мора својим током. У нас већином људи пеку само за себе. Не продају је, нег за себе и за своју кућу, па сваки жели да буде му што боља ракија за пријатеља, и за рођака, и за хабаба. Слична коњаку. Испо триес и два овде нико не пече.

Зовко Берислав (48 година), католик из
Кањинџе, Коњиц

56. Како јој име? Хелен. Имамо три Јелене: овај мој син има Јелену, има Пиро, а има сам кћерку ја Јелену. И шћерку, па умрла у седамнаестој

год"ни. Добила леукемију. Шесѐт шѐстѐ, бѐк те, џмрла! У седамнаѐстој год"ни џмрла. Ја, и ѐн надио кћѐрки Јѐлена — ѐни кажу Хѐлен — а сѐну Нѐкола. А сѐ(д) трѐћѐ, нѐ знам ни како, францускѐ нѐкѐ ѐме. Нѐ знам, не мѐгу ни запамтѐти — Валентѐна, како ли, нѐ знам ни ја. Надио тѐ њѐво ѐме. Нек бѹдѐ јѐднѐм. Ѐма двѐје кћѐрке и сѐна.

Сѐд је, ѐто, сѐн му бѐо три мјѐсѐца. Дѐле, е-нѐнде, бѐш ђе ѐвѐј Драган стѐй, у колицима, само на њему дѐ пѐса анѐ хѐљиница, нѐка кѐшуљица. Ја. Онѐ дијѐте гѐло дѐле свѐ. Копѐца се онѐ дјѐте. Сјѐвѐр. Кажем: "Пѐро, бѐк те, прѐлад"ће се дјѐте!" "Ѐх", каже, "ѐна је наѹчила такѐ!" Гѐло. Сјѐвѐр пушѐ. Сѐд је ѐвѐ топло. Сјѐвѐр пѹкѐ, пушѐ. Ништа њѐму. Каже: "Па, бѐга ти, ништа њѐму, ни кѐн'т нѐће." Такѐ је дјѐте, није наѹчено, онѐј, да се топлѐй. А ѐна, ѐно мѐлѐ наѹчила и мѐло, ѐто, лѐднѐм водѐм опѐри, ѐдмѐ пѐчмѐ кѐхати. Купала је у стану гѐре, а сѐд нѐмѐ пѐрнѐг грѐђѐна. Сѐд је ђе је пѐрнѐ грѐђѐње лѐдно. Купала је и дѐбила ѹпалу крајниѐа.

Јурић Мѐто (1916), католик из
Пѐдорашца, Кѐњѐц

57. Ја кѹхала грах и сѹхѐ мѐсо. И крумпѐр мет"ла. И кажем ја нѐјзи да наспѐ ђѐтету. И виљушкѐм, и ѐна изгњѐч"ла тај гра. У тањѐру свѐ изгњѐчила. И колко је дѹбок тањур, знѐте Вѐ, колко је га дјѐте пѐјело. Ёто. И пита ѐна мѐне смѐје ли јѐш насути тогѐ пасѹља. Кажем да наспѐ. И ѐна зѐве мѐне: "Мама, мама! Да виђѐм колко је пѐјело дјѐте!" Дрѹги тањѐр пѐјело, а три мјѐсѐца ђѐтету. Да ѐзвинѐте Вѐ, Вѐш ѐбрас, дјѐте дѐб"ло вјѐтрове, знѐте. Каже ѐна да је тѐ дѐбро. Па ја. Дјѐте се најело дѐбро. Грах бијѐли, сѹхѐ мѐсо.

Јурић Јѹла (1923) из
Пѐдорашца, Кѐњѐц

58. Авѐ је Кѐњина испод града Хѐрцег-Стјѐпѐна. Град, ѐвѐ се стијѐна гѐри и ѐвѐ брѐдо зѐве. Авѐал је Хѐрцег Стјѐпѐн пѐбјѐгѐ и ѐтишѐ у Хѐрцег-Нѐви и ѐдниѐ блѐго. Кѐње је пѐтковѐ нѐопѐко. Гѐри ѐмајѹ на граду њѐгове чѐтрѐе ђе је ѐмѐ воду, њѐгова капија ђе је ѐн гѐри живиѐ и штѐ ти ја знам. И ѐвѐдѐве је ѐтишѐ и ѐдниѐ свѐс блѐго. Мѐ смо хѐдали гѐри по пѐћинама. Пѐ томѐ граду ѐмѐш пѐћинѐ колко гѐд хѐћеш, ал тѹ ниѐси мѐгѐ ништа виђѐт. Само с ѐнѹ странѹ ѐмѐјѹ јѐш бѐдеми, зѐд. Ја, тѐ је пѐрушено, али ѐпѐк ѐмѐ да се мѐре виђѐт да је тѹ бѐла нѐкад капија, и да с тѹ нѐкад лѹди живили, да су тѹ станѐвали, штѐ ти ја знам.

Ти запѐли луч. Ја сам ѐшѐ нѐколко пѹтѐ с лучѐм ѐнамо. Ѐдѐш дѐнеклѐ и гѐсѐ се луч. Нѐмѐ вѐздуха. Ѐшѐ сам и з батѐријѐм, али и од батѐрије сѐмо јѐдну сјѐну мѐлѹ виђѐш. Ја сам ѐшѐ нѐколко пѹтѐ, али нѐмѐ, нѐ виђѐш. Само виђѐш ѐнѐ слијѐпѐ мѐше ђе лѐтѐ. Сѐд ѐмѐ ли јѐј, ђѐ јѐј је крај — ја тѐ ниѐсам мѐгѐ ѹфатит фѐрка ђе јѐј-е крај. Анамо на срѐдини

рупа, вода хладна ко њ не знам шта. Ђт, кат се вако чоек сагне да пије, све ударѧ она жестина у чело да је није чоек у стању пит, тако је хладна.

Кањина... Сад, како би Вам казо? По нашима, овај, споразумима, од наше старине, да је неки чоек овде доселио с коњма и да је ту имо неки велики ошмуд коња, велико стадо коња, и да је се по томѧ зазвѧ Коњѧц, по коњу Коњѧц. Овчари, испод нас доле то село Овчари, вальда, по овчарнику, а тако-е се исто Кањина назвала по нажима великима богатѧшима лудма који су држали стадо коња. Ја, и по томѧ смо ми разумили од наше старине да је наше село то име добило.

Муслиман, стар око 60 година, из
села Кањине, Коњѧц

59. По Бјелашници шума. Сјѧко балване, дрва по фирмама, од Тесла па све обашѧ, цијѧлу Југославију. Све ошумѧ до шумѧ: у Ромѧнији, Козари, онадѧн Игману, Бјелашинци, Црна рѧка, Иван-седло — све сам то обашѧ. Изгубио ѧко и ѧтшѧ у пензиу. Изгубио у болиници. Ударшѧ тридесѧ и пет у црно. И досѧ она једна Чѧскина. Онѧ што-е био Муслѧман — добар, што-е ударѧ инѧкцију у ѧко. Ма конда мушѧца пѧнѧ. А ѧн ѧде на ѧдмор, а ѧна: "Нѧ, чѧ, бѧли?" И пѧломи двѧје неѧкије у ѧко, па с магнетом ми вѧдли. Тријѧска ми улѧтѧла у ѧко, тријѧска што сам тѧсѧ грађу, тријѧска јѧлова у ѧко. И извадли с магнетом. И мѧгѧ сам ја брѧитѧ ѧвдѧле дѧл на тѧсту у тѧрабе, али ја дошѧ ѧпѧ на контролу. ѧна: "Ѣво упалѧ." И јѧпѧ неѧкцију. Шѧсѧ првѧ, првѧга мјѧсѧца, јѧданѧстѧг датума.

Комѧсија нашла ме педесѧ пѧстѧ неспособан, привремен, и да ми нађу лакши пѧсѧ. А шта ѧе ми нѧћ? Јѧ неписмен, не мѧгу у конѧоуларну да пишем, вѧго дађѧ ми жагу, ил маљ, или цапѧн, ил брадвин. Јѧ стѧгѧ сам до зачѧта стѧ иљѧда, чѧтре" стѧтне иљѧда ѧндѧн. И ѳзѧ сам плѧтѧ и дѧплатака чѧтр — ѧсам стѧћѧнѧ. Идѧм се лијѧкти — имѧм пѧра — неѧкоме дѧктору Мѧркули у Сарајво. И даднѧм у дѧве сѧти. Ђто как сте вѧ профѧсори. И даднѧм нѧму. Кажѧ: "Нѧ смиѧм те ја прѧгледа." "Штѧ?" Кажѧ: "Нѧ смиѧм нѧга побити." Ковѧчевиѧа неѧког што-е у првѧј стѧпенскѧј комѧсији. "Јѧ ко смиѧ?" "Смиѧ дѧктоур Лука." Е прѧгледа код Лѧндѧус-баѧкѧ у Сарајву. ѧнда ја, дѧго ми чѧка. У дѧве сѧти излазиѧ ѧд ѧвѧга. Дѧго ми чѧка. Имѧм баѧѧѧка у Сарајву. Баѧѧѧѧ. Мѧре би да ѧ ви рѧкнѧте баѧѧѧѧ. "И, дѧго ми чѧкати, ишѧ би Лукавцу." "Ѣ, мѧ смо Мостѧрци, ѧ ја ѧу с тѧбом." "Ѣде." Али ѳ турѧ (= у три) сѧта до и чѧтер, нѧма вишѧ, прѧгледа. Ка тѧмо, имѧ ѧ јѧдно двѧѧстѧро у аблѧнти. ѧн пѧкуѧѧ, ѧн ѧтѧво-ри. "Здраво, друже Мѧѧјло!" "Здраво, друже пѧковниче!" ѳпанѧ ѧн, ѳпанѧм ѧ ја. "Штѧ-е, друже Мѧѧјло?" "Ѣво ѧви друг што-е дошѧ прѧгледат, чѧо си дѧбар специѧлист." А нѧ кажѧ баѧѧ су. Мѧло пѧмѧгѧ. Јѧ му ѧнѧ пѧкучѧм шта ми је дѧла прѧѧ стѧпенскѧ. "Ѣ," кажѧ, "нѧ вѧљѧ кођѧм си пѧтем пѧшѧ." "Штѧ, гѧспѧн-дѧкторѧ?" "Пѧшо си ѧ-дѧкторѧ до дѧкторѧ, трађѧш пѧнзиу. Е нѧш пѧнзиѧ!" Да ми бѧга. ѳ менѧ коѧа стѧла на капи. Јѧ нѧму ѧдѧвѧрам: "Гѧспѧн-дѧкторѧ, ја нѧ трађѧм пѧнзиу. Трађѧм лијѧк, а здравља нѧћу

ни нaћ." "Знашп тi да сам ја пѣковник, знаш тi да сам ја профсер?" Твоје је подрѣкло профсер. "Знаш тi да сам ја доктор?" "Да си", реко, "тамaн друг Тито. Ако оћеш, прегледaј, ако нeш, мршии ме." Ја одо. Саt се клали. "Колко-е тo што се ми кољемо?" Каже: "Четири иладе." Ја за паре: "Ево!" "Чекaј, нисам те прегледo!" "Штa-ш ме преглeда ког бoга ка се пoјес?" "Ај на астал! Скинн се довлe." На астал! "У, стo ти бoгoвa, пун здрака!" А ја нeму вaгoн бoгoвa: "Да нeмa здрака, нe би тeби ни дошo!" И он направ потпуно здрав.

Па кyћу? Жeни oпe. Па шyти, па мисли, па смисли, па пeтнeс данa. . . Сукненe рaјтoзне, сукнeнi капyт, дyбокe ципеле, шyбару мoре за сунце запe, пeтнeс кaрти и нeму. "Божијy ти мајкy, тi си бiо код мене!" "Нисам ја. Бiо ми је брaт, па ми је кaзo да си добар специaлиста, па сам дошo." "Рaдиш ли ћe?" "Нe рaдим! А ја у рaднoм oдносу, бoк те! "Штo нe рaдиш?" "Имaм млoгy зeмљу." "Колко дyлyмa имaш зeмљe?" "Осамдeсe првoкласнe oсe"м ти шикaрe. Нe смeм пpичa, свa у Вoјвoдини oбpaђeнa." "Јeс ли игдe рaдиo, икaд?" "Јeсам за бившy Југoслaвијy." "А бi-л мoгo сабра колко рaднoг стaжa?" "Па бi јeднo дeсeтaк-двaнeс гoдинa." А ја у рaднoм oдносу, бoлан. "Па бi-л мoгo сaд заплoсл"т? Јa-п те нaшo стo пoстo нeспoсoбнa, па мoгo-б вyћи ивалyдину и рaт." Па се ја зaмислиo, а кaжeм: "Мoгу." А ја сa нeгa кyпyјeм. "Мoгу," реко, "кaд oдeм у рeзeрвy па бyдeм у рeзeрви двa мјeсeцa, плaћy нeкoгa нeк oбpaђyјe зeмљу." Тaкo. Стo пoстo нeспoсoбaн." "И", реко, "вoлиo би и лијeкoвe." Јa, и лијeкoвe. "Колко-e?" "Чeтри илaдe. Ево." Кaд је се он мeни oдyжиo, ја нeму: "А чи је oвo пoтпис? А чи је oвo пoтпис?" Чyвo онi пpијaшњи пoтпис па гa пpискoчиo. "Бoгa вaм сeљaчкoг! Вi стe писмeнi нeгo ми. Нoс тo Мaндићy нeк тe пензoнeришe." Јa oдниo Мaндићy и у пензиу oтшo. Пpискoчиo гa, па ја.

Да сам ја писмен кo штo тi штo си профсoр, нe би је имo или би сјeдиo ћe бyдe стaлнo сјeдe. Ал нисам писмен,ћoрaв код oчјy. Госпoдa тa дaнaс. . . Нeмa гoспoдe. Дaнaс је вишe имa нeгo икaд.

Јa сам вишe — кaкo Вi рeкнeтe — жaрe пoјo нeг сам тeжaк. Тpипy вишe. Нeмa сe, а ни сe мoрe кyпт". А нaс је бiлo дeвe брaћe, а ја нaјстaрi. Сa-смo сишли на чeтири: двa yмрлa, двa нeстaлo у рaтy, а сaд ја сам пeти. Пeт нaскe имa. Свe oд јeднoг oцa и oд јeднe мајкe. Па нeстa жaрe, вeгo онi лијeтoвaц. Бoгaми, и онo јeдe. Лијeтoвaц тpaвa — и онo јeдe. Мa нeмa, aкo имa мaлo, сам пo вpy мeћe кoкyрyзнoг брaшнa. Дaнaс oмлaднa нe знa штo је пaтнa, нe знa ћe-е. Никo сe нe пaти. Јa пoглeдaм y овим нaшaмa пpoдoнaмa: стo пoстo сам јачи нeгo он, и ја узимaм пeтцy a oун двицy. Он oћe двицy дa сe густирa. Па смo пaпpaт, жилe, па сyши, па нoси y oпштинy. Дaнe тi зa тo килy кoкyрyзa. А пaпpaт oсуши, жилe, oсуши, oпeри, oсуши па oднeси. Дeсe килa дoниo жилa - дoбијeш килy кoкyрyзa. Мeљe па брaшнo пpaви. Аустрија тo. . . Мoрe би дa је и yпaмтилa нeштo o-тoгa, o-тe глaди. Кyп"лa је Аустрија сyди и, кyпилa је Аустриa звoнa с црквe, кyпилa је Аустриa свe бaкaр, бaкрeнo сyдјe зa тoпoвe.

Јa вoлим имaт y кyћи чaшy рaкиe, па пoтeгнeм нa мpaцaц. Сaмo

шпек, шпека наније не мере нико. Ја њзјутра шпека, једну чашу — двйје ракије и онда чај. Ја могу цијели дан да не једем. То је сланна от крмета. То мени у крви, то сам шумски радник био. Па шта ћу фасоват, бблан? Шумски радник био, па шта ћу фасоват да имам у шуми да једем: шпека и брашна, и чаја, и гра. Знам, али сад није добра за мене зато што сам остарио да га не мере пребаћиват унутрица. А ја волим шпека кон-да сам јако рођен. Ма све ти печенце изнеси колко оћеш, ко дрва, дај ти мени шпека. Шпек — оно се мени у крви свари. Ето.

Правио лагере, балване што се сабјерају, правио бараке, правио риже. Ни ти не знаш ни што је рижа, што баца балване. Вако направш једно два-три километра па гор бацаш. И вода... А тако рижа за дрва, ал за балване виша. Ето шта сам радио. Да су овде рјешемо аути да возе овдале до железнице, направш се лагери и с лагера на кола. Ја, није било дизалица ко сад. Цапини и ет ти. Рударски посо па онда шумски... Ево-с зове вамо Црна ријека. Туде сам ја завршио и отшо у пензију. Седам мртаца је отале њзашло. Није вјешт сјећ а сијече. С Пала, бога питај, о Тесла — све мртаци. Ја им правио сандуке.

Није. Нисам, само ово ево што сам око изгубио, што ми је тријеска улетила у око, па они извадили и онда е"некције, и изгорло ми живце. Изгорли живци. Ето ти.

Више Ви не постоите. Па ето, видш се још мало.

Ја сам био и тесар што је се грађа тесала. И са-ћу ја на-во око полако отесат дрво брес конца.

Кариван Марко (82 године), католик из
Тарчина, Хаџићи

Радосав Е. Джурович

ПЕРЕХОДНЫЕ ГОВОРЫ ЮЖНОЙ БОСНИИ И ВЫСОКОЙ ГЕРЦЕГОВИНЫ

Резюме

В настоящей работе описаны переходные иекавские говоры на территории водораздела черноморского и адриатического бассейнов, в южной Боснии (ЮБ) и высокой Герцеговине (ВГ).

Фонетические, акцентуационные и морфологические особенности языка на этой территории указывают на то, что ЮБ и ВГ говоры являются мостом между восточногерцеговинским (младшим) и восточнобоснийским (более архаичным) говорами. Такой диалектологический пейзаж, сформированный после турецкой оккупации, существовал более или менее и в предмиграционном среднесербскохорватском периоде, когда у водораздела рек Неретвы и Боснии были противопоставлены восточнумский (штакавский) и восточнобоснийский (шакавский) диалекты — последователи старосербскохорватских восточноштокавских и западноштокавских диалектологических групп.

В ЮБ и ВГ сегодня существуют четыре переходных иекавских идиома (см. карту №5): белимичко-загорский штакавский (бз.), комский штакавский (ком.), шакавско-штакавский северовосточной Герцеговины (свг.) и южнобоснийский шакавский (юб.). На диалектологической карте их площади неправильные, большей частью продолговатые, что обусловлено геофизической природой местности, границами средневековой восточнумской и боснийской цивилизаций и метанастазическими процессами. Ветви главных изоглосс прерываются у подножья Планины, с обеих ее сторон. "Герцеговинский речевой тип" (Вукович *Бг. типы 21*) не доходит до р. Боснии, а до Белашницы и до р. Биелы. Долина р. Железницы, на востоке, и горный перевал между Иван-планиной и Белашницей, на западе, — не что иное, как коммуникационные ворота, через которые, из-за религиозных погромов в средних веках (п. 17), а позже и посредством природных переселений, наступили механические смещения признаков основных диалектов в переходных зонах. Сегодня диалектологический пейзаж таков: юб. — преимущественно восточнобоснийский; бз. и ком. — все же восточногерцеговинские; свг. в большей степени принадлежит к восточногерцеговинскому, чем к восточнобоснийскому. Все четыре диалекта отличаются автохтонным иекавизмом. Лингвистические данные противостоят утверждению Шурмина (п. 44) и позднейшему тезису Белича (п. 35, прим. 125) об икавско-иекавском субстрате в окрестностях г. Сараево.

Диалектологическая картина местности совпадает с демографической и с метанастазическими движениями из Черногории и Герцеговины к Планине и ЮБ. В ЮБ и ВГ живут три народа, в большинстве случаев в смешанных поселениях. Большую часть составляют мусульмане; четверть населения составляют сербы, а хорваты — едва лишь двадцатую часть

(п. 23). Совместная жизнь здесь течет веками. Язык с переменной веры не менялся. Об этом свидетельствуют антропогеографические и исторические исследования.

Говоры этой территории автору были неизвестны. Поэтому все записано. Обширный материал о переходных идиомах ЮБ и ВГ, собранный стандартными методами в течение 1982 — 1986 гг., указывает на следующее:

ФОНЕТИКА

Вокализм

1. От стандартного языка отличается тремя свойствами: (а) функцию вокала могут выполнять сонанты *л*, *н* и другие согласные (п. 130-133): по *Бјѣлшци*, *мјсѣм*, *мшкарци*, из *Нјкцића*, у *ћамца*; (б) низкое *а* (п. 102) и средние *о* (п. 104), *е* (п. 105) могут быть с более закрытым тембром: *баорака*, *коубила*, *неудла*; (в) в отдаленных деревнях ВГ можно услышать и лабиализованное *у*, похожее на русское *еры* в *быть*: *буила* / *буила*, налѣ(т) те *буило* (п. 106). Возможно, что в этом отражается редукция с ассимиляцией.

2. Рефлексы долгого ятя в большинстве случаев двусложные, но не везде тождественны (п. 49-69):

- а) в юб.: $\tilde{b} > \dot{u}je, \dot{u}j\tilde{e}, uje, j\tilde{e} (1:1:1);$
 $\tilde{b} > uje, uje, uje, je (1:4);$
 $\tilde{b} > uje, uje, uje, je (3:4);$
 б) в бз.: $\tilde{b} > \dot{u}je, \dot{u}j\tilde{e}, uje (2:1);$
 $\tilde{b} > uje, uje, uje (2:3);$
 $\tilde{b} > uje, uje, uje, je (5:3);$
 в) в ком.: $\tilde{b} > \dot{u}je, \dot{u}j\tilde{e} (4:1);$
 $\tilde{b} > uje, uje (1:1);$
 $\tilde{b} > uje, uje, uje (2:1);$
 г) в свг.: $\tilde{b} > \dot{u}je, \dot{u}j\tilde{e}, uje (3:1);$
 $\tilde{b} > uje, uje (1:2);$
 $\tilde{b} > uje, uje, uje, je (2:1);$

Число в скобках обозначают частотность основных рефлексов.

Юб. представляет собой переход между вг. и вб. диалектами. Ком. и бз. — очень близки к вг., а свг. почти совпадает с вг.

д) В зависимости от фонетической позиции рефлексы краткого ятя дали — *је* (п. 73-75), *е* (п. 92-94) или *и* (п. 96-99).

е) В группах *тје* (< *Тѣ*), *дје* (< *Дѣ*), *сје* (< *Сѣ*), *зје* (< *Сѣ*), *сје* (< *Цѣ*) отражаются дифференциранно-местные и национальные признаки: у

мусульман в юб. — сохранились; в бз., в междуречье Биелой и Лютой — смешиваются йотированные и нейотированные формы; между реками: Лютой, Неретвой и Трешаницей — йотизация последовательна (п. 75-77 и карта №7).

ж) Нет доказательств об икавском субстрате. Все икавизмы или фонетические (*би́йше, би́лега, си́жет, ви́дио*), или морфологические (*ви́дили > ви́дли*), или лексические (*си́кира*). Механические икавизмы (*сми́ло се* и т.п.) в СВГ принесли с собой хорваты из западной и северной Герцеговины.

з) Говорят: *вре́мена, го́ре / го́ри, не́ко, де́чко, обе́һање, до́ле / до́ли / до́ље, бе́де / бе́ди / бе́ђе (бе́ђе / бе́ђе), онде / онди / онђе (онђе), не́где / не́гди (не́ђе), че́к (не́дек) / че́век (не́дек) / че́вјек (не́вјек)*.

и) Только в юб. можно услышать *мијѐр*, а везде: *во́дијер / во́дијѐр, ку́мпијер / ку́мпијѐр* (п. 100).

3. Изменения в области вокализма не одинакового характера и фреквенции. Наряду с: *лива́да, до́леко* (с. 110); *ма́ремица* (п. 111); *де́сна, ли́јева* (= *десно, ли́јево*, с. 117); *ко́леба* (п. 122), — чаще встречается: *ли́ва-да, да́леко; ма́рамца; де́сно, ли́јево; ко́либа / ко́лџба*.

Православные в Загорье и в окрестностях Трново говорят: *до́сти, во́зди* (п. 112); в остальных случаях: *до́ста, во́зда*.

Обычно говорят: *су́ тим, су́ тијем* (с. 113).

Прија вместо *прије* (п. 120), не так, как думал Решетар, что это свойство икавских говоров. Так говорят все три народа в юб., а в свг. и ком. так говорят только мусульмане.

В два раза чаще можно услышать *а́намо* из *а́мо*, чем *о́номо* (п. 117). По формам *о́зга, о́здал* (п. 117) можно узнать идиолект любого горца ВГ среди других некавцев.

Закономерно *же > ре* в презенте глагола *моћи*: *мо́ре — не́ море* (юб); *мо́ре — не́ мере / не́ море* (бз., ком., свг.); *мо́же* появляющееся у православных в Загорье под миграционным влиянием из Черногории (п. 116). Где *ре* в *мо́ре*, там и *-ер-* в *че́тверо / не́тверо; -ор- (че́тверо)* соответствует *же (мо́же)*.

Давняя перемена *ра > ре* (п. 111) и остаток альтернации *ро ~ ре* (п. 116 в) не сопровождают друг друга. Архаичное *грѣб* равноправно с более новым *грѣб*. Однако, везде: *вра́бац, ра́ст / ра́с^т / ра́с*; в ком. можно услышать цг.: *изре́сте, одре́сте, одре́стѣ*, а в юб.: *вре́бац, вре́бацѣ*.

4. Вся эта территория охвачена редукцией вокалов (п. 134-163 и карта №8). Редукции могут быть частичными (*ка́з^чн*), переходными (*ка́з^н*) и полными (*ка́зн*), т.е. процесс осуществляется от едва заметного ослабления вокалов до фонетического нуля. Самые частые редукции наблюдаются у вокала (п. 135-143): *гла́в^чца, ве́лк^чи, гала́м^чт; вра́т^чце, ве́лк^чи, запѣс^чт, пла́т^чи, изва́ли; ви́ти / ви́т / ви́д (< ви́д^ити), во́т (< во́ди^ити)*. Терри-

ториальная дифференциация местности не абсолютна, а национальная — исключена.

5. Судьба вокальных групп такая же, как и во вг.

1. Группа *-аха* (п. 165):

а) остается неизменной (мусульмане): *grǎxa, sǎ*at*;

б) стягивается (сербы, мусульмане, хорваты): *snǎ, sǎt*;

в) теряет фриктивный звук, но не стягивается (М, С): *ǫrǎǎ, snǎǎ*.

2) У числительных с 11 по 19 *-ае- > -е-* (п. 166): *jǎdǎnǎs / jǎdǎnnǎs*.

3) Наряду с *ndǎshǫ* у мусульман в юб. и бз. можно услышать и *ndǎnshǫ*.

4) Контракция в безударной группе *-ао* регрессивна (п. 172): *kǫtǫ, ǎvǎzǫ se, vǎkǫ, vǎrǎshǫ*.

Союз *као* имеет четыре алломорфа (п. 173): *ко, ка, као* и *кǫ*, нигде как *кǎ*.

5) Контракции в группе *ео* факультативны. Наряду с: *ǎǎǎǎ, ndǎhǎ, prǎǎǎǎ*, находим и: *ǎǎǎǎ, ndǎǎǎǎ, prǎǎǎǎ* (п. 178).

Предлог *преко* появляется в шести формах (п. 179): *преко* (чаще всего), *про* (редко), *прео* (еще реже), *прǎ* (очень редко), *пре* и *проко* (отдельные случаи).

6) Сочетание *ии* (< *uji*) в два раза чаще сохраняет зияние, чем отклоняет его сжатием (п. 180): у *Италии*, у *истǎрии*, *Алѝ*, на *Русѝ*, *чѝ*.

В сравнительной степени — контракция последовательна (п. 180): *пǎмǎтнѝ*.

7) *оо* (< *ol*) > *ǫ* (п. 185): *vǎ, ǎǎ, Dǎndǎ*.

8) *уо* (< *ul*) > *ǫ* (п. 187): *bǎrnǎ*.

Консонантизм

Различаются две системы: юб. (с 25 фонемами) и бз., ком. и свг. (с 27). Пять отличительных признаков делит месность: рефлексy групп **skj*, **stj*, аффрикатные пары, судьба фриктивного *x*, удвоение согласных и екавские лотизации.

2. Артикуляция и дистрибуция сонорного *j* такая же как и в вг. (п. 199–207). Его вполне четко можно услышать в словах: *jǎdǎn* и *jǎsam*. В интервокальном положении его артикуляция варьирует от стандартной, через слабый аллофон, до фонетического нуля.

3. У глагола *казати* в презенте появляются три алломорфа (п. 208): *каре/каже/кае* (разные ударения): *ǫhu* да ти *kǎjǎm*, *kǎrǎm*; ма *jǎk -кае*.

4. Согласно *већ* во всех четырех идиомах говорят *вего* наряду с *него* (п. 210). Часто можно услышать и *вет*, вместо *већ* (п. 253).

5. И мусульмане, и сербы и хорваты различают старое *љ* от *ј*. В спорадическом (п. 212): *дѣјѣѣ*, *у Дојѣне*, *прѣјеће* / *прѣјеће*, — отражаются диссимиляционные фонетизмы. По отношению с *пројеће* можно услышать и *прѣјетѣс* / *прѣјетѣс*.

Ј < *љ* в рефлексх групп *бѣј*, *вѣј* (для *пѣј*, *мѣј* нет примеров) и другие типы старой или новой йотизации разделяют территорию на две зоны: (а) юб., где положение как в стандарте и (б) бз., ком. и свг., где с обыкновенными рефлексамы можно услышать архаичные или более новые секвенции лабиальный согласный + *ј* (п. 211-214).

6. Старшее поколение говорит: *пјѣсна*, а молодое *пјѣсма* (п. 73). В юб. имеем *према*, в бз., ком. и свг. *према* и *прена* (п. 217).

7. Судьба фрикативного *х* зависит от веры, интерференции и позиции (п. 218-221). "Сохранилось, в основном, у исламизированного населения" (прим. 507).

а) *х* - : \emptyset = 5:1 (м), 1:3 (с), 1:2 (г).

б) *-х* - : \emptyset = 4:1 (м), 1:5 (с), 1:1 (г).

в) *-Х* обычно исчезает. Принадлежность к определенной национальности не имеет значения.

г) Православные не терпят зияния (п. 222): *х* > *в* (*к'вѣм*), *ј* (*п'ријод*), *к* (*сирѣмак*), *г* (*нѣг*).

д) *хв* > *ф* (п. 224): *дѣфатит*, *зѣфѣлѣм се*.

е) Вторичное *х* — территориальное и национальное отличие (п. 226). Его можно услышать у мусульман в словах местного диалекта (*х'рипа*, *лѣхак*), в арабизмах (*хѣлѣт*, *ахмѣнет*) и в энклитических формах местоимений (*хи* / *хин* / *хил*).

8. Фрикативный звук *ф*, отличающийся стандартной артикуляцией, хорошо сохранился (п. 229-232). Юб. и свг., в отличие от вг., включаются в штокавский комплекс, в котором *х* может не являться, или где его можно заменить, а *ф* остается.

9. В свг., ком. и бз. сохранилась оппозиция между *ћ*, *ђ* и *ч*, *џ*; в юб. эти оппозиции стираются или существуют факультативные варианты. Судьба аффрикатной пары не тождественна по отношению к вере, но не тождественна и внутри одной и той же веры, отдельно (п. 224-237 и карта №9). У мусульман: (а) одна пара *ћ-ђ* (Локвы, Косатичи) или (б) две пары *ћ-ђ* / *ч-џ* с наличием *ч'-џ'* (Вуковичи, Дурановичи, Любовичичи, Беганови, Главогодина, Дейичичи); у православных: (а) две пары *ч-ћ* / *џ-ђ* (Оджак, Ясен, Умчаны) или (б) две пары с смягчением твердых (Д. Биоча, В. Боснии); у католиков две пары с редко присущим *ђ* вместо *џ*.

В арабизмах *ке*, *ки*, *ги* > *ће*, *хи*, *ђе*, *ђи* (п. 239): *ћѣмер*, *сѣђија*, *ђѣрдек*, *бѣлѣђија* (но и: *бѣлѣгија* / *бѣлѣгуа*).

10. В высокой Герцеговине, как и в других младших вг. говорах в роли фрикативного согласного факультативно появляются *ѓ*, *ѓ* (п. 240):

пѡсек, ѡзедѡш, у мѡчѡму, ѡчѡрѡј, ѡзѡуѡ.

11. Альтернативой *ц ~ ч* бз. отличается от остальных трех речевых типов (п. 253): *бѡчат/бѡчати, бѡчѡм*, наряду с: *бѡцѡт, бѡцѡш*.

12. Рефлексы групп **стј, *скј, *здж, *згј* и **ск, *зг* + палатальный гласный (сокращенно: **скј, *стј*) являются главным диалектным отличием (п. 255-259 и карта №5).

Шакавизм и чакаве (произношение: *ћ* вм. *ч*) в юб. сопровождают друг друга. Здесь мусульмане и хорваты — шакавцы, сербы в большей степени — ассимилированные шакавцы, чем штакавцы, т.е. у первых **стј, *скј > шћ (ћћ), жћ (зћ)*, а у вторых еще и *шт, жд*.

Ком. и бз. последовательно, как в вг., штакавские.

Свг. — шакавско-штакавский. Сербы в большей степени являются штакавцами, а мусульмане и хорваты — в большей степени-шакавцы; чаканья нет ни у одного народа. Шакавизм в свг. является субстратом дотурецкого периода.

13. Новая йотизация у глаголов с корнем *ићи* последовательно проведена. Только у мусульман в юб. и у хорватов в свг. вместо вб. -*јд*- можно иногда услышать -*ј*- (*ћ*-) наряду с *ћ* (п. 264): *пѡјѡ, дѡѡ, дѡѡ, дѡѡшѡ/дѡѡѡм, пѡѡѡм*.

14. Согласные в группах склонны выпадению и субституции (п. 221).

Только в трновском крае, у мусульман, аффрикатизацией *ст-* > *ц-*: *цѡбло, цѡблѡ, нѡ онѡј цѡбѡ; пѡ ониѡѡм сѡбловиѡ*. В остальных зонах сохранилось: *пѡ старѡс*. Однако, упрощение *-ст* не обусловлено верой и не последовательно (-*ст* : -*с* = 1:2). Всюду наряду с: *бѡлѡс, вѡлѡс, кѡс* и т.п., можно услышать и: *бѡст, вѡјѡст, вѡлѡст, кѡст*. С другой стороны, группа *-чн-* является территориальным и национальным отличием (карта №10): у сербов и хорватов остается неизменной; у мусульман, только в юб. и бз., вместо *-чн-* можно услышать и *-шн-*: *бѡтишнѡ, бѡишнѡ, тѡшнѡ / бѡтичнѡ, бѡичнѡ, тѡчнѡ*.

15. Геминация сонорных согласных нигде не является стабильной особенностью фонетической системы. Существуют четыре типа (п. 272-281): постредукционный (*дѡсѡлли*), культовый (*цѡннѡза*), относящийся к числительным (*јѡдѡннѡс*) и относящийся к группе согласных (*нн < дн, ѡѡ < дѡ*). Первый тип встречается у всех трех народов (всюду), второй и третий встречаются только у мусульман (всюду), а четвертый, также, у мусульман в юб. и бз. (карта №11).

Бесспорно, что культовые геминации представляют собой адстрат.

У имен числительных удлиненное произношение только в *јѡдѡнаѡст*, а числительных *дѡѡѡѡст, тѡѡѡѡст* итд. — нигде такое произношение не встречается.

Группа *дн* произносится по — разному. У мусульман в бз. и юб.: *дн, ѡн, нн, н* (4:1:2:3), в свг. и ком.: *дн, ѡн, н* (61:1:11); у сербов и хорватов:

дн, ђн, н (15:1:2).

Произношение удвоенных согласных в группе *дн* можно услышать, очень редко, только в окрестностях г. Трново.

16. Группа *-јр-* сохранилась у мусульман в арабизмах: *Бајрам*, *бајрак*, *кујрук*. Сербь и хорваты иноязычный образец сводят на свой: *барјактар*, *изгорјела*, но: *Бајрам*.

17. Чаше употребляется *ѿс*, чем *сѿв*.

СИСТЕМА УДАРЕНИЙ

1. Одним из главных критериев, служащих для дифференциации речевых типов, является ударение. И по дистрибуции просодема юб. и свг. представляют собой мост между вг. и вб. диалектами.

2. Остатки неперенесенного долгонисходящего ударения в юб. выделяют этот идиом среди остальных трех (п. 296). Ареал "от р. Кривая до линии Крешево — Фойница" (Броз. *Исц.* 148, прим. 110) надо отодвинуть к югу километров сорок. Неперенесенное долгое нисходящее ударение появляется факультативно во всех слогах кроме начального в зоне Главогодина — В. Боснии — Зуевина — Белашница (карта №12): *бардак*, *заврши*, *протабири*, *убатли* се.

3. Примеры: *сушна*, *пољже*, *пђћем*, *уђљане*, — подтверждают, что метатонический акут существовал до наших дней в юб. системе ударений.

4. Ареал вб. краткости в сочетании консонант + вокал + сонант + консонант занимает, на границе между Боснией и Герцеговиной, площадь шире, чем это предполагалось (Вукович *Кр.* — *лп.* 299) и глубже, чем ареал неперенесенного долгого нисходящего ударения. Эта волна из ЮБ постепенно ослабевает и исчезает у верхнего течения р. Неретвы.

5. В лексеме *овца* — ударения разные: *ѿца* / *ѿца* / *ѿца*, *ѿце* / *ѿце* / *ѿце* (п. 299).

6. В основах собирательных существительных с суффиксом *-ѿје* колеблются краткие и длинные слоги (п. 300). В юб. преимущественно *гѿѿѿје*, а в бз., ком. и свг. *гѿѿѿје*.

7. Суффикс *-ише* / *-ише* в юб. главным образом краток; в бз., ком. и свг. смешиваются краткие и длинные (п. 301).

8. Количество у числительных *дѿѿѿт*, *дѿѿѿт*, как и в вб. (п. 302).

9. У наречий *ѿнас*, *вечѿрас* / *вечѿрас* имеется стандартная краткость (п. 303).

10. Тематическое *-е-* в основе презентя у глаголов первого класса — краткое (п. 305): *донѿсем*, *помѿзем*. Некоторые долготы по Вуку (*ѿднѿсѿм* / *донѿсѿм*) у сербов и мусульман в бз. и свг. в связи с происхождением населения.

11. В ВБ обычно говорят *пѣрем/пѣрем*, а ЮБ и СВГ только (п. 306): *бѣрѣм, обѣрѣмо*.

В свг., ком. и юшгозападной части бз. всегда: *зѡвѣм, зѡвѣ*; в юб. и северовосточной части бз. наряду с: *зѡвем, зѡве*, можно услышать и черногорское: *зѡвѣ* (п. 310 и карта №13). В действительном залоге прошедшего времени (причастие на -л) смешиваются ударения инфинитива /' / по Даничичу /' /, т.е. в юб. ударения: -ѡ- / -ѡ- (*зѡѡла / зѡѡла*), а в бз., ком. и свг. налицо только -ѡ- (*зѡѡла*).

12. В IV классе глаголов чаще употребляется -je-, как на Пиве, чем -je-, как в ВГ и ВБ (-je- : -je- = 2:1): *добие, криѣм, пиѣм / добиѣм, пиѣм* (п. 308).

13. У глагола *немати* встречается несколько вариантов ударений (п. 311). Чаще, все-таки, в презенте можно услышат -ѡ-, чем -ѡ-: *нѣмѡм / нѣмѡм / нѣмѡм / нѣмѡм / нѣм / нѣм*.

14. В действительном залоге прошедшего времени (причастие на -л-) от глагола *бити (esse)* в ВГ и ВБ разница только в качестве; в ЮБ и СВГ возможны разные переплетения качества и количества (п. 312): *бѡла / бѡла / бѡла / бѡла*.

15. Статистические отношения между *ѡћу / ѡћ / ѡћ / ѡћу* определяют всю территорию преимущественно как и вг. (п. 313). Только в юб. наряду с *ѡћу / ѡћ* слышится и *ѡћу/ѡћ*.

16. У глаголов типа *имати, копати* в первом и во втором л. ед. ч. и первом лице мн. ч. презента налицо только инициальная акцентуация, т.е. *ѡмѡм, копѡм* (п. 314). Следовательно, *ѡмѡмо / имѡмо* не совпадает с *Мѡја / Мѡје*. Прежние предположения о изоглоссах: начальное ударение по отношению к ударению на предпоследнем слоге, на границе между ВГ и ВБ не подтверждены.

17. Совсем иная ситуация в род. пад. мн. ч. существительных типа *град*, где колунальные и альтернативные ударения — факультативны, т.е. наряду с: *вѡкѡѡ, сѡнѡѡ*, слышится и: *вѡкѡѡ, сѡнѡѡ*.

18. У существительного *мајка* со стандартным /' / (*мѡјка*) слышится и /' / (*мѡјка*), характерное для уменьшительно-ласкательных слов. Уменьшительно-ласкательное /' / стало все чаще употребляться в коммуникации (п. 316).

19. В родительном пад. ед. ч. личных местоимений — вг. ударение (п. 318 и карта №14). Однако, в юб., затем в окрестностях г. Трново и в Загорье с вг. ударением (*мѣне, тѣбе, нѣга, себе*) смешивается юговосточнобоснийское (*мѣне, тѣбе, нѣга, себе*). Наряду с "+- / '+- (*мѣне/мѣне*) встречается, очень редко, и "+- / '+- (*мѣне / мѣне*). Перенесение ударения на проклитику последовательно.

20. Среднебосанийское -ше в 3 л. мн. ч. аориста охватило всю территорию; -ше встречается очень редко (п. 319).

21. Перенесение ударения на проклитику еще очень живое явление, но не последовательно, как у Даничича (п. 320). Перенесение чаще всего встречается у глаголов 22:1, затем у имен существительных 10:1, а меньше всего у прилагательных 1:1. Ком. ближе всего к вг.

Имена существительные

4. Род. пад. мн. ч. сущ. ж. р. на -а, как и в литературном языке (п. 362): *барáкá, вáрницá, бѹкáвá*. В старом род. пад. мн. ч. сохранились партитивные синтагмы: числительное / наречие меры и степени + имя существительное (п. 365): *шѣз гôдѣи, пѣ стôтѣи, хѣльду жáбѹк*. Имена существительные *нога, рука* имеют форму старого двойственного числа или окончание -ā (п. 366): *нôгѹ, рѹкѹ* наряду с *нôгá, рѹкá*.

В дат., тв. и предл. падежах мн. ч. обычно находим окончание *-ама* (п. 367): *ишли ђевџама, међу другама, у алынама*, но в бз., ком. и свг. слышится и старое *-ам*: *полџисмо ђвџам, на ме нџгам, на лџвадам*.

5. В тв. пад. ед. ч. имен существительных женского рода на согласную стабилизировалось *-и* (п. 369): *са зџби, са масти, сџли*. Только в окрестностях г. Хаджичи можно услышать и новейшее *-им*: *кџвим, мастиим, чџћим*.

Местоимения, имена прилагательные и числительные

1. В ЮБ и СВГ нет форм *нами, вами* в тв. пад. мн. ч. (п. 373).

Энклитические формы вин. пад. ед. числа личных местоимений требуют употребления предлога (п. 378): *зџ ме, на те, у се, зџ њ, пџ њ*.

2. Все формы род. и вин. падежей мн. числа личного местоимени 3 л. получены от *њих* (п. 382). У всех трех народов находим: *њиа / ђџ њиа, њџ ђџ / у њџ*, у мусульман еще и: *њџхџ / њџха, зџ њџхџ, крај њџхџ, њџхџна, њџја / ђџ њџја, њџх у њџх, њџк / у њџк*, а у сербов: *њџг ђџ њџг, њџке*.

3. Энклитические формы род., дат. и вин. падежей мн. ч. личного местоимения 3-го лица внешняя (по отношению и вг.) или территориальная и национальная (во внутренней части территории) дифференциальная особенность (п. 383). Так будет:

1) Род. и вин. пад. мн. числа:

а) у мусульман: *и* (чаще всего) *хи* (всюду), *хин / ин* (в юб.), *их* (влияние литературного языка), *иг* (только в ком.);

б) у сербов: *и* (чаще всего), *иг* (немного реже), *ин* (только в юб.);

в) у хорватов: *и*;

2) Дат. пад. мн. числа:

а) у мусульман: *им* (чаще всего), *хим* (реже), *хин* (еще реже);

б) у сербов и хорватов: *им*.

3. В бз., ком. и свг. от одного и того же рассказчика можно услышат *та* и *тај* (п. 394 и карта №16): *та бабо, та ђџн, та Срџто, та Ђџло, тај живот, тај народ, тај стрџц*.

4. Равноправно и обычно употребляется (п. 399): *нџкџ (-џ, -џ), нџка-кав/нџкав / нџкав*, и: *накав, нака (-џ, -џ, -џ)*.

5. В тв. пад. ед. ч. и род., дат. и тв. пад. мн. числа смешанного склонения — обобщены окончания старых твердых основ (п. 70 и 415): *с пџџџнијџм стрџцом, нџкаквијџм зџхом, ђџбрије пџџснџй, ђџџје ђџџније стџвџрџй, ђџ оније шџџипџа, у зелџнијџм алынама*. Очень редко, под влиянием литературного языка, главным образом у младшего поколения, слышатся

и форми с более краткими окончаниями: *добрѣм* дијелом, *богдескѣ* отаца, *старѣм* људѣма, *са остѣлѣм* чѣлѣдма, *по наѣм* вѣлѣм људма.

6. Замечание Шурмина об акцентном дублете в превосходной степени характерно для всей ЮБ и СВГ (п. 411): *наѣбогатѣ*, *наѣмлаѣ*. Существуют, правда в меньшей степени, и стандартные просодические формы: *наѣбоѣ*, *наѣвиш* брзина.

7. Количественные числительные с двух до четырех почти нигде не склоняются (п. 424). Следы старого двойственного числа сохранились только применительно к формам: *деѣма*, *трима*.

Глаголы

1. Из системы глагольных форм почти исчезли имперфект и дееприч. совр. вида, но в юб. у мусульман сохранились живучие формы типа: *он би реѣи*, *ми би доѣи* (хабитуал).

2. В 1 л. ед. числа презента окончание *-м*. Старое окончание *-у* сохранилось в формах: *хѣу* / *хѣу* / *ѣу*. Наряду с: *мѣрем* / *мѣжем* — *не мерем* / *не морем* / *не мрем* / *не можем*, слышится и: *мѣу* / *мѣу* — *не мѣу*. Говорится только *вѣлѣм*, *вѣдѣм*, но в бз. и свг. будет *вѣлѣ* (п. 434).

В 3 л. мн. ч. глаголов VII и VIII классов (по Беличу) стабилизировалось *-ѣ*.

3. В 1 л. ед. числа аориста несколько морфологических признаков (п. 438): *-о*, *-ѣ*, *-ох* / *-х* (у мусульман) и *-ок* / *-к* (у сербов): *дѣѣо*, *вѣѣу*, *вѣѣох*, *дѣѣих*, *вѣѣок*, *оѣѣник* се.

Форм 2 и 3 л. нигде не употребляются вместо первого.

4. При помощи усилительной частицы *де* (*дер*, *дера*) часто смягчается приказ (п. 441): *бѣрнидѣ*, *дѣдѣр*, *пѣгледѣдера*.

5. Формы страдательного залога прошедшего времени совпадают с стандартом (п. 442). Отклонения в дистрибуции формантов *-н/-т/-ен*, по сравнению с литературным языком, почти незначительны.

6. В форме деепричастия несовершенного вида чаще встречаются окончания на *-и*, чем на *-ѣ* (п. 446). Старые формы, заканчивающиеся на *-ѣ* (*гѣркѣ*, *нѣркѣ*) можно услышать в некоторых фразеологизмах.

7. Частотность употребления плюсквамперфекта — низкая. Так как имперфект исчез, плюсквамперфект образуется от форм прошедшего времени глагола *быть* и действительного залога прошедшего времени (причастие на *-л*, *-п*. 448).

8. Наряду со стандартными формами: *бѣѣиш*, *удаѣемо* је и примеры типа *дѣѣу*, *наѣиш* представляют формы простого будущего времени (буд. время I).

9. Будущее время II слышится редко. Чаще слышна конструкция: союз + наст. время (п. 451): *вићеш ка донесу*. Вместо будущего времени II может употребляться только причастие действительного залога прошедшего времени (причастие на -л): *јесам једну ако ићела*.

10. Глагол *ићи* принадлежащий к глаголам I класса сербы спрягают: *идем, идеш*, а мусульмане и хорваты — *ићем, ићеш* (п. 453). Однако и мусульмане в междуречье Белой и Лютой говорят как и сербы.

11. Нигде не чередуются задненебные согласные в 3 л. мн. ч. настоящего времени у глаголов типа: *пећи, стрићи* (п. 465).

12. Глагол *ткати* (п. 456) спрягается по трем образцам: *ткām / ткѣм / ткāјем*.

Отношение ЮБ и СВГ к диалектологическому окружению показано в заключении при помощи сравнительной таблицы, на которой представлено взаимопроникновение свойств ВГ, ВБ и ЮББ в междиалектных контактах. Хотя в ЮБ и СВГ идиомы смешанные, они в своей основе, или вб. или вг. Икавско-шкавский юб. — то вб.; икавско-штакавский бз. и ком. принадлежат к вг.; икавскошкавский-штокавский свг. представляет собой смешение вг. и вб., т. е. мусульмане и хорваты в СВГ в большей степени — шкавцы, а сербы в большей степени — штакавцы частично ассимилированные на границе с мусульманами. Одним словом, на водоразделе рек Неретвы и Боснии, переходные говоры являются лингвистической реальностью, в которой границы свойств основных диалектов определены экстралингвистическими факторами: миграциями, верой, величиной этнических групп и их социальным положением, историческими и коммуникационными обстоятельствами. Переходность говоров в большой мере обусловлена значением языковых особенностей диалектов — источников, чем их количеством.

ЈАКША ДИНИЋ

**РЕЧНИК ТИМОЧКОГ ГОВОРА
(ДРУГИ ДОДАТАК)**

РЕЧНИК*

А

ајманише несвр. ленствује, бадавацише, скита, понаша се као ајмана.
—Сава само ајманише: у школу не иде, дђм не добди кђд трѐбе, на квђ че тђј да излѐзне, нѐ знам.

ајманише се несвр. прави се на ајману, постаје ајмана, претвара се у ајману, понаша се као ајмана. —Бѐше елис добрђ детѐ, ал од нѐко врѐме пђче да се ајманише: те кржеш му да урабђти овђј, ђн нѐче, те кржеш му да урабђти онђј ђн се прри да не чѐуе и текр врча мрови и постањѐуе ајманр.
—Ајманише се по салђ, тѐде женѐ јѐри, на ррботу не отђди.

ајманѐши, -ска, -ско који се односи на ајману, који припада ајмани. —Цвѐтко жѐиви ајманѐши живђт, ѐма га нрјду нѐко јѐтро какђ се укорѐл покре нѐћи плђт.

рјснут, -а, -о бачен, одбачен. —рјснут у рђвину.

акђлђн, -лна, -лно паметан, разуман, разборит. —Дѐина е акђлђн чђвѐк, свѐ ѐбаво нарѐди и ѐма напрѐдак у кѐћу.

ркнут, -а, -о 1. ударен снажно, ударен у слабине. —Од какђ сам онђј бѐл ркнут у мешѐину, не мђг се доведѐм у рѐд љѐђе, стрлно нѐкво из мѐн излрзи и боли ме на лѐву стррн. 2. бачен у нешто, одбачен. —ѐдан стрр руто, без трблице, енѐ га ркнут у Длђђћи потђк.

алавѐждес, -та, -то који ѐма особине варалице, покварењрка и врђаламе.
—Стрнѐмир ми дђјде мрлко алавѐждес, нѐ ми ђн сѐгуран да му се повѐри таквр ррбота.

*РЕЧНИК ТИМОЧКОГ ГОВОРА објавио сам 1988. године у XXXIV књизи Српског дијалектолошког зборника у издању Српске академије наука и уметности и Института за српскохрватски језик, а две године касније (1990) у XXXVI књизи Зборника штампао сам око осам стотина нових речи под насловом ДОДАТАК РЕЧНИКУ ТИМОЧКОГ ГОВОРА. Сада томе додађам преко три хиљаде ново прикупљених речи насловљених као РЕЧНИК ТИМОЧКОГ ГОВОРА (други додатак).

алошка ж дем. и хип. од алога, мала шума, шумица. — Зајакат утече еј онám у онуј алошку. — Голéмуну áлогу остаљам си на сина, а áлошкуну у Баба вéселу, на ћерку. — Ене тáм под онуј áлошку трéбе да прбјдеш да би дошбл у Трс.

áлуга ж шума, в. алога. — У Радичевци íма големé áлуће; код нáс нéма таквé.

аљина ж хаљина. — Гóспе нóсе аљíне, а сељáнће дрéје и бóшче.

андуláција ж ондулација, наковрцана коса код фризера. — Чу д íм код врízера да си напráим андуláцију на нек кóшта кóлко кóшта.

андуlíра несвр. прави ондулацију, ондулира. — Мéне че Рýса, врízер, да андуlíра.

андуlíра се несвр. прави ондулацију. — Чу се андуlíрам, квó ми мóж, не дáваш ми вáлда тí пáре за тóј.

андуlíран, -а, -о који је ондулиран. — Овáм андуlíрана какó госпа, а онáм на нóђе нóси опбнци.

**бñћа несвр. говори кроз нос (због мане, умора или кад жели да постигне неки ефекат). — Он не врéви кó љуће него бñћа, има велу́ неку вáлинку у нóс. — Сасипáл се дñнбс од рáботу па не мож ни да врéви, него бñћа. — Не бñћај, зñám да ти ништа нé.

бñћање с говорење кроз нос. — Не мóг га одучим од бñћање.

áплá м неодрасла особа, ветропираста особа, особа која не пази много шта говори. — Ћути тáм, áплó едан, мислí мáлко квó ч да врéвиш а не сáмо да си ломóтиш.

апљóнтија м пеј. од апља. — Апљóнтијо, ел видé у нóвинете квó íма за ручбк?

áпнут, -а, -о 1. загрижен зубима па остављен. — Ёдна тíква áпнута двá пút и текá си седи. 2. уједен, угрижен (од стране пса). — Дóбро си се провлкбл те бста не áпнут, ел нáша Изабéла нíкуга не пропушта. 3. коме као да је одгрижен један део, коме је одузет део. — Панталбнете му мáлко áпнуте у подупину, па дошбл ко сбпет.

апрíлсñи, -ска, -ско који се односи на месец април, априлски. — У априлсñиан рáт времиште бéше јáко гáдно, и ñиша и снéг измéшано.

арабáт прид. индекл. дотрајао, стар, склон паду. — Купíл нéка арабáт кóла, сáмо што се не разнíжу и бñ велí íма áуто.

**Полугласник се у тексту уазбучава као да је у питању слово А.

арабáтан, -тна, -тно који је дотрајао, који је стар, који је склон паду.

— Кúћницата му арабáтна, али си његова.

арáм прид. индекл. проклето ти било. — Евé ти пáре, арáм да су ти.

áрвалија ж непримерено велика зграда, зградурина, в. арвалица. — Остáла пúста онáј áрвалија.

арисúе несвр. одобрава, слаже се. — Моí ми арисúју да се жéним сáс њý али сáмо кáд ислúжим вóјску.

арлíја узв. срећно, нека је са срећом. — Арлíја, мераклíја...

артишлáци зб. им. од артија. — Мóме стáлно претúра по онíја његови артишлáци.

атаросúе несвр. одбацује, одстрањује. — Свé квó му не трéбе óн га óдма атаросúе.

атаросúе се несвр. ослобађа се некога или нечега, одстрањује, одбацује.

— Атаросúј се из тóј дрúство и почнí да си глéдаш дóм и дéцу. — Ата-росúј се од тúј сиплúву кобилу дор е вréме.

атарóше свр. одбаци, одстрани, ослободи се некога или нечега, прода нешто у бесцење. — Евé иде вáшар, узнí па атарошí тíја волóви да ти не напрáе комéндију, кáд бодý.

атарóше се свр. ослободи се некога или нечега, одбаци, одстрани. — Ата-рошí се од тúј курвóљину дор е вréме, ел пóсле мóж да бóде коцкан. 2. мане се, дигне руке. — Атаросáл сам се од рíболов. 3. лекне се негде, нестане, неприметно оде, изгуби се. — Бóже, гдé се атаросáла онáј женá; па сáг бéше тúј.

ацилбк м хашилук, путовање на Христов гроб. — Од тíја Áци-Нáстичи мóра да е нéћи ишбл у ацилбк.

Б

бббб несвр. 1. бије, удара, удара некога песницама, удара некога песницама у пределу грудног коша тако да одзвања. — Пóче да га бббб пред онóлћи нáрод. 2. грува, тутњи. — Ббббју тóпови. 3. једе, једе с великим апетитом. — Бббб свé што му се принесé.

ббббње с. 1. туча, бијење. — Да не бéше онóј ббббње измеу Десíмира и Живóтију елис би се úбаво спровéли на свáдбуту. 2. грување, тутњава. — У нéће дóба ме рáзбуди ббббње у врата. 3. једење, прекомерно једење, ждерање. — Видим пошбл си и тí на ббббње код Лúку на светбц.

бабашлáк м ауг. и пеј. од баба, бабетина. — Тíја бабашлáк ми жíвот загорчúе.

бабешља́к м ауг. и пеј. од баба, бабетина, упор. бабашља́к. — Ел има да до́јде још не́ћи бабешња́к, ел сте си ви до́ста?

бббње несвр. бубње, тутњи, грува, — Квд накладе́ш кубе́ сѣс сѣва дрва, онб са́мо бббње и посипкѣ. — Чу́еш ли како́ бббњу то́пови од кѣм Види́н?

ба́ви се несвр. касни, закашњава, доции. — Бо́г се ба́ви, али не заборáља.

ба́вчес, -та, -то који је попут ја́ме, који је удубљен, који на себи има ја́ма.

— Добрб њивче, са́мо до́јде ма́лко ба́вчесто и вододрáжљиво. — Не́ ма́зно, него до́јде не́како ба́вчесто.

бађава́шница ж ленствовање, бадаваписање. — Едѣн пѣт мо́ра да се пла́ти та́ј бађава́шница.

ба́ђер м тешка грађевинска или рударска машина за откопавање земље или руде, багер. — Пред ови́ја послѣдњиа́в ра́т прооди́л је овде́ ба́ђер за у Гради́ште, да ко́па зла́то.

бала́нта ж амбуланта. — Сбг сва́ко сало́ има бала́нту па чо́век не мо́ра д иде у Пала́нку за не́кције.

баљизга́ње с говорење којешта, баљезгање. — Од же́нско баљизга́ње му́ка да те ува́ти.

ба́нтање с 1. бунцање, говорење којешта. — То́лько њб́јно ба́нтање ми веч поче́ло доса́ца. 2. гатање, нагађање. — Да ви́диш, у то́ј ба́ба Ви́дино ба́нтање има поне́кад и не́што од исти́н.

бантрља́ње с говорење којешта, баљезгање. — Од то́ј тво́е бантрља́ње е еди́на ва́јда што ти уста не мо́ж зарасту́.

ба́нчица ж дем. и хип. од банка (десет динара). — Це́л дѣн ко́пам за е́дну ба́нчицу.

ба́пчица ж дем. од бапка, ја́мица. — Кра́ставице са́дим у ре́дови, не у ба́пчице.

ба́рам прил. бар, барем. — Ба́рам да сам га виде́ла не би́ ме билó жа́л, ал несѣм.

бара́пштина ж. ауг. и пеј. од бараба. — Та́ј че те, сине, бара́пштина на злó наведе́, немóј да има́ш ни́кву по́слу с ње́г, мо́ли те ма́ти.

барé с бере, округла капа без штита. — Која́ е дево́јћа ода́вна ишла́ у ђимна́зију мора́ла е да но́си барé и на ње́га брóј.

барéтка ж бере, округла капа без штита. — Сбг излѣ́зла мо́да и код на́с да и му́шћи но́се барéтѣ, ода́вна то́ј но́силе са́мо дево́јѣ.

ба́ром прил. бар, барем. — Ба́ром да сам виде́л не́ку ва́јду од те́ј па́ре.

батали́сан, -а, -о, батаљен, напуштен, остављен. — Ти́ја плу́г ода́вна батали́сан, сбг оре́мо с тра́ктор.

бенебрѣци м чакшире турског кроја, в. бревенеци.

берачка ж корпа која служи берачу да у њу ставља плодове при брању.
— Сваћи берач да си понесе берачку.

бербат м лом, неред, русвај. — Напили се па у кавану направили бербат, све потрошили.

беруе несвр. бере. — Беруе грбзје за на пијац.

бесниче с бот. бесник, зубачица, дигиталис вунасти *Digitalis lanata Ehrh.*

бесуе се несвр. спарује се, пари се кучка. — Наша Бёлка почела па да се бесуе; глѐ колко кучичи иду по њу.

биљна ж биљка; трава. — На Свети Јован Биљобёр, ми женѐ, рано јутром идемо у биљну.

бичбк м 1. зоол. дем. и хип. од бик, мали бик, бичић. — Бичбкџт му не лбш, али кравичката му добре слаба. 2. дем. од бич, мали бич. — На ти, сине, овѝја бичбк па тѐрај тѐлци у пашу.

бичало с држаља бича, бичаље. — Влајко Плбча има бичало направано од увијени тбнѝи прџте.

благотѝ ж оно што је слатко и укусно за јело. — Какву тбј благотѝ едѝш?
— Оч ли да узнеш оди мбџву благотѝ?

блажишѝе ж изузетно слатки плодови неких воћака а нарочито јабуке или крушке.

бланѝ ж сига, бусен. — На брану тџримо неку блану да ббље завлѝчимо орање.

блатанцѐ с дем. од блато. — Замажѝ га мѝлко с блатанцѐ.

блатѝнце ж дем. од блато. — Овдѐ трѐбе да додадѐмо јбш мѝлко блатѝнце, па да га пбсле свѐ измѝзнимо.

блѐка несвр. повремено кратко заблеји. — Овѝана јбш блѐка, жѝл си ју за јѝгње.

блѐса ж блесавко, блешча. — Кбд смо били деѝа варѝли смо се овѝк: „Поглѐ у нѐбо“. Он поглѐда а јѝ му кѝжем: „Свака блѐса глѐда у небѐса“.

блѝшча м блесавко. — Блѝшчо, блѐсави у кѝквб си гледѝл кбд си га купувѝл?

близнѝчен, -а, -о чему је накован нов челик. — Сеѝѝра е бѝтра затбј што е скбро близнѝчена.

блѝника ж бот. буника *Hyoscyamus niger L.*

блббунка ж плитко и мало удубљење у земљи, плитка јама полулоптастог облика. — У ѝдну блббунку, обрѝслу сѝс траву, најдбше деѝа зајчѐ.

блббунчица ж дем. од блббунка, мала блббунка. — У другџту блбббунчицу се бѐше навирѝла водѝца та си напоѝ козѝ.

блсне свр. удари, удари тупим предметом, удари некога у главу, удари главом. — Нембј те блснем само еданпут, це успиш па се нембж разбудиш. — Квд блснеш с главу у дувар, тбг че ти буде јасно.

блсне се свр. удари се, удари се у главу. — Блсни се у главу.

бљуцне свр. 1. мало и брзо поврати део садржине из стомака. — Квд се детé насиса, онб бче понёһипут и да бљуцне, ал тї се нембј плашиш, тбј такбј мбра. 2. јурне нагло и у великој количини (вода или нека друга течност) кад јој се намах склони препрека. — Квд подїгоше онёј дбсће на ћерёп, бљуцну вода право на вїтлови и камене почёше да мёљу.

бог м. (поред познатог значења) поднебље, клима. — Од Змијанац па на горе уз Тимок е друђи бог: слнце грее, љуће рїљају, женё саде лук; а на дбле магла, һїша, а још си ни снёг не отишбл.

бодљав, -а, -о бодљикав. — Овбј сёно што смо косїли пбкре пут мбго бодљаво, тёшко че га стока едё.

бојаги прил. тобоже, бајаги, кобајаги. — Бојаги се договорїмо какб чемо и штб чемо, квд јутре онб испаде другако.

бојана ж батине, батинање, бој. — Буди мїран ббље ти е, да не издеш бојану.

бојбк м дем. од бој (батине). — На детё малко бојбк нїкад не шкбди.

болáj м белај, напаст, ђаво. — Не дава му нёһи болáj да мирёе.

болван м балван, труп. — Помогнї ми да натоваримо овїја болван.

ббнба ж бомба. — Накачїл ббнбе заповас а преко рамена реденїци.

бонбáрдупање с бомбардовање. — Кбдно бёше бонбáрдупање Бёоград јá сам бїл там у Вáбрику лёда код шёс топбла.

бонбáрдупе несвр. бомбардује. — Узёли Енгелёзи да бонбáрдупу Бёоград ббш на Велїгден.

ббтица ж пљоснато дрвено буре од десетину литара за ношење воде.

— Чїча Јáһим узне ёдну ббтицу и нёку тїкву и донесё воду од Бáјчину.

ббца ветровбљна ж бот. ветровац, ветроваљ, ветровољ, бела ббца *Eringium campestre* L.

брáзди несвр. оре прву бразду, почиње да оре, оре. — Вїта ошбл у Грезбнску реку да брáзди һїву. — Док брáздим трёбе едбн да ми вбди волбви, пбсле си мбг сам орём.

брабїњак м мрав. — Брабїнци ни улёзли у грне и наплнїли ни вáриво, а ббђи га закачїмо у крушку да га не мбж довáну.

брабињало с мравињак. — Перашку од Велигден закопамо у брабињало на Ђурђовдан.

брањаник м део у ваљавици у који ударају маљеви који ваљају сукно.

брба несвр. 1. тражи, њушка. — Брба суде редом, по сву ђушетџу, гдѣ сам мислѣла да сам га остаџла и не могб га најдем. 2. претура по туђим стварима ради крађе. — Деѣа, кѳј ми брбал по ѣпови и узимал ми цигаре?

брвбк м дем. од брв. — Едбн брвбк бѣше намѣштен и преко Лѳитићев потбк, али га вода пролѣтос однѣла.

брѣмѣнце с дем. од брѣме. — Сваку вѣчер кбд пбјдем од колибу дбм, ја понесѣм ѣдно брѣмѣнце сѣно.

брзгав, -а, -о хитар, жустар ал не увек промишљен. — Ббра дбјде брзгав, не мбж да сачѣка да човѣк каже квб бче, нѣго бдма свѣ знаѣ.

брзи несвр. јури, гони. — Ел га брзиш да ги бѳјеш?

брзне свр. јурне, нагло јурне (да га стигне и да га ухвати). — Нембј да те брзнем.

брѳтвен, -а, -о бријан. — Деѣа Кбрча, вѳди сѣ да е брѳтвен, али не добрѳтвен, мбра да му е бил тѳп бритвачѳи нбж.

бритвѣње с бријање. — Ел си чѳл тѳ за бритвѣње на суво?

брка несвр. (поред изнетог значења) претура по туђим стварима, завлачи руке у туђе ствари. — Женѳце, па си ми бркала по ѣпови!

брњес, -та, -то који има мало подигнуту горњу усну и прѳаст нос. — На Каменѳини старбно девбјче дбјде брњесто, а гбрдо се и држѳ.

бробѳнка ж кврга, бубуљѳца. — На нѣко лѳсје сам видѣл бробѳнѳе, а и на нбс на Пѣтра се дѳгла нѣква бробѳнка.

брушњача ж канија за косачки брус, упор. кутлица.

буав, -а, -о бујан, нездраво бујан (о човеку), као да је надуван. — Ма млбго ми дошбл нѣкако буав, нѣ тбј нормално.

булес, -та, -то који је велике кудараве главе и крупних очију тако да подсеѳа на теле-буле. — Дбјде малко булес, ал по дѳшу јако доббр.

булчѣс, -та, то- који је велике кудраве главе и крупних очију тако да подсеѳа на вола-булчу. — Дбоди нѣкбв булчѣс човѣк да питѳје за тѣб.

бумбурана ж пуна девојка дебѣлих усана. — Јбвѳина ѳѣрка се напраѳла елѳс бумбурана. 2. женски полни орган.

бумбурат, -а, -о који је буѳмаст и дебѣлих усана. — Бумбурато им девбјчѣто.

бундукување с тумарање ноћу по кући услед немогућности да се заспи.

— Човече божији, докле тóј твоё бундукување јá трéбе да поднóсим?

бúни несвр. збуњује. — Немóј ме бúниш у рáботу, глé си твоју пóслу.

бунтéе несвр. пламти, гори великим пламеном. — Бунтеáла су селáта чéсто; а дóјду Бúгари, онí и запáле. — Че избунтéеш едну нóч и тí, бч.

буриште с ауг. и пеј. од буре. — Їма тáм нéква буришта по пóдрум, еднá пíна, еднá празнá.

бурличкање с дување у помије. — Квд сипеш помије на свињу́ту, онó се из кóчину чýе сáмо éдно бурличкање.

буруличкање с дување у помије. — Гдé се чýе буруличкање тáм нéма мáз.

бутáње с гурање. — Од еданпýт нáста нéкво бутáње и псување.

Буцáк м крај око Калне у источној Србији.

Буцакли́ја м становник Буцака.

Буцакли́ка ж становница Буцака.

Буцакли́че с дете из Буцака.

В

вáбрика ж фабрика, индустрија. — Три гóдин сам радéл у вáбрику леда у Бéоград.

вабрикáнт м власник фабрике, фабрикант. — Збра Пóтић е човéк вабрикáнт и капитáлес, има табáну у сréд Књáжевац.

вáбричан, -чна, -чно израђен у фабрици, фабрички. — Овáј сећира вáбрична, нé цигáнска.

вакултét м факултет. — Старóтога сина си дáл на тáм нéкав вакултét да ўчи за прóфисера.

вакултétлија м онај који је завршио факултет. — Двнбс нéшто пóбољу плáтицу имају вакултétлије, а друђи слáбо. — Дошлó таквó врéме да се ни вакултétлије не мóж запóсле.

вв́лбц м округли речни камен који је вода уобличила и углачала. — Нашбл сам вв́лбц како јáјцé.

валíда ж инвалидина, инвалида. — Ёс да нéма нóгу, али за тóј прíма валíду па има пáре, а ми имамо нóђе, али че исрцамо óд глади.

вáлта ж набор на одећи, фалта. — Љубíнка има бóшчу на вáлте.

ваљува́т, -а, -о који је округлог, лоптастог или овалног облика. — Свá су јáјца ваљува́та, нéма четвртáста.

вамилијараи, -рна, -рно који има фамилију, породичан. — Он е човек
вамилијаран нече ти напраи нећи пакос.

вамилијарно прил. породично, фамилијарно. — Идемо на свадбу вами-
лијарно.

ване се свр. ухвати се, прихвати се. — Томбн реко да се ванем у бро, онó
стануше свирачи. — Њне се вануло за грање.

варакање с лелекање, запомагање, жаљење, кукњава. — Ел знаеш да не
смém дóm д идем од њóјно варакање.

вараче несвр. лелече, запомаже, жали се на све и свашта. — Немóј да
варачаеш, има код друђи љуђе полоше и од тóј.

варба несвр. боји, фарба. — Жика иска јутре да варбамо капију и тóј у
зеленó.

варба ж боја, фарба. — Узéли смо зелену варбу за ограду.

варне свр. 1. (дем.) скува, скува мало, скува на брзину. — Чу варнем мálко
млекцé за ручбк, и тóј ви е. 2. превари, извара. — Варну га док се обрну.
3. изненади, затекне, ухвати на делу. — Варну га ја ббш кбд е брál моé
краставице, нáну му његóву. 4. уграби, спаси. — Сéно ти е ђаволска
рабóта; ђиша пáдне ел дор кóсиш ел дор шушиш, затóј трéбе да глéдаш
да га варнеш од врéме.

варне се свр. превари се, погреши. — Варну се едвнпút та пíну ређију и
сбг не мóg без њý.

Васиљевдан м в.п. Свети Василије, 14. јануара.

васуљéтина м ауг. и пеј. од васуљ. — Дóсади ми се више овáј васуљéтина.

васуљчина м ауг. и пеј. од васуљ. — Свађи дбн кúсам васуљчину, че ми
нiкне на мешiну.

вáча несвр. (поред обичног значења) полази, одлази. — Овдé више да
издржiм не мóгу, ел чу да полудéем, ел чу да вáчам свét. — Дошлó е
врéме да вáчам пút под нóђе.

вашарлија м онај који је био на вашару, онај који иде на вашар. — Ва-
шарлије се врчају дóm прéd зору, гоцá њи су пијáни.

вбшна ж вашљива жена, вашљивица, неуредна и лења жена, запуштена
жена. — Тáј вбшна че на мén да прiча какó се испрáча и дочекýе мýж.

ведричка ж дем. и хип. од ведрица, мала ведрица. — Намiзал у ведричку
млекó па пошбл у колибу да га свáри.

вéz м турска капа, фес. — На главе натурáли вéзови.

вézаница ж снопић од неколико штапића или биљака или чега другог.
— Купи́л двé вézанице лúк по двá дина́ра.

везаничка ж дем. и хип. од везаница. — За е́дну везаничку од пѣшес стручи́ча тра́жи ба́нку.

ве́јћа ж 1. дем. и хип. од веја, мала веја, неколико лиснатих гранчица лепо сложених једна на другу припремљених за сточну исхрану. — Кѣд разврш́уеш ли́сник, ти́ сту́рај ве́јћу по ве́јћу. 2. нешто нежно и крхко. — Бе́ше то́ј кру́пан чо́век, а сѣг ста́л ко ве́јћа.

веку́е несвр. 1. живи вековима, живи бесмртно. — Ти́ ми́слиш да ч да веку́еш на ови́ја свѣт, има, брѣ, да умре́ш и ти́ ко и сва́ћи дру́ђи. 2. живи. — Ја́ сам мо́ј ве́к векува́л како́ сам ја́ теа́л.

велиципѣ́т м велосипед, бицикл. — Ми́шко Богда́нац први́ имал велиципѣ́т у Дубра́ву и не́ ни дава́л да га ма́лко, ми дру́га деца́, поте́рамо.

венчѣ́к м дем. и хип. од венац, мали венац, венчић. — На љу́ту ре́ђију, кѣд ју́ закла́тиш у вла́шу, ухва́ти се го́ре венчѣ́к. — На Свѣти́ Јова́н Биљобо́ер, од оне́ј тра́вће што и бе́ремо, напра́имо по венчѣ́к за сва́ка вра́та.

вери́жњак м гредица у опаку о коју се вешају вериге. — Вери́жњакан скѣро прегоре́л, че да ћупне котѣл у огњи́ште.

ве́рије ж школски распут, ферије. — Едва́ че́кам да до́јду ве́рије да ме деца́ ма́лко одме́не од ђвце.

ве́рма несвр. поштује, цени, ферма. — Олга си мужа́тога ама и́ч не ве́рма.

ветрова́њ м бот. ветровац, ветроваљ, бела боца *Eringium campestre* L.

вечѣ́рњача ж славски обредни хлеб који се сече увече уочи славе, упор. вечерница. — Јутре је Свѣти́ Јова́н и кно́чи мо́ра да пресече́мо вечѣ́рњачу.

вецба́нка ж школска свеска, вежбанка. — За књи́ђе и вецба́нће и то́ј за први ра́зред, да́до гоца́ па́ре.

вивѣ́рица ж зоол. веверица *Sciurus vulgaris*.

вигу́рира несвр. привидно обавља неку службу, представља, фигурира. — Он ту́ј са́мо вигу́рира ко упра́вник, а сви́ си рабо́те како́ си они́ оче. Тека́ е дѣнѣс у предузе́ће.

ви́дрување с претурање тек овршеног жита лопатом да би се боље и брже осушило. — На ру́јну пше́ницу тре́бе гоца́ ви́дрување док се сипе у пресе́к.

ви́ђ императ. од види. — Де ви́ђ кѣо рабо́те деца́та.

ви́зичћи, -чка, -чко телесни, физички. — Госпо́да ни́шта не рабо́те ви́зичћи, зато́ј су тѣкви́ мрледни.

вијаћер м фијакер. — „За мој живџт јџш се несџм возџл ни у вијаћер а кáмоли у áуто“, казувáл дџда Симиџн.

вијен, -а, -о кастриран увијањем мошница. — Шерџноно јунџ јучџр вијџно. вијџна ђибáница ж пита савијача. — Мáти дџнџс праџла вијџну ђибáницу. вијџка ж ладица, фијџка. — Да знáеш да пáре стојџ у дџљну вијџку.

вџрма ж предузеће, устанџва, фирма. — Њџгџва вџрма че скџро да пропáдне.

вџрмез м уљаста течност за премазивање дрвенарије ради заштите, фирнис. — Идџи купџи ѓдно ђило вџрмез, че ни трџбе да вáрбамо тишљџрáј.

вџс оном. узвик којџм се опџнаша фијџк бича, штапа и сл. — Вџс, вџс преко жџле.

вџска несвр. 1. шиба танким прџтићџм. — Ако трџбе да те вџскам, јá те нџчу питџџм, сáмо чу да јџзем прџтлџно, а тџ че си гáчће сáм стџраш. 2. мери виском при зидању. — Свáку цџглу којџ тџраш на ђушџ мџра да вџскаш. вџска се несвр. удара се танким прџтићџм. — Вџлџ ако те болџ грџина трџбе да се вџскаш по ђџ с тџнђи прџтје.

вџсне свр. (поред изнетџг значџња) шибџне танким прџтићџм. — Сáмо га едџнпџт вџсни по голџ дџпе па ч да вџдиш какџ че пџсле да слџша.

вџсне се свре. удари се танким прџтићџм. — Сáмо се едџнпџт вџсну, да вџдим дал болџ; онџ болџ нáну му ђџгџву.

вџтлошка ж мало вџтло за затварање капије и врата на стајама и торовима. — Ел си ударџл вџтлошку на капијџ, ел несџ?

вџц императ. од види. — Де вџц квџ писџџ, јá не вџдим без набчари.

вицевáње с виђање. — У сáдње врџме нáшџто се вицевáње бреди.

вишџклија ж кожна торбица на појасу у којџ се носџ меци, фишеклија.

— Рáдоја се упрџл у кáйши и вишџклије па личџ на кумџту.

вишџк м фишек. — Купџл едџн вишџк ђџте бџнбџне.

вџшем прил. више, већ. — Вџшем ми дошлá дџ гушу ђџговата пијáнка, очу га убијџм нџку нџч.

вџшма ж фишбáјн. — Одáвна у елџчичи турáли вџшму да држџ груди.

Влá ж Влах. — Купџл сам волџви од ѓднога Влá.

Влáиња ж Влахиња. — Влáиње продавајџ сџриње на пијац.

Власџрина м пеј. од Вла. — Тџја Власџрине су мџгџ нџчисти.

влáчи се несвр. (поред познатџг значџња) курва се, иде са неким из ђџбавних разлџга. — Јџш ли се влáчиш сџс онџј алџјду?

Влашчичи м сазвежђе Влашићи. — Изведрило га нвчбс па Влашчичи сáмо трéпају.

влк м зоол. вук, курјак. — Влци те изéли да те изедú, да Бóг даде мíли.
— Нвчбс додílл влк пред трља́к; вíди се на снéг.

влкодáвина ж 1. оно што су удавили вуци па остало недоједено. — Од трí овце најдóмо сáмо влкодáвине. 2. место где вуци најрадије нападају стоку. — Извлачí се из тúј влкодáвину да не нáјду јúтре сáмо опб́нци од тéбе.

влн́ица ж 1. дем. од хип. од влна. — Узé мáлко влн́ицу да попредéм. 2. вуница - фабричка пређа од вуне за плетење и везење. — Да ми кúпиш трí камчéлће влн́ицу да навезéм черáпе.

влчé се несвр. 1. вуче се. — Одврзáл ти се конопáц па се влчé пóзам. 2. курва се, иде с неким из љубавних разлога. — Влчú се ко свињскá лáјна.

вознич́бк м дем. од возник, мање буре. — У едб́н вознич́бк смо оточíли винцé, колкó е дáл Бóг, а у едб́н íма мáлко рећíја.

возничé с дем. од возник, мање буре. — Овóј возничé ни прáйл Тíма, пíнтер.

војáк м војник. — Пројдóше нéкви војáци.

вољúе несвр. извољева, живи како воли. — Нíшта не рабóти, сáмо вољúе, те овóј ми, те онóј ми.

вóрмес, -та, -то који има леп облик, лепу фигуру. — „Мí смо свí вóрмести”, прíча за сéбе и свóју брајћу Мíшко Богдáнац.

врáр м врх дрвета или које друге биљке, највиша грана на дрвету. — Сечéм шúму за овце и на дрвó остáљам сáмо врарí, свé дрúго очегáрим.

врарáк и врорáк м зб. им. од врáр. — Дéбелíи и пóдебеле грáње сечéмо на мéтрови а врарáкат остáљамо за лíсковаче.

врáска се несвр. пуца се. — Зрéле прáскове се врáскају.

враскáње с 1. праскање, пуцкетање. — Чим тúриш церóвину у óгaњ, óдма настáне враскáње по кубé. 2. реска свађа у којој се чују праскави гласови високих тонова. — По н́ину íжу íде цéл дб́н враскáње и окáње. 3. цепљење, расцепљивање. — Ако тополóве дб́сће седú на с́лнце, враскáње им не љíне.

врáсне се свр. расцепи се, распукне се. — Врáснуле се дб́сће на с́лнце. — Понéка прáскова се врáснула и почéла да се пб́шка.

врáча несвр. враћа. — Узíма пáре а пóсле не врáча. — Вéтар врáча чúр у сóбу.

врвољак м огризак, остатак непоједеног дела воћа. — Овија врвољци да сабѣреш па да дадеш на козу.

врвушка ж уже, врвца, дебљи канап, тањи конопац. — Дај ми врвушку да се увржем у сѣно.

вргуља се несвр. 1. увија се, вије се, покушава да се ослободи. — Вргуља се ко змија у процеп. 2. снебива се. — Вргуља се, тѣл би нешто, ал га срамота да каже. 3. умиљава се. — Вргуља се окол старца тога ега би овија дал неку пару.

врѣка несвр. вречи или мекеће ситно и с прекидима. — Врѣка си козата за њбјно јаре.

времиште с ауг. и пеј. од време. — Гадно неко времиште: ћиша, снег и ветар. — дѣнѣс е стануло такво времиште да човек мбра да пази квѣ вреви.

вретенарка ж Циганка која прави или продаје вретена. — Украде ми кокѣшку ѣдна вретенарка.

врл, -а, -о стрм, узбрдан. — Овај њива млого врла, нит се мѣж орѣ рѣдом, нит се мѣж орѣ на гѣре — на дѣле.

врлоча ж врлет, врлетно место. — Свако јутро трѣбе да излѣзнеш уз овуж врлочу и сваку вѣчер да слѣзнеш, а тој не лѣсно. — Нѣма више никуј луд да живи у овуж врлочу, свѣ се љсели.

врља се несвр. баца се. — Не врљај се с камење по њѣг, мѣж га убијеш.

врљен, -а, -о бачен, одбачен. — Ел врљен старијан лавор, ел сте га остаили негде?

врљи се свр. баци се, хитне се. — Ако те куче залѣе, ти се врљи с неку по њѣг.

врѣнт м фронт. — Сви мѣжје ошли на врѣнт, остале сѣмо женѣ и деца.

вртаљ м четвртина, четврти део, четврт. — Вртаљ ћило вино за ручѣк ми сасвим дѣста. — Сѣг је вртаљ до сѣдом.

врталѣче с дем. и хип. од вртаљ, боца од четврт литре. — Да обѣрим још ѣдно вртаљче па да отѣдим, дѣ мрак трѣбе да стѣгнем у Кѣндѣлицу.

вртигуз м особа која врти задњицом, која заноси задњицом, која изазива задњицом. — Ој девојћо вртигуз, вртигуз, кудѣ ли е мѣј топѣз, мѣј топѣз.

вртолија ж 1. вртача, велико удубљење у земљи. — Немѣј да пробдиш пѣкре онуж вртолију, мѣж да упѣднеш у њу. 2. речни вир у коме се врти вода. — За бабу Стѣвку рѣкоше да се удавила у онуж вртолију код Барѣницу.

врѣштук м доручак. — За врѣштук чу ви свѣрим по ѣдно јајѣе и тој ви е.

вруштѹкуе несвр. доручкује. — Че да вруштѹкуемо окол дѣвет сáти, а дотлѣ че да кóпамо.

вѹзне свр. (поред изнетих значења) утера, утера глатко, гурне. — Он га псуе па му велí: „Мáјће ти га вѹзнем”.

вѹжљав, -а, -о клизав, клизак. — Кѣд пáдне полéдица, тѣг е јáко вѹжљаво пóд нође.

вѹзав, -а, -о клизав, клизак. — Рíба у вóду дóјде вѹзава пóд руђе и не мóж ју лбсно увáтиш.

вузаљáв, -а, -о, клизав, клизак. — Ђибáница напраéна сѣс пóвише мáз дóјде вузаљáва низ гѹшу, а кѣд е по пóсна, онá нéкако гребé.

вузаљíв, -а, -о клизав, клизак, упор. вузаљав. — Вузаљíво пóд руђе.

вузање с клизање, клизање на леду или снегу. — Їма д íм на вузање дáко знáм да че ме бíју кѣд се врнем.

вѹкса ж курва, блудница, фукса. — Код вѹксе идеш, чѹма те убила, а децá ти бóса бде.

вуксéтина ж ауг. и пеј. од вукса, курветина. — Пá си се влачíл с онѹј вуксéтину; глáву чу ти стрóшим.

вунí несвр. хуји, хучи, бруји, зуји. — Слушам озгбр, од мојѹ колибу, какó áута сáмо вуну дóле по дрѹм. — Тóлко ме нéкво заглушíло да ми сáмо вунí у ўши.

вунíи несвр. в. вуни. — Цéл дбн вунсу áута по дрѹм, прéћид нéма.

вућумáча ж неискрена особа. — Кѣд се нáјмалко нáдаш, вућумáча ш те зафркне.

вуцkáри несвр. в. вуцкара. — Детéнце, несмó се погодíли да éдномбн вуцkáриш.

Г

гавéља се несвр. дави се и при томе се котрља. — Кѹчичи се гавéљају, не мóж се трпѹ.

гáвне свр. тркне, скокне. — Чу да гáвнем чáском до продáвницу да донесém пíво.

гѣздѣлѣк м богатство, газдинлук. — Нéчеш гѣздѣлѣкѣт да понесэш у грóбишта, ко што несѹ ни дрѹђи.

газдée несвр. богати се, постаје газда. — Док дрѹђи сиротéу, он газдée.

гамíла се несвр. гомила се, множи се. — Сáмо се гамíла овдé рáзни железбр, однесí тóј на óтпад, да ни не смíта.

гараган м црномањаста особа, Циганин. — Он је од онџа гарагани код Кадишчи крс, што воде мечће по вашари.

гарда и гәрде ж направа за хватање риба исплетена, као асура, од танког правог прућа или дебљих конопљиних стабљика. Ставља се савијена у облику левка на подграђени брзак, тако да предњи део, (отвор левка) лежи на подгради, а задњи свезани део на сохи. У току ноћи риба из брзака заједно са водом уђе у гарду при чему вода пропадне а риба остане на прућу и уколико се више праћака утолико више улази у реп гарде. Ујутру власник покупи и рибу и гарду.

гачник м учкур за притезање гаћа или бревенека. — Гачник ми се прехинул, че ми падну бревенеци.

гачошља́к м зб. им. од гаче. — Не перем ти више гачошља́к, а́ло е́дна.

гаца́ње с гађање. — У гаца́ње с пушку никуј ми не равбн.

гвџ́зје с гвожђе, железо. — Алéксић е савијал гвџ́зје у зуби.

главурáн м особа велике главе, тврдоглава особа, не много паметна особа.

— Чуеш ли ти бре, главурáне, квџ се по салџ прича од твоју жену?

гладначџк, -чка, -чко који је прилично гладан (о детету). — Гладначко ми детенце јако сџг че баба да му даде да поедџ.

гламња́ ж угарак, недогорело дрво које се још жари, в. главња. — Кџд овчари́ бче да уплаше кџрјака, онџ бкају: „Гламња́ на кџрјака у дџпе”.

гламчина ж 1. ауг. и пеј. од глама, каменито брдо. — Кџд прџдеш преко онџу гламчину, тџг чеш да стџгнеш у Прџчовци. 2. ауг. и пеј. од гламња, велики угарак. — Запрџчи две-три гламчине да имамо бгањ за јџтре.

глистаџв, -а, -о који је цепидлака и врдалама, непоуздан. — У дупџнце га глистаџиво, че ми падне и бн на мџн еданпџт.

глобље́ван, -а, -о који је глобљен, који је кажњаван новчано. — Глобље́ван е више пџт за пуштање стоку по туџџ њџве, ал се не мањџе.

глова́ ж глава. — Млџго ме боли́ глова́.

гло́дне свр. поједе што на брзину, поједе нешто мало. — Гло́дну не́колко залога ко́лко да зџлџжем гла́дат.

глоџџк м бот. дем. и хип. од глог, мали глог.

гло́це невр. (поред наведеног значења) малтретира, малтретирањем исцрпљује. — Немџј више да ме гло́цеш, оста́ј ме на мџр.

глоша́ње с гласање. — Цџло салџ билџ на глоша́ње; сви морáли.

глтнџжаба ж блебетало, блебетало које и физички подсећа на жабу. — Не мо́г да слџшам више тџј глтнџжабу.

глу́вна ж пеј. наглува женска особа, недотупава женска особа. — Глу́вно, глу́ва ел не чуеш, ел се пра́иш на де не чуеш?

гл́чије императив од глчи, јасније, гласније. — Де ма́лко гл́чије, сла́бо те чу́ем.

гл́чка ж врева, разговор, ћаскање. — Тако́ј у гл́чку ми се опита́мо, ку́и смо, штó смо и одóкле смо.

глúми се несвр. разгранава се младо дрво при чему му се крошња згушњава и формира у виду лопте (глумте). — Посадíмо е́дну ви́шњицу и она́ ла́ни е́два́ пре́живе, а с́бг почéла б́иш úбаво да се глúми.

гмаца́ње с 1. гацање, гажење по блату. — Де́ца, та ма́ните се од то́ј гмаца́ње по блати́штето, свé чу ви побíјем. 2. гажење некога или нечега. — Не пома́га ни нéга ни кара́ње, ни бијéње ни гмаца́ње, бн си рабóти како́ си бн б́че.

гмéчен, -а, -о гњечен. — Комíна му́љана на муља́чу, нé гмéчена с́с гмéчку.

гмéчење с гњечење. — П́рво до́јде бéрбе, па гмéчење, па т́бг ота́кање.

гму́ра се несвр. гњура се, рони. — Ќд смо билí де́ца мí смо се у Тимóк купа́ли и гмура́ли, па ни по́сле очí црвенí од во́ду. — Млóго смо волéли да се гму́рамо у јаз под һупри́ју.

гму́рне се свр. гњу́рне се, зарони. — Бéше нéћи Жéла из Трго́виште и ќд смо се купа́ли у Тимóк, бн сва́ко дете́ увáти за ши́ју и гму́рне га с нéг у во́ду.

гњаса́ње с 1. снажно ударање некога песницама или коленима, поготово у слабине или у трбух. — Од онóлко гњаса́ње и во́л би дúшу испуштíл а нé ли човéк. 2. халапљиво и прекомерно једење, ждерање. — Онíја алама́ње глéдају са́мо гдé йма по́убаво за гњаса́ње па та́м йду.

гњасне се свр. свом тежином се баци на нешто. — Ќд до́јде пи́јан, са́мо се гњасне на б́дар а ја́ му по́сле стúрам панталóне и собувам га.

гњаснут, -а -о акнут, снажно ударен у стомак или у слабине, ударен о земљу. — Душáн се жа́ли како́ е два-три́ пúт гњаснут у онúј гúжву у сла́бине. — Најлóнсћи ца́к п́лн с́с грóзје ти́ће гњаснут у подрум у һуше́ и ту́ј се расцепíл.

гњéзди несвр. прави гнездо. — Ту́ј сва́ку го́дин славе́ј гњéзди гњéздалце.

гове́ци, -а, -е гове́ћи. — Гове́це мéсо до́јде до́ста жи́лаво за е́дење.

гове́цинка ж дем. и хип. од гове́цина. — Ймам па́ре ко́лко да кúпим ма́лко гове́цинку да напра́им варивце́ за де́цу.

говноéдица ж особа која рекне па порекне, нестабилна и непоуздана особа. — Ја́ сам зна́л да си ти́ говноéдица ал сам па́к рачуна́л...

годи́на́к м брав од године дана. — Ймам за про́даву два́ ве́пра годи́на́ка.

- гџје м гвожђе, железо. — Гџје нџкад нџ билџ ѓвтино, па нџ ни дџнџс.
- гџл -а, -џ лако одевен, слабо одевен. — Што излџзиш голџ надвџр, мџж да осѓбнѓш на овџја стџд. — Стамѓна ѓде елѓс голџ, прѓцве нѓси ѓдну дрѓу и ѓдну бџшчу коџа се вѓч расѓџла.
- големствџ с лажна величина, покондирѓност. — И џџното големствџ нѓче млџго да трѓе.
- голокџтрес, -та, -то коџи ниџе домаџин, коџи џе ванцага и олош. — Тџ да се мѓшаш сѓс џџѓе од рѓд, а нѓ сѓс онџја голокџтрѓстѓни.
- гоџиштарчѓ с дем. и хип. од гоџиштар, голуждрави птиџ. — Гдно гоџиштарчѓ испџдло из гџѓздало и нѓкво га поѓло.
- горолѓсник м немиран дух, пустолов, нехаџник, уз то џак и снажан. — Не излџзи сѓма надвџр пџтавнин мџж те однесѓ онџја горолѓсник.
- готвѓѓе с готовлѓѓе џела, припремаѓе џела. — Лѓсно е за готвѓѓе, сѓмо ако ѓма квџ.
- гџтви несвр. кува џело. — Моџа бџба Милѓва џако е ѓбаво готвџла.
- гочкџ прил. дем. од гоџа, прилично много. — Гочкџ си ми сѓпѓла у таџѓр, нѓ знам дџ л чу да мџг да га поѓдѓм. — Гочкџ че да бѓдемо на ручѓк, ал вѓџда че да ѓма да се свѓ наѓдѓ.
- грџба несвр. хитро и много захвата. — Кѓд си ѓ џџѓе, на светѓѓ, ел на свѓдбу, не грџбаѓ, нѓго глѓд како дрѓџи џџѓе ѓдѓ, па текѓ и тѓ.
- грабѓџ ж журба, хитѓџа, рад на дохват, рад на брзину, рад у временској оскудици. — Свѓ квџ чу да урабџтим, урабџтим на грабѓѓ: на грабѓѓ косѓ, на грабѓѓ преврѓѓѓ, на грабѓѓ зѓѓраѓ.
- градинѓр м незвани гост на свадѓи, обично момак, коџи са осталим градинѓрѓма сѓди у дворишту или башти (градина) и траџи да им се изнесе џело и пиѓе, у противном направиѓе неку пакост домаџину (упор. градинсѓи).
- градинсѓи м (мн) в. градинар. — Тѓџа градинсѓи мџж да бѓду млџго нѓзгодни, не сѓмо тѓѓ нџч него и ѓѓтре и зѓѓутре. Текѓ приѓѓаѓ да е у Потрѓѓѓе ѓдан гѓзда, куѓѓ е женѓл сѓна, тѓл да и насамѓри видѓл голѓмѓ мѓку од ѓѓи. Гзне ѓн и закѓѓе кѓѓе, опѓчѓ га на реѓѓѓ и успрѓѓи у пѓдрум, гдѓ се сѓкло печѓѓе, уз врѓта да га онџја градинсѓи видѓе и лѓсно украѓдну. Текѓ и бѓде. Украѓдну онѓ опѓчѓно кѓѓе, али несѓ знѓѓѓи да е кѓѓе и поѓдѓ га у граѓѓу. Гѓздата им дѓл ѓѓш и винџ. Али ѓн не могѓл млџго да трѓѓи а да им не кѓѓе кѓкѓџ су синџѓ ѓѓи, него им ѓѓтре дѓн рѓкне. Онѓ си оѓѓѓѓѓ. Али кѓд дрѓго ѓѓтро у гѓздиниѓѓат бунѓр насѓпан гѓс и плѓва. Од тѓѓ се бунѓр не могѓл очѓсти, ел плѓва се умѓснила од онџја гѓс и навѓѓала се на кѓмене и текѓ си сѓдѓла и смрѓѓла. Бунѓр морѓл ел да се затрѓѓѓе, ел да се разѓдѓѓе и текѓ очѓсти,

трéјћо нéимало. Затóј сви глéдају да на тíја градинсћи угóде, ел да им се ббр млóго не загрóзе.

грађовина ж грађевина. — Лéтем рабóти на грађовине по Београд, а зíме си добди дóм.

грањурíна ж ауг. од грања. — Бéше се над пúт надвíла éдна грањурíна па морáмо да ју оцечéмо да би прошлíи сáс сéно.

грáсне свр. сине, блесне, гране, огреје одједном (о сунцу). — До плáдне бéше облачно и падá ћиша, а по ручбк грáсну с́лнце и тичичи почéше да поју.

грбавéе несвр. грбави се. — Квд остарéеш, пóчнеш да некадрéеш и да грбавéеш, док се не с́инеш.

грбњíца ж леђа, грбина. — Мéн пúца грбњíца од рабóту а тí се лелéеш по Палáнку с курвóљине. — Пресéкло ме нéкво прéко грбњíцу па нíти мóг да се савíјем нíти да се успра́им.

грвáљање с котрљање оних ко́ји су се ухватили у коштац, котрљање завађених кучића. — Травá у Горњу ливáду свá угáжена, мóра да е билó нéко грвáљање.

грвéљање с в. грвљање. — Напрíвечер се децá разíграју и настáне éдно грвéљање, éдва се смíре.

гргурáви несвр. прави наборе, прави таласе. — Мíра на Нáту гргурáви кóсу с нéкав кóлмаз, мíсли да е текá пóубава.

гргурáви се несвр. 1. прави наборе, прави таласе. — Пáк узéла кóлмаз да се гргурáви. 2. лучно извија леђа кад се протеже или напада (о животињи, првенствено мачки). — Мáче квд вíди зóр од кúче, одма пóчне да се гргурáви.

грдéње с благо роктање свиње. — Сви поспáли, свé се примирíло, сáмо се из кóчину чýе сítно грдéње; мóра свиња да се опрасíла.

грдíна ж градина, башта. — Напрíвечер д íдеш да пољíнеш грдíну.

гребу́љна ж дем. и хип. од гребу́ља. — Мí че да вíлчимо сéно а тí по нáс згрíбај с гребу́љу.

грéшка ж (поред обичних значења) накратко прекинута бразда због исклизнућа плуга, оплаза, оплазина, оплазак. — Млáд ора́ч, ал нéма да пра́и млóго грéшке.

грíне (чешће у множини: грину) свр. одједном навали, одједном сви навале, сви нападну, нагрну као мрави. — Квд отворíше гранíцу, грíну нáрод преко онóј пóље и с еднú и с дрúгу стрáн и зачáс се íзмеша. — Já се свíјам и трпíм, ал квд онí сви у глáс грíну на мéне, já мóра да се успра́им, ббш да им се не дадéм.

- грѓз м грѓзд. — Ђдѓн грѓз грѓзје и комѓтѓк лѓб и тѓј ми е за ручѓк.
 грѓздѓк м дем. и хип. од грѓз, мали грѓзд, грѓздић. — Ђла, сѓне, да ти тѓтка
 дадѓ ѓдѓн грѓздѓк.
- грѓзјѓнце с дем. и хип. од грѓзје. — Лѓзјѓто овјуј гѓдин понѓло убаво
 грѓзјѓнце.
- грѓмне свр. лупне, звекне, тандркне. — Ел чју тѓ да грѓмну нѓкво на товѓн?
 — Грѓмнуше прѓпорци, крѓну свѓдѓба.
- грѓмса несвр. ауг. и пеј. од грома, лупа. — Жѓно, не грѓмсај сѓс тѓја сѓдови
 тѓлко, главу ми прѓби.
- громсѓње с ауг. и пеј. од громање, лупњава, тандркање. — Чѓм пѓчне
 громсѓње сѓс сѓдови, знѓм колкѓ е сѓти.
- грѓтка несвр. дем. и хип. од грѓди, тихо и ситно грѓди (о свињи). — Нѓшата
 свињѓ нѓма да скучѓ кѓд чју да е нѓсим помѓје, него сѓмо грѓтка.
- грѓчи се несвр. 1. цицијаши, шкртари. — Дѓва и грѓчи се, жѓл га за пару. 2.
 устеже се, снебива се, стиди се. — Мѓ га кѓнимо да едѓ, а ѓн се грѓчи.
- груѓа несвр. 1. потмуло пуца, тутњи. — Цѓлу нѓч су груѓѓли тѓпови од
 Јѓблен. 2. круни кукуруз: а) круни кукуруз у нарѓчито за то исплетеном
 кошу чије је дѓшчѓно дно избушено. Кукурузни клипови у кошу се
 удѓрају маљевима а отпѓла зрна кроз оне рупе испѓдају на под; б) круни
 кукуруз на ручној круњѓчи фѓбричке изѓѓде. — Јутре че да груѓѓмо
 момѓрузу за у водѓнѓцу.
- груѓѓѓѓ ж круњѓча за кукуруз фѓбричке изѓѓде. — Груѓѓѓѓу сам си дѓл
 на Добрѓслоѓа и сѓг кѓд трѓбе јѓ да груѓѓ момѓрузу, јѓ нѓмам с квѓ.
- груѓѓчка ж круњѓча за кукуруз фѓбричке изѓѓде. — Идѓ, сѓне, згруѓѓ
 нѓколко кѓрена на груѓѓчкуну, да ѓма квѓ да врљѓм на пѓличи.
- губѓна ж труд за паљѓње вѓтре. — Мѓј дѓѓа не носѓл машѓну нѓго сѓмо
 крѓмен, губѓну и огњѓло.
- гувѓдо с говѓдо. — Тѓ си, брѓ, ѓдно гувѓдо, да знѓеш.
- гугутѓн м зоол. мужѓѓк гугутке. — Гугутѓка и гугутѓн наприѓли гњѓзѓло
 на нѓш товѓн.
- гудѓње с 1. ѓтетнугѓ, благо и дубѓкогрлено скичање свиње. — Из кѓчину
 се чју гудѓње. 2. бруѓање, хучање, хуѓање. — Од овѓј вѓшѓрско гудѓње,
 не мѓж чѓвѓк да спѓи.
- гудѓи несвр. 1. бруѓи, хуѓи, хучи, зуѓи. — Гудѓи ми ѓ главу ко да сам цѓлу нѓч
 пиѓѓчил. — Ел чјуеш кѓкѓ гудѓи ѓдѓн ѓуто ѓздѓл уз дрѓм? — У рѓѓѓѓ по
 цѓлу нѓч су гудѓли ѓѓѓѓни; едѓи ѓду кѓм Румѓнију, едѓи се ѓтѓдврѓѓју.
 2. тихо, благо и дубѓкогрлено скичи свињѓ. — Прѓсѓно сѓмо гудѓи, нѓма
 да скучѓи.

гужви несвр. 1. гужва. — Нембј да гужвиш туј артију че ни трéбе да запишемо нéшто на њу. 2. отеже, одуговлачи, гњави. — Квд трéбе нéгде да идеш, ти нембј млóго да гужвиш, нéго се спрeмүј и отоди.

гужви се несвр. отеже, одуговлачи, гњави, маје се. — Ајде, пооди, не гужви се тóлко.

гумерáблика ж гумарабика. — Гоцá пүт несмó имáли гумерáблику, ал ми смо у сáми прайли од прешнóв ел слíвов мéд, од прáскову нé бил дббар.

гунгүр м чвор на дрвету настао дугогодишњим кресањем грана за лисник, упор. чунгур.

гүстбчк, -чка, -чко прилично густ, довољно густ. — Напрайла сам гүстбчк скрбб, ббш какó ти вóлиш.

гүцур м зао дух, упор. гуцул.

гушља́к м ауг. и пеј. од гуша. — Пáк га заболéл гушља́кат.

Д

дб м дах, ваздух који живо биће удахне и издахне, душа. — Дб му смрдí давијáрка ж она која прави давију, која показује, која оптужује невиног. — Тај давијáрка ш ти напраи дав ију, па да си прáв кóлко бч.

давначкó прил. прилично одавно. — Тóј билó давначкó, тóј пáнте сáмо пóстари љүће.

данб́ска и дбнб́ска прил. данас. — Јучéрка смо жéли а данб́ска че да свóзимо снóпје.

дбнб́ске прил. данас. — Дбнб́ске се од ђáци у шкóлу млóго трáжи.

дб́не свр. 1. увуче ваздух и испусти га, дахне. — Тóлко е големá зимá да не мбж да дб́неш. 2. одмори се, предахне. — Дé стáни дүшу да дб́немо.

дáтка ж дем. и хип. од дада, старија сестра. — Дáтће, дáтће, мóлим ти се нембј да ме бíјеш, несб́м јá казáл сбс кугá си синóч ўтавнин стовáла.

дб́шче несвр. дахће, дише ситно, дише убрзано. — Ѝвце се на плáдне замрктý и сáмо дб́шчу. — Дојдé, дб́шче и велí јурíли га нéћи да га бíју.

девојжља́к м 1. девојчурак, девојчица. — Онá е јóш девојжља́к, нéче ју јóш жéнимо. 2. зб. им. од девојћа. — Девојжља́к сáмо пробди за на вáшар.

девојченце с дем. и хип. од девојче, женско дете, девојчица. — Ымају ёдно девојченце и двé мушкарчétу.

девојчурља́к м 1. девојчурак, девојчица. — Добрó че ти е дор си јóш девојчурља́к, а квд постанеш девојћа, тбг че да бóде по бзбиљно. 2. зб. им. од

- девојћа (дем.). — Ћма девојчурљаќ кóлко óч, сáмо нéче да се жéне за селáци, óче да су у вáрош па макбр и глáдне билé.
- дédичкa м дем. и хип. од деда, дециа. — Ёдбн дédичкa сврчá код нáс та се мáлко óдгреја, па óтиде да крáти пýт кбм Дејáновци.
- дéлка несвр. дем. од дела, деље бритвом, ситно и овлаш деље бритвом.
— Чéда чува јáганци и дéлка си едбн прутбк.
- дéлне свр. а) једном задеље те отсече мали ивер. — Свáко дрвó коé рекнéш да сечéмо тí дéлни сbc сећирче, обележí га. б) мало задеље, задеље кóлко треба. — Чéпат мóра јóш мáлко да дéлнеш ако óч да дóбро лéгне и да држí. в) мало деље, деље неко време. — Дéлну дбнбс нéкóлко гредíце, па чу јýтре јóш и егá и додéлам до Божíч.
- детињаќ м. дечак, дечак ко́ји тек што није постао момак, в. детишњаќ.
— Тóј су детиња́ци, јóш онí несó зрели.
- дечурлбк м дечја посла, детињарија. Ёс да е дечурлбк, ко што велиш, ал мóж да бóде и óпасно.
- дибинá ж дубина. — Немóј се кúпеш у Тимóк, тáм íма големé дибинé, мóж се удавóшеш.
- дивјá кýрвица ж бот. попонац, савлак *Convolvulus arvensis* L.
- дивјá óбринка ж бот. дивљи слез, ситни слез, коњска трава *Malva neglecta* Wallr.
- дýса несвр. диза, диже. — Ако трéбе да дýсаш нéшто тéшко, дóбро да се потпáшеш сbc тканице ел сbc војíчћи опасáч.
- дýсало с дрво ко́јим се у воденицама пушта вода са ћерепа. — Кбд се зајáзи дóста водá, тбг ўзнемо дýсала и пúштамо вóду низ бýку.
- дýгачак, -чка, -чко прилично дугачак, дужи него обично. — Капýтат ти дóјде мáлко дýгачак, ал че да помíне.
- длгобрáзес, -та, -то ко́ји је дугих образа. — Из нýно салó свí лýђе дóјду црнí и длгобрáзести. Тбкбв им сбј.
- длгошíјес, -та, -то ќји је дуге шије. — Исцибрíл, па дошбл нéкав длгошíјес.
- длибинá ж дубина. — У онýј голéмуну длибинý, прíчају, удавíл се нéћи човéк.
- длшкó прил. подуже, дуже него обично. — Сбг се нóси длшкó, прошлá мóда на крáтко.
- дóбо с доба. — Тáј црква е јóш из рíмско дóбо.
- довáнут, -а, -о ко́ји је убран руком. — Овéј јáблће довáнуте, несó óсам.

довла́чи несвр. вуку́ћи доноси. — Сва́ку ве́чер довлáчи по е́дно дрвó из Ореша́к, да се грее. 2. доводи. — Довла́чи не́кве дево́јке ту́ј, ал не знам да л намера́ва да се же́ни.

довлчé свр. 1. довуче. — Довл́коше га за кра́ци. 2. доведе. — Е́дну ве́чер довлчé е́дно дево́јче и рече: „Ово́ј ви сна́а”.

довлчé се свр. ауг. и пеј. а) дође, дође непозван. — Ете́ текá, довлчé се ќд че да ручу́емо и ма́е ме це́ло после́пáдне не́ зна до́м да си оти́де. б) дође, дође у неко доба, дође кришом. — Довлчé се до́м пре́д зору.

довр́ља несвр. добацу́је (о предмету). — Он ми оздо́л довр́ља ћерми́де, а ја и го́ре ре́дим по баш́ће.

довр́ља се несвр. добацу́је се, добацу́је се до неке да́љине. — Да́ко е ме́нечќи он се довр́ља до оно́ј дрвó она́м.

довр́љи свр. добаци. — Ел мо́ж да ми довр́љиш чу́кат, да не сла́зим?

довр́љи се свр. добаци се. — Ако се мо́ж довр́љиш до они́ја она́м оре́ј, чу ти при́знам пб́еду.

догаве́ља свр. једва дође, дође некако, дође шепáјући. — Де́да Мика́јло до́гаве́ља не́како до Лице́, по́седе ма́лко па оти́де ќм Јáблен.

догаве́ља се свр. једва дође, дође некако, дође шепáјући. — Волóви се од не́кво поплаши́ше, ко́ла се изврну́ше, ја па́до и ја́ко се уби́, едвá се догаве́ља до пу́т и ту́ј ме најдо́ше.

доде́ла свр. заврши де́љање. — Да доде́лам ово́ј гре́ду па чу га ма́њуем.

дожега́е свр. постане жега, постане вру́шина. — Овце да истéраш да пасу́ по ладави́ну, а ќд дожега́е да и отéраш у Саку́љицу да се напи́ју во́ду и да пла́дњују под они́ја брес. — Ќд ми дожега́е ја балди́шем и не мо́г ништа да рабóтим.

дожешча́е свр. постане топло, постане вру́ће. — Не́кво ми дожешча́ло; отворéте ма́лко врата́та да се прола́димо.

до́зам прил. до земље. — Ба́ба Тодбра се изграбави́ла до́зам. — Жетвари́, жње́те до́зам!

до́зем прил. в. дозам. — Исе́кал сву́ го́ру до́зем.

дока́ран, -а, -о дотеран, довозен. — Јо́ш ни несú дока́рана дрва́ ис планин.

докрајча́е свр. дође до краја нече́га, дође до краја живота. — Добро́ ни бе́ше ћеру́шата, ја́ко е вачáла за́јци, али ве́ч докрајча́ла.

долб́к м дем. и хип. од дол. — До́ле у долб́кбт најбо́ља трава́ растé.

домучн́е свр. постане мука, смучи се. — Домучн́ело ми ви́ше да слу́шам њо́јну вре́ву.

- доодёње с долажење. — Њбјно е доодёње мёне вёчем дојадило.
- добка свр. дозове, гласним дозивањем дозове. — Прббај, тї имаш пбјак глас, да га добкаш, бн е гбре у Тумбар, кбси сёно.
- доприда несвр. довршава предење, преде последње остатке. — После три нёдеље, еве дбнбс, допридам влну. — Допридам друго вретёно.
- дораббти свр. 1. доврши неки посао, заврши неки посао. — Питање е да л мбг дбнбс да дораббтим овуј рáботу. 2. ради још мало да би испунио радно време, да би испунио радни стаж. — Има да дораббтим јбш две гбдин до цёлу пёнсију.
- дорабочуе несвр. завршава рад, завршава посао. — Рáбота се нїкад не дорабочуе.
- дбраз предл. осим. — Нїкуј друђи не бїл, дораз јá.
- дбрем везн. дор, док. — Дбрем стїгнеш мбж да се забáиш.
- дбри везн. дор, док. — Мбра да пограбиш, ел дбри тї дбјдеш онї си мбж отїду.
- досёча се несвр. досећа се. — Какб ли се сáмо досёча да онблко лбже.
- досїса свр. посиса до краја, посиса колко му доста, заврши сисање. — Нё си детё досисáло, мáти му нёма млекб, затбј ровё.
- дострашнёе свр. постане страшно (некоме), уплаши се. — Дострашнёе ми кбд га вїдим какб се кáчи по онёј топлё. — Дострашнёе ми сáмо кбд се сётим какб смо моглї да пострадамо на прáвде Ббга.
- дбтка ж дем. и хип. од дода, старија сестра. — Дбтће, мојá мїла, дбтће, штб си се, морї, оженїла у долёко салб?
- дотресё се свр. дослепутá се, дође непожељан, дође непозван, дође изненада. — Онáј се сагубина пак дотрёсла, да ми е да знáем квб сбг бче. — Овбј се куче дорёсе однёкле и тўј си бста. — Кбд се жёниш, четвбри бчи да отвáраш да ти се нёка сагубима у кўћу не дотресё.
- дотрўса свр. отресе оно што је остало неотрешено, отресе до краја. — Јўтре чу да дотрўсам слїве и с њї завршáвам.
- доцёпен, -а, -о доцепан, потпуно поцепан. — Овáј дрёа доцёпена до їч.
- доцёпи се свр. доцёпа се, поцёпа се до краја. — Че ти кўпимо нбви опбнци кбд ти се доцёпе тїја.
- дбчем везн. док, пошто. — Дбчем јá несбм тўј вїше пбтребан, јá чу да си їдем.
- дрáсне свр. (поред изнетих значења) утекне, завуче се. — Кбд га при-јурише ћёрови, зáјакат дрáсну у ёдну дўвку.

дрдње несвр. прича без престанка, прича да би причао иако га нико не слуша; прекорева, закера. — Ма пушти ју не́к си дрдње, куј ју шиша. — Не́чу тој да рабóтим да ми по́сле не дрдњу.

дреа ж в. дреја. — На ову́ј зиму́ че ти тре́бе ош една́ дреа.

дрéждина ж пихтијаста маса. — Код Ту́рци смо купува́ли сури́ук ко дрéждину.

дрéица ж дем. и хип. од дреа. — Дрéицете е́с да су ти но́ве, ал се ви́ди да су од прóс материјáл.

дрémча м онај коме се стално дрема, дремало. — То́га дрémчу немóј да узíмаш у на́дницу, тражи́ си дру́гуа чо́века.

дрени́нка ж дрењина, дренов плод. — Од дренíнñе се пра́и добра́ реñи́а. дрешлé с дем. и хип. од дрешка. — Дрешлéто му ем окрачáло, ем сцéпено.

дрнкáње с 1. тандркање, чегртање. — Цéлу но́ч иде дрнкáње ко́ла под пéнцер, не мóж чо́век ни да спí. 2. прекоревање, звоцање. — Гла́ву ми прóби нóјно дрнкáње.

дрóбено прил. мешано, и добро и лоше. — „Какó си“? „Дрóбено,„

дрóбење с (поред изнетог значења) дробљење. — Та́ј маши́на слóужи за дрóбење ка́мене, а зовé се дрóбилица.

др́сне свр. нагло зграби зубима с циљем да откине (о псу), нагло и кратко али јако уштине. — Онí казу́ју да њíното кúче не áпе, ал ме онó па́к др́сну за нога́вицу. — Прикра́дне се, прикра́дне и др́сне дево́јћу за сýску.

др́тачак, -чка, -чко прилично стар, доста стар. — Др́тачак си е Тóза, да́ко се онáк чíни.

ду́к м дух. — Ду́к ли е, женá ли е, са́мо ви́дим не́кво бело́ у сред но́ч иде.

Ду́нов м река Дунав. — Да ури́пи у бéл Ду́нов.

ду́пне свр. удари, лупне, падне са висине уз потмули звук, в. тупне. — Да те ду́пнем по грбíну? — Ду́пну не́кво од това́н.

душá ж (поред обичног значења). 1. дах. — Душá му смрди́. — Къд ме д́бне, онó му душá то́пла, сýгурно íма ва́тру. 2. онај који је душеван. — Ку́ј не во́ли кúче, ку́ј не во́ли ма́че, не душá, па и ја не́га не во́лим.

Ђ

ђаволíт, -а, -о ђаволаст, враголаст. — Светла́на не́ глúпа, ал не́ ни ђаволíта, да ти ду́шу еде́.

ђе́га несвр. удара неког снажно у слабине, удара некога или нешто о земљу. — Ђе́га га да га уби́је, не дру́гако. — Онí не истова́рују ца́кови

онак како трéбе, нéго и хéгају óсам, па се едни провáле, едни се искúж-
љају, да Бóг сачува.

хéга се несвр. више пута узастопно свом тежином тела баца се на нешто.

— Не хéгај се по тíја крéвет, ém че га стрóшиш, ém че се убијеш.

хéгне свр. (поред изнетог значења) акне некога у слабину или удари о
земљу. — Тéгну га та му дúшу затаи.

хéгне се свр. свом тежином тела баци се на нешто. — Текá вéчером дóјде
пијáн из кавáну и хéгне се на óдар са свé чíзме.

хибаничáр м онај који воли гибаницу.

хóтуре прил. све заједно, све скупа (без појединачног бојања или мерења),
хутуре. — Продáл сам крáву хóтуре, за двéста бáнће.

хóтурице прил. в. хотуре. — Погодíмо се за сенóто хóтурице — трíста
бáнће.

хувéзан, -зна, -зно ружичасто-љубичаст.

хувезнíкав, -а, -о благо ружичасто-љубичаст.

Е

é речца за показивање, ено. — Ё га тáм гдé лежí мртав пијáн, сврáће му
мóзак попíле.

Еврéин м Јеврејин, Јевреј. — Ама, брé, Милáне, тí си прáви Еврéин.

Еврéјка ж Јеврејка.

Еврéјче с дете Јеврејина и Јеврејке, Јеврејче.

евтíка ж бол. туберкулоза, јектика. — Тáм долéко билó, Стојáн добил
евтíку.

егу́ља ж зоол. речна и морска риба која има тело слично змији, јегуља
Apaguiilla vulgaris. — Пред Свéти Никóлу се продавáле жíве егу́ље у
корíта пред дућáни.

еданáес бр. једанаест. — Лétос сам пáсал еданáес брáви óвце и трí козé.

еданáесет бр. једанаест. — Рéкал че да дóјде у еданáесет сáти.

еданáести, -а, -о једанаести. — Из еданáести пúт положи́л за фíћу.

едáнаестица ж 1. бројка којом се обележава број једанаест. — На тóмболу
едáнаестица нáјчесто добíва 2. оно што је обележено бројем једанаест.

— Тóга чинóвника мóж да нáјдеш у едáнаестицу, ако е тáм.

единáесе бр. једанаест. — Ёто прошлó вéч единáесе дбна.

единáесет бр. једанаест. — Чúвам моé единáесет и нéгове трí, та че-
трíнаесет óвце.

еди́наеести, -а, -о једанаести. —Квд че да рбди едина́естото детé, она́ се рáзболе и едвá прéживе.

еди́наестица ж 1. бројка којом се обележава број једанаест. —Квд гбд се клáдим на едина́естицу, ја изгубим, 2. оно што је обележено бројем једанаест. —Њина ерки́ва е у едина́естицу.

екти́ка ж бол. туберкулоза, јектика. —Од екти́ку ода́вна не́ имáло лéк. ел узев. скраћени облик од éла. —Éл овáм да ти не́што кáжем.

елáк м 1. јелова шума, јелак. —Причáло се пред ови́ја рáт да че у они́ја елáк на Ёвик да се пра́и кра́љев двбр. 2. грађа од јеловог дрвета. —На нбвуту кúћу крбв су пра́или од елáк.

еља́к м в. елак. —Ошли́ ђаци с учите́ља у Делба́рију да са́де еља́к. —По́што ти е ови́ја овде́ истова́ренијав еља́к?

енти́љерац м артиљерац. —Енти́љерци су ода́вна носили по́длђи ба-јонéти него пешади́нци.

енти́љерија ж артиљерија. —Мо́ј Ми́лоја е служи́л у енти́љерију.

енце́лир ж инжењер. —Дооди́ли не́ћи енце́лири да испиту́ју има ли зláто по потб́циви.

ерђе́ла ж место за одгајивање коња, ергела. —Па зна́м, чу́л сам, Љубичево е голе́ма ерђе́ла.

ерки́ва ж архива. —Прво мо́ра да га нбсиш у ерки́ву да ти га заведú.

Ерме́нин м Јерменин. —У Кња́жевац су не́колко Ерме́нина имáли ду-ћа́ње, а најчуен е би́л Бе́дрос Каворки́јан.

Ерме́нка ж Јерменка.

Ерме́нче с дете Јерменина и Јерменке, Јерменче. —Да́ко е Мика́јло Ке-ворки́јан би́л Ерме́нче, ми несмо́ пра́или ни́кву рáзлику.

етрви́ца ж дем. од етрва. —Етрви́це, етрви́це, Ббг да те уби́је, па да ти у́ста ишче́пи.

еца́ње с јецање. —До́ле из потб́к се чу́е не́кво еца́ње, мо́ра да е Бла́гоја па би́л пија́н па изби́л и најури́л Томани́ју.

е́цка несвр. 1. муца, замуцкује, лагано замуцкује. —Е́цка квд вре́ви. 2. лагано јеца, јеца на крају плача. —Вне́ ју још по ма́лко е́цка.

еча́ње с јечање. —Чу́ем не́кво еча́ње и квд погле́дам, ви́дим Ру́жа па́дла од това́н и свá се уби́ла.

Ж

жа́бино тка́ње с бот. водена биљка која се јавља лети за јаких врућина по барама и нежног је вунастог облика зелене боје.

жа́бица ж бот. ледено цвеће, леденик, ледена трава, леденица *Mesembryanthemum crystallium* L.

жа́бичка ж дем. од хип. од жаба, жабица. — Ђдна жа́бичка ви́пну у во́ду.

жб́з ономато́п. за снажан ударац. — А ја́ жб́з, па жб́з, па жб́з, дор га не уби́.

жб́зв несвр. 1. снажно удара некога или нешто тако да се чују потмули ударци. — Жб́зв га ко́лко год мо́же, ми́слим да бче да га уби́је, идéте га одбранéте. 2. једе много, једе превише. — Жб́звм ле́б и слани́ну.

жв́збње с 1. снажно ударање, ударање у слабине. — Одеданп́ут на́ста не́ко жв́збње и псува́ње. 2. прекомерно једење, ждерање. — Били́ смо код Тимили́ју на светб́ц на жв́збње.

жалеа́ње с жаљење, жаљење за неким; ношење црнине за неким. — Њб́јно жалеа́ње, ко́лко че да тра́е, четерéс дб́на и го́ово.

жб́цка несвр. боцка; пробада. — Зав́лкал ми се бси́љ под кошу́љу па ме жб́цка. — Јб́ш ме помáлко ра́ната жб́цка, ал не́ ко напре́д.

жб́цне свр. боцне, прободe оштро али кратко. — По не́ћи п́ут ме не́кво жб́цне у ко́лено, мо́ра да е на вре́ме. — Кв́д му не́кво рекне́ш, ко да га жб́цнеш у бко, б́дма рипа.

жва́ка несвр. 1. жваће, једе. — Не жва́кај онб́ј што не́ за едење. 2. говори којешта, оговара. — Кв́о си т́и, мор́и, жвака́ла од ме́н по салб́?

жва́нћало с блебетало, брљивац. — Грозá ме да срéтнем то́ј жва́нћало, ел кв́д пб́чне, не́ зна да се устáи.

ждимка́ње с. 1. цеђење рубља стискањем. — Да пе́рем не́ ми те́шко, ждимка́ње ми до́садно. 2. сркање сржи из костију. — Њего́во ждимка́ње ми íде на живци́.

ждребé с (поред обичног значења) жреб, ждреб. — Кв́д се де́лимо, íма се де́лимо сб́с ждребет́ију.

ждр́љи несвр. цмиздри, плаче. — Не ждр́љ, ждр́љчо.

ждрб́ка несвр. пије крупним, гласним гутљајима. — Ма́ти си казува́ла на дете́, да пи́је лу́цни, а не да ждрб́ка ко во́л.

же́њење с женидба, удадба. — Же́њење и ражњува́ње су бзби́љне ра́боте.

же́њет, -а, -о који је жењен. — Два́ п́ут до сб́г же́њет, а жену́ не́ма.

живéе несвр. живи. — Де́да Го́ца е живеáл у ту́рско вре́ме.

живне свр. поживи. Кв́д би ста́рцат мо́гбл да живне дор не оже́нимо уну́катаго, а по́сле како́ Бог рекне́. 2. проживи лагодно. — Када́ ли че да до́јде вре́ме да и ја́ живнем ма́лко? 3. живахне, освежи се. — Како́ се сто́пли вре́мево, мому́рузе ма́лко живнуше.

жѣмне свр. поживи. — Могбл си е жѣмне још нѣку гѣдин, Бѣг да му дѣшу прѣсти.

жѣтка ж редак малтер од ситног песка који се наноси као последњи слој при малтерисању. — „Дѣте, жѣтку, ма́му ти дѣтињу“, бѣ мајстор по прѣстака.

Жлнчање м 1. становници села Жлна код Књажевца. 2. плех музика из села Жлна, својевремено најчувенија у књажевачком крају. — На њину свадбу свѣрили Жлнчање.

жлта ра́да ж бот. маслѣчак (у цвету) *Taraxacum officinale* Web.

жлтѣика́в, -а, -о који је по мало жут, жућкаст. — Рѣтко и жлтѣика́во, грѣзно.

жмѣрав, -а, -о који је увек полузатворених очију, који је крмѣливих очију. — Ти́ја жу́равијат, бн је бѣсан, од њѣг да се вѣрдиш.

жмѣравштина ж особа која гледа полуотворених очију, лена стално пос-пана особа. — Она́ј њѣгова жу́равштина не вѣди рѣчун ни од њѣг ни од ку́ћу, а ова́м би нѣшто по́младо заломѣла.

жмѣрна ж она која гледа полуотворених очију, која има повучен поглед, лена особа, стално поспана особа. — Ова́м се вѣди жмѣрна, а она́м лѣм прѣи.

жмѣрча м онај који гледа полуотворених очију, који има повучен поглед, који гледа у земљу, недотупав, глуп. — Код онѣга жмѣрчу пробде вѣзови како бѣ.

жѣборе и жѣбре несвр. полугласно и благо разговарају. — Кѣд улѣзо, онѣ си у еднѣ ћушѣ жѣборе и не запазише ме.

3

забѣкѣје се несвр. има тешкоћа у говору, застаје у говору, стаје му мѣсо у току говора, муца. — Он кѣд се устрѣсе од некѣ, бн дѣде па се забѣкѣје у вѣву, ма́лко по́после свѣ си како трѣбе. 2. збуњује се у послу, не иде му посао како трѣба. — Дѣде му текá па се забакѣје, не зна кѣо рабѣти. 3. не функционише нека направа како трѣба, заглављује се. — Ова́ј се бѣва рѣтко забѣкѣје, ал кѣд се забѣкне, тѣг бѣмо мајстора да ју попрѣља.

забара́ен, -а, -о који је заборављен. — Ту́ј за́качен, ту́ј забара́ен.

забора́ен, -а, -о заборављен. — То́ј што нѣкад билѣ поме́цу њѣ, то́ј ода́вна забора́ено.

забиглѣше се свр. занесе се у неки ситан и неважан посао да изгуби појам

- о времену. — Забиглоше се у онџа Санџвник, цел дѣн га претѣра, из сѣбу не излѣзи. — Забиглоше се у онџа расѣдници и свиње заборѣи да напѣи.
- заблска свр. забије, набије. — Прѣбај да заблскаш тѣја клин у овѣја дѣвар.
- заблска се свр. 1. занесе се у неки посао и заборави на време. — Заблскѣл сам се у онѣј трѣмѣ и несѣм ни осетил да е почѣло да се ставѣна. 2. заљуби се страсно. — Заблскѣл се у Нѣјду, ко пѣнтер у дугѣ.
- забовѣри свр. заборави. — Пѣјдем за нештѣ и забовѣрим за квѣ сам пошлѣ.
- забрѣен, -а, -о који је заборављен. — Забрѣено му прѣво ѣме, сви га ѣкају Сѣрка.
- забраѣување с стављање мараме на главу, забрађивање. — Брѣ, мѣже, трѣбе ми мѣрама за забраѣување, трѣбу ми опѣнци за обување, трѣбу ми дрѣе за премѣнување, а тѣ нѣшта.
- забраѣе несвр. 1. ставља мараму на главу, забрађује. — Марѣја Сѣвдина е свѣ млѣденевесте у салѣ пременеуваѣла и забраѣуваѣла. 2. вара у послу, продаје исту робу по различитој цени према томе како процени муште-рију. — Едногѣ забраѣиш сѣс стѣ бѣнѣ, другуга сѣс двѣста, некугѣ и сѣс пѣвише, вѣшар е тѣј, куѣ-кугѣ.
- забраѣе се несвр. ставља мараму на главу, забрађује се. — Свѣнѣ дѣн се забраѣе у другѣ мѣраму.
- забѣтан, -а, -о који је нагуран. — На попѣтога из Плѣжину бѣше забѣтана главѣ у наклѣден шпѣрет. Текѣ га нашлѣ умѣренога.
- забѣте несвр. 1. погурава, загурава. — Ђуто му се нѣче пѣли, па свѣко јѣтро мѣра да га забѣте да би се упѣлил. 2. угурава, утерује силом. — Забѣте га чврсто.
- завѣнут, -а, -о захваћен. — Ел завѣнута тѣзѣ водѣ? — Овѣј стрѣн убил грѣд а овѣј остѣла не завѣнута.
- завѣчан, -а, -о захватан. — Ако е сѣно завѣчѣно (од ѣишу), стѣка га сѣлом едѣ.
- завѣчање с захватање. — Вѣду за завѣчање имамо код колибу, ѣдма тѣј, јѣко ни згѣдно; а за стѣку на пѣток, дѣле.
- завѣе свр. завеје. — Пѣзи да те нѣгде не завѣе снѣг.
- завѣцен, -а, -о који је заведен. — Завѣцена дѣца, онѣ несѣ сѣма знѣла тѣј да урабѣте.
- завѣка свр. почне безгласно да плаче. — Тѣлко ми нѣнѣ пѣт, снажалѣе да ми дѣјде да завѣкам, а и завѣкам си.
- завѣка се свр. безгласно се заплаче. — Од мѣлко се завѣка.

завирчич м мали вир, вирчић, вирчић у који се једва накупило нешто воде.

— У Бálтину ливáду, под онуј врбу има два-три завирчича.

завлaчe свр. завуче, увуче. — Ел мóж да завлeчeш рúку у овíја шуплáр да извáдиш јáјца?

завлeчe се свр. завуче се, увуче се. — Завлeчe се у нéко ћушe и цeл дбн текá пресeдí.

завлчe се свр. завуче се. — Пáзи да се пíлето не завлчe мецу грeде.

зáврањ м клин који спаја јарам и процеп на воловским колима. — Ербм тýј, а зáврањат га нeма.

завратóсан, -а, -о који је снажно ударен по врату. — Óди кáко завратóсан.

заврви свр. крене, крене мноштво један за другим. — Од рáну зóру нáрод заврви у Палáнку на вáшар.

заврже свр. (поред обичног значења) заметне плод (о биљци). — Тíкве цвeтý а нeче да завржу.

заврже се свр. завеже се, свеже се. — Квд се овíја нáјлонсћи конóпци завржу, тeшко се разврáзе.

зáврња ж клин који спаја две струке руде на воловским саоницама и који спаја јарам за ту руду.

заврта несвр. 1. заврће. — Он сáмо заврта шрáфови, нíшта дрýго не рабóти у вáбрику. 2. почиње да врти, само мало заврти. — Завртам овуј дýвку вeч пóла сáт и не мóг да ју провртíм, нeћи тврđ материјáл. 3. лагано враћа овце да не иду у штету, прибирајући их у гомилу, при чему се оне лагано крећу укруг. — Завртај óвце од кbм онуј дeтелину. — Завртај óвце полбк по онуј облóжину, док се не стбвни. 4. ветар прави ковитлац носeћи шушлáк и лишће. — За вејáње трeбе вeтар да дýва од еднý стрáн, а нe да заврта.

заврта се несвр. често се враћа, полази па се враћа. — Квó се тóлко заврташ, áјде поодí вeч еданпýт. — Завртам се затбј што ўвек нeшто заборáим квд пóјдем. 2. почиње да се врти. — Тeшко се заврта овíја тóчак, ал квд се завртí, пóсле га не мóж устáиш. 3. зашрафљује се, заврће се. — На овóј шишe се овíја затварáч вíше не заврта, нeго си га тíће онáк тýрамо. 4. задржава се, остаје. — Код Мирóслова се парá не заврта.

завутен, -а, -о који је добро увијен, добро умотан, зашущан. — Децá су дóбро завутена, има да спý ко јáганци.

заглáвица ж главица, чука, заобљен врх брда. — Изá онуј заглáвицу пóсле дóјде равнíште.

загњeзди се свр. 1. намести се на неком положају и ту остане. — Сáва се

загњездил у „Лёду” и туј дочекал пёнсију. 2. седне и добро се намести између неких ствари. — Сёди туј и загњездѝ се нёкако измецу тёј врёче, а ја чу да вóдим волóви.

загњётен, -а, -о који је загуран, завучен, угуран. — Парёте најдóше загњётене над чёрчиво.

загорчýе несвр. загорчава, чини горким. — Штó ми жíвот загорчýеш, штó се не лёкнеш од мён?

загра́ден, -а, -о који је заграђен, ограђен. — Авлија ни загра́дена од свё стране.

заграцува́ње с заграђивање, ограђивање. — Тóлко моё заграцува́ње и кокошће пáк излáзе негдё.

загревýе несвр. загрева. — Спí уз мён та ме загревýе.

загревýе се несвр. загрева се. — Кóлко гóд да кладёш бгањ, овáј се сóба не загревýе.

загревува́ње с загревање. — Преди утакмицу играчи прво имају загревува́ње.

загри́ба несвр. захвата кашиком или чим другим неку течну, житку или зрнасту масу. — Загри́бај с пíну ложíцу. — Кòд сипýемо комíну у ббчву, ми загри́бамо с лёнац.

загро́за ж особа која се својим неумесним речима или неумесним понашањем згади осталима. — Љýђе се склáњају од туј загро́зу.

зада́вен, -а, -о који је задављен. — При́ча се да е Гбца, ајдýк на крај зада́вен сòс сици́мку.

заде́љуе несвр. 1. почиње да деље, почиње да резуюје. — Почёл да заде́љуе грёде и манýл и, а се́һира се туј остáла. — Заде́љуе у ра́буж. 2. овлашним ударцем секире скида мало коре са дрвета ради обележавања. — Заде́љуем сáмо горунё ку́и че да сечёмо за грёде.

зади́ја се свр. почне убрзано да дише, задише се. — Дор излэ́знем из салó, у Дёл ја се јáко зади́јам, па пóсле сáмо изди́вуем.

задрем́һуе несвр. задремава, дрема. — Сёдал ус кубё па почёл јóш пред вечёру да задрем́һуе.

заду́жи свр. угуши, удави. — Голёмијан орёј задуши́л сливуну.

зађи́не свр. погине, загине. — Зађинýл ми мýж у овíја сáдњи рáт.

зажб́гли свр. упрегне вола и стави жаглу у јарам. — Ел си дóбро зажагли́л лёвотога вола, нёшто ми сумл́йво.

зажб́гљуе несвр. пошто је утёрао вола у јарам ставља жаглу и тиме завршава упрегање. — Пáзи како́ зажаб́гљуеш, ел онó дóзната жб́гла крива.

заждрељавее свр. постане крмељивих, водњикавих очију. — Зажрљавел од пијанлѣк и од неспањѣ. — Необрѣтвен, заждрељавел, рѹће му се тресу и ѣска рећѣу.

зажиња несвр. почиње жети. — Томѣн мѣ зажињамо онуј њѣву на Дрѹм онѣ пѣче да рѣси ѣѣша.

зажлтее свр. зажути, почне да жути. — Крушће јѣш не бѣоше ни зажлтѣле а мангѹпи и обрѣли.

зажмава несвр. почиње да жмури; заспава. — Сѣмо што сам почѣла да зажимавам онѣ трѣпнуше врѣта и јѣ се разбудѣ. — Нѣ знам квѣ ми ѣ, не зажимавам цѣлу нѣч.

засвѣри се свр. уплаши се и остане у сталном страху. — Зѣсвѣри се детѣ и не смѣ да улѣзне у штѣлу ни за мѣлога Бѣга, ел булча га едѣнпѹт мѣлко прѣтѣсал уз дѹвар.

засѣда свр. зазида. — Рѣшил сам да засѣдам овѣј врѣта, па да отвѣрим дрѹга, на онуј стрѣн.

засѣдан, -а, -о који је зазидан. — У тѣмѣљ засѣдана овнѣва главѣ, по ѣбѣчај.

засидѹе несвр. зазиђује. — На недомѣтрѣну дѣцу сидѣри засидѹју сѣнѣћу у тѣмѣљ и таквѣ дѣцѣ пѣсле ѹмру.

заѣда несвр. 1. почиње да једе, начне нешто да једе. — Кѣд почѣ да заѣдам јѣблку, зѹб ме јѣко зѣболе. 2. заједа, задиркује, започиње кавгу. — Рѣкал сам ти гоцѣ пѹт да ме не заѣдаш, ел ч лѣше да се спровѣдѣш.

заѣда се несвр. 1. заједа се, задиркује се, запѣдева кавгу. — Млѣго би ти бѣље билѣ да се не заѣдаш сѣс свѣкуга, ел че ти нѣѣи од тѣја лѹѣе мѣж јѹтре затрѣбу. 2. заглављује се (о некој справи). — Овѣј се брѣва чѣсто заѣда, ел јѹ опрѣљај, ел купѹј нѣву.

зѣјде свр. 1. заѣе (о сунцу). — Јѣш кѹј чѣс па че слѣнце да зѣјде. — Дѣ да га мѣн нѣјдемо док не зѣјде слѣнце, а пѣсле од тѣј нѣма нѣшта. 2. уѣе. — Кѣд зѣјдемо у ѣлогу, ѹбаво че се одмѣримо у ладавѣну. 3. заѣѣе, заѣѣѣе. — Пѣзи да ти не зѣјде изѣ грѣѣну. 4. добије много нечѣга на лак начин и одмах забѣрави како је то стекао. — Етѣ текѣ, нѣка будѣла нѣјде па зѣјде.

зѣјем м зајам. — Не раѣѣтим код њѣг за пѣре, врѣам му зѣјем.

зѣѣвче свр. 1. почѣе да лаје, залаје. — Чѣм нѣш Рѣшко зѣѣвче на капѣју, мѣн знѣмо да нѣѣи ѣде. 2. почне нешто да захтева и то тако учѣстано и упорно да се ономе од кога се то тражи чѣни да овѣј што тражи у ствари лаје. — Кѣд те тѣј створѣње зѣѣвче за нештѣ, мѣра га добије ел нѣкако.

зѣѣра свр. сѣтера, уѣтера. — Дѣ да глѣдамо нѣкако да лѣсѣцѹту зѣѣрамо у

- онџј склѡпчину, там че ју полбсно убијемо. 2. почне да кара, да грди.
 — Закара га јѡш од капију и кáра га до вечéру.
- закáра се свр. почне да се кара, почне да грди, почне да се свађа. — Савéта се закара сáс њѡјнога Лису јѡш јутром и кáрају се цéл дбн.
- заквáли свр. захвали. — Уместо да му заквáли, ѡн пѡче да се кáра по њéг.
- заквáли се свр. захвали се. — Зақвали се, сине, на чичу што ти дáл бонбѡне.
- заквáлнос с захвалност. — Требáло би да осéчаш заквáлнос за моју добрѡту.
- заквáљуе несвр. захваљује. — Млѡго заквáљуемо што сте ни тѡј учинили.
- заквáљуе се несвр. захваљује се. — Клања се, зақваљува се, клања се, зақваљува се, да мéн вéч дѡсраме од тјуј измотáцију.
- заклáди свр. зақлади, постане хладније. — Свине се кѡљу éј натáм, кѡд мáлко зақлáди.
- закладнéе свр. зақлади, постане хладније. — Одѡпутра нéкво зақладнéло.
- заклацува́ње с подлагање ватре, ложење ватре. — Ако не запрéчеш дѡбро жáр, јутре ти не ћине нѡво зақлацува́ње.
- закљеву́шти свр. пође убрзано шепајући. — Кѡд га јурнуше пандури, ѡн зақљевушти уз Орешáк, не мѡж здрав да га стигне.
- закѡди несвр. зақоди, залази (о сунцу). — Кѡд је јáка жéга, јáганти да испу́штиш кѡд сáнце пѡчне да зақѡди.
- закомлца свр. 1. одједном почне да муца, замуца, почне да говори неразговетно. — Кѡд се збуни, ел кѡд се уплáши, ѡн закомлца у врéву. 2. падне у рѡпац. — Одеданпút закомлца, закомлца, прéврну ѡчи и ўмири се.
- закѡпа се свр. (поред обичних значења) занесе се у копање, занесе се копајући. — Томбн се бéо зақѡпáла, ѡнѡ ўдари ћиша и јá морá да трајим сўшину.
- закр́тица ж закерало, зановатало, онај који стално придикује. — Кѡд мѡж да рабѡти éдна закр́тица нéго да закр́туе. — Тéј закр́тице трéбе чѡвéк ўзам да натéра.
- закр́тува́ње с закерање, зановатање, придиковање. — Њѡјно ми закр́тува́ње довдé дошлѡ.
- зѡлб́снут, -а, -о који је занешен, ударен, шашнут. — Ти си изглéда ми мáлко зѡлб́снут, кѡд текá врéвиш.
- залéје свр. залаје, почне да лаје. — У срéд нѡч залéјаше кўчичи по кур-јакáтога.
- залетѝ свр. 1. страно тело ўђе у душник (мрвица, кап вѡде и сл.) и изазѡве кашáљ. — Залетéла ми трош́инка и не мѡг ју искáшљем. — Док едéш,

немóј да врéвиш да ти не залетí. 2. да почетну брзину, забрзи. —Прво сáнће дóбро да залетíш па тбг да сéднеш на нíи, да вíдиш колкó че долéко д íду.

залу́жен, -а, -о који је умазан, испрљан нечим житким (блато, балега и сл.). —Нéч ва́лда сáс залу́жену подупину д íдеш нá оро. —Он стáлно тéра залу́жени волбви, нíкад и не истимáри.

залу́ра свр. 1. залута, изгуби се, дене се. —Кудé ли е залу́рала старчу́љнана, ода́вна га нéма. 2. почне да лута, крене у скитњу. —Залу́рамо тéка напри́вечер и цéлу нóч лу́рамо по сока́ци.

залу́ра се свр. крене у скитњу, крене у неодређеном правцу. —Залу́ра се ко глúво кúче.

заљу́тен, -а, -о у коме је доста љуте паприке. —Варивóво ти добрé заљу́тено.

замéрито прил. за замерање, за замерити. —Њéму не замéрито што текá рабóти, ел бн човéк не дочу́ва и не довицу́е. —На детé не замéрито што се умóча у кре́вет, ал кбд поодрастé, тбг не смé више.

замéта несвр. (поред изнетог значења) заноси у ходу, шепá скоро неприметно. —Замéта мáлко с лéву нóгу.

заметáње с 1. подизање и стављање терета на раме. —Код заметáње кошéви че ти трéбе нéћи помáга, нéч да мбж сáм. 2. лагано шепáње у ходу. —Не примечу́е се млóго његóвото заметáње.

замлзé свр. 1. почне да музе. —Од онбј телíште не мбг да замлзém крáву, мбра да пóчнем да га врзу́ем. 2. опчини некога, занесе некога, стави некога под свој утицај. —Којá ли те, брé, Срéтене, тóј тóлко замлзла да не смéш сáс дру́је девој́ће ни да проврéвиш?

замл́зен, -а, -о који је заведен, опчињен, занешен, који је пао под јак туђи утицај. —Ти си, брајко мбј, замл́зен, сáмо нé знам ку́и те замл́зе.

замбóча свр. 2. запиша. —Кúче замбóча свáку бандéру и свáћи кáмен покре ку́и прбјде. 2. дигне руке од нечега, батали посао, прекине односе са неким. —Мбре, замбóчај тóј и глé си рáботу.

замочу́е несвр. 1. запишава. —Не замочу́ј шáтор у ку́и спíш, мбж да смрдí; али га ббље сáм замбóчај нéго дру́жи да га замочу́ју. 2. диже руке од нечега, оставља посао, прекида односе са неким. —Íмаше гоцá при́тељи и познáници, али какó се пóдвати сáс ону́ј кúрву, бн пóче да и замочу́е.

замржну́вање с замрзавање. —Ако дóјде до замржну́вање плáту, лóше че е.

замрктí се свр. овца почне да планду́је. —Да пáзиш да ти се бвце не замрктú рáно.

занеат м занат. — Дáл си сина на тишљерсџи занеат.

забка свр. почне да виче, почне гласно да дозива. — Овија овáм, нáши комшије ће заокују ко залувави, мислиш це избју. — Забкај га, па ако чýе, чýе, ако не чýе, нýком нýшта.

запáнтен, -а, -о који је запамћен, остао у сећању. — Виден не запáнтен по добрó.

запáрен, -а, -о 1. врелом водом и рујем поливен ради дезинфекције. — Свá су буре́та запáрена и бпрана, сáмо чéкају да се у нýи сипе винó. 2. превише врелом водом преливен при чему се појавио негативан ефекат. — Запáрено прáсето, затóј се нéче шури.

запáри свр. 1. у опрану бурад налије врелу воду и руј, ради дезинфекције. — Ел си запáри́л ббчву, ел несí? 2. превише врелом водом прелије нешто при чему добије негативан ефекат. — Пáзите да не запáрите свињу́ту, ел нéчете да мóжете да ју оскубéте.

заперчинóше свр. врх ексера, који је прошао кроз материјал који се закуцава, савије и ударцима забије натраг и даску. — Ако бч да ти се тóј не расковýе, иксéрити мóра да заперчинóшеш.

запíна несвр. (поред изнетог значења) много ради да би стекао. — У ту́ј ку́ћу сáмо бн запíна, дру́ђи, клáј—клáј.

запíна се несвр. запиње се, напреже се. — Кбд га удáра, бн се запíна. 2. закључава се. — Запíнамо се свáку вéчер, стрá ни од ајдýци и од овија што нýшта не рабóте и бче ўбаво да жíве. 3. упиње се да нешто докаже, жустро се залаже за нешто. — Дé, не запíнај се тóлко, мбж да испáдне нáопако на гдé це дéнеш пóсле.

запинáње и запињање с закључавање врата. — Запинáње лапóва нéче да заустáи, ел бн ако е решíл, бн мóже и врáта да потрóши.

заплéска свр. убије киша (орање), набије. — Сáмо што поорáмо, пáде ћиша и зáплеска орањето. — Сáмо што посади гради́ну, пáде ћиша и зáплеска ју.

заплескуе се несвр. говори којешта, говори будалаштине. — Ајдé буди бзбиљан, немóј да се заплескуеш.

заплýжди свр. замаје, узме памет за тренутак, залуди. — Зáплýжди ни нéкво те си не пресéкомо синóч вéчérњачу, него ју мóра сечéмо дбнбс на Свéти Јовáн.

заповецýе несвр. заповеда, наређује. — Нéч тí на мéн да заповецýеш, ш те остáим са свé дéцу и ц íдем код мáтер.

запóдлго прил. за дуже, за дуже време. — Да ми зájмиш пáре, али за пóдлго. запóбди свр. почне да полази ал никако да пође, одуговлачи са поласком, полази али споро. — Дуна́вка си запобди е́ј, има с́лнце јóш ед́н ост́н да зájде, а оти́де си у́тавнин. — Гóсти си запобде јóш у д́есет сáти, а растúре се у п́рви пéтли.

запóпен, -а, -о који је уведен у свештенички чин, који је постао поп. — Запóпен и бн кбд и пóп Мили́ја.

запоф́ичи свр. завитла, баци. — Кúвар ми сипúе нéћи чорбу́лак у пóрцију, а јá ју запоф́ичим у ливáду.

запрé се свр. заустави се. — Кóла се сáма за́прше у е́дн брéг, а том́н помислé бдоше до ђáвола.

запребди свр. 1. почне да прелази. — Војска́ запребди Тимóк у́јутру и до на́привечер јóш пребди. 2. прекипи лонац па садржина почне да излази. — Том́н јá успавúем детé, онó грне у оѓњиште запребди, ди́же се турлó, јá трч да га изм́кнем, онó ми детé у ру́е, јá остáљај детé, онó ми васу́лат испреоди.

зап́рида свр. почиње да преде. — Зап́ридам вретéно ал га не мóг за́предем, одебелéли ми п́рсти од копа́ње и плевéње.

заревúе несвр. 1. закопава, затрпава. — Заревúју ц́ркнутаго волá. 2. загрће кукуруз. — Јúтре че да заревúемо у Свра́ћину м́ртвин.

зарежúе несвр. ставља резу на врата. — Сва́ку вéчер зарежúем гóрњу кап́ију да не улéзне нештó да и не поедé кокóшће.

зарéзи свр. стави резу на врата. — Јóш сáмо да зарéзим в́рата и óдма поб́дим.

заржúе несвр. режи по некад, режи по мало. — Кúчето нéче да áпе, ал си заржúе.

зар́инут, -а, -о који је закопан, затрпан. — Стрéљани и зар́инути у е́дну д́увку, како стóка.

зарову́ање с. 1 заплакивање, наплакивање. — Њóјно зарову́ање не узíмај óзби́лно. 2. стављање у ровницу, у трап. — За зарову́ање шарга́репу трéбе ти пес́к.

засвóји свр. присвоји. — Дáл сам му мистр́ију да се послу́ша ко човéк, а бн ју засвóйл и не в́рча ми ју.

зарúча несвр. поручује, позива. — Зарúча ми да íдем до њéг.

засв́иткавéе свр. заси́јају му очи (од суза или од пи́ћа). — Ч́им га в́идиш да е засв́иткавéл, да з́наеш да е доб́ре п́инул.

заседѣнђе свр. почне да седенђе (в). — Од кѣд заседѣнђуемо па до Божич и напредѣм и изачѣм.

заседѣнђе се 1. почну се правити прела. — Заседѣнђе се од Пробрађење, па се седѣнђе свѣ до Божич, пѣсле не тѣлко. 2. занесе се увече у ручни рад и изгуби појам о времену. — Синѣч сам се заседѣнђуѣала и седенђуѣала сам до друђи пѣтли.

заскрѣца свр. 1. зашкрипи, почне шкрипати. — У собу улазим полѣк, на прѣсти, онѣ пѣтос заскрѣца, женѣ се разбуди и настѣне рѣсправа. — Кѣд заскрѣца кревѣт, ти знаѣш кѣо рабѣте. 2. почне да закера, да прекорева. — А нѣшто погрѣшим онѣ ѣдма заскрѣца искрѣца ми кѣј знаѣ кѣлко.

засѣма свр. 1. стока почне да пасе крупним захватима (нарѣчито предвече и кад је трава крупна). — Бѣлка засѣма дѣтелину чѣм улѣзне у њѣ. 2. почне облапорно да једе, почне да једе као да је побегао из глада, једе брзо крупне залогаје. — Јѣш свѣи несѣ сѣдли, ѣн засѣма, жѣв срѣм ме издѣ, ал мѣти си га нѣ учѣла. 3. хвата крупним захватима при неком пољском послу. — Сѣвија Мѣлојкова кѣд засѣма у жѣтву, рукѣлѣ сѣмо пѣдају и нѣкуј не мѣж да јѣ стѣгне.

засѣма сѣ свр. 1. почне да пасе крупним захватима. — Рѣјка се бѣше за-сомѣла у дѣтелину; ѣвати ме стрѣ да не препасѣ. 2. почне облапорно да једе, почне да једе као да је из глада побегао, почне да једе брзо крупне залогаје. — Засѣма се ко свиѣѣ. 3. занесе се у неки пољски посао при чему хвата крупним захватима. — Засѣма се у жѣтву, ко да нѣма и јѣтре дѣн.

застѣина се свр. почне да се смркава, почне да пада мрак. — Мѣти ми е реклѣ, чѣм се застѣина да бѣдем дѣм.

застѣне свр. остане, преостане. — Нек застѣне нѣѣи дѣнар за цѣрни дѣнѣ.

застѣи се свр. застави се и дѣже ту остане. — Зѣстоја се сѣнце на сѣрд нѣбо, /да поглѣда чѣдо девојѣчко/ какѣ сѣле сѣс елѣње орѣ.

застѣпи свр. 1. сусретне и застави. — Зѣступи ме и пѣче да ми прѣча нѣѣе бѣѣвѣтине. — Идѣ заступѣ волѣви да не идѣ у штѣту. 2. стане испред и заклони поглѣд. — Дојдѣ дѣда Мѣлча и зѣступи ме бѣш кѣд је Алѣксиѣ савијѣл желѣзо ѣ зуби.

затѣче несвр. кокошка лагано и отегнуто кокоѣе, скоро као да запева. — Кѣкошка затѣче.

затѣиши свр. 1. заклони, заслони. — Кѣј украдѣ Дренѣвѣе кошѣѣље... /рѣви му сѣнце затишѣли/. 2. направи малу брану и застави воду. — Чѣу да затишѣм потѣк да мѣг лѣсно да си завѣчам вѣду и да ѣма гдѣ да пѣим стѣку.

затлјсти свр. замасти, стави масноћу у јело. — Оч ли да затлјстиш малко васуљат ел че остане посан?

затлјсти се свр. замасти се, појави се масноћа на површини и почне да се пресијава. — Бoље лёча да се затлјсти сѣс зајтјин него с маз. — На Драгутјина се затлјстило чалб.

затопен, -а, -о 1. затопљен, заливен. — Затопено мёсо у маз па останено за назиму. 2. умочен у нешто, утопљен. — Дáдо му малко затопен лёб у пржено.

затопено с умочен хлеб у неко јело. — Квд ти испадне лёб из рўне он прёцве пáдне на затопено.

затракуе несвр. 1. закера, замера. — Купил би ја тóј, ал квд дóјдем дóм, женá че ми бóма затракуе. 2. запиткује, запиткује и постаје досадан. — Немóј ме тóлко затракуеш, чўеш ли.

затрљан, -а, -о трљањем уклоњен траг, трљањем поравнат. — Затрљана му д́ира.

заћисне свр. набрекне услед влаги (неки дрвени суд) и после тога добро заптива. — Чу да т́урим чеб́р у Тимóк да заћисне.

заћисне се свр. 1. залени се за тло, срасте са тлом од дугог стајања на једном месту. — Ова́ј се д́вскá заћисла зáзам, не мóж ју откр́иш. 2. дође у посету и не зна да пође, заседи се. — Душка јóш оцўтра дошла и тўј се заћисла, па си не отóди. 3. набрекне од влаги и добро заптије. — Заћисло се и онóј старбóно буре, а мислёл сам да нёче да мóже.

заћисн́и свр. за тренутак испољи налисели укус. — Пр́во заблажн́и, пóсле заћисн́и. — Вóлим виш́њу да ми заћисн́и у ўста.

заћитен, -а, -о који је закићен цвећем. — Гроздáну не мóж да в́идиш а да не заћитена сѣс голёмо цвёјће.

заћурли се свр. забради се тако да јој се виде само очи. — Заштó си се, сёле, тóлко заћурли́ла?/ Од коёга, мóмо, бёло лице кр́иеш?

заузал м врста узла који се тако веже да се једва може одвезати, упор. заузем. — Па ел нес́и моѓл да га вр́жеш на кукљ́ц па да се л́бно одвр́же, него си га врз́ал да с́г мбра бр́тва да рабóти.

зачу́ва свр. задржи да чува, остави да чува. — Ё́то, зачу́ва пóвише овч́ице а с́г нёма с квó да и изр́аним.

зачу́кан, -а, -о који је забијен, који је набијен. — Што у ова́ј в́рата не зачу́кан ексёр да си човёк мóж закáчи капўт. 2. мало ударен, ненормалан, блесав. — Пу́шти га, он дóјде малко зачу́кан.

зачури свр. задими, запуши. — Млóго зачурило у овуј сòбу, отвори мálко пéнцер. 2. запали (цигарету). — Дé, сéди да зачуримо по едну.

зачури се свр. задими се, запуши се. — Што се овóлко зачурило унутра, ел спéпено кубé, ел се затíсли һунци?

зашљапа свр. 1. почне да гаца по води, житком блату или расквашеном снегу. — Онáк бóса зашљапа по онíја водурља́в снéг и отíде у комшилбк. 2. почне да говори којешта, почне да баљезга. — Не мóжеш да знáеш кадá че да зашљапа, а кадá че да врéви како трéбе.

збију се свр. потуку се, побију се. — Дечијана чáс-чáс па се збију.

збирање с сакупљање, сабирање. — Мéн млóго боли грбiна у збирање слiве.

збута се свр. 1. почне да се гура одједном, почне да се комеша. — Квд отворише капíју, нáрод се збута́, тéше ме прегáзи. 2. збије се, сабије се, угура се, стрпа се, смести се. — Мислиш ли да овóлһи нáрод мóж да се збута у éдн вагóн.

згавéља свр. скочи, ухвати за врат и обори (о псу). — Нáш Буби згавéља éдно кучиште.

згавéља се свр. здави се (о псу). — Згавéља́ше се кучичи.

згóтвен, -а, -о који је припремљен за јело, зготовљен. — Квó има згóтвено за ручбк?

зглéжди свр. затупи неку оштрицу из немарности или од дуге употребе. — Куи́ зглéжди́л рéз на рендéво?

згргурáви свр. набора, збора, направи таласе, згужва. — Овáк овíја һунци не мóж да улéзну едн у дрúгога, затóј едногá мóра да мálко згргурáви-мо.

згргурáви се свр. набора се, збора се, згужва се, смежура се. — Квд врлиш најлóнску һéсу у бгањ, онá се прво згргурáви па пóсле изгорí.

згрéбен, -а, -о 1. који је изгребан, огребан. — Штó си згрéбен пó очи? 2. грабуљом сакупљен. — Свó сéно згрéбено, сáмо да се натовáри.

згрéе свр. загреје. — Ти́ја нигде не мóж да згрéе вóду.

згрóма свр. баци на гомилу неке предмете који зазвече. — Згрóмај тóј у рóвину и иди си дóм.

згрóма се свр. згомила се нешто уз звук, падне множина уз звук. — Згрóмá се нéшто од товáн.

зда́ве се свр. одједном почну да се уједају (о псима), споречкају се, посвађају се (о људима). — Зда́више се кучичи, иди́ ви́ц да нé и нáша Розамунда тáм. — Снаáта и свекрвата чáс—чáс па се зда́ве.

здржа несвр. задржава за себе (реч, мисао). — Збрка не здржа, квб има она ти га каже, а тбј не сваћи пүт добрб.

здригбсан, -а, -о 1. који је постао пихтијаст, који се је коагулисао, који се је прогрушао. — Чйм питУије несү здригбсане, него дбјду онак како чбрбаве, да знаеш: ел у њи има мálко месо ел су недовáрене. — Јá вблим јáјца квд несү млбго препржена него сáмо онак мálко згригбсана. 2. уљудан, који води рачуна о своме понашању. — Квд смоу љуђе, нембј да сиáла, него буди мálко здригбсан.

здригосүе се несвр. 1. течна материја постаје чвршћа, пихтијаста, згрушава се, коагулише се. — Питије беч почэле да се здригосүју. 2. поправља понашање, поправља владање. — Глéd какб љуђе раббте, па се и ти здригосүј, нембј да си расбпњбк.

здригбше се свр. 1. течна материја постане чвршћа, пихтијаста, згрушава се, коагулише се. — Квд се разљију питије по тањири, онé се остáе на студенб да се здригбшу. Оцүтра се здригбсáло млекб док сам га варíла, морá да е судат бíл нéчис. 2. поправи понашање, поправи владање. — Чүеш ли тí мéне, ел че се здригбшеш, ел чу те мáнем.

зеблбћа ж хладноћа, мраз, студен. — На овүј зеблбћу се не излáзи, без пбтрубу, из сббу.

зејтинљив, -а, -о 1. који је зеленкасто жут, који је боје зејтина. — Купíл ми Ббшко зејтинљиву мáраму. 2. који је премазан зејтином, који је испрљан зејтином. — Дé ми закопчí тáслице, мéн зејтинљиве рүђе.

зеленйкав, -а, -о и зелењикав, -а, -о 1. који је зеленкаст. — Вáрди се од онíја куи имају зелењикави бчи. 2. незурео, незасурео. — Пшеница јбш зелењикава за жéтву, éј, тáм нéћи дбн па че да буде.

зељице с дем. од зеље (купус). — Узé да пристáим зељице с мálко месцé; че ми дбјде зéт.

зељник м пита зељаница, зељаник. — Бáба напраила зéљник, а децá нéче да га едү, не вбле.

земљén, -а, -о 1. који је направљен од земље. — У земљén суд éдење пбблага. 2. који као да је од земље, који има земљану боју. — Дошбл земљén у лицé.

зимбвача ж бот. зимска крушка, тј. крушка која сазри после брања, у току зиме.

зимбвка ж бот. в. зимовача.

зјáч. бот. дивља метла, пољска метла *Xeranthemum annuum* L.

зббне свр. једном кљуцне и прогута; позобе неколико, позобе с времена на време. — Јá сам мислél че е крупно а кокбшката га зббну од еданпүт.

— Чу да зобнем пе-шес зрна грбзје, колко да си размокрим уста. — Зобнем по нећи пút грбзје, али слабо волим.
 зомеси свр. замеси, почне да меси. — Ђво, само да зомесим лёб.
 збрле прил. силом, тешко, једва. — С његовуту шкóлу збрле иде. — Збрле сам га натерала да купи нóво решёто.
 зóрно прил. обавезно, под морање. — Нё зóрно да ми бдма вóрнеш пáре, али да ми вóрнеш кóд имаш.
 зорња́к м полни чин у зору.
 зца́пају се свр. одједном се посвађају, жестоко се посвађају. — Зцепáше се како псёта, почёше да бкају и да се псују, па и за ка́мене да се слáгају.

S

сбд́бнка ж задњи калкан на запрежним колима. — Сáдњи калкáн се нёгде зовё за́гузак, нёгде сбд́нйлка а код нáс сбд́бнка.
 сбд́нйлка ж задњи калкан на запрежним колима. — Кбд бёремо мому́рузу ел грбзје, на ко́ла ту́римо и сбд́нйлку, онáк не.
 сб́сне се свр. свом тежином се баци на нешто. — Сб́сне се на крёвет са свё ка́љаве ч́изме.
 сб́н речца којом се опонаша звонак звук. — Кбд не́ћи пр́дне, Слáвко на ба́бу Катар́ину рекне: "О́вде сб́н!"
 свёчка ж дечја играчка која звечи кад се клати, звечка. — Ако детё бче да прировё, да́ј му свёчку нек се игра.
 свёрчица ж дем. од свирка, мала рупица кроз коју се може гледати. — Ако ч да глédаш кад се у штáлу кúпу голё девб́ђе, да се поткáчиш на сто́лицу и гóре на вр в́рата йма ёдна свёрчица.
 сврч́и несвр. звр́ји, зу́ји. — Цёл д́бн сврч́у áута по дрýм.
 сёса несвр. 1. мрда задњицом напред-назад у полном чину (женски парт-нер). 2. вара, завитлава, шали се. — Немб́ј да мё сёсаш.
 сёса се несвр. шали се, завитлава се. — Ел се сёсаш, ел йстин текá билб́?
 сёсне свр. 1. мрдне задњицом напред у полном чину (женски партнер). 2. превари. — Сб́г си ме сёснул и н́икад в́ише.
 сёсне се свр. превари се. — У, ма́јку му, пáк сам се сёснул.
 sóр м зорт, сила. — На sóр н́ишта не мб́ж да б́уде.
 ср́калце с лампица, царић. — Йма ку́й лánпицу зóву ср́калце.
 ср́нси се несвр. 1. бубри, напиње се, нараста. — Онáј з́рна што си посе́јала

- почела се срнсе, још малко па че да ницају. 2. љути се, дури се. — Нембј Дракшу ништа да дираш, он се одма срнси, бче да љусне.
- субрј несвр. стражари, чека. — Целу нѓч субрјим пред нѓјна врата, а она ме не пушта.
- суј несвр. зуји. — Сује мје, сује бсе и штршељи, све се усујало.
- суреплјив, -а, -о који је несташан, живахан. — Сва су деца суреплјива, ал овбј нашево, преко сваку мѐру.
- сурј несвр. (поред изнетог значења) 1. шкиљи очима, гледа кроз трепавице. — А, ти не спјш, прјш се да спјш, а сурјш с бчи. 2. једва светли нека светиљка, чкиљи. — Лјанпава едвј сурј, да л нема гас, ел витиљ не ваља.
- сјрне свр. 1. зачкиљи, погледа кроз трепавице. — Сјрне с јдно бко ко мачѓк кѓд спј. 2. пробије се светлост на моменат. — На њјјан пѓнцер нема више да сјрне видало.

И

- и предл. из. — Овија конпјр и Сѓрѓчаво. — Тѐрам бѓце и Студенѓц.
- иде несвр. врши велику нужду. — Ел идеш у капу? — Не идј туј пред врата, мјрен те убил, него онам у кукурѐг.
- ижљеби се свр. извитопери се, искриви се, почепи се. — Кѓд се прји, граца чакмјра мѓра дѓбро да се удјрају појјанте, ел она онак бче да се ижљеби и да се скљѓка.
- изазам прил. из земље. — Да истрсиш онјја сливјк изазам.
- изазем прил. из земље. — Трѐбе да извјдимо конпјр изазем.
- изам прил. из земље. — Не мѓг га искубѐм изам.
- изјпе свр. изујѐда. — Изјпјл ју нѐѓи пѓ врат.
- изачѐ свр. изатка. — До Бѓѓѓч и напредѐм и изачѐм.
- избунталија свр. изгори великим пламеном. — Цјкурови плјсје избунталијјаше за чјс.
- избурличка свр. промеша неку течност дувајуѓи у ѓу. — Свиѓја сјмо избурличка по помјје и бѓтаи и.
- избуруличка свр. промеша неку течност дувајуѓи у ѓу. — Ни дѓнѓс не телј помјје, сјмо и избуруличка и бѓтаи и.
- извјча свр. похвата. — "Кѓд дѓјдем лѐти на рјспус, извјчам све рјбе по Тимѓк", валјл се Матѐја.
- извјча се свр. 1. похвата се, сви се ухвате. — Извјча се нјрод зј руѓе, па игра. 2. излови се, похвата се. — Из овија потѓк се мѓѓ извјча свј рјба.

извезе се свр. напне се, надује се, удебља се, удебља се преко мере. — Магдалена се једно време беше извезла ко возник, мора да ју е имало једно сто и триес ћила.

изви́скан, -а, -о ишибан танким пругићем.

извлече́ свр. извуче. — Ако чеш да ми помогнеш да извлече́мо кола́ва из ово́ј бла́то, има да попи́јемо по не́ку ређи́у. — Извлéкал си бб́ј ели́с за бађав; колћи́ ли би бил да си га истин зарадél.

извлече́ се свр. извуче се. — Едв́а се извлéко из ону́ј гужву. — Извлéкал си живу гла́ву и сб́г ћути. — Ако се извлече́мо из ова́ј гóвна чítaви, добро че да б́уде.

извлч́е свр. 1. извуче. — Не мб́г да извлч́ем она́ј др́ва из потóк, има текá да си иструлаве́у. 2. доби́је. — Буди ми́ран да не извлч́еш бб́ј. — Ако извлч́ем, пб́више пáре на лутри́ју...

извлч́е се свр. извуче се. — Глéдам не́како да се извлч́ем, да не íдем у вб́јску.

изврндупи́ свр. окрене наопако, натрти; превари. — Пáзи да те тíја не изврндупи́.

изврндупи́ се свр. 1. легне и ленству́је, ленству́је. — Сáмо поедé и изврндупи́ се у ладави́ну и цéл дб́н спí. 2. од умора и претераног рада онемо́ћа и кљокне. — Претéрано се натовари́л па се ене́ сб́г изврндупи́л, не мб́ж се дíгне. 3. натрти се, изложи задњицу погледу. — Јовáна изврндупи́ дупе на с́лнце пред онб́лхи нáрод, не́ ју срамотá. 4. преједе се па се напне. — Изврндупи́л се од еде́ње.

извунí свр. проху́ји. — Извунéше áута, нвч́бс не́ће дб́а. — Квд накладéш слáму на огњиште она́ сáмо извунí проз б́ацк а нíкакву топлóту не нап́раи.

изгла́ви свр. извади оно што је заглављено. — Ако би могб́л да изгла́виш тíја кáмен, гредáта би лéгла бб́ш кáко трéбе.

изгла́ви се свр. извади се из онога у шта се заглавио. — Притíсоше ме врéче, едв́а се изгла́ви.

изгледан, -дна, -дно који је лепог изгледа, згодан, леп. — Девб́јчето им и врéдно и изгледно, моглí би нáшевога банзб́ва да жéнимо за н́ег.

изглеђáва несвр. бира, пробира; цепидлачи. — Изглеђáва и на пб́сал и на ручб́к.

изгм́ечен, -а, -о изгњечен. — Пра́ње изгм́ечено, сб́г сáмо да се испéре.

изгм́ечи свр. изгњечи. — Трéбе да изгм́ечимо слíвеве, да пб́лбсно пре-ћипу́.

изговела се свр. једва се извуче, једва изађе, искобела се. — Саплето се и падо у једну ровину, едвја се изговела. — Јутром се едвја изговела из чрђе, мбра неколико пут да га бкаш да се дигне.

изговелисуе се несвр. лено се извлачи, једва се извлачи, споро устаје. — Изговелисуј се еданпут из тѣј чрђе, да не узнем мотку. — Мбме нбчу сѣита а из кревет се изговелисуе за ручѣк.

изговелише се свр. једва се извуче, тешко се извуче. — Оче ли се тѣја наш сврндѣв изговелише дѣнѣс из тѣј чрђе?

изгубен, -а, -о 1. који је изгубљен. — Ел си нашѣл изгубенуту овцу? 2. скренуо памећу. — Оди ко изгубен.

изгуди свр. 1. прохуји, прође брзо уз свој карактеристични звук (моторно возило). — Изгудеше едѣн дѣн аута на горе кѣм Калну. Јутре чумо: Бугари запаљили селата. 2. прегрми, претури преко главе. — Че изгуди и тај брука за два-три дѣна, па ци буде ко си е и билѣ.

издаде свр. (поред познатих значења) истури, истакне, избаци. — Детето им слабо напредуе, издалѣ плече и жлтѣ у лице. — Свиња издала грбину, тѣлко ју прасци испили.

издаде се свр. напне се, надује се. — Не давај на ђвце да препасу дѣтелину да се не издаду.

издѣне свр. 1. издахне, испусти ваздух. — Пробај јако да уздѣнеш, па пѣсле полѣк да издѣнеш. — Издѣнула ми гума на бициклу. 2. испусти душу, умре. — Едѣн дѣн че и ђн да издѣне, сви смо ми под еднѣ небо.

издѣњуе несвр. 1. испушта ваздух. — Издѣњуе ми по малѣ садњата гума, али че да издржи до Зуничје. 2. умире. — Ево, издањуе вѣч два-три дѣна и не мѣж да издѣне, мбра да е грѣшан прѣд Бога.

издѣњуе се несвр. раздањује се, дани се. — Јутро бѣше ђблочно и ѣишно и топѣв ђкол дѣсет сати пѣче да се издѣњуе.

издрскан, -а, -о искидан, искидан тако да виси само дроњци, подеран. — Што си тѣлко издрскан, ко да су те мѣче дрскале?

издруска свр. 1. иструцка. — Издрускаше ми се црева у овѣј твоѣ кочије. 2. изударе некога снажно. — Буди миран да те не издрусам.

издруска се свр. иструцка се. — Ако ђч да се дѣбро издрускаш, да се вѣзиш у коњска кола код Драђи Цурку.

издрускан, -а, -о 1. иструцкан. — Издрускана ми свја мешина у овѣј кочије. 2. чврсто изударан песницама. — Какѣ онѣј бѣше Љуба едѣнпут издрускан, не сѣча се више за туѣ женѣ.

изсебне свр. смрзне се, прозобне. — Изсебли смѣ туј зиму по Црни вѣр. — Крупина стока мѣж да изсебне од студ.

изедно прил. из једног дела, исцела, у комаду. — Очу да ми дадеш пѣт ћила мѣсо изедно.

изем прил. из земље. — Свако дрвѣ растѣ изем.

изидан, -а, -о 1. изједан, више пута једен па поједен. — Више пѣт ми е изидана момѣруза на тѣј њиву, али ваља више нече. Убичу некуга, ел чу му стѣкуту потрѣем. 2. озидан. — Бунѣр изидан с камене.

изискан, -а, -о измољен, искамчен. — Изискане а не зарадене пѣре не донѣсе добрѣ.

изјегње се свр. изјагње се. — Све ми се ѓвце изјегњи́ле.

излѣден, -а, -о охлађен, расхлађен. — Па донѣсе излѣдено пѣиво из бунѣр.

излѣти се несвр. излеће се, говори или уради нешто пре него што разми-сли. — Сине, вѣрди се, немѣј се излѣтиш у врѣву, немѣј ни́кад да будеш првни, буди по средѣну.

излѣгне свр. изађе. — Излѣгни на овај вѣрата. — Тѣј мѣж да излѣгне на голѣмѣ.

излегуе се несвр. излежава се, ленчари. — Цѣл дѣн се излегуе по ладавине, не пада му на пѣмет да ѣзне нешто да рабѣти.

излекуван, -а, -о који је излечен, извидан. — Бѣђи дѣктури́ти рекоше да е излекуван, а ѓн си пак бѣлан.

изли́пче свр. излипше, полипше. — Излипца́ше ни гѣдне кокѣшће од неку бѣлес.

излѣѣскан, -а, -о изударан шаком по голом дупету (о детету). — Дѣтѣ се смири́ло затѣј што излѣѣскано.

излѣѣцкан, -а, -о суд (ѣоца, буре и сл) опран изнутра на тај начин што је у њѣга сипана вода са неким додацима (сода, песак и сл.) па све то неко време снажно дрмусано. — Мѣж слѣбодно да сѣпеш реѣију у тија балѣн, ѓн је дѣбро излѣѣцкан.

излѣускан, -а, -о 1. извађена зрна из махуне (пасуља, грашка и сл.). — Сѣв васѣљ излѣускан, сѣмо трѣбе да се вѣе. 2. ударом скинута глеђ. — Брѣ, брѣ, нѣв лѣнац а вѣч излѣускан, па доклѣ ви ми́слите текѣ.

измѣкља свр. 1. извуче, истргне, исчупа. — Дѣ ми помогни да измѣкљамо овѣј ли́сковачу из дрвни́к. 2. изудара, изудара мотком, испребија. — Тѣга, штѣто нѣчу улази у туѣе граце измакља́ше ѣдну нѣч, да е едѣва ѣстѣл жи́в.

измѣкља се свр. 1. извуче се, устане. — Измѣкља се из чѣрѣ јѣш не почѣло ни да сѣвина. 2. искраде се, неѣпажено оде. — Сѣмо глѣда да се измѣкља кѣд га ни́куј не ви́ди и не добди дѣм док не ѣгладнѣе.

измије свр. умије, умије све. — Јутром прво измије децу, па се после опраља на другу работу.

измије се свр. умије се. — Дѣ се изми сѣс студену воду, па ч да видиш како че ти лѣкне.

измислен, -а, -о 1. измишљен, пронађен, откривен. — Куј ти знае када е теливѣн измислен и куј га е измислѣл, ал дѣнѣс се без њѣг не мѣже. 2. који је од превеликог мишљења изгубио моћ размишљања, који је посенилио. — Руће изработене, нѣже изѣдене, памет измислен, крај е тѣј.

измисли свр. (поред познатих значења) од превеликог размишљања мозак изгуби моћ мишљења. — Чѣш да измислиш и ти твој памет, па чу да видим на каквога ч мајмуна тѣг да личиш.

измисли се свр. од превеликог размишљања мозак изгуби моћ мишљења. — Памет ми се, сине, измислѣл, па ништа не пантим и млого забораљам. измрљене (претежно ж. род у множини) све овце оплођене. — Наше ђвце измрљене, ђвѣни ни више не трѣбе.

измуди свр. поломи муда, онеспособи муда некоме, удари ногом у муда. — Кѣд те ритнем ш те измудим.

измуди се свр. поломи своја муда, онеспособи своја муда. — Како из швалераѣијуту бежал и прерипувал плѣтови ѣн се на едѣн колѣц измудил. изнада се свр. изгуби сву наду надајући се. — Нада се, нада, па се изнада; нѣма и да дѣјду.

изобаља свр. изобара, пообара. — Нећи му начѣс изобаљал трмѣ.

изобаљан, -а, -о који је пообаран, изобаран. — Изобаљане крстѣне у онуј сприју.

изѣбан, -а, -о који је позобан. — Онѣм покре ѣлогу свѣ грѣзје изѣбано.

изокол прил. изокола, около, наоколо. — Пѣче да ми прича изокол за квѣ е дошѣл.

израка свр. искашѣ и гласно испљуне густе испљувак. — Нећи изракал грдни ракољци дѣле пред капију.

израка се свр. искашѣ се и гласно испљуне густе испљувак. — Тѣлко се нећи гѣдно изракал, да ти се цѣва подигну.

израца свр. изроди, роди све. — Циѣгане сѣмо израцају децу и пуште и да се шѣитају и да прѣсе.

израца се свр. роди се и изгуби особине предака. — Израца се нѣрод, несѣ децѣ сѣг ко ми кѣд смо били децѣ.

изрези се свр. реза се сама отвори. — Врата се сама изрезила, тека ми причају, ал несъм сигуран.

изрезили свр. избрука, осрамоти. — Тбј не женá сѣс сѣв памет, има те изрезили кѣд се најмалко надаш.

изрезили се свр. избрука се, обрука се, осрамоти се. — Све си се изрезилѣл код пријатељити, могл си помалко да пијеш.

изрѣнут, -а, -о 1. који је очишћен вилом и лопатом од ђубрета. — Јѣр изрѣнут и у њега прѣстрта нѣва слáма. 2. присут неки растресит материјал. — Едѣн причáл какѡ е видѣл изрѣнути дѣкати из едѣн ђуп, ал му нѣкуј не верувáл.

изрипа свр. заврши скакање, одигра (у колу). — Изрипа Јѡца синѡч у оро, ѣрипа бѣш мушћѣ.

изрипа несвр. искаче. — Изрипају ми јáрета из кѡчак, мѡра и затвѡрим у дрѹгу штáлу. — Кѣд им учѣтељат рече да нече више д ѣду у шкѡлу, едни ђáци јѹрнуше на врата, едни изрипáше проз прѡзор.

изрипа се свр. задовољи се скачући, заврши скакање. — Ђбаво се изрипá синѡч на оро, па сам спáл како јáгне.

изрипи свр. искочи, искочи из нечега. — Изрипи зáјак из грмáн. — Видѣли га љѹђе кѣд е синѡч изрипи́л проз тѹд пѣнцер.

изрипѹе несвр. искаче, искаче из нечега. — Кѣд је јáк жáр на тѹриш конпири да се печѹ, онѣ изрипѹју из огњѣште.

изрка свр. снажно дувајући избаци слину из носа који је претходно био стиснуо са два прста. — Изркај носурѣнуту, немѡј свáћи чáс да усмрцаш.

изрка се свр. снажно дувајући избаци слину из носа који је претходно био стиснуо са два прста. — Сѣне, изркај се да ти не висѣи сѡмур.

изрѡви свр. 1. извади из ровнице, из трапа. — Идѣи изрѡви цвѣкла за свѣње. 2. избећи очи, погледа зликовачки. — Кѣд изрѡви у тебе ко говѣдо, стра да те сѹзне.

изрѡвчи свр. избећи очи, погледа зликовачки. — Вревѣмо си од домаћѣн-сѣе рáботе, кѣд одеданпѹт ѡн изрѡвчи ѡчи на мѣне и пѡче: тѣ си овакѣв, тѣ си онѣкѣв.

изрѡвчи се свр. избећи се, зликовачки погледа. — Штѡ си се изрѡвчил на чѡвѣкатога?

изрѹби свр. исече до земље. — Изрубѣли онѹј áлогу дѡзам.

изрѹзан, -а, -о који је изударан мотком по леђима. — Изрѹзан ко вѡл, затѡј сѣг мѣран.

изрупан, -а, -о који је изударан штапом по леђима. — Да си ти био добро изрупан кд е требало, не би сбг дошло до овој.

изубиван, -а, -о 1. који је изударан, изубијан. — Ене га, лежи зубиван, доле у шанац. 2. ударцима општећен (о предметима). — Овеј ти, брe, јаблће несу здраве, него све некакве зубиване.

изугари свр. пооре стрњику одмах после жетве као припрему за јесење дубоко орање. — У Ластавичко поље смо изугарили, а у Делбарију још несмо.

изугарен, -а, -о пооран одмах после жетве. — Гледал сам, у нека села, до Свети Илију све њиве изугарене.

изуди свр. исече на комаде, искомада.

иседе свр. 1. поједе. — Стока че да иседе сено до Водице, ко чемо после, куј ти га знае. 2. уједе, угризе. — Не иди там да те не иседе куче.

исрне свр. проври, одједном се појави. — Таква е притруса у салу да никуј не сме на пенцер да исрне, а камоли надвор да излезне. — Све се надам че да исрне од негде, али га нема.

исрта несвр. провирује, вири. — Свађи час исрта проз пенцер да види иде ли.

имовит, -а, -о који је имућан, имотан. — Балтинци су љуђе имовити; њиве им у равниште, лозја у сложно место, алође кољко бч и све тека.

из предл. из. — Ја сам ис Алдинци, а ти?

исбне свр 1. осуши се, исуши се, пресуши. — Овој сено не мож да исбне за еднбн. — Кд исбне прање, сабери га. — Исбл бунар, нема ћиша. 2. смрша, ослаби (о човеку). — Од муку исбл, изеде га онај његова роспија. исврљање с избацивање. — Дор дојде до исврљање ствари, има ми много кое што да се питамо.

исврљен, -а, -о који је избачен. — Исврљено дете са све воду.

исипе свр. проспе, изручи. — Оч ли да исипеш онуј вречу у пресек?

исипе се свр. проспе се. — Држ грнето право да ти се не исипе вариво.

исипуе несвр. просипа, изручује. — Сирутку исипуј у помијарник, да побимо свиње.

исипуе се несвр. просипа се. — Одвади малко, да ти се не исипуе док га нбсиш.

исицање с исецање. — Исицање по ивицу.

искање несвр. (поред изнетог значења) дуго врши велику нужду. — Не искањуј дупиштето више, не мог те чекам, смрзо се.

искањуе се несвр. дуго врши велику нужду. — Ђде, дѣзај се од говнѡто, квѡ се тѡлко искањуеш.

искладѣ свр. ложећи ватру изгори сав огрев, изложи. — Кѣд искладѣш лѣсковаче од ланску гѡдин, тѣг почнѣи од овѣј.

исколѣчи свр. тешко и напорно одради, тешко радећи и злопатећи се проживи живот. — Ја сам млого за мѡј живѡт исколѣчил, сѣг је рѣд да малко одбнем.

искрути се свр. 1. извали се из земље нешто што је вертикално постављено (дрво и сл.) — Искрутил се лѣви дирѣк на капију. 2. поломи се главна грана на дрвету у самој раклѣ где се одваја од друге такве гране. — Искрутила се гѡрња грања на старѣну јаблку.

искубѣ се свр. исчупа се, извуче се. — Тѡлко е се стврдѣла земља да се не мѡж искубѣ ни стрѣк лѣк. — Едѣа се искубо да не ѣдем ѣ војску.

искужљан, -а, -о насилно покидан и просута му садржина. — Искужљана му црѣва.

искуйче свр. заврши скичање, искичи. — Код овѣја овѣм комшије искуйча свиња, мѡра да ју заклѣше.

искулѣчи свр. тешко и напорно одради, тешко радећи и злопатећи се проживи живот. — Што сам ја за мѡј живѡт искулѣчила тѡј нѣ ни црни Цѣганин.

ислаби свр. ослаби, смрша. — Ислабѣло ми детѣ у интернат у Зајчар.

испѣлен, -а, -о 1. обгорео, опаљен. — Испѣлени бутѣци за у лѡзје. 2. испѣљен (хитац). — Испѣлена трѣ мѣтка у нѣг, и нѣшта.

испѣ свр. отспава, испава. — Испѣм ѣдно спање и не мѡг више.

испѣ се свр. испава се, наспава се. — Дѣзам се кѣд се дѡбро испѣм.

испиштѣ свр. исплаче уз писак. — Испиштѣше деца кѣд чуше да им е баштѣ пострадаѣл.

исплѣска се свр. плѣскањем се нека течност проспе из суда. — Дор сам довѣзал вѡду у бѣричи у лѡзје, онѣ се уз пѣт исплѣскала.

исплѣскуе несвр. избацује течност плѣскањем. — Исплѣскуе вѡду из пѡдрум.

исплѣскује се несвр. љѣљајући се нека течност се просипа из суда. — Кѣд вѡзимо вѡду у чебрѡви, мѣ и покрѣмо сѣс чрѣе да се не исплѣскуе.

исповѣда несвр. мучи, кињи, малтретира, понижава некога. — Нѣчу ја да дозвѡлим да ме тѣ исповѣдаш.

исповеда се несвр. трпи мучење, малтретирање, понижавање. — Тај е се жена исповедала код онога идиота.

испраи свр. исправи. — Тбј се железó не мбж испраи на студенб, мбра се загрее.

испраи се свр. исправи се. — Ја савијем кукаљу, она се испраи, не знам квб да раббтим.

испраља несвр. исправља. — Испраљам стáри иксéри, нбви млóго скúпи. — Ти ме испраљај кбд погрéшим.

испраља се несвр. исправља се. — Испраља се ко кúче на паздér.

испраљање с исправљање. — Туј не мбж да бóде нíшта од испраљање, мбра си кúпиш нбву осавíну.

испрачање с испраћање. — Сваћи дбн дочекување и испрачање, мíр нéмам.

испргне свр. испрегне. — Кбд испргнеш волбви, дојди да ти нéшто кáжем.

испрекарýе свр. мало по мало све претера, све превезе. — Полбк, полбк па преко онíја брв испрекарýе свé бвце на онуј стрáн. — Испрекарýемо снбпје из Лице на гúвно, на сáне.

испрекарýе се свр. постепено нестане, изумре, ишчезне. — Док се децá распúште из шкóлу, прéшње се испрекарýју, и текá и не окушéвају. — Испрекарýе се нáрод, еднб од бблес, еднб од стáрос, еднб се исéли и текá сéла остáну пúста.

испребди свр. 1. испрелази, све пређе. — Тек напри́вечер свá вбјска испреоди преко Тимбк. 2. искипи, излије се сва течност из узаврелог лонца. — Пáзи да ти не испребди грне.

испрерипуе свр. 1. испрескаче. — Кбд ни јурнуше онíја нeгбви големí кúчичи, мí зачáс испрерипуáмо плбтови. 2. изгрди, избруси, изудара. — Цéл дбн сам се лура́л по вáрош, а кбд се врнú дбм, баштá ме испрерипува, испрерипува, да пбсле несбм знáл какб ми е íме.

испрескáка свр. 1. испрескаче. — Док испрескáкам онíја кáмење што тýре-ни преко Тимбк јá си намбкрим нбђе. 2. изгрди, изудара. — Буди мíран да те не испрескáкам.

испроваљуван, -а, -о који је избушен, на више места избушен. — Свé лубенíце испроваљуване, нéма ни еднá чíтава да е остáла.

испрца свр. 1. обави полни чин, оплоди (првенствено о јарцу). 2. превари. — Испрцá га на брзíну.

испрчи се свр. пусти јарца на себе и оплоди се (о кози). — Испрчише ми се козѣ на време, па че рано да имамо јарету.

исрба свр. посрче, попије срчући. — Кѣд више не мѡг да завачам с виљушку, навáлим паницу па исрбам онуј чарбицу од салáту.

исрка свр. в. изрка. — Исркај нѡс.

исрка се свр. в. изрка се. — Слинчо, исркај се.

истѣкмен, -а, -о лепо сложене гранчице једна на другу (или нешто друго). — Шума истѣкмена сáмо сѣг да се шуши и пѡсле да се дѣне.

истѣни свр. истањи, учини танким. — Мѡра мálко да истѣним овѡј кроснѡ, да ми се пѡлѣсно обрча.

истѣни се свр. истањи се, постане тањи. — Истѣниле ми се панталѡне на колѣна, скѡро це процѣпе.

истинѣни прил. уистину, заиста, стварно. — Јá истинѣни бчу да се жѣним с тѣб.

истлчѣ свр. 1. истуче, изудара, избије. — Истлчѣш детѣ и онѡ пѡсле мѣрно.

2. истуца, туцањем здроби. — Јáо, кѡј че да истлчѣ овѡлѣни пипѣр?

истѡпен, -а, -о 1. загревањем му измењено агрегатно стање из чврстог у течнѡ, истопљен. — Мáз истѡпен и нацѣден у кáнте. 2. умакањем хлеба у њѣга — поједен. — Пржено истѡпено, тигáњ празѣн.

Истѡс Крѣстѡс м Исус Христѡс. — Ој, Истѡсе Крѣстѡсе, има ли те негдѣ да вѣдиш кѡ се пѡзам рабѡти. — Кристѡс помецу нáс.

истѡчник м истѡчни ветар у селу Радичевцу.

истрѣ свр. изломи трлицѡм стабљике конопље или лана, истрли. — Ако истрѣм овѣј грѣнице за нѣдељу дѣна, дѡбро че да бѣде.

истрѣса несвр. истрѣса, истрише. — Истрѣса гá ко празну врѣчу.

истрѣса се несвр. 1. истрише се, испада, стрви се. — Истрѣса ти се грѡзје из канáте. — Немѡј млѡго да плѣниш кѡшат да ти се не истрѣса уз пѣт. 2. устаје из постѣље. — Истрѣсај се из тѣј чрѣе, да ти не дѡјдем да те јá истрѣсѣм.

истрѡвен, -а, -о 1. који је изгубљен. — Истрѡвенѡтога овнá видѣли нѣни љѡђе онáм у мучѣбапско. 2. отсутан духѡм, занѣшен. — Тија е истрѡвен, не дѣрај га.

истѡлбен, -а, -о 1. надигнут, надут, испупчен. — Ел вѣдиш кáко е ондѣ

истуљбена земља? Е, туј су пољсћи миши навјкли жито и друго квó им трéбе за зиму, па се земља издигла. 2. избијено дно на бурету. — Онóј буре штóно му истуљбено дно да разнијеш.

истуљби свр. 1. испупчи. — Квд се наедé, истуљби мешину ко лóпту. 2. избије дно на неком суду. — Мóра да истуљбим éдно дно на буре, да напраим од њéг кáчку.

истуљби се свр. 1. испупчи се, напне се, надује се. — Кра́ва се напасé дóбро па квд лéгне, она се истуљби. 2. избије се дно. — У плéканоно буре се нвчбс смрзла вода и дно му се истуљбило.

исту́мбен, -а, -о који је испупчен, надигнут, надут. — Питјују ме љу́ђе што ми онáк исту́мбен кóш, а ја им велím, затóј што е плн, а не празн кáко ваши.

исту́мби свр. в. истуљби. — Истумбíl се ко вознík. — Истумбíl дно.

исту́мби се, свр. в. истуљби се. — Несбм се истумбíl ко тí. — Истумбíло се дно на кáцу.

исћíлчи се свр. искилави се од тешког рада, од подизања тешког терета. — Немóј да подíзаш тíја кáмен сам, да се не исћíлчиш.

исушенíчен, -а, -о и ишушенíчен, -а, -о исечен на сушенице. — Мéсо исушенíчено, сáмо да се посблн и да се ту́ри у саламју́ру.

исцрпа свр. исцрпе. — Исцрпáше во́ду из бунáр с лётричну пўнпу.

исцрца свр. поцрка. — Ел не вíдиш да че да исрцамо óд глади, а тí рáботу не тра́жиш.

исцéли свр. исцели, излечи. — Кúј е гóд ишбл код Вукадíна у Рогóште да тра́жи лéк, свáкуга е ицелíл.

ицељу́је несвр. исцељује, лечи. — Жíлавлбк ицељу́е рáне и на сто́ку и на љу́ђе.

ичíта свр. прочита, исчита. — Кóлко ти врéме трéбе да ичíташ свé тéј кн́иђе?

ичу́па свр. ишчупа. — Ичу́пај нéћи стрúк лúк.

ичу́па се свр. ишчупа се, извуче се, спаси се. — Сáмо да глéдам да се ичу́пам из овúј гúжву.

ичупé свр. ишчупа. — С рúће не мóж да ичупéш свáко цвеклó, за некó мóра да íмаш матíку.

ичупé се свр. ишчупа се, извуче се, спаси се. — Не мóг се ичупéм дрúгако, мóра да потплáтим нéһега.

ичу́ри свр. издими, испуши. — Сéди да ичу́римо по едбн тутún.

ичури се свр. издими се, испуши се. — Ичурѝше се ёдну напри́вечерицу калѝнската сёла од Бугари.

ѝша узвик којим се терају кокошке. — Њша одóтле, чума те црна изёла.

ѝшне свр. 1. узвикујући "иш" отера кокошке. — Њшни тёј кокбѝше да не растурају плёву по цёл обór. 2. баци, одбаци. — Ўвати га за кра́ци и ишну га у рóвину. 3. истера, отпусти, најури. — Њшнули Тису из предузёће, велу кра́л.

ѝшнут, -а, -о 1. отеран ишкањем. 2. бачен, одбачен. — Стари́јан котѝл ѝшнут у трње јóш лáни. 3. истеран, отпуштен, најурен. — Њшнут óн од дирéкторсѝиат пóложай јóш лáни.

ишћёмби свр. 1. распори стомак и извади шкембе са цревима. — Кбд ишћёмбим свињу́ву, гдё чу да ту́рим прёва? 2. распори неки омот и проспе садржину. — Полбк спуштај ца́ковити да и не ишћёмбиш. 3. удари некога снажно у стомак и тешко га повреди. — Кбд те удáрим, ш те ишћёмбим.

ишћёмби се свр. поцепа се неки омот и проспе се садржина. — Какó врљáли ца́кови ѝзвисин онѝ се текá натручка́ли, еднѝ се ишћёмбили, еднѝ несó, зрна се растрвѝла на свё стране. 2. надује му се стомак. — Ишћёмбил се па едвá издѝвуе.

ѝшу узвик којим се терају кокошке. — Њшу, ѝшу, пѝле мбе.

ишуљбен, -а, -о који је издубљен и коме је извађена садржина. — Орёси свё ишуљбени, извртёле и вивёрице.

ишуљби свр. издуби тако да извади садржину и остави само танак спољни слој. — Стршељи ишуљбили кру́шће, остáла сáмо кошуљбина. — Áјде да ишуљбимо тѝкву́ву и да од њу напра́имо венёр.

ишчакчуе несвр. исчакчуе, тера мак на конац, цепидлачи. — Немóј да ишчакчуеш квó е билó, него глёдај квó че да бóде.

ишчеплёзи се свр. једва изађе узбрдо помажући се при том и рукама и ногама. — Едвá се ишчеплёзи уз овѝја брёг.

ишчколуе свр. ишколуе. — Не могó да си ишчкóлуем дёцу, веч остáше да орó и да кóпају.

ишчушкóе свр. ћушкајући избаци, истера. — Ишчушкáше зетáтога кáко дáе. — Ишчушкáше му кáпу.

ишчушкóе несвр. ћушкајући избацује, избацује. — Штó ме ишчушкóуеш, не овóј твоá дедёвина.

Ј

јављева несвр. јавља, обавештава. "Квó ти јављева у писмо"? "Јављева ми да че да дојде за Петрòвден".

јакосан, -сна, -сно који је јак, снажан, крепак, здрав. — Овдé трéбе едñн јакосан човéк, да овòј подигне.

јаглбк м јаглук. в. еглбк.

јајчáнца м. хип. од муда, муда код детета. — Јајчáнца му мбнечка ко лéш-њачичи.

јајчáр м 1. трговац јајима. — На крáј вáрош Рáде, јајчáр имáл дућáн с јајца.
2. пас или мачка која једе кокошија јаја по гнездима. — Има éдна мáчка, јајчáр, мóра ју убиem.

јајчéнце с дем. и хип. од јајце, ситно јаје. — У онíја грмáн најдó јајчéнце од славéја, ал га несбм дирáл. — Óч ли да ти нáна попржí јајчéнце?

јáне свр. узјаше, ујаше. — Јáну кóња мбе мíло вòјно.

јарамња́к м сврдло већих промера за бушење рупе на средини јарма кроз коју пролази клин који спаја јарам са рудом. — Ћста су е, ўста су е паром прорезáна, а гузíца, а гузíца сврдлом јарамња́ком.

једíло с отров, змијски отров. — Тбј изрече, у гбру отíде, /па преврча дрвје и кáмене, / па си нáјде змију óтровñињу, /па нацéди змијино једíло, / те е свбга брáта отрувáла.

једнбг прил. одмах, истовремено. — Не мбг једнбг да дојдем, мбгу пóпосле. — Једнбг смо пошлí у шкóлу, алí он пóсле понављáл, па завршíл сбс пбмладуну ми сестрý.

јéка несвр. кара, грди. — Ћма да га јéкам, сáмо да се врне.

јербм м јарам. — Јучér сам напраíл нóв јербм.

јерýга ж јаруга. — Нéћи врљíл лíпсалу кокóшку, дóле у јерýгу.

јестбк м јастук. упор. естбк. — Онá има млбго вéжени јестбци.

јунáство с јунаштво, храброст. — У нáродне пéсме се прíча сáмо од јунáство, нíшта се не прíча од рáботу.

јунáцтво с јунаштво, храброст. — За јунáцтво трéбе да си мýж.

јучérка прил. јуче. — Јучérка смо билí на свáдбу у Дрвник. — Овýј смо ливáду косíли јучérка.

К

кабатёње с бацање кривице на некога, окривљавање, прекореванье, грђење.

— Кабатёње ми дојде потешко, его да ме избју.

кавгалија м кавагација, свадљивац; убојица. — Не смём тебе, убава девојћо,
/ти си имаш брата кавгалију, / он че мене млада погубити.

кавче несвр. 1. лаје, кевће. — Цица и Рашко цел дбн кавчу по Горњи
виногради. 2. упорно иска, тражи, моли, камчи. — Ја почё да му кавчем
од рано јутро д имо код туј врачку да ми пребё, ал он ме добро напсува
пред поодбк. — Нё знам где це денем, прецве ми кавче за нёкве паре.

кажнёван, -а, -о који је кажњаван. — Он е више пут кажнёван за туј
работу, ал нё це мане.

кажнёвање с кажњавање. — Туј не помага више кажнёвање, туј трёбе
сећира.

кайл адј. индекл. вољан, спреман (чешће се употребљава са негативним
предзнаком у смислу „несбм кайл” што би значило нисам вољан, нисам
хтео тако да буде али се десило и против моје воље, нисам намеравао
али ето, десило се). — Ако си ти кайл, ја нёмам противу да се наша деца
узму. — Ја несбм билá кайл да се онí узимају, али куж мён питуе. — Ја
несбм кайл, а ви како бчете.

кајдис м врста удараца, ударац којим се лако ломи жељени предмет. — Ако
бч да прелбмиш где трёбе, не трёбе млбго да запинаш, него да ју само
удариш малко на кајдис.

кајдисување с кидисање, насртање. — Ако мбж без кајдисување, ако не
мбже, тбг нйком нйшта, бдо ја.

кајдисуе несвр. кидише, насрће. — Више пут е бн кајдисувáл на мён, ал е
увег добýл квб е искáл, енё га па с врзану главу.

калаисување с калаисање. — Одне́л сам казán на калаисување.

калакотра ж неморална, некаактерна особа. — С туј калакотру нембј да
имаш пбслу, ел се нёч кодбрó спроведёш.

кблбпи несвр. калупи, свезује у калупе (компактне свежнёве), сече на
калупе (сапун). — Кбд се дувán осуши, разни́жемо вёнци па га кблбпимо
лис по лис. — Сапу́нан се веч оладýл, мбж веч да га кблбпимо.

калушёс, -ста, -сто који је бео са црним ушима (о овци). — Све калушёсте
бвце да одвбмиш на ёдну стрáн, а све дру́же на дру́гу, ел тёј калушёстете
че да чу́вамо, а онёј че испро́да́вамо.

калушка ж дем. и хип. од калуша, млада овца калуша. — Ђла, калушко, код бабу, да ти баба даде коренчѣк.

калушчица ж дем. и хип. од калуша. — Онѣј калушчице су најмирне и имају најубаву влну.

каменѣнка ж дем. од камен. — Упадла ми у чизму ѣдна каменѣнка.

каменчѣк м 1. дем. од камен, камичак, ситан камен. — Едѣн каменчѣк ми упадал у чизму па ме јако убива. 2. каменито земљиште. — Тај њива ни дојде малко у каменчѣк, па момуруза често пригори.

каменчиѣ м дем. од камен, каменчић, камичак. — Сврче каменчиѣ и стрѣши ми пѣнцер.

камик м дем. од камен, ситнији камен, каменчић. — Требу млого камици да се исида бунѣр.

кѣнса м нека тајанстевена сила која човека гура у несрећу и којој се он не може одупрети, нека сила која човека нагони да изазива судбину, зла коб, прокелтија, ђаво. — Тѣра га нека кѣнса да си се стално кѣра с матер.

кансавурин м угурсуз, ђаво. — Ми кѣд смо били деца, ми смо Санду на бабу Тодѣру подевали „Кансавурин“, па још и „Острижени Кансавурин“, ел си га баба бѣше остригла сас ножици, па нарепан.

кѣнт м ужа страна неког предмета. — Сида с циглу на кѣнт.

кантуљ м пас, куче. — Савил се ко кантуљ.

капавица ж чандија, стреха, ивица стрехе са које капље вода. — Њигѣва капавица дојде бѣш на меѣу, а тој текѣ не мѣж да ѣстане, суд има да рѣши.

капѣѣва несвр. капље, капне по некад. — Ђво вѣч два мѣсеца капка ѣиша не капѣѣва. — „Капѣѣва ли нешто од синѣтога“? „Капѣѣва, ко да не, јучѣр ми дал сто банѣе.“

капѣѣе несвр. капље по некад. — Од Видовдан ѣиша не капѣѣе. — Ни од коју стрѣн ништа не капѣѣе, опрл сам се на голу пѣнзију.

каракуша ж зоол. в. кркушка.

каракушка ж зоол. в. кркушка.

кѣсветѣн, -тна, -тно који је савестан, паметан, присебан. — Ти да будеш кѣсветѣн и свѣ ци буде како трѣбе, рѣниш ли се, мрѣка капа.

катѣри несвр. прикупља своје најнеопходније личне ствари које ће понети. — Милунку си пуди муж и она узѣла да катѣри, ц иде код матер.

катѣри се несвр. прикупља своје најнеопходније личне ствари које ће понети. — Кѣд појдеш негде, ти се катѣриш, узимаш овѣј, онѣј, квѣ ти

трéбе: дрéју, черáпе и дрúго, не мóж да пóјдеш кáко дáе. — Мрзíи ме да им сáг у салó, трéбе се катáрим.

качама́че с дем. и хип. од качамак, качамачић. — Де прáјни чáском éдно качама́че за вечéру!

кáчка ж дем. од каца, мала каца. качица. — Онáј малáна кáчка вáча педесéт ћила.

кáчка несвр. меша по блату, прља блатом, лепи блатом. — Ел те не мрзíи да кáчкаш по тóј блато? — Што кáчкаш тíја дúвар кúд е скóро крéчен?

кáчка се несвр. прља се нечим житким, прља се блатом, маже се блатом. — Немóј се кáчкаш у блáто, че те бíје нáна.

кáчкав, -а, -о упрљан, замазан. — Дошбл кáчкав ко прáсе, велиí играл се сáс дéцу.

качкáње с прљање блатом, мазање блатом. — Дéца, дóста тóј качкáње.

кáшка несвр. меша по блату, прља блатом, лепи блатом. — Немóј да си кáшкаш чíсту кошу́љу по тóј блáто.

квачетíна ж ауг. и пеј. од квачка. — Онáј се квачетíна па одврзáла од поврзлó.

квеси несвр. виси, надноси се. — Немóј да ми квесиш нáд главу, живци́раш ме. — Његóва чáндија квеси над мóј пла́ц íма за пóла мéтар.

квэсне свр. 1. повиси, наднесе се. — Квэснул снэг на крај чáндију, сáмо што не пáдне. 2. падне некоме на терет, падне некоме на леђа, трпне се. — Цéла кúћа и покућáнство квэснули на мéн; од мéн се тра́жи лéб, од мéн се тра́жи с лéб, па тбг опб́нци и дрéе и дрúго да ти не прíчам.

квэсне се свр. 1. повиси, наднесе се. — Квэснуше се кóла над рóвину и ни на тáм ни на овáм. 2. падне некоме на терет, падне некоме на леђа, трпне се. — Битáнга, нéче да рабóти него се квэснул на баштú и на мáтер, пенсиунéри, да га они креветíрају.

квэцне свр. почучне у ходу. — Сíну ми нéшто у колéно и јá квэцну.

кéчав, -а, -о који има криве ноге (као да је јахао буре). — Бéлка е éдно кéчаво кúче.

кíлавица ж чекић. (упор. килавица у рударству). — Дáј ми éдну кíлавицу да трóшим орéси.

кíселька ж бот. врста киселе јабукe.

клашњáнка ж капа направљена од клашња. — Клашњáнће нóсимо зíми кад íдемо на рáниште да рáнимо óвце.

клашњéн, -а, -о који је од клашња, од небојеног вуненог сукна од црне

вуне. — Мбј дѣда е причал да су клашњѣне панталбне пѣтопле од шајачне, ел им прѣца не прегорѣла у чинилку. — Одавна се по носиле клашњѣне дрѣе, а сѣг шајачне.

клѣпне с (мн. клѣпићи) кратка летвица од око 50 цм која у грађевинарству служи за спајање разних елемената, као оплата исл. — Кбд се праи кућа, трѣбе гоца клѣпићи.

клинкурије м пеј. момчић, дечак. — Е мбј, клинкурије, не рабѣти се тѣј текѧ.

клинови м кила код новорђенчета, клинчићи берѣа.

клње с кленова шума, клѣње. — Д идеш онѧм клње у да оцечѣш дрвѣ за ложѣце.

клѣпот м клопарање, клопотоње. — Чѣе се клѣпот кѣла.

клоцатѣње с непристојно и безобразно разговарање сѧ старијим, одјѣдање, оповргавање истине на дрзак начин. — На тѣб не личи клоцатѣње, ти си пѧметан и добар дечкић, остѧј тѣј за друђи.

клѣцне свр. 1. шклѣцне. — Учѣни ми се да клѣцну капија. 2. угризе, ујѣде (о псу). — Иди мѧлко пѣдолеко од кучѣто, да те не клѣцне.

клчињаѣи несвр. одуговлачи, развлачи, уцењује, тера мак на конац. — Ајде, брѣ немѣј да га више клчињаѣиш, него пристањуј.

кљѣвѣца несвр. ѡпа, шепа. — Виден е цѣл вѣк кљѣвѣцѧл на ѣдну нѣгу.

кљѣвѣцне свр. с времена на време зашепа, заѡпа. — Оди си, овѧк, нормѧлно ал кбд стѧне нѣзгодно, ѡн кљѣвѣцне.

кљѣка несвр. избацује редак измет птица или живина. — Кокѣшће кљѣкају судѣ рѣдом по авлији, не мѣж да прѣјдеш од кокошињици а да и не нагѧзиш.

кљѣкне свр. (поред познатих значѣња) избаци редак измет птица или кокошка. — Иш, кокѣшчице, зар си бѣш на праг нашлѧ да кљѣкнеш.

кљѣунса ж. особа дугачка носа која делује опуштѣно и млохаѣо. — Онѧј кљѣунса се пак прекљѣунсила на праг, па мѣра да га прѣскаѧм.

кљѣунси се несвр. 1. опушта нос, ѣути се. — Што се кљѣунсиш, кѣи ти е ѧѧвол? 2. опушта се, прѣсамиђује се. — Дрђ се чѣврѣто, немѣј се кљѣунсиш.

кметѣе несвр. 1. обавља кметѣовске послове, проводи кметѣовски мѧндѧт. — Мбј дѣда Гѧѣра е кметѣѧл чѣтри гѣдин. 2. уживѧ, ради шта хѣће, живи као кмет. — Јѧ да рабѣтим а ти да кметѣѣш, е нѣче тѣј више да мѣже.

Књѧжѣѣѧц м Књѧжѣѣѧц. — Јѣтре чу да идѣм у Књѧжѣѣѧц да кѣпим кѣсу.

књижура́к м зб. им. од књига, много књига. — Љуба е прочита́л књижура́к, има за едне канате, али шта́ вреди...

књижура́ци м зб. им. од књига, много књига. — Ста́лно довла́чи до́м не́кви књижура́ци, нема гдѣ ви́ше да и ту́рамо.

кобиле́тина ж круна женска особа мушкобањастог понашања. — Живка Прву́лова ти е́дна пра́ва кобиле́тина, да те сти́сне, има те пре́ћине.

ко́ва ж лимено ведро, кофа. — На сва́ћи стру́к петлица́н да си́пеш по е́дну ко́ву воду.

ковѐ несвр. (поред изнетих значења) кашље, чврсто кашље. — Насе́бал па це́лу но́ч кове́, уста не затва́ра.

ко́ди предл. код. — Ишла́ сам коди ба́бу Миле́ву да за́јмим бра́шно за качама́к.

ко́жен, -а, -о који је од коже. — Ко́жен капут и кама́шне, зна́е се ку́и но́си.

ко́жичка ж дем. и хип. од кожа, кожица. — Повисе́л му но́кат држи́ се са́мо на ко́жичку. — Ја́ најви́ше во́лим ко́жичку од пе́чено пра́е.

кожња́к м 1. ауг. и пеј. од кожа, кожетина. — Ови́ја свинсџиав кожља́к о́дма да но́сиш и продаде́ш у за́другу, а не́ да ми се усмрди́ овде́. 2. ауг. и пеј. од коза, козетина. — Иди́ ви́ц што врештí кожња́кан, да се не́ па заплéла коно́пац.

кожму́рка ж кожица, опница. — По не́ћи пу́т, кѣд имамо вре́ме и ако смо распо́жени, кѣд му́љамо грóзје, ми́ одва́јамо грозди́не и кожму́рфе.

ко́зи се несвр. (поред познатог значења: „доноси на свет јаре“) тешко ради, запи́ње. — Веч три́ денá се ко́зим да ди́гнем мому́рузу у а́нбар.

ко́зина ж козја длака. — Од ко́зину се пра́е врџе, зобни́це, диса́зи и покравџи́.

ко́кав, -а, -о који је кочат, који је мршав толико да су му кости испале. — Лиса́ндрија бе́ше гору́н кове́к, а сѣг стану́л не́кав ко́кав па се пре-кљу́нџил.

кокóчица ж 1. дем. и хип. од кокошка, мала кокошка, кокошчица. — Ова́ј ма́лава кокóчица сва́ћи дѣн снесе́ по е́дно јајце́. 2. бот. млађа, младина *Cordialis cava* L.

кокóши се несвр. 1. шепури се, прави се важан. — Ти́ га завреву́еш, а би се кокóши, не́че ни да одговáра. 2. кинђури се, дотерује се. — Немóј то́лко да се кокóшиш, убава си и онáк.

кѡл-кѡл-кѡл каже се детету кад леже у постељу, да се котрљне и намести на своје место.

кѡлне свр. 1. котрљне, закотрља. — Прво колѡто мѡра да кѡлнеш па пѡсле да га тѣраш с товашку. 2. откотрља, баци. — Кѡлни га онѡм у онуј рѡвину. кѡлне се свр. котрљне се, закотрља се, откотрља се. — Лѣжи по на срдѣ да се не кѡлнеш нѡзам.

колцѣ с (поред осталих значења) танак катурић исечен од кукурузног клипа стављен на врх вретена да би се лакше прело. — Напрѡј ми колцѣ за вретѣно.

колчѡк м дем. од колац, кочић. — Вржи квѡчку за колчѡк, да будеш мѡран, а не свѡћи чѡс да ју тражиш.

комлѡца несвр. 1. замуцкује, муца. — Срѣтен си онѡк ѡбаво врѣви, ал кѡд пѡчне да комлѡца, да знѡеш да е љут. 2. пада у ропац, умире. — Стѡрц пѡче да комлѡца и испушти дѡшу.

комлѡцне свр. 1. замуцне понекад. — Сѡг какѡ е ишѡл у туј шкѡлу там, гдѣто се учѡ какѡ се врѣви, ѡн комлѡцне по нећи пут, нѣ да нѣ, ал напред је јѡко комлѡцѡл. 2. падне у ропац. — Чѣш да комлѡцнеш едѡн пѡт и тѡи, нѣч да нѣч.

кѡнсул м конзул. — Чѡули смо да е кѡнсул голѣм чѡиновник.

концѡлѡрија ж канцеларија. — У коју концѡлѡрију сѣдѡи нѡчелникат?

концѡлѡрија ж канцеларија. — Он не кѡпа, он сѣдѡи у концѡлѡрију.

кѡнк м ходник, предсѡбље. — Цѣл дѡн сам председѣл у кѡнк пред нѡчелникову концѡлѡрију и нѡшта, нѣг нѣма.

кѡнѡпче с дем. од конопац, танак конопац, конопчић. — Остѡло ми сѡмо да ѡзнем кѡнѡпче и да се обѣсим.

кѡнѡпченце с дем. од конопац, танак конопац, конпчић. — Добро би било кѡд би имѡла сѡг едѡн кѡнѡпченце да се увржем у овѣја грѡње.

кѡњ-бѡба ж држећа бѡба, витална бѡба. — Бѡба Милунка из Дејѡновци е билѡ кѡњ-бѡба.

кончѡк м дем. и хип. од конѡц, кончић. — Злѡ е да пришѡваш пѡл на дрѣју која е на тѣб; ел да ју стѡриш, ел да туриш кончѡк ѡ зуби од нѡу док пришѡваш.

кѡпне свр. (поред познатих значења) копа мало. — Кѡпнем мѡлко дѡнѡс, мѡлко јѡтре и окопам си нѡиву.

корѡчина ж кора, кора хлеба. — На мѣн, сѡине, дѡвају да едѣм сѡмо корѡчине.

кѳрне свр. запара нечим оштрим. — Кѳрнул га Бѳлча с рѳг у слѳбину.
— Сѳмо мѳлко да те кѳрнем с нѳжав па це смѳриш и нѳч више да ми
досѳдаш и штѳте по ѳѳиве да ми прѳиш.

корѳбина ж 1. дебела кора, дебела кора дрвета (скинута). — Из тѳкве
салтѳина извѳдена, остѳле сѳмо корѳбине. — Дрвѳ лежало и иструлавѳло,
па се од ѳѳг сѳмо одваљѳју корѳбине. 2. дрвена карлица, копаѳа. — Чу
да замѳсим мѳнечѳк лѳб у корѳбину, да не кѳљам нѳчви за тѳлко. 3.
опанци направљени од спољашње аутомобилске гуме. — Под окопѳцију
несмѳ имѳли ни опѳнци ни цѳпиле, него смо носѳли корѳбине.

корѳбинка ж дем. од корубина, комад коре. — Донѳл ми нѳколко печѳрчи-
це у корѳбинку

кострѳшка ж особа пргава, ѳута, која је на крај срца, срдита особа. — Морѳ,
кострѳше, што си се накострѳшила на мѳн?

кѳтарка ж (поред познатих значеѳа) лотре за двоколице исплетене од
пруѳа, потковичасте у основи. — Свѳко јѳтро истѳрам по мѳлко торѳину
у кѳтарку.

кѳтарчица ж дем. од котарка (ручна корпа). — За девѳјченцево трѳбе да
кѳпимо кѳтарчицу и игле да се учѳ да плетѳ.

котрѳн м катран. — Нестѳл ми котрѳн за кѳла.

котранѳија м катранѳија. — Проодѳли проза салѳ котронѳије, ал јѳ несѳм
бѳл тѳј да си ѳзнем мѳлко котрѳн.

кошуљѳнац м дечачиѳ од две-три године који иде само у кошуљи без гаѳа.
— Вѳта и ѳвта имѳ јѳш да бѳду кошуљѳнци, кѳд пѳјду у школу, тѳг че
им сашѳјемо гѳче.

кошуљѳнче с дем. од кошуљѳнац, дете које јѳш не носи гаѳе, него иде само
у кошуљи. — Тѳј су млѳди ѳѳѳе, детѳ им јѳш кошуљѳнче.

кошуљѳнчич м дем. од кошуљѳнац, дете које јѳш не носи гаѳе него иде
само у кошуљи. — Дѳдин, дѳдин, кошуљѳнчич, колѳи ми е порѳсал.

кошѳљбина ж кора, кожурица, кожица (код плодова). — Грѳзје свѳ испѳле
ѳсе, остѳле сѳмо кошѳљбине и гроздѳне.

кошѳљчица ж дем. од кошуља, мала кошуља, кошуљица. — Кошѳљчица му
до колѳна.

кошѳрбина ж в. кошуљбина. — Кошѳљбине и гроздѳне ѳдма испечѳмо за
реѳију.

крѳ несвр. (поред изнетих значеѳа) ставља у великој количини, меѳе,
гура. — Немѳј да краш тѳлѳи мѳз у ѳѳбѳницу, тѳј нѳ здрѳво.

кра́бар, -бра, -бро храбар, јуначан. — Ку́и е кра́бар он мо́ж да иде но́чу по грóбишта, а ку́ј не́, он не мо́же.

кра́брос м храброст, јунаштво. — Тре́бе да има́ш кра́брос да уле́знеш у ме́чју дү́вку.

крава́рник м место на коме се напасају краве, место са стајама у пољу на коме се чувају краве и прави сир. — Ју́тре тре́бе да иде́м у крава́рник да донесéм си́ринье што су напразили.

кревешља́к м 1. ауг. и пеј. од крава. — Онíја бе́лијан кравешља́к прле́г да не стéлан. 2. зб. им. од крава. — На Девéти то́рник, на ва́шар, кравешља́к ко́лко бч.

кравешља́чка ж дем. и хип. од кравешља́к (1), мала крава, слаба крава. — Ти́ја су љу́ђе јако́ сироти́ња, имају́ е́дну кравешља́чку да им ра́ни де́цу.

кра́вичка ж дем. и хип. од крава, млада крава, кравица. — Има́мо си кра́вичку ко́лко за млекце́.

Кра́гујовац м Крагујевац. — Ови́ја су то́пове љи́ени у Кра́гујовац.

краи́ште с крај неке површине, обод, ивица. — Што неси́ доора́л краи́шта на њиву́ну, него она́к оста́ла недо́брана.

крајчѣ́к м дем. од крај. — Стáни та́м на крајчѣ́к да те не зга́зе ко́ла.

кра́љство с 1. краљевина, краљевство. — Ср́бија пр́во билá кра́љство, а по́сле постану́ла ца́рство. 2. краљевање, владавина краља. — Њи́гво кра́љство не билó д́лго, траја́ло са́мо óсам го́дин.

краљче́ с (поред изнетог значења) краљевић. — Видéл сам на сли́ку кра́ља, краљи́цу и три́ краљче́ту.

краста́вица ж бот. краставац. — Квд смо билí деца́, ишли́ смо да кра́днемо туце́ краста́вице.

краставича́р м пеј. онај који краде краставце по баштама. — Ови́ја на́ши краставича́ри па ишли́ по краста́вице на пекара́нога.

краставичлé с дем. и хип. од краста́вица, мали краставац, краставчић. — От́һину́ днѣ́с е́дно краставичлé, ко́лко пр́с големо́, да прóбамо од ову́ј го́дин.

краставичлénце с дем. и хип. од краста́вица, сасвим мали краставац, мали краставчић. — Најдо́ у врежје́но е́дно краставичлénце, да га ме́знемо уз ре́ћу.

кра́ставче с дем. и хип. од краста́вица, мали краставац, краставчић. — У це́лу гради́ну најдо́ са́мо е́дно кра́ставче, дру́го све́ обрано.

кра́тацѣ́к, -цка, -цко прилично кратак. — Капу́тат му дош́бл до́бре кра́тацѣ́к.

кратачѣк, -чка, -чко в. кратацѣк. —Тија конѣпац кратачѣк да мѣж да превржемо сѣно.

крѣти несвр. (поред познатих значења) иде, путује, скраћује пут. —Ајде да крѣтимо, долѣко е Каменица, мѣж да омркнемо.

крвјосѣ несвр. овца се разболева од неке болести тако да мора да јој се пушта крв да би оздравила в. крвјоше.

крвјѣше свр. овца се разболи од неке болести тако да мора да јој се пусти крв да би оздравила. Крв се пушта одсецањем врхова ушију (једног или оба) и ударањем штапићем по њима да би што већа количина крви што брже исцурела. —Води рачун да ти ђвце не буду млого на сјнце, да не крвјѣшу.

крвѣица ж дем. и хип. од крв. —Буди миран да ти не пуштим крвѣицу.

кре предл. поред, уз, крај. —Пројде кре мѣн и не назва ми ни Бѣга. —Бѣш е стовѣл кре мѣн кѣд му се слошѣ.

креј предл. поред, уз, крај. —Сврнумо волѣви креј пѣт и тѣј занѣчимо. —Мињуе креј мѣн ко креј турско грѣѣе.

крѣка несвр. 1. крекеће. —Прѣдвечер ѣдна жабурка пѣче тѣјо да крѣка. 2. крешти. —Нѣшто ми крѣкају кокѣшће у кѣчину.

крекѣша ж зоол. в. кркушка. —Мѣн две-три крекѣше дѣста за ручѣк.

крекѣшка ж зоол. дем. од крекуша, мала кркуша. —Чу д ѣм напривечер да вѣчам крекѣшће.

крекѣшчица ж зоол. дем. од крекуша, мала кркуша, кркушчица. —Уватиѣ сам сѣдам-ѣсам крекѣшчице.

крѣвча м онај који је хром, који је крив. —Пројде ѣдѣн крѣвча ус пѣт, али га јѣ не познавам.

крѣвша м онај који је хром, који је крив. —Пошли крѣвша и ѣѣрча, па ѣѣрча носиѣл крѣвшу.

крѣвац м зоол. речни гѣурац.

крѣѣзија ж нешто што је замршено, што је умршено. —Кѣд распраѣам онѣј крѣѣзије од урѣжѣаци, дѣѣде ми да и гѣрнем у ѣганѣ.

крѣстијѣнин м хришѣнин. —Вѣѣда смо и мѣ крѣстијѣње?

крѣушка ж зоол. мала слатководна риба, вретенастог тела, из породице шаранки *Gobio gobio*, кркуша. —Дѣда Лѣка наѣѣча крѣушће у гѣрду, нанѣѣже и на конѣѣ и текѣ и сѣуши.

крѣушчица ж зоол. дем. и хип. од кркушка. —Кѣд смо били деѣѣа, мѣ одврнемо вѣду и наѣѣчамо пѣну пѣниѣкку крѣушчице.

крѣѣње с клаѣње, померање на тамо и на овамо, лагано дрмусање. —Крѣѣ се одѣрѣѣт, крѣѣа и одѣданпѣт прѣста крѣѣње.

крљица ж краљица. — Крљица остала удавица.

крн, -а, -о који је крњ, који је оштећен и недостаје му један део. — У онџа крњијан крчаг од сѣг че да држимо васуљ, нече у њег више да завачамо вѣду.

крозира несвр. пролази кроз, пробија, скрозира. — Турџи нѣвину на грѣди да те не крозира вѣтар кѣд тѣраш бициклу.

кросниште с 1. ауг. и пеј. од кросно. — Овој, брѣ, мѣже, задне кросниште криво, мора ми напраиш нѣво. 2. тврди, дугачки и дебели људски измет. — Мбнечко дѣте, а колка кросништа сѣре!

крстинка ж дем. од крстина, мала крстина. — Нажемо двѣ крстинѣ од онџи њиву у Ледѣне.

крѣбше свр. обележи знаком крста. — Дрѣја у алогу која че јутре да сечѣмо дѣнѣс трѣбе да крѣбшемо.

крупѣ ж метеорол. ситнији град. — Од крупѣ не страшно, на момѣрузу чак и добрѣ, страшно е од град.

крупавица ж метеорол. град, туча. — Крупавица како грашак.

крупнеж м зб. им. оно што је крупно и чега је много. — Од трѣше остал сѣмо ситнеж, крупнеж ѣднет.

крупнежѣк м зб. им. в. крупнеж. — Самлѣл брашно, сѣм крупнежѣк.

крупник м бот. јечам *Hordeum vulgare* L.

крути несвр. изваљује оно што је усправно пободено у земљу (дрво, стуб). — Узѣл да крути сливѣјѣк, нече да му раѣа, па че туј да сади градину.

крути се несвр. 1. изваљује се из земље оно што је у њу вертикално постављено. — Тѣпле ми се ванѣле круте, плѣтка им земља. 2. ломе се главне гране у самој ракли где се одвајајују од стабла. — Од снѣг се почѣле круте грање у багрењѣкан.

крушчѣр м 1. бот. ауг. и пеј. од крушка, стара оронула крушка коју би требало отсеѣи. — Онџа крушчѣр ни сѣмо засмѣта у орѣње, мора га оцечѣмо. 2. крушково дрво (посечено). — Кѣд искладѣм крушчѣрав, тѣг чу да пѣчнем да кладѣм бѣковину. 3. крушков воњѣк, крушиѣк. — Посадили смо крушчѣр, а бѣље да смо посадили орѣшѣк.

крчажиште с ауг. и пеј. од крчаже. — Овој крѣвево крчажиште мѣж да ѣзнеш да си у њег чуваш лѣчу.

крчажлѣнце с дем. и хип. од крчаже. — Што не кѣпимо јѣш еднѣ крчажлѣнце, кѣд ѣмамо двѣ дѣцу.

крштѣван, -а, -о крштен, крштан. — Ел си тѣи крштѣван, ел несѣи?

крштѣвање с кршѣнење детѣта, давање имена детѣту у цркви. — Ишли смо на њѣгѣво крштѣвање.

кубетар м мајстор који прави плехане фуруне, који прави кубета. — Д идеш код Пётка, кубетара да ти закрпи кубе.

кубиште с ауг. и пеј. од кубе. — Штó ли кубиштево сáмо чури, а нéче да горí?

куи, којá, коé, зам. ко, који. — Куи е доодил дѣнѣс овдé, дор јá несѣм бил тѹј?. — Коé е детé зарадéло за ббј. — Куи ли ти е сáмо тóј рекѣл? — Коé искаш?

куј, којá, коé, зам. ко, који. — Куј те пíта пóшто ти е кáпа. — Куј че д иде јутре да рáни стóку? — За куј дѣн па че да дóјде. — За коé си га бил?

куји, којá, коé зам. ко, који. — Куји íма цигáре да ми дадé еднѹ? — Куји љѹђе продáвају добрѹ крáву да ми кáжеш, бчу да ју кúпим. — Коé рéче да си заборíл да понесéш?

кулиза ж непоштена, некарактерна, превртљива, снисходљива особа, ули-зица. — Тíја, кмётат тóј е еднá кулиза, овáм ти се прáи да ти чíни, а онáм те гýра у прóпас.

кумíта м комита. — Чѹем да се пó планин вицѹју кумíте.

курибе с мушки полни органи (пенис и тестис заједно). — Курибе у трмку.

курвѣлѣк м курварлук. — Че да плáти с глáву он тíја њигóв курвѣлѣк.

курвѣрлѣк м курварлук. — Курвѣрлѣк нíгде не донéл добрó, па нéче ни тѹј.

курвáрсѣи, -ска, -ско који се односи на курваре, који је као у курвара. — Тáј женá íма курвáрсѣи пóглед.

курјáчѣи, -чка, -чко који се односи на курјака, који је као у курјака. — Тíја човéк íма курјáчѣи пóглед, кѣд те поглéда, мíслиш ш те издé.

кúсне свр. једном захвати кашиком или чим другим попут кашике. — Кúс-ни ббр éдѣн пúт, нé це отрѹеш. — Кúсну трí пúт с онíја бáћер и нáтовари камíон.

кúт-кúт-кúт каже се детету кад га старији зове да га сакрије под своју одећу.

кутѣл м канија за косачки брус, упор. кúтлица.

кутијáшка ж дем. од кутија, мала кутија, кутијица. — У жлтуву кутијáшку да си чуваш пúлови.

кúчи се несвр. доноси на свет кучиће, куци се. — Бéлка почéла да се кúчи у сѹботу пóсле плáдне и дó тѣвнин окучíла чéтири кúчичи: еднó Рáша, он црн и личíи на Рáнка ђелера; дрѹго Жѹто Дúпе, онó кавéно ко и Цѹка што е, баштá му, и íма жлтó окол дúпе; трéђе белó с крúпне црвенé шáрѣ по грбíну, онó се зовé Розамúнда и четвртó чíсто белó и зовé се Изабéла.

кш (понекад удвојено) узвик воловима да увуку врат у јарам. — Кш-кш!

кши узвик воловима да увуку врат у јарам. — Кши, Булч!

Л

лабадина ж дрвена вила са два краћа парога и дугачком дршком, служи за подизање снопова шаше, шуме за исхрану стоке и сл. упор. лободина.

лабнут, -а, -о који је олабављен, опуштен, попуштен. — Конџацџт дошџл малко лабнут, плашим се да ни се не истресе товарат.

лабов, -а, -о који је лабав. — Лабов ти овија конџџџ, трѳе га малко стѳгнеш.

лабово прил. лабаво. — Код мѳн ти нѳма лабово, има се раѳѳти, брајко.

лаџи несвр. пирка ветрић и расхлађује, лагано дува ветрић. — Јучѳр бѳше жѳга, да се изгасне, а дѳнѳс лаџи малко ветрѳк од Есѳн.

лѳкѳџѳк, -цка, -цко 1. дем. од лак, врло лак, лаган. — Лѳкѳџѳко е тѳј прасе, нѳма га ни десет ѳила. — Ма, тѳј е лѳкѳџѳка раѳѳта, саѳмо трѳе да се наѳатиш. 2. слаб, нејак. — Лѳкѳџѳк си тѳи за мѳн, кѳд те дѳнем, чѳш да пѳднеш.

лѳкѳџѳко прил. лако, врло лако, лагано. — Лѳкѳџѳко чу јѳ сѳс ѳѳг да излѳз-нем на крај.

лѳкѳџѳко прил. лако, врло лако, лагано. — Нѳси врѳѳуту лѳкѳџѳко ко да јѳ нѳма педесѳт ѳила.

лѳксѳје прил. лакше. — Врѳѳте малко лѳксѳје, да чѳумо квѳ онѳја прѳѳа.

ламтѳи несвр. граби се, лакоми се. — Јѳ не ламтѳим ни за пѳре, ни за дрѳе, кѳлко ми трѳе јѳ си имам.

лѳндра ж скитница, нерадник. — Од тѳј лѳндру не мѳж да испѳдне нѳшта.

лѳндра несвр. скита, луња, избегава посао. — Гдѳ лѳндраш по цѳл дѳн, да ми е да знѳм?

лѳндра се несвр. скита се, луња, избегава посао, дангуби. — Цѳл дѳн се лѳндра по Тимѳци, бѳѳи ѳѳѳа рѳбе, а онѳ кѳј ти знѳе квѳ раѳѳти.

лѳсѳн, -сна, -сно који је лак за рад, лаган. — Тѳј е бѳр лѳсна раѳѳта, врѳѳеш кѳѳе и онѳ нѳма да ѳпне ѳѳѳе.

ласес, -та, -то који је мрке боје а светлих прсију (о животињи), који је као ласица. — Нѳша Цѳѳа Лѳставица окуѳила чѳтри кѳѳичи: двѳ белѳи а двѳ лѳсести.

лѳскѳѳ, -а, -о који је сјајан, бљештав. — Димѳтрија, учѳтељ из Гѳрњѳ Каменицу бѳше чѳѳѳк висѳк, прѳѳ, а чѳлѳ му ширѳкѳ па лѳскѳѳѳѳ. — Лѳскѳѳѳѳ елѳѳе на девѳѳѳе.

латѳн м бот. драгољѳб *Tropaolum maius* L.

левовѐр м револвер. — Дор спѝ, левовѐр му стои пѝд главу.

леднѝк м 1. бот. ледено цвеће, ледена трава, жабица *Mesembrianthemum crustallum* L. 2. један елеменат на обрадачу в.

лежѝ несвр. (поред познатих значења) спава, ноћи, коначи. — Нвчѝс че си лежимѝ кот колибу, нѝче да слазимо у салѝ.

леје несвр. лаје. — Кучичи су цѝлу нѝч лејали, ѝко несѝм могѝл да склѝпим.

лекување с лечење, исцељивање. — За нѝјно лекување смо продали и краве и коња, ал Бѝг да помѝже...

лелѝјне свр. лепршине, залепрша једном. — Час, час па војник лелѝјне ѝдно црвенѝ барјаче.

лелѝјне се свр. лепршине се, залепрша се једном. — Листѝк нѝма да се лелѝјне, тѝлко се врѝме умртѝвило. — Лелѝјну ми се некво прѝд очи, ал не могѝ да разбѝрем квѝ.

ленси се несвр. цери се, кези се. — Ленси се тѝ, ленси, ѝма кѝдѝч и да ровѝш.

лењуе несвр. ленствује. — Ја не краднем, не лѝжем и не лењуем.

лѝпен, -а, -о који је лепљен. — Кућа му лѝпена с блато, нѝ малтерисувана. — Унутрашњага гума лѝпена трѝ пѝт и пак испушта.

лесурина ж ауг. и пеј. од леса, стара леса, пропала леса. — Донесѝте онуј лесурину да прѝстремо на нју влну да се суши.

лѝтрика ж електрика, електрична струја, електрично осветљење. — Упали лѝтрику да вѝдимѝ квѝ рабѝтимо.

лѝтричан, -чна, -чно електричан, који је у вези са електриком. — Покварѝл ни се лѝтричан шпѝрет.

лефѝктор м рефлектор. — Кѝд во бѝше ратав, онѝ им озѝбл освѝте ероплани с лефѝктори па и тѝг гацају.

либање с кусање, брзо кусање. — На децу јутром дадем плѝ ѝувѝч с млекѝ, па да вѝдиш кѝд настане ѝдно либање.

ливатка ж дем. и хип. од ливада, ливадица. — Из онѝлку ливатку докарамо елис ѝбаво сѝно.

ливовѐр м револвер. — На Вѝдоју из Лѝкву ѝдно врѝме е лидал ливовѐр на клѝ.

лида с очи изр. немирно гледа, играју му очи ко на зејтину. — Не глѝда мѝрно, него сáмо лида с ѝчи.

лидало с оно што се клати, што трепери. — Лида како лидало.

лидне свр. (поред познатог значења) одлети поглед. — Лиднуше ми бчи на туј стрџан.

лидалце с дем. од лидало. — На детѣто на кáпичку приврзано нѣкво лiдалце, па си му лiда док мрда с главичку.

лијб прил. празно, недостаје, фали (психолошки смисао). — Дојдѣ ми лијб без њѣга, дако се свађи дѣн кáрамо. — Јá видим нѣкво ми лијб, ал нѣ знам квб е.

лимне свр. крене одједном небројено мноштво, размили се. — Квд лимну бробинци на нѣку стрџан, нѣма сiла којá че и устáи. — Чiм отворише границу онб лимну нáрод преко онбј пбље и с едну и с другу стрџан.

липовина ж (поред познатих значења) особа нестабилна карактера, врдалама. — Рáде ти е ѣдна липовина, дѣнбс рекнѣ еднб, јутре рекнѣ друго.

лисес, -та, -то који је боје лисице (о животињи). — Окотiли се лисести кучичи, па еднб зовѣмо Лiшко, а еднб Лiса.

литра ражњáча ж литра на запрежним колима направљена у облику једнокраких мердевина с тим што на једној страни вире шиљци, упор. ражњика.

литра ражњичáра ж в. литра ражњача.

личи несвр. чини лепшим, украшава. — Ел га лiче пúшће и палáшће, ел га лiчи лúба Анђелија?

лишинкá ж дем. од лишина, мала лишина, мала необрасла површина. — На едну лишинку бѣоше двá зáјка.

лiм м хум, хумка, могила. — Под онiја лiм, прiчају да е закбпан нѣћи Козáк. лбкман м онај који радо једе на туђ рачун. — Подватiл се тáм с нѣкви лбкмање, па све жiво поѣдоше и попiше.

лбмав, — а, — о који је мекан, лабав. — Ткањѣто ми испáдло лбмаво, дако сам га чiни ми се збивáла. — Лбмав е тбј човѣк, н úме бн да подвiкне.

лбпа несвр. једе халапливо, једе као што једе свиња тесто. — На свињу сiпем гúсто замѣшено брáшно и онá сáмо лбпа.

лбпот м шкрипа и тандркање кола. — У есен квд су бѣрбе и квд се свбзи грбзје, низ Пáдину се чýе сáмо лбпот, ел су кбла јáко претовáрена.

лошотiја ж невоља, несређа, слабост, болест. — Запáдли смо у големý лошотiју, нѣ знам кб це избáимо.

лошотiња ж в. лошотија. — Снашлá га нáјгора лошотiња.

лошотýе несвр. осеђа се лоше, болује. — Питýеш ме квб раббти дѣда, енѣ га лошотýе.

лубѣнче с дем. од лубеница, мала лубеница. — Ко велиш, да купимо једно лубѣнче?

луг м равно и муљевито земљиште поред Тимока. — Што се у луг роди момуруза, тој на друго место не може.

лукавичав, -а, -о који је попут главице лука, главнчаст.

лумпур м бараба, битанга. — Мецу дѣвнѣшњу младињу има много битанђе, лумпури и лењивштине.

Љ

љизгавица ж лапавица, расквашен и житак снег, киша са снегом; клизавица. — По овуј љизгавицу нити е да упрѣзаш кола, нити сѣне.

љокне свр. клоне, онемоћа, кљокне. — Паџла слана и пипѣр сѣмо љокнул. — Кѣд остарѣеш и љокнеш, има ли куж да те глѣда?

љуџи се несвр. спрема се, дотерује се. — Љуџи се, че д иде на свѣдбу код Витка у Гѣрњу Каменицу.

М

ма м мах, тренутак. — Кѣд нешто тражи, бче свѣ да бѣде у тија ма. — У ѣдѣн ма ми се учини да е ѣн, ал пѣсле видѣ да не.

маѣре с (поред познатог значења) ногаре за тестерисање дрва. — Узни маѣре и бичѣију па срѣжи неѣо дрѣѣ.

мѣждрак м копље, упор. миздрак. — Оѣвна се не ратуѣало сѣс пушѣе и сѣс топови, него с мѣждраци и сѣс сѣбље.

мазгѣл м мали прозор на подруму, мали отвор у зиду, упор. мазгаљ. — Кѣд ми нешто нѣѣом сумљиво, ја истѣрим пушку проз мазгѣл и чѣкам.

мазно прил. празно, нема, нема ништа, готово. — Мѣзно од бѣрашно, мѣзно од мѣз, прѣпас и глѣд и тој ти е. — Мѣзно, завршили смо рѣботу.

мајсторѣш м мајстор. — Тиѣа не неѣи мајсторѣш, ѣн ти више дѣјде како студѣноклѣп.

мѣкнѣше се свр. 1. макне се, помери се. — Мѣкнѣши се мѣлко пѣтам да сѣднем и ја. 2. поѣе, нерадо поѣе. — Ајде да се мѣкнѣшем на ѣиву.

мѣлеѣѣк, -ѣка, -ѣѣо мали, прилично мали. — Мѣлеѣѣк си ти јѣш за шѣѣѣлу, кѣд порастѣш, тѣѣ че д идѣш.

мáлкaчкo прил. мало, сасвим мало, врло мало, малчице. — Дáј ми мáлкaчкo, сáмo кóлкo дa прóбaм. — Нa нéг трéбe мáлкaчкo, од éднy чáшкy сe опíјe.

мáлчичкo прил. мало, сасвим мало, врло мало, малчице. — Мáлчичкo, мáлчичкo, кóлкo нa вр нóж, дa му тúриш сóл.

мáмнe свр. дем. од мaми, сáмo јéднoм пoмaми, вaбнe. — Сíнe, óч ли д íдeш дa мáмнeш јáгaнци дa дóјдy дóм.

мaнáжa ж мeнaжa, мeнзa. — Онí сeдú тáм изa пóдoвицирскy мaнáжy.

мбнбцбк, -цкa, -цкo мaли, приличнo мaли, ситaн. — Мбнбцбк, ал јáк.

мaнíстo с јéднo зрнцe из низa мaнистрa, зрнo мaнистрa. — Ёднo мaнíстo ми сe óткoлa пoд óдaр.

мaнoстíр м мaнaстир. — Нa Пeтрóвдeн смo ишлí у мaнoстíр.

мaнцíјa м oнaј кoји свaчeмy нaђe мaнy (нaрoчитo јeлy), пpoбирaч.

— Тиóсaв e гoлéм мaнцíјa, нéгa тéшкo мóж дa угóстиш.

мáстi сe нeсвр. свaки чaс нaмeштa устa, кoсy и мaрaмy. — Мaрíкa сe пoчéлa мáстi јoш дбнбс, a вáшaр јúтрe, вeцбa сe.

мaтíчкa ж дeм. од мaтикa, мaлa мoтикa, мoтичицa. — Мaлúнy мaтíчкy дa нóсиш кoд Цигaнинáнoгa дa ју клéпa.

мáђa ж мaјкa. — Мáђe, мoјá мíлa, мáђe, квó сe овóј нáпpaи од нáс? — Мoјá мáђa мéнe свáкo јúтрo испрáчa у шкóлy, дa мe Цигaнчичи ус пúт нe бíјy. — Мáђe мy гa.

мaучáњe с мaукањe. — Зíми сe од мaучáњe нe мóж спí, пoглáвитo у фeбрувaр.

мбц узвик кoјим сe мaмe мaчкe. — Мбц, Мáрo, мбц.

мбшкбв, -a, -o кoји јe прљaв, умaзaн, зaмaзaн. — Штó си мбшкбв кo свинjá, eл си с прáсци спáл?

мбшкбвштинa ж oнa кoјa јe нeурeднa, прљaвa и зaрoзaнa. — Кó мóж дa спí с онúј мбшкбвштинy; ал жeнá мy e пa си мy дoбрá.

мeaнцисúe нeсвр. бaви сe кaфaнским пoслoм, држи кaфaнy. — Жeнé, дeцá, свí нa кoпáњe, a óн мeaнцисúe у Кáлнy тa ишчúкa нéђи динáр.

мeд м (пoрeд пoзнaтoг знaчeњa) 1. oнo штo сe од јeлa пoјeдe нa крaју ручкa дa сe ручaк зaслaди (oбичнo кoмaд мeсa из јeлa). — Првo искúсaм вaсúљ a мeсo oстáим зa нaдoкрáјђe, дa ми бúдe мeд. 2. смoлa кoјa цури из кoрe трeшнe, шљивe или брeсквe. — Aкo нeсмó имáли лeпaк зa у шкóлy, мí смo гa прaйли од прeшнóв мeд.

мeди нeсвр. 1. пpaви мeд, ствaрa мeд, пpoизвoди мeд. — Нáјбoљe мeди

багрѣн, па тѣг липа. — Кѣд мѣдим ливаѣћи мѣд, тѣг трмѣ сѣлим у Лѣкву. 2. заслађује врућу ракију. — Рећију мѣж да мѣдиш ел сѣс мѣд ел сѣс шићѣр.

меенѣија ж механија, кафеѣија. — Тражили те нећи Живко, меенѣија из Крѣнту, вели да ђе да купи од тѣб вино за у кавану.

мезѣ с мезе. — Меенѣијо, квѣ имаш за мезѣ?

мѣк, -а, -о (поред познатих значења) топао, сасвим мало топао, млак. — Кѣд пѣреш вѣме на краву, вода трѣбе да ти е мѣка. — Мѣко врѣме дѣнѣс, не зимѣ како јучѣр.

мѣкне свр. 1. омекша мало, омекша до извесне мере. — Сѣг тврдо за копање, кѣд падне ћиша, земља че мѣлко да мѣкне и тѣг че да копамо. 2. мало се загреје, постане млак, отопли. — Чѣм мѣкне врѣме, ђдма че д имо у планин за дрѣва. 3. коза само једном замекеће. — Козѣ сѣмо мѣкну и јѣре ђдма дојдѣ код њу.

мекнѣе несвр. 1. мекша, омекшава. — Колкѣ више седу ђбране, крућше пѣвише мекнѣу. 2. постепено се загрева. — Турѣ воду на крај шпѣрет нек мекнѣе. — Врѣме почѣло да мекнѣе. 3. одступа од свог тврдокорног става. — Бѣше рекѣл старѣат да га нече вѣди с ђчи, а сѣг ене га почѣл да мекнѣе, не радѣе се кѣд га вѣди, али га и не јури.

мекокрѣс, -та, -то који има меку кору, меку љуску. — Од Нѣво брдо мекокрѣрести орѣси, а од лѣзје коштанѣ.

мележњѣк м мелѣз, хермафродит. — Козѣ ојарила трѣ јѣрету, еднѣ мушко, еднѣ жѣнско, еднѣ мележњѣк.

мѣродавно прил. све једно, све равно. — Мѣн је свѣ мѣродавно, па како ти рекнѣш.

мећиш м све што је меко. — Мећиш чѣвѣк.

мѣчинѣ ж месо без костију, кртина. — Мајсторе, касѣпине, измерѣ ми двѣ ћила мѣчинѣ.

мѣци несвр. поставља мећу. — Јутре че да мѣцимо Балтину ливѣду од кѣм Сѣмини.

мѣци се несвр. граничи се, има зајѣдничку мећу са сусѣдом. — С ѣдну стрѣн се мѣцимо сѣс Слобѣдѣна Сѣминога, а с дрѣгу сѣс Вѣдена Цикурлѣју.

мѣшѣвина ж зајѣдништво, зајѣднички послови. — С њѣг нечу да имам ниѣкаву мѣшѣвину.

мѣшѣнија ж зајѣдништво, зајѣднички послови, упор. мешавина. — Не вѣлим да имам мѣшѣнију сѣс љуће куѣ несѣ како трѣбе.

мѣшинѣта прил. само ж. род која је у другом стању. — У ѣдну рѣку нѣси детѣ, а у дрѣгу вѣди мѣшинѣту женѣ.

мешинка ж дем. и хип. од мешина, стомачић (код деце). — Ел те, сине, боли мешинка? — Квд детé заболí мешинка, да му се даде да пíне мálко пепелчбк.

мéшта несвр. премешта, мења. — Велигден не мéшта дбн, али мéшта дáтом.

мéшта се несвр. премешта се, помера се, мења се. — Вилбтија се не мéшта, бн си стáлно дерéктур.

мешчинкá ж дем. од мешчина. — Колкó имá мешчинкá мí ју исушенíчимо и изéдемо, сбг вáрим сáмо кочíне.

мигúљи се несвр. једва се креће, полако се креће. — Дéда Тóма се едвá мигúљи уз Манастир. 2. излази, мигољи се. — Детé се мигúљи из чрће. — Мигúљи ми се рíба из рúће.

милéе несвр. постаје мило, постаје драго. — Милéе ми квд вíдим какó децá расту и какó су добрá. — Милéе ми живóт од какó се бн врну из вóјску.

милéе се несвр. мили се, постаје мило. — Милéе се на човéка да жíви квд свé иде кáко трéбе.

минíк м куче малог раста. — Їмају минíк кúче.

мíрка ж мир, спокој. — Мíрку си нéмам од онúј мојú женú, те овóј ми, те онóј ми. — Мíрку ми не дáва ни дáњу ни нóчу, тражи сíску, а јá млекó нéмам.

мíрне свр. смири се, одахне. — Кадá ли че дечијава да пóјду у шкóлу, да ми мíрне главá.

мислéње с мишлéње, размишлáње. — Цáбе ти е мислéње, квд се дéси несрéјћа; мислí понапред.

мíт, -а, -о који је умиван, умивен. — Митó ли е детéво, ел трéбе да га мíјем? мишојéдина ж остаци онога што су појели миши. — Од момúрузу остáле сáмо мишојéдине.

младарбц м млади голуждрави и жутокљуни птић, жутокљунац. — У пролет се кáчимо у дрвја да вáдимо на тичичи јáјца и младарци.

млжа ж мужа стоке. — Квд пóчне млжа, тбг че да прáимо сíринe, а сбг крáднемо помáлко млекцé на јáганци, да и децá íма квó да кúсају. — Првња млжа е на Млзíгрудy.

млз м један млаз при мужи. — Крáвата тóлко прибéре вíме да не мóж да измлзéш ни едбн млз.

млзéње с мужа, музење. — Заболú ме рúће од млзéње.

Млзíгрудa ж празник овчара, 5. маја, дан уочи Ђурђевдана. Тога дана се

одбију јагањци од оваца и овце први пут помузу. Ујутру рано, пре изласка сунца, момци и девојке и младе жене на реци или на извору вију венце које ће ставити овци предводници на врат. Пошто се венци извију, приправи се заједнички доручак, ту на реци. После доручка се момци и девојке прскају водом, па понеки пут и добро окупају. Док, потом, пролазе кроз село, сачекују их мештани и поливају водом. Пошто се врате кућама, настаје премлаз (прва мужа) оваца. Премлаз се обавља на капији тора која је украшена славолуком од дивље руже, одсечене уочи тога дана. Око ведро се стави посебан венчић од траве, на ведро обредни хлеб, преко њега брдо, а на брдо прстен. Први млаз од прве овце мора да прође кроз прстен, кроз брдо и преко хлеба да склизне у ведро. У земљи испод ведро ископана је јамица у коју се ставе две-три перашке (ускршња јаја) или ако нема, обична скувана јаја и један мали хлепчић са сољу и туцаном паприком на врху. Како се од прве овце други, тако се од сваке наредне овце први млаз усмери на садржај у јами, а затим настави мужа у ведро. Мужу обавља домаћин који седи на столици испод славолука, а једну по једну му овцу приводи неко од млађих. У подне је свечани ручак за укућане и госте. Сутрадан, на Ђурђевдан, јаја која су била испод ведро у јами закопају се у велики мравњак. Мужа отпочета на Млзигруду траје непрекидно до друге половине августа месеца.

млзне свр. помузе мало, намузе мало. — Млзну млекце колко за преватџк.
— Сбг млзну две-три овце, дружете чу кнџи.

млџи несвр. множи, увећава. — Нечу да продавам јаганци, решил сам да си млџим ђвце.

млџи се несвр. множи се, увећава се. — Млџи се народ и нема за сви место у салџ.

млозџина ж мноштво, множина. — Они су млозџина у кућу, они живе у задругу.

мљџџка несвр. мљџџка устима, мљџџка док једе. — Мљџџка, мљџџка онуј крушку, да ти се смџчи.

мнџџи, мнџџе, мнџџа многи. — За време рата мнџџи несџ имали лџб а камоли с лџб. — Мнџџе женџ су станџле удавице.

мокруља ж канија за косачки брус, упор. кутлица. — Мџј дџда е имал мокруљу од волџвџи рџг.

молиџа ж бот. малина *Rubus idaeus* L.

могџре с зоол. магаре. — Не ровџ ко Цџџино могџре.

мџинџџи прил. на мој начин, како ја хоџу, како ја рекнем. — Їма да бџде

по мѳинсѳи док сам јá гáзда, а пѳсле нек бýде кáко бче, па нек бýде и по твѳинсѳи.

момчужлáк м момчић, дечак који још није постао момак. — Тѳи си јѳш момчужлáк, јѳш несѳ за вѳјску, сѳди си дѳм.

морѳ узв. употреблáва се за обраћáње женској особи кад јѳ се жели избећи име или кад се исполáва равнодушност или одбојност према тој особи. — Еј, морѳ, ел овáм. — Кудé че ти, морѳ, душá отѳде?

мочýр м ноћни суд, нокшир. — Свáко јýтро изнѳсим плн мочýр.

мочурлѳив, -а, -о који је мокар, влажан, подводан (о землѳишту). — Пáзи кáкѳ тѳрaш трáктор ел тýј е землá мочурлѳива, мѳж се подвýзнеш па да напрáиш белáј.

мрвѳни, -ена, -ено марвени, ветеринарски. — Да бкаш мрвѳног дѳктура, не исплáти се, него — колѳи.

мрвољ м воће. — Од кѳд пѳчну да зрѳју црѳшње, мрвољ ѳма преко цѳлу гѳдин, свѳ док се не обѳру шипци.

мрждав, -а, -о који је смежуран, зборан, уз то ситан и спечен (о плоду воћке). — Слѳвете овýј гѳдин, да ли од жѳгу од квѳ ли, дошлѳ нѳкве мрждаве. — Да одвáјаш мрждаве јáблће на еднý стрáн, здрáве на дрýгу.

мрклица ж мрак, тама. — Дојдѳше од колѳбу у црнѳ мрклицу. — Кѳд ми тѳј рѳче, пáде ми мрклица на бчи и удари га колкѳ год сам могѳл.

мрмољѳ несвр. нејасно и неразговетно говори. — Бáбичката си мрмољѳ нѳшто у брáду.

мрчи несвр. гњави, растеже, отеже, околиши. — Áјде не мрчи, пооди вѳч едѳнпýт.

мрчимуд м онај који гњави, који дави док говори, који отеже са послом, гњаватор, недовољно бистар. — Њѳга зовý мрчимуд затѳј што млѳго мрчи мýда.

мрша ж стрвина, леш. — Смрдѳ нѳка мрша, дѳле поди пýт. — У овѳј нѳзгодно врѳме лáко мѳж да пáдне мрша.

мудѳња пл. тант. пеј. и хип. од муда, муданца. — Дѳда ми чѳсто казувáл: "Издѳш си, Бáто, мудѳња".

мудоотицáние с досада, досада на конференцијáма. — А, билѳ е дѳнѳс ѳдно голѳмѳ мудоотицáние.

мужетѳна ж 1. ауг. и пеј. од муж (супруг). — Онá женѳчка добрá, ал мужетѳната ѳдна пијандýра невидѳна. 2. јак, крупан човек. — Тѳса Др-вењáча е ѳдна áла од мужетѳну.

мужетѣрина ж ауг. и пеј. од муж (супруг). — Тáj моá мужетѣрина, пáк се запи́ла у кавáну.

мúжњев, -а, -о који припада мужу, супругу. — Мúжњеве дрée смрдú на штáлу, ел он е цѣл дбн кре говѣду.

музи́ће ж усна хармоника. — Док чу́ва крáву Рúјку, Матéа цѣл дбн свíри у музи́ће.

мúљне свр. брзо завуче, утера, гурне унутра али да при том нежно уђе. — Мúљне рúку у шуплáр и извáди јајцѣ. — Мúљни нѣгде чугаљбт. — Мáj-ће му га мúљнем.

мúљне се свр. завуче се, штукне, нестане. — Мúљну се пíле у бурјáн и не мóж га нáјдемо.

мúчно прил. 1. с муком, једва, тешко. — Тáj рáбота се мúчно рабóти. 2. кад се има осећање мучнине. — Мúчно ми у мешíну кбд чу́ем да се од тóј прíча.

муштинá ж зб. им. од муж, мушкарци. — Свá муштинá ошлá у рáт, остáле сáмо женѣтíне.

Н

наáка свр. нагура силом, набаца како било, стави превише. — Дрее у свндбк убаво да слóжиш, а нѣ да и наáкаш кáко дáе, па пóсле кбд и вáдиш онѣ свѣ згúжвене. — Наáкамо грбзје у ббчву до врáњ. — Мájће му га наáка.

наáка се свр. 1. наједе се, преједе се. — Кбд идеш на свáдбу, немóј да се наáкаш ко стóка па пóсле дóм да пијеш карабóлну сóду. 2. угура се, смести се. — У онóлку мálечку сáлицу наáка се цѣло салó, па нѣма мѣсто где да се игра брo, па се остáли изнóсе надвóр, а за мáлу вечѣру се пá унóсе.

наáли свр. створи навику код некога према нечему, навади. — Наáлили детѣ на бонбóне, па сбг ровѣ кбд нѣма.

наáли се свр. стекне навику према нечему, навади се. — Наáлил се на бувлáк ко кúче на касáпницу.

наáпан, -а, -о који је нагрижен зубима. — Кбд тáм, онó тíкве наáпане.

набббв свр. напуни, напуни јакo, препуни, претовари. — Набббвм кбла до вр, чврство вржем и пóјдем. — Набббвј кубѣто, да се дóбро огрѣемо.

набадáљна ж 1. мали кочић којим се сади поврће. — Трѣбе да сáдим градíну, а нѣ знам глѣ ми е набадáљна. 2. висока потпетица на женској ципели. — Сáмо се чу́дим на Сóвију какó мóж да бди у онѣј набадáљне.

- набадина ж дрвена вила са два краћа парога и дугачком дршком која служи за подизање снопова шаше, шуме за исхрану стоке и сл. упор. лабадина и лободина. — Ел си видѣл нѣгде онуј набадину, не мѡг ју најдем, а трѣбе ми.
- набѡцкѡн, -а, -о 1. набѡцкан, шаран бѡцкањем. — Младѣнчичи мѡра да буду набѡцкѡни сѡс дрѣн, да би децá билá чврста како дрѣн. 2. при сађењу забоден у земљу (о поврћу). — За овуј гѡдин лѡк е набѡцкѡн, а до гѡдин куј бѡде жѡв ѡн че пáк да бѡцка.
- набивáчка ж 1. маљ којим се набија коље, земља и сл. — Узнѡ набивáчку па наби овуј зѣмљу овдѣка. 2. набијање. — Данѡс пáде големá набивáчка кѡлци у јáз.
- набивка несвр. дем. од набива, полако набија. — Набивка му га полагабчка.
- наблѣсњичав, -а, -о који је помало блесав, који је прилично блесав. — Ако си тѡ наблѣсњичав, не мѡра свѡ да су блѣсави, па да те трпѡ, тѣб и твоѣ шашавило. — Тѡ ми дѡјдеш кáко мáлко наблѣсњичав, кѡд текá врѣвиш сѡс стáри љѡђе.
- набѡлњичав, -а, -о који је болешљив. — Девѡјчето им набѡлњичаво, тѣшко че да мѡж да се ожѣни.
- набркан, -а, -о у који је пипнуто, који је пробан, који је начет. — Млекѡ нѡчѡс нѣ билѡ покѡпено и сигурно да е набркано, ел тѡј има мáчѣ коѣ ѡче да га набркају.
- набубѡри свр. набубри, наклѡбучи, издигне. — Бѡб набубурил, сáмо што не нѡкне. — Кѡд пѡјде да нѡца, васѡљ набубѡри зѣмљу.
- набубѡри се свр. набубри, наклѡбучи се, издигне се. — Не лѡше да се васѡљ на ѣдѡн дѡн пред садѣње мáлко навлáжи с тѡплу вѡду да се набубѡри, тѡг пѡсрчено нѡца. — Набубурила се земља у расáдник, зѣље сáмо што не нѡкло. — Набубурил ни се парѡѣт у ѣдно ѡушѣ, мѡра да га издѡиза нѣка влáга.
- набукѡе несвр. навлачи, облачи. — Чѡча Илија набукѡе нѡве чѡзме, ал му изглѣда тѣсне.
- набутѡе несвр. утерује, силом утерује, угурава. — Набутѡе нѡђе у тѣсне цѡпиле.
- навáди свр. залије башту или њиву тако што у њу доведе воду вадом (каналом), а затим је мањим вадѡцама разведе у редове или леје. — Кѡд навáдиш градину, пѡсле да узнеш да навáдиш и дѣтелину.
- навáча свр. нахвата, ухвати доста. — Мѡј дѣда Гáвра кѡд год ѡде у Студенбѡ навáча пѡну трбáљу с рáци. — Пред Божѡч навáчамо гоцá врапцѡ, да ѡма с квѡ да се омѡрσιμο.

навацилѣк м наводацилук. — Њбан навацилѣк нигде не испáдал како трéбе.

навацисýе несвр. наводацише. — Стојáнка му навацисýе за Нáјду, ал он, чíни ми се, да ју не беђендисýе млóго.

навацíше несвр. наводацише. — Оч ли брé, блéшчо éдñн, да ти навацíшем за нéко девóјче, да се ожéниш éдñн пýт и тí.

навлáчи несвр. 1. облачи, обува. — Навлáчим тóпле дрéе, трéбе д íдем за дрва. — Што навлáчиш лéву черáпу на дéсну нóгу? 2. увлачи, усисава. — Овáј пýнпа нéгде навлáчи вáздук, затóј нéче да рабóти.

навлáчи се несвр. облачи се, одева се. — Навлáчи се па поодí, це забáимо.

навлечé свр. 1. навуче, обуче. — Навлечí чíсту кошúљу кòд идеш у лýђе. 2. довуче, дотера. — Мýже, да навлечéш дрва дор е сýво врéме, кòд се оћíши, тбг нéч да мóж.

навлечé се свр. 1. обуче се, навуче се, одене се. — Кòд се навлчéш, тí се поглéд у огледáло да вíдиш какó ти стоí. 2. навуче се, уђе. — Навлéкли се гоцá погáнци у áнбар.

навлчé свр. 1. навуче, обуче. — Навлчí си тóплу дрéју, надвóр јáко зимá. 2. довуче, дотера. — Навлкал сам дрва тóлко млóго да чу да íмам за двé зíмени. 3. увуче, навуче. — Пóљсћи мíши у есен навлчú пшеницу и дрýга зрна узам, та да íмају за нáзиму.

навлчé се свр. 1. обуче се, навуче се, одене се. — Кадá че се навлчéш у нóве дрéе? 2. уђе, навуче се. — Навлчú се у сббу па цéл дñн íграју кáрте.

навóшта ж обојак, обљало. — Вéчером кòд се собуем, тóрим навóште кре кубé да се осуше.

наврве се свр. крену један за другим, крену у колóну по један. — Јúтром се овчарí наврве по пртíну па отóде да рáне стóку.

наврта несвр. 1. залева башту или њиву тако што у њу доводи воду вадом (каналом), а затим је мањим вадикама разводи у редове или леје, упор. наврча (2). — Ишлá сам да навртам градину. 2. скреће, тера на своју страну. — Наврта вóду на своју воденицу. 3. дође с времена на време. — Од какó се поболéмо, скóро нíкуј не наврта код нáс.

наврта се несвр. ту је у близини и долази често. — Нíкуј друђи не добди, сáмо ни се ћéрката наврта тудé.

наврча несвр. (поред изнетих значења) свраћа, долази по некад. — Наврча ко да нé, кòд гòд дóјде у Палáнку, он сврне код нáс.

наврча се несвр. ту је у близини и долази често. — Наврча се тудé да ни дадé вóду и дрýго квó ни трéбе.

наврчи свр. (поред наведених значења) 1. наспе, саспе, сипа у великој

количини. — Штó си наврчи́л овòлко вòду у млекò, па с́бг нé за нíшта?
2. наврне да пи́је. — Тí немòј ко Милáн, кòд наврчи́ балòн н ùме да га одвòи од уста.

нагледí прил. на око, на поглед. — Кòњав ти нагледí не лòш, ал каквí су му нáрви, тòј нé знам.

наглúвичав, -а, -о наглув, прилично глув. — Кòд врéвиш сòс Сíбина, мбра добрé да наокúеш, ел òн је добрé наглúвичав.

нагмéчен, -а, -о који је нагњечен, улубљен. — Штò е кот́лòв нагмéчен, куí е тòј напрайл?

нагњавòтина ж нагњечено место на телу, убивотина, контузија. — Дрúго нéма, али ме нагњавòтината јáко боли.

нагњéтен, -а, -о нагуран, нагуран у неки узани отвор. — Рúће му врзане на дúпе, а у уста му нагњéтена крпа.

нагòрће прил. (дем.) на горе, мало на горе, мало навише. — Појдí мáлко нагòрће па ч га вíдиш гдé рíља.

нагòршће прил. (дем.) на горе, мало на горе, мало навише. — Јòш нагòршће трéбе д íдеш до нeгòвуту ко́либу.

нагрéбен, -а, -о 1. који је изгребан, гребањем избраздан. — Овдé, ондé нагрéбен помáлко, ал нé млòго. 2. гребањем или стругањем сакупљен. — У ону́ј паницу íма нагрéбено сíринe, половíн га тí узнí, а половíн остáј за Милку.

нагрòња се свр. 1. прероди нека во́шка. — Нагрòњáла се црéшња, сáмо што се гра́ње не покрíше. 2. постане тешко (у психичком смислу). — Нагрòњáло ми се нá душу, чíни ми се чú да лúснем.

нагру́ва свр. накруни кукуруз. — Дòнòс сам нагрувáл момóрузу íма за двé врéче и јúтре да нагру́вам за јòш тóлко па чу да тéрам у воденицу.

нагру́ва се свр. наједе се, наједе се добро, наједе се чврсто. — Ал се нагрувá лéб и чорб́ицу из турш́ију.

нагуз́ичи свр. 1. натрти. 2. грубо и тешко превари некога. — Вáрди се да те нéћи цамбáс не нагуз́ичи на вáшар.

нагуз́ичи се свр. полтронски се понесе према некоме, улиже се некоме. — Тúј нéма нíшта од човéка, òн се бéше нагузичíл и на Бугаринáнога штòно бéше пресéдник у òпштину у рáтан.

нагу́ши се свр. 1. накости се, најежи се, нарогуши се. — Видéл ли се какò се мáче нагу́ши кòд га јúрну псéта? 2. згрчи се и главу увуче у рамена (о човеку). — Дојч́ин се нагуш́ил па отòди ú планин.

надвие свр. притисне, притера, спопадне, примора. —Надвила га мѹка затј дигал рѹку на себ.

надебел прил. у дебелом слоју, у дебљем слоју. —Торину кѹд расврљаш по њиву, расврљај ју надебел, да земља добро осети и да се боље рѹди лѹб.

надѹвена, -о (нема м. род) опремљена свадбеним даровима и тзв. меким стварима. —Њбјното девбјче јако ѹбаво надѹвено.

надијан, -а, -о 1. запахнут, запахнут нечијим дахом па добио исту болест. —Несѹм насѹбал, ал мѹра да сам надијан кѹд имам ватру. 2. наређено му, заповеђено му; заплашен. —Миле мѹра бстро да рабѹти свс љѹђе, ел тека надијан од онѹја озгѹр из комитѹт.

наджѹња несвр. жање више од другога, побеђује у жетви. —Латѹнка наджѹња Рѹду у овѹс, ал не мѹже кѹд се жње пшеница.

наджњева несвр. жање више од другога, побеђује у жетви. —Дѹзај се, девбјче, да се наджњевамо.

наджњевање с такмичење у жетви. —У наджњевање девбјђе ѹвек пѹвише нажњу од мѹмци.

нади предл. над, изнад. —Капетѹн је нади пѹручника по чѹн. —У онуј крѹшку нади пѹт појавѹли се штршељи.

надѹка свр. викне јаче од другога, надвиче, победи у надвикивању. —Вѹнку Вѹткову не мѹж ѹикуј да надѹка.

надѹке несвр. виче јаче од другога, надвикује, побеђује у надвикивању. —С ѹѹ немѹ ни да се надѹкѹеш, ел ју не мѹж надѹкаш.

надѹке се несвр. надвикује се, свађа се. —Најден и Вѹден останае дѹле у Вртѹчу да се надѹкѹју, а јѹ си отѹ, нечу да сам сведѹк ако се нешто дѹси пѹкрупно.

надѹлђе прил. (дем.) на доле, мало на доле, мало наниже. —Пѹјдеш јѹш мѹлко надѹлђе и дѹјдеш до ѹдно раскрѹје, па по лѹвијат пѹт настаѹш.

надѹлше прил. (дем.) на доле, мало на доле, мало наниже. —Дѹј га спушти јѹш надѹлше, па че да бѹде добрѹ.

надѹма свр. (поред наведеног значења) свашта каже неѹме, свашта изговори. —Какѹ ми свѹ Живѹна не наѹума, а јѹ отрпѹ, чекам јѹ ѹѹ на моѹ буњѹште.

нађердѹни свр. наниже у ѹердан, поређа, распореди као у ѹердану. —Тѹ си, мѹри, нађердѹнила швалѹри, па ти свѹку нѹч дрѹђи добди.

нађердџане се свр. поређају се као у ђердану. — Нађерданџили се пред
зџдругу и чџекају да им се плџти за млекџ што су предаваџи.

наеднџш прил. наједном, одједном. — Пџпи чџшу ређиу наеднџш и велџ:
"Тека се пије љута".

наждрџка се свр. попије од једном много воде (нарџчито за време летњих
вруђина). — А се наждрџкам, џ ожеднџем, тџлка е жега.

нажџња несвр. добија извесну количину у жетви. — У онџј њџву у Сарџшу
нажџњамо по шеснџес крстџне.

назнџва несвр. зна по нешто, зна по мало. — По нџћи пџт нџшто назнџва,
а по нџћи пџт нџ зна нџшта, гџби се.

насам прил на земџу, на земџи. — Најдџ га како лежџ насам. — Немџј ти
падне лџб насам.

наџда несвр. наједа, почиње да једе, нагриза. — Тџмина краџва почџла да
наџда тџкву у Миљђову њџву, али ју јџ раскарџ. — Немџј да наџдамо
тазџто лџб, џмамо јџш јучерџшњи. — Овија нџви ножџви не наџда рџџ.

наџде се свр. сврши велику нужду у нешто. — А џн му се зајнџт наџде у
нџчви.

наиспроваџа свр. избуши више рупа, све избуши. — Нџћи мангџпи наис-
проваџали лубенџце и тека и остаџили.

најсадњи, -ња, -ње (њџ) последњи. — Љџба џвек стџгне најсадњи на зџбр.
— Најсадњџто дете дали за слџгу.

најмалко прил. најмање. — Најмалко пџт денџ џма да кџсим, а кџлко ми
пџсле трџбе да га осушим и да га зџберем, Бџг знџе.

најништа прил. најбезвредније, најџсновније. — Ёј, што е најништа —
колџц нџ зна да зашџли, а џвџм се препџстџвџла ко да е нџћи мајстор.

накаден, -а, -џ 1. који је кађењем намирисан. — Накадене ми дрџе од онџја
тавњџн па јџш мирџшу. 2. инфициран неком пренџсном болешђу.
— Накадена сам јџ код онџја што но идџмо, а онџ сви бџлни, затџј ми сџг
нџс затворџло. 3. научен како да мисли, наређено му како да мисли,
индоктриниран. — Накадени онџ од њџнога старџшину па сџг сџмо
стрижџу нџрод.

накади свр. 1. кађењем намирише. — Немџј млџго да стоџш џз казџн кџд
се вџри маз, да си не накадиш дрџе, па те пџсле нџче вџле гџспе. 2.
инфицира се преко дисџјних органа неком пренџсном болешђу. — На-
кадиџла сам се јџ негџде с кашџлицу, па сџг ковџм, џста не затвџрам. 3.
наплаши некога, наметне некоме своју воџу, учини некога покорним,
зависним. — Нашега дирџктора накадиџли онџја из комитџт, па сџг мџк
ко вџна.

- накаран, -а, -о натеран, утеран. — Стока напобена и накарана у трљац.
- накладен, -а, -о наложен, заложен, запаљен. — Туј вече, пред мобилизацију, на Дел беше накладен голем бгањ.
- накљуцан, -а, -о 1. кљуном прокљуван, кљуном начет. — Отуд от кѣм алогу има доста накљуцано грѣје. 2. ситним ударцима оштрим предметом оштећен, начет. — Мазан дѣвар, ако не накљуцан сѣс шпѣц, тѣшко мѣж да омалтерѣшеш. 3. секиром насечен на ситне комаде. — Чу да имам накљуцане лѣсковаче кѣлко за дѣнѣс.
- накметѣ се свр. намести се, смести се, намести се као кмет. — Важно е да си се тѣ накметѣл, а за дѣрѣжи, бѣш те бѣрга.
- накокоши се свр. 1. направи се важан, напешури се. — Чѣм неѣи постане кмет, он се накокоши и сѣс сиротѣњу не врѣви. 2. обуче свечано одело, накинѣури се. — Пѣра се накокошѣл ко да че д ѣде у Паланку. 3. нарогуши се, накостреши се. — Штѣ си се, бѣе, накокошѣл на мѣне кѣд ти нѣшта лѣше несѣм напѣрил?
- накобла свр. котрљањем нагомила, накотрља. — За какѣ си наколѣл овѣја кѣмене овдѣ? — На рѣзницу код Ђѣку накоблани трѣпови белѣсѣт.
- накобла се свр. 1. котрљањем се нагомила, накотрља се. — Слѣве попадале па се наколѣле у онѣј браздѣ дѣле. 2. легну да спавају један поред другога. — Вѣчером се свѣ накобламо на ѣдну рѣѣжу, покрѣјемо се с пртѣну чѣрку и текѣ спѣмѣ.
- накоблан, -а, -о који је котрљањем стављен на гомилу. — Ёво овѣја трѣпови овдѣ накоблани и туј заборѣени.
- накра свр. 1. набаца на гомилу једно преко другога, набаца на гомилу без реда и у великим количинама. — У овѣј рѣвину онѣм накраѣли стѣра ѣута, стѣри шпѣрѣти, стрѣшени лѣвори и кѣј ти знаѣ какѣу свѣ старудѣју. 2. стави у веѣј количини него што треба, стави без мере, стави превише. — Не важно да сѣмо накраш шиѣер у грѣје и да чѣкаш да се напѣри винѣ, туј трѣбе знање.
- накра се свр. 1. добро се наѣде, превише се наѣде. — Кѣд ѣде на светѣц, ел на свѣдбу код ѣѣѣ, он се накра кѣко стѣка па га пѣсле болѣ мешѣна. 2. напати се много кашѣљуѣи, накашѣе се. — Мѣј дѣда се е накрѣл у свѣј живѣт, ел је болувѣл од такѣу бѣлес.
- накуљен, -а, -о који иде савијен у пасу, погрѣљен. — Срѣто дѣле ѣдну накуљѣну бѣбичку.
- накучи свр. окуци, окуци доста кучиѣа. — Нѣша Розамѣнда накучѣла гоцѣ кучиѣи.

- накучи се свр. накоти се, дође на свет доста штенади. — Накучили се кучичи, чини ми се има за плин кош.
- налида се свр. сврши велику нужду ретко на нешто или у нешто. — Налидали му се мангупи у авлију и пред врата. — У уста му се налида.
- налиже се свр. напије се, опије се. — Пак си се нализал, пијаницо една.
- налева се несвр. 1. пије преко воље, налева се. — Деца, не налевајте се с туј воду толко, це умочате. 2. буја, дебља док расте, налева се. — Добри нећи прасци, само се налевају.
- намашка свр. испрља нечим житким, умаже. — Што си намашкал малџо дете с блато?
- намашкан, -а, -о који је намазан, умазан, испрљан. — Кџд смо били деца, ели смо дџдови и цел дџн смо одили онак намашкани.
- намеџи свр. направи мед, створи мед. — Челе ми лџтос намеџиле сто џила меџ.
- намеџичав, -а, -о неједнак, местимичан (о површини). — Пшеницата не џикла судџм еџнџкџ, него дџџде намеџичава.
- намеџичаво прил. неједнако, неравномерно, местимично. — Жџто џикло намеџичаво.
- наџбра свр. примора, присили. — Он не теџал, али га дрџџи наџбрали та заџедно ишли у краџу. — Не мџж тџи мен да наџбраш, ако џа нечу.
- наџва се свр. 1. обогати се на непоштен начин и на брзину, снабде се. — Тиџа се у раџав дџбро наџвал, ал че му на нџс излџзне, џа кџд ти каџем. 2. наџеде се, наџеде се дџбро. — Маџсим глџда само да се наџва па да лџгне да спи.
- наорџ свр. пооре, пооре све што је требало, изоре. — Наорали смо за пшеницу на време, сџг само да паџдне џдна џиша и да џица.
- наџџџ свр. напуни до врха, напуни сабиџањем или гажењем. — Наџџџм таџџир сџс гџжвице и присџџнем. — Наџџџм канџте до вр и волџви лџко истџгле.
- наџџџ се свр. наџеде се, наџеде се преко мере. — Наџџџл сам се каџо стџка.
- наџарџси свр. наџрди, наруџи, унаџази. — Шџто несџи водџл детеџо код флџзера да га џбаво острџџе, него си га онак наџарџсил сџс нџџици. — Наџарџсила га с нџкти пџ очи, џџгџвата швалџрка.
- наџарџси се свр. наџрди се, наруџи се, заџусти се. — Шџто си се, бре, Стоџане, тека наџарџсил, дџџдеш страшан, личџш на плашило.
- наџас м наџаст, невоља, беџа. — Од тиџа наџас несџџ моџли да се спаџсимо.

напи́на несвр. запиње, натеже, савија нешто што је прилично еластично.

— Ја напи́нам одову́д с грби́ну, ал га не мо́г помб́кнем. — Напи́нам прегло́, ега би се улови́л не́ћи фа́зан.

напи́на се несвр. 1. напреже се, запиње. — Напи́на се да потегли́ ко́ла, али она́ те́шка па не мо́же. 2. горди се, горди се ал без много основа за то.

— Напи́на се ко цревó на углен. 3. љути се, сриди се. — Ку́ј ти е ђавол, штó се напи́наш од ни́шта.

напи́њен, -а, -о који је напуњен. — Ко́ла напи́њена, па препи́њена.

на́пне се свр. (поред познатих значења) наљути се, расриди се. — Ако ти не́што не по во́љу, немóј се б́дма на́пнеш, него ма́лко и поотр́пи.

напи́нвашка ж уображена особа. — Од како́ поста́л шумáр, бн поста́л напи́нвашка.

напове́да свр. оптужи, окриви, оклевета. — Че́кај да ти до́јде башта́ да те ја́ напове́дам.

на́помет прил. напамет, наизуст. — С́инче, ко́ју пёсмицу зна́еш на́помет?

— Рекб́л у́чи́тељ да на́учимо це́лу та́блицу мно́жење на́помет.

напо́ница ж особа на крај срца, лако увредљива особа. — Штó си, Милéне, то́лка напо́ница, штó се љутиш од ма́лко?.

напо́чепил прил. укриво, накриво, наопако. — Свё у ту́ј ку́ћу пошло́ напо́чепил: с́ин се пропи́л, снаа́ се прокурва́ла.

напра́сничав, -а, -о који је напрасит, прек, плах. — Ббра вре́дан чо́век, ал му на́рови не ва́љају, до́јде напра́сничав, за ча́с прасне.

напра́тен, -а, -о послат, усмерен, упуњен (о магијама). — Мбра да су му билé напра́тене не́ће маи́је кб́д си б́стаи жену́ и де́цу и по́двати се с ону́ј скубо́љину. — Настану́л напра́тене маи́је и пропи́л се.

напреда́шањ, -шња, -шње (шњо) претходни, пређашњи, ранији. — Напреда́шњиат мра́з ни ббра пипёр. — Напреда́шњото телё смо продали́ у Жу́ковци, а овóј че си чу́вамо за домбзлб́к.

напре́дица ж напредак, просперитет. — Домаћине, у ку́ћу ти билá сва́ка напре́дица, да иљадиш!

напрепречу́е свр. постави више предмета један преко другог на наком пролазу, препречи. — У́зне текá па напрепречу́е дрвја и ка́мене на прогóн, да не мо́ж ту́ј да пробди туца́ сто́ка. — Кб́д до́јде по́водња, на ћерéп се напрепречу́ју дрвја и гра́ње па по́сле мбра да и оту́рамо.

напреси́ца свр. пресече на много делова, пресече на више места, исече.

— У́есен напреси́ца дрва на по ме́тар-два́, па и ту́ри да се су́ше за на́зиму.

напретруп прил. преко нечега, попреко. — Тóза запуца напретруп преко њиве, преко лозја и óтиде у Соколáш.

напривечерица ж предвечерје, доба дана од заласка сунца до првог мрака.

— Одвéдоше га нéћи лјуђе éдну напривечерицу и јóш га нéма да се врне. напритлчице прил. натуцајући, како било радећи. — Нé знам ббш какó трéбе, него га рабóтим напритлчице.

напричен, -а, -о коме је постављена притка (о поврху). — Петлицáн напричен и изврзан, за нéћи дбн трéбе да га прскaм од ману.

напрйчи свр. забодe притку уз сваку биљку. — Праим прйтће да напрйчим прйтће и петлицáн.

напуден, -а, -о који је истеран, најурен. — Никóдија напуден из службу.

напуа свр. напуни до врха, натовари до врха. — Напуа́м ко́ла па лéгнем озгóр, а волóви сáми знáју пýт и текá дóјдемо дóм.

напуа се свр. наједе се. — Напуа́м се лéб и ако íма јóш нéшто с лéб и тóј ми е руч́к.

напу́ца свр. направи на ватри кокице од кукурузних зрна. — Чу да напу́цам мáлко пуца́нће за дéцу, одáвна им несбм пуца́ла.

напу́ца се свр. наједе се, наједе се преко мере. — Мóјат мýж се сáмо напу́ца и лéгне да спí. — Квд се нéћи пýт дóбро напу́цаш, мислиш че ти тра́е трí денá, онó си за вечéру па огладнéеш.

на́разлогом прил. натенане, полагано, полагано али темелно. — Јáнош пíје винó на́разлогом и нíкад се нé опíл. — Човéк си рабóти на́разлогóм и пáк си свé постíгне и урабóти га кáко трéбе.

нара́њен, -а, -о који је нахрањен. — Квд свíње бóду нара́њене, да узнеш да и напíиш.

нара́ца свр. роди много, изроди. — Нарáца дéцу, па пóсле да му држáва вóди брíгу од њí.

нара́ца се свр. роди се много, изроди се. — Нарaца́ше се дечíја, свé еднó на дрóго дó уши. — Убав се конпíр нараца́л овýј гóдин.

на́рван, -а, -о који је нагрижен зубима. — Најдó да су на́рване пе—шéс тíкве.

на́реден, -а, -о 1. који је наређан, поређан. — Ђибáница синóч на́редена, а оцúтра пéчена. 2. коме је наређено, коме је издато наређење. — Жíвко Сб́јћа е на́реден да однесé пíсмо у Палáнку.

наредéње с наређење. — Дошлó на́редéње да се нíкуј не удаља́ва из салó. на́редом прил. по хоризонтали, по изохипси (кад се иде по коси). — Сáмо идí на́редом, на́редом па иза онýј áлогу íма га на́јдеш.

наредомће прил. дем. од наредом. —Ако идеш наредомће, нема га заминаш.

наредомшће прил. дем. од наредом. —Идóмо, идóмо наредомшће и најдóмо га.

нарепан, -а, -о који је грубо ошишан маказама. —Владу Ћату си ма́ти стрі́гла сѣс нóжици па испáдал нарепан ко коза́.

нарі́за несвр. почиње да реже, реже, сече. —Не нарі́зај тазéто лéб. —Жéжак лéб се не нарі́за, чéкне се да ма́лко ла́дне.

нару́би свр. насече, исече (углавном о дрвима). —Кѣд до́јдем нару́бим на ба́бу др́ва, да има док па́ не до́јдем.

нару́би се свр. 1. наједе се неке биљне хране у сировом стању. —Нру́бим се лéб и лу́к и цéл дѣн ко́пан. 2. напасе се крупне траве. —Кра́вене се наруби́ше траволáк гóре покре слóг, па сѣг има са́мо да преживају.

нару́сен, -а, -о који је натруњен, присут труњем. —Млекóво ти нару́сено, трéбе се процéди.

наса́ден, -а, -о 1. који је насађен, посађен. —Наса́дена момóруза јóш прé три нéдеље и јóш не ни́ца. 2. стављена квочка на јаја. —Наса́дена кокóшка на петна́ес ја́јца.

насветóу се свр. наживи се, наужива се. —Са́мо се т́и насветóј, дру́ђи сви́ нéка по́мру, иди́бте.

наси́тни свр. сепкањем или дробљењем учини ситним, исече на ситне комаде, намрви. —Наситн́и ма́лко дрвца́ за потклацува́ње. —Си́тно наси́тним копрі́ве па да́дем на пу́јчичи.

наску́бен, -а, -о начупан. —Ел има наску́бен зелéни лу́к, ел д им да наску́бем?

наслу́жен, -а, -о који је натоварен у чашу. —За кúга е наслу́жена ова́ј ча́ша?

наслу́тен, -а, -о који је наружен, нагрђен, унакажен. —Дор е б́ил детé, р́итнул га ко́њ у вецу́ и тека́ остáл наслу́тен за цéл вéк.

насмéтен, -а, -о који је ометен, пометен, заустављен у развоју. —Па́дал сам од брв у во́ду затóј што сам б́ил насмéтен. —Детéто им насмéтено, не моглó да порастé.

наста́ен, -а, -о који је настављен, продужен. —Ократéла е бо́шча, па наста́ена.

настра́њуша ж настрана женска особа. —Настра́њушо, на́стран си се роди́ла, на́стран це с́ћинеш.

настраóу се свр. настрахује се, наживи се у страху. —Настраува́ла сам се док су де́чијава билá по рáтовн.

насу́че свр. намота пређу на цев за ткање помоћу витла и сукала. — За дѣнѣс сам цѣви насукáла, а за јутре чу си јутре насучем.

натáкне свр. (поред познатих значења) 1. обуче, одене. — Натакнѣ си нѣку дрѣју на грбину да те не пресечѣ стѹд. 2. обује. — Штѹ не натáкнеш нѣшто нá нође, ел бѹс мѹж да се убодѣш, ел прс да си отлчѣш.

натáкне се свр. (поред познатих значења) обуче се, одене се. — Натакнѹл си се ко да ч у Сибѣрију да зимѹеш.

натѣца несвр, 1. облачи, навлачи. — Пак натѣцаш бáштинијат капѹт а знáеш да и на нѣг трѣбе, мѹра д иде у воденѣцу. 2. обува. — Куѣ е натѣцáл мѹеве цѣпиле, вѣдим да су кáлавe. — Мѹнечка децá натѣцају цѣпиле на стáри и текá се прáе вáжна.

натѣца се несвр. облачи се, навлачи се. — Не натѣцá се у тѹлѣ дрѣе, дѣнѣс нѣ зимá ко што е јучѣр билѹ.

натáм прил. натамо, на ту страну. — Идѹмо, идѹмо, кѹд áј натáм дојдѹмо до ѣдну крстопѹтину.

нáтанко прил. у танком слоју, танко. — Божѣне, сѣно кѹд растѹраш да се сѹши, растѹрај га нáтанко, да пѹсрчено исѣне. — Мажѣ пѣкмез нáтанко да ѣма за свѣ.

нателѣза свр. напије неког алкохолним пићем. — Ел вѣдиш, бре, Јѹксиме, какѹ онѣја мангѹпи бѹче да нателѣзају онѹга чѣчицу.

нателѣза се свр. напије се, опије се. — Нателѣза се ређиу јѹш јѹтром па пѹсле цѣл дѣн дрѣме.

нáтемчина ж ауг. од натема, силеција, кабадахија, убојица. — У тѹј њѣну вaмѣилију се рáцају свѣ нѣкве нáтемчине. — У нáродне пѣсме се пѹе од нѣкви јунáци; кѹѣ јунáци, кѹѣ бакрáчи, свѣ тѹј билѣ нáтемчине.

натѣска несвр. притиска, належа свом тежином. — Чѣда Лѣну натѣска уз дѹвар, нѣ знам кѹд бѹче од њѹ. — Натѣскај поклѹпацат сѹс колѣна егá би моглѣ да га заклѹпимо.

натѣсне свр. налегне, притисне. — Натѣсал га сѹс кѹлена нá груди а сѹс рѹѣ га уватѣл зá гушу. — Натѣсли га пѹрезѣје за пáре, ел нѣкако.

наткан, -а, -о изаткан у великој количини, све изаткано, изáткан. — Ума нáткано чрђе, простѹрѣ, клáшње, шáјаци, свѣ ѣма; а кѹд сѹм код њѣ дошлá, онѣ билѣ голѣ ко пиштолѣ.

натлца свр. 1. набије у нешто. — Пробáл да старѣјат клѣн истѣра сѹс дрѹѣи, али и нѣга натлцáл па сѹг ѹба трѣбе да се вáде. 2. туцајуѣи смрви, начини ситним. — Натлцáл сам пипѣр ѣма за двѣ ѣила.

натлчѐ свр. туцајући смрви, начини ситним, натуца. — Требе да узнеш да натлчѐш пшеницу за светѐц. — Натлчѐ сол за јарму.

натлчѐ се свр. одене се, обуче се. — Натлчѐ се тиће у нѓве дрее и на тежѓтник, да се чуди свѐт.

натлчен, -а, -о 1. који је одевен, обучен. — Кѓд е пијан, ѓн спи натлчен, не стѓра се. 2. натуцан. — Натлчен кáмен покре пѓт, текá си стѓи и развлáчи се, нѓкуј не мѓсли пѓтат да попрáља.

натрáпа свр. наиће, набаса, нагази. — Јá áјд преко лозјá, кѓд тáм натрáпам на Милѓнка какѓ бѓре грѓзје у моѓ.

натрáпса се свр. намести се згодно противнику а незгодно по себе. — Сѓг си ми се натрапсáл, сѓг чу ти се освѓтим.

натрапсѓл м пеј. долажење противнику "на јесте". — Че ми дѓјдеш натрапсѓл, ебáчу ти мáтер.

натрѓска свр. набије, набије силом, набије са треском. — Мáјће му га натрѓскам.

натр́ка свр. натрља. — Ако крáва нѓшто куњи, трѓбе да е натр́каш езѓк сѓс сол.

натрѓди свр. нагњави неко место на телу. — Натрудѓл сам си рáмо носѓе-чи грѓде.

натрудѓ се свр. нагњави се неко место на телу, заболи неки део тела од тешке употребе, позледи неки недовољно излечени део тела. — Натрудѓла ми се ногá од големѓ одѓње.

натрѓпи свр. насече, насече на веће комаде, насече на трупце (о дрвету). — Натрупѓл дрва али и нѓ и унѓл, него си текá остáла надѓвр, да ћусну.

натрѓсан, -а, -о који је обран трешењем, натрешен. — Донеси нѓку од натрѓсанене крѓшће, онѓ ѓс да су мáлко ѓбите, ал несѓ лѓше.

натрѓчка свр. пообара и набаца на гомилу, пообара и разбаца по ужем простору. — Касáпинат искѓље прáсци па и натрѓчка на ѓдну лѓсу и тѓг и посипѓе с ѓипѓлу вѓду да и шѓри.

натрѓчка се свр. попада околo, полегне околo и без реда. — Копачѓ се по ручѓк натрѓчкају под орѓј да се мáлко одмѓре. — Кѓд се зáврши бѓрба, ми појдѓмо напред, онѓ се Нѓмци натручkáли и пот пѓт и нат пѓт.

натѓка свр. напујда пса на некога. — Немѓј да идеш покре тѓј колибу, ѓче онѓја баксѓз да натѓка кѓчичи на тѓбе.

натумбѓше се свр. посере велико говно. — Пáзи мáјће му га, пáк се овдѓ нѓћи натумбосáл, тѓо га нагáзим.

- натуран, -а, -о 1. сав стављен у нешто. — Сѣриње натурано у чебрѡви. 2. напуњен постепеним додавањем нечега. — Имамо трѣ чебрѡ натурани сѣс сѣриње.
- наћавлейше се свр. поднапије се, поднапије се само толико да постане весео. — Не прѡјде дѣн да се не наћавлейше.
- наћиман, -а, -о који је киван, намеран. — Јѡ сам му одавна наћиман, едѣнпѡт че се лѡше проведѣ.
- наћине свр. набере кидањем, накида. — Наћинѣ цвѣјѣ па заћитѣ кѡла, текѡ се рабѡти у бѣрбу.
- наћитен, -а, -о који је накићен, окићен. — Наћитени кѡњи, наћитене кочије, наћитени свѡтови, свѣ наћитено.
- наћѣцкан, -а, -о који је напрскан нечим житким (блатом или малтером). — Мајстори остаѣли кѡћу сѡмо наћѣцкану, несѡ стѣгли да ју омалтерѣшу.
- наѡка свр. дахом испуни, дахом замагли. — Шишѣ од лѡнпу прѡво наѡкај, па га тѣг брѣши.
- наѡка се свр. дахом се испуни, дахом се замагли. — Док се не наѡкају, цвѣћѣри се не мѡж дѡбро обрѣшу, него се сѡмо размѡжу.
- наѣѣма свр. упије, усиса. — Зѣми земљѡ од снѣг наѣѣма влѡгу.
- наѣѣма се свр. упије, засити се течнѡшћу. — Да дѡбро пољѣнеш граѣину да се земљѡ чврсто наѣѣма.
- начѡпка свр. намаже машћу или уљем помоћу чапкала (в). — Ако ѡч да ти мѣсо на режѣњ не загорѣ и не испѡца, мѡра га дѡбро начѡпкаш.
- начѣс и нѣчѣс прил. нѡѡас. — Начѣс сам се свѡ смрзла. — Начѣс ѣма да бѡде јѡко зимѡ.
- начѣска и нѣчѣска прил. нѡѡас. — Начѣска ѣма да спѡ и кѡче мѡче зѡедно.
- начѣшњи и нѣчѣшњи, -шња, -шње (шњѡ) нѡѡашњи. — Овија лѣб нѣ јѡт-рошњи, него начѣшњи. — Начѣшњи стѡд е бил голѣм.
- начѣшњица и нѣчѣшњица ж нѡѡашњица. — Јѡ сам бѡље за начѣшњицу, него за данѡшњицу.
- начѣ свр. изатка, изатка много. — Начѣла сам чрѣје и пешћѣри. — На ѣѣрку-ту сѡв дѡр онѡ начѣла. — Чу начѣм и на тѣб, ако ѡч.
- начѣти се свр. поѣе у групи, у колони. — Начѣте се по седам—ѡсам па от кѡћу на кѡћу, прѡсе.
- начѡкан, -а, -о који је набијен. — Вржѣ коњѡ за онѣја начѡканијан колѣц.
- начѡчуљѣ свр. подигне уши (о животињи). — Ѧ нѣшто лѡвне, Рѡшко начѡчуљѣ уши.

нашевел—надевел прил. кривудава, час на лево—час на десно. —Она́ иде
нашевел—надевел, мо́ра, си́рота, па́ да е пија́на.

нашље́ми се свр. напи́је се, напи́је се до бесвести. —Не про́јде дбн да се
не нашље́ми.

нашовр́да свр. накривуда, начини криве меандрасте линије, нашкраба;
напи́ше. —Па по онíја ћили́ми нашовр́дала шоврда́ље, убави́ло ёдно.
—Нашовр́дај му та́м ёдно пи́смо и кажи́ му да до́бди до́м, ел ако не́, ја чу
с иде́м.

нашовр́да се свр. насере се тако да је измет сложен као уже. —Мангу́пи му
се нашовр́дали пред в́рата.

нашовр́дан, -а, -о накривудан, неуро написан, најврља́н, нашкрабан; на-
писан. —Пу́т нашовр́дан у́збрдо. —Ви́дим нашовр́дана не́ква слóвја, ал
ја сам не́писмена, не знам квó пису́е.

наштру́па свр. напда велики снег, напада дебео снег, упор. натрупа. —По
не́ку зиму́ сне́г наштру́па до пѐнцири, а по не́ћи пу́т и до ча́ндију.

не́бо с анат. горња засвођена површина усне дупље, непце. —Болí ме
не́бо, не мо́г да ж́вакам.

недо́бвр, -бра, -бро неваљао, није добар (о деци). —Ти́ си, па́тко, недо́бвр.
—Недо́бра си ти́, де́дина, дево́јћа.

недо́брѝтвен, -а, -о који је остао недобријан. —Оста́л ма́лко недо́брѝтвен.

недо́бро прил. лоше, није добро, болесно. —У гла́ву ми недо́бро, у
меш́ину ми недо́бро, свá сам бо́лна.

недова́ри свр. недокува, не скува потпуно. —На моју́ се жену́ де́си да не́ћи
пу́т недова́ри васу́љ.

недошње́ван, -а, -о који није потпуно уобличен у сновима. —Томб́н сам
почéла да га шње́вам ка́ко ула́зи насме́јан, онб́ трбпнуше в́рата и ти́ја
ми сб́н оста́ недошње́ван.

нездригб́сан, -а, -о 1. који није прешао из течног у пихтијасто стање, који
се није прогрушао, који се није коагулисао. —Кв́д пити́је оста́ну нез-
дригб́сане, зна́чи да су недова́рене ел да има ма́лко ме́со у њи́. 2. који је
незграпног понашања, неваспитан, неучтив. —Што́ си то́лко нез-
дригб́сан, ел си те ма́ти не́ учи́ла ка́ко тре́бе да се пона́шаш у́љуђе.

некња́шњи, -шња, -шње (шњо) прекјучерањи. —Дб́нбс за руч́к има да
еде́мо некња́ши васу́љ, са́мо преп́ржен.

некóтице прил. ненамерно, нехотице. —Зака́чи га с ла́кат некóтице и
крча́гат се клати́ а та́м, а ова́м и надокра́јће па́де и стрóши се.

некóтично прил. ненамерно, нехотично. —Но мо́ж то́ј да бу́де некóтично
кв́д се зна́е да су га и дру́ђи вача́ли у кра́цу.

нељуцћи прил. нељудски, нехумано. — Тó е билó нељуцћи, да си на сестру не даде ни едно парче, ббр да има где градину да си посади.

немање ж немаштина, сиромаштво. — Најстаруту ћерку си дали у Причовци, у немање.

ненаситен, -а, -о који је ненасит. — Ала ненаситена, све на њег малко и земља и паре и све би ти из руже отел.

неотепан, -а, -о који је неотесан, груб, прост. — Милош е една сељачина неотепана. — Остáлат ти млóго неотепан, куј ти га прайл.

неподава се свр. 1. не савија се, не попушта. — Онáј гледá штоно смо ју турили да буде ћуптија, још се неподава. 2. одриче, не признаје, не попушта. — Вјиди да тóј што рабóти не ваља, али се неподава.

неподе́лен, -а, -о који је неподе́љен, који је у целисти. — Каквó е на вас двојцу неподе́лено, та се тóлко кáрате.

несме́јник м пустолов, немирни дух. — Несме́јникѣт пак ошбл ода дом, це врне кѣд огладне.

несре́ђан, -ћна, -ћно несређан. — Јá сам ти, нáно, несре́ђна.

несре́ђник м несретник. — Несре́ђниче, е́дан гдé си бил и каквó си тóј урабóтил?

несре́ђница ж несретница. — Ёј, несре́ђнице, у каквú си се сиротíњу оженила, а моглá си да будеш гáздарица.

неуштиван, -вна, -вно који је неучтив, невоспитан, неуљудан. — Кѣд отидемо у љуђе, немóј да си неуштиван, него б́уди кáко трéбе.

ни́заница ж низа, ниска. — Ё́дна ни́заница све крúпни д́укати, а дрúђе двé пóситни.

нокт́к м дем. и хип. од нокат, ноктић. — Малóно детé заболéл нокт́к.

ноч́с прил. ноћас. — Ноч́с не́ћи замáн залајáше псéта и ла́ју ко да не́ћи иде.

ноч́ске прил. ноћас. — Ноч́ске сам спáл ко тóп.

но́чи несвр. ноћи, коначи. — Ел мóг да но́чим нач́с код вас?

ну́личка ж дем. од нула. — Тí, брé, несí ни́куј, тí несí ни ну́ла, тí си е́дна ну́личка, етé тóј си тí. — Дé му тí, уз тíја послéдњиат брóј, допи́ши е́дну ну́личку па се ни́шта не се́ћирај.

Њ

ња́ка несвр. оглашава се њаком, њаче, реве. — Цóђино магáре њáка свáћи д́н у срéд плáдне.

њекња прил. прекјуче, пре неки дан, упор. некња. — Њекња му дошџл пбзив за у војску.

њекњашњи, -шња, -шње (шњо) прекјучерашњи, упор. некњашњи. — Јбш ми вунї у главу од њекњашњу пијанку.

њиан, њина, њино зам. њихов. — Њиан коњ јако добџр.

њин, -а, -о зам. њихов. — Њин син бче да се жєни сџс нашу ѣрку.

њинь, њиња, њињо зам. њихов. — Тју су штєту напраиле њиње свиње. — Њињото детє сџг прешлџ у трєјњи рязред.

њбан, њбјна, њбјно зам. њен. — Њбан мјж се пропїл. — Несу само моја него и њбјна деца била тјј.

њува несвр. тумара, претражује, њушка. — Квџ тџлко њуваш?

њувало с онај који тумара, који њушка, који хоѣе све да сазна; интригант. — Тју ли си, њувало єдно, маму ли ти ебєм, сџг чу те јзам накарам кџд те мџмнем.

О

обала несвр. обара, претура. — Нєчија стџка ми обала копе мумурузџвину, чу причєкам па чу да вїдим чиа е.

обєд м оброк у дневној исхрани који се узима између ручка и вечере, ужина. — За обєд кјснумо малко ѣисало млекцє.

обєди свр. неосновано оптужи, набеди, оклевета. — Обєдила Савєту на правде Бџга, да е врїила маѣе у њбан обџр.

обедување с узимање обеда, обєдовање. — Дџнџс нємамо нїкво за обєдување, че да трпнємо па че пџрано да вечерјємо.

обелчјузи се свр. ојача. — Чєкни тї да се џн малко обелчјузи па ч да вїдиш од коју стрџн вєтар дјува.

обєре свр. (поред познатих значења) победи у игри кликерима и побеђє-нима узме све кликере или дугмад. — Обрџл сам Мїшка Богдџнца на клићери. — Кџлко гџд пјула да имаш, свє чу те обєрем.

обсрне се свр. 1. осврне се. — Кџд идеш, глєд си напред, ал се обсрнї нєђи пјт и насџд. 2. укаже пажњу некоме, помогне. — Обсрнї се нєђи пјт кџм стџрцити, сунї им нєшто, чувџли су те.

обсрџа несвр. загледа, загледа са свих страна. — Ако нєч да купјєш, нємој да обсрџаш.

обсрџа се несвр. 1. осврѣе се, осврѣе се око себе. — Обсрџај се на свє стрџне

да видиш да л те нећи гледа и квó ти спрѐма. 2. указује пажњу некоме, помаже. —Обсртам се кѓм мóити кóлко мóг, али и јá сам сиротíња.

обсртање с 1. освртање, освртање око себе. —Од мlóго обсртање човѐк се пóвише уплаши. 2. загледање, загледање са свих страна. —Ако е билó до обсртање, обсртал сам га, ал тýј му вáлинку несб́м видѐл. 3. освртање према некоме, поклањање пажње, помагање. —Њб́јното им обсртање не мlóго помóгло, не се онá претр́гла.

обсрча несвр. загледа, загледа са свих страна. —Обсрча онíја лáвор íма вíше од пóла сáт, ко да купуе бóгзна каквú ствáр.

обсрча се несвр. 1. осврће се, осврће се око себе. —Кѓд идеш нóчу, гледај си напрѐд, немóј се обсрчаш насáд. 2. осврће се према некоме, поклања пажњу некоме. —Обсрчаш ли се, сíне, да видиш каквó ти рабóте баштá и мáти? 3. дрско одговара старијем. —Не обсрчај се текá на баштú си, тóј не лýцћи.

обсрчање с освртање, освртање око себе. —Обсрчање е пóстрашно од сáм стрá, ел ако се нóчум сáмо ѓдан пúт обсрнеш, íма се обсрчаш свáћи чáс.

обикаљање с обилажење око нечега. —У литíју цѐл дѓн íде обикаљање: те обиколí овíја крс, те обиколí овб́ј дрвó.

обикне свр. навикне, привикне, свикне. —Обикне овчáр на зимú, па му не тóлко ни зимá, ко на дру́ђе лýђе.

обикне се свр. навикне се, привикне се, свикне се. —Сѐлáк се обикне на нечистóћу, па си му добрó. —Кѓд се кúче обикне д íде на касáпницу, пóсле га не мóж одв́икнеш.

обира несвр. побеђује у игри кликерима и побеђенима узме кликере или дугмад. —Стáлно обирам Мíшка Богдáнца на кли́ћери, не дáм му да пíсне.

обиц императ. 1. обићи, посети. —Обиц ни по нећи пúт, да видиш ел смо жíви. 2. заобићи. —Обиц онáј кóла. 3. пробај, окуси. —Обиц вáривово на сóл, немóј да е неслано.

обице свр. обиђе, заобиђе. —Кѓд обицеш тíја кáмен трí пúт, т́г да се прекрстиш и да пóчнеш да кóпаш, сíгурно чѐш да нáјдеш пáре.

објањује несвр. објахује, заяхује. —Јáгaнци се објању́ју, кѓд се разíграју.

облажи свр. омасти, умасти. —Кѓв си блѐсав и нáтема, мóж се лб́сно дѐси да облажиш нећи нб́ж.

облечѐ се свр. обуче се, одене се. —Облеч́и се у нóве дрѐе ако ч д идеш на крштење, ако не, нíшта.

облска свр. обије, окрза, одбије, омлати. —П́рво да облскаш овíја стáр

- мáлтер, па пóсле пóново да малтерису́еш. — Вéч си облска́л лúбови на нóвене ципеле!
- облска се свр. оби́је се, окрза се, одби́је се, омлати се. — Тóј че ти се, сiнко, óд главу облске. — Облска́ли се ðошкови на кúћу.
- облчé свр. обуче, одене, навуче. — Оч ли дñбс да облчéш нóв капúт?
- облчé се свр. обуче се, одене се, навуче се. — Свáко детé се на Вели́гден облчé у нóву кошúљу, да завáрди жáбу. — Облчú се у нáјново квó имају, па иду на светбц у дрúгој салó.
- обрадáчина ж ауг. и пеј. од обрадач. — Какó ли су женé одáвна моглé да нóсе онéј обрадáчине?
- образбк м дем. и хип од образ, обрашчиñ. — На детénце се зацрв́или обрашч́ичи од стúд. — Едñн образбк му отéкал, боли́ га зуббк.
- образáт, -а, -о који је великих, меснатих образа. — Ми́ца нé лóша девóјна, ал брáте нéкаква образáта.
- обретак, -тка, -тко који је прилично редак, проређен. — Васу́лат ми дñбска испáдал обретак, ббш какó штóво мужјéви воле. — Ако су зр́на у грóз обретка, онá су пóкрупна.
- обретацбк, -цка, -цко који је прилично редак. — Оста́или смо у копáње мурузу обретацку, нáдамо се да е текá бо́ље, да че да напра́и пóголеми кóрење, а мóжда и по двá.
- обретацбк, -чка, -чко који је прилично редак. — Обретáчка пшени́цата, ал нé лóша.
- обретко прил. прилично ретко. — Посад́или смо момúруз обретко.
- обрítвен, -а, -о 1. који је обријан. — Тíја е човéк уљудан, ðн е свáко јúтро обрítвен. 2. који је изгубио на коцки. — Живад́ин се пá стужн́ил, мóра да е синóч па обрítвен на кáрте.
- обрítви се свр. промени длаку (о животињи). — Нáш пáкан Рáшко се обритв́ил, па сбг дошб́л мáзан, мáзан.
- обрчáње с обртање, окретање. — Пáзи на обрчáње у ора́ње, немóј млóго да гáзиш кра́иштата.
- обува́ло с оно што се обува на ноге, опанак. — Док јá да натб́кнем обува́ло, свíње улéзоше у гра́дину.
- óбцица ж дем. од обга, мала обга. — Напра́и ðибáницу од пе-шéс óбцице.
- овáља несвр. побеђу́је, побеђу́је у рвању. — Мóј унúк Вукаш́ин овáља свú децу у шкóлу.
- овáљи свр. надјача, победи, савлада. — И тí си ми нéñи мúж, не мóж да овáљаш éдну козú, него те сéца на тáм, на овáм.

овѣшивее свр. добије вашке, запати вашке. — Огладнели и овѣшивели; тѣкѣ су билѣ.

овдѣк прил. овде. — Овдѣк сам се роди́л, овдѣк чу да у́мрем. — Овдѣк ја ко́мандуем, то́ј трѣбе да зна́еш.

овѣј зам. ове. — Овѣј чрѣе да се нѣсе у Тимѣк, да се опѣру. — Овѣј женѣ штово сѣг стѣгоше, то́ј ни рѣднина, онѣ су из Штрѣпи.

овѣја зам. ове. — Овѣја ти пѣре да́вам да си кѣпиш кѣпу, а овѣја друѣве да чу́ваш.

овија́ње с обилажење око нечега, идење у круг. — За́врте ми се у главу од овѣлко овија́ње окол цркву.

овѣкне свр. навикне. — Овѣ́р овѣкне и на ѣишу и на вѣтар.

овици́р м офицер. — Овици́ри ода́вна носѣли са́бље и чѣзме, а овија́ сѣг не нѣсе ни опѣсач а ѣду у ци́пиле.

овици́рсѣи, -ска, -ско који се односи на официра, који припада официру. — Овици́рсѣе женѣ нѣшта не рабѣте, са́мо прѣе дупети́ју.

овѣлки, -ка, -ко. — У лѣг порѣсли, да прѣстиш, овѣлки кѣрење.

ѣврт, -а, -о овршен. — ѣврта пшеница, ѣврт ѣвс, свѣ ѣврто, нѣма да се сеѣи́раеш.

овѣдакај прил. овуда. — Сѣди и чѣкај, онѣ трѣбе да прѣјду овѣдакај.

овѣдека прил. овуда. — Овѣдека нѣгде трѣбе да се прѣсечѣ пѣт.

овѣ́р м овчар, пастир. — Овѣ́ј гѣдин нѣче да цѣнимо овчѣра́, са́ми че си чу́вамо ѣвце.

овѣѣина ж ауг. и пеј. од овца, стара овца. — Црнана овѣѣина па ошлѣ у дѣтелину.

оглѣвина ж кожа од главе одране животиње. — Сви́нску оглѣвину испу́шимо, па ју сѣг ва́рим у васѣл.

оглѣдни свр. учини некога гладним. — У онѣја ѣткуп ни оглѣднѣше то́лко млѣго да смо месѣили лѣб од ва́рене тѣкве и конпѣр, с помѣлко брашанѣ.

оглѣсци м (мн) оно што се чује а не жели се чути. — Тѣ му казу́еш да рабѣти то́ј и то́ј, а ѣн си ту́ра оглѣсци и рабѣти си ка́ко ѣн ѣче.

огнѣва свр. растужи, онерасположи. — Штѣ си огнѣва́л девѣјчево, битѣнго, ни ѣдна?

огнѣван, -а, -о који је растужен, онерасположен, уцвељен. — Њѣна е ма́ти ја́ко огнѣвана, сѣнове е се не ја́вљају.

огнѣина м ауг. и пеј. од огањ. — Свѣ однѣсе огнѣина, остѣли са́мо дѣвари и ѣпаци.

- огорéлац м погорелац. — Къдно Бугари запалише Габравницу, огорéлци слéзоше у Тимóк.
- ограден, -а, -о који је ограђен. — Има на прóдаву éдñн ограден пла́ц.
- óграђа ж ограда. — Намéштамо нóву óграђу.
- огрозéе свр.огрози се, омрзне, досади. — Огрозéл ми ви́ше овíја васу́љ, éл би нéшто дрúго, ако íма.
- огрознéе свр. поружни. — Деца́ у три-чeтpнаес гóдин јáко огрознéу, пóсле се мáлко посвр́ну.
- огрлíја ж оковратник, огрљак. — Стéза ме овáј огрлíја окол гúшу. — Ёбаво навéзена огрлíја на кошу́љу.
- óда предл. од. — Пошб́л сам ода дóм јóш у двá сáта. — Ако óч да га прáиш ода дрвó, тб́г га прáј од јáвор.
- одавначкó прил. прилично одавно, одавно. — Одавначкó е онá доодíла за íзвод код мéн и од тб́г ју несб́м видéла.
- одáмна прил. одавно. — Тб́ј билó одáмна, не пáнтим ви́ше.
- оданúд прил. одонуд. — Оданúд íде Рáда, девóјђа.
- одапíна несвр. 1. откључава врата. — Óч ли да одапíнаш онáј в́рата на пóдрум, ел да и стрóшим сbс сеñи́ру? 2. одапи́не, пушта да полети стрела. — Не одапíнај цíтку на свáко тíче, нéмамо тóлко стрéле.
- одапинáње с откључавање. — Од тóлко одапинáње и запинáње, добрé б́равата и до сbг издрж́ала.
- одáпне свр. откључа врата. — Евé ти кљúч, одапнíи пóдрум и донеси́ винó.
- óдбашка прил. одвојено, посебно, башка. — Óдбашка едú, óдбашка спú, а у еднú кúћу жíве.
- одб́ира несвр. 1. одабира, пробира, бира. — Одб́ирај шерéната з́рна на éдну стрáн, а бéлата на дрúгу, из васу́љат. 2. разуме, схвата, разаб́ира. — Мéне се чíни да тí не одб́ираш нíшта од овб́ј квó ти јá пр́ичам. — Тóлñе шкóле заврши́л, а кб́д му пр́ичаш нéшто од сéлску рáботу, чíни ми се да нíшта не одб́ира.
- одболéдуе свр. одболу́је, једва преболи, једва прежали. — Едвá сам одболе-дува́л онíја волбви штоно и продáдо на ва́шар.
- одбúта свр. одгура. — Одбута́ше га у éдна колíца, па га истрéсоше у рóвину.
- одбúта се свр. одгура се. — Кб́д сáне нéче сáме да ни дóјду до кра́ј прзaљñу, мíи се сáми одбúтамо, па се прáимо ко да смо се до кра́ј свéзли.
- одбúтне свр. одгурне. — Јá му турí да едé, а óн сáмо óдбутну таñи́рат и дíже се.

одбу́тне се свр. одгурне се. — Како́ се бил ускачи́л уз с́лбу, она́ се не́како одбу́тне и бн па́дне.

одбу́туе несвр. одгурује, гура. — Квд це́ди ма́з, бн зава́ча са́мо би́стро а чва́рцити одбу́туе на́стран.

одбу́туе се несвр. одгурава се. — Наме́штам га да спи́ уз ду́вар а бн се одбу́туе ќм сре́д.

одва́раче свр. изва́жа се, ижали се, откука. — Одва́рача она́ за онб́ј пра́се што́но га бе́оше Л́кувци укрáли.

одвлече́ свр. одвуче. — Тре́бе да одвлече́ш овíја мршља́к и да га ци́днеш у Тимóк.

одвлече́ се свр. одвуче се, оде. — Дб́јде те́ка код на́с јо́ш по пла́дне и се́ди до напри́вечер, не́ зна до́м да се одвлече́.

одвр́ши свр. начне с врха, скине горњи слој или покривач и почне узима́ти с врха. — Одвр́шила сам чеб́р си́ринье.

одвр́шен, -а, -о који је начет с врха, коме је скинут горњи слој или покривач. — У Ба́јчину íмам два́ лисника: ед́н неодвр́шен, а ед́н са́мо што́ е одвр́шен.

одвунí свр. отиде уз свој карактеристичан звук, одху́ји, проху́ји. — Одвунéше а́ута на го́ре ќм Ка́лну, мо́ра да се не́што десíло у рудникб́т.

одга́ља несвр. открива до гола, разоткрива до гола. — Девош́тíја, немо́ј си одга́љате но́ђе, ви́ више нестé деца́. — Вароша́нће се ќпу у Тимóк, одга́љају си дупети́ју и не́ и срамота́.

одга́ља се несвр. открива се до гола, разоткрива се до гола; подиже сукњу. — Љубинка се одга́ља да е мо́мци ви́де ко́лено, а ова́м се пра́и као да си устр́за чера́пу.

одгла́ви свр. ослободи оно што је било заглављено. — Гледа́ј не́како да одгла́виш прв́нуту шинду, дру́жете че се са́ме изва́де.

одгла́ви се свр. ослободи се из онога у шта се био заглавио. — Едв́а се одгла́ви из онíја тру́пови, те́оше ме самéљу.

одгња́са свр. 1. изудара некога ударајући га песницама и коленима у стомак. — Дб́бро сам одгња́сáл онб́га крадљб́ва. 2. одигра у колу више се гегајући него поскакујући. — Д íм да одгња́сам јо́ш е́дно б́ро па ц íдем до́м.

одгња́са се свр. 1. са задовољством истуче некога ударајући га песницама и коленима у стомак. — Одгња́сáл са́м му се с апетíт, па с́бг мо́ж да ме т́ужи где го́д б́че. 2. наједе се, наједе се добро и много. — Одгња́сáл сам се овúј про́лет на јагње́ћину.

одгбли свр. открије до гола. —Одголи ти на њег дупе, па га изударај, па да видиш дал че после да е немират.

одгбли се свр. открије се до гола, разоткрије се до гола. —Овај сѐг девоштіја одгбле нѓје и нѓ и срамота, чак им тој и валá.

одгрди свр. 1. отиде грдећи (свиња). —"Видѓл нѓгде мбене свиње"? "Несѓм, ал чу одгрдѓше натаѓм кѓм Лицѓ." 2. заврши грдење (свиња). —Тај свиња мѓра да си одгрди ѓдну пáртију, па билá сита ел глáдна. 3. отиде моторно возило уз свој карактеристичан звук. —Одгрдѓше нѓква áута на дѓле низ дрѓм.

одгуди свр. отиде моторно возило уз свој карактеристичан звук — хук. —Вѓч текá, а да сѓвне, одгудѓше áута уз Тресѓбабу.

одѓга свр. отиде гегајући, одгега. —Одѓга с онѓј крѓву нѓгу кѓм трлáк, да пѓшта ѓвце.

одѓга се свр. отиде гегајући се одгега се. —Одѓга се нѓкако до дѓмат, квѓ е пѓсле билѓ нѓ знам.

одѓлен, -а, -о који је одвојен од осталих, који је одѓлен. —Брáјћата су одѓлена; текá телѓ њѓне женѓ.

одѓлено прил. одвојено, одѓлено. —Од какѓ жѓве одѓлено брáјћата се јáко слáгају, а напред, да те Бѓг сачѓва и саклѓни.

одѓлѓнице с дем. и хип. од одѓлѓње, собица. —Нашѓл у Палáнку двѓ одѓлѓница и тѓј се смѓстил сѓс женѓ и сѓс дѓцу, а у салѓ онѓлка áрвала остáла празнá.

одѓли свр. додели, удели, да. —Бѓг е на свáкуга одѓлил пáмет колкѓ му трѓбе.

одѓлѓнице с дем и хип. од одѓлѓње. —Одѓлѓницѓто ми јáко тѓшко пáда, едвá ѓдем.

одѓчћѓ прил. ходајући, у ходу. —Одѓчћѓ едѓм, одѓчћѓ предѓм; нѓкад не присѓдам.

оджѓви свр. проживи, проѓе кроз живот. —Одживѓ тѓ, брáцѓ, твѓјат живѓт елѓс ѓбавѓ, ни се ѓзнои, ни бѓ глáдан.

одѓѓвне се одазовѓ се кратко и полагаѓно. —Одѓѓвну се двá-трѓ пѓт ал си нáстаи да рабѓти.

оди предл. од. —Онѓ су оди Пѓрот. —Онá е бѓљи ѓáк оди њѓг.

оидѓáње с одѓѓдање, дрско одговарање, непризнавање погрѓшке. —Њѓјно оидѓáње е бѓсрамно и стрáшно.

одлáби свр. олабави, мало олабави, попусти. —Ѐска да одлáбиш колáн на коњáтога док се одмáра.

одлаби се свр. олабави се, мало се олабави. — Одлабил се конопац, дај да га притегнемо.

одлагѹе се несвр. лагањем скида одговорност са себе и баца кривицу на другога. — Он се одлагѹе на њу, она се одлагѹе на њег, текá испáда да никуј не брál тикве у моé, а тикве и нéма у њиву, а íма и код њí. — Одлагѹе се на Јбксима.

одлази свр. оде лазећи, оде пузећи, отпузи. — Детé одлазило под бдар.

одлакчае свр. олакша, постане лакше. — Стурí нéћи снóп од кола да одлакчаеш на телци́ти.

одлелее свр. одлепрша, одлелуја, одјури. — Ва́шата дево́јћа бдлелеја дóле низ дру́м.

одлжуе несвр. 1. враћа дуг. — Чу се одлжуем како́ си ја зна́м. 2. прави дужим него што треба. — Жíка шна́јдер одлжуе панталóне на љу́е.

одликува́ње с одликова́ње, медаља, орден. — Кбд е прáзник, он на́качи свá њего́ва одликува́ња. — Кбд билó предлагáње за одликува́ње, мéн изоста́или. — Чим нéћи доби́е мирнодо́пско одликува́ње да зна́е да е њего́во прошлó.

одлíta несвр. одлеће, одлази брзо као да лети. — Вíдиш га са́мо како́ одлíta преко ливáду. — Ла́ставице почéле да си одлítaју.

одлоштѹе свр. одболује. — То́ј лéто одлошотува́, ни идó у копа́ње, ни у жéтву. — Пíсано ми да одлошотѹем и ту́ј бо́љу.

одлу́ра свр. одлута, одскита. — Одлу́ра ода дóм чíм се дíгне и добди за ручб́к, по пла́дне па одлу́ра.

одмекнее свр. 1. омекша. — Опб́нци ми се скорéли, мóра да и ма́лко помóкрим с во́ду да одмекне́у. 2. постане топао, постане млак. — Двн́с ма́лко одмекнéло врéме.

одмéта несвр. 1. има велики учинак у послу, брзо ради, одбацује посао. — Ёс да млóго тра́жи за на́дницу, али, бра́те, одмéта ра́боту. 2. нема кружно него елипсасто кретање (због криве осовине). — Овб́ј се то́чило не вртí ка́ко трéбе, него одмéта. 3. шéпа, ћопа, заноси ногом. — Ел га вíдиш кудé одмéта с ону́ј њего́ву нóгу?

одмржнува́ње с одмрзава́ње. — У са́дње врéме се чинóвници млóго пла́ше од нéкво замржнува́ње и одмржнува́ње пла́ту.

одмржнѹе несвр. одмрзава. — Сва́ко ју́тро иде да одмржнѹе сла́вину у авли́ју.

одмржнѹе се несвр. одмрзава се. — Топр́в окол пла́дне почну пéнцири да се одмржнѹју.

однадвѡр прил. са спољне стране, споља. —Однадвѡр улази нећи смр-
дељаќ.

одовудакај прил. одовуда, са ове стране. —Ћиша рѣтко добди одовудакај,
от кѡм Берќиновци.

одоздѡљњи, -ња, -ње који је одоздо, који је са дна. —Трѣбеше из свндѡк да
извадим онѣја одоздѡљњи чаршави.

одоќа свр. гласним дозивањем дозове. —Онѡј моѡ будаљу не моќ да одоќам
од онѣја његови ѣлиптери.

одоќо прил. од ока, отприлике. —Одоќо цѣним да у онѣја банћѣт има оќол
петњаес ѣљади цѣгле.

одолећи свр. удаљи, одмакне. —Одолећи столићуту од кубѣ, да се не
запаљи. —Има изглед да смо одолечили овѣја стѡбови едѡн од друђи.

одолећи се свр. удаљи се, одмакне се. —Кѡд сѣдамо уз остѡл, онѡ се ѡвек
одолећи, ко сирочѣ. —Одолећили смо се кѡ рѡднина, едѡ се вицѣвамо.

одолечуе несвр. удаљава, одмиче. —Немѡј да одолечѡеш панићуту, трѣбе
и друђи да доваќају.

одолечуе се несвр. удаљава се, одмиче се. —Он се примѣца, онѡ се одо-
лечѡе.

одопоќо прил. с наличја, наопако. —Навлќал си дреѡ допопоќо.

одрѣден, -а, -о који је одређен. —Јѡ сам одрѣден да нѡсим барјаќ, не ти.

одређава несвр. одређује. —Из ѡпштину одређавају гдѣ че да саќимо
пшеницу, гдѣ момѡрузу, гдѣ овѡс и теќѡ за свѣ.

одрецава несвр. одређује. —Кмѣт одрецава куѣ че каќа да дава кѡлску
наќдницу за пѡт.

одрецуе несвр. одређује. —Ако ч да ми одрецуеш и колќѡ чу леќ да еќѣм,
ѡдма те мањѡем.

одрѡвѣ свр. отплаче. —Одрѡви маќко па че ти пѡсле бѡде пѡлѡсно.

одрѡвѣ се свр. исплаче се. —Да се моќ одрѡвѣм, да се смѣрим, ал не моќ.

одрѡса свр. 1. изубија, изудара и то поглавито песницама. —Бѡди миран
да те не одрѡсам, не моќ те зѣру пѡсле ни у колица. 2. одигра коло
снажно и чврсто. —Ѐј д ѣм да одрѡсам ѣдно ѡро, кѡлко за грѣнице.

одрѡса се свр. 1. са задовољством некога изубија, изудара. —Добрѡ би било
да се приварќѡеш, да ти се не одрѡсам и на теќ. 2. одигра коло снажно
и чврсто. —Одрѡса му се синѡч свѡс мерѡќ.

одѡзне свр. одузме, отме. —Има да му одѡзну свѣ што е уќрѡл и јѡш ѣма д
ѣде у ѡпсу. —Голѣмоно кѡче одѡзне кѡћину на малѡно.

- одузне се свр. одузме се, шлогира се. — Одузёл се у дёсну stráну.
- одуља свр. одринта. — Че да одуљамо и тој ко што смо и до сбг. — Одуља́л сам шёс мёсеци у Бóрсѝи рúдник.
- ожми́ свр. начини се да не види, прећути, порекне. — Акá га, ргља́ га, псува́ га, квó му свё не ре́ко, бн бжма како кúче, ел зна́е да е крив и да чу да му трéбем. — Дáдо му двé йлади на збјбм и бн и, брё, бжма не врну ми и.
- ожми́ се свр. оспава се, устане касно. — Пá си се, Паву́не, ожмáл. Што се, мајковићу, не дигнеш пóрано?
- ожиле́н, -а, -о који је после калемљења ставље́н у одговарајућу средину у којој је добио жиле. — Ишли́ смо у Си́ћево та смо купува́ли ожиле́н прут за лóзје.
- озби́љи се несвр. уозбиљава се, постаје озбиљан. — Оце́ ти́ озби́љиш, ел да те ја́ натёрам на то́ј.
- озгóр прил. одозго. — Озгóр йду копачи́. — Он е озгóр из ова́ј сёла.
- озгóрњи, -а, -е који је одозго. — Озгóрњиат му капут сáв сцёпен.
- оздóльњи, -а, -е који је одоздо, који је на дну. — Ма́зав оздóльњи, затóј ма́лко замирису́е.
- óсем прил. о земљу. — Чу те трýснем óсем.
- оси́ра се несвр. 1. осврће се, обазире се. — Кбд йдеш нóчум, глёдај напред, али се не оси́рај. 2. поклања пажњу некоме. — Оси́рај се и кбм они́ја ко́и су те помагáли кбд ти е билó најтешко.
- оср́та се несвр. 1. осврће се. — Човёк трéбе да се оср́та ма́лко и насáд. 2. поклања пажњу некоме. — Оср́та се бн кбм сви́.
- оказува́ње с међусобно упознавање, причање о себи и распитивање о другима. — И по тóј пóчемо ми́ оказува́ње: ку́и е одбкле, чи́и е, квó рабóти, кúга йма од вами́лију, колкó му е имáње и те́ка ре́дом.
- оквёси́ се свр. 1. оклембеси се, седне и не помера се. — Окви́си ус кубё од рáно јутро и ту́ј преседи́ цёл дбн. 2. падне некоме на терет. — Окви́сили се на мён и деца́ и стáрци, а ја́ са́ма рабóтим, а ти́ зна́еш плáтица дбнбс колкá е.
- окла́јкуе несвр. 1. иде и разврће се. — Кбд се врчаш ис шкóлу, немóј да окла́јкуеш, него иди́ пра́во дóм, трéбе да пу́штат ја́ганци. 2. развлачи неки псао, оклева. — Трéбе да насечё дрва за нáзиму а бн окла́јкуе; те јутре чу, те за́јутре чу.
- оклё́нѝа свр. поједе. — Оклё́нѝа бн цёл лёб за ручк.
- окљу́нси свр. опусти нос. — Џигани́н окљу́нси нóс уз огњиште и са́мо чёка да му не́што даде́ш.

оклјучина ж кривина, велика кривина на реци или на путу. — Срѣтемо се сѣс кола на онуј оклјучину и едѣ се разминѣмо.

окѣзи се свр. (поред обичног значења) претера у тешком послу, једва уради неки тежак посао. — Окози́л сам се се док сам изора́л ону́ј њ́иву у Врља́к.

ококавѣе свр. ослаби телесно толико да му искоче кости, смрша. — Стáр човѣк одртѣе и ококавѣе.

окѣлчи свр. обележи забадањем кочи́ћа у земљу. — Томѣн бѣоше околчи́ли гдѣ че да прѣјде пѣтат, онѣ велу́ дошла́ на́редба да од то́ј нѣма ни́шта.

окѣњи се свр. седи ѣутке гледајући преда се, укипи се. — Етѣ, окѣњи се текá и ни да се помѣкне, а кáмоли за нѣку рáботу да се привáти.

окопáтор м окупатор, поробљивач. — Нѣмци и Бугари су билíи нáши окупáтори.

окопáција ж окупација. — Под окопáцију несí смѣл да пíснеш. — Ни еднá окопáција не вáља, ал овáј послѣдња билá нáјтешка.

окопíра свр. окупира, пороби. — Кѣд су ни Нѣмци окопíрали, пропиштáли смо мáјчино млекѣ.

ѣкрута ж сила, насиље, ѣкрутност. — Ако с добрѣ, не мѣж млѣго да постíгнеш, с ѣкруту јѣш по не мѣж.

олагѣе несвр. ствара наду код некога, ситним уступцима, даровима и обѣћањима примамљује некога. — Што, морí, олагѣеш момчѣно, та се свáку вѣчер вртí дѣле покре нáшу капíју. — Олагѣе ме текá по нѣни пѣт с понѣни динáр.

олагѣе се несвр. радо наврáћа, радо долази. — Ёдно кѣче почѣло да се олагѣе окѣл нáш дѣм, затѣј што íма рáзан стрѣж. — Микáјло се олагѣе окол нáшу Вѣру.

олáдиште с место где стално пирка ветрић и где је због тога хладније. — Тѣри дѣпе на олáдиште и уживá, а ми црцамо од рáботу.

олакчáе свр. 1. постане лакши, олакша. — Олакчáл сам шѣс ѣíла за овíја мѣсец дáна кáкѣ кѣсимо и збíрамо сѣно. 2. лакне. — Кѣд се изровѣм, онѣ ми на срце мáлко олакчáе.

олежí се свр. дуго ујутру остане у постељи, касно устане. — Оцѣтра смо се олежáли и дѣнѣс не мѣж да постíгнемо свѣ квѣ смо требáли.

олíдне свр. пирне ветрић и заклати лишѣе. — Штѣ ли не олíдне мáлко ветрѣк да ни раслáди?.

ољѣден, -а, -о уређен, сређен, очишћен. — Ољѣдено и јáгње и прáсе. — Ољѣдена пшенíца за воденíцу.

омекнѣе свр. омекша, смекша, попусти. — Јутром јако зимá а окол плáдне врѣме мáлко омекнѣе.

омѣшек, -а, -о који је умешен. — Нигде нѣма омѣшено па обѣшено.

омразлѣк м омраза, мржња, свађа, нетрпељивост. — Тáј женá сáмо прáи омразлѣк.

омртѣе свр. умртви се, претвори се да је мртав. — Кѣд видѣл да íде мѣчка и да нѣма гдѣ да побѣгне, он се омртѣл. Онá га подушила и помислѣла да е íстин мртѣв и ошлá си.

омутавѣе свр. омутави, изгуби моћ говора. — Да омутавѣеш да Бóг дадѣ мѣли, па да ти се глáс не чѣе.

ондѣкај прил. очде. — Ондѣкај код онóј дрвó бѣоше сѣдли да се одмóре.

онѣј зам. оне. — Д íдеш таквó да трáжиш од онѣј младѣне женѣ.

онѣј зам. оне. — Онѣја круши́ше штоно си донѣл отпрв́и́н вѣч угѣ́иле.

онóди несвр. 1. ради, дела, оно дела (глагол који може да замени скоро сваки други глагол). — Понѣл нóж да онóди прáсе. — Јутре че да онóди-мо оснóву у нѣти. 2. обавља полни чин. — Снáшо, нѣмој да те онóдим.

оњури се свр. омуси се, сневесели се, постане зловољан и ђутљив. — Кѣд на малóно детѣ нѣшто нѣ по вóљу, онó се сáмо оњури. — Оњури се ко прáсе кѣд мóча.

опамѣтни свр. опамети, учини паметнијим. — Ако те, међѣр, тóј не опамѣтни, дрóго нѣче.

опамѣтни се свр. опамети се, постане паметнији. — Млóго кнѣ́и́е прочитáл, ал се нѣ млóго опаметнѣл. — Це опамѣтни кѣд ислóжи вóјску.

опѣнчѣтина м ауг. и пеј. од опѣнчк. — Нѣче се ѣдѣн пýт сѣ́и́ну овѣ́ј гýме-нѣве опѣнчѣтине, нóђе ми изѣдоше.

опеклóвина ж 1. суво дрво (отсечено). — Овáј опеклóвина се суши́ла на тóван сѣдом гóдин и добрá е за бóричи. 2. сув, спечен човек који дуго живи, кога је заборавио Бог. — Поштáр из Селѣчко е бѣл прáва опеклóвина, примáл је пѣнзију скóро педѣсет гóдин.

опендѣк м малер, баксуз. — Бѣ́је га нѣ́и́и опендѣк.

опѣ́ва несвр. опи́ја. — Овóј винó срчено опѣ́ва.

опивáње с опи́јање. — Њѣгóво опивáње постáло свѣ пóчесто.

опивувáње с опи́јање. — Нѣ знаш ко́е е пóстрашно: картáње ел опивувáње.

опѣ́на несвр. 1. отеже, затеже. — Опѣ́нај тѣ́ја конóпац, што си га остáйл лáбаво. 2. трти се око нечега, трти се да нешто уради. — Опѣ́на дупе окол онѣ́ја кáмен, ал га не мóж помр́дне.

- опіна се несвр. 1. отеже се. — Ајде, брѣ, телѣнце, пооди, не опінај се. 2. одупире се. — Ја се опінам, нѣчу да мрѣм, а би би тѣл.
- опитување с испитивање, распитивање ради упознавања. — При опитувањето ја га питува и куи му е башта и одокле е, и квѣ работи, и свѣ рѣдом како трѣбе.
- опитуе несвр. испитује. — Свѣ ме рѣдом опитуе, а ја му казуем квѣ знам.
- опкаља несвр. (поред изнетог зн.) негује, двори. — Квд паднеш у кревет кѹј че те пѣсле опкаља.
- опкоблен, -а, -о који је опкоблен. — Онѹ су били опкоблени и свѹ су били зарѣбени.
- опкракање с служење, дворење, неговање. — Тѣлко моѣ опкракање, двѣи старци и пак несѣм добра.
- ѣпне се свр. 1. отегне се, затегне се. — Малѣно волѣ се нѣче вѣди, него се ѣпне и не мрѣа. 2. спадне на, остане му једино. — Тѣшко се жѹви квд се ѣпнеш само на лѣб и лѹк.
- ѣпоко с наличје. — На овѣј бѣсмо, овѣј лицѣ, а овѣј му ѣпоко.
- ѣпѣр м. ткиво које повезује црева у утроби (животиње). — Едни свиншѹи ѣпѣр вѣре у мѣз, а ми га врѣамо на кѹчичи ел ѣче да усмрѣи мѣзат.
- ѣпразни свр. испразни. — Да се исѣлиш и да ми ѣпразниш сѣбу. — Трѣбе да ѣпразним пресѣци од стару пшеницу.
- ѣпре свр. одупре. — Опри овѣ с грѣину и чврство држ.
- ѣпрем узв. неодређена безобразна реч. — Ѣпрем добро.
- ѣпрѣмтија м неозбиљна мушка особа, шалабајзер. — Опрѣмтија колѣ вѣди, Стерѣтија од позѣди.
- ѣпрѣа свр. ѣплоди јѣрац козу, ѣбави полни чин. — Јѣрѣ гнѣвно мѣж да ѣпрѣа двѣ козѣ нѣјвише, више не мѣже.
- ѣпрѣи свр. ѣплоди јѣрац козу, ѣбави полни чин. — Одвѣди козѹ код јѣрѣа да ју ѣпрѣи.
- ѣпсѣти се свр. 1. сети се, присети се, ѣпомене се. — Дѣ се ѣпсѣти кудѣ си свѣ ишѣл, па че да пѣјдемо да га трѣжимо, егѣ га нѣјдемо. 2. ѣштени се. — Ѣпсѣтила ни се кѹчка и има три псѣту.
- ѣпсили се свр. ѣсили се. — Млѣго се ѣпсилил кмѣт у Бѣли Потѣк.
- ѣпѹа свр. све појѣде с нѣјвећим ѣпетитом. — Ако сам јѣко глѣдан, ја си ѣпѹам цѣл лѣб за ручѣк.
- ѣрѣди свр. начини ретко, уради ретко, прѣреди. — Орѣдила сам качамаѣк. — Орѣдили смо момѹрузу у садѣње, а сѣг кѣрење, да прѣстиш, како лѣкѣти. — Орѣдѣмо доодѣње ѣдни кѣд друѣи.

орејѣк м дем. и хип. од ореј, мало дрвце ораха. — Мѣнечѣк орејѣк, али дѣбро раѣа.

орејѣк м дем. и хип. од ореј, ситан плод ораха, мало дрвце ораха. — Ёј, да ми бѣше далá ѣдѣн орејѣк, али ни тѣј ми не дáде.

орејѣче с дем. и хип. од ореј, ситан плод ораха, мало дрвце ораха. — Остáло ми од ручѣк сáмо мáлко лѣб и ѣдно орејѣче. — Дѣбрѣ би билѣ да овдѣ покре меѣу посáдимо ѣдно орејѣче.

орејѣчич м дем. и хип. од ореј, ситан плод ораха, мало дрвце ораха. — Бѣше нѣкал ѣдѣн орејѣчич онáм кре бунáр, али неѣи дошѣл па га извaдѣл; рѣше му усѣле да му усѣну.

орѣмпа свр. грубо одеље, грубо направи. — Какѣ си сáмо могѣл овáк да га орѣмпаш, ко да си га делáл с лѣву рѣку.

орѣти свр. начини ретко, уради ретко, прореди. — Дѣнѣс женá орѣтѣла васѣу, нѣма чѣвѣк зрѣно да завáне. — Бѣље момѣрузу да орѣтиш, него да ју огѣстиш.

орѣѣе свр. постане ретко, прореди се. — На Слободáна јáко орѣѣала косá, јѣш мáлко па че да бѣде елис ѣлав.

орѣшѣвина ж орахово дрво (отсечено), ораховина. — Кѣд сечѣш сѣрову орѣшѣвину сѣс мѣтѣрну тестѣру, онѣ се тестѣрата дáви.

орѣшѣче с дем. и хип. од ореј, ситан плод ораха, мало дрвце ораха. — На Ёгнетовдан јѣтром дѣјде "квáчка" и врѣли пѣзам нѣко орејѣче и рекнѣ да су тѣј "пѣлчичи". — И овѣј гѣдин орѣшѣчено убѣла сланá.

орѣшѣчич м дем. и хип. од ореј, ситан плод ораха, мало дрвце ораха. — Под голѣмијан ореј најдѣ три-ѣѣтри орѣшѣчича, сѣе дрѣго збрáли овчарѣи. — Бѣлѣ да ти у ѣѣву нѣкне орѣшѣчич него црѣшѣња.

ѣричина ж алге у устајалој барској води. — У топѣла се уватѣла ѣричина.

ѣрне свр. пооре мало, пооре неколико. — дрну двá ѣѣктора за пшенѣцу, а за момѣрузу сам остáил двá пѣт по тѣлко.

ортáчѣја ж ортаклук. — Пáзи дѣбро, с ѣѣг нѣмаш нѣкву ортáчѣју.

осѣвѣѣе несвр. освaѣује, затиче га зора. — Гоѣá пѣт сам осѣвѣѣвáл код Жѣковску рѣку. — Нáш Пѣриѣа осѣвѣѣе нат кѣѣгу.

осѣти се свр. присети се, опомене се. — Кѣд ѣн пѣче да пѣрѣа да е ишѣл у водѣниѣу и да су му узѣли голѣм уѣѣм, јá се осѣтѣ да сам му дáла дѣсет ѣѣла брáшно на забѣѣм и да ми га јѣш нѣ врнѣл.

осечѣ свр. одсече. — На вѣдѣни дѣн рáно јѣтром ѣдемо у áлогу да осечѣмо бѣдѣѣк.

- осецуе несвр. седи очекујући нешто, седи оклевајући да пође. — Требало би да си појдем, а ја осецуем да она дојде, па тбг.
- осковарџиа м мајстор који топи восак, упор. сковарџија. — Осковарџије остајше код нас сковарину и отоше у Понбр да купују мед.
- оскуди свр. отрпи оскудицу, нађе се у оскудици. — Гоца пут оскудим за нешто, ал велим крпѣж и трпѣж кућу држу, па си поминем.
- осрејњи свр. осрећи, усрећи. — Ббшко че теб да осрејњи, нече друђи, ћеро моја.
- осрејњи се свр. осрећи се, усрећи се. — Има кућ су се осрејњили у Влашко, па мислиш да ч и ти.
- остаџен, -а, -о који је остављен, стављен. — Влаша с млекб остаџена на пѣнѣр.
- остаџац м онај који је остао пошто су сви отишли. — У Репушницу има још седам-бсам остаџца, све друго се оселило.
- остиска свр. отрпи, отрпи да не обави неку физиолошку радњу на неодговарајућем месту, савлада се. — Остиска љиша дбндбс, ал јутре има да љуљне, ко Ббг. — Едџа остиска, тео се усерем. — Остиска, не ударѣ му шамарчину.
- острежи се свр. прикупи кураж, окуражи се, припреми се за изненађење. — Човѣк кбд нбчум пробди покре грбѣшта, мбра да се дббро острежи.
- остриџав, -а, -о 1. који је прилично оштар под руком, рапав. — Од пострѣзи-не вѣлна остриџава. — Остриџаво брашно. 2. хладно, прилично хладно. — Јучѣр бѣше мѣко време а дбнбс остриџаво.
- бстро прил. оштро, строго. — Сѣмо бстро, нѣма лѣбаво.
- осуѣе свр. осуши се, пресуши. — Очи ми осуѣели од ровѣње.
- бсум бр. осам. — Пошѣл сам у чкблу у бсум гбдин.
- осумнѣс бр. осамнаест. — Женѣли ме кбд сам имѣл осумнѣс гбдин.
- осумнѣсе бр. осамнаест. — Њмам осумнѣсе бѣце и ѣднога овнѣ.
- осумдесѣ бр. осамдесет. — Мбј дѣда е имѣл осумдесѣ гбдин кбд сам се ја родѣл.
- осумдесѣт бр. осамдесет. — Осумдесѣт и трѣјће гбдин родѣл се мбј унѣк Алексѣндар.
- бт предл. од. — От кѣт сам ти рекѣл да не ѣдеш код њѣ, а ти — нѣшта. — Требе да се вѣрдиш од свѣку ѣлу.
- отарбше свр. одбаци, склони, лекне; прода, прода буд зашто. — Отароши нѣгде теј стѣре чрѣе, па најди нбве да се покрѣвамо. — Отароши тија волбви на вѣшар, кбд боду.

отарóше се свр. 1. ослободи се нечега или неког, одбаци, прода буд зашто.

—Едвá чéкам да се отарóшем од овúј сипљíву кобилу. 2. окане се.

—Отарóши се, не иди́ тáм, ште уби́ју.

отéпа свр. грубо одеље, грубо направи. — Ёс да си га напраи́л, ал си га, бра́те, мlóго отепáл, нé изгледно.

отéпан, -а, -о који је грубо одељан, грубо направљен, као да је прављен секиром. —Кúј ти га náпраи та е овáк отéпан?

отíрка ж кухињска крпа, пачавра, упор. утирка. —Дáј отíрку да обрíшем остáл.

откáвче свр. откевће, одлаје. —Откавчáше ћéрови уз Бáрсчи дéл; мóра да јуре лиси́цу.

откáни се свр. окане се, мане се, остави; остави на миру. —Ел чéш тí сáм да се откáниш од нáс, ел чéкаш да те мí намóрамо.

откљеву́ца свр. отиде шепáјући, ћопáјући. —Седé ту́ј нéко врéме, па пóсле óткљевуца у штáлу да рáни стóку.

отлчé свр. 1. ударцем о тврд предмет повреди. —От́лко си пр́с, па ме болí, це умóчам. 2. тврдим предметом оштети, скине. —Овíја мáлтер штовó се поткожуши́л трéбе да отлчéш.

отлчé се свр. ударцем о тврд предмет повреди се. —Јáо, ал се от́лко!

отпíра несвр. 1. спира. —Капáл ми крв из нóс на кошу́љу па га евé отпíрам. 2. одупире. —Нéшто отпíра врáта, па се не мóж затвóре.

отпíра се несвр. 1. спира се. —Отпíра се бо́ја од овúј дрéју. 2. одупире се о нешто. —Отпíра се с нóђе од дýвар. 3. пружа отпор, не прихвата. —Дош́бл на нéг рéд да пушта óвце, а óн се отпíра, велí да е на нéг рéд јутре.

отрéшти свр. открије срамни део тела и изложи га на увид. —Отрештíла дупíште дóле у Тимóк и свí ју глéдају а онá ни пéт пáре не дáва.

отрéшти се свр. открије се и изложи се погледима. —По Тимóк се отрештíла госпóцка дупети́ја.

отр́ти свр. истури стражњицу. —Отртíл дýпе. 2. обави полни чин страга. 3. победи у некој игри, порази некога катастрофално. —"Партизáн" пак отр́тил "Свэ́зду". 4. изудара некога јако и снажно. —Отртíли га од бóј, па енé га лежи.

отртí се свр. натрти се, истури стражњицу. —Квд сáди лúк, женá се отр́ти. отру́лница ж отров. —Отру́лница те црна отру́ла, да те отру́е, да Бóг дадé мíли.

óтру́е с отров. —Турíли му óтру́е у винó, па се отру́л. —Тáј женá знáе да прáи óтру́е и мацíје.

отсипуе несвр. (поред познатих значења) за време погребног обреда или подушја мало од сваког пића просипа за покој душе. — Глѣдам, сви отсипују, па отсипем и ја.

отһима свр. 1. изудара некога, истуче некога. — Ко велиш, да га зачас отһимам, да се смирим и он и ми од њег. 2. покоси. — Иди да отһимаш онуј ливаду преко поток. 3. обави полни чин. — Отһимали нешто овѣја днѣи?.

отһима се свр. изудара некога, истуче некога. — Ђбаво се отһимá на Чѣду баба Салунһиног, нече више да ме задѣва.

отһишњување с 1. омекшавање нечег стврдутог у води или некој другој течности. — Тија опһнци не мбж да одмѣкну без отһишњување. 2. оклевање при одласку. — Од њино отһишњување, глава да те заболи, томбн пбјду сѣте се да су нешто заборили, томбн да пбјду заврѣве се од нешто друго.

отудак прил. отуд, отуда. — Грми отудак, от кѣм Есѣн.

отудакај прил. отуд, отуда. — Одовудакај ајкарѣ, отудакај һѣрови и зајакат се најдѣ у недрана лика.

отудек прил. отуд, отуда. — Јá сам стојал овдѣка при бунáр, а онѣ су ишли отудек од кѣм онѣја багрѣн.

отудекај прил. отуд, отуда. — Вáрди се тѣ отудекај, од тѣј стрáн.

отури свр. (поред познатих значења) приликом погребног обреда или подушја од сваке хране по мало кашичицом проспе на земљу, за покој душе. — Отури, сине, пшеничку за бабину дѣшу.

отура несвр. 1. одузима, скида с нечега. — Отурај од тѣј гамѣлу па тѣрај на овѣј овáм. — Не отурај му поклопáло. 2. приликом погребног обреда или подушја од сваке хране проспе мало на земљу. — Отурасте ли од подвáракав?

отуши свр. да одушка. — Кѣд се избóкам по некуга, ја си мáлко отушим.

отчѣпи свр. одломи, открши. — Чу д ѣдем да отчѣпим неһи кóрен да опечѣм.

оһине свр. 1. окине, опали из ватреног оружја. — Чу бһину пушка и женѣ прировáше. 2. откида, открши. — Ако свáһи куѣ мѣне оһине по ѣдн грóз, ми нема квó да бѣремо.

оһоравѣе свр. ослепи, оһорави. — Штѣта е да текá мláда и ѣбава женá оһоравѣе.

очагáри свр. окреше. — Да очагáрим јóш неку грáнһу па чу да слáзим из дрвóвг.

óче несвр. хоће. — Он очѣ да се жѣни. — Óч ли да ме бóкаш на твоју свáдбу.

очѣпен, -а, -о који је одломљен, откршен. — Од ђдѣн стрѹк очѣпена два кѳрена. — На вѣлуту ђдѣн парожѳк очѣпен.

очѣпи свр. откриши, одломи. — Очѣпѣ ми мѣлко лѣб, јѣко сам глѣдан. — Дѣ га полѳк очѣпѣ.

ѳчи ж лице. — Јутром се мѣјемо пѳ очи. — Ђл си се омѣл, сѣне, пѳ очи.

очѣчи м 1. дем. и хип. од очи, лице, лишце. — Ела, сѣнко, да те бѣба омѣје по очѣчи. 2. очице. — Црнѣ му очѣчи ко трнѣнѣ.

очѹка се свр. опије се, опије се до бесвести. — На нѣг не трѣбе млѳго, очѹка се од две реѣе.

очѹплѣи свр. одломи, откине, чупне. — Очуплѣила деѳѣ лѣб, несѹ га резѣла.

ѳште прил. јѳш, јѳште. — Мѣјсторе, ѳште еднѹ лопѣту да му врѣим и дѳста че му е.

ошѣмѳи свр. пусти да повиси нешто тешко, оклембеси. — Ошѣмѳѣл мешѣну ко трѹдна женѣ.

ошѣмѳи се свр. висне, повиси, оклембеси се. — Ђдѣн цѣк ти се ошѣмѳѣл преко канѣте, ш ти испѣдне.

ошѣнѳи свр. закачи да повиси, стави да повиси. — Ошѣнѳѣ тѳј цедѣло тѣм нѣгде, сѣмо пѣзи да га свѣне не довѣну.

ошѹши свр. осуши. — Чу да с ѣдем дѳм, чѣм ошѹшим постѣв.

ошѹши се свр. осуши се. — Кѳд се мѣсо ошѹши, мѣ га врѣемо у ѣѣтѣ и закѣчимо га на товѣн.

П

пѣдалиште с удубѣње у земѣи, удолина, котлиница, вртача; клизиште. — У онѳј пѣдалиште нѳчум нѳче срнѣ.

падѣнка ж дем. и хип. од падина, плитко улегнуѣе на земѣишту налик на вртачу. — Дојдѳмо у ђдну падѣнку и рѣкомо тѹј да преконѣчимо у завѣтрину.

падѣнѳина ж ауг. од падина, склопѳина, дубодолина обрасла шумом и шипражѣм. — У тѹј падѣнѳину не поодѣ без сеѣѣру.

пѣје с кликер којим се игра у игри кликера, кликер којим се гаѣа у игри кликера (за разлику од кликера који служе као мете — "кеке"). — "Пѹче му пѣје", каже се кад играч својим кликером погоди противнички кликер — пѣје.

пѳкѳл м пакао. — Тѳј што јѣ жѣвим тѳј нѣ живѳт, тѳј пѳкѳл.

пѣканина ж куја. — Жѹѣу мојѹ слѣтку пѣканину прѣгазѣл ѣуто.

пѣканица ж куја. — Пѣканица Жѹто Дѹпе е голѣм врѣг.

- пакло с пакао. — У пакло да изгориш, да Бог даде.
- паламандра м одрпанац и нехајник. — Одиш ко нека паламандра.
- паламар м дебео и дугачак комад нечега. — Кад га измота, онó е, еј, паламар. — Ваљам скобаљи, све паламари.
- паметнилице с дем. и хип. од паметнило. — Ти си, Кашине, дедино паметнилице.
- панайриште с место где се одржавају панађури, вашариште. — Че д имо на понбóрско панайриште на Тресíбабу.
- пандурин м пандур, општински послужитељ. — Дбоди да те тражи Миленко, пандурин.
- пбнћа несвр. пања, клевеће. — Узела да га пбнћа код негóву си жену, да он иде по туце женé.
- пањурак м зб. им. од пањ, пањеви. — Куи че да сцéпи сбв овíја пањурак?
- папрачанка ж бот. садница шљиве из села Папратне. — Ако чу да сáдим сливјак, чу да сáдим сливе папрачанће.
- папуцилбк м папуциски посао, папуцијски занат. — На папуцилбк прошлб време, сбг су друђи занеати у мóду.
- папушка ж махуна, махуна паприке. — Боранија направила големé папушке. — Ала ме бљути овај папушка. — За вечéру има плъене папушке.
- папушчица ж дем. и хип. од папушка, мала папушка, махуница, папричица. — Уз ручбк поедém по три лъуте папушчице.
- парабела ж аутоматски пиштољ са много метака, парабелум. — На клк му бéше висéла парабела.
- паралијћа ж дем. од паралија, стари шеширић. — Ббш га брига, накривил си паралијћу на ўво и поé.
- парокијан м парохијан. — Ми смо парокијани на васильску црквёну општину.
- пáтосница ж даска у поду, даска од које се прави под. — За пáтоснице су најбоље сýве и тёсне чамóве дбсће.
- педáља ж полуга којом се уз притисак ногом покреће неки механизам, педал. — На педáље мóра да имаш сигна́ли, ел мóж нећи да те згáзи с áуто.
- педáње с отскакање неког дугуљастог предмета с врха на врх.
- пéнси́ница ж дем од пéнсија. — При́ма не́кву пéнси́ницу, ал с њу не мóж да излэзне на крáј, па порабочуе по нáднице.
- пéнсија ж 1. положај након навршених година службе. — Јóш лáни сам

ошбл у пѣнзију. 2. лично примање у пензији. — Жáli ми се Гáвра Бóђин: мáнечка му пѣнзија.

пенсионѐр м онај који је у пензији, пензионер, умировљеник. — Едвá е чекáл да постáне пенсионѐр, а пóсле óдма почéл да се вáјка.

пенсионѐрка ж жена пензионер.

пенсионѐрщи, -ска, -ско који се односи на пензионера, који припада пензионеру, пензионерски. — Дѣнбс нé лáк пенсионѐрщи живóт.

пенсиунѐр м онај који је у пензији, пензионер, умировљеник. — Лбсно е на тѣб, тí си пенсиунѐр, лѣгнеш кѣд бч, дигнеш се кѣд бч.

пенсиунѐрка ж жена пензионер. — Онá е билá вѣшерка код вбјску, а сбг е пенсиунѐрка.

пенсиунѐрщи, -ска, -ско који се односи на пензионера, који припада пензионеру. — Пјúја ошбл у пенсиунѐрско удружѣње да си трáжи дѣду.

пепелчбк м дем. од пепел. — Кугá заболí мешíна трѣбе да пíне мáлко пепелчбк.

перáшчица ж дем. и хип. од перашка. — На Велигден мојá бáба Милѣва на свáко детé дадé по перáшчицу.

перушíнка ж дем. и хип. од перушина, перце. — Че да пóчну да летú перушíнће од тѣбе кѣд те увáтим.

перчинбк м дем. и хип. од перчин. — На Мíлку сплѣтоше кóсе у перчинбк.

перчинóше несвр. закуцани ексер који је прошао на другу страну даске савије и ударањем по том савијеном делу, успут држећи другом алатком да се глава ексера не врати назад, врати врх у даску. — Држ одовúд сѣс сећíру да јá одовúд перчинóшем овíја ексѣри.

перчиносúе несвр. в. перчиноше. — Нѣзгодно е да перчиносúеш ексѣри у нѣшто тѣсно.

песнíчка ж дем. и хип. од песница. — На Мíку Вртирѣпа главá ко песнíчка.

печѣњице с дем. и хип. од печење, печењеце. — Ёдну сáмо мáлко од печѣњицето, дрúго не тејá; велí нé глáдан.

пѣчиво с печење, печено месо. — Пѣчиво смо пѣкли на режбñ.

печúрчица ж дем. и хип. од печурка, мала печурка. — Нашлá сам двѣ печúрчице па чу да и опечѣм за детé.

пешћирбк м дем. и хип. од пешћир, мали пешкир. — На свáдбу сам добíл пешћирбк.

пешћирчбк м дем. и хип. од пешћир, мали пешкир. — Требáло би и овдѣ на колибу да íмамо ёдñн пешћирчбк, а не се брíшемо с квó дá е.

пешћирчѐ с дем. и хип. од пешћир, мали пешкир. — Пешћирчѐ за брисање руће закачено на ексѐр иза врата.

пѣвка несвр. пије по некад, пије по мало, пије натенане, пијуцка. — Не пѣл пиѣње нѣколько гѣдин, сѣг почѣл пак да пѣвка. — Нећѣ кѣд му сѣпеш чашу рећѣу одеданпѣт ју истресѣ у гѣшу и сѣмо се устресѣ, а Миладин Кѣрча ју пѣвка по пѣла сѣт.

пѣвне свр. попије по некад, попија по мало. — Пѣвне си и рећѣју и винцѣ.

пиздѣљина ж 1. ауг. и пеј. од пизда. 2. жена лаког морала. — Од тѣј пиздѣљину домаћѣца нѣма нѣкад да бѣде.

пиздѣрина ж 1. ауг. и пеј. од пизда. 2. жена лаког морала. — Пѣ си ишѣл код онѣј пиздѣрину, глѣву чу ти стрѣшим. 3. човек лошег карактера, слабић, љигавац. — Па тѣј, брѣ, нѣ човек, тѣј пиздѣрина.

пиздрење с цмиздрење, плакање. — Дѣста е билѣ тѣј пиздрење, престанѣ ѣдн пѣт да пиздриш.

пијѣничка ж дем. од пијѣница, ситан, мали слаботелесан човек коме мало треба па да се напије и који је после тога миран као јѣгње. — Сѣрка ѣс да е бил пијѣничка ал нѣкуга не дирѣл.

пѣкља м дугоноги мршавко и жѣљавко. — Сви смо мѣ билѣ пѣнисѣи и пѣширѣчѣи, а Дѣка е бил ѣдн пѣкља, па смо га текѣ и зѣѣли: Дѣка Пѣкља.

пѣкљав, -а, -о који је кракат а мршав и жѣљав. — Какѣ болѣдуѣ овѣј гѣдин и Мѣле Крпин станѣл нѣкакав пѣкљав.

пѣкуле ж мала усна хармоника. — Живѣтија Дрпљѣѣа јѣко е умејѣл да свѣри у пѣкуле.

пѣл-пѣл узвик којим се маме пиѣлићѣи.

пиѣли-пиѣли узвик којим се маме пиѣлићѣи.

пињѣе несвр. пије понекад, пије помало. — Лѣле Паћѣл пињѣе, какѣ да не пињѣе, пињѣе си ѣлѣс добрѣ.

пѣрка се несвр. препѣре се, благо се препѣре. — Пѣчнѣмо окол нѣшта да се пѣркамо, јѣ и моѣ женѣ, а пѣсле излѣзне на голѣмѣ.

пѣрне свр. 1. бѣци, хитне. — "Кѣд те пѣрнем, тѣпи нѣже, нѣч те вѣше нѣкуј ѣ руће ѣзне", рѣче ѣутѣто касѣпинат. 2. дуне, лагано дуне (о ветру). — А ветрѣк ни да пѣрне.

питѣван, -а, -о који је питан, који је испитиван. — Питѣван ли е Мѣле Парѣпатка да л ни дозѣвољѣѣа да прѣјдемо прѣко ѣгѣво имѣње.

пиштовѣн м лѣтва која у грађѣвинарству служи за привремено учвршћѣвање тесарских ѣлеменѣта у грађѣвинарству.

плавѣж м шарено рубље (блузе, кошуље, гаће, мајице и сл.). —Само да прѣстрем овѣја плавѣж и ђдма добдим.

плáви несвр. пропира фино рубље. —Евѣ плáвим мáраме и кошуље.

плáвне свр. 1. пропере, испере фино рубље. — Кад плáвнем овѣј кошуље, пѣсле чу да пѣрем простѣрѣ. 2. оплакне, оплакне судове. —Де плавни чáс овѣј шѣрпу од млекѣ.

плáкне свр. овлаш опере, само бистром водом опере. —Прѣ него што пѣчнеш да млзѣш, ведрѣ ђбовежно да плáкнеш. —Плáкни таѣир од млекѣ.

плакѣва несвр. већ опране судове овлаш пропира. —Сѣг чу свѣ бѣричи да опѣрем а јѣтре чу и плакѣвам. —Плакѣваш ли се јѣтром с мáлко рећѣу?

плакшевáње с овлашно пропирање већ опраногa, пропирање чистом водом. —Вѣра Цркнута Кокѣшка нѣ зна за праѣ, онá знáе сáмо за плакѣвáње, затѣј да те грозá да поглѣдаш у њѣјни судови, нѣ ли из њѣ да едѣш.

плакѣувáње с овлашно пропирање већ опраногa, пропирање чистом водом. —Плакѣувáње нѣ ѣсто што и праѣ.

плакѣуѣ несвр. овлашно пропира већ опрано, пропира чистом водом. —Кѣд Жѣвул Сечѣбог исѣпе млекѣ из ведрѣ, ђн ведрѣто сáмо плакѣуѣ, не пѣре га.

пламенчѣк м дем. и хип. од пламен, мали пламен, пламичак. —До сѣг се видѣ пламенчѣк у кубѣто па и ђн угáсе.

плантѣ несвр. пламти, гори. —Вѣјни сѣњак је плантѣл трѣ денá и двѣ нѣчи. —Детѣ им плантѣ у вáтру, а онѣ не ђкају дѣктура.

плáтне свр. овлаш опере, опере само бистром водом. —У паницуту билá салáта, сáмо ју платнѣ, немѣј ју пѣреш. —Платнѣ си рѣѣ пред ручѣк.

платѣва несвр. већ опрано овлаш пропира, пропира чистом водом. —Платѣваш ли нѣкад помијáрникат?

платѣвáње с овлашно пропирање већ опраногa, пропирање чистом водом. —Платѣвáње нѣкад мѣж да бѣде пѣважно од праѣ.

платѣувáње с овлашно пропирање већ опраногa, пропирање чистом водом. —Платѣувáње ѣде сѣс студену вѣду, а праѣ сѣс жѣшку.

платѣуѣ несвр. овлашно пропира већ опрано, пропира чистом водом. —Јá чу да пѣрем, а тѣ платѣуј.

платѣн м плотун. —Опалише ѣдѣн платѣн по ѣѣга, али ђн утѣче.

плевѣашка ж дем. и хип. од плевѣа, мала плевѣа, плевѣница. —У плѣвѣу че да тѣримо сѣно, а у плевѣашкуну шушѣ, па че да и рáнимо у орáње.

плéвњица ж дем. и хип. од плевња, мала плевња. — Уз колибу имамо éдну плéвњицу.

плéчица ж дем. и хип. од плечка. — Детéто им издалó плéчице колкó е мршаво. — Éдну плéчицу од јáгње че да даéмо на тéбе, а едну че да остáимо за бáту.

плитацбк, -цка, -цко прилично плитак, доста плитак, плићи него што треба да буде. — Плитацка е тáј тепсија да се у њу мóж опечé прáсе. — Он е мáлко плитацбк у пáмет, па му не замéрито што текá врéви.

плитацбк, -чка, -чко прилично плитак, доста плитак, плићи него што треба да буде. — Плитацбк е твој цéп да би могбл да кúпиш таквó áту.

плíначбк, -чка, -чко 1. прилично пут, скоро пун. — Плíначко е буре́то с ре́иу, мóж да вáли ћило-двé. 2. прилично дебео, добро ухра́ен. — Плíначбк у обра́и, едбн да удáриш, дру́и че да пúкне.

пловбк м зоол. плован, патак. — Нáшијан пловбк ошбл сáс туцé плóвће.

плóнина ж планина. — Ајдúци жíве по плóнине.

плотбк м. дем. од плот, мали плот, плотић. — Овдé йска да исплетéмо едбн плотбк да ни óвце не улáзе у градíну.

плóтно с платно. — Нóсим кошúљу од пртено плóтно.

плóчка ж дем. од плоча, мала плоча, плочица. — Не мóg да нáјдем згóдну плóчку за поклопáло.

плéсне се свр. 1. удари се по меснатом делу тела (образу, задњици, бутини и др.). — Квд ме комбрбц пóчне áпе за обра́з, јá се плéснем и убíјем га. 2. немарно легне било где и одмах заспи, прухи се. — Дбјде пијáн дóм и сáмо се плéсне на бдар, а пóсле јá собувај, јá свлáчи.

плýк м водени мехурић на кожи, плик, упор. плоја. — Сбв је у нéкви плýкови.

плъчка ж дем. од плоча, мала плоча, плочица. — Квд згóдно врљим плъчку преко вóду, онá сипне нéколко пúт.

поáпси свр. ухапси све, похапси. — Кмёт рекбл свí че ни поáпси ако не плáтимо на врéме.

поббцкúе несвр. боцка по мало, боцка с времена на време. — Девбјче га задиркúе, /с вретénце га поббцкúе.

побожáнство с побожност. — Побожáнство Бóг благосíља, а невёрство кажнёва.

поваркúе несвр. варди, чува с времена на време, пази. — Поваркúемо лозјéто по мáлко да ни га нéћи не обéре.

пóват м (поред изнетог значења) дохват, на дохват руке. — Принесí, сíне, на бáбу крчажénцето, да ми е на пóват, да се мóg водíцу напијем.

повáча свр. све ухвати, похвата. — Од кѣд се решáвам да намéстим желéсца, да повáчам онíја погáнци у áнбар.

повáча несвр. хвата, дохвата, узима у руке. — Рáда матíку не повáча, онá се прай да е гóцамити нéшто.

повáча се несвр. прихвата се, пристаје, ради. — Ни тíја се не повáча за рáботу.

повíка свр. исплаче се, исплаче се кратко. — Кѣд ми јáко снажалéе, јá си повíкам, повíкам и текá си на срце отúшим.

повр́не свр. 1. поврати садржину желуца. — Дóбро би билó кѣд би поврну́л тóј што си éл и пíл. 2. дрско и безобразно одговори (млађи старијем). — Пóврну ми и óтиде си ко да му несб́м дéда. 3. поврати у живот из несвести или привидне смрти. — Едвá га поврну́ше с вóду.

повр́та несвр. 1. дрско и безобразно одговара (млађи старијем), одједа се. — Он ме не слúша, него ми јóш и повр́та кѣд га кáрам. 2. повраћа у живот. — Повр́таше га с вóду, ал нíшта.

повр́та се несвр. 1. враћа се, враћа се често. — Пóјдем на рáботу пa се сéтим да сам нéшто заборíла па се за тóј врнем, па пóсле се сéтим и за нéшто дрúго па се и за тóј врнем, и текá се повр́там по нéколко пúт док не отíдем. 2. повраћа се у живот. — Пóсле éдно пóла сáт пóче се повр́та полб́к. — Бéше јáко закасáл, сб́г се повр́та. 3. после губитка на коцки почне да добија, почне да враћа изгубљено. — Почéл да се повр́та, ал дá л це повр́не тóј че си он вíди.

повр́ча се несвр. 1. враћа се, враћа се често. — Повр́чам се по пé-шес пúт док се не откáчим да пóјдем на рáботу. 2. повраћа се у живот из несвести или привидне смрти. — Повр́чáл е се нéколко пúт, ал на крáј нíшта не моглó да испáдне. 3. после губитка на коцки почне да добија, да враћа изгубљено. — Прво губи, пóсле се повр́ча.

поганíч м погоноч, помоћни пастир на бачији.

поглецува́ње с погледавање, гледање, погледање. — Поглецува́ње на ту́ј стрáн те одава каквó мíслиш.

поглобáр м онај који наплаћује глобу.

пóглуп, -а, -о глупли. — Немóј да испáднеш пóглуп од нéг.

погњíта се несвр. 1. склања се с једног места на друго, седи по ћошковима и буцацима. — Кѣд дóјде код нáс, бáба Еглика се сáмо погњíта по ћошкови, телá би да не засмíта. 2. неку непотребну ствар, коју јóш нису бацили или уништили премештају из ћошка у ћошак. — Доклé че се погњíтају по ћушетíју овéј стáре дрéје?.

погњíтање с 1. склањање с једног места на друго, завлачење у ћошкове.

—Дбсади ми више овбј погњитање по ћушету, ц њдем дѳм. 2. премештање неке непотребне или мање потребне ствари на скровита и мање прометна места. —Њишта старо и пропадло нече да врљи, него се само мае с некуво погњитање.

поголѣми се свр. направи се важан без разлога, направи се важан из неког ситног разлога. —Штѳ си се тѳлко поголемѣл, кѳј ти е матрѳк?

пѳголемшѳк, -шка, -шко већи, мало већи, повећи. —Пѳголемшкото детѣ им пошлѳ у школѳу, а малѳто јѳш бди голодѳпесто.

погрѳбина ж пиће и јело које се даје за покој душе умрломе. —Кѳд су на нас дѣцу давали од погрѳбину, ми тѳј бд стра несмѳ смѣли да едемо.

погрѳчи свр. примора некога да се згрчи, натрти некога. —Немѳј да те бн погрѳчи, лѳше че да прѳјдеш.

погрѳчи се свр. згрчи се, згури се, увуче главу у рамена. —Тѳнѳцко капутлѣнце, зимѳ големѳ, бн се погрѳчи па отѳди.

погѳбен, -а, -о који је изгубљен. —Тѳлко е стѳка лутѳла погѳбена по рѳтовиви.

подголѣми се свр. направи се важан без разлога, направи се важан из неког ситног разлога. —Подголѣмѣл се у нѳви опѳнци.

подѳјништво с држављанство, поданство. —Гоѳѳ од онѳја Рѳси, што беѳше пребѣгли код нас, несѳ тејѳли да ѳзну наше подѳјништво.

подапињање с почетак пењања уз брдо, пењање. —Подапињање под тѣрет е грѳзна рѳбота.

подѳпне се свр. попне се на нешто ниско, попне се. —Подѳпнѣ се на тѣј цѳгле и поглѣд преко ѕѣд да видиш квѳ рабѳте.

подѳѳра несвр. ставља испод, подмеће. —Онѳ нече да сѣдне на голу столицѳу, него подѳѳра естѳче. —Немѳј тѣ на мѣн да подѳѳраш онѳј што јѳ несѳм реклѳ.

подѳѳри свр. стави испод, подметне. —Јѳ чу да устѳим волѳви, а тѣ под ѕѳдњи тѳчак подѳѳри кѳмен. —Нѣ бн тѳј укрѳл, тѳј на њѣг подѳѳрили.

подѳѳрање с подметање. Вѳрди се од подѳѳрање, ел манѳѳпи ти мѳж свакакуво подѳѳре.

подѳѳели свр. изврне очи тако да му се виде само беѳњаче. —Само подѳѳели и пѳде ѳ несвест.

подѳѳере свр. (поред познатих значења) почне да гони, забере. —Подѳѳере онѣј ѳвце у најголему жѣгу да и тѣра у Студенѳц, а не вели да онѣ текѳ мѳж да исцѳпају.

подѳѳере се свр. ухвати се у лоше друштво, подухвати се. —Подѳѳрѳл се с онѳј манѳѳпѳрију па слѳбо мѣсли ода дѳм.

подбрцкуе несвр. хитро завлачи и извлачи руку женама или девојкама под сукњу. — Мӣ велімó јóш е детишња́к, а бн вѣч подбрцкуе девој́же на собор.

подбрци́не свр. хитро завуче и извуче руку жени или девојци под сукњу. — Са́мо иде на́окол и гле́да коју́ че девој́ђу да подбрци́не.

подбрцну́е несвр. 1. види подбрцкуе. 2. пипа домаћу животињу за виме ради утврђивања степена гравидности или кокошку да види да ли ће да снесе ја́е. — Подбрцнува́ ли овцу́ту да ви́диш б́че ли се скóро ја́гњи.

подбрцнува́ње с 1. хитро завлачење и извлачење руке жени или девојци под сукњу. — На́ оро иде́ е́дан сме́ј, е́дно подбрцнува́ње. 2. пипање домаће животиње за виме ради утврђивања степена гравидности. — Без подбрцнува́ње не мо́г та́чно да зна́м када́ че се овца́ оја́гњи, а ќд ју подбрцнем, т́г зна́м. 3. терање шале на туђ рачун, зачикавање. — Све́ убаво, а ел мо́же без подбрцнува́ње.

подве́дри свр. почиње да се ве́дри, ве́дри се са неке стране. — Подве́дрило га одо́ну́д од ќм Грнча́р, а овде́ си ћи́ша јо́ш па́да, истин ситна, али па́да.

подве́дри се свр. почне да се ве́дри али се не изве́дри до краја, ве́дри се са неке стране. — Ќд се не́ћи пу́т подве́дри, неси́ сигуран да л це изве́дри, ел це јо́ш по наобла́чи.

подвлече́ свр. в. подвлче.

подвлече́ се свр. в. подвлче се.

подвлче́ свр. 1. подвуче, завуче испод. — Де́ да гле́дамо да ову́ј греду́ не́како подвлче́мо оздо́л, па че по́сле л́сно да га ди́гнемо. 2. обуче испод, обуче неку одећу испод неке друге одеће. — Подвлчи́ си шло́вјанку, да ти не́ зна́.

подвлче́ се подвуче се, завуче се испод. — Ќд се подвлче́ш под ко́ла, ти́ упри́ с грбину́ да и поди́гнеш, а ја́ чу да подату́рим тру́п.

подву́зне свр. потклизне, подметне нешто клизнувши га. — Мӣ че да поди́замо колко́ мо́жемо, а ти́ да му подву́знеш ову́ј загла́вку, до́р га мӣ држи́мо.

подву́зне се свр. потклизне се, оклизне се. — Озго́р снѐг, а оздо́л билó лё́д, ме́н се но́ђе подву́знуше и б́тиде све́ у пи́зду ма́терину.

подголе́ми се свр. направи се ва́жан без ра́злога или из ситног разлога, погорди се, уобрази се. — Купи́ли му бици́клу, па се с́г подголеми́л и пра́и се да ни не позна́ва.

подгу́шњак м подвоља́к, подбрада́к. — Чи́ни ми се да че га уда́ви оно́љћи подгу́шњак.

- пóдебел, -а, -о дебљи, прилично дебео. — За тебе трéбе пóдебела товага.
 поджбцне свр. подбоде, подстрекне. — На њег не трéбе мlóго да пристáне,
 сáмо трéбе да га нéћи поджбцне.
- пóсем прил. под земљом, испод земље. — Кртица жíви пóсем.
- пóди предл. под, испод. — Денули смо сéно у онуј ливáду поди лозја.
 — Скутáл рећíу поди ббчу.
- подивјае свр. подивља. — Чу да подивјаем у овуј планинчину.
- пóдиса несвр. подиже. — Не подисај тéшко док се не потпáшеш.
- подлбгуе несвр. 1. празним обећањима ствара лажну наду, лажним обећањима ствара наду. — Сваћи дбн ме подлбгуе да чу да добијем тóј уверење, а онó — нíшта. 2. дајући по мало ствара лажно уверење да ће дати више. — Подлбгуе га с винцe и с рећíу, та му цéл дбн помáга у рáботу.
- подлбже свр. 1. лажним обећањем створи наду. — Што си подлагáл детéно да ч му купиш бициклу кóд знáеш да нéмамо пáре. 2. да мало и створи лажно уверење да ће дати више. — Подлбжи óвце с коренчбк и преведи и преко Тимóк. — Дадé им по нéћи динáр та и сáмо подлбже.
- подлбже се свр. почне да се забавља са девојком односно са момком.
 — Јóвка се подлагáла с Миладíна.
- подлбупи свр. почне да скида кору са нечега. — Томбн бéо подлупíл онуј липу, онí ме приокáше.
- подлупи се свр. почне да се љушти. — Подлупíле му се онéј његове рáне и почéле да отпáдају рáлупине од њí.
- подљутуе се несвр. подбуђује се рана, рана почиње да гноји. — Подљутују му се рáне.
- пóдмет м угарење, орање стрништа одмах након жетве. — Узé да напáрим пóдмет.
- подмéта несвр. угари, оре стрниште одмах након жетве. — Ббље е да се њíва подмéта, него да се орé сáмо éдбн пýт. — Моí ошли да подмéтају онуј њíву над кáсарине.
- подметáње с угарење, орање стрништа одмах након жетве, упор. подмет.
 — Нéма момурúза без подметáње.
- подмéтне свр. изугари, изоре стрниште одмах након жетве. — Ёска да подмéтнемо онуј њíву у Грезбнску реку.
- подмíцаља ж. лоша, превртљива жена. — Несбм јá нéка подмíцаља па да подмбкнем и да упропáстим човéка.
- поднишáни свр. нанишани, добро нанишани. — Дé чéк да га јá поднишáним па да вíдиш нéче ли да пáдне.
- поднишањуе несвр. нишани, циља. — Детé ме поднишањуе с дрвену пушку. Учи се, мајће му га.

пóднож м дрвена педала на ткачком разбоју помоћу које се покрећу нити.
— Ђдн пóднож ми се јáко излизáл.

пóдногу прил. прилично равно (земљиште), (земљиште) згодно за пеша-
чење. — Од Жўковци до Соколџицу пúтат дџде елис пóдногу.

пóдовицир м подофицир. — Чáле е пóдовицир у пѣнзију.

подокњуе несвр. гласно дозива некога с времена на време, гласом ставља
до знања да је у близини. — Манула сам да га подокњуем, сáм се јúтром
дџза, па бн вѣч иде у шкџлу.

подокуе несвр. 1. гласно дозива некога с времена на време, гласом ставља
до знања да је у близини. — Подокúј га тџ да чуе да си тúј, да га нѣ стрá.
2. подиже глас кад говори, подиже глас кад намерава да се свађа или кад
се свађа. — Слушај тџ, немџ да подокуеш, нѣ мѣн стрá од тѣб.

пóдољће прил. (дем.) мало на доле, мало наниже. — Пóдољће од тџја јáз
има двѣ воденџце.

пóдолшће прил. (дем.) мало на доле, мало наниже. — Јџш мáлко
пóдолшће петџл срѣтне курјака.

подооцуе несвр. долази по некад, долази с времена на време. — Подооцуе,
нѣ да нѣ, ал рѣтко.

подрáни свр. 1. порани, урани. — Јúтре мџра да подрáнимо ако бчемо да
увáтимо вџз. 2. ухрани до неке мере, ухрани. — Подранџл сам ѣдно
свињчѣ, нек се нáјде за окол прáзнициви, а друђџти двѣ чу да чувам.

подрáни се свр. 1. порани се, урани се. — На Бџдњи дџн мџра да се подрáни,
да се бџдњџк оцечѣ јџш утавнин. 2. угоји се, угоји се до извесне мере.
— Свињáта се бѣше уџаво подрáнила кџд ју уџати нѣка бџлес.

подрецуе несвр. сређује, уређује, пуни кућу покућством. — Ѓба врѣдни,
џба млáди, уџаво се слáгају и уџаво си кућу подрецују.

подрецуе се несвр. сређује се, сређује кућу и покућанство. — Подрецују се
ко свѣ млáди и врѣдни љуђе, да и старѣти и дџста помáгају.

подубáе несвр. годи, свиђа се, одговара, паше. — Ако текá напрáимо, кáко
штото тџ велѣш, нѣ знам да л че на баштú да подубáе. — Мѣн тџ текá не
подубáе.

пожаљуе се несвр. жали се с времена на време. — Пожаљуе се на мешѣну,
ал не јáко, а сџг вѣдимо да е билџ ѓпасно.

пожењуе се несвр. жени се више пута, удаје се више пута. — Бáба Радúnка,
док е билá пџмлада, трѣ пúт се пожењувáла.

позабрáди свр. 1. забрáди по некад. — Позабрáди по нѣџи пúт и марђизѣт-
нуту мáраму, ал си вѣше нџси онаквѣ. 2. превари, превари по некад,

наплати више или закине на мери. —Понекуга и позабрадим с неку иљедарку.

позаздравее свр. заздрави, прилично заздрави. —И ја чу да излэзем до лозје само да позаздравеем.

позасре свр. позагледа, добро позагледа. —Позасри га ти малко бље па ч да видиш ел истин такв.

позасре се свр. позагледа се, добро се позагледа. —Деда Стэва се позасре у младу жену, дако е стар.

позасрне свр. позагледа, добро позагледа. —Квд нешто купуеш, ти га дббро позасрни.

позакрпи свр. прикрпи, закрепи лабаво и местимично. —Дј да узнем да позакрпим вречеве, че ни трэбу за у вршу.

позари несвр. пазари, купује. —Ошбл у Мјинићево да позари волбве.

позаслуша свр. пажљиво прислуша. —Позаслушај малко бље па ч да чуеш какв неку шушка покре врата.

позасмрди свр. засмрди за тренутак, засмрди намах. —Квд дуне ветар на овам, онв позасмрди од кочину, ал не јакв.

позасмрцуе несвр. смрди по мало, засмрди с времена на време. —У казаницуту позасмрцуе на комину па туј не добрв за седенју.

позем прил. по земљи. —Док се не науче да бде, деца лэзе позем.

посипкуе несвр. поскакује. —Какв га овјја ударв свр прут преко жиле, текв онјја посипкуе. —Посипкуе кав зајак.

посипне несвр. поскочи, скочи с времена на време. —Еленко и посипне нећи пут дор игра, ал негована женв самв влвчи нвђе ко мртво пувало.

пойда се несвр. 1. једе се, једе се од муке. —Појдам се од муку, ал се не мвг поедем. 2. изједа се, излизује се, нестaje. —На овев русе мотврне пунпе четнице се срчено пойдају.

појдан, -а, -о поједан, више пута поједен. —Појдан ми е момуруз и јвш нећи пут, ал не никад ко свр.

поизлбже свр. слаже по некад, излаже по некад. —Човек мврв и да поизлбже ако нећи пут затрэбе.

поисплни свр. испуни до извесне мере, испуни понекад. —Поисплнјили свр онев преглабнице на пут, ал доклэ че твј да трае, че да вјдимо. Поисплнјил образј, че га буде.

поисплни се свр. испуни се до извесне мере, испуни се по некад. —Нашата задружната сала се неисплни самв квд су свадбе, ел твквв нешто, иначе слабо, народ се иселјил. —Поисплнјил се малко па станул мвж.

поиспра́и свр. исправи мало, исправи до извесне мере, исправи неколико.
—Поиспра́им не́ћи ексѐр, та заковѐм та́рабу ко́ја се отковáла, али и то́ј ме мрзѝ.

поиспра́и се свр. исправи се мало, исправи се донекле. —Поиспра́им се кѝд ме забóли грбѝна, па пáк копам. —Ако су ти згужвене панталóне кѝд и заkáчиш на чивилбк, онѐ це мáлко поиспра́е, ал пак без пегла́ње не́ма ни́шта.

по́јђе свр. пође, крене. —Не́че, же́на, да по́јђе без ме́не.

поје́дбк м залогај. —Че ти ста́не е́дѝн пѹт поедбк у гу́шу и на те́б.

по́јка ж она ко́ја лепо пева. —Мо́ју ма́тер си нѝжан башта́, де́да Симио́н, ока́л: А́нка, по́јка и по́сле е оста́ло име́ А́нка Пѝ́ка.

пока́руе несвр. 1. тера мало ја́че, гони мало ја́че. —Пока́руј говѐдуту, ако мѝслиш дѝ мрак да стѝгнемо. 2. кара по мало, грди по мало и по некад.
—Пока́руе ли те башта́, ел не́?

пока́руе се несвр. кара се по некад, кара се по мало. —Пока́руе се и с ме́н и с ма́тер.

покла́ти свр. заклати, продрма. —У́зе, по́клати крчаже́нцето, да ви́ди има л ре́ѝа у не́г, па до́бро пѝну е́дѝн пѹт.

покла́ти се свр. заклати се, зањише се. —Не́ма ли́с да се покла́ти, умири́ло се вре́ме.

покла́чуе несвр. заклати с времена на време, продрма с времена на време.
—Че́сто ми Сѹрка покла́чуе шу́ленцето, ци отѝде на че́тири но́ђе, ви́дим ја́.

покла́чуе се несвр. клати се по мало, заклати се с времена на време. —Јо́ш стоѝ, али се до́бре покла́чуе, ва́ча га пи́јењето.

покљóка свр. посере ретко (птица или живина). —А тѝ, кокошче́тино, гле́дај да га покљóкаш овде́, пред в́рата.

покљóка се свр. посере се ретко (птица или живина). —Кокóшће се покљóка́ле на пра́г.

покљóкодѝше свр. посере ретко (птица или живина). —Прострла́ сам пра́ње, а онѝ га покљóкодѝсáло не́ко тѝче.

покљóкодѝше се свр. посере се ретко (птица или живина). —Ове́ј кокóшће бѝш мѝбра да се покљóкодѝшу на пра́г, чу́ма и уби́ла, да и уби́је.

покра предл. поред, покрај. —Покра то́лку ре́ѝѝу у по́друм ѝн ѝде по кавáне, о Бóже, Бóже.

покрѝва ж бот. коприва *Urtica dioica* L. —Јá сам мислѝл да кѝд не́ће же́не

рекну "покрива" да се онé шáле и измотáвају, а онó билó бне истин текá зову копрíву.

покрми свр. нахрани стоку јачом храном него редовно и то обично јармом мало јаче посољеном. Ово се чини у јесен више дана пред парење, ако су овце у питању или у пролеће пред орање, кад су говеда у питању. Покрми се по неки брав ако је заостао у развоју. — Трéбе да узнем да покрмим бвце па да и пуштам код овна́.

полбгб́цка прил. полако, лагано. — Де мáлко по полбгб́цка, не мóг те стíгнем.

полбгб́чке прил. полако, лагано. — Дéда Сíма íде јáко полбгб́чке, остарéл па не мóже пóсрчено.

полбгб́цко прил. полако, лагано. — Млóго, брé, полбгб́цко íдете, дé по-журéте.

полбгб́чке прил. полако, лагано. — Полбгб́чке, полбгб́чке, па че си стíг-нете.

полбгб́чко прил. полако, лагано. — Ид́и си полбгб́чке, немóј да грáбиш.

полагигáчке прил. пеј. од полбгб́чке, полако, лагано. — Де полагигáчке, свé че се доведé у рéд.

полатíка ж политика. — Јá с т́уј н́ину полатíку нéмам нíкву вéзу.

полетíка ж политика. — Тóј су свé сéлсче полетíће.

поли́пчу свр. сви липшу, полипшу. — Ел т́и чéкаш да поли́пчемо б́д глади па т́г да се привáчаш за нéку рáботу?

поли́чка ж 1. дем. од полица, поличица. — Турí застрúзи на поли́чку. 2. доња, хоризонтална дашчица на јарму. — И поли́чка на ер́м мóра да б́де од јакó дрвó. 3. дашчица за утезање поломљених костију. — Врзáли му нóгу у поли́чће.

половíнка ж дем од половина. — За мéн еднá половíнка а за тéб другáта.

полóпа свр. халапљиво поједе, поједе на брзину, поједе као што свиња поједе тесто. — Момúрузно брáшно замéшам у вóду, ал да нé рéтко, с́ипем га у корíто и свíње га за чás полóпају.

пóлуда ж лудило. — Ударíло га на пóлуду.

полутáн м земљорадник који ради у фабрици. — Нáс сeљáци су сíлом терáли у вáбрику д íмо да рáбóтимо и да си мáнемо зéмљу, а пóсле почéли да ни бкају полутáни и тејáли да ни истéрају из вáбрику ко б́ђи мí це огáздимо ел рáбóтимо и тáм и тáм.

полутíна ж половина. — Ёдна полутíна од сви́нџу че да б́де за бáту, а едн́у че да дадéмо на тéб.

получи свр. 1. одвоји јагнад од оваца, јарад од коза, телад од крава и сл.
— Дојди да ми помогнеш да получимо јаганци. 2. из стада издвоји овце различитих власника. — Јутром и лбсно намешам, ал вѣчером и сѣлом получим.

пóмал, -а, -о мањи, мало мањи. — Пóмалијат капút че ти пó одговáра, нѣга купи.

померемѣти свр. поремети. — Кѣд те удáрим, мбзак ш ти померемѣтим.
померемѣти се свр. поремети се. — Померемѣтил сам си мешину с нѣко ѣдење.

помѣсти свр. помери, стави на друго место. — Ел ми помогни да помѣстимо овѣја шифуњѣр.

помѣсти се свр. помери се, премести се, помакне се. — Помѣсти се мáлко на тáм да има и јá гдѣ да сѣднем.

помѣшта несвр. премешта, помера. — Комшија ми помѣшта меѣници.

помѣшта се несвр. премешта се, помера се. — Цѣл дѣн лежи по ладавине, па какó се ладавина помѣшта, бн по нју.

помѣје свр. мало умије, овлаш умије. — Помѣте детѣто по чалó и óдма че му лѣкне.

помѣје се свр. мало се умије, овлаш се умије. — Ако ти домучнѣе сáмо да се помѣјеш, óдма че ти прбјде.

помињување с битисање, пролажење кроз живот на јѣдвите јаде, трплѣње. — Етѣ, помињуѣм, али е тѣшко мбѣто помињување.

помѣта несвр. 1. помера, помиче, повлачи. — Не мóg више да помѣтам овѣј твоѣ старе дрѣшбљине, чу да узнем да и цѣднем. 2. омета, збуњује. — Ћути, нембј да ме помѣташ док јá врѣвим.

помѣта се несвр. 1. повлачи се. — Мбѣте вѣнчанете цѣпиле помѣтáше се по ћушетѣју, помѣтáше, али од нѣѣе врѣме и не вицѣвам, мбра нећи да и узѣл. 2. збуњује се, није сигуран у своје памћење. — Нѣшто се помѣтам, не мóg ббш да се сѣтим.

помишлѣва несвр. помишља. — Помишлѣваш ли тѣ квó мбж да се дѣси ако ти пукне гума?

помодрѣе свр. помодри, поплави. — Ел не вѣдиш да ти детѣ помодрѣло од ровáње.

пóмоч м помоћ. — Заглавѣли колá дóле у Тимók па траже пóмоч да се извлчју.

понаблѣзи свр. 1. приближи, стави близу јѣдно до другог. — Áјде да понаблѣзимо навѣлци да мбж лбсно пóсле да и товáримо на кóла. 2.

- приближи се, дође прилично близу. — Квд понаблџиши до онџа брег, тџ се распџтај по куџ пџт трџбе да џдеш у Мучџбабу.
- понаблџи се свр. дође близу, дође близу један до другога. — Понаблџи се и Свџти Илџја, ваџар џде, а мџ још несмџ прасџ купџли, гџсти да угџстимо. — Понаблџџџе се џдно дџдруго да ви бџде тџпло квд спџтџ.
- понаблџџџе несвр. 1. приближава, ставља једно уз друго. — Понаблџџџем трџмџеве џдну уз друго да би моглџ свџ да стџну. 2. приближава се. — Квд почџмо да понаблџџџемо до Штрџпци, излџзоше нџџи лџџџе из момџрузу и саустџише ни.
- понаблџџџе се несвр. приближава се. — Понаблџџџе се крај на верџето, а тџ књџгу не узџмаш.
- пџнагоре прил. још мало нагоре, још мало навише. — Поткачџ се још пџнагоре, па ч од пџвисин пџбоље да виџиши. — Јџ џјт та пџнагоре и срџто и.
- пџнагорџџе прил. (дем.) још мало нагоре, још мало навише. — Пџнагорџџе од есџнат џма џдџн клџданац, там д џдеш да завџнеш вџду.
- пџнагорџџџе прил. (дем.) још мало нагоре, још мало навише. — Пџнагорџџџџе мџлко џма џдна колиба и пред џџ џдџн голџм брес, тџ тџј сџдни и сачџкај.
- понагрџби се свр. мало се погрџби, погури се. — Стџрчџчат се понагрџби, али отџди, нџма да влаџчи нџџџе.
- пџнадоле прил. још мало на доле, мало наниже. — Енџ, онџј е црква, а мџлко пџнадоле е шкџла.
- пџнадолџџе прил. (дем.) још мало на доле, још мало наниже. — Мџлко пџнадолџџџе од Прџг, у прудџштата, ваџе песџк за куџу.
- пџнадолџџџџе прил. (дем.) још мало на доле, још мало наниже. — Јџш пџнадолџџџџџе од голџмијат пџтпис џма џдџн крс нат пџт, тџј велџ да е страџл нџџи војџџ.
- поналџче свр. налоче по некад, налоче с времена на време. — Поналџчу мџџџе млекџ по нџџи пџт квд га нџјду отклџпено.
- поналџче се свр. опије се понекад. — Нџ чџсто, ал се поналџче по нџџи пџт, елџс џбаво.
- пџнатам прил. 1. још мало на тамо. — Сџдни мџлко пџнатам да џма мџсто и за друџџи да сџдну. — Пџнатам че да најџдеш на џдну џупрџју, тџ немџј преко џџ, него прегазџ, ел онџ е стџра и скрџца, мџж се стрџши бџш тџ квд преџдиши.
- пџнатамџџџе прил. (дем.) још мало на тамо. — Пџнатамџџџџе петџл срџтне зџјка, па га пџта...

поочи́сти свр. очисти до извесне мере, очисти понекад. — Добро́ би било да поочи́стиш по не́ћи пүт овéј твоé ципиле.

поочи́сти се свр. очисти се до извесне мере, очисти се по некад. — Тре́бе да се поочи́сти ма́лко пред капи́ју, че ни до́јду го́сти. — Поочи́стило му се ма́лко лице́ од оне́ј бубуљи́це.

попади́јџа ж дем. и хип. од попадија, млада попадија. — По́п Мила́н е бил го́лем, а попади́јџата му си́тацка.

попади́ка ж попова жена, попадија. — На́ша попади́ка не жи́ви ко го́спа, него ко́па, плетé и че́, ко и све́ дру́џе сеља́нџе.

попади́јче с дете по́па и попади́је (женско). — Ле́нче, попади́јче.

попади́че с дете по́па и попади́је (женско). — Попади́ја Љу́бица е живéла са́ма сѐс две попади́чету, от како́ е по́п Жи́ка умрéл.

попѣ́к м (поред изнето́г значе́ња) дем. од поп, млади поп. — Квд́ иду́ да све́те води́цу, напреди́ иде по́п Иларио́н а по не́г едѣ́н мла́д попѣ́к.

попа́лен, -а, -о који је по́паљен, спаљен. — Попа́лена су била́ сва ова́ј го́ре се́ла по Буца́к.

попа́ри свр. опе́че врелом водо́м или ватро́м. — Е́дно грне претури́ла, Ја́дни кра́ци по́парила.

попа́уе несвр. пада по ма́ло, пада с времена на време. — Не́ма да па́да го́лем сне́г, ал си по́пауе. — Ћи́ша по́пауе о́ваг-о́наг.

попе́р м бот. паприка. — То́пи ле́б у си́тан попе́р и то́ј ручу́е.

попи́ва несвр. попија, испија; пије по некад, пије по ма́ло. — Сла́вко попи́ва дѣнѣ́с по ћи́ло ре́ћју. — Попи́ва, али ре́тко.

по́пка ж ципелица за бе́бе исплетена од вуне. — Куми́ца донéла на при́нову по́пџе.

по́пчица ж дем. и хип. од по́пка. — Де́тѣнцето́ има е́дне по́пчице плаве́, а е́дне црвене́.

попра́ља несвр. попра́вља, оправља. — Где́ најде́ бѣш дѣнѣ́с на пра́зник то́ј да попра́љаш. — Са́во, ел у́меш ти́ да попра́љаш бици́кле?

попра́ља се несвр. попра́вља се у влада́њу; попра́вља се телесно. — Ел бѣ́ ти́ да се попра́љаш, ел ја́ да у́знем е́дну мо́тку? — Од како́ се посрабо́ти, па ната́м, љу́џе по́чну да се попра́љају, а ле́ти се усучу́ ко цвѣли́ка.

попра́љање с попра́вљање, оправљање. — На ти́ја тво́ј са́т прошѣ́л ве́к, не́ма ту́ј ви́ше попра́љање.

попреѓлие свр. 1. прогута с времена на време, прогута тешко и с муком. — Сѣ́г ме не бо́ли гу́ша го́лко, попреѓлинем не́ћи за́лог, али е́двѣ. 2. отрпи,

оћути, прогута. — Квд гáзда óка на мѐн, онó ми криво, сáс зóби би га поѐл, али јá тóј попреглнем и текá бóде бóље за мѐн. — Не мóж човѐк свѐ óн да бóде у прáву, мóра нѐшто и да попреглне, па и да му нѐ прáво. 3. штучне, изгуби ритам. — Мотóр рабóти, рабóти, па попреглне, па си рабóти.

поприврлачѝк, -чка, -чко који је прилично стрм, који је прилично узбрдан. — Поприврлачко ми дóјде имáњицето, али нѐ јáко лóше, имá от тóј пóлоше.

попрíка ж бот. паприка. — Попрíка ни овýј гóдин испáдла јáко ўбава. — Ћма нѐћи јáко вóле ћисале попрíће, јá не вóлим.

попрíчка ж бот. дем. и хип. од поприка, мала паприка, папричица. — Две-трí љóте попрíчке с апетíт поедѐм уз ручѝк.

поприпажýе несвр. чува, пази, пази у извесној али не јáкој мери, обраћа извесну пажњу. — Дѐдо Крсто, дор чýваш твбето лóзје поприпажýј и мбóто, нѐче да бóде бѝш за баћáв, чу ти се одлжим на нѐћи нáчин.

поприпажýе се несвр. на опрези је, пази се, чува се. — Поприпажýј се од дѐснотога волá, ел óн óче да ћимне по нѐћи пýт. — Човѐк на вáшар трѐбе да си се дóста поприпажýе, ел тáм има свáкакви љýђе.

поприпáзи свр. припази, припази мало бóље, обрати пажњу. — Билó би за тѐб добрó да поприпáзим каквó врѐвиш. — Поприпáзи кудѐ идеш и с куѓá се дружиш.

поприпáзи се свр. припази се, припази се мало бóље. — Поприпáзи се од онýј стрáн, отóд добде невóље, од Сíмини.

попрíда несвр. преде по мало, преде по некад. — Попрíда и бáба Мíка, али слáбо, не вíди, а и пр́сти е одебелѐли. — Мóre, попрíдам се елис добрѐ.

попритѐгне свр. притегне, притегне мало бóље, мало јаче. — Попритегн́и си мáлко синáтога, ако мíслиш да испáдне од нѐг човѐк.

попритѐгне се свр. притегне се мало бóље, закопча се, умота се. — Квд је јáко зимá, јá се бóље попритѐгнем и нѐма стрáшно.

попритѐза несвр. притеже, притеже мало бóље, мало јаче, притеже више пута. — Попритѐзај си дрѐје ус тѐб, немóј да си се разлелејáл кáко паламáндра.

попритѐза се несвр. притеже се, притеже се мало бóље, мало јаче, стеже се, бива на опрези. — Квд човѐк íде у рáт, мóра да се попритѐза и да се поприпажýе од свáку стрáн.

попушчѐтина ж ауг. и пеј. од попушка, велика и јáко љута паприка. — Ал је љута овáј попушчѐтина!

- попушчица ж дем. од попушка, мала папричица. — Често буцуе да по едѣн струк заврже и по два—триес попушчице.
- пораснѣ свр. (хип.) порасте. — Лѣле, ал си ти пораснул у садње време.
- порезѣк м дем. од порез. — Да продаѣм нѣко јагње да си платим порезѣк.
- порезѣтина ж порезано место на телу, посекотина. — На порезѣтину е добрѣ да посблиш попаву, крв ѣдма има да стане.
- пореѣи м пореѣија. — Кво гѣд рабѣтиш да рабѣтиш, рабѣтиш за пореѣие.
- пѣс м пост, уздржавање од узимања масне хране. — Голѣми пѣс пред Велигден отѣгне се ко глѣдна гѣдин.
- пѣсѣл м посао, рад. — Тѣј нѣ ѣзбиљан пѣсѣл, тѣј се такѣј не рабѣти. — Ымам пѣсѣл дѣле у задругу, не чѣкте ме за вечѣру.
- посачѣка свр. причека. — Јѣ стѣнем па га посачѣкам, тѣг пѣјдемо заѣдно, пѣсле га пѣ посачѣкам, ел ѣн тѣшко одѣ, па застањуе.
- посачѣкуе несвр. сачекује, причекује. — Посачѣкуј га ус пѣт ако застањуе.
- посвиткавѣе свр. засијају му очи од суза или од пића. — Тѣза пѣк посвиткавѣл, мѣра да е пѣнул. — Не смѣш му ништа рекнѣш, ѣдма му посвиткавѣу ѣчи и сѣмо што не лѣусне од ровѣње.
- посвѣјѣиња ж женско дете узето под своје, усвојеница. — Онѣ си мѣку има од ѣѣјнуту посвѣјѣињу.
- посвѣрне свр. 1. сврати понекад, сврати кад-кад. — Посвѣрне по нѣни пѣт, нѣчу да кѣжем, али рѣтко. 2. поврати, добије поново. — Чѣкни ме да посвѣрнем дѣшу, не мѣгу више.
- посињѣе свр. поправи, помодри. — Улази, детѣнце, у сѣбу, ел не виѣдиш да си посињѣло од стѣд. — Посињѣло нѣбо, че да пѣда снѣг.
- послаѣање с једење више хлеба него онога са хлебом. — Цѣл вѣк си провѣл на трпѣж и на послаѣање и пѣк ништа несѣ стѣкал.
- посмѣље свр. самѣље мало, самѣље по некад. — За лѣб посмѣљем и пшѣницу, ал пѣвише момѣрузу.
- посметѣ свр. 1. омете, помете, поремети. — Немѣј да га посметѣш док нѣси ѣипелу вѣду, да се не попѣри. 2. овлаш сакупи метлом на гомилу. — Узнѣи па посметѣи мѣлко онѣј пѣвѣу, да се не развлѣчи по цѣлу авлѣју.
- посметѣ се свр. помете се, поремети се. — Посметѣе ни се нѣкако крѣва у телѣње и едѣвѣ прѣживе.
- посметѣен, -а, -о који је ометен у развоју, који је заостао у развоју. — Там долѣко, детѣто им посметѣено.

посми́та несвр. смета, омета. — Не би́ требало да ме посми́таш док овб́, овакво́ пи́паво, рабо́тим. — Посми́там ли ја те́бе не́ћи пу́т у не́ку ра́боту, то́ј бчу да зна́м?

посми́та се несвр. збуњу́је се, не сналази се, застаје у говору. — Ја́ те ни́шта не посми́там, ти́ се сам посми́таш. — Квд се упла́ши, он се посми́та у врѐву.

поспечáли свр. заради нешто новца у печалби. — Глѐдам да поспечáлим не́ћи дина́р, па да се врчам до́м.

посрабо́ти се свр. уради се највећи део најважнијих летњих пољских послова. — А́јд на та́м квд се ма́лко посрабо́ти, че да до́јдемо код ва́с, а и ви́ да до́јдете код на́с.

поста́вен, -а, -о 1. који је постављен. — Остáл поста́вен за де́сет ду́ше. — Момчи́л поста́вен за дерѐктура. 2. коме је стављена постава. — Не́ имáло ба́смо, па му капу́т не поста́вен, него си онáк.

поста́ен, -а, -о в. поставен. — Доодѐте, ручѓк поста́ен. — Ел ти поста́ена та́ј дрѐа, ел не́?

постѐгне свр. (поред наведеног значења), стегне јаче, стегне мало јаче. — Постегни́ си това́рат ма́лко по́бољше, да ти се ус пу́т не истресѐ. — Док и́грамо у бро, он ме постѐгне за́ руку, а ја не́ знам кв́о бче.

пóстижан, -жна, -жно који постиже да на време уради сав свој посао. — Ја́ сам ста́ра, ал сам пóстижна.

постр́ви се свр. проспе се нешто ситно или растресито. — Пострв́ила ми се мани́ста по сб́бу. — Како́ си моѓл да постр́виш онб́лку сла́му преко авли́ју?

постригува́ње с 1. стрижење оваца око репа и задњих ногу за време првих врућина. — В́лна од постригува́ње се зовѐ постри́зина. 2. подшишивање. — Вод́ил сам Вла́ду на постригува́ње.

постригу́е несвр. 1. стриже овце око репа и задњих ногу. — Јутре че да постригу́емо бвце. 2. подшишује. — Де́цу постригу́ем забађáв, а на ста́ри наплачу́ем.

постригу́е се несвр. подшишава се. — Ста́лно се постригу́ем код Ва́ци, бербѐрина.

пострижѐ свр. 1. остриже овце око репа и задњих ногу. — Не мо́г за ѐдн д́н да пострижѐм свѐ бвце. 2. подшиша. — Свѐта бче да га пострижѐм модѐрно.

пострижѐ се свр. подшиша се. — Чу д́ им да се пострижѐм.

постружине ж састругани остаци теста из наћава. — Квд остружеш нбчви, постружине да сипеш у поміје.

постудее свр. захладни, постане хладније. — Сбг је лако, ал натам квд постудее, има да спу заедно и куче и маче.

пот предл. под, испод. — Едни пот пут, друђи нат пут. — Там нат кладана-цат има едн камен, а пот каменбт една дувка и ис туј дувку течé водá.

— Лети натерамо овце пот һуприу, да плáдњују, а ми се купемо у Тимбк.

потбнее свр. потамни, поцрни. — Овјé ложице што се купују од Румуни на бувлák, чім се опéру бдма потбнеу. — Потбнел у лице, види се да му не добрó. — Потбнело времиште, сáмо што не удáри снэг.

пóтамће прил. (дем.) мало на тамо, још мало на тамо, мало даље, сасвим мало даље. — Дé се помбкнй мálко пóтамће, да напráимо мéсто да и ујђа мбж да сéдне. — Одма пóтамће иза туј бóкуку е његова ковáчница.

пóтамшће прил. (дем.) мало на тамо, још мало на тамо, мало даље, сасвим мало даље. — Не смéш му кáжеш ни пóтамшће, бдма се лóути. — Пóтамшће од Динину колибу су нáше трмће.

пóтбнбцк, -цка, -цко тањи, доста тањи. — Сбг су големé жéђе, такозвáne Петрбве жéђе, и човéк трéбе да се навлчé у пóтбнбцће дрéје.

пóтбнбчк, -чка, -чко тањи, доста тањи. — Пóтбнбчко предéње од твоéто несбм видéла.

потвбри свр. понови, поново уради. — Мбра да потвбримо уводéње у брдо, овáк не иде. — Учíteљ рекбл да нáшијат момбк мбра да потвбри рáзред.

потврља свр. 1. не може да добаци до нечега, подбацује. — Колкó се запи́нам и стáлно потврљам, не мбг да доврљим. 2. подмеће. — На мён Душка потврља мацйје.

потврља се несвр. лагано се нечим баца најчешће да некоме скрене пажњу или дá неки знак. — Потврља се с каменчичи у њбјан пёнцер.

потврљи се несвр. лагано се нечим баци да некоме скрене пажњу или да му нешто дода. — Потврљи се по овцу́ну, тй си пбблизо, да не отйде онáм у туцу́ њиву. — Потврљи се с едн кравáј и на овáм, гáздарице.

потйцање с подстицање ватре. — Док опечéмо реһиу, твоé е сáмо потйцање, а јá чу дрва да донбсим, јá чу да нaлáгам и разлáгам и свé друго што трéбе.

поткбшњуе несвр. побуђује, подстиче, подева. — Не поткбшњуј туј стáру размирицу, ббље че за тéб да буде.

потлцне несвр. удари с времена на време, туцне с времена на време. — Потлцни нéһи пут с глáву у дýвар, да вйдиш да л мбж да се опамéтнш.

потлцне се несвр. удари се с времена на време, туцне се с времена на време. — Туриш ли прс на чало и потлцнеш ли се у главуту нећи пут, да видиш где си био и какво си радио и какво си чудо направио?

потлче свр. — Била голема сприја и град потлкал цело поље, а жетва само што е почела.

потлче се свр. потуче се, побије се. — Миле Мрзлица, а мало нешто, он се одма потлче, ал гоца пут нег претлчу.

потчина м ауг. и пеј. од поток, дубок, стрм, обрастао и мрачан поток, дубодолина. — Едва се извлко из онуј потчину.

потпара ж новчана помоћ, потпора. — Давају му из општину неку потпару та некако помиње.

потпасување с потпасивање жене ради прекида трудноће. — Ишла сам код бабу Мицу на потпасување, ал ништа.

потпасуе несвр. 1. појасом, на нарочити начин, стеже стомак трудне жене ради прекида трудноће. — Коју е жену баба Тона потпасувала тај, ако е преживела, не више раца. 2. опасује још једну сукњу испод горње сукње. — Потпасуем си још једну ббшчу, да ми не зима.

потпасуе се несвр. 1. жена појасом стеже стомак ради прекида трудноће. — Решила сам више да не рацам, па се мислим да л да се сама потпасуем, ел д им да тражим неку бабу да ми тој уработи. 2. приликом тешких физичких послова, нарочито када треба да се нешто диже, чврсто се стеже појасом (мушкарац). — Обовезно се потпасуем кад товаримо камење, ел кад дизамо врече.

потпаше свр. 1. појасом стегне стомак трудне жене ради прекида трудноће. — Рекла једна жена че ме води код неку бабу да ме потпаше, да не рацам. 2. опаше још једну сукњу испод горње сукње. — Само да потпашем вистан и готова сам.

потпаше се свр. 1. стегне се појасом ради прекида трудноће. — Нумем сама да се потпашем, а не знам ни једну жену која тој знае, да не знаш може ти неку бабу која потпасуе. 2. стегне се појасом при обављању тешких физичких послова, нарочито кад треба нешто тешко да се диже. — Ако идете у каменолом, потпаше се да се не ишпилавиш.

потпетало с особа која служи за спрдњу; сметало. — Голуб из Калну е преце био потпетало, нега никуј не сматрао за човека, сви су га задиркували и варао, а нећи и напивали.

потпадаља ж (поред познатог значења) омања, складна, згодна, здрава, једра жена. — Ђура, шобфер из Петрушу, само рекне: "Еј, да ми е сѐг једна потпадаља".

потпуши свр. запали ватру да би на њој и њеном диму нешто испушио (месо, рибу и сл.). —Потпуши ли месџто, ел бџтаи да га јутре потпушиш.

потражуе несвр. тражи понекад, тражи помало, иска. —Чџсто потражуе пџре од стџрџатога.

потрџи свр. потражи, поиска. —Нџ срамотџ да потрџиш лџб, ако си глџдан, срамотџ е да украднеш, ел да излџжеш.

потсџда несвр. седа на туџе место, седа пре других. —Не потсџдај стџри лџуџе, него чџкни да прџво онџ сџдну, па ако џма мџсто, сџдни и тџи, ако нџма, тџи си постџј.

потсџдне свр. седне на нечиџе место, седне пре других. —Сџне, немџј да си потсџдал дџду, џјде дџгни се. —Онџј кокџшка шџтоно се дџнџс расџваџала потсџдла онџј квџчку на јџџџа.

потуџра несвр. ставлџа испод, подмеџе. —Потуџраш ли тџи трџње и грџње оздџл кџд дџнеш сџно? —Куџаџиџа потуџра јџџџе у гџџџдџ на дрџго тџџе.
2. ставлџа по мало, ставлџа по неџад. —Потуџра ли и џн на стџкуту нџџи пџт, ел си углџвно вџ?

потуџри свр. 1. стави испод, подметне. —Потуџри заглџвџку под остџлат да се не клџбџџџа. —Онџ че ми потуџри и онџј шџто сам реклџ и онџј шџто несџм, знџм јџ џу. 2. стави помало стави по неџад. —Потуџри и џн на говџдџту, али си пџџише јџ.

потуџруе несвр. 1. ставлџа испод, подмеџе. —Кџд се буре туџри на пџдџвале, онџ му се са странџе потуџрују заглџвџџе да се не клџти на тџм, на овџм. —Њџџџи си му манџупи потуџрују туј краџу, нџ нџџуј дрџџи. 2. стави по мало, стави по неџад. —Потуџруеш ли тџи по мџлко сџл у јџрму, ел нџ?

поуџскратан, -тна, -тно џџи је мало краџи, краџи него шџто треба. —Бџш-џиџџа ти поуџскратна, ал не мџри, текџ се сџг нџси.

поуџутџ свр. уџути по неџад, заџути. —Поуџутџ ли дџџџо по нџџи пџт ел си овџк прџџџе рџџџе?

поуџутџ се свр. уџути се по неџад, заџути. —Прасџџити се поуџуту, па си сџџу.

поуџутуе несвр. уџутџуе благо, уџутџуе неџно. —Јџ га поуџутуџем да не врџџи јџџо, ал не смџм млџџо ни да га уџутуџем ел џн кџкџв је, мџџ ме и мџсџе.

поуџутуе се несвр. уџути се по неџад, уџути се за кратко. —Поуџутуџе се, џџџџџа; џџл дџн ломџти ко нџџџџа.

пџчушџџе несвр. џушџа по мало, џушџа по неџад. —Дџџ џн прџџа јџ га

пс чушкѹем да престáне, ел вѣдим гáздата се нарогушѣл сáмо што ни надвѣр не исврѣли.

почушкѹе се несвр. ѣушка се по мало, задиркује се. — Їдемо текá нáс двоѣца ус пѹт а ђн се почушкѹе и поштипѹе. Манѣ се, брѣ, велѣм му јá, овѹд ѣма љѹѣ, мѡж ни нѣѣи вѣди.

пчушне свр. ѣушне с времена на време, ѣушне лагано. — Свиљá и прáсе едѹ зáедно, ал ђна га пчушне по нѣѣи пѹт.

пчушне се свр. ѣушне се с времена на време, гурне се. — Кѡд јá рѣкнем нѣшто што се на ѣѣ не допáда, ѡѣ се сáмо пчушну и прáе се ко да несѹ ни чули.

пошашавѣе свр. пошашави. — Каквѡ е врѣме свр дошлѡ, чѡвѣк сáмо да пошашавѣе и у гѡру да ѡѣде.

пѡштација м поштар, писмоноша. — Дѣда Вѣшња, пѡштација доѡѣл да те пѣта ел ч да ѣдеш дѡѣс у ѡпштину, ел да тѣ дѡѡси пѡзив.

поштипѣ свр. прстима покида доѣе листове неке биљке. — Кѡд се поштипѣ зелѣни лѹк, ђн бѡље растѣ и дебелѣе.

поштипѹе несвр. прстима покида доѣе листове неке биљке. — Мáти ѡшлá у градѣну да поштипѹе зѣље и зелѣни лѹк.

пѡштаѣка ж потарева жена. — Гѡспа Јѹла, пѡштаѣка.

правѣж м 1. правѣње, израда. — Крпѣж, тѡ е дрѹго, правѣж е глáвно; за правѣж трѣбе да си мáјстор. 2. ѡно што се прави, производ. — Испѡди ѣгѡѡу рѹку свáѣи правѣж испáда како трѣбе.

пáвне свр. направи мало и на брзину. — Да пáвнем за чás пѡпару за вечѣру, кѡ велѣш?

праѣж м в. правѣж. — Од тѡѡјат прáеж нѣма ништа да испáдне.

празнѣ рѹѣ изр. руке које нису ничим заузете, рукоје које не носе ништа, које не носе понуде. — Кѡд вѣч ѣдеш с празнѣ рѹѣ, понесѣи и ѡвѣја сѹдови. — Не мѡж д ѣдеш код чѡвѣка у бѡлницу с празнѣ рѹѣ. — На крштенѣ се не ѣде с празнѣ рѹѣ.

прасковá ж (поред изнетѡг значѣња) женски полни ѡрган (код девојѣѣе или девојке).

пáсковка ж 1. бѡт. дем. и хип. од праскова (и дрво и плод). — Какѡ велѣш да посáдимо нѣку пáсковку у лѡзје покре мецѹ? — Ёла, сѣне, да ти дадѣ тѣтка нѣку пáсковку. 2. дем. и хип. од праскова — женски полни ѡрган.

пáтен, -а, -ѡ испраѣен, послат. — Јá мѣслим да си прáтен у чкѡлу да ѹѣиш, а нѣ да се лѡншѡш.

праћа несвр. шање. — Праћам му ја паре сваћи месец, ал он слабо учи, па чу да обуштаим.

прачђр м зб. им. од прасе, прасад. — У моју авлију прачђр бѣли свѣт, а код њѣг сáмо кокђше.

прашњив, -а, -о који је прашњав, кога је попала прашина. — Овија цакови не сáмо да су брашњиви, него и прашњиви; трѣбе се пѣру.

прашуља́к м зб. им. од прашина. — Гледај да не дѣзаш голѣм прашуља́к кѣд метѣш.

пѣвут м перут, прхут. — Ћмам млђго пѣвут у кђсу.

првѣѣјат, -а, -о најпрви, испред свих. — Микајло е прѣви прѣѣѣјат на рáботу, а послѣдњи на свѣтѣц.

прглђ с в. прегло. — Напѣнам прглђ да улђвим фазána.

прѣблажа ж повремено једење масне хране. — Заклáli смо ѣдно вепрѣ кђлко да ћмамо месѣе, за прѣблажу.

прѣблáжи свр. у време поста поједе масну храну. — Сви смо се чудили и крстѣли кѣд смо чули да су онѣ прѣблáжили зимњег Свѣти Никђлу. — Баба ни плашѣла, да куј прѣблáжи, да пђп ћма да му оцѣе пáтку.

прѣблáжуе несвр. понекад за време поста једе масну храну. — Бђже, сачувај, ја Голѣми постѣ не прѣблáжуем па да знáм да чу јутре да умрем ђд глади.

прѣбђри свр. савлада, свари (о стомаку). — Наѣл сам се кáко стђка и сђг не мђг да прѣбђрим.

прѣбрáди свр. 1. забради јђш јѣдну мараму преко прѣтходне. — Зѣми мђра да прѣбрáдиш главу с нѣћи шáл, ел че ти е зимá сáмо у тѣнку мáраму. 2. превеже одозго марамом или крпом (неки суд). — Ако пѣличи нђсиш у кђтарку, мђра ју озђр прѣбрáдиш да не излѣтају. 3. поново забради исту мараму али боље него прѣви пут. — Мђра да прѣбрáдим овуј мáраму, смѣкнѣла ми се ђд главу.

прѣбрáди се свр. 1. забради се јђш јѣдном марамом преко прѣтходне. — На овуј зиму мђра се прѣбрáдим с јђш ѣдну мáраму. 2. поново се забради истом марамом или другом. — Чѣкни ме да се прѣбрáдим, овáј ми се мáрама свузѣе.

прѣбрацуѣе несвр. 1. забраћује јђш јѣдну мараму преко прѣтходне. — Прѣбрацуѣем јђш ѣдну мáраму, па ју пђвише намѣкнем на чалђ и слђбодно ѣдем по зиму, онáк ме забђлѣ главá. 2. превезује одозго марамом или крпом (неки суд). — Кѣд прáимо слáтко, ми шѣрпугу пђсле ђбђвезно прѣбрацуѣемо с влаћну крпу. 3. поново забраћује исту мараму али боље

него први пут. — Цел дѣн пребрауѣм овѣја марамшљаѣ, а тѣј е за тѣј што нѣмам оздѣл врзоглавѣку да ју држи.

пребрауѣ се несвр. 1. забраује се још једном марамом преко претходне. — Пребрауѣм се, како да се не пребрауѣм на овѣја студ, ел тѣ бѣ да ми главѣ пѣкне од студенило. 2. поново се забраује истом марамом али боље или се забраује другом марамом место прве. — Нѣмам у квѣ да се пребрауѣм кѣд имам сѣмо ѣдну мѣраму, да си мѣж како што трѣбе да е мѣж, па да си ми купиѣл.

пребрѣтви се свр. промени длаку (животиња). — Бѣлка се пролѣтос пребрѣтвила и сѣг ѣма нѣву и мѣзну длаѣку.

пребучѣ свр. стиша се, престане, прође. — За нѣколко дѣнѣ овѣј че гѣжва да пребучѣ, па че си свѣ бѣде како си е и билѣ. — Дѣ л су ти, јунѣче, рѣне пребучѣле.

превѣне свр. поједе за доручак. — Че превѣнемо квѣ е дѣл Бѣг, па це вѣчамо за рѣботу.

превѣти свр. 1. поједе за доручак. — Мѣти ми велѣ: "Ајде, сѣне, превѣти па пуштај јѣганци. 2. почне, подухвати, предузме. — До плѣдне бѣше жѣга да се не мѣж издржи, а пѣсле превѣти нѣни ветрѣк та мѣлко живнумо.

преврѣља несвр. пребацује. — Не преврѣљај више твоѣ лѣпсале кокѣшѣ у моју авлѣју.

преврѣѣње с превртање, преокретање. — Томѣн завршимо с преврѣѣње сѣно, онѣ удари ѣиша; јутре мѣра па да га преврѣчамо.

прегѣтне свр. прогута, прогута по неѣад. — Кѣд те удѣрим сѣс песнѣцу у грѣину, че прегѣтнеш и онѣј што нѣѣад несѣ глѣѣл. — Нѣма, нѣма па прегѣтне, сѣмо чѣеш: штрѣк, низ гѣшу. 2. прекине у раду (мотор). — Мотѣрат му рѣботи, рѣботи па прегѣтне, вѣли му нештѣ. 3. отрѣпи, оѣути. — Чѣвѣк мѣра нѣни пѣт нѣшто и да прегѣтне и дѣко му не годѣе.

преглѣтѣје несвр. 1. гута, тѣшко гута, гута плѣвачѣку. — Квѣ че да рѣботи, енѣ га сѣди и преглѣтѣје, сѣѣира се, али му нѣшта не помѣга. 2. прекида у раду, не ради равномерно (о мотору). — Преглѣтѣје ти мотѣрат нѣшто, мѣра д ѣдеш код мѣјстора с ѣѣг. 3. отрѣпи, оѣути. — Дѣста сам јѣ ѣгѣве ѣвреде преглѣтѣвала, више нѣчу.

прегрѣден, -а, -о који је преграђен, оградом подеѣен. — Од како су се онѣ подеѣили, тѣј е кѣћа прегрѣдена на двѣ дѣла.

прегребѣ свр. 1. испразни захватањем. — Мѣслиш ли тѣ да бунѣр мѣж да прегребѣш сѣмо с ѣдну кѣву? 2. загребе по неѣад по неѣему. — Рѣди, рѣди мотѣрат, па тѣѣе прегребѣ. 3. загребе у грлу. — Прегребѣло ме у гѣшу па не мѣг ни да врѣвим.

прегребе се свр. испразни се захватањем, нестане. — Жито се прегребло, момуруза нестала, васуљ има само још малко, не знам куде че се живи издевамо.

прегриба несвр. 1. празни нешто захватањем. — Прегриба бунар да га очисти. 2. говори промукло. — Пил студен вино и млого се драл па сѣг прегриба кѣд вреви.

прегриба се несвр. празни се захватањем. — Наш бунар се лѣсно прегриба, ел има слабу жицу и малко воду.

преда предл. пред, испред. — Стигоше тиѣ преда теб. — Дѣле преда дуѣан седу љуѣе и чекају да се отвѣри. — Преда Девѣти Тѣрник смо билѣи решили да продаѣмо телциви, ал не била цена како требе и еве онѣи засташе.

предѣлен, -а, -о који је подељен, распољуен. — Тај њѣва предѣлена на две. преди предл. пред, испред. — Отѣше преди њѣ. — Иди преди ѡвце, онѣ че д иду по теб.

предне свр. попреде мало, напреде мало. — Требе да преднем неѣни свѣјаѣ, да имам прецу за наглавци. — Ода другу раѣоту, не мѣгу да преднем ни ѣдан сѣт.

предрсне свр. загребе, прегребе. — Предрснуло ме неѣво у гушу, морачу д им код дѣктура.

предрсње и предршње несвр. повремено ремети ритам, чини изузетак, повремено долази. — За синѣтога ли ме питуѣш добди ли. Предрсње, ко да не.

прежили свр. удари штапом по жилама испод колена. — Јурну се, стиже га и прежили га сѣс тоѣгу, ѡвија сѣде и ѣмоча се од болѣж.

прежилчи свр. удари штапом по жилама испод колена. — Буди миран да те не прежилчим.

прежми свр. направи се да не види, прећути, затаји. — Прѣжма чѣвѣк ко да ништа не ни билѣ. — Прѣжма онѣј пѣре што му даѣо на зајѣм.

през предл. без. — Че пострѣдаш през зрно барут.

пресрта несвр. чежњиво гледа у оно што други има а он нема (углавном храна). — Чу да купим и ја ѣдно ѣило мѣсо, нечу да ми деѣа пресртају код комшије.

прѣн несвр. прави. — Прѣим кѣлци за у лѣзје.

преимѣнтуван, -а, -о коме је промењен назив, датум и сл. — Напрѣд се ѡѡј ѣлица звѣла Караѣѣрѣева, а пѣсле преимѣнтувана у Дан ослоѣѣђења.

— Одавна први вашар у годину у Паланку бил на Девѣти тѳрник, а сѳг преимѣнтуван у 27. март.

преимѣнтуе свр. промени назив, датум и сл. — Рѣшили тѳм нѣћи да пѳк преимѣнтују име на улице.

преквѣчи свр. проведе неко време чучећи, док чучи десе се неки догађаји.

— Преквѣчал је цѣло пѳсле плѳдне у бурјан, тѳлко га билѳ свитлила мешина. — Преквѣчал си си вечѣру, нѣма више.

преклбѳси свр. пребаци нешто преко нечега тако да оно што је пребачено повиси, упор прекалбѳси. — Преклбѳси цакови преко врлину да и не довању погѳнци.

преклбѳси се свр. нагне се преко нечега (преко неке оргаде) тако да повиси тим делом тела, нагне се преко нечега па се стрмоглави. — Немѳј си се преклбѳсил преко пѣнцер, мѳш ти лѳдну краци за час. — Игрѳла се деца на дивѳну, па се еднѳ нѣкако преклбѳси преко перде, пѳдне дѳле и смѳши си шију.

преклѳни се свр. поклонѳи се, понизи се. — Мѳже, ако бѳ да ти се преклѳним па тѳг да се врнеш дѳм, и тѳј чу да напрѳим, сѳмо деца баштѳ да си имају.

преклѳнѳи се свр. седне па се оклембѳси, оклембѳси нос, снужди се, сневесели се. — Текѳ дѳјде Цѳганка преклѳнѳи се уз огњѳнѳте и чѣка да е нѣшто дадеш. — Видим га нѣшто се преклѳнѳил, питѳ га каквѳ му е, ѳн вели да га болѳ мешина.

прѣлѳди свр. метеорол. мало захлади, постане мало свежије. — Нѣче времѳштево мѳлко да прѣлѳди, че да исцрѳамо од жѣгу.

прѣлѳди се свр. прѣхлади се, навуче прѣхладу. — Прѣладила сам се нѣкња док сам прѳла прање, па ми сѳг течѣ из нѳс ко на чешмѳ.

прѣлада ж прѣхлада, назѳб. — Болѳе од прѣладу и гѳта аспириѳни да се излѣчи.

прѣлати несвр. прѣлеће, лети преко нечега; прѣлеће извесну раздалѳину.

— Тѳј ч, Мѳмчило, да останеш да вѳрдиш кућу да ју не прѣлате вѳране.

— Кокѳшка не прѣлати више од двѳ мѣтра.

прѣлѣва несвр. 1. прѣлази преко ивице суда. — Затвори славиѳну, водѳ почѣла да прѣлѣва из кацу. 2. има превише, има у изобиљу, има толико да му се прѣлива. — Онѳи какѳ прѳчају, код ѳѳи свѣ прѣлѣва. 3. сѳпа више него што треба. — Кѳд сѳпѳуеш винѳ, тѳи не прѣлѣвај чѳше.

прѣлѣва се несвр. 1. излива се преко ивице суда. — Немѳј да пѳлниш котѳлѳт да се водѳ не прѣлѣва док га нѳсимо. 2. има се превише, има се

- у изобиљу, има се толико да се прелива. — Сви од мѣн траже, ко да се на мѣн прелѣва, па сáмо давај.
- прељива несвр. 1. прелази преко ивице суда или преко чега другог. — Дошл голѣм Тимок па вода прелѣва чѣк преко ђуприју. 2. има превише, има у изобиљу, има толико да му се прелива. — Какво е дѣнѣс време и какве су оскудице настануле на нѣкуга не прелѣва. 3. Кѣд сипуѣш бѣљ да прелѣваш, него да остањуе ђтпразно.
- преље свр. 1. пређе преко ивице суда или чега другог. — Вада се тѣлко наплнила да вода из њу сáмо што не прелѣе. 2. сипа превише. — Кѣд сипуѣ петлицан у влаше, она и љвек прелѣе, а казувала сам е да мѣра да остану мálко ђтпразне.
- преље се свр. 1. пређе преко ивице суда или чега другог. — Не бѣ се нѣ це прелѣе, мѣж слѣбодно д љдеш да си туриш на стѣку, ја чу да припázим. 2. посипа унакрст (вином). — Кѣд се колáч пресечѣ, ђн се прелѣе сѣс винѣ.
- прѣљчица ж дем. и хип. од прѣљна, мала прѣђица. — Отђинула се на Бѣде прѣљчица од онѣнѣк.
- прѣмети свр. примети. — Ел си прѣметѣл да кѣњан, штоно га глѣдамо на вашар, не вѣди на ѣдно ѣко.
- прѣмѣци свр. помери међу на туђу штету а у своју корист, преоре међу. — Ако овѣја мѣнав комшија ошанпѣт прѣмѣци мецѣ, има да ѣгра сеђира.
- прѣмецѣуе несвр. помера међу на туђу штету а у своју корист. — Јá му каза да не прѣмецѣуе мецѣте, ел мѣж да бѣде гáдно.
- прѣмирје с примирје. — Чѣм смо ми Срѣби кренули од Солѣнѣи врѣнт, Бѣгари су ѣдма захтражили прѣмирје.
- прѣмлз м прва мужа оваца после одбијања јагањаца, прѣмлаз. — Прѣмлз праимо, свáку гѣдин, на Млзѣгруду.
- прѣмрси свр. окуси масну храну за време поста. — "Немѣј ти се дѣси да прѣмрсиш овѣја постѣ, че ти оцечѣ пѣп пáтку", казувала бáба на унѣка си.
- прѣмунта свр. превари на брзину. — Прѣмунтáше га цанбáси и узѣше му волѣвити пѣшто-зáшто.
- прѣпáри свр. сувише врелом водом прѣлија и постигне супротан ефѣкат од очекиваног. — Прѣпáрили прáсе с ѣипѣлу вѣду, па га сѣг не мѣж ошѣре.
- прѣпáта свр. пропита, испита, поново пита. — Јá сам сáмо тражил да га учѣтељ пá прѣпáта да вѣдимо ел ѣстин трѣбе да понáвља.

препитује несвр. пропитује, испитује. — Кѣд нáсорник препитује ђаци, учитељ се сáмо знби.

препише се свр. нестане, одсели се, не виђа се често. — Гдѣ си се, брѣ, Димíтријо Димитрíјевићу, преписáл, стб гóдин те несбм видѣл.

преплънен, -а, -о који је препуњен. — Нембј да ти е преплънен котблѣт, ел че ти се исплъскуе дор га нбсиш.

преплъуе несвр. сипа више него што треба, препуњује, сипа до врха иако треба да остане за неколико празно. — Нембј да преплъуеш бѹричи сѣс мбс, ел кѣд пбчну да ћипу, онб че ти излáзи винб. Ўвек трѣбе да су бтпразни за по ѣдн чепарбк.

препостáви свр. претпостави, да као пример. — И пбјду, препостáвимо, њи троица на тебе, а ти нѣмаш нíшта ў руѣ, штá ш да рáдиш?

препостáви се свр. направи се важан, уобрази се. — Да тí вíдиш какб Целолѣбања ўме да се преностáви, да га не мбж познáеш.

препостáвља несвр. претставља, приказује. — Штá тí препостáвљаш овдѣ, куí си тí, брѣ, мбрш нáпоље.

препостáвља се несвр. претставља се, приказује се. — Бóра Бѹп се препостáвља да е гбца ми ти нѣшто, а онб дѹнљо гóлб.

препраи свр. преправи, промени. — Трѣбе да препраиш тíа капут, ел ти нѣ сáшит кáко трѣбе. — Синбч се договорíмо квѣ че дбнбс да рáббтимо, кѣд оцѹтра бн свѣ тбј прѣпраи.

препраи се свр. преправи се, промени се. — Кѣд тбј чу, женáта се прѣпраи у лицѣ и сáмо сѣде на столíцу.

препредѣ свр. 1. све испреде, сву количину која је за предѣње испреде. — Трѣбе овѹј влну да препредѣм, па прѣцуту пбсле да чíним, па да сновѣм, па да увбдим, па да чѣм, па пбсле да крбим. Главá ме зáболе сáмо од врѣвуту, а кáмоли од рáботуту. 2. чврсто и јáко опреде. — Кѣд га предѣш, предí га мѣко, нембј да га препредѣш.

преприда несвр. 1. преде сву количину која је предвиђена за предѣње, прерађује (вуну и сл.) у пређу. — Реклí ми да препредѣм овáј клчíна и јá и евѣ препридам. 2. скоро да је количину предвиђену за предѣње испрела, завршава са предѣњем предвиђене количине вуне и сл. — Евѣ овáљам ју, вѣч ју препридам. 3. чврсто и јáко преде, преде стегнуто. — Ел сам ти реклá да не препридаш влнуту, а тí не слѹшаш, па си ју препрѣла.

препрчи свр. јарац оплоди све козе. — У салб сáмо мí имáмо јáрца и бн трѣбе да препрчи свѣ сѣлсѣ козѣ.

препрче се свр. (мн.) оплоде се све козе. —Свѣ ни се козѣ на врѣме препрчи́ле.

преси́пе свр. 1. сипа више него што треба. —Извѣни, кѹме, што сам ти преси́пала ча́шу. 2. сипа из једног суда у други. —Преси́пи ви́но из вла́шу у бака́л.

пресказува́ње с претсказивање, претсказање, предзнак. —Да зна́еш да се њо́јно пресказува́ње увек обистѣни.

пресказу́е несвр. 1. претставља, приказује. —Он то́ј пресказу́е да е било мло́го стра́шно, а не́ текá, не́ било то́лко стра́шно, ес да е било́, ал не́ то́лко. 2. претсказује, даје лош знак. —Кѣд петб́л поѣ напри́вечер, он пресказу́е несрѣ́ју.

пресказу́е се несвр. претсказује се, приказује се. —Не́ћи при́чају да им се у сб́н пресказу́е Богороди́ца, а не́ћи велу́ да им се пресказува́ла на пенџерс́и ца́м.

прескочи́ свр. (поред познатих значења) преостане. —Га́здо, прѣскочи́ ни ма́лтер, квó че да рабóтимо сѣс не́г?

пресу́че свр. 1. поново усуче. —Жѣвица сука́ла повор́е, али не́ умеја́ла, мбра́ ја да и пресу́чем. 2. превише јако усуче. —Кѣд су́чеш повор́е, па́зи да и не пресу́чеш, ел онѣ се тб́г увр́тају.

претѣкне свр. преостане. —Ако ти претѣкне сѣда, тѣ́ исѣај јо́ш ви́но.

претр́за се несвр. 1. остаје без ичега, нема. —Јá несѣм га́зда, ал се нѣ́кад не претр́зам ни без бра́шно, ни без ма́зм ни без дувáн. 2. напреже се на послу, ради до изнемоглости. —Тѣ́ја се не претр́за на ра́боту, има да жѣ́ви стѣ́ го́дин.

претрѣ́ши свр. преломи, поломи. —Ру́ће чу да претрѣ́шим на онѣ́га куѣ́и се суне́ у моѣ́.

претрѣ́ши се свр. преломи се, поломи се. —Прѣ́троши ми се това́гата кѣд сам га удáрил.

претр́пне свр. попусти, ослаби у интензитету (о хладном времену). —Не́че зима́ва ма́лко да претр́пне да мѣ́ж да се ри́ља за лѣ́зје.

прету́па свр. превари, дрско и безобрано превари. —Претупáли га не́ћи мангуп́и и узѣ́ли му парѣ́те колкѣ́ е зараде́л.

прету́па се свр. превари се, својом несмотреношћу се превари. —Јѣ́би га, претупá се и испи́са се из шкѣ́лу, ал сѣ́г је до́цкан да се ка́ем.

пречáнка ж пречага, хоризонтално постављена летва или мотка. —П́рво се поста́е стѹ́бови, па се на њѣ́ зако́ву пречáнће, а на пречáнће се по́сле ко́ву та́рабе.

пречанчица ж дем. од пречанка, мала пречанка. — Турѝла сам две-три пречанчице онáм, на онѝја прóлаз, да ми не искáкају јáганци.

пречмѝ свр. пеј. преспава. — Тај пијáница си гоцá пút и ручѝк пречмѝ.

пречмóше свр. пеј преспава. — Дójde скѝсѝн од рáботу, сѝдне у тóплу сòбу да глѝда телевизор и заспѝ и ўвек пречмóше днѝвник.

пречўка свр. 1. ударајући чекићем или нечим сличним прекине нешто (жицу и сл.), претуца. — Удри овдѝ с чўк да пречўкамо овўј жицу. — Пречукáл сам си прс сѝс чўк. 2. превари, подвали. — Пáзи да те на вáшар не пречўкају ко што су Мѝту Симицију пречукáли.

пречўка се свр. превари се, својом несмотреношћу се превари. — Брѝ, тóлко сам пазѝл и óпет сам се пречукáл, дáл сам му стó бáнће више.

прѝцица ж дем. и хип. од преца. — Напрѝла сам прѝцицу кóлко за черáпе.

прештипѝ свр. прстима скрати горње листове биљке. — Мбра д ѝдем у градину да преиштипѝм зелѝни лўк.

прештипўе несвр. прстима скраћује горње листове биљке. — Прештипўем перцá на зелѝни лўк. — Прештипўе момўрузу.

пржена јáјца ж бот. свинђуша, дивљѝ звáздан *Lotus corniculatus* L.

прибадáљна ж игла са стакленом главицом, прибадача, чиода. — У мáраму забодѝ рáзне прибадáљне: зеленѝ, жлтѝ, црвенѝ и сѝс њѝ закáчи голѝмо цвѝјће.

привáне се свр. 1. прихвати се, ухвати се. — Приванў се за ѝдну жиљку и извљко се нѝкако. 2. прездрави. — Јóш мáлко док се привáнем, пóсле чемо лбко.

привáти свр. прихвати. — Идѝ приватѝ дѝду Вўчу па га преведѝ преко брв.

привáти се свр. 1. прихвати се, придржи се. — Приватѝ се уз мѝн да те преведѝ преко потóк. 2. прими се нека посађена биљка. — Јелá ми се приватѝла, /вѝте грање распуштѝла.

привачáње с прихватање, помагање. — Квд дójde врѝме за привачáње, ми че га привáнемо, нѝче га испўштимó.

привóдњак м 1. дете које је довела жена мужу или муж жени из првог брака. — Онá не мóж с бчи да глѝда привóдњакатогa. 2. домазет, зет на кућу. — У нáш крáј квд су лўђе гáзде и ѝмају сáмо ћѝрку, а не би телѝ да ју дáвају у туцў кућу, онѝ нáјду нѝко сиротѝњско, ал поштѝно момчѝ, па га приведў у свóј дóм и ојѝне га с њѝну ћѝрку, е тѝкѝв зѝт се зовѝ привóдњак.

привóдњача ж девојчица или девојка коју је жена мужу или муж жени довео из првог брака. — Онá си прáи дáрови за ћѝрку, али и привóдњачатa вѝч стѝгла за женилбу.

пивољае свр. одједном зажели, страсно зажели. — Нехи пút ми привољае за онбј што нема. — Привољае ми зими за грбзје.

приврта се несвр. налази се, често се налази, привија се. — Овбј детé нема нíкуга па се приврта покре нас.

привртí се свр. привије се уз некога. — Овбј се кученце привртéло уз нас и тýј си остáло.

привуза се свр. доклизи, клизањем се привуче; примагне се, дошуња се. — Несбм ни осетíла кбд се привузáл уз мéн.

привукуе несвр. привлачи. — Коé е дрвó високó онб привукуе грбм и кбд грмí, не трéбе да се седи под нéг. — Já не вíдим с квб га онá привукуе, ал он тáм трчí ко белбсан.

пригáрљив, -а, -о који пригорева, где усеви пригоревају. — Тáј ни нíва дбјде мáлко пригáрљива, á нема нíша, момуруза гáрне.

пригладнéе свр. огладни, наједном нагло осети глад. — Já пригладнé, па узé мáлко да éднем. — Пригладне ми у мешíну.

пригмéчен, -а, -о који је пригњечен, притиснут. — Најдóмо га текá лежí пригмéчен под онбј áуто.

пригода ж угађање, угађање у свему а нарочито у јелу. — Од какб се рáзболе он свé жíви на пригóду.

пригбди свр. угоди, угоди некоме нарочито у јелу. — Свé глéдам да му пригбдим, за нéг да бóде нáјбóљи зáлог, а за нас дру́ђи каквб íма.

приголемшбк, -шкá, -шкб прилично велики, већи него што треба да буде. — Приголемшбк ти товáрат, нé знам да л га мбж понесéш.

придава несвр. (поред већ изнетог значења) додаје уз већ дато, придодаје. — Каквб ч да придаваш на свињу кбд пóчнеш да ју рáниш?

придадé свр. повећа телесну тежину. — Чéкам прасцíти да придадú јбш нéко нíло па чу и продавам.

присрта несвр. заглеђује, завирује, пакосно заглеђује. — Не вóлим да ми нíкуј присрта док рабóтим.

прикара свр. притера. — Прикарај колáта овáм до врата, да лбсно натовáри-мо бурево.

прикара се свр. одједном почне да се кара, да виче. — Свé ббђимти бéше добрб, кбд се од едбнпút прикараше и почéше да бкају и да се псýју.

прикночи прил. предвече. — Дојдí прикночи, кбд затвóриш бвце.

прикод м приход, принос. — Слаб мí íмамо прикод од орање, вíше од стбчицу.

прикрóти свр. приходује, умножи, привреди. — Ја́ увек глédам да прикрóтим, док дру́ђи развлáче.

прикрóти свр. 1. укроти, припитоми. — Не мóg нíкакo да прикрóтим овóј ждребé, рíпа и би́је и с прédње и с сáдње нóђе. 2. приврти овце тако да почну мирно да пасу. — Прикротí бвце уз онíја слóг док јá напрáним вечéру, па че и тбг затвáрамо.

прику́та свр. сакрије за неко време, сакрије и од себе да се нађе кад затреба. — Прику́та твквó, онаквó, па квд дóјде сíнат онá му дадé, али глédа да не вíди нíкуј.

прику́та се свр. сакрија се за кратко, заузме бусију. — Јá се прику́там и увáтим га ббш квд је улазíл проз пéнцер и бкнем: "А, тј́ј ли си, ма́јку ти лопóвску ебém!

прику́туе несвр. сакрива, оставља на страну, чува. — Прику́туе в́лну, клч́йна, орéси и дру́го квó íма, да си дадé на ћерку́ту квд дóјде у гости.

прику́туе се несвр. сакрива се и сачекује. — Прику́туе се по тв́внинé и пла́ши дево́јчичи квд се вр́чају од седéњу.

при́личан, -чна, -чно који је наочит, леп. — Јáнко е при́личан човéк, висóк, крупан, убав у лицé, ал дóјде мáлко пи́јáничка.

при́мал, -а, -о при́лично мали, недовољно велики. — При́мал ми капúтав, ал че да помíне квд нéма пóбољ.

примóча свр. запиша. — Нéчу седлó да остáим надвóр да га примóча кúче.

примóча се свр. припиша се. — Бéше ми се примочáло и тéо се умб́чам да не бéше онб́ј тр́ње тј́ј.

примочúе несвр. запишава. — Кúчичи примочúју свé бандéре и капíје.

примучнéе свр. постане мука, смучи се. — Примучнéе ми квд онá пóчне да врéви.

припа́цуе несвр. стално пада, наново пада, пада и додаје претходно напада́ломе (о снегу, о киши). — Снéгав си стáлчно припа́цуе и напада́л вéч пóла мéтар.

припрáи свр. доправи, догради нешто ново уз већ постојеће (о зградама). — Наследíл éдну стáру стáсину, а пóсле уз нý припра́ил јóш двé оделéница и нé му лóше.

припрáља несвр. дограђује, уз већ постојеће дограђује нешто ново. — Од какó му е баштá умрél, он не припрáља нíшта нóво, него и онб́ј што е стáро расту́ра.

при́пре свр. притера, притера на вршење нужде. — Ако те, сíне, при́пре да сéреш, немб́ј се усéреш, него бка́ј ба́бу да ти стúри гáчће.

припърли свр. мало опрљи на ватри, принесе ватри тек да га мало опрљи.

— Кѣд закѡлѣш кокѡшку, ѡбѡвезно да ју припърлиш да изгорѹ онѣј сѣтне перушинѣ. — Трмкѹту мѡра да припърлимо да буде чѣста кѣд вѣчамо рѡј.

припърто прил. тесно, тескобно. — Припърто ми у овѣја капѹт. — Припърто че да е, да седѣмо нѣс четвѡрица у ѣдно оделѣње.

припѹшта несвр. пушта младунце домаћих животиња (јагањце, јариѣе, телад и сл.) код њихових мајки да би сисали. — Телѣ припѹштам двѡ пѹт гнѣвно: јѹтром и вѣчером, манѹл сам у плѡдне.

припѹшти свр. пусти младунце домаћих животиња (јагањце, јариѣе, телад и сл.) код њихових мајки да би сисали. — Оч тѣ д идеш да припѹштиш јаганци, ел ја.

прирѡни свр. да бољѹ храну стоци него обично, да би се брже угојила. — Очеш ли тѣ да прирѡниш свињѹну?

прирањѹе несвр. 1. побољшава храну стоци да би се брже угојила или ојачала. — Почѣли смо да прирањѹемо свињѹту, че ју кѡлемо пѡрано. 2. храни мало, даје мало хране. — Прирањѹемо и тѡј кѹче, дѡко нѣ нѡше.

прировѣ свр. заплаче, заплаче се. — Нѡшено детѣште пѡ прирова, квѡ ли му е сѡг.

присвѣти свр. 1. засветли, осветли. — Дѣ ми присветѣ сѡс паздѣр, да натѡчим винѡ. 2. чежњиво се загледа. — Удно Цѣганче присветѣло уз остѡл, ко глѡдно кѹче.

присѣда несвр. седа да се одмори, да одахне, да се смири, употребљѡк з се углавном са негативним предзнаком "не присѣда". — Стѡлно ѣмам нѣкѹ рѡботѹ, не присѣдам. — Децѡ нѣкако не присѣдају, цѣл дѣн се јѹре.

присѣдне свр. седне да се одмори, да одахне, да се смири. — Цѣл дѣн кѡпам, па се мѣслим: Бѡже, Бѡже, штѡ не присѣднем да се одмѡрим. — Умам ли ја кѣд да присѣднем кѣд свѣ мѣн чѣка и кѹћа и стѡка и њѣва.

приставѣна се несвр. почне да се смркава. — Зѣми се приставѣна јѡш од трѣ сѡти. — Че да пѡјдемо дѡм кѣд се приставѣна.

приствѣни се свр. прилично се смркне, падне први мрак. — Ѧ се бѣше приствѣвнѣло, бирѡв пѡче да ѡка, да се свѣ мѹжје зѣѣру пред ѡпштину.

притвѣрдачѡк, -чка, -чко (дем.) прилично тврд, доста тврд. — Бисквѣтивѣ ми испѡдли притвѣрдачѣи, ал че да одмекнѣу кѣд пѡчну да нестѡнѹју.

притѣсачѡк, -чка, -чко прилично тесан. — Притѣсачѣе ти овѣј панталѡне, лѡсно че ти пѹкну на подѹпину.

прѣтесно прил. прилично тесно, уско. — Прѣтесно е овдѣ да се жѣви.

притражуе несвр. тражи понекад, тражи помало, иска. — Стáрцат ел притражуе нéшто да едé, ел не тра́жи нíшта?

притрéбе свр. затреба. — Квд ми притрéбу пáре, јá кудé чу него при баштú, па íскам.

прлétос прил. пролетос. — Прлétос преда Трóјцу е ошбл и јóш се не јáвља. прлétоске прил. пролетос. — Прлétоске у копáње момúрузу рéче да бче да се жéни, ел нíкако.

пр́ли несвр. (поред наведеног значења) 1. пр́ли, пр́ли на пламену. — Пр́ли тр́мку, припрéма ју да вáча рóј. — Пр́ли зáклано пíле да му изгóру онéј његóве сítне перушíнñе. 2. краде све штó му дође под руку. — Тíја гдé упáдне тúј пр́ли. — Пр́ли свé штó вíди. 3. лаже, лаже док зине. — Л́же па пр́ли. — Пр́ли па сúши.

прмéни свр. промени, замени. — Ажó ти тíја сáуга нé доб́р тí га прмени́. промéни се свр. преобуче се у чíсто, обуче се у новó. — На Спáсовдан девóјñе се прмéне па излéзну преди цр́кву.

прнесé свр. 1. пренесе. — Тí íмаш чíзме, áјде да ме прнесéш прко рéку. 2. принесе, донесе. — Тí на нéг не мóж на трескú да прнесéш.

прнóси несвр. 1. преноси. — Штó прнóсиш тóј кáмење, штó не узнеш кóла да и превезéш. 2. приноси, доноси. — Он вóли да лежí, а дру́жи да íма сáмо да му прнóси.

прñíца ж в. пр́лица. — На крáве и на кúчичи прéцве влáжне прñíце.

пробирíја ж 1. пробирање, пробирљивост. — Тóј нé зна пробирíју, тóј íма да узнеш свé, ел га остáј. 2. онај који пробира, пробирач. — Тóј детíште е големá пробирíја, онó нéче да едé свáкакво, него сáмо онóј штó е пóблагó.

прб́ит, -а, -о који је проби́јен. — Прб́ита му главá с кáмен, на двé мéсти.

проблáжи свр. почне да једе масну храну у доба поста, почне да једе масну храну после поста. — Постíла трí денá па проблáжила, велí не мóж да издржí сáмо на пóсан васúљ и лéб и лúк. — Едвá чéкам кадá че да проблáжимо.

проблáжи се свр. почне се јести масна храна за време поста, почне се јести масна храна после поста. — Бáба реклá да се не смé проблáжи од Пóкладе па до Велíгден. — Квд че да се проблáжи по Петрóви постí, мáти на Петрóвден напрáи тíквеник, од пр́вну тíкву од тúј гб́дин.

проббјац м (пored познатог значења) мала чашица љуте ракије. — Драго-мире, бче ли да дрмнемо по едбн проббјац?

проваља несвр. 1. прокотрља тамо-овамо, овлаш прокотрља. — Квд нап्राим ситни колачи, ја и малко проваљам по ситан шићер да заблажну. 2. буши, врти. — Проваљам днб на буре да му наместим славину.

проваља се несвр. 1. прокотрља се тамо-овамо. — Чекај да се и ја проваљам по сламу. — Квд човек чуе првњи пут да грми туј гбдин, бн трéбе да се проваља малко позам, да га не боли грбина. 2. само се од себе буши и омогућава да испури садржина. — Чирови му се сами проваљају, нече да иде код доктура да и онџа сече.

проваљен, -а, -о који је пробушен. — У проваљен котбл не сипуј воду.

провунџ свр. прохуји, прође брзо уз свој карактеристичан звук-хук. -- Чумо како провунеше нека аута уз друм.

прогџтне свр. 1. прогута. — Едбн се окладиџ да мбж да прогџтне цело јајце, па га пбсле едвџ поврнуџи. 2. отрпи, охути. — Мбра да прогџтнеш неџи пут и нешто што ти не по вљу. — Прогџтнеш едбн пут, прогџтнеш друџи пут, па квд ти приџипџ, ти отераш све у пџзду материну.

проглтње несвр. гута, тешко гута. — Гледџл сам у Тимбк како змија проглтње рибу. — Прогртњеуеш ли реџиџицу по неџи пут, ел си мануџ?

проглтње несвр. 1. гута, тешко гута. — Едвџ проглтње зџлози, тблко нагура лџб у уста. — Проглтње џиџе. 2. џутеџи отрпи какву непријатност или увреду. — За сџг јбш проглтње на синџтога онбј какво бн раббти, али едбн дбн че му се стбвни прџд очи па че да буде гоџџ гџдно.

прогрбма свр. протандрче, прође тандрчуџи. — Прогромџше еднџ кочџје пџне с Цџгање.

прогромје несвр. пролази тандрчуџи, тандрче. — Почџла су кбла да прогромјују јбш од прџви пџтли, па све пбвише и пбвише.

прогудџ свр. прође моторно возило уз свој карактеристичан звук. — Нџгде прџд зору прбгуде едбн ауто.

просџра несвр. открива намеру, шпијунира. — Мџслим да ме баштџ вџч просџра какво ја намерџвам, затбј мбра за неко врџме да се стрпимб.

просџра се несвр. прозире се, провиди се. — Онџ нбси ббшчу од тџкџв неџкџв материјџл куџи се скрбз просџра, да е се проз неџга виде и нбџе и гџче.

прбсџран, -рна, -рно који је прозџран, провидан. — Кошџља му досџла прбсџрна од прање. — На свакуга младоџџну су џши прбсџрни.

прђсор м прозор. —Кђд прђиш кђћу да остђиш прђосори пђголеми, да улђзи пђвише вђдало.

прђсре свр. прозре, назре, открије, открије намеру. —Мђра крђшом да се састђамо, да ни не прђсру, ел ако ни прђсру, тђг смо надрђђли. —Ако бђдеш просрл нђгде нђко рђдно мђсто да ми кђжеш, мђж да би запослђил мђенога сђна.

прокђла свр. прокотрђла, протера котрђђђући. —Њђ двођца проколђше по ђдно колђ од ковачђ.

прокђла се свр. прокотрђла се. —Прокђлај се мђлко пђзам да те не болђ грђђина; од тђј мањђе, истин.

проколђе несвр. пролази котрђђђући нешто. —Од какђ се заесђени, ђђђе пђчну да проколђју бђричи од Тђму, пђнтера.

проколђе се несвр. прокотрђла се по некад. —Гђре из онђђа каменолђм чђсто се проколђју кђмене покре нђшу кђћу, че напрђе нђђи лђм.

прокђђђа ж четвртина главице купуса. —ђдна прокђђђа е дђста кђлко за мезђ.

пролђзи свр. почне да лази, почне да пузи. —Детђнцето им јђш нђ пролазђло.

промђзни свр. лагано протрђла. —Чђс-чђс по промђзни мђстђђи.

промђзни се свр. лагано се протрђла, лагано се отрђла, провуче се. —Промђзђи се нђкако између онђђа двђ дђвара.

промђча свр. 1. почне да пиша, пропиша. —Дђду Јђксима бђба чђка по пђла сђт надвђр док промђча. —Мђку Ћесибђ су Бђгари тђлко бђли да е промђчђл крђв. 2. пишајђући протера мокраћу кроз што. —Он се тђлко мђлого нђчум умђча да промђча слђмњачу. 3. фиг. проћерда. —Што зарадђ ђн попђје, што попђје ђн промђча. —Промђчђл плђтицуту, колкђ ју е зарадђл.

промђча се свр. испиша се. —Ѐјде, сђне, да те бђба вђди да се промђчаш, па да спђш.

промђчђе несвр. 1. почиње да пиша. —Едђђ промђчђе јђтром. —Од нђко вђеме промђчђе крђв. 2. мокрећђи протерује мокраћу кроз што. —Кђд се умђча, промђчђе слђмњачу.

промђчђе се несвр. празни се мокрећђи. —ђч ли се тђи промђчђеш овђј вђчер, ел ци лђгаш онђк?

проњђца свр. 1. пусти глас говече с времена на време. —Чђс, чђс па телђно

- проњуца, тражи си ма́тер. 2. заплаче дете слабо и кроз нос. —Проњуца два-три́ пѹт у сѣн, па си на́стаи да спѹ.
- проора́ти свр. проговори. —И́ма с Ми́лчу не́што да проора́тим и б́дма се в́рчам. —Од како́ су се свади́ле, јо́ш несѹ проорати́ле.
- прооцу́е несвр. почи́не да хода. —Поте́рало и дру́гу го́дин, а јо́ш не прооцу́е.
- пропла́ви свр. пропере́ фино рубље. — Да́ј да пропла́вим и ово́ј што ми оста́ло па да га ма́њуем за дѣнѣс.
- пропр́ска свр. (поред познатог значења) опрска, испрска. —Дѣнѣс чу д њим да пропр́скам лѣзје, да га не уби́је ма́на.
- пропр́сне свр. прсне овде-онде. —Прѣпр́сну љи́ша ко́лко да навлáжи сѣно. 2. прсне, пукне. —Кѣд тѣ пропр́сну чѣрови, тѣг че ти лѣкне.
- пропр́сне се свр. прсне, пукне. —Прѣпр́сну́ле му се онѣј ње́гове плѣје.
- про́рга свр. 1. снажним покретима, уз помоћ неког примитивног средства, насилно пробуши. —Де про́ргај овде́ е́дну дѹвку, да би мо́гла да оте́кне вода́. 2. процара. —У́знем острѹ́шку и про́ргам проз жа́р, да ви́дим да л не оста́л јо́ш не́ћи конпѣр.
- про́рга се свр. прогура се, промува се. —Ја́ се про́ргам проз онѣлѣи на́род и прѣвѣи уле́знем у тра́јван.
- про́рчка свр. рчкају́ћи пробуши. —Проз овѣ́ја плѣт тре́бе да про́рчкамо е́дну дѹвку да си ни лѣсно про́бде коко́шѣе.
- просѣ́вне свр. мало се разви́дели у́јутру. —Нек просѣ́вне, па́ че тѣг да ви́димо на ко́ју чемо стра́н.
- прѣ́случе с дем. и хип. од прослук, прслуче. —Навлѣ́и си прѣ́случе.
- прѣ́слученце с дем. и хип. од прослук. —Сашѣ́и му капутѣ́к и прѣ́слученце.
- прѣ́стачѣ́к, -чка, -чко који је прилично прост, доста прост. —Прѣ́стачко дево́јче, али вре́дно и чува́рно.
- проти́ца несвр. протиче, тече. —Пото́к проти́ца бѣ́ш покре на́шу гради́ну.
- протѹ́мби се свр. пробуши се неки омотач из кога исцури садржина. —Ува́тила сам си́риње, али се онѣ́ це́дилцето протумби́ло и си́рињице-то испáдло до́ле у си́рутку.
- протѹ́ра несвр. 1. пропушта, преме́ће. —Млѣ́го њн па́ре преко рѹ́ѣ протѹ́ра, а сла́бо се ко́ја код њѣ́г завре́ла. 2. провлачи. —Не протѹ́рај гла́ву проз пѣ́нцер, дор вѣ́з не ста́не.

- протура се несвр. меша се са људима, стиче познанства и информише се о новинама. — Не се би згрчио ко нећи, него се протура, мува се судем, меша се с љуће.
- проћиа свр. почне да кија. — Квд почнем да тлчѐм пипѐр, бдма проћиа, и ћиа свѐ док га не стлчѐм.
- прѐфисер м професор. — Мѐјат сѐн има сѐмо двѐјхе и понѐку трѐјчину, велѐ мрзну га прѐфисери.
- прѐфисерка ж професорка. — На мѐетога сѐна српсѐи предава прѐфисерка Рѐтомирка Димитријевић.
- процвѐти свр. процвета. — Квд процвѐти слива и квд процвѐту трње — стигла е прѐлет. — Нѐч ни ти, кмѐте, млѐго да процвѐтиш.
- процѐпак м количина предива намотана на мотавило. — Да напредѐш вѐлну за ѐдан процѐпак, трѐбе ти елис гоѐа врѐме.
- процѐпчић м дем. од процѐпак, мали процѐпак. — Остѐли ми јѐнѐ двѐ процѐпчици, и ѐћи да смѐтам па чу га мањѐм.
- прѐчми се свр. проспава се. — Елис се ѕбаво прѐчмѐ, по ручѐк.
- прѐприште с место где се прѐпоре кокошке. — Кокѐшхе у песѐкѐв наприле прѐприште и свѐ га расчушѐале.
- прскѐн м ситна шума. — Побѐгоше козѐ у онѐја, онѐм, прскѐн.
- прстенѐк м дем. и хип. од прстен, прстенчић. — Квѐ че да купѐ на жѐнско детѐ на вѐшар, него прстенѐк.
- прѐица несвр. прѐтиче, прѐстиже. — Кѐњ прѐица волѐ у одѐње, али е вол пѐјак у теглѐње.
- прѐица се несвр. такмичи се у трчању или брзом ходању или у брзини уопште. — Ѐјде да се прѐицамо да вѐдимо куѐ че пѐсрчено да стигне до онѐј дрѐвѐ.
- прутѐк м дем. од прут, мали прут, прутић. — Чу да ѕзнем прутѐк и ш тѐ изудѐрам, па це смѐриш.
- прутлѐ с дем. од пруг, мали прут, прутић. — Не нѐси товѐгу ко друѐи овчѐри, него сѐмо ѐдно прутлѐ, ел ѐвце ѐѐга јѐко слѐшају.
- прѐца несвр. јарац оплођује козу. — Тија тѐвј јѐрц стѐр, ѐн не мѐже да прѐца вѐше.
- прѐца м онај који је мали растом, који је закржљаѐ. — Сѐа деѐа нормѐлна, а ѐн овѐљни — прѐца. Затѐј га и зову Љѐба Прѐца.
- прѐца се несвр. коза се спарује са јѐрцем. — Кѐе се не прѐѐало тѐј се нѐче кѐзи.

прцко́љ м онај који је мали, ситан, закржљао. — Овуј годин пипёр сла́бо роди́л, и то́ј што е роди́л, то́ј све прцко́љи.

прцокле́нац м онај који је мали, ситан. — Не мо́г да увáтим не́ку по́крупну ри́бу, него́ све не́ћи прцокле́нци.

прчбо́р м зб. им. од прасе. — На пи́јац прчбо́р ко́лко бч, па ёвтино.

псе́ с псето. — Жи́ви ко псе́.

псетáрник м кући́ца за псе. — Ене́ га Ра́шко режи́ у псетáрник.

пукно́ше свр. роди (о жени). — Да сам зна́ла кб́в ч разбо́јник да поста́неш, задавосáла би те ч́им сам те пукносáла.

пукно́ше се свр. роди се. — Пукносáла сам се са́мо за му́ку и несре́јђе.

пу́кот м пуцња́ва, пуца́ње. — Од кб́м Васи́љ се це́ло јутро чу́е не́ћи пу́кот.

пу́не свр. пухне, дуне. — Си́та кра́ва кб́д ле́гне она́ пу́не. — Ку́че кб́д че да заспи́ оно́ пр́во пу́не. Неси́ то́ј зна́л?

пупу́рка ж пупо́љак. — Трндáвил напраи́л пупу́рђе, скóро че се расцáвти.

пу́тка ж женски полни орган.

пу́ци га императ. узвик за пу́дање паса. — Пу́ци га, Га́ре, пу́ци га.

пу́чи несвр. истура задњицу, трти се. — Ел те не́ срамотá да пу́чиш ду́пиш-тето? — Оче да се ука́чи у цре́шњу, али са́мо пу́чи ду́пе и свузу́е се.

пу́чи се несвр. трти се, гузи се. — Срамотá е да се пу́чиш пред то́љњи љу́ђе.

пушчетéрина ж ауг. и пеј. од пушка. — Шче́ ти та́ј пушчетéрина на ра́мо?

— Најдо́мо е́дну пушчетéрину скýтану у плéвњу јо́ш у они́ја рáт.

пчени́ца ж 1. бот. пшеница *triticum aestivum*. — Посеáли смо двá ё́ктора под пчени́цу, а три́ под мому́рузу. 2. кувано жито. — Ел во́лиш да напра́им пчени́цу с́с млекб, ел с́с оре́си?

пчени́чан, -чна, -чно, који је од пшенице, пшеничан. — Ода́вна се пчени́чан ле́б е́л са́мо на бла́гден, па на бла́гден.

пчени́чка ж 1. бот. дем. и хип. од пченица. — Навро́мо пчени́чку ко́лко си за на́с, не́мамо за про́даву. 2. кувано жито. — Кб́д оти́дем не́где на светб́ц, ја најви́ше во́лим да покúсам пчени́чку.

пшени́ца ж (поред познатог значења) кувано жито. — На́но, искам да ми напра́иш пшени́цу с́с ши́ћер.

пшени́чка ж 1. дем. и хип. од пшеница. — Пшени́чка у́баво ни́кла, са́мо да не измр́зне зиму́с. 2. кувано жито. — Добро́ е кб́д се у пшени́чку настрóже оре́јче.

Р

рабоџиџа м рабација. — Тóља е рабоџиџа, он вóзи песбк из Тимóк.

равналија м кицови, ђилкош. — Из планинскáва сéла дојдóше мóмци, равналије, па рéкоше да траже девој́ше да се жéне.

равништење с дем. и хип. од равниште, мало равно земљиште у брдови-
том пределу. — Дóле на равништенцето бéомо стáнули да превр́жемо
кóла.

равуни́ка ж бот. хајдучка трава *Achillea millefolium* L.

ражењување с развод брака, развођење мужа и жене. — Доклé че брé, сине
да иде тóј твоé жењење и ражењување?

ражлѐби свр. раскречи, расчепи. — Девóјче, буди мíрно, да те не
ражлѐбим. — Уватíшне кúчичи зáјка и ражлѐбише га.

ражлѐби се свр. раскречи се, расчепи се. — Чíм сéдне, онá се ражлѐби,
нéћи пúт е се и до дúпе вíди. — Турí едн цáк на нéгове сáнше и онé се
ражлѐбише, тóлко су чвр́сто билé напра́ене.

ражнѝца ж лотра на запрежним колима направљена у облику једнокра-
ких мердевина с тим што на једну страну избијају шиљци.

разасб́вне се свр. сване, раздани се. — Чу да пóјдем кòд се разасб́вне, нéчу
да б́лтам пóтавини. — Ови́ја дб́н кода нéче да се разасб́вне, тóлка е маглá.

разасб́вина се несвр. сви́ше, сва́ва. — Томб́н бéше почéло да се ра-
засб́вина, а ў́јћа Лéка ме б́кну.

разбóдица ж особа која уноси неслогу, зла особа. — Несí тí нíшта кр́ива,
кр́ива е онáј разбóдица.

разбрацување с скидање марама са главе, разбрађивање. — С тр́вельи, заб-
рацување и иде нéкако, ал разбрацување е éдна мýка големá.

развлечé свр. развуче, растури, растргне. — Свé што има развлечé га по
сбóу, а јá идем и сáмо зб́ирам. — Онúј липсалу сви́њу, развлéкоше псéта.

развлечé се свр. 1. развуче се, растури се. — Сине, немóј да дозвóлиш да ти
се имóвината развлечé кáко дá е. 2. запусти се, зароза се (о жени). — Ако
чеш да се развлечéш кáко Сíда Пéрина, јá ш те мáнем б́ма.

развлчé се свр. в. развлече се. — Кòд вршéмо, слáма се развлчé на свé
стрáне.

разглавување с разглављивање, разбијање земљине покорице у башти

- малом мотичицом, прашење баште. — Разглавување на градину много важи.
- разговџтан, -тна, -тно који је пријатан и лаган за јело уз то сасвим мало накисео. — Пржено дојде разговџтно кџд се у њџг петлицан не испржи бџш до крај.
- разгревување с разгрејавање, подгрејавање. — Омрзло ми свџћи дџн разгревување ручџви.
- раздолек прил. даље један од другога, на одстојању, на растојању. — Скарали се па сџг спју на раздолек.
- раздолеко прил. в. раздолек. — Барам да смо на раздолеко да се не гледамо.
- раздџлци м место где се састају два дола, два сува потока. — Дџле у раздџлци има џдно старџ црквиште.
- раздрџши свр. скине одеђу, свуче одеђу. — Он навалил да ме раздрџши ел нџкако, а ја не дам па нџкако.
- разрџши се свр. свуче се, скине одеђу. — Само што се бџео разрџшил кџд рекоше да џду гџсти, ја се наџдве-наџтри натџко.
- раздрџуе несвр. свлачи, скида одеђу. — Почџл сам бџл да ју раздрџуем кџд ли ти нџћи наџчука на пџнџер.
- раздрџуе се несвр. свлачи се, скида се. — Немџј ни да се раздрџуџеш, него си лџгни тџће оваџ, ел че се џскоро дџзамо д џмо на вџз. — Навлџе се у стџ дрџе па кџд пџчне да се раздрџуе, мџка да те увати.
- раздџма се свр. промени одлуку, промени намеру, окане се неке намере. — Бџђи рџче че д џде у Палаџку, пџсле вџдим: раздџмал се.
- раздџмуе несвр. одврађа некога од нечега. — Сви смо га раздџмували да се маџе од такву раџоту, али нџ помагало и еџе какву се џудо направило.
- раздџмуе се несвр. размишља да промени намеру, двоуми се. — Сам си дџма сам се раздџмуе, ниџуј му се у туј раџоту не мџша.
- разџе с кварење, рушење, разарање. Цџл вџк само подизање и разџе; такви су раџови.
- разлагање с скидање поклопца и вађење комине из раџијског казана пошто је раџија испечена. — Разлагањето че малџко да џџкне, сџг џмамо другу раџоту.
- разлаџи се несвр. лети на разне стране, растрже се. — Разлаџи се џзмеџу тџја два дома и нџгде нџшта не мџже да ураџџти. — Онџј брашно, штоно

си нѣкња купил, нѣче се замѣси, него се разлѣти. — Мѣка напраила сѣлчичи, а лѣстови се сѣмо разлѣте.

размањување е 1. одустајање од неких послова или неких намера. — Код Тѣму Тудуља нѣкад несѣ сигуран дал че да истраи до крај, ел че да дѣјде до размањување. 2. развођење брака. — Кѣдно Вѣја и Рѣжа бѣоше у размањување, детѣнце им се пѣболе.

размањуе се несвр. 1. одустаје од неких послова или намера. — Ыма изглед да че да се размањуе од видѣње кѣћу, а тѣј не вѣља. 2. разводи се, развенчава се. — Гмитра и Тѣна рѣшили да се размањују, не мѣж да жѣве вѣше зѣедно.

размитѣње с метење метлом и на лево и на десно да би се само направио пролаз. — Прѣ него ч да пѣчнеш размитѣње попрѣскај авлѣју с мѣлко вѣду, да се не дѣза прашѣна.

размрктѣ се свр. овца се преда пландовању. — На жѣгу се ѡвце рѣно размрктѣ, па ѡстѣну глѣдне, затѣј трѣбе пѣрано да се пуштају.

разѣди и расѣди свр. размрда ногѣ ходајући. — Чѣча Дрѣћи велѣ да му е јутрѣм нѣјгѣшко док разѣди нѣђе.

разѣди се и расѣди се свр. размрда се ходајући, размрда ногѣ ходајући. — Прѣво мѣлко да се разѣдим па чу тѣг полѣк на гѣре уз Врѣѣк.

разѣтѣду се свр. (мн.) разѣћу се, растуре се, оду на разне стране. — Децѣ че да одрастѣ у че се разѣтѣду, ѣма да ѡстѣнемо сѣмо нѣс двѣ ко двѣ стѣра дубарѣ.

разѣцување с ходање без циља, бежање од посла, оклевање с почињањем посла, мајање. — Прѣстанѣ с тѣј разѣцување, него се вѣчај за рѣботу.

разѣцуе несвр. 1. размрдава ногѣ ходајући, хода да би размрдаѣ ногѣ. — Чѣкни сѣмо, јѣ разѣцуѣм нѣђе, да че пѣсле да вѣдимо куѣ че пѣсрчено да ѣде уз Мѣмерат. 2. хода бесциљно, хода на изглед бесциљно а уствари нешто ѡсматра. — Кѣѣ тѣ свѣку вѣчер разѣцуѣш покре нѣшу капѣју, нѣма тѣ тѣј кѣѣ да трѣжиш.

разѣцуе се несвр. (порѣд изнетѣг значѣња) размрдава ногѣ ходајући, размрдава се. — Од какѣ е трошѣл нѣгу јѣш не излѣзи надѣѣр, помѣлко се разѣцуѣ по сѣбу.

ракање с гласно испљувавање густѣ плѣвачкѣ. — Сѣмо кѣд се сѣтим од нѣгѣво ракање, мѣн се циѣѣрица подѣгне и дѣм ми се не ѣде.

ра́кне свр. гласно испљуне густу пљувачку, хракне. — Де́да Је́ша сб́г ра́кне овде́, сб́г ра́кне онде́ и док посе́ди ма́лко он све́ ура́ка испред се́б.

рама́тиза ж бол. реуматизам. — Сва́ку го́дин иде́ у Рого́шку Ба́њу да се ле́чи од рама́тизу. — Ува́тила га рама́тиза у сви́ згло́бови, до́ктури велу́ да пи́је аспи́рин, а мо́ж д иде́ и у ба́њу, дру́жи ле́к онí, велу́, не́мају.

ра́њет, -а, -о који је рањен, озлеђен. — Ра́њет е бил и у́ главу и у́ ногу, на две́ ме́сти.

расави́нува́ње с свита́ње. — У́ планин пој́дмо у расави́нува́ње.

расб́пњ́к м нехајник, немарник, помало силеџија, распојасанко, увек раздрљених груди и непритегнуте одеће. — Уљудí се ма́лко, немóј да идеш ко расб́пњ́к. — Онíја на́ши расб́пњ́ци, а им даде́ш но́ве пан-талóне, онé су за не́колко дана́ ве́ч сце́пене.

расе́е свр. расе́је. — Ве́тар расе́е ра́зне се́мће.

расе́е се свр. расе́је се. — Расе́јал се на́род на све́ стра́не.

расипува́ње с расипа́ње, просипа́ње. — То́ј ва́риво не́ за расипува́ње, да́ј ова́м да га поеде́мо.

расја́й свр. раси́ја, уси́ја. — Ци́мај чвр́ство ту́ј цига́ру да ју расја́иш, да мо́г и ја́ да прина́лим.

раскарува́ње с растерива́ње. — Како́ си се сме́шно нав́лкал до́бар си за раскарува́ње вра́не.

ра́скод м расход. — При́код ми не мо́ж по́крије ра́скод.

расковува́ње с раскива́ње, откива́ње. — Са́мо ми за расковува́ње тре́бе по́ла са́т и јо́ш два́ пу́т то́лко да га па́ заковéм.

раско́мса свр. 1. растргне, раскомада, покида. — Ел си гледа́л на телеви́зор како́ ла́вови раскомса́ше, та́м не́кву, антило́пу. — Раско́мсај пе́ченото пи́ле, па да еде́мо. 2. рашчупа, умрси. — Жи́вка Црева́рка раскомса́ла ко́се ко кава́нска же́нска.

раско́мса се свр. 1. држећи у рукама неку оштру алатку (нож) почне жустро да маше на све стране, размаше се. — Бе́жи од Ми́ку Сли́нчу, ви́диш да се раскомса́л, оче да убодé не́ћега. 2. растргне се, раскомада се, покида се на ситне делове. — Ово́ј ме́со тре́бе да се раско́мса па да бу́де си́тно ко за у ја́нију. 3. рашчупа се, рашчупа косу. — Раскомса́ла се ко буја́йна. 4. почне да се чеше крупно наглим покретима. — Кво́ ти е, кво́ си се раскомса́л, ел те срби́ она́к си, ел ти ла́зи не́ка буба?

раскóмсан, -а, -о који је растргнут, раскомадан. — Нéко мéсо кòд се млóго вáри, онó пóсле вóјде раскóмсано. 2. рашчупан, рашчупане косе. — Излéзе из сòбу раскóмсана, гурелíва и пијáна.

раскрíви се свр. почне да храмље. — Раскривíла ми се говéда затóј што су некóвана.

раскубé свр. рашчупа (косу). — Раскúбла кóсе од жáлос.

раскубé се свр. рашчупа се. — Кòд че да ðе у óпштину да трáжи пòтпару, онá се раскубé и навлчé се у стáре дрéе, егá би се на њу снажалели.

раслáбен, -а, -о разлабавлeн, мало попуштeн (конопац). — Повóј на датé трéбе да е мáлко раслáбен, а нé да е тóлко притéгнут.

расовáт, -а, -о 1. који је рачваст, раклáст. — Лíсник се мóж здéне и у расовáто дрвó, а не сáмо нáзам. 2. који је незгодан, исклúчив, нетрпелíв. — Тéшко чéш да излéзнеш на крáј сòс Жíку Коловрца, бн е мáлко расовáт.

распеклúвáње с раскопчавáње, откопчавáње. — Нéма стурáње панталóне без распеклúвáње.

распењáви се свр. 1. запенуша, разјари се. — Немóј да си се распењáвил, лáбни мáлко, ел да знáеш и на нáс несú рúће у дúпе. 2. расприча се и неда никоме да дође до речи. — Ел úбаво онáк да се човéк распењáви ко Љýба Ћóпа па не дáва на нíкуга да зíне.

расправíја ж расправа, расправлáње, објашњавáње. — Кòд се нéшто договóримо, текá трéбе и да остáне, а не да си пóсле íмамо расправíју.

распрáен, -а, -о 1. исправлeн, размршен (о концу, канапу). — Ел су распрáе-ни свí чúглови у ткањéто? 2. расправлeн, истеран на чистац. — Тáј рáбота јóш нé распрáена, тóј че сýд да распрáи.

распуштéнко м онај који се је развео од жене, распуштеник. — Пáнта Ћúвало сбг распуштéнко, најури́л си жену.

растеглúвáње несвр. растеглúивáње, растезање. — Ако су ти крátће панталóне, растеглúвáње не помáга, мóра се настáе.

растíси свр. разгреје неко јело само тóлко да оно отпусти масноћу која почне да се пресијáва по површини. — Узнí да растíстиш мáлко сушенíчће у рéлну.

растíсти се свр. 1. загреје се нека масноћа и почне да се пресијáва. — Варивóво се растлстíло на сlнце, не мóра га подгревúемо. 2. јак здрав

човек се загреје мало од пића, ороси му се чело и почне да се пресијава.

— Мужјеви се топрв сѐг растлстїли, їма туј да се седї до зорѐ.

растóли свр. 1. уситни и расплине, претвори у прах. — Мрáz зїми растóли орање. 2. разбокори. — Сїнце и їиша растóле млáду пшеницу, па из еднó зрно пóјду по нéколко стручїча.

растóли се свр. 1. уситни се и расплине се, нешто чврсто се претвори у прах. — За момóрузу е нájбоље да се оре ѐсени, ел од мрáz се земља растóли. 2. разбокори се. — И сѐг кѓд трéбе да се е пшеница вѐч растóлила, удари овај сýша и нé знам какó че на крај да испáдне.

растрѓви свр. растури, разбаца. — Какó мóж тóлко да растрѓвиш тѐј алáтѓе, па јá мóра д їм по тѐб да и збїрам.

растрѓви се свр. растури се, развуче се. — Растрѓвила се слáма на свѐ стране.

растрѓве несвр. разбацује, развлачи, где шта падне ту остане. — Овај се слáма тóлко напéкла, па колкó ју збїрам, јá ју више растрѓвем.

растрѓве се несвр. растура се, развлачи се. — Тѐшко се стїца, а лѓсно се растрѓве. — Док љуѓе вóзе слáму, онá се растрѓве по пýт.

растóрница ж 1. растурање неког скупа након његовог завршетка, разлаз. — Не мого пóрано, него стїго на растóрницу и остá глáдан. 2. побеђивање, убедљиво побеђивање. — Глéдај какó му прáим растóрницу на шáх.

расћипї се свр. ври у највеће. — Кѓд вáриш мáz, прво га кладѐш исполѓк, а кѓд се расћипї, бгањ не смѐ да му се смањуе.

расћипуе се несвр. почиње да ври у највеће. — Ош кѓд му кладѐм бгањ и топрв сѐг се расћипуе слáтково.

рацѐпи свр. расцепи. — Дрвó за дýѓе мајстор рацѐпи одеданпýт.

рацѐпи се свр. расцепи се. — Немóј се млóго трѓтиш да ти се не рацѐпе панталóне.

рацѐпи свр. рашчепи, раскречи. — Штó си, морї, рачепїла краци?

рацѐпи се свр. рашчепи се, раскречи се, рашири ноге. — Тї би тѐл, брѐ Мїловане, да ти се рачѐпи сáма, нѐче тóј бѓш тѐка.

рачѐшља свр. рашчешља. — Вїта Јѐла кóсе рачешљáла.

рачѐшља се свр. рашчешља се. — Рачешљáла се и трѐби си вѓшѓе.

рачóрља свр. умрси, доведе у неред, расћушка. — Кѓд му дадѐш да едѐ, бн сáмо рачóрља онóј по тањїр и остáи га.

рачѡрља се свр. умрси косу, доведе косу у неред. — Заштѡ си се, морї, рачорља́ла?

раштркља се свр. разобада се. — Раштркља́ли се волѡви, не мѡг и сабѣрем. рашчињување с терање чини, терање магија. — За рашчињување да да ѡкаш ба́бу Тодѡру.

рашчовртї свр. грубо прошири неку рупу или отвор. — Дѣ га рашчовртї јѡш ма́лко, да мѡж овїја клїн да прѡјде.

рашчѡрља се свр. рашчупа се, рашчупа косу. — Пѣрса Сѡјћа се рашчорља́ла ко бунцула.

рба несвр. (поред изнетог значења) одсечно сече траву неким оштрим алатом. — Са́мо рба с кѡсу.

рбе несвр. 1. пасе траву мало крупнију да се гласно чује, једе неки крупан и тврд плод да му све рушти под зубима. — Поглѣ какѡ волѡви рбу́ стру́чје од мла́ду мому́рузу. — Свиња́ рбе тїкву.

рбне свр. смо једном загризе у неки чвршћи плод да се гриз чује. — Рбну са́мо ѣдн пѹт од ја́блку и кѡд видѡ да е црвїва, ја ју ци́дну.

рве несвр. в. рбе. — Кѡд нѣмам кѡд да сасечѣм тїкве за свиње, ја им са́мо врљим полутїне а онѣ си рву́.

ргње с 1. ударање некога кратким а снажним ударцима. — Ргње у сла́бине млѡго боли и затѡј не дозѡљај да те нїкуј рга, него ргај ти нѣга. 2. грђење, карање. — Нѣ ме кнѡчи стра́ од бѡј, него ме стра́ од ргње. 3. ходање насумице и бесциљно, базање. — Ргње преко потѡци и преко плѡтови, а да те нѣни пита—заштѡ, тї са́м нѣ знаш.

рђавство с неваљалство. — Твоѣ га рђавство нѣма ни у књи́же.

рђѡсан, -а, -ѡ 1. који је зарђао, кога је ухватила корозија. — Ел нѣмаш нѣни нѡви, него овїја рђѡсани ексѣри. 2. који је покварен, подао, неискрен, који је рђа. — Ту́ј ли чеш ми рђу рђѡсану за снау да доведѣш, за́млато ѣдна.

рѣба несвр. удара штапом по некоме уздуж и по ребрима. — Слушај ти, башта́ ли си ми кѡв ли си ми, нѣч тї мѣн ви́ше да рѣбаш, ел мѡж да се дѣси да ја пѡчнем теб.

ребѣчање с гласно смејање, простачко смејање, смејање које личи на козје врештање, а све ради скретање пажње на себе. — Енѣ чу́је се озѡл нѡјно ребѣчање.

рѣбне свр. (поред познатог значења) разреже дажбину, осуди на казну.

—За порез ме рѣбнули сѣс двѣста бѣнѣ, а што сам се тѣкал у кавѣну, рѣбнули ме двѣс дана.

рѣден, -а, -о 1. који је одређен. —Рѣдени смо јутре за на кѣлук. Рѣден сам на стражу код тунѣл. 2. који је поређан, ређан. —Ђибѣница синѣч рѣдена а оцѣтра пѣчена.

рѣдом прил. по хоризонтали, по изохипси. —Иди преко онѣј кѣсу рѣдом, рѣдом и тѣм иза онѣја брѣг че и нѣјдеш.

рѣдомѣ прил. дем. од редом. —Требе д идеш рѣдомѣ ако бѣ пѣласно да стѣгнеш.

рѣдомшѣ прил. дем. од редом. —Ево овдѣ покре овѣј колѣбу па рѣдомшѣ, рѣдомшѣ и има лѣсно да дѣјдеш до тѣм.

рѣзикување с ризиковање. —Кѣј бежи од рѣзикување нѣ це огѣзди, а кѣј рѣзикуе мѣж се огѣзди, а мѣж и да нѣ.

рѣзилба ж резидба (воћњака или винограда). —Јутре че у рѣзилбу да имамо троѣцу љѣцѣи.

рѣзилен, -а, -о који је извргнут руглу, грђен, брукан. —Тѣја човѣк е мѣлого рѣзилен, ал ђн за тѣј ни пѣт пѣре не дѣва.

рѣзилно прил. непристојно, ружно. —Рѣзилно е текѣ да врѣвиш.

рѣпѣлѣ ж лопатица за брашно. —Ерѣна трајеше од мѣн двѣ рѣпѣлѣ пшѣнично брѣшно.

рѣпѣње с 1. снажно ударање штапом уздуж и по ребрима. —На волѣ ни рѣпѣње не помѣга. 2. грубо стрижење маказама. —Гдѣ си бѣл на таквѣ ѣбаво рѣпѣње, д ѣм и јѣ.

рѣпне свр. 1. удари снажно штапом уздуж и преко ребара. —Рѣпну га трѣ пѣт, а ђн — нѣшта. 2. разреже дажбину, осуди на казну. —У ѣткуп га рѣпнули сѣс двѣста ѣѣла мѣсо. —Судѣја те мѣж рѣпне колкѣ си ђн бѣе.

рѣпѣшје с бѣт. чѣчак, репушак *Arctium lappa*.

рѣса ж име кози која има ресе испод браде.

рѣжница ж сува воденица, жрвањ. —На рѣжницу дѣнѣс мѣж да смѣљеш нѣјвише дѣсет ѣѣла, у вр глѣву петнѣс.

риѣвѣина ж земљѣште изриѣано за виноград у дѣбину од два ашова и таквѣ земљѣште након прве године пошто је посађен виноград. —У риѣвѣину с свѣ ѣбаво рѣца и лѣк и лубѣзѣице и лѣча и свѣ.

римáње с ридáње, плакање са снажним устрзајима ваздуха при чему се чују посебно дирљиви гласови плача. — Дé, морí, квó е тóлко римáње, ако е ошбл у вóјску, нé ошбл у рáт, це врне.

римзáње с исто што и римање (в.) само са наглашенијим ефектима. Римзање је више подешено да други чују тај плач, него што га заиста туга изазива. — Из њóјну сóбу се пá чýе римзáње.

рипидáр м онај који носи рипиде, нарочито дечак који носи рипиде на сахранама или литијама. — Нóвица Рáшић и Мáрко Сáвић су чéсто били рипидáри кбд нéћи ўмре.

рипкáње с скакутање, поскакивање. — Прáва е уживáнција да глéдаш кбд јáганци пóчну онóј њíно рипкáње и прескáкање.

рмци се несвр. љути се, рнци се. — Куí ти е мóј, штó се рмциш?

ровљíвко м плачљíвко, плачко. — Тóга ровљíвка не смéш ни да пíпнеш, бдма прировé.

ровљíво прил. плачно. — Од какó ни се пóтика брáца, код нáс је, приће, јáко ровљíво.

ровнíште с равно земљíште, равниште. — И јá пóвише вóлим да бдим по ровнíште, него ли по овíја овдé брежуљáци.

ровнíштенце с дем. и хип. од ровниште, мала равница. — Децá се íграју дóле на ровнíштенцено.

рóвчи несвр. бечи очи, гледа закрвављених очију. — Рóвчи у мéн ко да че с бчи да ме изедé, и мíсли да му се јá млóго плáшим.

рóвчи се несвр. бечи очи, гледа закрвављених очију. — Штó се рóвчиш на мéн, ел сам ти дíжан нештó, па ти несбм врнóл?

роевáње с ројење пчела. — Кбд че да пóчне роевáње, свé мбра да е спрémно и чáд и нóве трмће и слба да се кáчиш рбј да довáнеш и каквó ти јóш свé нé.

рознíкав, -а, -о благо ружичаст, розикаст. — Рознíкав му цвёт, на трндáвилат.

росуљáци м. зб. им. од роса. — Кудé ч сбг по тíја росуљáци?

рóцен, -а, -о који је рођен. — Азíровић Бóшко и јá смо рóцени íсту гóдин, ишлí смо у истí рáзред и седéли зáедно у клóпу, дáко е бн бил Цíганин. Седéл сам јá у клóпу и с Мáрка Цíганина, али бн бил пóстар па понављáл. Мéн учíтељ, заштó сам бил сeљачé а живéл сам у вáрош, стáлно турáл да седím сbc Цíгање, а на мéн билó свé еднó.

руведáло с церекало. —Штó се лénсиш ко онбј руведáло, Драгомир?
рузáње с немилице ударање мотком некога. —Не помáга тјј ни ббј, ни
рузáње, ако е онá наумíла да утéкне за нéг, тбј íма да бóде, па да се цéл
свёт обрне нáопоко.

рúјка ж крава црвене боје и име таквој крави. —Свí смо мí: јá, Мíшкo
Богдáнац, Мíле Дíһин, Лáце, Чéда на бáбу Солúнку, Бóрча на бáбу
Тодóру, Вíтко Милóродов, чувáли óвце и козé, а Матéја крáву Рúјку.

рúјча м во црвене боје и име таквом волу. —Мбј дéда Гáвра е имáл волбви:
Рúјчу и Бéљу.

рупáње с немилице ударање мотком некога. —Колкó га бíје рупáњето се
чýе чбк у комшилбк.

рýса ж бот. русица, змијино млеко, русовела *Chelidonium maius* L.

ручувáње с ручавáње, ручање. —Тíһе пред ручувáње чýмо, нéче да дбјду.
рче несвр. хрче. —Рче док спí.

рбóше се свр. постане рђа, битанга. —Тéшко е да постáнеш доббр, а да се
доббр човéк рбóше, тбј нé млóго тéшко.

С

сá прил. сад, сада. —Сá чу да ўзем éдну мбтку, па чу ви покáжем, ако се
не смíрите.

савéљница ж дем. од савeљһа, мала савeљһа. —За помучéран постáв трéбе
мбнечка и лáка савéљчица.

савинáло с свитање, свануће, праскозорје, упор. савињало. —Симибн Кбр-
ча е јáко врéдан човéк, у савинáло отбди на рáботу, ўтавнин добди дбм.
сбвítли свр. спопадне, притесни, савије. —Сбвítлíли ме мбити унўци
да им кúпим бицíкле, ел нíкако.

сбвњýе несвр. свиће, свањава. —У јýли мéсец сбвњувáло пóрано, а сбд у
сeктéмбар дбн дбста омалéл.

сб́ги прил. сад, сада. —Сб́ги, какб да ти кáжем, мбж да бóде, а мбж и да не
бóде.

сб́д прил. сад, сада. —Сб́д се не мбже прéјде преко рéку, ал е големá водá.
садáч м справа за сађење кукуруза. —Купíли смо нбв садáч за салéње
момýрузу.

сáдне свр. посади, посади мало, посади у моменту. — Ми смо љуђе сељаци, ми док не сáднемо, ми нéма на квó да се нáдамо. — Сáдну дñи́с е́дну лају́ лүк.

сагáшањ, -шња, -шње (шњо) садашњи. — Сагáшња младиња́ не зарезуе́ млòго стáри љуђе. — У сагáшњо врéме човéк не приспéл никако, ни тáм, ни овáм. Бóљ да си ћутíи и да се у нíшта не мéша.

сакатүра ж пеј. саката особа уз то још и непоштена. — Сáмо се тíи углеу́ј на онү́ј сакатүру, па ч долéк да догүраш.

сала́ш м кош за кукуруз. — Наплн́или смо сала́ш сáс кóрење.

салцé с дем. и хип. од сало, мало село, сеоце. — Салцéто им мб́нечко, па при́бито уз е́дñи кáмен, ко гњездó на лáставицу.

самотá ж самоћа, усамљеност. — Жíвим ко күрјак у овү́ј самотү.

сбндб́че с дем. од сбндб́к, мали сандук, сандучић. — Свé тапи́је и дру́ђе докомéнте чүвам у онóј војн́ичко сбндб́че.

сбндб́ченце с дем. и хип. од сбндб́к, мали снадук, сандучић. — Трéбе да ми нап́раите е́дно сбндб́ченце да си у њéга чүвам нóжици, игле и дру́ђе ситн́ице, да се знáе гдé су.

сбпíна несвр. 1. онемогу́ује задњем колском точку да се окре́ће на тај начин што га ланцем привезује за непокретни део кола. — Кбд сбпíнаш кóла мóра да знáеш ку́и ч тóчак да сбпнeш, лéви, ел дéсни. 2. свезује конопцем стоци предње ноге и тако онемогу́ава да се брзо кре́ће. Ово се чини кад се крупна стока (коњи или говеда) пусти сама да пасе по ливади. — Цíгање сапíнају кóњи и нóчум и пүштају по туцé ливáде.

сбпне свр. 1. онемогу́и задњем колском точку да се окре́ће на тај начин што га ланцем везује за непокретни део кола. — Низ Манасти́р не врéди да кóчимо, мóра да сбпнемо ко́лава. 2. свеже конопцем предње ноге крупној стоци, док пасе на ливади и тако јој онемогу́и да се брзо кре́ће и негде одлута. — Сбпн́и коњáтога и пуштíи га у ливáду да пасé.

сбпинáње и сапинáње с онемогу́авање кретања привезивањем, заустављање. — И код сапинáње кóла и код сапинáње стóку мóра да íмаш пóјакó онóј со квó ч да и сбпнeш.

сбпре свр. заустави, закочи. — Тíи си сбг млòго сíлан, али че се нáјде нéһи и тéб да сбпре. — Ако ти откáжу кóчнице, какó мíслиш да сбпреш тү́ј крантíју од áуто?

сарбоњен, -а, -о који је сахрањен. — Жика Чива е сарбоњен на Девѣти тóр-ник.

сасукѣ несвр. 1. довршава сукање пређе. — Ђво, ббш сбг сасукѣм послѣд-њу комчѣлку. 2. од више нити увртањем ствара једну нит. — Сасукѣм трѣ повóрђе у едну, да си напраим повóј, да се увразим у дрва.

сасукѣ се несвр. 1. од више нити увртањем се ствара једна нит, усукује се, уврће се. — Ђвице, ела да вѣдиш како се трѣ повóрђе сасукѣју у едну 2. мршави, слаби, физички копни. — Кѣј дбк Божидор се свѣ вѣше са-сукѣ. Дрѣшће висѣ на њѣг ко на колбц. 3. клизећи или текући са разних страна слива се, односно, улива се у један ток. — Квд се тóпи снѣг, свѣ се потóчће сасукѣју у Военсѣи потóк.

сасѣче свр. сву пређу усуче. — Сасукáла сам свѣ камчѣлће, јѣтре íма сáмо да чѣм. — Сáмо да сасѣчем црвѣнуву прѣцу и бдма добдим.

сасѣче се свр. омршави, ослаби усуче се. — Бѣше крѣпан човѣк, а сбг се сасукáл па дрѣете ландарáју по њѣг. 2. клизећи или текући са разних страна слије се у један ток. — Од óбе стрáн землá се сасукáла овдѣ ббш на пѣт.

сва́ља се свр. 1. скотрља се. — Квд ме јѣрнуше онѣја душмáње, јá дојдó до ѣдну рóвину, па се сáмо сва́лá низ њѣ, па бѣж низ потóк 2. удебља се, угоји се, направи се на ваљутак. — Свиња́ва се дóбро сва́лáла, ал че ју гóимо јóш мáлко, тáм до куде Божѣч.

сва́љуе несвр. скотрљава. — Јá дóле привáчам, а óн озгóр сва́љуе.

сва́ца ж свађа, расправа. — Сва́ца нѣ донѣла добрó, па нѣче ни код вáс, ако текá настáите.

свѣти несвр. (поред изнетог значења) чежњиво гледа у оно што други има а он нема. — Не вóлим да ми нѣкуј свѣти уз ручбк, ел нек сѣда уз остáл, ел нек с íде дóм.

светбц м слава, крсна слава. — На мѣн Свѣти Стѣван светбц. — Íдем у Борóвбц на светбц.

свештáе свр. схвати, научи, постане вешт, свикне. — Сбг сам свештáла, па си сáма пѣрам на машинѣ, а несбм знáла ни гдѣ се пѣшта, ни гдѣ се гáси, а кáмоли да сам од прóграмити нѣшто одбирáла.

свинáрница ж свињац, обор за свиње. — Идѣ да изрѣнеш свинáрницу.

свлечё свр. (поред изнетог значења) свуче са вишег на ниже место.

— Требе да свлечемо онај дрва доле до пут.

свлечё се свр. свуче се, скине одећу са себе. — Свлечё се само у гаче и тека шета по авлију, а лјуће гледају; после се навикли.

своинси прил. на свој начин, како он хоће. — Он си живи своинси, нигде не слуша, нити ко привача.

сврдлич м дем. и хип. од сврдал, мало сврдло, сврдлић. — Сонија малијан сврдлич да извртиш дубе на витал.

сврта несвр. 1. прикупља, натерује у гомилу. — Свртај бвце, нембј да и пуштиш да се размиле по цело поље. 2. задржава, чува, штеди. — Петронија динар не сврта. 3. свраћа, посећује. — Свртам и код њи, ал не тека често.

сврта се несвр. 1. задржава се, задржава се на једном месту, прибира се. — То е човек расипник, код њега се динар не сврта. — Мушконо детиште се цел дбн дом не сврти, само виси на вузальу. 2. физички се поправља после болести. — Беше јако закасал, сбг се сврта.

свузуе несвр. клизањем помера, премешта. — Вржемо дрва сбс конбпац па и свузуемо низ брег, ел там ни кола ни сине не мбж д иду.

свузуе се несвр. клизи, клизи наниже. — Там се земља свузуе на пут.

себе свр. уништи, упропасти. — Себал ауто у едну бандеру.

севдисеуе несвр. воли, симпатише. — Севдисеуеш ли ти њег, ел не?

севдише несвр. воли, симпатише. — Ја га несбм много севдисала, ал ме мој наморали за њег.

седлица ж женски покривач за главу, налик на трвель.

сёкне свр. (поред изнетог значења) насече, насече мало, насече понекад.

— Сёкни, сине, на бабу малко дрвца. — Сёкнеш ли ббр дрва на старцити?

сёлац м пеј. селяк; онај који је необразован, који је некултуран. — Нембј ббр ти да си сёлац.

селце с дем. и хип. од село, сеоце. — Соколовица е убаво, чисто селце и, што е важно, на згодно место.

селянин м онај који је из истог села са неким, мештанин. — Како да га не познавам, он е мој селянин.

селянченце с. дем. и хип. од селяк, дечак са села, дете са села. — Мецу

- толку вáрошку децу, испáдло да е ёдно сеља́нченце из Ж́уковци најбо́љ
 ђáк.
- сеља́нчу́ра ж ауг. и пеј. од сеља́нка, простакуша. — Сеља́нчу́ро, ёдна, да ти,
 сеља́нчу́ро.
- сеља́чу́рина м ауг. и пеј. од сеља́к, простачина. — Те́ј сеља́чу́рине ќвд
 до́јду, унесу́ ми бла́то у ку́ћу.
- се́њи несвр. опсењу́је, опчиња́ва, зама́јава. — Немóј т́и ме́н да се́њиш, него
 при́чај ка́кó е и́стин билó.
- се́нька ж сенка, хлад, хладовина. — Ви́ше во́ли да се́ди у се́ньку, него да га
 пече́ с́лнце.
- с́ивка ж мачка или кучка сиве бо́је и име такво́ј мачки или кучки.
- с́играју се свр. (мн.) заиграју се, почну да се играју, занесу се у игру.
 — Деца́ се сигра́ла и несó чу́ла сво́но за у чкóлу.
- сигу́ра се несвр. сигуран је, узда се, ослања се. — Немóј се т́и мло́го
 сигура́ш у не́г.
- с́ик узвик којим се те́рају козе, често удво́ен. — С́ик-с́ик, ел овáм.
- с́ика ж коза. — Де́да ти купи́л с́ику, па да ју во́диш у па́шу.
- с́ико узвик којим се маме козе, обично удво́ен. — Ё́ла с́ико-с́ико. — С́ико-
 с́ико, с́ико-с́ико.
- сикт́и несвр. сикће. — Штó сикт́иш на ме́не, ја́ ти несб́м ни́шта кр́ива.
 — Сикт́и ко змија́.
- с́икче несвр. сикће. — Не с́икчи на ме́н, несб́м ти ја́ отéла му́жа, него
 Мари́ја.
- син́бк м дем. и хип. од син. — Син́бк, па син́бк.
- сиришња́к м бот. вилина косица *Cuscuta epithimum* L.
- с́ипне свр. сипа́ мало, сипа у тренутку. — С́ипни ми винце́.
- с́иручица ж дем. од сирутка. — Дрóбну и ќусну ма́лко с́иручицу, ко́лко да
 несб́м без и́ч.
- сиса́љћа ж мањи отвор на крчагу кроз који се пи́је вода (други, ве́ћи отвор
 служи за налева́ње воде), сиса́љка. — Сиса́љћу на крча́г тре́бе да зати́с-
 неш с́вс дрвце́, да не улéзне бу́ба.
- сиса́љчица ж дем. од сиса́љћа. — На́ ти шу́лево да ц́укнеш сиса́љчицу́ту.

ситња́к м оно што је ситно а много, ситнеж. — Збе́ри са́мо по́крупното, а ситња́кат оста́ј.

ситњура́к м оно што је ситно а много, ситнеж. — Кру́пна др́ва че да сасече́мо за у кубе́, а ситњура́кат че да кладе́мо у казани́цу.

сици́м м врвца, канап, тањи конопац. — Оста́ло ми са́мо да ту́рим сици́м на гу́шу.

сишчи́ца ж дем. и хип. од сиска, дојка. — Сишчи́це мб́нече́, па тврде. — Кра́вата ни има мб́нече́ сишчи́це, али да́ва добр́о млеќо.

скбкб́ц м зоол. скакавац. — Пу́јће во́ле да збу́ скбкб́ци.

ска́чка свр. смути нешто како било за јело, припреми нешто на брзину за јело, упор. скашка. — Да узне́м да ска́чкам не́што за вече́ру.

скло́пен, -а, -о 1. који је склопљен, који је закључен. — Скло́пен у́говор да се пра́и пу́т уз Тимок. 2. који је састављен. — Ау́то е скло́пен из мло́го де́лови.

скл́ца се свр. сатре се од дуге употребе. — Сећи́рава се то́лко скл́цала да се ви́ше не мо́ж ни кл́па ни бли́знич.

склѣ́шти свр. 1. састави, стегне. — Склѣ́шти та́м те́ј но́ђе, кв́о си се то́ј рапчепи́ла, ср́ам те би́ло, да те ср́ам бу́де. — Склѣ́штило га у грбину. 2. sklepa нешто на брзину и како било с мало материјала. — Склѣ́шти́л не́кву коли́пку та́м у пото́кат и сб́г у њу́ седи́. 3. закрепи којекако и грубо привлаче́ћи концем ивице поцепотине једну другој. — Узé ма́лко да му склѣ́штим пантало́не на подупину да му се ббш не ви́ди голо́ месо́.

склѣ́шти се свр. 1. склупча се, згрчи се. — Ја́ко ме боли́ меши́на, а кв́д се склѣ́штим, чи́ни ми се да понéма. 2. скло́ка се, поруши се. — Склѣ́шти́ла му се коли́бицата.

скло́кодѣше се свр. пеј. скло́ка се, поруши се и стрпа се на гомилу. — Клати́ се, бре́, држа́ се за та́рабе, заноси́ се и надокра́јће се, ја́дни Фи́рајло, скло́кодиса́ покре пло́т. — Од они́ја земљотрес, ку́ћа му се скло́кодиса́ла.

скоруба́ви се свр. скори се, отврдне. — Опб́нци се на же́гу за ча́с скоруба́ве и по́чну да убива́ју но́ђе.

скрпу́е несвр. саставља крај с крајем, крпи. — Ё́, ка́б живимо, питу́еш? Скрпу́емо га не́како још, али докле́ чемо, не́ знам.

скрцу́за ж закерало, зановетало, упор. крцуза. — Крзу́за и скрцу́за, то́ј ти е све́ едно́, али ни едно́ не веља́е, то́ј ти це́л дб́н скрца́ и набди ра́зне манé.

другим ракијама. — Пáвол ти е сливовичáр, јá тóј знáм, óн дрúђе реñиe не мóж ни да помирише.

сливовичкa ж дем. и хип. од сливовица. — Да попи́емо по е́дну сли́вовичку и да попу́шимо по е́дн дувáн, па да побди́мо.

слободи́ја ж слобода. — Сви́ смо чека́ли да си оти́ду Нёмци и да до́јде слободи́ја.

сло́жан, -жна, -жно који је благог нагиба, који је више раван него брдовит (о земљишту). — Има́ње им големо́ па сло́жно, га́зде љу́ђе.

слоја́ни се свр. стегне се попут лоја нека претходно житка или течна маса.

— Дор су донели́ јани́ју и дор смо ми́ почели да еде́мо, она́ се слоја́нила.

слојани́сје се несвр. стеже се попут лоја нека претходно житка или течна маса. — На ови́ја стúд се сва́ко ва́риво брзо слојани́сје.

слоја́нише се свр. стегне се попут лоја нека претходно житка или течна маса. — Држ га ста́лно на сла́б óгањ, не да́вај му да се слоја́нише (ва́ривото)

слп́ка ж грана, гранчица. — Стои́ ти́ца на слп́ку.

служите́ља ж 1. жена служите́љ, служите́љица. — Тётка О́лга Мила́нова е билá гоца́ годин служите́ља у Књажева́чку ђимна́зију. 2. служите́ља жена. — Њóјниат мýж, служите́љ има мб́нечку пла́тицу, па она́, да́ко е служите́ља, иде у на́дницу.

слуша́ч м члан послуге на сеоској свадби, крштењу, испраћају у војску и сл. — На Ми́лћину сва́дбу су слуша́чи били́ јако вре́дни и чи́сти љу́ђе.

слу́шњиња ж слушкиња, служавка. — Несб́м ја́, брe, на теб слу́шњиња да мóж с ме́н како́ óч.

смитáње с 1. метење метлом на једну гомилу. — Код смита́ње ж́ито мо́ра да во́диш рачу́на да не смита́ш и зeмљу. 2. сметање, ометање. — Од нeг не́ма ва́јда, са́мо смита́ње.

смл́ска свр. 1. стуца. — Гла́ву чу ти смл́скам, ко на зми́ју, са́мо ако тека́ настáиш. 2. оштети, затупи оштрицу, слупа. — Оче ли не́ћи да при́зна куи́ е смлска́л овóлко шeрпуву?

смл́ска се свр. 1. изубија се, угроува се, повреди се. — Три́ша се па́дал од мото́р, па се све́ смлска́л, едвá остáл жив. 2. оштети се, затупи се оштрица сечива и сл. — Немóј да ми при́чаш, не мóж се овóлко смл́ска се́ћира ако се сече́ са́мо дрвó, него́ ти си ударáл с њу́ и пóзам и по ка́мење.

смрдѐлка ж бот. обична смрдуља, каландро *Bifora radians* M.B.

смрдеља́ци смрад. — Мбра да затиснеш нѓс кѓд пробдиш покре тија смрдеља́ци. — Па ел ти мислиш да чу ја да гѓтам тија твоји смрдеља́ци.

смрдоља́к смрад. — Како ли мо́ж да живи у онѓја смрдоља́к?

смрдоља́ци смрад. — Проз њино салѓ смрдоља́ци на свѓ стране.

снабѓва се несвр. снебива се, оклева, двоуми се. — Снабѓва се ко мла́дене-веста. — Ајде, немѓј да се снабѓваш, знаеш да трѓбе да стѓгнемо на време.

снајде свр. снађе, задеси, погоди. — Човѓк нѓ зна квѓ че га у живѓт снајде.

— Ако те, не дај Бо́же, снајде нѓка невѓља, слѓбодно ме потражи.

снајде се свр. снађе се. — Дај ми ти двѓ милиѓна, а ја чу се снајдем за онѓја двѓста ѓлади. — Снајди се како знаеш и умеш. 2. нађу се, пронађу се, саставе се подједнаких нарави. — Снашли се њѓ двоѓца ѓба врѓдни, ѓба чувѓрни и напрѓдак у куђу се ѓдма ви́ди.

снабди несвр. сналази. — Не мо́ж ни да замислиш каквѓ ме свѓ несрѓје снабде у са́дње време.

снабди се несвр. сналази се. — Снабдим се да преживим.

снежѓк м дем. и хип. од снег. — Ако па́дне снежѓк, ѓн че добрѓ да дѓјде на пшени́це.

снежу́рина ж ауг. и пеј. од снег. — Овај снежу́рина нѓ мо́гла да причѓка да наорѓмо за пшени́цу.

сновѓ́ља ж 1. жена која снује пређу. — Јутре чу да ѓмам сновѓ́ље, да ми помѓгну да основѓмо за чрђе. 2. справа за сновѓње пређе. — Кѓд завршиш сновѓње, да си ми врнеш сновѓ́љу.

сноплѓ с дем. и хип. од сноп, мали сноп, снопић. — Малѓно сноплѓ да ту́римо на вр крстѓну. — Дај на козе ѓдно сноплѓ мому́риште.

собѓ́јле прил. рано, сабајле. — Собѓ́јле појдѓше кѓм Пала́нку, а да л че да увѓте вѓз, нѓ знам.

сѓбичка ж дем. и хип. од соба, мала соба, собица. — Сѓбичката му тѓлка да мо́ж да ста́ну са́мо ѓдар и оста́л.

собла́чи несвр. свлачи, скида одеђу. — На́ш дѓда не собла́чи ко́жув ни зѓми ни ле́ти.

собла́чи се несвр. свлачи се, скида се. — Томбн сам почёл да се собла́чим и да лёгам, онб поче да се љуља соба, земљотрес, реко и излетё надвбр. соблече се свр. свуче се, скине одећу. — Вароша́ње се соблечу́ елис голи, па се кўпу по Тимок и не и срамота́.

собља́к м аут. и пеј. од соба, советина. — Улёзо у ёдбн собља́к пљн с клчина́.
— Однеси́ и турѝ га у празнијан собља́к.

сббут, -а, -о који је изувен, који је бос. — ”Ел мбж сббут да прегазиш преко огњиште?” ”Мбгу, ако е угашено”.

сбда ж кликер из боце крахера. — Ел бч да ѝграмо клићери на по сбде? — Ја ѝмам трѝес и пёт сбде, јучёр сам обра́л Мишка Богдана́ца.

содажка ж дем. и хип. од сода. — Мишко Богдана́ц ѝма највише содајке, ел бн седи́ кре Клаћерницу и чека кбд се стрбши вла́ша с клићер да га ўзне и пбсле ни прода́ва содајке.

сока́к м пролаз у амбару између пресека. — Кбд не́ма ме́сто у пресе́ци за жѝто, ми́ га исѝпемо у сока́к, док се не́ћи пресе́к не опра́зни.

сомељѝше свр. самеле́, скрши, саломѝ. — Увати́ла га то́ба на вршалицу па му сомељѝсала́ ру́ку. — Све́ ме не́кво сомељѝсало́, сва́ка ме кочѝнка боли́.

сомељѝше несвр. пасе пуних устију. — Кра́ва са́мо сомељѝше де́телину у Печенкову ѝйву.

сомура́на ж слинава женска особа, неодрасла женска особа. — Сомура́но, обрѝши си сбмур.

сомури́на м аут. и пеј. од сомур, слине, бале. — Пре́цве му повисе́ла сомури́на из нос.

спа́стри свр. склони, смести, остави; сакрије. — Да бче ѝиша да тр́пне док не спа́стримо снопје́во ў сушин. — Спа́стри паре́те не́где, да и не најду деца́.

спатилосу́е се несвр. леже, леже од умора. — Спати́лосу́ј се ёдбн пўт, поббогу, чбвече. — Да́ј да вечеру́ем, па да се спати́лосу́ем.

спаштре́ва несвр. склања, смешта, оставља; сакрива. — Оч ли ти́ да спаштре́ваш ону́ј пше́ницу ў сушин, ел че́каш да ју́ увати́ ѝиша? — Кбд поче́ да се вре́ви од ра́т, ми́ уземо́ да спатре́вамо кб́о смо имали́.

спомињува́ње с спомиња́ње, помиња́ње. — Та́ј реч не́ за спомињува́ње, кбд су женé ту́ј.

спокрај предл. покрај, поред. — Парћирај ауто спокрај друм.

спремен, -а, -о који је спремљен, припремљен. — Све е спремено, мож се ручуе. — Спремена ти премена, кѣд појдеш, да ју понесеш.

спрца свр. 1. проћерда, потроши имовину како било. — Што он лети заради у печалбу, тој оні зими спрцају за месец два и ђпет ништа. 2. набије, натера. — Спрцаљ си педесет годин у дупе, а ништа неси створиљ.

спрчи свр. на брзину обави полни чин. — А он трчи, да ју спрчи.

срабџи свр. уради све што је имао да уради, уради све пољске послове у тој години. — У есен, кѣд све срабџимо, тѣг добди ђдмор за нас сељаци.

срабџи се свр. обаве се сви крупни пољски послови у тој години. — Кѣд се све срабџи и кѣд узнеш плавез у руће, тѣг видиш да ништа неси напрајљ.

срамување с срам, стид. — На едење нема срамување.

србање с сркање при кусању. — Од његово србање жмарци ми иду по грбину.

србне свр. 1. сркне. — Србни малко винце, неч ти ништа буде. — Србну неколко пут од чорбицугу и нетеја ништа друго да еде. 2. испије (болест). — Србнула га бољћа.

среден, -а, -о 1. који је сређен, који је лепо уређен. — Кућа им јако убаво средена и подредена. 2. који је угођен, удешен, договорен. — Нема се сећираш, средена рабџа, има д идеш у антиљерију а не у пешадију.

сречно прил. сређно. — Сречно ви било и да сте дуговечни.

срмота ж срамота. — Срмота е да лѣжеш и да краднеш, а не срмота да појскаш.

Српњиња ж женска особа српске народности. — Тѣб ко да не родиља Српњиња.

срчаџ, -а, -о који је плах, брз, на крај срца, прек. — Миле е млѣго срчаџ, плање док да трѣпнеш.

срченица ж обла гредица која спаја предње и задње точкове кола.

стѣкне свр. заложи ватру. — "Нешто ми зима, ајде да стѣкнемо ђгањ". "Че да стѣкнемо, ђче, само да помлзѣм краве."

стѣпкѣн, -а, -о који је утабан, угажен, ногама натеран у земљу. — Стѣпкѣна трава дѣзам, ко да су преко њу чѣте преодиле.

ста́синка ж дем. од стасина, зграда, колиба. — Стéгал сам éдну ста́синку у лóзје и та́м си спíм док чу́вам грóзје.

стврдéе свр. стврдне се, очврсне. — Стврдéло се копа́ње.

стипса́р м циција, тврдица. — На његово́га деду́ се тресу́ ру́ће кѣд си на уну́ка да́ва пару́, пра́ви е стипса́р.

сти́скав, -а, -о који је циција, тврдица. — Стíскав је то́ј чо́век, њего́в дина́р се не ту́рчи.

стогоди́шњина ж стогодишњица. — На стогоди́шњину од како́ су Ту́рци излэ́зли из Кња́жевац била́ голема́ изложба.

сто́л м оплен на запрежним колима. Има предњи и задњи оплен. Предњи је покретан, а задњи стабилан. Преко њих се стављају душеме и канате које се осигуравају ступцима или климијама.

столи́чка ж дем. од столица, мала столица, столочица. — Че ни трéбу још две́ три́ столі́чће, па да поста́имо за сви́.

стра́ м страх. — Стра́ ме но́чу да спíм са́ма. — Цр́ко бд стра, док прејдó преко брв.

страи́ште с њива са које је пожњевено жито, стрниште. — Од кѣд се по́жње па док се не изуга́ри, бвце чу́вам са́мо по страништа́.

стра́ње с нагнуто земљиште али не много брдовито. — На́ше су њиве све́ у стра́ње, а њіне по не́ће чу́ће.

стра́бта ж страха́та. — Сле́гал се на́род, стра́бта éдна.

стра́пне свр. стане стопалом. — Ако стра́пнеш у водéн снéг, ци намóкриш но́ђе.

стри́са несвр. стреса, стреса са себе, отрише. — Ја́ покрíвам с ће́бе коња́то-га, а бн га стри́са.

стрма́н, -мна, -мно који је од жита: пшенице, ражи, јечма, овса. — Ми́ еде́мо стрма́н ле́б, а не́, ко не́ћи, мому́рузан. — Стр́мно бра́шно.

стро́вен, -а, -о који је изгубљен. — Стрóвеноно ја́гње се врну́ло.

стро́ви свр. изгуби, упор. истро́ви. — Стрoв́ила сам éдну овцу́ дѣнб́с и сб́г не сме́м д íдем до́м.

стро́ви се свр. изгуби се, упор. истро́ви се. — На ва́шар, ме́чу гоца́ лју́ђе, мо́ж се стрóвиш.

стрџи несвр. штроји. — Ѐска да стрџимо веprаногa и да пѳчнемо да га рaнимо.

стрѳпа свр. снажним ударцима секиром или неком другом алатком сасече и поломи на комаде. — Дошли па му свс сећире свѳ стрѳпали кѳла у којaто е возил крадено грѳзје. — Узни па ми стрѳпај мaлко од ребарцaна, да пристaим васуљ.

стругало с примитивна дрвена или гвоздена алатка, на прилику ножа, за стругање блата са пољопривредних алатки приликом рада. — Двнѳс че ни трѳбу стругала у копaње, јучѳр падaла ћиша.

стругалце с дем. и хип. од стругало, мало стругало. — Дaј ми твѳето стругалце да си остружем матику.

стругaљha ж. 1. примитивна дрвена или гвоздена алатка, на прилику ножа, коja служи за стругање блата са пољопривредних алатки приликом рада, упор. стругало и стругалце. 2. гвоздена направа за стругање наћви, обично само кусало од поломљене кашике. 3. хоризонтална шина нaсат постављена на два кочића о коју се струже блатњава обућа.

струка ж. (поред наведених значења) 1. једна од неколико главних грана крошњастог дрвета. — Лисничич мѳж да здѳнеш и у дрвѳ измеу две струће. 2. један од усуканих делова (о концу). — Удени конѳц од две струће.

струпа свр. сручи, згомила, баци пред ноге, баци у лице (реч). — Дотерaше дрва и сaмо и струпaше у авлију, а ja сѳг сaм мѳрам да и унѳсим у шупу. — Ма ja трпѳ, трпѳ, дор мѳгѳ, али кѳд ми ѳдѳн дѳн прѳћипе, ja му свѳ струпа квѳ сам имaла.

стубла ж озидани кладенац. — Иди на стублу у Чепилов клaданац да завaнеш вѳду.

студѳе несвр. постаје хладније, захлађује. — Куј чaс времиштево студѳе и нѳчѳс мѳж да удaри и снѳг.

студѳило с мраз, хладноћа. — Ударило е такѳ студѳило да пуца дрвѳ. — Сaмо ме избѳ нѳкво студѳило и притрѳсоше ми се колѳна.

ступа свр. сабије, стуца. — Ако га не мѳж извaдимо, да глѳдамо нѳкако да га ступамо у дѳвкату, да напраимо мѳсто за нѳв клин. — Едѳа ступaмо јаблће у кaпу.

стúпа несвр. тешко корача, корача као оловних нову. — Дéда Јáнко едвá стúпа оздóл ус пúт.

стúпа се свр. сатре се од физичког посла при чему му се учини да му се ноге скрате, дође у стање физичке отупелости. — Ступá се свé док намесí лёбови и наварí вáрива за светбц.

стúпи свр. затупи оштрицу. — Ступí мáлко брítвуту да се децá не посечу кбд ју довáну.

стúтње свр. сјури се, згомила се. — Изненадо стутњáше јáгaнци низ брэг. Мбра да и нéшто уплашило.

стúца несвр. (поред изнетог значења) 1. тера волове да иду унатраг. — Кбд стúцаш говéду, тíм óкај "стú" и полбк и удáрај сбс товáшку по прлйцу. 2. успорава ход говеда док их води, повремено их лагано ударајући штапићем по њушци уз благ узвик "сту" или "сту те". — Говéдуту стúцај ус пúт ел онá кбд иду, иду срчено.

снитњá ж скитњá, скитање, лутање. — Свé тóј ударило у снитњу, нíкуј нéче да се вáча за матíку.

снúне свр. падне на памет, прохте се изненада. — Рáбóти сáмо кбд му снúне, онáк слáбо. — Снúнуло му дбнбс д иде у вáрош, ел нíкако, а не велí кóлку рáботу íмамо.

сувáча ж сува воденица, жрвањ. — Душá ти испáдне док обрчаш онúј сувáчу.

сугарéнце дем. и хип. од сугаре, јагње које се касно ојагњило. — Недáм си јá сугарéнце што сам си га очувáла.

сугáри несвр. касно се јагњи (овца). — Мркúша свáку гóдин сугáри.

сугúбина ж протува, ленштина, подмукла особа. — Енé ју пак иде онáј сугúбина.

сúди несвр. саветује, упућује на прави пут, прекорева, грди, осућује поступке (туђе). — Свáћи дбн га сúдим, мён вéч дóмучне, а бн пёт пáре не дáва.

сúден, -а, -о 1. који је суђен, осуђиван. — Сúден је двá пúт за éдну рáботу и пáк нé осúден. Íма јóш да га сúde. 2. саветован, упућиван на прави пут, прекореван, грђен. — Сúден је и од баштú и од мáтер, ко да нé, ал бн нíшта не привáча.

судéње с 1. суђење, суђење у суду. — Судéње му закáзано за у тóрник. 2.

саветовање, упућивање на прави пут, прекоревање, грђење. — На њег судење не помага, него само ббј и тбј чврс ббј.

суднина ж судске таксе и трошкови. — Осудили га два месеца у апсу и да плаћи суднину.

суне се свр. маши се руком. — Не смем да се сунем за никво, бдма ме крвничћи погледају.

супротив прил. насупрот, преко пута. — Ја сам седёл овде, а он онам супротив мэн.

сурдукне свр. нагло утера до краја, забије. — Мајхе му га сурдукне.

сурка ж кучка суре боје и име таквој кучки. — Сурка, сурб куче.

сурча м пас суре боје и име таквом псу. — Сурча, сурб куче.

суцрњес, -та, -то који је прилично црн. — Пројде едно суцрњесто куче.

сушеничѣтина ж ауг. и пеј. од сушеница, велика сушеница. — Омрзоше ми више овѣј сушеничѣтине.

сушеничка ж дем. и хип. од сушеница, мала сушеница. — Дáдо и на њег едну сушеничку, нек се и његова децá облаже. — Остале још три сушеничѣ на врлину.

Т

тбвн, -вна, -вно који је таман, који је мрачан. — Нбч, тбвна нбч.

тбвнѣе несвр. тамни, црни. — Пбче човек од неко време да се препраља, да тбвнѣе.

таврење с дотеривање, удешавање, кинђурење. — На њу не мбж да помбг-не никакво таврење — áкрап остањуе áкрап.

тбгбј прил. тад, тада. — Тбгбј се ја сѣтим да смо заборили сећиру, па се поврнем да ју понесѣм.

тбгде прил. тад, тада. — Тбгде ми пбјдемо по њег, па по њег и најдемо га у едну рбвину.

тбд прил. тад, тада. — Ако те заболи колéно, тбд да га истрљаш сбс овѣја мáz, има те мáне.

тбде прил. тад, тада. — Тбде он рече: "Ако бчете поодѣте, ако нѣчете, не мбрате".

талијанац м фабрички ексер дужине пет до седам цм. — Талијанци сам тражи́л и код нас у за́другу и у Кња́жовац по ду́ћани и ни́где не́ма, а тре́бе да кове́мо ле́тве, плевну́ да покрива́мо.

тбнбџк, -цка, -цко који је прилично танак, који је доста танак. — Тбнбџка му ши́ница, ко на пи́ле. — Тбнбџко басамце́.

тбнбџко прил. дем. од тбнек, танко, врло танко. — Девџче́ тбнбџко по́е.

тбнбџк, -чка, -чко дем. од танак, који је прилично танак, који је јако танак. — Преде́њето ти испа́дло до́ста тбнбџко. — Девџче́то им до́јде тбнбџко па високо́.

тбнбџко прил. дем. танко, врло танко, упор. тбнбџко. — Квд́ узне да ре́же суше́нице, она́ и ре́же до́ста тбнбџко.

тбнкоко́жес, -та, -то 1. који је танке коже. — Ова́ј свиња́ била́ тбнкоко́жеста, не́ма опб́нци да трају́ ни и́ч. 2. који је осетљив, преосетљив. — Чове́к не тре́бе да е то́лко танкоко́жес и одма́ да пла́не ел да зарове́, мо́ра да ошут́и и да отрп́и.

тбнкоко́рес, -та, -то који је танке коре. — Ел има́ш се́ме од оне́ј тбнкоко́ресте т́икве?

тбнкоши́ес, —та, то који је танке шије. — Дети́штето им главу́рато а тбнкоши́есто.

тбнкоши́јћа ж она која је танке шије, која је дугог а танког врата. — Пе́леђи́а е е́дна су́ва тбнкоши́јћа.

тапови́ца ж бот. врста́ крушке, в. топави́ца и топови́ца.

тбпка́ несвр. 1. гази у месту, таба ногама. — Смрзле ми се но́ђе, па тбпкџм да ми се загре́у. — А́јде да тбпкџмо гу́вно, да се не заглаву́ју зрна у пукло́тине. 2. тапше. — Не тбпкџ т́и ме́н по ра́мо, не́ч ти то́ј ништа помо́гне. — Квд́ е при́редба, па се завр́ши, сви́ тбпкџу с длáнови.

тврдџџк, -чка, -чко 1. дем. од тврд, који је прилично тврд, који је доста тврд. — Тврдџџк ти ле́бачав. 2. који је ци́ција, који је прилична ци́ција, који је тврди́ца. — Ву́ле е тврдџџк на пару́.

тврдџџко́ прил. дем. прилично тврдо, доста тврдо. — Ели́с тврдџџко́ за копа́ње.

теа́л, -а, -о перф. хтео. — Теа́ла сам ја́ не́га, ал он не́ теа́л ме́н.

теѓ прил. тад, тада. — Те́г ја́ узнем мо́тку, па у́дри, у́дри.

тэдено с неко старинско народно коло, употребљава се и у претњи. — Чэш да играш тэдено, бч, сáмо нек ти дб́де баштá.

тејáл, -а, -о перф. хтео. — Обрад нé тејáл д иде у шкóлу па сб́г гúра ко́лица проз вáрош.

теко́ј прил. тако. — Текóј ти е то́ј билó, не н́како дрúгако.

тél, -а, -о хтео. — Já сам тél да учим за ковачá, а он́и ме дал́и у шкóлу да учим за учíteља, али já несб́м тél да учим.

телб́из м онај који је рђа, покварењак, ајмана. — Вáрди се од то́га телб́иза да не про́јдеш ко ббс по тр́не.

телескувáње с батинање. — Ако се не см́ириш, нéч да про́јдеш без телескувáње.

тел́иза несвр. пије, пије дуго и крупним гутљајима, преко мере није алкохолна пића. — Кбд пóчне да тел́иза, нé зна коли́к е дб́ста.

телијáнац м фабрички ексер дужине 5 до 7 цм, в. талија и талијанац. — Че ми трéбе ёдно ћило телијáнци да заковём тáрабе о кбм Сими́ни.

тénчи се несвр. претвара се у вампира (о покојнику). — Какó му пројдо́ше четерéс дáна покóјни Милош прéста да се тénчи.

тепсиј́че с дем. од тепсија, мала тепсија, тепсијица. — У малóно тепсиј́че чу да напра́им ечен́к за вечéру, дб́ста че ни е.

терзилб́к м терзијски занат, терзилук. — Ч́ича Севдели́н б́ил терз́ија и живёл од терзилб́к. — Дб́нбс прошлó врéме на терзилб́к.

тестиј́че с дем. од тестија, мала тестија, тестијица. — Деца́ си имају óдбашка тестиј́че из којé си п́ију вóду.

тéретан, -тна, -тно, који је тежак, који је напоран. — Жéтва е јáко тéретна рáбота, а кос́илба још потéретна.

тéретно прил. тешко, напорно. — Тéретно ми дб́де д идем свáћи дб́н у салó, затóј идем двá пúт нéдељно.

тиквáна ж ограничена, глупа женска особа, глупача. — Штó те нéка тиквáна мб́ж насећира, то́ј пáметан н́кад не мб́же.

тиквет́ина ж ауг. и пеј. од тиква. — Дојад́ило ми да свб́ћи дб́н вб́рим овéј тиквет́ине.

тикв́иње с зелено лишће тикве набрано за исхрану стоке. — Ид́и да дад́еш тикв́иње на св́иње.

то́лкѣчѣк, -чка, -чко дем. од толћи, толицки, толицни. — Па ел ти мислиш да с то́лкѣчко ма́лко се́ме посе́еш оволку њиву?

то́лћи, то́лка, то́лко зам. толики. — То́лћи си свѣт прошѣл, а ништа неси научил. — Кѣд то́лћи снѣг па́дне, етѣ тека́ до куде ко́лена, овце не́ма ви́ше да изво́диш на ра́ниште, него да и ра́ниш у повату́.

топави́ца ж врста крушке, в. таповица и топовица.

топлѣ с дем. од топ, мали топ, топчић. — Од ору́жје смо има́ли пу́шће и е́дно топлѣ.

топови́ца ж врста крушке, в. таповица и топавица.

топрва́ прил. тек, сада, тек сада, само што. — Алал ти ве́ра, топрва́ си дошѣл.

то́ри несвр. ђубри, ђубри њиву стајским ђубретом. — Јутре има да то́римо њиву у Ра́ину пади́ну.

тори́нка ж дем. од торина, стајско ђубре. — Не́че се ништа рѣди а́ко му не ту́риш ма́лко торинку́.

то́рла несвр. говори брзо и неразговетно, меље кад говори. — Ајд, не то́рлај та́м.

Торла́к м становник долине Тимока од Књажевца до Вратаничког теснаца. Торлаци себе не зову Торлацима, многи и не знају да се тако зову, то њих други тако називају, поготову они који живе северније од њих, а нарочито Власи.

Торлаки́ња и Тотлаћи́ња ж жена Торлак. — Торлаћи́ње прае си́тно сири́ње, а не́ на вели́је.

торла́чћи, -чка, -чко који припада Торлацима, који се односи на Торлаке. — Ми́ вре́вимо торла́чћи. — На торла́чћи се "сир" ка́же "сири́ње". — Торла́чће же́не су млѣго вре́дне.

травичка ж дем. и хип. од трава. — Травичка са́мо што не́ ни́кла.

травни́к м зоол. крпелъ, крљеж. — Док овце́ пасу́ траву́, па њи́ се нава́чају травни́ци.

тра́кса ж дрводељска машина на ножни погон за ваљкасту обраду дрвета (главчина за кола, заструга, елемената за степенишне ограде и сл.).

тра́нћа несвр. говори много, блебеће, трућа. — Це́л дѣн тра́нћа, нити зна́еш квѣ вре́ви, нити зна́еш квѣ ђче.

тра́нћало с особа која говори много, блебетало. — Чуди ме са́мо како́ мо́ж да трпи́ онóј тра́нћало покре се́б.

трапѣ́к м дем. од трап, брдашце са облим врхом. — Срэто́мо се бѣш та́м на трапѣ́кѣт.

трé се несвр. сатире се, уништава се, упропашћује се, ради узалуд. — Са́мо се трéм по овéј бргола́зине, при́код ни́какѣв не́мам. — Чу́вам говéду и са́мо се трéм, ра́на по́скупа него говéдата кѣд и б́удем продава́л. — Ба-тали́ то́ј, немóј се трéш.

трéнћа се несвр. опија се. — Трeнћа се скóро сва́ћи дѣн.

трéтовар м тротоар. — Кѣд идеш у шко́лу, иди́ по трéтовар и чу́вај се да те не́што на зга́зи.

тречóр м зб. им. од треска, иверје. — Од онéј дéлане грéде има́ тречóр за една́ ко́ла.

тречу́ља́к зб. им. од треска, иверје. — Има́ се цéлу з́иму грéемо на овíја тречу́ља́к.

тречíца ж дем. и хип. од треска, трешчица. — Подглавí под оста́л éдну тречíцу.

трештí несвр. јако сија, блешти. — Ова́ј си́јалица ја́ко трештí, мо́ра да ту́римо по́малу.

трештíје несвр. јако сија, блешти. — Трештíје ми с́лнце у очи. — У ва́рош цéлу но́ч трештíју си́јалице, па се вíди ко у срéд дѣн.

трешчóр м зб.им. од треска, иверје. — Ђ́ј, брé га́здо, о́ч ли тí да продаваш овíја трешчóр?

трешчу́ља́к м зб. им. од треска, иверје. — Трешчу́ља́к се разв́лкал по цéлу авлíју.

тржи несвр. тражи. — Тржи́ла сам ва́рбу за в́лну, ал не́ма.

трка́ља се несвр. претура се, обара се, пада, не може да стоји. — На ову́ј вла́шу мо́ра да е не́равно днó затóј се трка́ља. — Пи́јан, затóј се трка́ља.

трклат, -а, -о који је жив, чио, весео, недосед. — Трклато́ не́ко детíште.

трко́ли се свр. претури се, падне, обори се. — Наместí до́бро то́ј крча́же да се не трко́ли.

трла́ча ж трлица. — Да наместим трла́чу, па да трéм гр́снице.

трмчица ж дем. и хип. од трмка, мала трмка. — Њим две трмчице бубе, немам више.

трнчѣк м дем. и хип. од трн, мали трн (и жбун и бодља). — Ишло дете босо па се уболо на трнчѣк. — Узни трнчѣк па затрни онуј прѣлуку.

трѣви се несвр. губи се, нестаје. — Онѣј малѣно куче се често трѣви. — Трѣви ли се слика на ваш телевизор?

тронѣшчица ж дем. и хип. од трѣношка, мала трѣношка. — Дај туј тронѣшчицу да сѣднем, да се одмѣрим.

трѣпало с особа која много прича, бљетало, брѣливац. — Она ти е прѣво трѣпало, кѣд пѣчне да трѣпа, н уме да се мѣне.

трѣрче несвр. (поред изнетог значења) ради мотор уз свој карактеристичан звук. — Доклѣ че да трѣрче онѣј трѣркало?

трулѣе несвр. трули, распада се. — Там у Бајчину трулѣу дрѣја, а ми се овдѣ мрзнемо без ђгањ.

трулежѣк м оно што је труло, трулеж. — На свѣ стрѣне трулежѣк.

труњав, -а, -о 1. који се труни, који се рони. — Лѣб се осушил и стѣл труњав. 2. који је посут труњем. — Тѣј млекѣ јѣко труњаво мѣра се пѣжљиво процѣди.

труп м пањ, балван. — Газда Ђѣка и мајстор Вѣлип цѣл дѣн кѣлају трупови на рѣзницу у Мѣли Њзвор.

трупењѣс, -га, -то који је дебео, заѣбљен, налик на труп, упор. трупељѣс. — Дѣка е трупењѣс чѣвѣк, ѣма га стѣ ѣила.

трѣсан, -а, -о који је бран трешењем. — Тај е слива више пѣт трѣсана и јѣш ѣма сливе у њѣу. — Крушѣ несу трѣсане, него свѣ доѣануте с рѣку.

трчѣћѣи прил. трчѣћи. — Узни ѣвѣј и трчѣћѣи га ѣднесѣ на ѣју.

туберколѣза ж бол. туберкулоза, сушица. — Од туберколѣзу ѣѣѣвна не ѣмѣло лѣк.

туберколѣзан, -зна, -зно који је туберкулозан, сушичѣв. — У туј ѣмилију скѣро сви туберколѣзни.

туѣње с тумарење, прѣтраживање. — Њѣјно туѣње е за причу, ѣд њѣ се ништа не скутѣе.

туѣка прил. ту, тѣда. — Тѣѣка су прѣшли ѣнија двоѣца.

тудекај прил. ту, туда. — Тудекај негде трéбе да е мецáта, ал кúј тí га ббш знáе кбд комшија стáлно помéшта мецници́ти.

тукáње с пуждање паса. — Жíко, не íграј се с тукáње, ел кúчичи истин мбж не́куга да издú.

ту́лбес, -та, -то који је испупчен, који као да се је поднадигао. — Е тáм ббш гдé то е ту́лбестото, ту́ј е не́гова н́ива.

ту́лби несвр. 1. вади унутрашњу садржину из неког крупног плода. — Узé да ту́лбим тíкве због н́ино сéме. 2. проваљује неки омот да из не́га иза́ђе садржина. — Текá наслáгани п́лни ца́кови сбс пшени́цу, а бн прб́јде с нб́ж и за́јнат и ту́лби да се ж́ито расíпе. 3. нади́же, клубучи. — Já му убаво на́праим шб́пур на шашíр, а бн га áка с песн́ицу изну́тра и текá га ту́лби, ел велí воли да нб́си ту́лбес шашíр.

ту́лби се несвр. 1. само се од себе проваљује и испада му садржина. — Онíја до́љњи ца́кови од теж́ину ко́ја и притíска почéли се ту́лбе и ж́ито из н́и да се кúжља. 2. нади́же се, надима се, прави тулбе, прави клубук, бубри. — Ондé се почéла ту́лби земља́, мбра да су се оздóл нав́кли мíши и на́праили гнéздало.

туле́јчица ж 1. дем. од тулеј́ћа, мала тулеј́ћа. — Мбра да на́јдем не́ку туле́јчицу да си у нý нб́сим брúс док кб́сим. 2. врч за вино. — Дб́нбс ми до́ста е́дна туле́јчица винб́.

тумба́к м желудац, шкембе. — Да опéремо са́мо тумба́к и цре́ва па смо с то́ј готб́ви.

ту́мби несвр. види тулби. — Де тí ма́лко тумб́и овéј тíкве.

ту́мби се несвр. види тулби се. — Ца́кови мбра да су по́јаһи, да се не б́и тумб́или. — Цркнуто кúче почéло се ту́мби.

ту́пка несвр. лупка, лагано удара. — Нíшта ти не пома́га што га ту́пкаш по грб́ину. — Ту́пка с нб́је од зимú.

тура́ње с остављање, метање. — Кбд до́јде вре́ме за тура́ње турш́ију, да ме б́кнеш да ти ка́жем како́ се то́ј раб́оти.

ту́рне свр. стави мало, стави на брзину. — Ту́рне ми ма́ти јутром не́што у торбу́ за е́дење и испра́ти ме с б́вце. — Оч да ти ту́рнем јо́ш ма́лко?

ту́рне се свр. стави се не́коме, попне се. — Ако се бн ту́рне не́коме на ш́ију, те́шко си га на то́га.

Турско с Турска. — Чу те протерам у Турско. — Ишли смо у Турско у трговину.

Турчаз м муслиман у смислу народности, босански муслиман. — У фаб-
рику леда "Код шес тобола" у Београд радели смо ми Дољњокаменича-
ње и нећи Турчази из Босну, едн се, знам, зовал Назив, а за дружити се
више не сечам.

тутњавина ж тутњава. — Целу ноћ иде нека тутњавина по њину собу. Да
л се бију, да л се играју, куј че ти га знае.

тутоњ м 1. тутањ, тутњава, грмљавина. — Чуе се тутоњ од Кадибогаз. 2.
бежање, бекство. — Квд ни појуреше, ми вати́мо тутоњ.

тутуња́ча ж дуванкеса направљена од осушене свињске бешике. — Моа е
тутуња́ча прѣцве плна сѣс тутун.

туџи, -џа, -џо туђи, туђинци. — С туџи нембј да имаш млого послу. — Нећи
пут боље прбјдеш сѣс туџи него сѣс свој.

туџи несвр. отуђује, туђи. — Она си е пасторцити туџила од башту, док и
на крај не раскарала.

туџи се несвр. туђи се, отуђује се, постаје туђ. — Од како се онбј нешто
малко замеримо, он поче да се туџи и слабо добди код нас.

туџинбц м туђинац, странац. — На своју децу че да остани имањето, нече
ваљда на туџинца.

Ћ

ћевка несвр. лаје испрекиданим гласом, кевће. — Мали Рашко само ћевка,
учи се да лае.

ћевкори несвр. лаје лено, кевће. — Наша Џица цел дбн ћевкори горе по
алогу.

ћерка́на ж дем. и хип. од ћерка (најчешће у прекорном смислу). — Еј, ти
моја, ћерка́но, не иде тој текá, сваку вечер с дру́гега момка́.

ћерко́сава ж ауг. и хип. од ћерка. — Где си билá морí, ћерко́саво?

ћеси́ца ж дем. од ћеса, кеси́ца. — Де́да Симио́н купи́л ћеси́цу бонбóне за
де́цу.

ће́ћери несвр. гледа нетремице из неког прикрајка. — Ће́ћери ко ми́ш из
три́це.

ћеџ м 1. играч на крају кола, последњи играч у колу. — Цвѣтко ел че да вѣди полѣмку, ел че да ѣгра на ћеџа, глѣвно е да е на лѣву стрѣн. 2. најјача карта у игри, кеџ. — Бѣш ми дѣјдеш ко ћеџ на еданѣес. 3. један покрет у полном чину.

ћеџа несвр. врши покрете напред-назад у полном чину, обавља полни чин. — Сѣну прѣлѣћа, пѣдоше панталѣне и бн пѣче да ћеџа.

ћеџа се несвр. обавља полни чин. — Онѣ бче да се ћеџа.

ћеџање с обављање полног чина. — Не мѣж да жѣви без ћеџање.

ћиѣмет м невреме, непогода, снежна меѣава, киѣмет. — Кудѣ ч по овѣјаа ћиѣмет? Останѣ да преспѣш код нѣс.

ћѣвла ж кѣфла. — Далѣ ми оцѣтра мѣти стопѣре за ћѣвлу.

ћикѣти се несвр. кѣкоће се, смеје се. — Кѣд девѣјће видѣле ѣдну бѣбу пиѣјану, онѣ почѣле да се ћикѣте.

ћѣлѣш м онај који је тежак око једног килограма. — Сѣнсул се вѣли какѣ вѣча клѣнови, свѣ ћѣлѣши.

ћѣлце с дем. и хип. од ћѣло. — Дѣнѣс ми дѣста ћѣлце винѣ и ѣдна чѣша рећѣица.

ћѣмне свр. (поред изнетог значења) 1. покоси, покоси неколико ѣткоса. — Д ѣм да ћѣмнем нѣколко ѣткоса дѣтелину, док се не стѣвнѣло. — Јучѣр ћѣмну онѣј облѣжину под Кѣрѣаково бѣчје. 2. обави полни чин (мушкарац). — Од кѣд се спрѣмам да ћѣмнем онѣј цѣрку.

ћѣпне свр. 1. проври, ври неко време. — Млѣкѣто нека ћѣпне и ѣдма га стѣрај. — Нека ћѣпне нѣћи минѣт, нѣче му нѣшта шкѣди. 2. лине, груне, поће од једном, удари (о сузама). — Држѣ се, држѣ, ал кѣд видѣ какѣ га вѣде врзанога, онѣ е сѣмо ћѣпнуше сѣзе.

ћѣриш м греда тавањача. Ћѣриши су у ствари хоризонтално и паралелно постављене греде, на растојању од 60 до 80 цм, с једног на други супротни зид грађевине и чине основу таванице. Кад се између њих уметну шиндре или одоздо прикује трска и омалтерише, таваница је готова.

ћѣсали днѣ м фиг. пеј. празници, нерадни дани. — Овѣј дрѣе причувѣем сѣмо за ћѣсали днѣ.

ћѣсне се несвр. стоји у води да би омекшао или да би се лакше опрао. — Опѣнци нек се ћѣсну до пуштѣње ѣвце, пѣсле и обѣвај. — Прање прѣво трѣбе да се ћѣсне, па пѣсле да се пѣре.

ћицеља ж кецеља, прегача. —По тѣмочкава сѣла се нѣсе широкоће ћицеље, од црн сатѣн.

ћицељећа ж дем. и хип. од ћицеља, кецељица. —Само да сашѣнем ћицељећу за лутку, па чу после да ју пременејѣм.

ћичкоч м оно што је ретко, што се може прскањем наносити, чиме се може ћицкати (б.), блатиште. —За ручѣк направиљ нѣкѣв ћичкоч, а велѣи да се тѣј у вѣрош зовѣ ѣјмокац. —Проз онѣја ћичкоч у Голѣмо блѣто и по сушу се тѣшко проѣди.

ћичма ж кичма. —Падал се од сѣбу па се убиљ у ћичму.

ћишкалица ж мотка, врѣика. —И тѣ тѣј продаваѣш ко дрѣва, а онѣ само ћишкалице.

ћѣк м канија за косачки бруса, упор. чок, кутлица. —Вѣса, клѣнѣфер ми направиљ ћѣк за брус.

ћѣпа несвр. (поред познатог значења) пада са висине нешто меко или пада у нешто меко или течно, при чему се чује звук "ћѣп". —Кѣд дѣне вѣтар, зрѣли дѣдови само ћѣпају позам. —Док се цѣди сѣринѣ, сѣрутѣа ћѣпа у чебѣр.

ћѣпѣк м онај који је ћѣпав, који храмѣе. —Ма чѣк да те јѣрнем ћѣпѣку ни јѣдан, да ти ћѣпѣку.

ћѣпне свр. 1. падне са висине нешто меко или падне у нешто меко или течно, при чему се чује звук "ћѣп". —Нѣма, нѣма па ћѣпне по нѣка крушка. 2. зграби, шћапи, украде на очиглед. —Ћѣпну ми од тезгѣ две јѣблѣе док да трѣпнеш.

ћѣравѣе несвр. ћѣрави, слѣпи, губи вид. —Дѣда Нѣјден почѣл јѣко да ћѣравѣе, кѣј дѣн по не види.

ћулѣм м матраѣ, ћѣво. —Куѣи ти е ћулѣм?

ћѣне свр. (поред изнетог значења) лагано дуне, пирне (о ветру). —Тѣлка е жѣга, а ветрѣк нѣма да ћѣне ни од еднѣу стрѣн.

ћунтѣи несвр. куња, болује. —Ћунтѣло е, ћунтѣло маѣето ѣдно два-трѣ дана, па се после ѣпраи. —Кѣд штроѣ свињѣу, онѣ ћунти нѣко врѣме па после жѣвне.

ћѣћѣре несвр. тихо разговарају, чаврѣјају. —Мѣи децѣа кѣд лѣгнемо да спимѣ, покрѣємо се по главу, па си нѣко врѣме ћѣћѣримѣ под чрѣе.

ћѣш м ћѣше, угаѣ. —Милѣнова пѣкарница е билѣа бѣш на ћѣшат.

ћушѐнце с дем. и хип. од ћуше, угао. — Остáло ми еднó ћушѐнце недобра-
но, мóра јутре д им да га прекóпам.

У

уајмáни се свр. постане ајмана, нерадник и битанга. — Од какó е бѝл бѝлан
бн се уајмани.

уáљен, -а, -о и уáлен, -а, -о који је размажен. — Уáљена децá слáбо ўче чкóлу.
уáпан, -а, -о 1. уједен, угрижен. — Уáпан за дўпе. 2. тесно направљен, на
неким местима прилично сужен (о одећи). — Панталóне му дóјду уáпа-
не у подўпину.

уáчка свр. испрља, испрља блатом или нечим житким. — Какó си сáмо
могбл да овóлко уáчкаш овўј кошуљу.

уáчка се свр. испрља се, испрља се блатом или нечим житким. — Уачкáл
се ко свињá и кўј че сѝг да га опѐре.

убаво прил. лепо. — Убаво му навѐзене и бшвице и тáслице.

убѝвшѝк, -шка, -шко који је прилично леп, лепушкаст. — Убѝвшкó им
детѐнцето.

ублáжи се свр. (поред наведеног значења) умасти се, замасти се. — Уб-
лажил сам си рўне и дрѐе док сам варѝл мáз.

уváнут, -а, -о који је ухваћен. — Пáвле пáк уváнут у крацу.

увáрди свр. одбрани, сачува. — Не мóж га тѝ увáрдиш, ако е онó намислѐло
да си отћине глáву. — Вардѝл га бѝђи, али га не увардѝл.

увáрди се свр. одбрани се, сачува се, спаси се. — Од сўдбину се не мóж
увáрдиш.

увáтен, -а, -о који је ухваћен. — Јá сам чўл да е увáтен ајдўк Бабѐић.

увáти свр. ухвати. — Пáканица Изабѐла уватѝла зáјка.

уведѐ свр. провуче конце основе кроз нити или кроз брдо. — Увѐла сам
чрћѐ у шѐс, а постáв у бсом.

увѐри свр. овери, стави печат и потпис на неки документ. — Дѝнѝс да
увѐрим здравствену књѝжицу, а јутре д им да трáжим бóлување.

увијáљћа ж мала марама за везивање косе која се забраћује испод мараме
и која у ствари држи мараму да не клизи са главе.

увѝтли свр. спопадне, запуца, навали, врши свакодневни вербални при-

тисак да би нешто остварио. — Увитли́ли ме и сѝн и снаа́, да им кѹпим а́уто, ел нѝкако.

увлечѐ свр. увуче. — Прѹбам да увлечѐм учкѹр у га́че без иглѹ, ал нѐче.

увлечѐ се свр. увуче се, уђе. — Затворѝ в́рата на кѹчину, да се не увлечѐ твѹр код коко́шће.

увѹди несвр. основу ткања, по одређеном реду, провлачи кроз нити или кроз брдо. — Јутре че да до́јде Богдана да ми помѹгне да увѹдимо ткање.

уврцка се свр. узбуди се и почне журно пословати по кући идући тамо-амо, узврпољи се, узврти се. — Квд чу да че да до́јду да е прѹсе ћѐрку, матерја́та се ўврцка, ўврцка и пѹче да грѹма сѹс шѐрпе и сѹс лѹнци по ѝжу.

угалати се свр. унереди се, онереди се. — Не мо́гъл да трпѝ, а нѐ имал гдѐ, па се угалати́л у панталѹне.

угар м 1. њива која је летос била под кукурузом а још није поорана за пшеницу. — Двнѹс те́рај ѹвце по угари, та́м ѝма крѹпна трава́, а на́јде се и по нѐћи коренчѹк и по нѐко тѝквенче. 2. њива која је летос била под пшеницом па одмах после жетве поорана. — Џде ср́чено ка́ко жељћа преко угар.

угарење с орање стрњике непосредно после жетве. — Сѹг е бѹш добро́ за угарење, ћи́ша па́дла и нѐче да бѹде тврдо.

угари несвр. оре њиву под стрњиком припремајући је на тај начин за садњу кукуруза идуће године.

уга́ца несвр. угађа, настоји да угоди. — Колко́ она́ на њѐг уга́ца, па па́ не ва́ља, како́ ли би билѹ да е нѐка дрѹга која́ си са́мо за се́б гле́да.

угашљѝви свр. полије или испрља гасом (петролејом). — Док сипѹеш гас у ла́нпу да па́зиш да си не угашљѝвиш рѹђе. — Нећѝ угашљѝвил бунар на Милѐнка.

угашљѝви се свр. полије се или се испрља гасом (петролејом). — Угашљѝвила ми се трба́ља, ел се у њѹ расипа́ла вла́ша с гас, а по́сле ми се угашљѝвил и ле́б у ту́ј трба́љу.

угмѝрсан, -а, -о који је испрљан блатом или наквашен росом док је ишао преко блата или преко росе. — Дојде́ угмѝрсан до́ гушу.

угњѐзди се свр. (поред познатих значења) запосли се у неком предузећу или установи и ту остане дуго не излажући се претераним напорима. — Бо́шко се угњѐзди́л у "Ле́ду" и ту́ј че да доче́ка пѐнвију.

уго́ден, -а, -о направљен баш како треба, направљен по мери. — Вариво́во ти уго́дено на сбл. — Добро́ ти уго́дене пантало́не.

угојо́ше се свр. ауг. и пеј. од угоји се. — Дániца се угојосáла ко свиња́.

уго́твен, -а, -о који је зготовљен, скуван. — Ел уго́твен ручбк?

угурсу́зин м угурсуз, баксуз. — Угурсу́зинатога са́мо да дова́нем, но́ђе чу му претрб́шим, па се не́че ви́ше мо́та окол мој плб́тови.

уда́вен, -а, -о 1. који је удављен, утопљен. — У тíја ви́р су за вре́ме рáта уда́вена трí човéка. 2. који је задављен, загушен. — Он е уда́вен с ру́ће и прéклан сбс зу́би. 3. кога је ујео пас или нека дивља животиња. — Уда́вен за бутíну и за дупе, на двé мéсти.

уда́ви свр. (поред познатих значења) угази обувеном ногом у воду. — Преодéечи преко онíја ка́мење, уда́ви си ле́ву но́гу у потóк.

уда́ви се свр. (поред познатих значења) угази обувеном ногом у воду. — Томб́н да прéјдем на ону́ј стрáн, ја ста́ну на е́дбн ву́зав ка́мен и ма́лко се уда́ви.

уда́вич́ћи, -чка, -чко који припада удовици, који је у вези са удовицом. — Уда́вич́ћи жíвот не́ ла́к.

уда́воше свр. ауг. 1. удави, утопи. — Немóј се кúпеш по Тимóк сбс свáкакви мангúпи, да те не́ћи не уда́воше. 2. задави, загуши. — Налéгал га с колéна па га удавосáл. 3. уједе, угризе (о псу или дивљој животињи). — Удавосáло га Лáнцино кúче за прáсенце.

уда́воше се свр. ауг. удави се, утопи се. — Не купí се по тíја длибóћи ви́рови да се не уда́вошеш.

удб́не свр. удахне. — "Удб́ни, издб́ни, удб́ни, издб́ни" тека́ ми думаше дóктурат дор ме преглецува́.

удичка ж дем. и хип. од удица, удичица. — За скоба́љи удичка трéбе да е мб́нечка.

удрб́па свр. испрља нечим житким, блатом и сл. — Како́ те не́ жа́л да удрб́паш овб́лко коња́вога и да га оста́иш неосéњаного?

удрб́па се свр. испрља се нечим житким, блатом и сл. — Па ел не глéдаш гдé идеш, него мбра да се удрб́паш до гúшу?

уедно прил. 1. у једном комаду, уцело. — Да́ј ми сто́ ба́нђе, ал уедно. 2. у исто време. — Квд вéч идеш у Палáнку с ко́ла, повезí уедно и мéн.

учи се свр. слију се многи гласови у један јек. — Квд ёсени беремо грбзје, онó се падината учи од берачи.

узббжга се свр. ужурба се, узнемири се. — Квд чуше да иду гбсје, онí се узббжгаше.

узбне свр. 1. уздахне. — Мálко, мálко па узбне, она си знае заштó. 2. уздахне. — Не мóg да узбнем дúшу, тóлко сам се убил у грбину.

узбнље несвр. уздише, уздахне с времена на време. — За квó узбнљеш тóлко длбокó?

úздлг, -а, -о који је дужи него што треба, који је прилично дуг. — Ёс да ми е бóшчава мálко úздлга, ал не веља ни квд е јáко крátка.

úздлго прил. уздуж, по дужини. — Свё бије волáтога úздлго. — Дрвó се цéпи úздлго, а не пóпреко.

úзем прил. у земљу, у земљи. — Úзем чу те накáрам, проклетниче црни. — Потавнёл ко да е седёл úзем.

úздлжно прил. уздуж, по дужини. — Грёде да постáиш пóпреко а не úздлжно, ел че овáк бóље да нóсе.

узíма несвр. једе. — Узимá ли тí нéшто одóцутра, ел несí? Ако несí сéдај да едéмо.

узјáзи свр. преградом заустави водени ток и почне да подиже ниво воде тако да се чини да вода креће узводно. — Напраíмо нóв јáз и узјáзимо вóду чбк до Манастíр.

узјáзи се свр. заустави се вода изнад бране и крене да расте узводно. — У Ђердáпско ёзеро се водá узјáзила до Београд, па и пóнагоре. Текá прича-ју.

узлáти несвр. узлеће, полеће. — Квд че штрк да узлáти, он се прво зајўри пóзам па тбг узлетí. — Ероплáње ёдноман слáте и узлáте.

узлáти се несвр. насрће на тучу иако је слабији. — Немóј се узлáтиш, ел ако те сáмо ёдбн пút млáтнем, че сабереш прашíну пóзам.

узлíta несвр. узлеће, полеће. — Онíја бéлијан ероплáн узлíta свáко јўтро у бсом сáти.

узлíta се несвр. насрће на тучу иако је слабији. — Не узлítaј се, лáк си тí. ўзмал, -а, -о који је прилично мали. — Ўзмало прáсенце, ал едé свё квó му тўриш.

узне свр. поједе. — Чу да узнем мálко квó има, кóлко да несбм наштэсрце. узневéсти се свр. збуни се, ушепртља се, застиди се. — Квд га затéкоше код нју, он се узневести и не умеја нíшта да кáже.

уздан, -а, -о који је узидан. — У Ћéле кýлу, кажý, да су узидане сáмо српсће глáве.

усуи се свр. свеколико зујање слије се у један глас. — Вíше ми се усујáло у уши од овíја ероплáни.

ука несвр. 1. нагло испушта ваздух кроз полуотворена уста ради загревања или влажења. — Ука у шáће да се загрéу. — Ука у нáочари да и обрíше. 2. прави хукове (сова). — Ука нéка бујаíна онáм у Орешáк.

укáчка свр. упрља блатом или нечим житким. — Какó мóж тóлко да укáчкаш тéј панталóне, штó и не зазвíјеш квд идеш преко блáто?

укáчка се свр. упрља се блатом или нечим житким. — Укачкáло се детé у блáто, сáмо му се бчи вíде.

укáшка свр. упрља блатом или нечим житким, упор. укачка. — Да л мóж пóвише да укáшкаш черáпе од овóј колкó си и укашкáл?

у́кваса ж маја за кисело млеко. — Трéбе да ћисéлим млекó а нестáла ми у́кваса, мóра д íм код Пéрсу да потрáжим мálко.

укљóка свр. усере ретким изметом (кокошка или птица). — Кокбшће свé укљóкáле канáте на кóла, сбг мóра и пéрем.

укљóка се свр. посере се ретко (живина или птица). — Укљóкáла се кокбш-ка на прáг.

укљóкодисýе учес. ауг. усере ретким изметом (живина или птица). — Ёд-номбн укљóкодисýју кокбшће онóј ћилíмче пред врáта.

укљóкодисýе се учес. ауг. усере се ретко. — Јóш не íде у шкóлу, јóш се укљóкодисýе у гáче.

укљóкодíше свр. ауг. усере ретким изметом (живина или птица). — Ако седиш пода дрвó, пáзи да те не укљóкодíше нéко тíче.

укљóкодíше се свр. ауг. усере се ретким изметом. — Чéсто му се дешáва да се укљóкодíше.

укмéти се свр. седне као кмет, седне и укрути се као кмет. — Да тí нју вíдиш квд се укмéти у чéзе!

у́кне свр. 1. хукне од умора. — Квд се íзврза из дрáва, онá у́кну íздлбн. 2.

хукне да загреје, да навлажи. — Час, час па укне у шаће. 3. направи хук (сова). — У срѣд но́ч буја́йна укну трѣ пѹт.

укрља́к м крњи зуб. — У уста́ не́ма зу́би, ти́ће са́мо по не́ћи укрља́к.

укѹ́та свр. сакрија, добро сакрије, завуче и сакрије. — Бо́же, ми́ли не мо́г да укѹ́там да сам трѹ́дна. — Проба́л да укѹ́та да е излази́л но́чу, али га ви́дели.

укѹ́та се сакрије се, забашури се. — То́ј се не мо́ж укѹ́та, то́ј се ви́ди. — Он мислѣ́л да е моглѹ́ да се укѹ́та то́ј квѹ́ е радѣ́л под Не́мци, али не моглѹ́.

укутѹ́е несвр. сакрива, таји. — Ја́ квѹ́ рабо́тим, ја́ не уку́туем.

укутѹ́е се несвр. сакрива се. — Курвѹ́рлѹ́к се не уку́туе, он ѹ́век излѣ́зне на ви́дало.

уле́ва се несвр. 1. пререва се терет с једне стране на другу. — Пѣ́лна ко́ла сѹ́с се́но се са́мо уле́вају, а ја́ са́мо че́кам ка́да че се извр́ну. 2. увија се у ходу, крши се у ходу, увија задњи́цом у ходу. — Зо́рка се са́мо уле́ва док но́си во́ду на коби́лку.

у́ли несвр. хули. — Не у́ли на́ Бога.

ули́да свр. посере неког или нешто ретким изметом. — Еданпѹ́т кѹ́д је не́ћи ками́он прокарува́л сто́ку, ули́да ни озго́р едѹ́н во́л.

ули́да се свр. (поред изнето́г значе́ња) полије се јелом док је́де. — Па́зи да си не ули́даш бо́швице до́р кѹ́саш млекѹ́.

улуве́рка ж зоол. ђук, ђувало, буљина.

улуви́ца ж зоол. ђук, ђувало, буљина.

улѹ́пчич м дем. и хип. од улупак, онај који је дебѣ́лушкаст. — Де́тѣнце ко улѹ́пчич.

уље́пак м умазана и прљава крпа, замазана и одбачена одећа. — Обри́ши си ци́пиле с ти́ја та́м уље́пак.

уље́пчич м дем. од уљепак, мала умазана крпа. — Најди́ не́ћи уље́пчич па придр́ж котѢ́лѢт од ту́ј стра́н.

уље́е свр. 1. полије, полије по одећи. — Што́ не па́зиш него си уље́л панталѹ́нете сѹ́с чорбу́? 2. залије башгу са мно́го воде тако да се вода и после залева́ња дуго задржи а да не штукне. — Гради́ну не са́мо да поље́неш, него до́бро да ју уље́неш, да ју не поље́вамо бѢ́р е́дну не́дељу. 3. улије у главу, угуви. — На де́тѣ од мѢ́нечко тре́бе да уље́е чо́вѣк у па́мет, да без ра́боту не мо́ж да се опста́не.

уљи́е се свр. 1. поли́је се, ули́је се. — Збр не мо́ж да еде́ш, а да се не уљи́неш?

2. ули́је се у главу, угуви́ се. — Тб́ј му се уљи́ло у па́мет док је јо́ш би́л дете́ и тека́ си му оста́ло.

ума́чка свр. упрља́ неком житком масом, блатом, упор. умашка. — Па́зи да не ума́каш бе́лете пантало́не у не́ко бла́то.

ума́ккан, -а, -о умазан нечим житким, умазан блатом. — Дојде́ из чкб́лу ума́ккан ко прáсе.

ума́шка свр. упрља́ неком житком масом, блатом. — На́но, ба́та бче́ да ме ума́шка.

ума́шка се свр. упрља́ се, умаже́ се нечим житким, блатом. — Рече́ да се умашка́л док су игра́ли фу́зман.

ума́шкан, -а, -о који је упрља́н, умазан, замазан. — Ле́те су сва́ деца́ ума́шкана с дудови́.

умиља́ча ж умиља́то женско дете, девојчица, девојка, па чак и жена. — Де́дина, умиља́чо, е́ла да ти де́да не́што даде́.

умршб́тина ж оно што је умршено, замршено. — Ел мо́ж да се распра́н та́ј умршб́тина, ел да се пресе́че.

уна́сад прил. уназад. — Кре́нула ку́ћа уна́сад и не́ма спа́с.

уна́сади свр. уназади. — Ло́ша же́на мо́ж чове́ка го́ца да уна́сади.

уна́сади се свр. уназади се. — Куи́ по́чне да ју́ри по же́не, па јо́ш по́чне да прода́ва ис ку́ћу такво́-онакво́, ти́ја се уна́сади́л за це́л ве́к.

унаса́ује несвр. уназађује. — Не́чу ја́ да дозво́лим да ти́, битанго́ е́дна, унаса́уеш и ме́н и де́цу, ел чу те ма́нем, ел чу ти зачу́кам ексéр у главу, дор спи́ш.

унаса́ује се несвр. уназађује се. — Шт́о се унаса́уеш, шт́о се не ма́неш од пије́њето и од ка́ртете?

унесре́јен, -а, -о који је унесређен. — Унесре́јен за це́л ве́к.

унесре́јни свр. унесрећи. — Унесре́ји́л це́лу ва́милију, оже́ни́л се с нај-го́лему ку́рву.

унесре́јни се свр. унесрећи се. — Шт́о се чове́к мо́же са́м унесре́јни, ни́куј га то́лко не мо́ж унесре́јни.

уну́ћиња ж унука. — Ми́ смо с њо́јног де́ду бра́јћа од чиче́ви и она́ ми тб́г до́јде уну́ћиња.

упáлен, -а, -о који је упаљен, који је спаљен. — У рáтав билé упáлене и óпштина и пóшта.

урабóтен, -а, -о урађен, завршен. — Урабóтено ели́с кáко трéбе. — Ел урабóтено свé што сам оцúтра наредíл?

урабóти се свр. уради се, заврши се. — Кбд се свé урабóти, тбг мбж д íдемо дóм. — Тóј се не мбж урабóти за ёдбн дбн.

урабочúе несвр. остварује, завршава посао. — Што нећи рабóти двá денá бн урабочúе зá дан.

урабочúе се несвр. завршава се, доводи се до краја. — Селáчка се рáбота нíкад не урабочúе.

урањен, -а, -о који је ухрањен, угојен. — Белијан вепбр дóбро урањен, прво че нег да кóлемо.

урба свр. угризе, уједе. — Милáна урбáло кúче.

ури́е свр.зари́је, закопа. — Ури́ла бáба дúње у пшени́цу, за нáзиму.

ури́не се свр. 1. сурва се (земља). — Уринúла се земља и затрпáла пúт. 2. улегне се, утоне (земља). — Уринúла се земља и остáла големá вртáча.

урéва се несвр. сурвава се, клизи. — Тúј се урэва земља, тúј се не мбж прае ни кúће ни пúт.

ус предл. уз. — Ус пúт íде úбава дево́јћа. — Дéда цéл дбн седи́ ус кубé.

усéкне свр. (поред изнетог значења) 1. прстима угаси пламен свеће. — Усекнí свечúту, дóста е горéла. 2. прекори некога, прекине некога у говору, насамари некога. — Мóre, рéко, мóра те усéкнем, нéч тí више да млáтиш квó ти пáдне нá памет, а мí да те слúшaмо ко будáле.

уси́ца несвр. усеца. урезаује. — Уси́цају пúт у онóј брдо. — Уси́ца вргúље на лескóву товáгу.

уси́ца се несвр. 1. усеца се, урезаује се. — Тимóк се свé више уси́ца у лéву стрáн. 2. брише нос са два прста, шмрчу́и. — Кбд се уси́цаш, обрнí се мáлко на странú, немóј прáво прéд лúђе.

услúша свр. с лако́м уради. — Толкó ме úбаво услушáла твојá круњáча, íма ју потра́жим пá кбд ми затрéбе.

услúша се свр. обави посао. — Дадéш му ко на човéка да се услúша, а бн пóсле не врча.

у́скбдбн, -дна, -дно који нема довољно онога што му је потребно, који је у оскудици. — Тíја лúђе су прéцве у́скбдни и за лéб и за с лéб.

ускѣдно прил. оскудно. — Нарáним стóку, али ускѣдно, дѣлим га да има и за дѣнѣс и за јутре.

ускуди свр. оскуди, прође с мањим него што треба, отрпи без нечега. — Јá чу га ускúдим, ал чу га на детé дадém. — Ускуди дѣнѣс, ускуди јутре и тéка цѣл вѣк проведеш у ускудицу, ни се наél, ни се напил, ни се úбаво навѣкал.

ускудица ж оскудица, немаштина. — Ма квé ципиле тражиш у овуј ускудицу, ел не видиш да че за лéб да изгáснемо.

ускурчи се свр. усправи се, успротиви се. — Квó ти бí та се ускурчи на реферéнтаногa.

ускуцéва несвр. оскудева. — Мојá су децá, док су у шкóлу ишла, ускуцéвала и за дрéју и за плáвез и за јóш коé друго.

ускуцéвање с оскудевање. — Ускуцéвање ни пóзнато, та мí у њéг живимо. усрéјњи свр. усрећи, учини срећним. — Едíно тóј ако те не усрéјњи, друго нéче.

усрéјњи се свр. усрећи се, постане срећан. — Ó, млóго си се усрејñил сáс Живáну, млóго, па нéма гдé.

уcтавñн, — вна, — вно који је прилично тамне боје. — Дрéата ти дóјде мáлко уcтавна, а моглá е да бóде мáлко по отвóрена.

уcтаља несвр. уcтавља, зауставља. — Димíтрија пред свáку кавáну уcтаља коñá.

уcтаља се несвр. зауставља се. — Квд пóјдеш у чкóлу немóј се ус пýт нíгде уcтаљаш, него прáво тáм.

уcтаљање с заустављање, уcтављање. — Квó е тóј тóлко уcтаљање, каквó óче овíја лóуђе од нáс?

устíска свр. отрпи да не прдне или се не усере или не упиша у гаће. — Ел несí моглá да га устíскаш, него прде пред онóлњи свét, та избрука и сéб и нáс. — Едвá га устискá да се не усéрем.

устрéбе свр. затреба, потреба. — Устрéбал ми бéше казáн за мáз и нíкуј, брé, да ти дадé.

устрза несвр. (поред изнетог значења) 1. дубоко увлачи ваздух, дубоко удише. — Áјде, áјде, устрзај вáздук, устрзај вáздук, че ти бóде пóлако. 2. подиже неки део одеће на себи да би га наместио како треба. — Томñн јá почé да устрзам панталóне, онó приокáше нéћи лóуђе, јá бéж. — Девóјче си устрза черáпу.

устрза се несвр. устеже се, устручава се. — И кѣд га кáниш нéче да ўзне, тóлко се устрза, а камоли сáм да ўзне.

утбл, -а, -о који је утонуо, урастао, огрезао. — Утбл ко говнó у копрѣве.

утбњуе несвр. тоне, потоњује. — Стáнул у жíво блáто и глéдам га какó утбњуе, да не бéоше тўј нéће врбе да се за њí увáти, тéше се човéк удáви.

утбне свр. утоне, огрезне. — Утбнўл у пијéње.

утапка свр. угази, утаба ногама. — Ел сте утапкáли гўвно? — Какó стојáли, текá снéг утапкáли.

утиви свр. навали, запуца да оствари неку намеру. — Утивíл д íде дѣнбс у Палáнку, ел нíкако.

ућида свр. покаплје, испрска из непажње или нехотице. — Дрáгомир кѣд крéчи свé ућида: и брмани, и шифуњéри, и пáтос.

ућида се свр. покаплје се, испрска се. — Кѣд едé, мóра се ућида, па како гóд бч, свé му чорбá остáне на кошуљу и на панталóне.

ућицка свр.упрска, испрска. — Пáзи да си не ућицкаш нóве панталóне.

ућицка се свр. упрска се, испрска се. — Штó си се тóлко ућицкáл, штó несí водíл рачўн док си кусáл?

ућицкан, -а, -о који је упрскан, испрскан. — Нéћи Мóша, из овáј дóљњава сéла, ишбл у шкóлу с ућицкане панталóне, по тóј га и дѣнбс пáнтим.

уфíнда се свр. усере се ретко. — Не могбл да отрпí, него се уфиндáл.

уцагрíчи се свр. усели се жижак у обране зрнасте плодове (пасуљ, грашак, боб и сл.). — Грашак рéтко мбж да прóјде да се не уцагрíчи.

уцело прил. изједна, у једном комаду. — Дáде ми стó бáнће уцело, а јá нéмам да му врнем кўсур.

уцéни свр. погоди некога да буде слуга. — Уцeníли смо Крénчу из Сврљíшку Тóплу да ни лéтос чўва бвце. — Милáн си уцeníл детé од дéсет гóдин, да буде слўга код Деригўше.

уцéњен, -а, -о који је погођен да буде слуга, који је постао слуга. — Тўј гóдин бéо уцéњен у Тргóвиште да чўвам бвце и крáве.

уцрвјóсан, -а, -о који се је уцрвљао. — Најдóмо éдну уцрвјóсану бвчу кóжу.

уцрвјóше се свр. 1. уцрвља се. — Ако мéсо наплўе зеленица, бдма се уцрвјóше. — Сíриње се уцрвјóсáло затóј што нé премíвано кѣд трéбе. 2. постане нестрпљив. — Уцрвјóсáла сам се док сам те чекáла.

учи несвр. хучи, бруји. — Зашто овај аута овољко учу, ел не мож поћио да работе?

учини свр. обоји, офарба (углавном о пређи). — Учинила сам прецу за чрђе у црвенó и у црнó. — Црнó сам учинила у ореову кóру.

учини се свр. обоји се, офарба се (углавном о пређи). — Нё ми се добрó преца учинила у црвенó.

учињен, -а, -о који је обојен, који је офарбан. — Учињену прецу трёбе да држиш ёдно време надвóр, да изветраё од онéј вáрбе и ћиселине.

учули свр. подигне уши (животиња). — Цука учули уши чим осёти нештó.

ушиљи се свр. 1. узли се, осорно се стане односити према околини. — Јá нё знам квó каза, а онá кбд се ушиљи у мён и пóче да сикче ко змија. 2. захлади изненада, чврсто захлади. — Ушиљило се времиштево, не мож се надвóр опстáне.

ушићери се свр. ушећери се. — Ушићерило ми се слáтко од црешње, а и мёд ми се ушићерил што смо купили од Пёру.

уштиван, -вна, -вно који је учтив, који је лепо васпитан. — Уштивно им детёнцето, дáко е рáсло без мáтер.

уштивно прил. на учтив начин. — Кбд нёшто ћскаш, ћскај уштивно.

уштопрчи свр. подигне, удрви, усправи. — Да ми е да знам што си уштопрчил нбс?

уштопрчи се свр. удрви се, укрути се, направи се важан. — Куи си се мóј уштопрчил?

уштопрчен, -а, -о који је укрућен, који је усправљен. — Кбд смо се спуштáли сбс сáнће нíz брёг, умáлко да налетимó на ёдбн уштопрчен чепáр.

Ф

фáта ж чешљани памук, вата. — Навијем фáту на дрвце па си чбкчем ўво.

фёбровар м други месец у години, фебруар. — Мáчће пóчну да се јуре у фёбровар мёсец.

фўзман м фудбалска лопта, фудбал. — Дечијана штўрну и цёл дбн и нёма, а кбд и пíташ кудё су били, велу да су били на фўзман.

Ц

цагрѣичи се несвр. добија жижак зрнасто плодовље (пасуљ, грашак, боб, пшеница и сл.). — Ел се цагрѣић код тѣб грашак?

ца̀рство с фигура и поље у дечјој игри школице. Код извођења фигуре царства играч стане испред школице, леђима окренут њој и преко главе баца циглицу у шкслицу с циљем да погоди једно од играчких поља, по могућству оно које ће највише отежавати игру саиграча, јер они у њега, у то царство, не смеју да улазе, него га морају прескакати и тиме се излагати ризику да погреше и добију казнене поене.

цвеј́ће́нце с дем. и хип. од цвеј́ће. — Набѣри ма̀лко цвеј́ће́нце за Горда́ну.

цвекли́ње с листови репе који се беру за сточну исхрану. — Истера́л сам е́дна коли́ца цвекли́ње из гради́ну.

цвекло́ с бот. репа, сточна репа *Brassica rapa*.

цве́ли се несвр. жалости се, преосетљив је и спреман увек да заплаче ако му нешто није по вољи, за најмању ситницу се заплаче. — Жи́ка се лб́сно цве́ли.

цве́ице с дем. и хип. од цве́ће. — Нб́сим му цве́ице на гроби́шта.

цеван́ка ж анат. цеваница *tibia*. — Болу́ ме цеван́ће и не мо́г млб́го да сто́им. — Тб́за ишб́л у ба́њу да ле́чи цеван́ће.

цевар́на ж анат. цеваница *tibia*. — Па́дал на ле́д и строши́л си ле́ву цевар́ну.

це́рвача ж бот. диња дебеле, испуцале коре. — Ди́ња це́рвача е млб́го су́ва и чо́век се с њу́ да́ви док ју еде́, зато́ј ју ја́ не во́лим.

ци́глица ж комадић цигле, обично ћерамиде, која служи као плочица у дечјој игри школице. Некад сва деца играју једном циглицом, а некад свако дете има своју циглицу, која њему највише одговара и која му највише среће доноси.

црвенч́бк, -шка́, -шкó прилично црвен, црвењаст. — Црвенч́бк у лице́ од пијѣ́ње. — Милѣ́на навѣ́кла црвеншкú дрѣ́ју.

црвенш́бк, -шка́, -шкó који је прилично црвен, црвенкаст. — Црвенш́бк му нб́с од зиму́.

црви́је се несвр. црвени се. — Црви́је се крб́в од њи́ну ку́ћу. — Црви́ју се бу́лће у зелену́ тра́ву.

црвјо́ше се свр. уцрвља се. — Ово́ј се си́риње црвјоса́ло.

црепѣк м дем. од цреп. — Вечером да нагрееш црепѣк па да га тѹриш там гдѣ те боли, има те мѧне.

црепњарѣи, -ска, -ско који је у вези са црепњом, који се односи на црепњу.
— Дѣнѣс ми мѧлко едѣн црепњарѣи лѣб.

црепуљаѣк м зб. им. од цреп, крхотине од црепа. — По покривање кућу остѧл грдан црепуљаѣк.

црепураѣк м зб. им. од цреп, крхотине од црепа. — Требе едѣн дѣн да натовѧрим овѣја црепураѣк и да га извезѣм у Тимѣк.

црешњар м 1. пиле које се изведе у доба кад зри трешња. — Овѣја пѣличи црешњари нѧј сѣлом будују; есѣнчичи су нѧјболи. 2. дечак који иде да краде трешње. — Обрѧли ми црешњу црешњари, ѧјд што су ју обрѧли, ал што су е грање покрѣили.

црешњица ж дем. и хип. од црешња, трешњица. — Ёла, сѣне, да ти тѣтка дадѣ мѧлко црешњице. — Посадѣл сам двѣ вишње и едну црешњицу.

цркѧр м човек који се је посветио религији и који обилази цркве и манастире, а поготово црквишта. — Тѣј ми причѧл Милѣја, цркѧр, пред Мѣлетину цркву.

црпаѣ м рибарска мрежа квадратног облика чији су углови унакрсно повезани двама лучним штаповима, а све то у крсту причврѣено за једну дужу мотку. — Омусѣл се ко да е ѡѧчан у црпаѣ.

цѹненце с дем. и хип. од цуне, детиња пачица. — Поканѣ си, сѣне, цѹнен-цето, па да спѣш.

Ѣ

Ѣѧ прил. чак. — Стѣгал сам га Ѣѧ дѣле у раздѣлци. — Ошѣл Ѣѧ у Ѧмерику, нѣ имѧло рѧбота за Ѣѣг овдѣ.

Ѣѧвтори несвр. кѣѢе, лаје. — Нѧша мѧла Жѹѧа сѧмо Ѣѧвтори.

Ѣѧѧри несвр. креше, креше гране секиром, креше шуму за овце. — Дѣнѣс Ѣу да Ѣѧѧрим шѹму за лѣсник.

Ѣѧѧр м чвор на дрвету, мањи пањ, пањић, упор. Ѣепар. — СѢпѣ си пан-талѣне на едѣн Ѣѧѧр. — Кладѣм ѣѧѧ с Ѣѧѧри.

Ѣѣк прил. чак. — Врѣѣл се Ѣѣк до онѣј дрѣѣ.

Ѣѣкѣѣре ж Ѣѣкѣѣре, панталоне. — Шнѧјдер ми нѣ добрѣ сѧѣѣл овѣј Ѣѣкѣѣре, мѣра д ѣм да се распрѧѧм с Ѣѣг.

чѐнђели м ченгеле. — Кѐд бѹде на вѹшар, ѡма да си кѹпим ѐдни дѹбри чѐнђели. — Закѹлемо свињѹ и закѹчимо јѹ на чѐнђели.

чѐнђелчичи м дем. од ченђели. — Мојѹ бѹба Милѐва е на едни мѹнечѹи чѐнђелчичи лѹдила пѹле.

чепѹрчѹк м дем. од чепар, мали пањ, пањѹи. — Дѹбрѹ би дошѹл едѹн чепѹрчѹк за у кубѐ, да држѹи ѹгањ.

чепарчѐс дем. од чепар, мали чепар, пањѹи. — Дѹј еднѹ чепарчѐ да чѹтпре-мо острѹл да не клобѹца.

чепѐли несвр. јѐдва иде узбрѹдо. — Дѹѹ сѹта чепѐли док стѹгне из Манастѹр у Врѹѹк.

чеплѐзи се несвр. 1. кревѐљи се, криви се. — Нѐ ѹбавѹ а и геѹтѹ е, да се чеплѐзиш на стрѹрога чѹвѐка. 2. јѐдва иде узбрѹдо. — Сѹѹко јѹтро се чеплѐзим уз ѹвѹј рѹвину. 3. пење се уз дрѹво. — Чеплѐзи се по дрѹѹја тражѐечи јѹѹца на тѹчичи.

чѐпли се несвр. 1. кревѐљи се, криви се. — Гдѐ си научѹл да се чѐплиш, кѹд од нѹкуга од нас несѹ видѐл? 2. измотава се док говори, говори на неприродан начин, говори кревѐљеѹи се. — Ел тѹи н ѹмеш да врѐвиш ко што се врѐви него се чѐплиш?

черѹпка ж дем. од черапа, чарапица. — Плѹтѐм черѹпѹе за малѹно детѐ.

черапѹѹк м 1. ауг. и пеј. од черапа. — Нѐма ми га едѹн черапѹѹк, мѹра га е однѐло кѹче. 2. зб. им. од черапа. — Наплѐл черапѹѹк кѹлко ѹч.

черапѹѹци зб. им. од черапа. — Черапѹѹци се разѹѹкли по цѐлу сѹбу.

черѹпчица ж дем. од черапа, чарапица. — Нѐгде се затѹриѹла едѹна черѹпчица на детѐво.

чѐршија ж чаршија. — Ако ѹдеш у чѐршију, купѹи ѹило гѹс.

четѹли несвр. бѹкори се, пушта изданке. — Кѐд пшѐница пѹчне да четѹли, за ѹѹ више нѐма стрѹшно.

четѹрес бр. четрдесет. — ймам четѹрес ѹвце и двѐ козѐ.

четринѹес бр. четрнаест. — С четринѹес гѹдин сам вѐч ѹрѹл, ел баштѹ ми бѹл у рѹт.

чешмица ж 1. дем. и хип. од чесма. — Нат пѹт ѹма ѐдѹна чешмица. 2. лимѹна канѹица са славином, за умивање. — Ел си сипѹл вѹду у чешмицу, ал несѹ?

чѹбе узвик којим се терају пси. — Чѹбе, Цѹцо, тѹј нѐ за тѐб.

чивилчѣк м дем. од чивилѣк, мали чивилук. — Треба́ло би да напратиш едѣн чивилчѣк за овде́, да си закачуемо це́дѣла.

чивилчи́ч м дем. од чивилѣк, мали чивилук. — Не би́ овде́ смита́л едѣн чивилчи́ч.

чиви́тка ж модра боја, плава боја, индиго, чивит. — Кѣд и́деш у Пала́нку да ми купиш чиви́тку за два́ дина́ра, тре́бе ми да чи́ним пре́цу.

чивитли́ја ж модра боја, плава боја, индиго, чивит. — Учини́ла сам пре́цу у чивитли́ју.

чи́њен, -а, -о 1. који је бојен. — Ове́ј пера́шће чи́њене у лукови́ње, зато́ј се не отрљу́ју. 2. жито чишћено кроз решето. — Ел чи́њено жи́то за водени́цу, ел не́?

читлѣк м читлук, чифлук. — На најбо́ља ме́ста су били́ ту́рски читлѣци, а за наро́д по бре́гови и по пла́нине.

чкѣлуван, -а, -о који је школован. — Ти си бѣр чкѣлуван чо́век, ти би то́ј треба́ло да зна́еш.

чкѣлување с школовање. — Ел чкѣлување, ел мати́ка, тре́јће не́ма.

чкѣлуе несвр. школује. — Вита́ ње́гѣвога си́на чкѣлује за про́фисера.

чкѣлуе се несвр. школује се. — Мо́јан си́н оче да се чкѣлује, не́че д иде на занаја́т.

чѣа ж чо́ха, чо́ја. — Има́ цемедан́че од зелену́ чо́у.

чобрња́чич м дем. од чобрња́к, мали чобрња́к. — Ово́ј не́ мло́го те́шко, зато́ј узни́ мали́јан чобрња́чич.

чокета́ло с чекетало, чегрта́лка којом се плаше́ птице из њива или винограда. — Напраи́л сам чокета́ло на ве́тар.

чо́лта несвр. хода у непритегнутој обу́и, у рашља́мпаној обу́и. — Ел не мо́ж ма́лко да прите́гнеш но́жете, него́ чо́лташ ко не́ка палама́ндра?

чопрља́т, -а, -о који је љуте нарави, који је плаховит, који се брзо љути. — С ње́га чеш те́шко да излѣ́знеш на кра́ј, ел он је ма́лко чопрља́т.

чопрља́а ж срди́та особа. — Та́ј чопрља́а љу́та ко пипѣ́р.

чо́рка се несвр. задиркује се, расправља́ се. — Не́ма за квѣ́ да се чо́ркате, бу́дите ми́рни.

чо́ркање с 1. чепркање. — До́ста е било́ чо́ркање по пепели́ште, ва́чај се за не́ку бзби́љну ра́боту. 2. задиркивање, кошкање, свађање. — Ча́с, ча́с па наста́не не́ко чо́ркање ме́у ону́ј на́шу де́чију.

чоти́ несвр. 1. за́кера, гунѣ́а, прекорева, чита. — Жи́вка на му́жато́га це́л дѣ́н чоти́. 2. кевѣ́е. — На́ша Роза́мунда це́л дѣ́н чоти́, не увла́чи ези́к у главу́.

чбчав, -а, -о који је кржљав, низак растом, чучав. — Овуј годин грашак некакѣв чбчав.

чрешња ж бот. трешка. — Тбј су чрешње рупавице.

чуѣн, -а, -о који је чувен, који је познат. — Мбј дѣда Дина е бил чуѣн драгомáнин.

чујѣн, -а, -о који је чувен, који је познат. — Вукадѣн из Рогбште е бил чујѣн вражблѣц.

чукбк м дем. од чук, мали чекић. — Малијан чукбк нѣгде запрсал, а трѣбе ми.

чули несвр. усправља уши (животиња). — Нáша Изабѣла чули уши, мб́ра да е осетѣла нештб́.

чулумánка ж кокошка са ђубем на глави. — Онáј чулумánка сѣтна јáјца нб́си.

чупѣтрич м чокањ, чокањче. — Чупѣтрич, по чупѣтрич па се ч́ича наљб́ља, дб́м не мб́ж да си от́иде.

чупљѣи несвр. чупка, кида, одлама. — Детѣнце, немб́ј да чупљѣиш лѣбат.

чупúnчица ж дем. и хип. од чупунка, мала лоптица одвуне на дечјој одећи, квржица. — На вр кáпу има чупúnчицу. — Миле на врат има нѣку чупúnчицу, трѣбáло би д́ иде код дб́кура да в́иди.

чурувѣс м сувише ретко јело. — Ел у овѣја васу́љ има нѣко з́рно, ел си мб́ри, ж́ено, прáила чурувѣс?

чутарица ж лимена посуда налик на боцу за ношење воде, чутурица. — Овуј чутарицу дѣда донѣл из Први свѣц́ни рáт.

чутарка ж дем. од чутара, мала чутара. — Узнѣ чутаркуну па стлчѣ сб́л за б́вце.

чучбк м дем. од чук, мали чекић. — Вукашѣн ч́им дб́јде из Нѣш б́дма трáжи малијан чучбк да се с нѣѓ игра.

чучуљánка ж срдита особа, пргава особа. — Смѣља ти е прáва чучуљánка.

чучуљ́ња ж кићанка, кићанка на дечјој капи. — Издѣм ти чучуљ́ћуту.

чучуљчица ж дем. и хип. од чучуљ́ња, кићанчица на дечјој капи. — Дѣчја кáпица дб́јде чулá ако нѣма чучуљчицу.

Ц

цабблбк м цабалук, јевтиноћа. — Двáес б́анће ѣ́ило, па тб́ј е ч́ис цабблбк.

цаклѣ с дем, од цак, мали цак. — Нб́си у ѣ́дно цаклѣ десѣтѣну ѣ́ила пшѣницу за кокб́шће.

цалапáн м онај који је великих стопала. — Он е цалапáн, за њег трéбу
ципи́ле брóј четерéс шéс.

цалапáт, -а, -о који је великих стопала. — Цалапáто нéко детиште, за њег
се тéшко набде опб́нци у ду́һáн, свé мóра мí да си му пра́имо.

цaмпиpљив, -а, -о који је несташан, живахан. — Таквогá те цaмпиpљивога
нéче трпý чкóлу, че те смíре.

цaнбáс м препродавац стоке, цaмбас. — На Елénка из Стáро Корíто мóра
да е нéћи дéда бíл цaнбáс кòд нéга сб́г зову́ Елénко Цaнбáс.

цaнбасува́ње с препродавање стоке, бављење препродавањем стоке. — Мб́ј
тетíн Нáцко éдно вréме се бáвеше сbс цaнбасува́ње.

цaнбасу́е несвр. препродаје стоку. — Цaнбасу́е та ишч́ука нéћи динáр.

цaндáрсһи, -ска, -ско који припада жандарму, који се односи на жандарма.
— Цaндáрсһи кундак.

цaндомéрија ж жандармерија, полиција. — Чу д íм да те тужим у цaн-
домéрију.

цaсáње с цапање, дусање, брецање. — Мáни се од тóј цaсáње, че заради́ш
нéку бóлес.

цéвне свр. лане, лавне. — Нáша Цица Лáставица, звáна Жýто Дýпе, цéвне
лењíво по нéћи пýт, па се в́рне да спí.

цeмíја ж цамија. — Кòд смо преодíли преко Албáнију онб́ цeмíје на свé
стрáне.

Цидóв м Жидов, Јевреј.

Цидóвка ж Жидовка, Јеврејка.

циђeрица ж цигерица. — Циђeрице и тí ли се мéсо, Парађíнци и вí ли
сте лýђе?

цítка ж (поред наведеног значења) редак малтер од финог песка који се
употребљава као последњи слој у малтерисању. — Дéте, дáј цítку, мáјхе
ти га.

цунцура́к м лом, неред. — Не ула́зи ми се у онíја цунцура́к.

цупрí несвр. стоји. — Вíдим нéћи цупрí ко дирéк, сíгурно чéка некугá,
али бче да га тíја не вíди.

цурци́лов, -а, -о који припада цурцилу, који се односи на цурцила. — За-
ровáла цурци́лова мáјка.

III

шѣкбл-бѣкбл који је мало шашав, шашавко, блесавко. —Ти си, чини ми се, малко шѣкбл-бѣкбл.

шáмут м шамутност, ошамућеност. —Ништа ми не, сáмо осéчам нећи шáмут у главу.

шáмутан, -тна, -тно који је ошамућен, коме није бистро у глави, коме зуји у глави, који је мало занешен, који је мало ненормалан. —Ти си Мили́сове малко шáмутан. —Сви су онí шáмутни.

шáмутно прил. ошамућено. —Шáмутно ми у главу.

шантрáвштина ж ненормална особа, шашава особа, шантртава особа. —Немóј да другуеш сѣс тóј шантрáвштину, на злò че те наведé.

шѣпчáње с шаптање, шапутање. —Из онóј тѣвно ћушé чуе се нéкво шѣпчáње.

шѣпче несвр. шапће, шапуће. —Шѣпче му нéкво нá уво.

шáра м 1. шарени во и име таквом волу. —Кòд дéда поведé Шáру на поило, он се с њéг поднóси. 2. шарени пас и име таквом псу. —Шáра мóра стáлно да е врзан, ел óче да клóцне.

шáрка ж шарена крава и име таквој крави. —Шáрка и Бóлка су нáше крáве.

шѣшѣвée несвр. шашави, бесни, ненормално се понаша. —Од бéс ли шѣшѣвée, од квò ли? —Дóбро, да те пíта човéк, што сѣг шѣшѣвéeш.

шѣшѣвлéк м шашавило, шашавост. —Његóв га шѣшѣвлéк нíгде у свет нéма. Пíје по кавáне, јури љуцће женé, дóм не добди, дéцу си манóул, женóу раскарáл.

швíчка несвр. дем. од швика, звиждуће. —Иде из чкóлу и швíчка, раскарóу си стрá пó тѣвнин.

шврлѣна несвр. води љубав потајно, има љубавне авантуре, вара брачног друга у љубави. —Шврлѣнала е онá дор е он бíл у рáтав, не билá уразвал.

шегртлé с дем. и хип. од шегрт, шегрчић. —Онóј јáдно шегртлé колкó едé бóј од кáлфе и мáјстора, сáмо си онó знáе.

шегóу се несвр. тера шегу, шали се. —Дéца, немóј се шегóуete сѣс стáру бáбу, злò óд Бога.

шéмутан, -тна, -тно који је ошамућен, коме није бистро у глави, коме зуји у глави, који је мало занешен, који је мало ненормалан. —Текá сам

шѐмутан пòсле нѣчѣшњу пијáнку, да ми се ч́ини да ми е главá ко бунцула. — Мáни т́и њѐга, óн е мáлко шѐмутан.

шѐмутно прил. ошамућено. — И тѐбе че да б́уде шѐмутно, ќд те т́лщнем. шѐрби се несвр. криви се у ходу. — Не́ћи се шѐрби што га болу нòђе, а не́ћи што си текá бче.

шеренíје се несве. шарени се. — Шеренíје се пра́е на ко́нѣпац. — Ливáде се шеренíју од рáзно цвѣ́је.

шеренíкав, -а, -о који је шаренкаст, шарен до извесне мере. — Јовáнка се нав́лкла у нѣкву шеренíкаву дрѐу.

шеренíло с шаренило, разнобојност. — Ќд се слѣгне нáрод у манасти́р на Пробра́жење, онó сáмо еднó шеренíло и убавíло од дрѐе.

шеренкó прил. прилично шарено. — Бóље ќд е нѣшто шеренкó него ќд е сáмо онáк.

шеренó прил. шарено. — Ќд е нѣшто млóго шеренó, нѣ убаво.

шеснаестíна ж шеснаесторица. — Онíја тр́уп едвá шеснаестíна натоварíше.

шестопр́стоња м онај који има по шест прстију на свакој руци и нози. — Б́ил ед́н Бáлинчанин, не пáнтим му íме, знáм да смо га звáли Шестопр́стоња, затóј што на свáку рúку и нóгу имáл по шѐс прста. Шѐстиат пр́с порáсал на крáј, до мáлчич, али од њѐга пóмал па штрчáл устрaн.

ши́јђа ж 1. дем. и хип. од ши́ја. — Ши́јђа му т́нка, ч́ини ми се сáмо што се не пре́йне. 2. шива́ћа игла. — Ц́иганће су продавáле колени́ће, вретѐна, ши́јђе, плетíље и дрýго. — Ќд идеш у зáдругу, де ви́ц ел íма игле ши́јђе, па ми узн́и еднó т́уце.

ши́љав, -а, -о који је ши́љат, ши́љаст. — Дóјде ши́љав у дýпе.

ши́љегáр м ши́љеже, ши́ло. — Ед́н ши́љегáр че да пáдне за Трóјцу.

шиничáрка ж дем. и хип. од шиник, мали шиник. — Узн́и ону́ј шиничáрку, па нaтрош́и у њу момóрузу за свíње.

шипбр́ц м млади вепар, шипарац. — Онóга шипбр́цá че да ч́увамо за домбзл́к.

шипбр́чбк м дем. и хип. од шипбр́ц, млади вепар. — Дóбар, дóбар ти шипбр́чбкбт.

широчѣк, -чка, -чко који је широк, прилично широк. —Он е доста широчѣк у рамена.

широчкѣ прил. прилично широко. —Широчкѣ на теб окол огрѣак, затѣ такѣ врѣвиш.

шићерѣк м дем. и хип. од чићер. —Кѣд дѣде код нас баба, на матер ми мати, она ни даде по ѣдну грѣтку шићерѣк.

шљакѣсан, -а, -о који је ошамарен, ишамаран. —Ја несѣм сáмо еднѣпѣт шљакѣсан, кѣ ти знае колкѣ е тѣј пѣт билѣ.

шљакѣсување с шамарање. —Код њи шљакѣсување нѣ скѣпо, зачáс се шљакѣшу.

шљѣми несвр. 1 краде, краде шта стигне. —Шљѣми све што стигне: тѣкве, момѣрузу, лѣк, конпѣр. 2. пије алкохолна пића, опија се. —Шљѣми и рећѣу и винѣ, не пробѣра.

шљѣпне се свр. 1. удари се шаком по неком меснатом делу тела: образу, задњици и др. —Кѣд ми се нѣшто чѣни нѣверица, јá се шљѣпнем по обрáз, да вѣдим будан сам ли. 2. мање више се баци и легне колкѣ је дуг, прѣћи се. —Енѣ га шљѣпнул се онáм под јáблен и спѣ ко говѣдо, мѣра да е пáк пијáн.

шљѣпка несвр. гаца по плиткој води и прска. —Пуштѣ детѣто нек мáлко шљѣпка по вѣду, нѣче му бѣде ништа.

шмигáње с гажене по житком блату или житком снегу и сл. —Ел ти нѣ доста цѣл дѣн шмигáње по овѣја водурѣак?

шмѣрѣлица ж бол. кијавица. —Кѣд те увáти шмѣрѣлица, да увлáчиш проз нѣс слáну вѣду, ѣма ти прѣјде.

шѣбѣј м бот. шебѣј *Cheiranthus cheiri*.

шовѣрда несвр. 1. врлуда, кривуда. —Сáдњето му колѣ на ѣде прáво, него шовѣрда. —Немѣј да ми шовѣрдаш, него иди тáчно по пѣтаку. —Пѣјáн чѣвѣк не мѣж д ѣде прáво, него шовѣрда. 2. избегава прави одговор, околиши. —Не шовѣрдај, казѣј прáво.

шѣпи свр. (поред изнетог значења) ошамари, ошамари благо. —Сѣг кѣд учѣтель сáмо шѣпи детѣ, одговáра, а нѣ ко нѣкад, мѣш те бѣје колкѣ бѣе.

шѣтáн м зоол. патак, пловак. —Онѣја прѣвѣијáн шѣтáн е млѣго ѣбав.

шѣтка ж зоол. патка, пловка. —Шѣтѣ траже да су покре вѣду и да им дáваш доста зеленѣ.

шóчи, -а, -е који припада шотки, који је у вези са шотком. — Шóче мéсо ми се ббш не свíди млóго.

шóче с дем. и хип. од шотка, мала шотка, паче, пловче. — Од синóч га нéма едно шóче.

штáвен, -а, -о 1. који је штављен (о кожи). — Купíли му штáвени опбнци.

— Од штáвену кóжу се прáе кожúви и барéтине. 2. гњављен, мучен.

— Овóј мáче млóго штáвено пó руће, затóј запрлó.

штáло с штала, стаја. — Увél сам вóду у штáло.

штедívница ж штедионица, банка. — Свé сам пáре, колкó сам имáл, држáл у Сибиновићеву штедívницу.

штрбна ж она која је без зуба, крезуба, штрба. — Штрбно, што си не опрáиш зúби?

штркне свр. јурне, нагло крене. — Детé тíће штркну на дóле, видéло си мáтер.

штршељ м зоол. стршљен Vespa crabo. — Уапáла га двá штршеља и едвá остáл жíв.

штурí несвр. зуји, бучи. — Јóш ми штурí у главу од какó синóч тлцну у дирéк.

штурó прил. нејасно, смућено. — Штурó ми нéшто у главу.

штуроглáвес, -та, -то који је занешен, замајан. — Појдó си тíће кáно штуроглáвес.

шúгавштина ж она која је шугава, неуредна неумивена и не опрана, особа која би по свим хигијенским претпоставкама морала имати шугу, уз то неискрена и непоштена особа. — Шугавштíне íма колкó бч, лúће нéма кáко трéбе.

шúгља м 1. онај који је шугав који је уз то неискрен и подао. — Тóга шúгљу трљају сбс сбнпур, да му прóјде шúга. — Ћути брé, шúгљо едбн, нембóј да се мéшаш.

шúгна ж 1. види шугавштина. — Вáрди се од тúј шúгну да не добíјеш и тí шúгу. — Шúгно шúгава, тí ч нéком да прíчаш од поштéње. 2. хип. о враголастом женском детету. — Глé, шúгна еднá гдé се скутáла!

шúкне свр. шушне, писне. — Не смé ни да шúкне од нú.

шúљбен, -а, -о који је бушен и коме је извађена унутрашњост. — Ел си мéн нашбл да ми продаваш шúљбени орéси.

- шуљби несвр. буши, буши и вади унутрашњост. — Кѣд смо били деца, ми смо шуљбили тикве и од њи смо праили венери.
- шумичка ж дем. од шума (храна за стоку). Кѣд вѣч идеш у алогу донеси малко шумичку за козе.
- шумка несвр. шушка, шушка идући преко сувог лишћа. — Шумка, шумка нѣкво проз алогу, кѣд онѣ бил зајак.
- шумка ж лисната гранчица. — Немам више шуму ни шумку едну, не знам с квѣ чу да израним ѓвце дѣ пролет.
- шумкори несвр. дем. шушка, шушка лагано. — Ѓвце цѣл дѣн шумкоре по алогу, траже травицу да пасу.
- шумне свр. 1. шушне. — Шумну нѣкво там утавини, а ја се себну. 2. проговори, писне, уради. — Мѣре, не сме она код њѣга да шумне.
- шумне се свр. шумгне, нестане. — За час се шумну нѣгде и донесе двѣ кокошѣ.
- шумоглав, -а, -о коме није чисто у глави, који је занешен. — Ѓди ко шумоглав.
- шунтаво прил. ошамућено, смућено, нејасно. — Шунтаво ми у главу.
- шупљар м (поред познатог значења) кратак тунел на прузи. — Кѣд прѣјду двѣ тунѣла и едѣн шупљар, тѣг доѣди Рогоште.
- шупљарѣтина ж ауг. и пеј. од шупљар, велики шупљар, шупљар у трулом дрвету које још стоји усправно. — У онуј шупљарѣтину се навѣкли штршељи.
- шуши несвр. суши. — Ми мѣсо шумимо, не турамо га у замрзивач.
- шушњар м онај који стално нешто ради по кући, који изналази ситне послове, који стално нешто шушка по ћошковима радећи те ситне послове. — Наша баба е голѣм шушњар, стално нешто шумње по кућу.
- шумње несвр. 1. шушка, шумти. — Цѣлу нѣч је падала ћиша и шумњала у лисје, за спање, убило се. — Шумње си онѣ нешто у шумѣ. 3. ради неке ситне послове по кући. — Моа женѣ цѣл дѣн шумње по кјуну